

بعونہ تعالیٰ کتاب مستطاب مجموعہ ملفوظات مسیحی سچ حضرت

جسٹری کردہ شد

ماه شعبان ۲

شاید کرده بنده ذوالجمال چه کجی لال مالک مہتمم طبع مجتہد فیض بازار ہلی

مَطْبَعُ هِنْدُهَاوَقِيعِ فَيَضْرِبُهَا

دیباچہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

از مدتے آرزویم بود کہ سوانح عمری حضرت محبوب آلہی سلطان المشایخ نظام الحق والدین جشتی دہلوی قدس سرہ العزیز بمعرض تحریر آید تا ازاں بہر خاص و عام مستفید شوند اسجد اللہ والمننہ کہ دریں عہد معدلت مہد حضور ملکہ معظمہ کوئین و کمثور یا قیصرہ خلد اللہ ملکہ وسلطنتہ کہ سنہ جلوسش چہل و ہفت است بحکم ”جویندہ یا بندہ“ این پچھاں چرنجی لال جینی رئیس قدیم درگاہ حضرت نظام الدین اولیا واقع غیاپور متصل دہلی را یک نسخہ کہنہ و قلمی از سید شاہ طہور علی صاحب قاضی زادہ درگاہ موصوفہ پس از تجسس بسیار بعد اداے ماوجب قابل اعتبار بدست آمد کہ آں گوہر بے بہارا مولانا میر خور و خلیفہ حضرت سلطان المشایخ قدس سرہ در سنہ ہشت صد و ہجری تصنیف کردہ بود۔ از آنجا کہ محض آرزوے دلی برائے دستیابی سوانح عمری آنحضرت بود۔ حال اخیرہ مستند شہل بر سوانح عمری و دیگر حالات تاریخی و ملفوظات پیراں شیخ المشایخ و پیران پیر و خلفائے و یاران و دیگر سادات عظام بمعصروغیر ہم بدست افتاد و پس دریں صورت کے لازم و واجب آمد کہ حالات چنین بزرگاں دیں باہتمام تمام و مطبع علیحدہ طبع کنم۔ نظر بر آں یک مطبع سے بہ محب ہند و فیض بازار واقع دہلی جاری کردم و سید عبداللطیف صاحب کتاب ساکن سبزی منڈی را بر تحریر این کتاب ملازم گردانیدم و برائے تصحیح و مقابلہ این دُرّ نایاب چند مولویاں و منشیایاں را یکے بعد دیگرے مقرر کردم۔ و مزید بر آں بسیار وقت خود را در بحث این نسخہ مسطورہ

صرف نمودم اگرچه این نسخه شریفه بسیار صحیح و دیرینه است و از نقل دستخط مولانا شیخ
فخرالدین نظامی چشتی دہلوی قدس سرہ مزین و موشح است تاہم دیگر مطالب کہ از
دیگر مقامہا بعد طبع این نسخہ دستیاب شدہ آنہا را درین نسخہ بر سرچہ علیحدہ طبع
کنانیدہ جا بجا چسپانیدم۔ و بعضی قسم کہ در عبارت اصل نسخہ یافتہ از جہت الزام الحاح
و تحریف بعینہ بر غور بمصران گزاشتم و بیچ تغیر و تبدل نکردم۔ باین ہمہ سعی و کوشش و
صرف کثیر چند امور ذیل برائے سہولت مضامین فہمی شایقین ایذا دکردم۔

(۱) بعض عبارت عربی کہ در اصل کتاب غیر مترجم بود درین کتاب ترجمہ کنانیدہ شد
(۲) معنی بعض الفاظ ادق کہ در اصل کتاب بلا ترجمہ نوشتہ بودند بر حاشیہ این
کتاب درج کردم (۳) آسامی بزرگاں و مقامہا و کتب بقلم جلی نوشتہ شد تا
شایقین را در مضامین فہمی سہولتے رو نماید (۴) حتی الاسکان یا س معروف
مدورویا س مجہول کھولانی نوشتہ شد تا این امر در مضامین فہمی معین مددگار
شود (۵) در شکم نون غمہ سالم نقطہ ندادہ تا در خواندن نظم سہولتے باشد (۶)
فہرست مطالب ابواب نکات صفحہ وار بحسب محتاجات و جانفشانی تیار کردہ در شروع این
کتاب ایذا دکردم تا شایقین را ذکر ہر یک بزرگ بسہولت تمام در یک نظر دریافتہ
علاوہ امور مذکورہ بالا کتاب ہذا بر کاغذ سریرا پیوری قیمتی و سفید و نمیزیر کاغذ
ولایتی و زنی بخط نستعلیق طبع کردہ شد و بعرصہ ہشت ماہ بعد صرف کثیر ہاتام رسید
اگر با اینہما ہتام وجد و جہد تمام در این نسخہ سہوے یا خطاے رفتہ باشد این
عاصی و خاطی را بحکم قطعہ مندرجہ ذیل معذور دارند۔

قاریا بر من مکن قہر و عتاب ✽ گر خطاے رفتہ باشد در کتاب
از خطاے رفتہ راتقصیح کن از کرم و اللہ اعلم بالصواب

چرخ لال

مقام درگاہ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ العزیز دہلی۔ مورخہ یکم محرم ۱۳۵۵ھ

فہرست کتاب مستطاب سیر الاولیاء

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۲۹ -	تکلمتہ دوم در بیان مشغولی	۲۹ - ۱	باب اول در فضائل خواجگان چشت
۵۵ - ۲۹	سوم در بیان عزلت و انزوا و کرامات	۵۵ - ۲۹	از حضرت صلعم تا آخر عہد حضرت سلطان المشائخ
۵۷ - ۵۵	چہارم در بیان رحلت کردن		نظام الدین اولیا قدس سرہ الغرین
۹۱ - ۵۷	منہم حضرت شیخ الاسلام شیخ شیوخ العالم	۳۱ - ۳۰	تکلمتہ در بیان نعت حضرت صلعم و رسید
	فرید الدین قدس سرہ شمل بر بہشت نکتہ		خرقہ فقرا امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ
۵۹ - ۵۸	تکلمتہ اول در بیان حسب و نسب		و از خدمت او بمشائخ کبار و اولیائے ناما
۶۱ - ۵۹	دوم در بیان عزلت و انزوا		قدس سرہم
۷۰ - ۶۱	سوم در بیان مجاہدہ و روش ایشاں	۳۲ -	منہم خواجہ حسن بصری قدس سرہ
۷۲ - ۷۰	چہارم در بیان علم و تجربہ	۳۳ - ۳۲	خواجہ ابو الواحد زید قدس سرہ
۷۷ - ۷۲	پنجم در بیان یافتن خلافت ایشاں	۳۵ - ۳۳	خواجہ فضیل ابن عیاض قدس سرہ
۸۷ - ۷۷	ششم در بیان بعضی مافوظات	۳۸ - ۳۵	خواجہ ابراہیم ادہم قدس سرہ
۸۹ - ۸۷	ہفتم در بیان بعضی کرامات والدہ مکرمہ	۳۹ - ۳۸	خواجہ خذیفۃ العرش قدس سرہ
	ایشاں -	۳۹ -	خواجہ بمبیرۃ البصری قدس سرہ
۹۱ - ۸۹	ہشتم در بیان مرض و رحلت کن ایشاں	۳۹ -	خواجہ منشا د علو دینوری
۱۵۵ - ۹۱	منہم حضرت سلطان المشائخ نظام الحق	۴۰ - ۳۹	خواجہ ابوسعحاق شامی حبشی
	والدین قدس سرہ شمل بر پانزدہ نکتہ -	۴۲ - ۴۱	خواجہ ابو یوسف حبشی
۹۹ - ۹۸	تکلمتہ اول در بیان حسب نسب	۴۳ - ۴۲	خواجہ محمد سود و حبشی
	دوم در بیان پیا آمدن محبت شیخ	۴۴ - ۴۳	خواجہ حاجی شریف زندی حبشی
۱۰۰ - ۹۹	شیوخ العالم شیخ فرید الدین قدس سرہ	۴۵ - ۴۴	خواجہ عثمان ہارونی رح
۱۰۱ - ۱۰۰	سوم در بیان علم و تجربہ ایشاں	۴۸ - ۴۵	خواجہ اجگان حضرت خواجہ معین الدین
۱۰۶ - ۱۰۱	چہارم در بیان دقایق بعضی احادیث		حسن بنجری قدس سرہ الغرین
	کہ سلطان المشائخ تقریر کردہ است -	۵۷ - ۴۸	خواجہ قطب الاقطاب حضرت خواجہ
۱۰۷ - ۱۰۶	پنجم در بیان فتن سلطان المشائخ بخت		قطب الدین بختیار کالی او حبشی
	شیخ فرید الدین قدس سرہ و ارادت		قدس سرہ شمل بر چہار نکتہ است
	آوردن بخدمت او		تکلمتہ اول در بیان مجاہدہ
۱۱۲ - ۱۰۸	ششم در بیان سکونت حضرت سلطان المشائخ	۴۹ - ۴۸	

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۱۴۳-۱۴۴	منہج شیخ بدرالدین غزنوی متعلیٰ برونگتہ	۱۱۲-۱۱۶	در شہر دہلی و از آنجا آمدن بغیث پور قند
۱۴۵-	تکلمتہ اول در بیان آمدن شیخ بدرالدین غزنوی	۱۱۶-۱۲۸	تکلمتہ ہفتم در بیان مجاہدہ و ادائل حال
۱۴۵-۱۴۶	از لاہور و رد دہلی و ارادت آوردن او	۱۱۶-۱۲۸	ہشتم در بیان یافتن خلافت و نعمت
۱۴۵-۱۴۶	دوم در بیان کرامت او		دینی و دنیوی
۱۴۶-۱۴۹	منہج شیخ نجیب الدین متوکل	۱۲۸-۱۳۰	نہم در بیان مجاہدہ ہائے سلطان المشائخ
۱۴۹-۱۵۸	منہج مولانا بدرالدین اسحاق متعلیٰ برونگتہ		در آخر عمر و روشن آں بادشاہ دین قہر
۱۴۹-۱۵۸	تکلمتہ اول در بیان پیوستن مولانا بدرالدین	۱۳۰-۱۳۲	دہم در بیان فتح و فتوح و آمدن بادشاہ
۱۵۸-۱۶۸	اسحاق بنجدست شیخ شیعوبخ العالم		و بادشاہ مزادہ ہا بنجا کیوسوی حضرت
۱۶۸-۱۷۵	دوم در بیان کرامات او		سلطان المشائخ قدس سرہ
۱۷۵-۱۸۳	منہج شیخ جمال الدین ہانسوی قدس سرہ	۱۳۲-۱۳۵	یازدہم در بیان آنکہ در باب سلطان المشائخ
۱۸۳-۱۸۵	منہج شیخ عارف خلیفہ شیخ شیعوبخ العالم		حاصل آن بنجدست سلطان علاء الدین خلجی
	فرید الدین قدس سرہ		رسانیدند
۱۸۵-۲۲۷	باب سیوم و بیان مناقب فضائل اولاد	۱۳۵-۱۴۱	دوازدهم در بیان ملاقات سلطان المشائخ
	بعضے ہنسگان و نمبرگان شیخ فرید الدین قدس		باشیخ الاسلام رکن الدین قدس سرہ
	سرہ و اقربائے سلطان المشائخ قدس سرہ	۱۴۱-۱۴۹	سیزدہم در بیان بعضے کرامات او
	تکلمتہ اول در بیان کرامات پسران شیخ الاسلام	۱۴۹-۱۵۲	چہار دہم در بیان بعضے کرامات والدہ
	فرید الدین قدس سرہ		بزرگوار ایشان
۱۸۶-	منہج خواجہ نصیر الدین نصر السدج	۱۵۲-۱۵۵	پانزدہم در بیان حالے کہ سلطان المشائخ
۱۸۶-۱۸۸	مولانا شہاب الدین قدس سرہ		را پس ایشان و ہاں حال حالت فرمود
۱۸۸-۱۸۹	شیخ بدرالدین سلیمان قدس سرہ	۱۵۵-۱۸۵	باب دوم و بیان مناقب و فضائل و
۱۸۹-۱۹۰	خواجہ نظام الدین قدس سرہ		کرامات خلفائے شیخ الاسلام معین الدین
۱۹۰-۱۹۱	خواجہ یعقوب قدس سرہ		سنجری و فضائل شیخ الاسلام قطب الدین بختیار
۱۹۱-۱۹۳	تکلمتہ دوم در بیان کرامات دختران شیخ		کاکلی اوشی خانقاہ شیخ شیعوبخ العالم فرید الدین بختیار
	فرید الدین قدس سرہ	۱۵۹-۱۶۲	منہج شیخ حمید الدین سہولی خلیفہ شیخ الاسلام
۱۹۳-	سوم و فضائل بعضے نمبرگان شیخ		معین الدین حسن سنجری متعلیٰ برونگتہ است
	فرید الدین قدس سرہ	۱۵۹-۱۵۹	تکلمتہ اول در بیان راہ و روش او
۱۹۳-۱۹۴	منہج شیخ علاء الدین قدس سرہ	۱۵۹-۱۵۹	دوم در بیان بعضے کرامات او
۱۹۴-	خواجہ عزیز الدین قدس سرہ	۱۵۹-۱۶۲	سوم و در بیان اسولہ

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۲۳۶-۲۳۷	تکمۃ چہارم در بیان کرامات و نشین	۱۹۸-۱۹۹	منہج شیخ کمال الدین قدس سرہ
	سماع و رحلت کردن ایشان	۱۹۹-۱۹۹	خواجہ عزیز الدین ابن خواجہ ابراہیم قدس سرہ
۲۳۷-۲۳۸	منہج شیخ نصیر الملنۃ والدین محمود طیب اللہ	۱۹۹-	تکمۃ چہارم در بیان فضائل نمیرگان
	مضجعہ مشتمل بر چہار تکمۃ		بنسنگان شیخ فرید الدین قدس سرہ
۲۳۸-۲۳۹	تکمۃ اول در بیان مہمت و پرورش	۲۰۱-۱۹۹	منہج خواجہ محمد رح
	سلطان المشائخ در باب ایشان	۲۰۲-۲۰۱	خواجہ موسی رح
۲۳۹-۲۴۰	دوم در بیان مجاہدہ ہائے ایشان	۲۰۳-۲۰۲	خواجہ عزیز الدین صوفی شیخ کمال الدین
	سوم در بیان اشارت کہ شیخ نصیر الدین	۲۰۳-	تکمۃ پنجم در فضائل و قربائے سلطان المشائخ
۲۴۰-۲۴۱	محمود قلع نقس کتب حروف را فرمودہ		نظام الحقی والدین قدس سرہ
۲۴۱-۲۴۲	چہارم در بیان بعضی کرامات ایشان	۲۰۳-	منہج خواجہ رفیع الدین ہارون
۲۴۲-۲۴۳	منہج شیخ قطب لدین منور نور اللہ	۲۰۴-۲۰۳	خواجہ تقی الدین نوح
	مشتمل بر پنج تکمۃ	۲۰۵-۲۰۴	خواجہ ابوبکر مصلی دار
۲۴۳-۲۴۴	تکمۃ اول در بیان اوصاف و کثرت بکا و ذوق	۲۰۶-۲۰۵	مولانا قاسم
۲۴۴-۲۴۵	دوم در بیان یافتن خلافت او	۲۰۷-۲۰۶	خواجہ عزیز الدین ابن خواجہ ابوبکر مصلی دار
۲۴۵-۲۴۶	سوم در بیان بعضی کرامات او	۲۰۸-۲۰۷	تکمۃ ششم در فضائل سادات کرام جد و پدر و اعمام
۲۴۶-۲۴۷	چہارم در بیان ملاقات شیخ قطب لدین		صاحب کتاب سیر الاولیاء
	بأساطان محمد تعلق	۲۱۰-۲۰۸	منہج سید محمد محمود کرمانی
۲۴۷-۲۴۸	منہج چہارم مولانا حسام الدین ملتانی مشتمل	۲۱۱-۲۱۰	سید نور الدین مبارک
	برستہ ثانیہ	۲۱۲-۲۱۱	سید کمال الدین امیر احمد
۲۴۸-۲۴۹	تکمۃ اول در بیان عظمت او و مہمت ہائے	۲۱۳-۲۱۲	خواجہ سید حسین کرمانی
	سلطان المشائخ در باب او	۲۱۴-۲۱۳	خواجہ سید خاموش
۲۴۹-۲۵۰	دوم در بیان ملاقات میان مولانا	۲۱۵-۲۱۴	باب چہارم در بیان فضائل خلفاء حق
	حسام الدین ملتانی و مولانا شمس الدین	۲۱۶-۲۱۵	سلطان المشائخ نظام الدین قدس سرہ
۲۵۰-۲۵۱	یحییٰ و مولانا علاؤ الدین یحییٰ قدس سرہ	۲۱۷-۲۱۶	منہج مولانا شمس الدین یحییٰ قدس سرہ
۲۵۱-۲۵۲	سوم در بیان خلافت یافتن او	۲۱۸-۲۱۷	برستہ ثانیہ
۲۵۲-۲۵۳	منہج پنجم مولانا فخر الدین زراعی قدس سرہ	۲۱۹-۲۱۸	تکمۃ اول در بیان آوردن ارادت او
	مشتمل بر شش تکمۃ	۲۲۰-۲۱۹	دوم در بیان عظمت و روش او
۲۵۳-۲۵۴	تکمۃ اول در بیان ارادت آوردن او	۲۲۱-۲۲۰	سوم در بیان علم و تبحر او

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۲۹۹-۲۹۸	منہم چہارم مولانا فخر الدین مروزی	۲۶۶-۲۶۵	تکلمتہ دوم در بیان مجاہدہ ۱۵
۳۰۱-۲۹۹	پنجم مولانا فصیح الدین رح	۲۷۰-۲۶۶	سوم در بیان علم و تجر او
۳۰۵-۳۰۱	ششم امیر خسرو طوطی ہند رح	۲۷۱-۲۷۰	چہارم در بیان شنیدن سماع دہی
۳۰۵-	ہفتم مولانا جمال الدین	۲۷۳-۲۷۱	پنجم در بیان ملاقات مولانا فخر الدین نژاد
۳۰۶-۳۰۵	ہشتم مولانا جلال الدین اودھی		قدس سرور با سلطان محمد تغلق - دہی
۳۰۸-۳۰۶	نہم خواجہ کریم الدین سمرقندی المدعو	۲۷۵-۲۷۳	ششم در بیان رفتن مولانا فخر الدین نژاد
	بہ بیانہ		بزیرات خانہ کعبہ غرق شدن جہاز محبت
۳۰۹-۳۰۸	دہم قاضی شرف الدین فیروز		حق پیوستن او
۳۰۹-	یازدہم مولانا بہاؤ الدین ادہی	۲۷۸-۲۷۵	منہم ششم مولانا علاؤ الدین تپلی رح
۳۱۰-۳۰۹	دوازدہم شیخ سہارک کوپامٹووی	۲۸۲-۲۷۸	ہفتم مولانا برہان الدین غریب رح
۳۱۱-	سیزدہم خواجہ مولانا الدین کریم		مشکل بردونکتہ
۳۱۲-۳۱۱	چہار دہم خواجہ تاج الدین داری	۲۷۹-۲۷۸	تکلمتہ اول در بیان محبت اعتقاد او
۳۱۳-۳۱۲	پانزدہم خواجہ ضیاء الدین برنی	۲۸۲-۲۷۹	دوم در بیان کوفتہ کشتن بازخوشندو
۳۱۴-۳۱۳	شانزدہم خواجہ مولانا الدین انصاری		شدن سلطان المشائخ از مولانا
۳۱۵-۳۱۴	ہفزدہم خواجہ شمس الدین		برہان الدین غریب
۳۱۵-	ہشتدہم مولانا نظام الدین شہ ازہی	۲۸۸-۲۸۲	منہم ہشتم مولانا وجیہ الدین یوسف کلاکری
۳۱۶-۳۱۵	نوزدہم خواجہ سالار نہین		مشکل برستہ نکتہ
۳۲۰-۳۱۶	بستم زیر این منہم ذکر نوزدہم یا حضرت	۲۸۴-۲۸۲	تکلمتہ اول در بیان محبت عشق و کمال عتقاد
	سلطان المشائخ مذکور و محروسیت	۲۸۶-۲۸۴	دوم در بیان یافتن او انفاکس نیک
۳۲۰-۳۱۶	باب ششم در بیان ارادت و مرید و مراد		نعمت ہائے سلطان المشائخ
	خلافت مشائخ قریب لہار و اہم	۲۸۸-۲۸۶	سوم در بیان خلافت یافتن
۳۲۱-	تکلمتہ در بیان ارادت	۲۹۰-۲۸۸	منہم نہم مولانا سراج الدین عثمان
۳۲۶-۳۲۱	در بیان مرید	۲۹۲-۲۹۰	منہم دہم مولانا شہاب الدین امام
۳۲۸-۳۲۶	در بیان آنکہ بشائخ و پیغمبر معیت کنند	۲۹۰-۲۹۲	باب پنجم در بیان فضائل بعضی یاران علی
	بعده بامشائخ و پیغمبر و دیگر معیت		حضرت سلطان المشائخ نظام الدین قزہ
۳۳۳-۳۲۸	در بیان توبہ و استقامت آن	۲۹۲-۲۹۲	منہم اول خواجہ ابو بکر مندہ رح
۳۳۵-۳۳۳	در بیان حکم کردن پیرو قبول کردن	۲۹۶-۲۹۲	دوم قاضی محی الدین کاشانی
	مرید حکم پیرو	۲۹۸-۲۹۶	سوم مولانا وجیہ الدین پاکلی

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۴۲۰-۴۲۲	مکتبہ در بیان کسوت اہل تصوف	۳۳۵-۳۳۸	مکتبہ در بیان اعتقاد مرید بخدمت پیر
۴۲۲-۴۲۴	در بیان ادعیہ ثورہ کہ از شیخ شینج اہل	۳۳۸-۳۴۱	در بیان اصل خرقة و بخشش آن
	فرید الحق والدین قدس سرہ منقول است	۳۴۱-۳۴۹	در بیان خلافت مشائخ قدس سرہم
۴۲۴-۴۲۵	در بیان ادعیہ ثورہ کہ از حضرت	۳۴۹-۳۵۰	در بیان حال شیخ
	سلطان المشائخ قدس سرہ منقول است	۳۵۰-۳۵۱	در بیان ولی و ولایت و ولایت
۴۳۵-۴۴۱	در بیان فضیلت قرات قرآن شریف	۳۵۱-۳۵۴	در بیان کرامت
۴۴۱-۴۴۳	در بیان ورودے کہ فوت شود	۳۵۴-۳۵۶	در بیان ستر کرامت
۴۴۳-۴۵۳	در بیان مشغولی طاهر و باطن و مراقبہ و ذکر خفی	۳۵۶-۳۵۹	در بیان یقین شدن اسم از زبان مبارک
	باب ہشتم در بیان محبت و شوق و عشق		سلطان المشائخ و ارادت آوردن
۴۵۳-۴۵۹	و رویت باری تعالی و تقدس		مصنف سیر الاولیا
۴۵۹-۴۶۶	مکتبہ در بیان محبت و خواص آن	۳۶۵-۳۶۷	در بیان طایفہ کہ خود را بابل تصوف
۴۶۶-۴۶۷	در بیان اشتیاق و شوق		نسبت کنند و معاملہ ایشان ندارند
۴۶۷-۴۸۳	در بیان عشق	۳۶۷-۴۵۳	بغیر از پیر دست بیعت دہند
۴۸۳-۴۸۲	در بیان ولولہ عشق		باب ہفتم در بیان طہارت و آداب آن
۴۸۲-۴۸۴	در بیان حقیقت عشق		و ادعیہ ثورہ و او را مقبولہ کہ منقول است
۴۸۴-۴۸۵	در بیان ترغیب و عشق و معذرت بیزار		از حضرت شیخ الشیخ شینج فریدالدین و از
۴۸۵-۴۸۶	در بیان رویت باری تعالی و تقدس		حضرت سلطان المشائخ نظام الدین قدس سرہم
۴۸۶-۴۹۱	باب نہم در سماع و وجد و رقص غیر ذلک	۳۶۸-۴۵۵	مکتبہ در بیان طہارت و آداب آن
۴۹۱-۴۹۳	مکتبہ در بیان سماع		در بیان اوراد
۴۹۳-۴۹۴	در بیان آداب سماع	۳۹۱-۳۹۵	در بیان اوراد ہفتہ و سالیانہ
۴۹۴-۴۹۶	در بیان تجمیل الفاظ کہ میان شعرا مصطلح	۳۹۵-۳۹۹	در بیان صلوٰۃ
	شدہ و در اوصاف معشوق	۳۹۹-۴۰۲	در بیان صلوٰۃ نفل
۴۹۶-۴۹۷	در بیان وجد اہل سماع		در بیان صوم
۴۹۷-۵۰۳	در بیان احوال کہ در سماع پیدا می شود	۴۰۲-۴۰۴	در بیان زکوٰۃ و صدقہ
۵۰۳-۵۰۴	در بیان رقص و تخریق ثوب	۴۰۴-۴۱۳	در بیان فضیلت ضیافت
۵۰۴-۵۱۱	در بیان استعمال سماع و بکا و رقص		در بیان آداب خوردن
۵۱۱-۵۱۹	در بیان بعضی مجالس سماع	۴۱۳-۴۱۸	در بیان آداب مائدہ کشیدن
			در بیان فوائد قلت طعام

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۵۶۱-۵۶۱	مکملہ در بیان قبول فتوح و رزاک	۵۶۵-۵۶۹	مکملہ در بیان فوائد بعضی مجالس
۵۶۲-۵۶۱	در بیان ہمت	۵۶۲-۵۶۵	در بیان محضہ سماع و بحث آں با حضرت
۵۶۲-۵۶۲	در بیان عدل و ظلم		سلطان المشائخ قدس سرہ
۵۶۵-۵۶۲	در بیان روح و نفس	۵۶۲-۵۶۲	در بیان استماع سماع
۵۶۶-۵۶۵	در بیان الہام و وسوسہ در بیان	۵۶۲-۵۶۲	باب دہم در بیان بعضی ملفوظات و مکتوبات
	خطرہ و غیبت و در مجرہ بودن و		حضرت سلطان المشائخ
	متاہل شدن	۵۶۲-۵۶۲	مکملہ در بیان علم و علما
۵۶۶-۵۶۶	در بیان فضیلت مکان بر مکان	۵۶۱-۵۶۱	در بیان شب معراج حضرت صلعم
	و زمان بر زمان و حقیقت زمان	۵۶۱	در بیان وفات حضرت صلعم
	و مکان	۵۶۱-۵۶۱	در بیان عقل
۵۶۵-۵۶۲	در بیان لطافت	۵۶۵-۵۶۳	در بیان دنیا و ترک دنیا
۵۶۶-۵۶۵	در بیان بزرگی حیدر زاویہ	۵۶۶-۵۶۵	در بیان فقر و غنا و فضیلت فقر و غنا
۵۶۶-۵۶۶	در بیان بزرگی بی بی فاطمہ سامرح	۵۶۸-۵۶۶	در بیان طبقات
۵۶۸-۵۶۶	در بیان شفقت و نیت	۵۶۸	در بیان نیت
۵۶۸	در بیان امر و خلفائے خوب اعتقاد	۵۶۸-۵۶۸	در بیان صبر و رضا
۵۸۱-۵۶۸	در بیان تغیر مزاج مالوک	۵۶۸-۵۶۸	در بیان ریا
۵۹۲-۵۸۱	در بیان مردانے کہ ایشان مستغرق	۵۶۸-۵۶۸	در بیان توکل
	باشند و از خواب و خورایشان رایا و	۵۶۸-۵۶۸	در بیان حلم و عفو و غضب و حیا
	نہا شد	۵۶۸-۵۶۸	در بیان صحبت
۵۹۶-۵۹۲	در بیان یافتن نسخہ سیر الاولیاء قلمی و کہنہ	۵۶۸-۵۶۸	در بیان محاسن اخلاص

تکامل شد

رَبِّ سَیِّرِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ تَحْمِیْمٌ بِالنَّحْرِ

حمد متواتر و شکر متکاثر مرخص اے را کہ مکرم گردانید اولیا سے خود را بزد و در دنیا
تا بارائش آں التفات نماید و مصنف گردانید از آنکہ غیر حضرت اور ملاحظہ نمایند پس
ضعیف گوید بدیت التفات لعل عشاق سوئے حضرت تست و جان مشتاق اسیر نظر
رحمت تست و بدایت بخشید سوئے حقایق تا بانوار معرفت و منور گردند پس ضعیف گوید
ابن بخشید بدایت سوئے خویش و فرمود عنایت بدرویش و پرورد دلم نور عرفان
خون گرد ز عشق این دل ریش و گلزارش دادہ دلہائے ایشان را بسبب شوق
یقاسے خود تا در بوتہ غم یا آتش شوق بگذاختند و لہ اہیات گلزارش یافت لہائے
غریزان و ز شوق آن جمال لایزال و جمال لایزال را راست بس شوق و
برقص آمد دلم از شوق حالی و سبحات کہ کشف کرد تا آتش محبت بسوختند
پس ضعیف گوید بدیت عشق تو آتشے بدل و جان ما بزد و اینک بسوختیم ز عشقت
بسوختیم و بزرگے خوش گوید بدیت کرا جمال نظر بر جمال میمونست و بدین صفت کہ
تو دل لے بری و اے حجاب و بزرگے خوش گوید بدیت حیرت اندر حیرت است
و بستگی و بستگی و گدماں گرد و یقین و کہ یقین گرد و گدماں و پس ہر گاہ کہ خواہند
و صحرائے عظمت ابدال بشتابند عقل خود را مستغرق و شست یا بند این ضعیف
گوید بدیت جمال لم یزل لایزال را ز جلال و ازین دو و دیدہ خون ریز احتجاب نمود و

دیباچہ

چو دید دیدہ ما غرقِ خونِ رشوقِ جمال * ہزار حیرت و دہشت و گریہ آں افرود *
 و چوں خواہند کہ از غلبہٗ دہشتِ روئے بگردانند از سر اوقاتِ جمالِ تداکبوشِ ہوش
 ایشان رسانند کہ نو می نشوید و صبر را پیرایہٗ خود سازید و عجلت را کار مضربائی کہ شایا
 جمالِ ذوالجلال ماہمین شمائید این ضعیف گوید رباعی شایانِ جلالِ ماشمائید * در
 عشق چہ کاہلی نمائید * اگر رویتِ ذوالجلالِ خواہید * در نہ برب عاشقانِ در آئید *
 پس بدین بشارت باز بر سرِ حرفِ بایستند و میاں رد و قبول و مفاقت و وصول غرق
 در یاسِ معرفت و سوختهٗ آتشِ محبت بمانند این ضعیف گوید قطعہٗ غرقِ دریائے
 معرفتِ گشتیم * چوں کنم چوں کرانہ پیدا نیست * سوختن شد نصیبِ جان و دلہم *
 ساختن کارِ جانِ شیدائست * و زمامِ اختیاری بید قدرتِ جلّ جلالہٗ دہند و سر
 بر آستانہٗ رضا نہند این ضعیف گوید بیتِ براستانِ رضا سر نہادہ ام اینک *
 کہ نزد اہل دلائل دینِ صادقان نیست * براہِ عشق تو جاں را بخورم نمی ہم پیم نیست
 کار من و کار عاشقانِ اینست *

نعت

و صلواتہ بے پایاں و تحیات فراوان بر نبیِ او و حبیبِ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ
 وسلم صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم و من یحیف کہ سر و رجاں و پیشواے مرسلاں و خاتمِ پیغمبرانست باد
 صلواتہ اللہ و سلامہ علیہم جمعین بزرگے خوش گوید شعرِ صلی اللہ و من یحیف بعرہٗ شیدہ
 وَالْوَظَرُ وَنَ عَلَى النَّبِيِّ الْوَجْدُ * مَا أَنَا مَدَّحْتُ مُحَمَّدًا مَقَالَتِي * لَكِنْ كُلُّ حَسْبٍ
 مَقَالَتِي بِمُحَمَّدٍ اِیں ضعیف گوید نظم قلمِ منیر دایمہ الی شرفاتی * قامت
 علیہ قیامتُ العُشَّاقِ * بَدَلْتُ تَمَنِّي النَّاطِرُونَ كَوَانَهُ * مَا بَيْنَهُمْ مَشْيُ عَلَى
 الْاِخْرَاقِ * و بر عترت و یاران او کہ پیشوایانِ خلق اند و راہ نمایانِ حق چنانکہ حضرت

لا رحمت خدا تعالی باد و انا لکہ کرد عرض اویند - رحمت پاکان حق باد بر نبیِ چو نبی کہ بزرگ است نیست انیکہ
 روحِ کیم من محمد صلی اللہ علیہ وسلم را بقول خود میکنم من قول خود را بحدی کردن محمد علیہ السلام -
 سہ ماہتا بے است روشن کہ دایم است روشنائی او - برپاشدہ است بروئے بر خاست
 عاشقان - ماہ چہار دہم است کہ آرزو میکند بینندگانِ کاشکے آن بد و در میان
 ما باں خرام کند بر سوختن -

رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وحق ایشان فرمودہ است اصحابی کا لبحوم یا ہتھ
 اَقْدَنَیْتُمْ اَهْدَیْتُمْ بَرَّکَوْشَ کَوْشِیْعَرْهَمُ النَّحْبَاءُ الْخُسْمِیْنِ اَلْمُحْمَدِ وَهَمَّ بِالْعُسْوَةِ
 طَائِعِیْنِ الَّذِیْنِ الشَّجَرِ عَلَیْهِمْ سَلَامُ اللّٰهِ مَا حَ طَّائِرٌ وَمَا لَاحَ لِّلْسِیَّارِیْنِ
 فِی الظُّلُمِ الْقَصْرِ عَلٰی اَخْصَاصِ بَرَامِیْلِیْمِیْنِ ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 کہ بعد از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فاضلترین ہمت بود و خلیفہ
 رب العالمین و سید اہل تجرید و بادشاہ ارباب تفرید بود و کرامات او مشہور
 و آیات و دلائل برکن ظاہر و مشائخ او ارا مقم ارباب مشاہدہ میدارند سبقت
 روایات و حکایات از کلمات اوست دَارَ نَافَئِیَّةٍ وَاَمْوَالًا عَارِیَّةً وَاَنْفَاسًا
 مَعْدُودَةً وَاَسَلْنَا مَوْجُودَةً و زہری رحمۃ اللہ علیہ روایت میکند چون امیرالمومنین
 ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ خلافت بیعت بکردند بر منبر شدہ خطبہ کرد و ارشاد خطبہ
 گفتم وَاللّٰهِ مَا کُنْتُ حَمِیْضًا عَلَی الْاِمَارَةِ یَوْمًا وَاَکَلِیْکَ قَطُّ وَاَکُنْتُ فِیْهَا
 رَاْعِبًا وَاَدَّسًا لِّمَا لَلّٰهُ قَطُّ فِی سِرَّۃٍ وَّعَدَیْنِیَّ وَمَا لِیْ مَعَ الْاِمَارَةِ مِیْنِ
 اَحَدٍ بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز نشہ دیدہ ام
 قَالَ الرَّعِیُّ اِیُّیْ لَا بَکْرَ رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ اَنْتَ خَلِیْفَةُ رَسُوْلِ اللّٰهِ قَالَ
 لَا اَنَا الْخَلِیْفَةُ بَعْدُ هُوَ دَر حکایت آمدہ است کہ امیرالمومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ در عہد خلافت خود نے از زمان امیرالمومنین ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ را در جہاں
 خود آورده بود در خلوت ان پرسی کہ از معاملہ امیرالمومنین ابوبکر و مشغولیتها و چیز و بگوئاسن
 اتباع اک یکیم آن سن گفت کہ من اینقد میدانم کہ بیشتر شب مشغول بحت بود و چون وقت سحر

سلا یاران سن پچو ستارگانہ بیکدام کہ پیروی خواہید کرد و مانت پذیر خواہند شد ۱۵ ایشان اندا شرفان غریب
 نزیر از فرزندان محمد و ایشان بیعت میکنند با حضرت ساد و انا خالے کہ خواہش کنند کان و رغبت کنند گاہند
 اندیز و دخت برایشان سلام خدا و نافرستے کہ برانندہ ہستہ پر برندہ و تا وقتیکہ روشنی کنند براسے سیر
 کنند کان و تاریکی ماہتاب ۱۶ خانہ مایان فانیست و ماہابے مال خانہ نیست و قسماے مایان
 شمرہ و چندے ہست و جستی ماور فرمان برداری و عبادت او موجود ہست ۱۷ قسم خداست
 بنوم من حریص بر امیرالمومنین روزے و نہ شبی ہرگز و بنوم سواداں امارت و رغبت کنندہ و نخواہد
 سن ان امارت را از خداے تعالیٰ ہرگز و باطن و نہ و ظاہر و بیچہ نیست ماہابا میبودن از رحمت آں آرا
 ۱۸ گفت بدوے دلی بیخوشی و خدا تعالیٰ از سب تو غیظ منول خدا علی اللہ علیہ کہ تو سلم سنی گفت
 ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ شخ من خلیفہ من نقات و ہم بعدہ ۱۹

درآمدی از سینه مبارک خود نفسے برآوردی ازاں نفس بویے جگر سوخته آمدے امیر المومنین
 عمر رضی اللہ عنہ چوں ایں سخن بشنید بگریست و گفت کہ من در ہمہ چیز اتباع
 او در مشغولیہا تو انہم کرد فاما بویے جگر سوخته از کجا تو انہم آورد و ہم از نیجا بود
 کہ امیر المومنین ابو بکر صدیق بدیں بشارت مخصوص شایان اللہ یَجْعَلُ الْخَلْقَ
 عَامَّةً وَاِیَّیْ بِکَیْ خَاصَّةً و ہم بدیں سبب بود کہ امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ کرات گفتے یَا اَلِیْتِنِیْ کُنْتُ شِغْرًا فِیْ صَدْرِ اَیِّیْ بِکَیْ کا شکے کہ عمر یک سو
 بودے از موہبہاے کہ بر سینه مبارک امیر المومنین ابو بکر صدیق بود رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ بعد ازاں امیر المومنین عمر فرماں زن را کہ در حبالہ خود آورده بود طلبید
 و گفت کہ مقصود من از تو تخصص این معانی بودہ والا غرض دیگر در میان نبوت و ہر او
 بدو داد و او را بگذشت بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ
 العزیز نوشتہ دیدہ ام لَقَبَ اَبُو بَکْرٍ بِالْعِیْنِیْ قَبْلَ اِلَیْہِ وَقِيلَ لِقَوْلِہِ عَلَیْہِ السَّلَامُ
 اَنْتَ حَقِیْقُ الدَّوْمِ النَّارِ قَالَتْ عَائِشَةُ کَانَ لِیْ فِیْ فَاةٍ ثَلَاثٌ وَکَلَّ عِیْنِیْ وَمُعْتَقٌ
 وَمُعْتَقٌ و در آخر عمر مدت پانزدہ روز رحمت مزاحم ذات پاک او شد و در سال
 ثلث عشر من الهجرة بر حمت حق پیوستہ و بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ
 قدس اللہ سرہ العزیز نوشتہ دیدہ ام لَمَّا مَاتَ اَبُو بَکْرٍ قَامَ عَلِیٌّ رَضِیَ اللہ عَنْہُ عَلَی
 الْبَابِ الَّذِیْ هُوَ مُسْتَحِیْ فِیْہِ فَقَالَ کُنْتُ وَاللّٰہِ لَکِنَّ یَنْبَغُ اَوْ لَا حِیْنَ
 یَفِیْشُ النَّاسُ عَنْہُ وَاٰخَرُ حِیْنَ فَشَلُّوْا کُنْتُ کَالْجَبَلِ لَا تُحْرَقُ لَہُ الْعَوَاصِفُ وَاَوْ
 تَرٰ نَبِیْکَ الْقَوَّاصِفُ الْیَعْسُقُ فَحَلَّ الْحَلَّ لِاَنِّہُ سَابِقٌ فِہِمَا اَخْتَلَفَتْ اَرَاہُمُ

۱۔ بدستی کہ اللہ تعالیٰ تجلی میکند مخلق را از دوسے عموم و مرابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ را بخصوصیت
 ۲۔ کا شکے ہے بودم موسے و سید ابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ ۳۔ تو آزاد کردہ خدائے از انش
 و نزاع گفت عایشہ بود مرابی بکر اسے فرزند یکے عتیق نام دوم مقتق نام سیم مقتق ۴۔ ہر گاہ
 کہ وفات یافت ابو بکر استادہ شد علی راضی یاد خدائے تعالیٰ از ایشان برد و ازہ کہ خدا را
 بیای کی یادے کہ در اں دروازہ پس گفت قسم خداست بودم مردین راست استوار در
 اوائل و قتیکہ سے گریختند مردم از ان دین و در آخر قتیکہ سے ترسیدند بودی تو مانند کوسے
 کہ و حرکت نیارد باد تند و نہ دو کند اور آباد ہاے سخت +

فی قتال ما نغی الزکوۃ العاصف الذیخ الکاسرۃ خواجہ حکیم سنائی در مرچ ۵
ایں خلیفہ گوید۔

قصیدہ

<p>دوسراے سرور موس و یار از زباں صادق و زجاں صلیق عالمے قصہ کافر می کردہ گشتہ پشیمہ پوش روح امیں صدر او نقش بند زیب فرش پیش او رفتہ اند تا در گاہ صورت و سیرتش ہمہ جاں بود حور صد رقیامتش خواندہ آنکہ ابلیس و ارتن بیند چشم بوبکر بین زوین خیزد او چہ داند کہ تابش جاں چیت آنکہ جاں بہر خانداں خواہد گر نجاش لطافتے بودے مصطفیٰ کے برو سپردے ملک مرتضیٰ گو کشد ز اعدا پوست مصلحت بود انچہ کرد علی بود بوبکر با علی ہمراہ آفرین خداے بے ہمتائے</p>	<p>ثانی اشین اذہما فی الغار چوں بنی مشفق چو کعبہ عتیق او نبوت پیغمبر می کردہ از پے درد او و بحلقہ دیں درد او و مجہول و جگرش حور و علماں ز جعد و گیسوراہ زاں ز چشم عوام پنہاں بود رافضی قدر او و ثب داند ہمہ را بچو خوشتن بیند نہ زرقض و ہوا و کین خیزد چہ شناسد کہ مرد ایماں کیست کے علی را بجاں زباں خواہد ورنہ صد نقش خلافتے بودے باز جید رچہ گو نہ بردے ملک باچنین دشمنے نباش دوست تو چہرا سال و ماہ بر جدلی تو زباں فضول کن کوتاہ برا بوبکر باد و شیر خداے</p>
---	--

و بر امیر المومنین عمر خطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ امام اہل تحقیق و اندر
بحر محبت غریق بود و بکرامات و فراسات مشہور بصلابت و فراست مخصوص

و حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است الْحَقُّ يَنْطِقُ عَلَى لِسَانِ عَمْرٍاءِ رَضِيَ
 اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ از کلمات اوست کہ الْعَرَضُ لَمْ تَرَاحَةً مِنْ خُلَاطَاءِ الشُّعْرِ وَنِزْكَفَنَ اَنْد
 الدُّنْيَا دَارُ السَّلَاسَتِ عَلَى الْبُلُوَا حَيَوُهُ الدُّنْيَا بُلُوَا بُلُوَا فُحَالْ وَجِبْرِيلُ صَلَاةُ اللَّهِ
 عَلَيْهِ وَابْتَدَا سَلَامُ امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَمْرِى رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ بِرَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ آله
 وَسَلَّمَ آمَدَ وَكَفَتْ يَا مُحَمَّدُ كَقَوْلِ اسْتَبَشَرْنَا أَهْلَ السَّمَاءِ الْيَوْمَ بِرَسُولِ اللَّهِ عَمْرٍاءِ اِقْتَدَا
 نَا بِفَضْلِ أَهْلِ التَّصَوُّفِ بِلَيْسٍ مُنْ قَعِ وَصَلَاتِ الْمَدْرِيسِ بِدَوَسْتِ وَانْهَابَتْ دُرَّةُ
 عَدَلِ او كَارِجَهَا رَسَتْ يَابِسْتَا وَعَجَبٌ دُرَّةُ كَهْ اَزْ مَدِينَةِ سِرْخَا قَانِ رُومِ رَا دِرُومِ كَهْ
 پَانَصْدُ فَرْسَنَگِ رَاہِ بَاشَدِ وَبَرْتَخْتِ بَا دِشَاہِی نَشَسْتِ وَجَمْعِ حَلْقِ بَا دِخَاخْتِ وَخَوْرَمَبَا
 اَوْرُوزِ جَمْعِهِ بِرِ سِرْمَبِ دَرِ عَيْنِ اِدَا سَلَامِ خُطْبَةِ كَهْ كَفَتْ يَا سَارِيَّةُ الْجَبَلِ الْجَبَلِ بَلُوشِ سَارِيہِ
 سِرْشَكْرِ كَهْ دَرِ نَهَا وَنَدِ بُودِ دِ عَيْنِ حَرْبِ رَسِيدِ تَا آں سِرْشَكْرِ اَزْ خَايَعَتِ كَفَارِ كَهْ مِخْوَا سَتَدِ
 كَهْ اَزْ رَاہِ دُرَّةُ كُوهِ بِیروں آيِنْدِ وَبَرْشَكْرِ اَسْلَامِ زَنَنْدِ دِرِ يَافَتْ وَبُوشِيَا رَشْدِ وَ رَاہِ
 آں دُرَّةُ بَكْرَفَتْ تَا كَفَارِ كَهْ كَمِيسِ كُودِہِ بُودِ نَدِ مَیوَسِ گَشَنْدِ وَايسِ فَتَحِ بَرْزَگِ اَزْ كَرَامَتِ
 اميرِ الْمُؤْمِنِينَ عَمْرِى رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ بَرَامِ دَوَقْتِ عَمْرِى رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ دَرِ نَوَا سَلَامِ
 مَدِينَةِ خَشْتِ مِيزْدِ آفتَابِ بَرْشَقْتِ مَبَارَكِ اَوْ سَخْتِ بَتَا فَتْ كَرْمِ آفتَابِ اَثَرِ كَرْدِ بِنَظَرِ
 غَضَبِ جَانِبِ قَتَابِ دِيدِ بَصَرِ اَنْ حَضَرَتْ عَزَّتِ نُوْرَا زْ آفتَابِ بَسْتَنْدِ جِهَانِ تَا تَا
 شَدِ وَ غُلْغُلَةِ رَدِ مَدِينَةِ اَفْتَادِ كَهْ مَكْرَقِيَا سَتِ قَا نَجْمِ شَدِ وَا بَعْدِہِ اميرِ الْمُؤْمِنِينَ عَمْرِى رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى
 عَنْهُ بِنَظَرِ رَضَا جَانِبِ قَتَابِ دِيدِ آں نُوْرِ دِ وَ بَا زْ بَا نَخْشِيدِ نُوْرِ دِ خَلَا فَتْ اَوْدِہِ سَالِ
 وَ شَشْمَاہِ وَ نِچِرُوزِ بُودِ وَ بَخَطَابِ اميرِ الْمُؤْمِنِينَ خَطَابِ شَدِ وَ دَرِ سَنَةِ ثَلَاثِ وَ عَشْرِينَ
 بِرِ دَسْتِ ابْنِ لُؤْلُوشِ شَهَادَتِ يَافَتْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَوَا جِهَ سَنَائِیْ وَ حَقِّ حِ ايسِ خَلِيفَةِ كُودِ

مثنوی

آنکہ طہ طہ اترش داده | او آنایہ سین مارش داده | دیدہ از طہ طہ طہ طہ اترش

لے حق تعالی کو یامی کند بر زبان عمر رضی با خدا نے تعالیٰ از و سہ گوشہ گرفت بر جنت است
 از میزندگان بد سہ دنیا خانه ایست کہ بنیاد نہادہ شدہ بہت بر سختی ہا و بر خفا زنگانی دنیا بے رنج
 و سختی نہایت شدہ بہت سہ کو چہ تحقیق شاد شدہ اند باشندگان آسمان امور و مسلمان شدن عمر۔

کرده از نامہ امارتہا	شاہ حق روش در خفتن	تا ب حق زبانش در خفتن
از پی دیو در زیانہ او	سایہ او سلاح خانہ او	بہتر از ہر زمان زمانہ او
سر ابلیس در آستانہ او	روح کردہ در اح مستش	امرق دادہ در ہر بدش
ز احتسابش در اعتدال بہا	کل پیادہ نماد و باد سوار	روح چوں سوختن خاک در
کل چوئل پا جو در کاب آرد	از پیہ حکم نافذش بشتاب	نامہ او بخواندہ داد جواب

و بر امیر المومنین عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ کہ گنج حیا و اعبال صفا و متعلق در کما
 رضا بود بہ نسبت حضرت رسالت صلی اللہ علیہ آلہ وسلم نسوب بدو دختر داد
 پیغمبر دین انصال بخطاب ذی النورین مشرف گشت جامع قرآن و شیعہ جمعیان
 و مرتب جیش اہل ایمان بود و بانواع کرم و لطف نعم مخصوص و بلباس حلم و بونور علم
 موصوف و از غایت حلم و شرم و ہایت پیغمبر بود کہ بر منبر سخن مبارک اویستہ شد
 و فضائل او پیدا است مناقب او ظاہر عیال لہ فی رباحہ و ابی قتادہ رضی اللہ عنہما
 روایت کردہ اند کہ روز جمعہ صرب لدارمانزویک امیر المومنین عثمان رضی اللہ عنہ بودیم
 چوں غوغا بدگاہ او رسید غلامان او سلاح برداشتند امیر المومنین گفت ہر کہ سلام
 بر نگیدہ از مال من آزاد و ما از پیش او از ترش جان خود بیرون آمدیم امیر المومنین
 امام حسن رضی اللہ عنہ بدسراے آمد با او باز گشتیم و ہنزدیک امیر المومنین عثمان
 آمدیم امیر المومنین حسن علی رضی اللہ عنہ سلام کرد و گفت یا امیر المومنین من بے
 فرمان تو با مسلمانان شمشیر تو انہم کشید تو امام بر حق مرا فرماں دہ تا بلائی اس
 قوم از تو دفع کنم امیر المومنین عثمان گفت یا ابن ابی اخی ان جمع و اجلس فی بیتک
 حتی یاتی اللہ یا فہر فلا حاجۃ لنا فی اہراق الدماء و میان اہل سلوک اس
 مقام رضاست آل را رعایت کرد و مدت خلافت او دہ سال کم و ہر روز بود
 و مدت عمر او ہشتاد و ہشت سال بعضی گفتہ اند نو سال و بوقت شہادت
 مصحف بر کنار او بود و روز چہار شنبہ بردست مینا رخیاض شہید شد رضی اللہ عنہ

۱۷ اے فرزند ہر ادمن باز گرد و پیشین در خانہ خود و اما آنکہ باید حفظ کماے با حلم خود
 پس نیست حاجت مارا در بختن خون -

چنانچه حکیم سنائی در مدح این خلیفه راست گوید:

قصیده

آنکه بر جانی مصطفیٰ نشست آن ز لگنت نبود بود از شرم عین ایمان که بود جز عثمان دست مشاطه پسندیده هم از اسلاف بهتر آمد او دل او بانبی موافق بود فتنه را که خاست در قبش آن نزد بود فتنه و کینه خلق و عالم هر آنکه نیک بداند او همه نیک بود نیکی یافت زانچنان چونکه خشمش روئے با	بر لبش سهم راه خطبه به بست زانکه دانست جانش را از م محبت این که احسان الایمان کحل شرمش کشیده در دیده در کنار شرف بر آمد او نور جانش چون صبح صادق بود ذوالارحام بود در غصبش زشت زنگی بود نه آئینه همه در جستن هوای خود اند سوی یاران خوشتن بشت فَسَيَكْفِيكَهُمْ خُلُوتِي سَا
---	--

و بر امیر المؤمنین اسد الغالب علی ابن ابیطالب کرم الله وجهه که برادر مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم و غریق بحر بلا و حریق نار و لا و مقتدای اولیا پیشوا و بصفیاء بود و باوصاف بزل و خطا و رزم و دعا و فقر و صفایان صحابه کرام ممتاز شد بقوت و شوکت از حضرت غرت بخطاب اسد الغالب مخاطب گشته و بکثرت علم از جمله صحابه رضوان الله علیهم جمعین بقول رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم اَمَّا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَ عِلْمُهَا بِالْبَهَاءِ فَخُصَّصَ لَهَا وَ لِهَذَا قَالَ عُمَرُ لَوْ لَا عَلِيٌّ لَهْلَكَ عُمَرُ وَ مَخْلُوعٌ خَرَقَهُ فَقَرَّهَ مِنْهُ مِنْ حَضْرَتِ بَحْثِ رَسَالَتِ صَلي الله عليه وسلم در شب معراج رسیده بود میان خلفاء اربع مشرف او گشت لاجرم تا روز قیامت نسبت سنته الباس خرقه مشایخ قدس الله سرهم العزیز از و مانده و این کاری

پس نزدیک است که کفایت کنیزان اسد تعالی الله انهم شهر علم و علی در آنست

اگر نبوده علی هر آنکه ملاک شد بر عمر

استقامت از گرفت و او را در تصرف مقابہ رفیع بہت و نشانے عظیم چہند
 رحمۃ اللہ علیہ کوید شہنشاہ فی الاصول والبدن علی المرتضیٰ و از سوال کرد
 کہ بہترین کار اہمیت فرمود غناء القلب یا اللہ یعنی ہر کرا بخدا تعالیٰ تو نکر
 باشد نیستی دنیا و او را در ویش نکند و بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ
 العزیز بنشتہ دیدہ ام قال علی یومہ یختبر انا الذی سمعنی امی حیدرۃ کلثمت
 غائبہ کرمت الماخراہ اوفیتہم بالصاع کلیل السندۃ سميۃ امہ اسدا
 باسمہا وھی فاطمہ بنت اسد و ابو طالب غائب فلما قدم کسہا
 وسماء علیا الحیدر من اسماء الاسد السندۃ یکنیٰ لہ بکثری اقلوہم قالا
 واسعا قالت عائشہ رضی اللہ عنہا یومہ کمل حین اذنی من ہود کجہا
 ثم کملہا بکلامہ املکت فاستخرجت معہا از بعین امرأۃ حتی قد قامت
 المکینۃ شعر فردی اوانی نوابہ فقد یملک الملک لکما یومہ کجہ و مدت عمر
 او شصت سال بود و عبد الرحمن نجم کہ جانب معاویہ شدہ بود و ذاکر ستاد
 تاد نماز امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہ را بہ بیخ زہرا کو زخمی زد سکہ روز زیست
 روز اومہ ہفتم ماہ رمضان سنہ ثلثین من ہجرہ شہادت یافت خواہہ سنائی
 در مرح ایں خلیفہ برحق گوید۔

قصیدہ

لے سنائی بقوت ایمان | روح حیدر بگو پس از عثمان | باد بخت مایع مطلق

لے شیخ مادر اسل وابتدا علی مرتضیٰ بہت کرم اللہ وجہہ علیہ سلام لے من انعم کہ نام نہادہ بہت
 مرا مادہ من حیدر مانند شیر کہ در رفتن بعب تندی و شجاعت راہ را در نظر نیارد غلبہ میکند آن
 شیر بر سیر بگردگان تمام میکنم بر من حق ایشان را بہ بیان بزرگے نام نہاد علی را مادر او باسم پدر
 خود و مادر آن علی فاطمہ و خضر آمد بہت و ابو طالب حاضر فرمود پس سر گاہ کہ آمد مکر وہ پیدا شست
 این نام را و خود نام نہاد علی حیدر کیے از نامہا کے شیر بہت و نام پدر فاطمہ مادر علیست
 و سندرہ پیمانہ بزرگ را گوید میکنم من کافراں را کشتن بسیار لغت عائشہ رضی اللہ عنہا سے تقاسے
 زان روز جمل وقتیکہ قریب شد علی کجا وہ عائشہ پس تر کلام کرد علی با عائشہ کلام بسیار
 یا تو باد شاہ گشتہ پس علیہ کرد آن علی پس فرستاد علی با عائشہ چہل ن رانا انکہ تحقیق سکونت گرفت آن
 ایشہ فریدینہ۔

زهی الباطل است جا بختی	آن فضل آفت سر قنول	آن علم دار و علم دار رسول
هم تنبی را و صهی و هم داماد	چشم پیغمبر از جالش شاد	آما ز سدره جبرائیل ایمن
لافتی کرد مرد را تلقی	شرف ملک دایه دیں او	صاف در آل یاسین او
آل یاسین شرف بدو دید	ایزد او را بعلم بگزیده	بهر او گفت مصطفی به اله
که خداوند اول من والا ه	راز دار خدا و پیغمبر	راز دار پیمبر آن حدر
کاتب نقش نامه تنزیل	خازن گنج نامه تاویل	لفظ قراں چو دید درویش
خویشتن جلوه کرد پیش	عشق را بحر بود دل را ک	شرح را دیده بود قوس احباب
که خدای زمانه چاکر او	خواجہ روزگار قنبر او	از پے سائلی بیک تیغ
سوره بل اتے وراتش	مرضا کی که کرده یزدانش	همرہ جان مصطفی جانش
ہر دو یک کعبہ خروشاں دو	ہر دو یک صبح و کالیدشان	ہر دو یک در و یک صند بودند
ہر دو پیرایہ شرف بودند	دور و نڈہ چو اختر و گردوں	و برادر جو موسی و ہاروں
دل او عالم معانی بود	لفظ اد آب زندگالی بود	عقد او با قبول ماسلوئے
بود در زیر سایہ طوبے	و بر امیر المومنین حسن ابن علی ابن طالب رضی اللہ	

تعالی عنہ کہ جگر گوشہ مصطفی و فرزند زہرا بود و از ہمہ خلق بمصطفی مانندہ نزدیک
از فرق ثنائت و امیر المومنین حسین رضی اللہ تعالی عنہ کہ از انان تا قدم مانایاں
کان کرم و محض لطف و شفقت و لیت بود و امیر المومنین حسن دو سال و دہ ماہ
از امیر المومنین حسین بہتر بود و در کشف محبوب آوردہ است کہ وقتے اعرابی از نادیم
در آمد و امیر المومنین حسن در گوشہ پیش در خانہ بنود شستہ بودند اس اعرابی شناس
مادر و پدر امیر المومنین حسن را و ادان گرفت امیر المومنین حسن گفت یا اعرابی کہ
گر سنہ شدہ و یا نشنہ کشتہ ترا چہ شدہ است و او بیچنال و شناہا میداد
امیر المومنین حسن غلام را فرمود کہ دروں خانہ برو و آن بدرہ دنیا را و زربار
و بدیں اعرابی بدہ چوں اعرابی این سخن بشنید گفت اشہد انک ابن رسا
اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شناسا و دعا ہا گفتن گرفت بعدہ گفت کہ من اینچہ

حکم تو آمدہ ام الغرض ایں معنی صفت تحقیقاً باشد کہ مہر و دم نزدیک ایشان
یکساں باشد و بجفا گفتن متغیر نشوند و بدینار و درم مکافات واجب مندر و از
کلمات اوست فی حال الوصیۃ علیکم بحفظ السیرۃ ابرقائ اللہ مطلع علی
الضمائر و در علم حقایق و مہول بدرجۃ بود کہ حسن بصری با کلمات دریں علم توجہ برداشت
و مدت خلافت او ہشتاد و پانزودہ روز بود و مدت عمر چھل و ہفت سال زن امیر المومنین
حسن شجاعہ بنت الاشعث الکندی یا نگینہ معاویہ بطریقہ کہ دست داد امیر المومنین حسن
را زہر داد و راہ بریغ الاول سنہ ص و اربعین بدایتا خرامید رضی اللہ تعالیٰ عنہ حکیم سنائی

قصیدہ

بو علی آنکہ در شام دلی	آید از کیس و انش بوی علی
در سیادت بی مویدا اوست	در رسالت رسول و سید اوست
نامہ دوست یاک دل اوست	دوست را چیت بہ نامہ دوست
قرۃ العین مصطفیٰ او بود	سید قوم اولیاء او بود
جگر و جاں علی و زہرا را	دیدہ و دل حبیب علی را
منہج صدق در دلائل او	ہتری رہت در محافل او
بود مانند جد بخلق عظیم	پاک عرق نفیس و خلق کریم

و بر امیر المومنین حسین بن علی ابن ابیطالب رضی اللہ عنہما کہ شمع آل محمد و از جملہ علایق
مجد و شہید دشت کربلا و بادشاہ عالم و لا بود رضی اللہ عنہ و اتفاق ہمہ خلافت است
تا حق ظاہر بود او متابع حق بود چوں حق پوشیدہ شدہ او شمشیر بر کشید و تا جان
غریز فداے حق تعالیٰ نکرد دنیا را مید و از کلمات اوست اشفق الایخوان یومئذ
علیک و کشف محبوب در دہ است کہ روزے مردے نزدیک او آمد و گفت
اے فرزند رسول خدا صلی اللہ علیہ آلہ وسلم من مردے در تو شیم و اطفال فارم
مرا از تو مرو ز قوت مشی باید امیر المومنین حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ او گفت

اے مرے ترس ہم ہر او راں لازم بگیرد دین خود را سہ در حال وصیت لازم بگیرد یہ نگاہ در شش را زہ
ن صبیحہ صہ انشا۔ لہ خبر دار ہر جمعیت ہا و ہا نہا نہا۔

بنشین مار رزق در راه است تا برسد یا سے بر نیامد کہ تیج صرہ دینار ہا ز زر فرستاد
 معاویہ آوردند امیر المومنین حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ از سر بیچ صرہ زربدان در پیش
 داد و از دوسے عذر خواہست کہ دیر یامدی و اگر یہیہ انستم کہ این مقدار بہت من تر انتظار
 نمیداشتم ہمارا معذور دار کہ اہل بلائیم و از ہمدراحتہا دنیا باز ماندہ و مراد ہا کم کردہ و بر
 مراد ہا کے دیگران زندگانی باید کرد و چوں امیر المومنین حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 بنیوں کہلا رسید بوجھے کہ آن غار فریو گزند منزل کردہ آنرو پنجشنبہ بود دوم روز سنہ احدی و تین بود و در
 آدینہ عبد اللہ زیاد با چہار ہزار سوار بدو رسید تا آدینہ دیگر چنانکہ در میان ایشان
 جنگ قائم بود و در نہشت آب ز اہل بیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ آلہ وسلم باز
 گرفتند و با امیر المومنین حسین رضی اللہ عنہ نوزدہ تن اہل بیت مصطفیٰ بودند روز
 آدینہ دہم ماہ محرم سنہ احدی و تین با ہفت کس از فرزندان امیر المومنین علی
 و ستہ تن از فرزندان حضرت امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہما و از یاران او ہشتاد
 و ہشت تن شہادۃ یافتند مدت عمر او پنجاہ و ہشت سال بود رضی اللہ عنہ خواجہ
 حکیم ثنائی در مدح گوید۔

قصیدہ

پسر مرتضیٰ امیر حسین	بچہ او مے نبود در کونین	مصطفیٰ مروار کشید دوش
مرتضیٰ پروریدہ در آغوش	و سر اے فنا و کشور دین	بود در صد رملک کو نزدیکین
شاخ او پنچشاخ مصطفوی	درا عقد حقہ بنوی	دشمنان قصہ جان او کر و
تا دمار از شمش بر آوردند	عمر عاص از فساد ایزد	شرع باز و دہشت باخورد
بازیدلیپ بہ بیعت کرد	تا کہ از خاندان برآرد گرد	کہ بلا چوں مقام خنجر خشت
تا کہ آل زیادہ روی باخت	جدا کر بلا و آں تعطیم	کہ نہشت آورد خلقت نسیم
و آں تن سمر سیریدہ در گل و جان	و آں عمرو با بتیغ دہا چاک	و آں گرین ہمہ جہاں کشتہ
در گل خون تنش باخستہ	حسرت دین خاندان رسول	جملہ برداشتند جہل فضول
یتیمہا علکون ز خون حسین	چہ بود در جہاں تبریز کشین	زخم شمشیر و نیزہ و پیکاں

بر سر نیزہ سر بجایے ستان پیمہ را بر دل از علی صدراع + شدہ یکسر قرین و طاعی ماباغ
 کین کل باز خواستہ ز حسین پیشہ مانع بریں شامت نشین نکتہ عرض میدارد کاتب
 حروف محمد مبارک محمد علوی الکرمانی المدعو بامیر خور و برانجملہ کہ چون عمیر
 بندہ در خانہ پنباہ رسید و بیچ غلے آنچنان در وجود نیامد کہ شایان در گاہ بے
 نیازی باشد و این ابیات شیخ سعدی رحمتہ اللہ علیہ مینہ غفلت از گوشش بکشید

ابیات

چون نگہ میکنم غامذہ بسوی
 مگر این پنج روز در پانی
 کوس رطبت زد و دوبار غبت

ہر دم از عمر میر و دلفسے
 ایکہ بخاہ رفت و در خوابی
 نخل آنکس کہ رفت و کار خست

در عالم تحیر افتادم کہ این چہ واقعہ صعبی کہ بیچ دست آویزے آنچنان ندارم
 کہ دلیل راہ این گمراہ شود و در اثر اے آنکہ در دریاے تحیر غرق بودم عنایت
 از لی قرین حال این بیچارہ شد و توفیق ایزدی رفیق این شکستہ گشت محبت
 حضرت سلطان المشائخ دستگیری کرد بیت دست من گیر کہ بیچارگی از حد گذشت
 سر من دار کہ دریاے تویریم جاں را از عالم غیب در دل این بیچارہ القا
 کردند کہ اے سرگشتہ عالم تحیر باے در دامن قرار کش اگر چہ این جاہ قرابت
 این ضعیف گوید بیت قرار می طلبی در جہاں ز سے غافل + قرار نہ باشد مگر
 بدار قرار + و بہید پیران خویش بر دل پیران خود و میخشا و اوقات منبر کہ ایشان
 شفیع حال پریشان خویش ساز تا مگر بد و محبت سلطان المشائخ در دل دجان
 تو چشمہ از دریاے محبت رب العالمین بکشاید تا بیاں نجات نفس بد کردار تو
 باشد و اسباب حصول این دولت ہمیں پیش نیست کہ مناقب مشائخ شجرہ
 معظمہ خواجگان چشت کہ عاشقان در گاہ بینہ سارے و شیا حان عالم محبت
 خداے بودند و خلق خداے را از قہر و غضب غوغاء ہوا خلاص دہانیدند بزرگے
 خوش گوید بیت قَافِلُ الدِّينِ اللّٰهُ حِصْنًا مُّوَكَّلًا + وَ سَنَّةٌ مِّنْ سَمِيتِهِ

خَيْرَ نَسَبٍ ۚ فَيَا رَبِّ اَكْرِمْهُمْ بِمِنْ فَحِ وَّرَحْمَةٍ ۚ وَانْزِلْ لَهُم بِالْفَضْلِ فِي خَيْرِ
 مَنَازِلٍ ۚ از فضائل و کرامات ایشان و از کلمات روح افزای و مفعولات
 دلکشای و راه و روش و مولد و منشاء ایشان و بیان ارادت خویش بحضرت
 سلطان المشائخ و اتصالی آباد و اجداد خود بدلائد کماہ معظم مشرح بنو لسی
 بیت ہر لحظہ را زد دل بچہد بر سر زباں ۚ دل مے طہ کہ عمر بشد ناکہاں بگوئے
 تا بمطالعہ آن چشم را نوری و سینہ را سرور سے حاصل شود و خاطر پریشان جمع گردد
 و نجات آخرت دریا بی این ضعیف کو یہ بیت نجات آخرت حاصل تو اس
 کرد ۚ اگر در دامن مردان زنی دست ۚ شیخ سعدی خوش گوید بیت دست
 در دامن مردان زن و اندیشہ کن ۚ ہر کہ بانوح نشیند چہ غم از طوفانش ۚ بنا برین
 مقدمہ اوقات شریفہ خواجگان چشت ۱ شفیع حال خویش آوردم و بجزواری
 از حضرت سلطان المشائخ درخواست نمودم تا این مجموعہ کہ مستطیع لیسر لا و لیا
 فی حجت الحق جیل و علامت بکرم اللہ و عونہ باتمام برسد چوں این بندہ بمعونت
 پیراں در کتابت این کتاب شروع کرد و بعدد حجت سلطان المشائخ توفیق
 اتمام یافت امیر حسن شاعر گوید بیت مورسکین ہوسے داشت کہ در کعبہ رسد ۚ
 دست بریلے کہ بوتہ زرد و ناکہ برسید ۚ حق علام و علیم است کہ باعث کتابت
 این کتاب حجت سلطان المشائخ است این ضعیف خوش گوید بیت
 و گرنہ من کیا ام آنکہ جاں را ۚ دہم از دیدہ دل نیکو اں را ۚ بعشق روئے
 شاں کردم ہوسناک ۚ کغم دل را ز غمہا چاک در چاک ۚ و نام ہر یکے از مشائخ
 کبار کہ میناقب ایشان مذکور است بعلامت منہم معلوم است و درین علامت
 اشباع شیخ ابوالقاسم قیشری رحمۃ اللہ علیہ کہ در سالہ خود و شیخ علی بجویری رحمۃ
 علیہ در کشف المحجوب ذکر کردہ اند کردم و باہام ربانی بخطاب سلطان المشائخ
 یعنی شیخ شیمخ العالم نظام الحق و الشرع و الدین علم ششم و اس خطاب معظم

رہلہ بودند آنہم مدین خدا را قاعدہ استوار و بودند آنہم مقلدہ اتوار است کسی را کہ ہم نہادہ تو بہتر
 بہترین اے پروردگار من ہوا پریشان را بہر بوی خوش و رحمت خوش و جانش ۚ ایشان افضل از
 خویش بہترین جابے ایشان

درین کتاب رعایت کردم و بیشتر نقل روایات و حکایات و لطائف و غرائب
از سلطان المشايخ آوردم از فوائدی که یاران اعلی از ملفوظات جانتخش
سلطان المشايخ روایت کرده اند جمع کردم و آنچه از عزیزانی که بر قول و قلم
و بیانت و صیانت ایشان اعتماد کلی است شنیده ام و آنچه از والد مخدوم خود
و عثمان بزرگوار که مقریان سلطان المشايخ بوده اند و در نظر مبارک او پرورش
یافته شنیده روایت کردم خواهی شنیدی حکیم خوش گوید مثنوی الطیف او هر چه و حقوق
نهاد روح بر دید قبول نهاد و از هر جا که نظمی و بیت و قطعه در نظر آمد مناسبت
کلام افتاد درین کتاب و مردم کوس محبت سلطان المشايخ میزند و شعله آتش
محبت از چشمت دلها را مشتاقان بیرون می آرد و صاحب شوق را آتش
در میزند چنانکه بزرگے خوش گوید بیت آتش عشق تو از هر جا بنیاست و آخر این
آتش از جای خاستست و نام شعرا را که این لطایف غیبی که سبب خرد
محبت و عشق است از ایشان زاده است بر سر آن نظم ثبت کردم و آنچه که نام
شعرا معلوم نیست بلفظ بزرگی بنشتم و آنچه از سلطان المشايخ مرویست هم از سلطان
المشايخ روایت کردم و نظمی که از آسانی شعر خالیست و از معانی ایشان بر
این خاصه کاتب صرف است که از قعر دایه محبت سلطان المشايخ در
و گوهر نفیس بیرون آوردم و بنوک قلم بر روی کاغذ در سلک سطوح
منسلک گردانیدم شیخ سعدی گوید بیت نالیدن در دناک سعدی و بر
دعوی دوستی بیان است و آتش نه قلم در انداخت و این خیمه که میر
دخان است و اول و میان و آخرین کتاب بذکر سلطان المشايخ زین
وزینت داد تا بر دلها اهل دلا عالم جلوه گری و قبول تمام یابد زیرا چه
سلطان المشايخ می فرماید ذکر الشیخ فی الکلام کالمسلح فی الطعام أو
کالروح فی الأجسام بزرگے خوش گوید بیت گریچ مانند کس که نبش نام

در شیخ سعدی

و ذکر شیخ و کلام مانند نمک در طعام است یا مانند روح در بدن هست -

تا نام توے گوید من مے شنوم و وایں کتاب خوب است بدہ باب و ہر باب
 از اں ابواب کتابت علیہ و مشحنت برکتہ دلکشای و لطائف دلربا کہ تحت
 برکتہ رموز عالم حقیقت کشوف میگرد و دجانیچہ و فہرست ایں کتاب مسطور
 است ملتئم آنکہ کاتب حروف را بدعا ایمان نمایند و بغایت فراموش نگردانند از
 ضعیف گوید رباعی از خاطر حق پذیر باران یک فاتحہ التماس دارم و تا کار شکستہ
 بر آید و آں دامن نشان نمیکذارم و نکتہ عرض میدارد کاتب حروف بر راس
 میدان خوب اعتقاد برانجملہ کہ مشایخ شجرہ معظمہ بندگی خواجگان چشت قدس اللہ
 سرجم العزیز ہر یکے در محبت حق جل و علی آفتابہا بودہ اند تا باں و باتباع حضرت
 رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از مقام محبت ترقی کردہ اند و بدرجہ محبوبیت
 رسیدہ **قَالَ اللَّيْثُ عَوْنِي يُحِبُّكُمْ اللَّهُ** و ہر کس در عصر خویش در عبادت پارتیعالے
 و در ترک دنیا غدار ہم بیکیا رساوی مشایخ کبار گشتہ فامادر عالم محبت از
 ہمہ ممتاز این ضعیف گوید مثنوی در عبادت یامہ توفیق و بادشاہان عالم
 تحقیق و ہر یکے در زمان خود ممتاز و در محبت میان اہل نیاز و علی الخصوص
 خواجہ بندہ نواز سلطان المشایخ دار الملک راز نظام الحق و الشرع والدین پر
 ضعیف گوید بیت ز عشق حق مجسم بود و آتش و جہانے بندہ آں ذات پاکش
 نکتہ ہر دم از انفاس متبرکہ او محبت رب العالین فانی میگشت و از اں بوی
 بمشام جان طالبان حق تو الے میرسد و جہان را معطر میگردانی شیخ سعادی
 خوش گوید بیت عالم معطر مے شود چون ناف آہوئے ختن و گویا کہ
 نوروز از برش بویے بصحرایمیزند و عارفان و عاشقان بریں بویے
 روئے بنجاک بوس آنحضرت مے نہادند خواجہ حکیم سنائی خوش گوید بیت
 عاشقان سوئے حضرتش شست و عقل در استین و جاں بردست و شتر
 روان و دہوش و حیراں مے آمدند و نہ بر آستانہ محبت آں سرور عا

مے بہا ندور سے بر خاک آں درگاہ مے مالیدند امیر حسن خوش گوید
 بیت نمیر فتم بلا شد بوئے زلفش ۛ خراب اندر پئے آں بوئے رقیم ۛ بوئے
 محبت حقتالے بواسطہ محبت این بادشاہل محبت در مشام جان خود حسا
 میگردن ذاین ضیف گوید رباعی از بوئے تو بوئے یار خود می یابم ۛ از روئے
 تو سیر کار خود می یابم ۛ تا جاں ندہم فدایا بجم جان ۛ جاں میدہم و کار
 خود می یابم ۛ و حقتالے این بوئے را از بوستان محبت خوش در ذات محبوبا
 خود نہادہ است تا مشام جان ہر بچارہ و سوختہ کہ آں بوئے رسد شایان
 محبت باریتعالے گرد دو جاں بریں بوئے دہد این ضیف گوید قطعہ
 اے عارفان عاشقاں جاں میدہم جاں میدہم ۛ بر آستان دوستاں
 جاں میدہم جاں میدہم ۛ گفتی اگر خواہی بقا جاں را بدہ بر بوئے ما ۛ اینک
 بوئے دستاں جاں میدہم جاں میدہم ۛ سلطان المشائخ میفرمود در
 نقلے کہ اصحاب قلوب جمع شدہ باشند بعد برخاستن ایشان زمانے
 بوئے خوش در آتاقام باقی مے باشد آں بوئے خارج نیست در ہر
 ذاتی نافہ بہت فاما بوئے بعضے ظاہر بیاشد ۛ بوئے بعضے پوشیدہ و
 در ہر ذاتے بوئے دیگر مے باشد در کسی بوئے کا فور و در کسی بوئے
 عنبر و از مولانا ظہیر الدین کو تو ال مندرہ کہ حافظ کلام ربانی بود روایت
 میکنند کہ وقتے بخدمت سلطان المشائخ نشستہ بودم آنجا بوئے عود می
 آمد نظر چپ راست کردن گرفت مگر جائے عود میسوزند جائے مذید
 مگر درون حجرہ عود مے سوزند خادم بمصلحتے در حجرہ باز کرد درون حجرہ ہم
 نگاہ کرد دید کہ نیست بعدہ سلطان المشائخ اورا جواب گفت کہ مولانا این
 بوئے عود نیست این بوئے دیگر چیز است امیر حسن گوید بیت عنایہ
 بہ بند و کا زاکہ من زد دست ۛ بوئے کشیدہ ام کہ بمشک ۛ بپیر نیست ۛ و
 روایت مے آرند کہ وقتے سلطان المشائخ گلیے کہ بساس قدم مبارک

کسی کز جوئے عشقت جبرئہ یافت : بماند تا قیامت مست مدوش : در آن مجلس بخشی
جام عشقت : نگردانی محمد از فراموش : باز این دل مشتاق گوید پیت زد ریائے
جمالت چوں شوم سیراب اے ساقی : کہ ہرچہ بیشتر بنیم تنہا بیشتر باشد : و گشتگان
بیاہاں عشق حقیقت را براہ نمونے محبت باریتعالی را سہری میکرد بمنزل مقصود
میرسانید این ضعیف گوید پیت میرسانید مقصود و منازل ہمہ : لطف او ورنہ
کہ باشم کہ ہم دل بردوست تکتہ و از جنایا لجاہ او آفتاب معرفت لالچ میشد و دلہا
ظلمت گرفتہ یچارگان گرفتاران ہوا و نورے بخشید قابل منظور نظر حق جل و علی
میکرد ایند این ضعیف گوید پیت زد کہ تو براں آفتاب عشق بتافت : براں دلے
کہ زدنیادیں مبرا یافت : زد روشنائی عشقت جہاں منور شد : مگر قریب
کر از روشنی نصیب نیافت : و گریازدگان معاصی و سوجنگان ہوا نفس امارہ را
در سایہ مرحمت خویش پرورش میں رادشیں سعدی گوید پیت خدایا برحمت نظر کردہ
کہ این سایہ بر خلق گسترده : این ضعیف گوید قطعہ آلودہ دامنہاں کہ نظر بر تو افکنند
صافی شوند و پاک چو صوفی با صفا : اے آفتاب حسن ازاں چشتہ حیات : با بخشش
تا نشوم بعد از این فنا : این ضعیف گوید قطعہ اے مایہ حسن کان نعمت : اینک
بدرت امین ازاں : جاں بر کف دست کردہ ازل : شکل خوش تو جان بپاراں شکستہ
و ذات مبارک حضرت سلطان المشائخ متابع دل دریاوش او شد و دل حق پذیر او
متابع روح مطہر و گشت روح مطہر او از کمالیت خویش قلب جذب کرد و قلب
بحکم اتحاد روح قالب جذب پس بریں قضیہ ذات مبارک سلطان المشائخ ہمہ روح
باشد امیر خیر و خوش گوید پیت جو دو خواجہ از آب گل گشتہ ترب : کہ جان خضر و سجا
بہم شدہ است مرکب : پس حکم موت خوشت روحانی شدہ یچین ذات کہ مجسم از ارواح است
لایق تماشا و تہ چشم آلودہ نباشد مگر تکتہ پشتم معرفت از دیکہ جاں نظر کند خواجہ سنائی
گوید پیت از درد بمنظر جان : بہ تماشا می باغ جاہاں : و بزرگے را ز بندگان دس
سوال کردند خواہی تا دوست پندہی گفت پرسیدہ چہ گفت اندر ذال الجمال عن نظر مثلی :

اِلَى كَمَسَدٍ نَظَرِي عَلَيْكَ حَتَّى تُعْصِرَ ذَانُطَ لَيْكَا وَارَاكَ يَخْطُرُ فِي شَمَائِلِكَ الْبَنَى فِي فَنَائِي
 فَأَغَا مِنْكَ عَلَيْكَ فِهْرَسْت ابواب كتاب سير الاوليا في محبت الحق جل
 وعلی باب اول و بریان مناقب فضائل و کرامات مشایخ شجره
 طبقه خواجگان چشت از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم تا آخر
 عهد دولت حضرت سلطان المشایخ نظام الحق و اشرف والدین قدس
 الله سره الغریز نکتہ و بریان نعت سید المرسلین رسول العالمین محمد
 رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و پوشیده آمدن خرقه فقر از جناب نبوت
 صلی الله علیه و آله و سلم جناب میرالموئیش علی ابن ابی طالب کرم الله
 و جہود از خدمت او بمشایخ کبار و اولیا زمانه اربعه عشر قدس الله سرهم
 الغریز نکتہ منهم خواجہ حسن بصری قدس سره نکتہ منهم خواجہ عبدالواحد ابن زید قدس
 سره نکتہ منهم خواجہ فضیل بن عیاض قدس سره نکتہ منهم خواجہ ابراهیم بن ادهم
 قدس سره نکتہ منهم خواجہ خلیفه المعشقی قدس سره نکتہ منهم خواجہ مہدی البصری
 قدس سره نکتہ منهم خواجہ مہتاب دعلودینوری قدس سره نکتہ منهم خواجہ ابوسحاق
 شامی حشمتی قدس سره نکتہ منهم خواجہ ابوجامد حشمتی قدس الله سره الغریز نکتہ منهم
 خواجہ ابوجامد حشمتی قدس الله سره الغریز نکتہ منهم خواجہ ابویوسف حشمتی قدس الله
 سره الغریز نکتہ منهم حضرت خواجہ خواجگان خواجہ مودود حشمتی قدس الله سره الغریز
 نکتہ منهم خواجہ حاجی شریف زندنی حشمتی قدس الله سره الغریز نکتہ منهم حضرت
 خواجہ عثمان ہارونی قدس الله سره الغریز نکتہ منهم حضرت خواجہ خواجگان سرار
 اہل عرفان نائب رسول الله صلعم فی الہند حضرت خواجہ معین الدین حسن حشمتی سنجدی
 قدس الله سره الغریز نکتہ منهم خواجہ قطب الاقطاب سرور عشاق حضرت خواجہ

قطب الحق والشرع والدین حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکی اوشمی پستی
 ذکر این بزرگ مشتمل بر چہار نکتہ قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ اول در بیان مجاہد
 شریف نکتہ در بیان مشغولی نکتہ در بیان عزلت و انزاد کرامات نکتہ در بیان حلت
 کردن نکتہ منہم حضرت شیخ الاسلام شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والشرع والدین
 قدس اللہ تعالیٰ سر العزیز ذکر این بادشاہ دین و دنیا متکلم بر پشت نکتہ
 نکتہ اول در بیان حسب نسب نکتہ دوم در بیان عزلت و انزاد نکتہ در بیان
 مجاہدہ و روش شیخ شیعوخ العالم نکتہ در بیان علم و تجربہ نکتہ در بیان یافتن خلافت
 شیخ شیعوخ العالم از جناب حضرت شیخ الاسلام معین الحق والشرع والدین و شیخ
 الاسلام حضرت خواجہ قطب الحق والشرع والدین قدس اللہ سرہما العزیز نکتہ
 در بیان بعضی ملفوظات نکتہ در بیان بعضی کرامات والدہ بزرگوار شیخ شیعوخ
 نکتہ در بیان مرض رحلت شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والشرع والدین قدس
 اللہ سرہ العزیز منہم حضرت سلطان المشائخ نظام الحق والدین طاب ثراہ
 ذکر این بادشاہ دین مشتمل بر انزادہ نکتہ نکتہ در بیان حسب نسب حضرت سلطان
 المشائخ نظام الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان پیدا آمدن محبت
 سلطان المشائخ رضہ بخدمت حضرت شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والدین
 قدس سرہ نکتہ در بیان علم و تجربہ سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ
 در بیان دقایق بعضی احادیث کہ سلطان المشائخ تقریر کردہ است نکتہ
 در بیان رقتن سلطان المشائخ بخدمت شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والدین
 و ارادت آوردن بخدمت او نکتہ در بیان سکونت حضرت سلطان المشائخ
 در شہر دہلی و از انجا آمدن بغیاث پور قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان مجاہد
 سلطان المشائخ در اوائل حال قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان یافتن
 خلافت و نعمت دینی و دنیوی سلطان المشائخ از حضرت شیخ شیعوخ العالم
 فرید الحق والشرع والدین قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان مجاہدہ سلطان المشائخ

در آخر عمر و روشن این یادشاه دین و دنیا و راه ایشان قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ
در بیان فتح و فتوح و آمدن بادشاہ و بادشاہزادہ ہانجا کبوسی حضرت سلطان المشائخ
قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان آنکہ حاسدان از سلطان المشائخ بسطان
علاء الدین سخنانے رسانیدند کہ لایق مجلس سلطان المشائخ بنیاد شد قدس اللہ
سرہ العزیز نکتہ در بیان ملاقات سلطان المشائخ بابشخ الاسلام شیخ رکن الدین
بنیرہ شیخ بہاؤ الدین زکریا قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان بعضے کرامات سلطان
المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان بعضے کرامات والدہ بزرگوار سلطان
المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان حالے کہ سلطان المشائخ را پیدا
یاد حال از دار دنیا بدر عقبہ رحلت فرمود قدس اللہ سرہ العزیز باب دوم
در بیان مناقب فضائل و کرامات خلفاء شیخ الاسلام معین الدین
سجری و خلفاء شیخ الاسلام قطب الدین بختیار خاں و شیخ
شیوخ الاسلام فرید الحق الدین قدس اللہ سرہ العزیز منہم شیخ حمید الدین
سوالے کہ خلیفہ شیخ الاسلام معین الدین حسن سجری بود ذکر این بزرگ مشتمل
نکتہ است قدس سرہ العزیز نکتہ در بیان مجاہدہ و راہ و روش شیخ حمید الدین
سوالی قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان بعضے کرامات شیخ حمید الدین و مراسلات
کہ میان شیخ حمید الدین و شیخ بہاؤ الدین زکریا بود نکتہ در بیان اُصولہ کہ صحابہ ک
از مشکل این راہ حقیقت از شیخ حمید الدین راست کردہ اند و جواباں بزرگ قدس
اللہ سرہ العزیز منہم شیخ بد الدین غزنوی کہ خلیفہ شیخ الاسلام قطب الدین بختیار
بود و ذکر این بزرگ مشتمل بر نکتہ است قدس سرہ نکتہ در بیان آمدن شیخ بد الدین
غزنوی از لاہور در دہلی و آوردن ارادت بخدمت شیخ الاسلام قطب الدین قدس
اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان عظمت کرامات مولانا بد الدین غزنوی رحمۃ اللہ علیہ
منہم شیخ بختیار الدین منہم کہ ہم را در ہم خلیفہ شیخ الاسلام فرید الحق و الدین

قدس الله سره العزيز و ذكر ايس بزرگ مشتاقه عظمت و كرامات اوست منهم مولانا بدر الدين
اسحاق كه هم دلا و هم خليفه شيخ شيوخ العالم فريد الحق والدين و ذكر ايس بزرگ
مشاهير و نكته است قدس الله سره العزيز نكته در بيان ميويستن مولانا بدر الدين
اسحاق بخد مت شيخ شيوخ العالم فريد الحق والدين و كثر بكا و تحجر او در عالم
پايش قدس الله سره العزيز نكته در بيان عظمت و كرامات خدمت مولانا بدر الدين
اسحاق قدس الله سره العزيز منهم شيخ جمال الملة والدين هانومي كه خليفه شيخ
شيوخ العالم فريد الحق والدين بود قدس الله سره العزيز - ذكر ايس بزرگ
مملو است از عظمت و كرامات و ذكر مولانا بهان الدين صوفي كه پسر شيخ جمال الملة
والدين بود او نيز خليفه شيخ شيوخ العالم فريد الحق والدين بود قدس الله سره العزيز
منهم مولانا عارف كه خليفه شيخ الاسلام فريد الحق والدين بود و در غايت عظمت و
صاحب كرامات بود قدس الله سره العزيز و ضمن ايس احوال ذكر حضرت شيخ
علي صابريم ذكر است قدس الله سره العزيز باب سلووم در بيان مناقب
و فضائل كرامات اولاد بعضي بنيران شيخ شيوخ العالم فريد الحق والدين
واقربا و سلطان المشايخ و سادات كرام جد آبا و برادران كاتب حروف
كه مخصوص بوده اند بهتصاص شيخ شيوخ العالم فريد الحق والدين
و سلطان المشايخ نظام الحق الدين قدس الله سره العزيز و اينها
مشمول بر شش نكته نكته در بيان مناقب و فضائل كرامات
پسران شيخ الاسلام فريد الحق والدين قدس الله سره العزيز منهم
خواجه نصير الدين نصير الله از همه پسران شيخ شيوخ العالم بهتر بود منهم مولانا شهاب الدين
قدس الله سره العزيز منهم شيخ بدر الملة الدين سليمان كه صاحب سجاده شيخ شيوخ
العالم بوده قدس الله سره منهم خواجه نظام الملة الدين قدس سره منهم خواجه يعقوب

کہ از ہمہ سپران شیخ شیوخ العالم کہتہ بود نکتہ در بیان مناقب فضائل و کرامات
 مستوران و دختران شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ نکتہ در بیان
 فضائل و کرامات بعضی بنیرہ گان شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین منہم شیخ
 علاؤ الملئہ الدین ابن شیخ بدر الدین سلیمان قدس سرہ منہم خواجہ عزیز الملئہ الدین
 ابن خواجہ یعقوب قدس سرہ منہم شیخ کمال الملئہ الدین ابن شیخ خزانہ بایزید
 ابن شیخ نصیر الدین نصر اللہ منہم خواجہ عزیز الملئہ والدین ابن خواجہ ابراہیم ابن
 خواجہ ابراہیم ابن خواجہ نظام الدین نکتہ در بیان مناقب فضائل بعضی بنیرہ گان
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ منہم خواجہ محمد ابن مولانا بدر الدین
 اسحاق منہم خواجہ موسیٰ ابن مولانا بدر الدین اسحاق منہم خواجہ عزیز الملئہ والدین
 کہ ماورایں دختر شیخ شیوخ العالم بود نکتہ در بیان مناقب فضائل اقرباء حضرت
 سلطان المشائخ نظام الحق والدین قدس سرہ عزیز منہم خواجہ فریج الملئہ الدین
 ہارون کہ سیر خواہر زادہ سلطان المشائخ نظام الحق والدین قدس اللہ سرہ است
 منہم خواجہ تقی الملئہ الدین نوح کہ برادر حقیقی خواجہ فریج الدین ہارون بود منہم خواجہ
 ابوبکر مصلا دار خاص کہ بشرف قرابت حضرت سلطان المشائخ مشرف بود منہم
 مولانا خواجہ قاسم یکے از خواہر زادہ گان سلطان المشائخ خواجہ قاسم ابن عمر برادر
 زادہ خواجہ ابی بکر مصلا دار خاص بود قدس سرہ عزیز منہم خواجہ عزیز الملئہ الدین ابن خواجہ
 ابوبکر مصلا دار خاص نکتہ در بیان مناقب فضائل کرامات سادات اکرام کہ مخصوص بہتصاص شیخ
 شیوخ العالم و سلطان المشائخ از آباء و اجداد کاتبین بودہ اند محمد جد کاتب خرو قدس سرہ منہم
 از الملئہ والدین مبارک سید محمد کرمانی والد کاتب حنفی منہم سید محمد کرمانی
 کہ غم بزرگ کاتبین بودہ قدس اللہ سرہ عزیز منہم حسین ابن سید محمد کرمانی کہ غم بیانی کاتبین بودہ قدس
 سرہ عزیز منہم غلامیوش ابن سید محمد کرمانی کہ غم خود کاتبین بودہ قدس سرہ عزیز باب چہارم در
 بیان مناقب فضائل و کرامات خلفاء حضرت سلطان المشائخ
 نظام الحق والدین بیان یافتن خلافت خلفاء مذکور است از حضرت

با عظمت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز منہم مولانا شمس الملتہ
 والدین محمد یحییٰ ذکر این بزرگ مشتمل بر چہار نکتہ قدس اللہ سرہ نکتہ در بیان آوردن
 ارادت مولانا شمس الدین یحییٰ بحضرت سلطان المشائخ قدس سرہ نکتہ در بیان
 عظمت و روش مولانا شمس الدین محمد یحییٰ رحمۃ اللہ علیہ نکتہ در بیان علم و تحفیر
 مولانا شمس الدین محمد یحییٰ رحمۃ اللہ علیہ نکتہ در بیان کرامات و شنیدن سماع
 مولانا شمس الدین یحییٰ رحمۃ اللہ علیہ رحلت کردن ایشان از دنیا بہ عقبے منہم
 شیخ نصیر الدین محمود و وارث النعمۃ ذکر این بزرگ مشتمل بر چہار نکتہ قدس اللہ
 سرہ العزیز نکتہ در بیان مرحمت و پرورش از جناب حضرت سلطان المشائخ
 در باب شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ نکتہ در بیان مجاہدہ کہ حضرت سلطان المشائخ
 شیخ نصیر الدین محمود را تفتیق کردہ است و مجاہدہ ہاے شیخ نصیر الدین قدس سرہ العزیز نکتہ در
 بیان اشارت کہ شیخ نصیر الدین محمود و قطع نفس کا ترجمہ افروہ است قدس سرہ نکتہ در بیان بعضی
 کرامات شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ منہم شیخ قطب الدین منوہا نسوی قدس سرہ العزیز ذکر
 این بزرگ مشتمل بر پنج نکتہ نکتہ در بیان اوصاف کثرت بکاء و ذوق درونی شیخ
 قطب الدین منور رحمۃ اللہ علیہ نکتہ در بیان یافتن خلافت شیخ قطب الدین
 منور و شیخ نصیر الدین محمود از حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز
 نکتہ در بیان بعضی کرامات شیخ قطب الدین منور قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ
 در بیان ملاقات شیخ قطب الدین منور با سلطان محمد تغلق قدس اللہ سرہ العزیز
 نکتہ در بیان سماع شنیدن شیخ قطب الدین منور رحمۃ اللہ علیہ منہم مولانا
 حسام الملتہ والدین ملتانی ذکر این بزرگ مشتمل بر سہ نکتہ نکتہ در بیان عظمت
 مرتبت او و مرحمت ہاے سلطان المشائخ در باب او قدس سرہ نکتہ در بیان ملاقات
 میان مولانا حسام الدین ملتانی و مولانا شمس الدین یحییٰ و مولانا علاؤ الدین نیلی قدس
 سرہ العزیز نکتہ در بیان خلافت یافتن مولانا حسام الدین ملتانی از حضرت سلطان

المشایخ قدس الله سره الغریر منهم مولانا فخر الملة والدين زراوى که است
کاتب حروف بود ذکر این بزرگ تشتمل بر شصت و یک نکتہ قدس الله سره الغریر نکتہ در بیان
ارادت آوردن مولانا فخر الملة والدين زراوى بجناب حضرت شیخ المشایخ قدس
الله سرهما الغریر نکتہ در بیان حجاب مولانا فخر الدين زراوى و مشغول بودن
باطن اورحمته الله عليه نکتہ در بیان علم و تجریم مولانا فخر الدين زراوى نکتہ
در بیان شنیدن سماع خدمت مولانا فخر الدين زراوى نکتہ در بیان ملاقات
مولانا فخر الدين زراوى قدس الله سره الغریر با سلطان محمد تغلق نکتہ در بیان
رفتن مولانا فخر الملة والدين زراوى بجانہ کعبه غرق شدن چهار و بر حمت حق
پیوستن منهم مولانا علما والدين تیلی ذکر این بزرگ ملو از عظمت کرامات و علم
و تجرأت و دست رحمة الله عليه منهم مولانا برهان الدين غریبی ذکر این بزرگ مشتمل
بر دو نکتہ رحمة الله عليه نکتہ در بیان محبت و اعتقاد که مولانا برهان الدين غریبی با
حضرت سلطان المشایخ داشت نکتہ در بیان کونته شرین و خوش گشتن
حضرت سلطان المشایخ از مولانا برهان الدين غریبی یافتن خلافت منهم
مولانا یوسف کلاهری عرف چندی ذکر این بزرگ تشتمل بر شصت و یک نکتہ رحمة الله
عليه نکتہ در بیان محبت و عشق و کمال اعتقاد مولانا وجهیه لدین یوسف که
با حضرت سلطان المشایخ داشت قدس سره نکتہ در بیان یافتن مولانا
وجهیه لدین یوسف انفاس نیک انواع نعمتها از حضرت سلطان المشایخ
نکتہ در بیان خلافت یافتن خدمت مولانا وجهیه لدین یوسف از سلطان
المشایخ قدس الله سرهما الغریر منهم مولانا سراج الملة والدين ذکر این
بزرگ ملو از عظمت کرامت و دست رحمة الله عليه منهم مولانا شهاب لدین
سلطان المشایخ ذکر این بزرگ ملو از عظمت و کرامت و دست رحمة الله عليه
باب پنجم در بیان مناقب فضایل و کرامات بعضی یاران اعلی که بشیر
ارادت و قربت سلطان المشایخ مخصوص بوده اند از فلک اعلی

تا تحت شری در نظر تصرف ایشان بود و ہم کلام اخبار قدس سرہم
 سرہم الغریز منہم خواجہ ابوبکر مندرہ ذکر این بزرگ مملو از عظمت کرامات
 اوست رحمۃ اللہ علیہ منہم مولانا محی الدین کاشانی ذکر این بزرگ مملو از عظمت
 و کرامات اوست رحمۃ اللہ علیہ منہم مولانا وجہہ الدین پائی ذکر این بزرگ
 مملو از عظمت کرامات اوست منہم مولانا فخر الملتہ والدین مروزی ذکر این بزرگ
 مملو از عظمت و کرامات اوست رحمۃ اللہ علیہ منہم مولانا فصیح الملتہ الدین
 ذکر این بزرگ مملو است از عظمت و کرامات اوست قدس سرہ منہم امیر شیر
 دہوی ذکر این بزرگ مملو است از عظمت کرامات اوست قدس سرہ منہم
 مولانا جلال الملتہ والدین ذکر این بزرگ مملو از عظمت و کرامات اوست
 رحمۃ اللہ علیہ منہم مولانا جلال الملتہ والدین اودھی قدس سرہ منہم
 خواجہ کریم الملتہ والدین سمرقندی قدس سرہ منہم امیر حسن علانی سجری
 مصنف فوائد الفوائد ملفوظ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ الغریز منہم
 قاضی شرف الدین رحمۃ اللہ علیہ منہم مولانا بہا و الملتہ والدین اذھی
 منہم شیخ مبارک کوپاسوی رحمت اللہ علیہ منہم خواجہ موید الدین کریمی قدس
 سرہ منہم خواجہ حاج الملتہ والدین دادری قدس سرہ منہم خواجہ ضیاء الملتہ
 والدین برقی رحمۃ اللہ علیہ منہم خواجہ موید الملتہ والدین انصاری قدس
 سرہ الغریز منہم خواجہ شمس الدین خواجہ زادہ امیر حسن علانی منہم مولانا نظام الملتہ
 والدین شیرازی منہم خواجہ سالار تہین قدس سرہ منہم مولانا فخر الدین میرٹھی
 رحمۃ اللہ علیہ باب ششم در بیان ارادت و خلافت مشائخ قدس سرہ
 سرہم الغریز و این باب مشتمل بر بیان زوہ نکتہ است نکتہ در بیان ارادت
 نکتہ در بیان مرید نکتہ در بیان آنکہ با پیروی کند و بعد با دیگرے بیعت
 کن نکتہ در بیان توبہ و استقامت نکتہ در بیان علم کردن پیرو قبول کردن پیرو
 نکتہ در بیان تجدید بیعت نکتہ در بیان اعتقاد مرید نکتہ در بیان اصل

خزقہ و بخشش آن نکتہ در بیان خلافت مشائخ نکتہ در بیان حال شیخ نکتہ
 در بیان ولی و ولایت نکتہ در بیان کرامت نکتہ در بیان ستر کرامت نکتہ در بیان
 تعیین شدن اسم از زبان سلطان المشائخ و ارادت آوردن نکتہ در بیان
 طایفہ کہ خود را بایل تصوف نسبت کنند و معاملہ ایشان ندارند و غیر از آن پیر مرید
 گیرند باب ہفتم در بیان ادعیہ ماثورہ و او را مقبولہ کہ منقول است
 از شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین و از سلطان المشائخ
 نظام الحق والدین این باب شامل بر سیزدہ نکتہ است نکتہ
 در بیان مہارت نکتہ در بیان اوردن نکتہ در بیان اور و ہفتہ سال
 نکتہ در بیان صلوة نکتہ در بیان صلوة نقل نکتہ در بیان صوم نکتہ در بیان
 زکوۃ و صدقہ نکتہ در بیان حج نکتہ در بیان فضیلت ضیافت نکتہ در بیان
 آداب طعام خوردن نکتہ در بیان آداب مائدہ کشیدن نکتہ در بیان قواید
 قلت طعام نکتہ در بیان کسوت تصوف نکتہ در بیان ادعیہ ماثورہ کہ از
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق منقول است نکتہ در بیان ادعیہ ماثورہ کہ از حضرت
 سلطان المشائخ قدس السمرہ العزیز منقول است نکتہ در بیان فضیلت
 قرات قرآن نکتہ در بیان ورودے کہ فوت شود و نکتہ در بیان شغولی ظاہر و باطن
 و ذکر خفی باب ہشتم در بیان محبت ثنوت و رویت باری تعالی
 و تقدس و این باب مشتمل بر ہفت نکتہ است نکتہ در بیان محبت و غم و مضر
 آن نکتہ در بیان اشتیاق و شوق حضرت سلطان المشائخ نکتہ در بیان
 عشق سلطان المشائخ نکتہ در بیان ولولہ عشق حضرت سلطان المشائخ
 کہ در باطن این ضعیف است نکتہ در بیان حقیقت عشق نکتہ در بیان غیب
 در عشق و معذرت بے درد آن نکتہ در بیان رویت باری تعالی باب نہم
 در بیان سماع و وجد و رقص و غیر ذلک این باب مشتمل

است بر بارز و نکتہ در بیان سماع نکتہ در بیان آداب سماع نکتہ در بیان
تخمیل الفاظی که میان شعرا مصطلح شده نکتہ در بیان وجد اهل سماع نکتہ در بیان
حوالے که در سماع پیدا میشوند نکتہ در بیان قص و تخریق ثوب نکتہ در بیان استماع
سماع و بجا و قص سلطان المشائخ نکتہ در بیان بعضی مجالس که سلطان المشائخ
سماع شنیده است نکتہ در بیان فوائد که در بعضی مجالس سلطان المشائخ در باب
سماع فرموده است نکتہ در بیان محضر سماع و بحث آن که بر سلطان المشائخ واقع
شده نکتہ در بیان استماع سماع اهل زمانه باب هم در بیان بعضی طریقات
و مکتوبات سلطان المشائخ که در ابواب تقدیم تحریر یافته و این باب
هشتاد و شش نکتہ است نکتہ در بیان علم و علم نکتہ در بیان شب
معراج نکتہ در بیان وفات حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم نکتہ در بیان
عقل نکتہ در بیان دنیا و ترک آن نکتہ در بیان فقر و غنا نکتہ در بیان طبقات
نکتہ در بیان نیت حضرت سلطان المشائخ نکتہ در بیان صبر و رضا نکتہ در بیان
خوف و رجا نکتہ در بیان ریا نکتہ در بیان توکل سلطان المشائخ نکتہ در بیان
حلم و عفو نکتہ در بیان صحبت نکتہ در بیان محاسن اخلاق نکتہ در بیان قبول توبه
و رد آن نکتہ در بیان همت نکتہ در بیان عدل و ظلم نکتہ در بیان روح و نفس
نکتہ در بیان الهام و وسوسه نکتہ در بیان فضیلت مکان بر مکان نکتہ در بیان
لطافت شیخ نکتہ در بیان بزرگی جید و زاید نکتہ در بیان بزرگی بی بی فاطمه
سام نکتہ در بیان شفقت نبوت نکتہ در بیان امراء و خلفاے نکتہ در بیان
تغییر مراحج ملوک نکتہ در بیان مردانیکه مستغرق و حدت شده اند باب اول در
در بیان مناقب فضائل و کمالات شیخ و طبقه معظمه مکرمه حضرت خواجه
چشت از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم تا آخر عهد دولت حضرت
سلطان المشائخ نظام الحق والدین قدس سره و آخر نکتہ
در بیان نعت حضرت سید المرسلین رسول رب العالمین محمد رسول الله

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و رسیدن خرقه فقر از حضرت نبوت مامیر المؤمنین
علی ابن ابی طالب کرم اللہ وجہہ از خدمت بمشایخ کبار و اولیای
نامدار قدس اللہ اسرار ہم آں بادشاہ عالم فتوت آں مالک ملک مروت
آن خورشید سپهر رسالت آں ماه فلک جلال آں صاحب قوسین آں پیشوا
کونین آں صدر جریدہ اصفیاء آں شیخ جمع انبیا بزرگے خوش گوید قطعه سند انبیا
رسل ما مقصد هشت هفت پنج و چهار ما آں رسولی که جان عقل و خرد بگردنیش
به بندگی اقرار پدایش ضعیف گوید۔

نظم

عالم بر اے دوستی تو شد آشکار
شاه چه چو تو میان رسل شاه نامدار
نامت بنام خویش قریں کرد کردگار
از رنگ لفت تست که شہا چنین است
چاره ہمیں بود که کنم جان خود نثار
بیچاره ضعیف فدا ده محمد امید وار
شادی کنان بچشم بر آید بروی یا

شاه رسل شهنشاهان روزگار
گردون نذیر و نیز نه بین بچشم خویش
جاست بلند و مرتبه عالی به نزد حق
از نور و رے تست روشن شده است
تو بادشاه هر دو جهان من گدای تو
شاه براه تست فدا ده میان خاک
گر قطره ز بحر و صالت بد و رب

این بادشاه مرسلان در باب عظمت و کرامات اولیا بیان نبوت بیان میفرماید
عَنْ عُمَرَ بْنِ خَطَّابٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ أَسَامًا هُمْ لَا نَبِيَّاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَغِيظُهُمُ الْوَلِيُّاءُ وَالشُّهَدَاءُ يَقُولُ الْقَائِلُ
بِمَكَانِهِمْ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ مَا أَعْمَلُ لَهُمْ لَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا قَوْلَ تَحَابُّونَ
يُدْرِيهِ اللَّهُ مِنْ غَيْرِ آخَرٍ حَتَّى يَنْتَهِيَهُمْ وَلَا مَالٍ يَنْتَقِطُونَ لَهَا بَيْنَهُمْ وَاللَّهُ أَنْ وَجَّهَهُمْ أَنْ

سلف ترجمه حدیث گفت عمر رضی اللہ عنہ گفت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بدستی که مردمان از بند او هراس خدایتند ایشان
انبیا و پیغمبران و شهادت ایشان را از انبیا و شهادت ایشان که موجب مرتبه که نزد حق تعالی است ایشان را در
و در مقام پس گوید و در ایشان چه بود و علمای ایشان که بسبب علمای بدین مرتبه رسیده اند بدستی که
ایمان میدادند دوست میدادند ایشان را گفت پیغمبر خدا ایشان قومی اند که بدستی میدادند و در دنیا بر اے خدا از تو انکه
خویش را بیکدیگر باشند و در میان ایشان معاملات داد و ستد باشند که بسبب آن داد و ستد محبت باشند قسم
خدا بدستی که رویها را ایشان روشن

فَانْهَضُوا مِنْ نَوْمٍ وَلَا يَجْأَفُونَ إِذَا خَافَ النَّاسُ وَلَا يَجْزُونَ إِذَا حَزَنَ ثُمَّ
 ثُمَّ قَرَأَ آيَاتِ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ هُوَ مُصَافِحُ الدُّجَى
 وَيَتَابِعُ الرُّشْدَ وَالْحُجَى خَصْلُ الْفَخْرِ الْفَخْرُ الْفَخْرُ الْفَخْرُ الْفَخْرُ الْفَخْرُ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي سَمِعَ الْعَزِيزُ شَعْرَتُ بَابِ أَنْاسٍ فِي الْغُيُوبِ فَلَوْ بَهْمُ
 وَجَّأُوا بِقُرْبِ الْمَسَاجِدِ الْمُتَفَضِّلِ ۝ وَنَالُوا مِنَ الْجَبَّارِ عَظْفًا وَرَأْفَةً وَقَصْدًا
 وَأَحْسَانًا وَبَرًّا مُجَلًّا ۝ أُولَئِكَ تَحُو الْعَرْشَ هَامَتَ فُلُوقُ بَهْمُ ۝ وَفِي مَلَكُوتِ
 الْعِزِّ مَا وَدَى وَمَنْزِلٍ ۝ وَاسْ مَدَحُ ثِنَادِ بَابِ أَوْلِيَاءِ سِ اس از برکت آں بود سرور انبیا
 در شب معراج بخت خرقه فقر مشرف گشت و آں خرقه از پیش تخت فرقا فرسائی
 معلی و فرکی سلطان الانبیا بنجم الخلفاء الرشیدین و وصی رسول العالمین امیرالمومنین
 قطب الاولیا منبع بحقائق توحید و من الواعی تقریر اس الله الغالب علی ابن ابی طالب
 کرم الله وجهه ربی چنانچه کیفیت او شرح منقول است از سلطان المشایخ در باب
 ارادت در زکات صل خرقه و بخشش آں تحریر یافته است بزرگے خوش گوید شعر
 جَعَلَ لَدَيْهِ مُحَمَّدًا تَمَسَّ الْهَدَى ۝ بِضِيَاءِهِ يَهْدِي جَمِيعَ عِبَادِهِ ۝ مِنْهُ اِسْتِصَاءُ
 وَصِيَّةُ وَوَلِيَّةُ ۝ فَاَزَارَ شَلَّ الْبَدَنِ رُكْلًا بَلَدِهِ ۝ اَعْنَى عَلِيًّا سَيِّدَ الزَّهَّادِ
 يَدْلِكَ ۝ اَوْلَادُ الْوَلَدِ ۝ وَتَادِرُ مِنْ عِبَادِهِ ۝ وَاز حضرت امیرالمومنین علی رضی الله عنه

ص تر خوا بود پس بدستی که ایشان هر آینه بر پادشاهی خواهند بود و از نورخواهند تر سید ایشان و قتیله خواهند تر سید
 مردان نه غلبین خواهند بود ایشان و قتیله غلبین خواهند بود مردان پس تر خواهند رسول خدا این آیت را آگاه باشد بدستی
 که دوستان هانیست نرس ایشان را و نیست ایشان را غلبین ایشان چرخ تاریکی اندوخته شده اند و خاص کرده شده اند
 از ایشان از جهت باریکی اختصاص و از جهت آنکه پیر می کنند از زیاده و اخلاص ۱۲ سیر کردم من مردمان در عالم
 غیبی دلمای ایشان و جلال کرده اند به قرب مسجد های بزرگ و رسیدند آنها از جبار حقیقی جهانی را و مقبول
 را و ما و کاری و نیکو کاره را و زودی آں جماعت بیوسه عرش حیرا شدند دلمای ایشان و در ملکوت
 بزرگ جاے ماندن و فرو آمدن ۱۳ کردانید الله تعالی محمد را خوشید هدایت بر روشنی آں آفتاب تنه
 می کند جمیع بندگان خود را از آں محمد گرفت روشنی و صمی آں محمد و ولی آں محمد پس گردانید مانند بدو و تا
 شهرهای خداے تعالی مرادے دارم علی را بهترین نواهدان خبردار باشن بایں و ایدال و اوتا و زیند
 های خدا -

باب اول در فضائل خواجگان جشت از حضرت سالک ناهید حضرت نظام الحق والدین قدس سره العزیز

خرقه ارادت از خواجه حسن بصری پوشیده شد فقه الله بالترفع والتمس الحاجة منفق
است که وقتی جماعتی در ویشال بخدست او نشسته بودند و گرسنگی بغایت اثر کرده
و چیزی می خوردند و بخوردند از خواجه عبد الواحد زید طیب الله مضبوته درخواست
کردند که ما را حلوا و اسطوب است چون الحاج در ویشال بسیار شده خواجه عبد الواحد زید
روس مبارک جانبک سمان کرده بجهت در ویشال در خوست نمودی الحال مینا
پای زر باریدان گرفت فرموده که هماغه مقدار ازین برتانند که حلوا ببقدر کفایت
موجود شود و بچنان کردند خواجه از آن حلوا هیچ نخورد منقول است که در آخر عمر خواجه
عبد الواحد زید مفلوج شده روزی وقت نماز را رسید و کسی نبود که خدمت ایشان را
و وضو کنند و خوف زوال وقت نماز شد خواجه عبد الواحد زید قدس سره العزیز
مناجات کرد الهی مرا آن مقدار قوت بخش که وضو بسازم چون وضو ساخته باطمینان حکم
تست خواجه صحت یافت و وضو نماز را برادر خود کرد و چون ایضاً شش بازگشت باز بچنان
مفلوج شد رحمة الله علیه منجم آن تمام اهل حضرت آن بادشاه در نگاه و صلت
آن فلک لولایت آن شمس الکریمات آن کثیر الفضائل ابو علی الفضیل ابن عیاض
درس الشریع العزیز که از مشایخ کبار و سرور روزگار بود و سر بروج البکاء و دایم
الحزن و شغل بود و خرقه ارادت از خواجه عبد الواحد زید پوشیده و از کلمات
اوست که لا یستكمل ایمان العبد حتی یوقد فی سائر من الله علیه و یجتنب ما حذر
الله علیه و یرغب فی ما قسم الله له ثم خاف مع ذلک ان لا یتسکّل الایمان
و لا یقبّل منه و قول اوست اذ احب الله عبداً اکثر غمه فاذا ابغض عبداً
ازین غمها و نیز قول اوست لو عرفت علی الدنیا یخذل فیرها و لا

سایه کار که با او ایمان بنده تا آنکه او کند چیزی را که فرض کرده است الله تعالی بر آن بنده تا آنکه بر میزند
چیزی را که بر او است الله تعالی بر آن بنده تا آنکه رضی شود بچیز که قسمت کرده است حق تعالی بر او و پس
از آن ترسد باز خود را که از بعضی اوقات و از بعضی اوقات که کامل نمیکند نماز را پس را که قبول نکند خدا گفتی ای پسر
بنده اعمال را از خود و قلب که دست میدار و خدا تعالی بنده را زیاده میکند غم و او را پس و قشنگ دشمن میدار
بنده را زیاده کند که بر آن دنیا را پس اگر عرض کرده شود بر من دنیا بصورت دریای که گرانه و دجائیکه
حساب گرفته نشوم مال دنیا هر آینه با من من که بکس پندارم من آنرا چنانکه کس می پندارد که از شمار دارد

باب اول و فضائل خواجگان چشت از حضرت سالت تا عہد حضرت نظام الحق والدین قدس سرہ

۳۴

أَحْسِبُ بِهَا لَكُنْتُ أَتَقَدَّرُهَا لَمَّا يَنْتَقِلُ رَأْسُ أَحَدٍ لَمْ يَحْتَفِظْهُ وَاسِ نَزَقُولُ سُبْحَانَكَ
تَرَكَ أَفْعَلَ لَا جَلَّ النَّاسِ هُوَ الرَّسَالَةُ الْعَمَلُ لَا جَلَّ النَّاسِ الشَّيْءُ وَالْبُوعَى رَازِي
روایت میکند کہ سنی سال با خواجہ فضیل عیاض صحبت کردم بچوقت دہ تبسم ندیدم مگر
در روزی کہ سپرا و علی ابن الفضیل کہ مہربانہ و لیا بود نقل کرد از او پرسیدند کہ کیچوقت
تبسم کردہ امروز چیست کہ تبسم میکنی فرمود بدوستی کہ خدا تعالی کارے را دوست
میدارد من نیز آن کار را دوست میباشم منقول است کہ درابتداء حال
راہ زنی کردی وقتی راہ باز رگاں فرو گرفته بود قاری در آن قافله میں آیت خواند
اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ فَقَالَ الْفَضِيلُ يَا رَبِّ قَدْ
اَنَّ الْفَضِيلَ رَاقِطَةً پیداشد از آن حرفت توبہ کرد و خصمانہ از خشنود گردانید از آنجا بگوفہ
آمد با امام ابو حنیفہ صحبت کرد و او لیا بسیار را دریافت و فضیل ریح ذریعہ مارون
رشید روایت میکند کہ من با مارون رشید در مکہ رستم چون بجای آوردیم مارون
پرسید کہ اینجامرے باشد از مردان خداے کہ سعادت قدمبوس او دریابم گفتم
عبدالرزاق صنعانی رحمۃ اللہ علیہ است بخدایت او رسیدیم بعد مکالمہ مارون بہر
اشارت کرد کہ او را پرس کہ بیچ و ام دادنی داری او قبول کرد آسے مارون گفت
تا وام بگذارند باز مارون گفت اسے فضیل ہنوز دلم تقاضاے مردے دیگرے
کن گفتم سفیان بن عتبہ اینجا است چون بخدایت او رسیدیم بعد مکالمہ بسیار ہمار
سخن گفت کہ مرد چہرے وام دادنی دارد سفیان گفت آسے مارون گفت
تا وام بگذارند باز گفت اسے فضیل دلم را تقاضاے مرد دیگر است فضیل
یاد آمد فضیل عیاض رحمۃ اللہ علیہ اینجا است بنزدیک او رفتند او در حجرہ بود مشغول
بتلاوت قرآن ایس ایت میخواند اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ اَنْ نَّجْعَلَهُمْ

لے تنیک کردن عمل نیک برائے مردم ہمیں ریاست کار نیک کردن برائے نمودن مردم ہمیں
شرک است لے آیا نرسیدہ است برائے آن کہ نیکہ ایمان آوردہ اند اینکہ بہر سد ہای ایشان از
ذکر خدا تعالی پس گفت فضیل اسے پروردگار سن تحقیق رسیدہ است آنوقت لے آمانداشتہ آنا کہ
کسب میکنند بدیہارا اینکہ بگردانیم ما نہار مانند آن کہ نیکہ ایمان آوردہ اند و عمل نیک میکنند۔

کَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ چون ایں آیت در گوش ہارون رسید گفت ای
 فضیل ہمیں آیت یہ بہت فضیل و حجرہ بزرگفت کیست گفتم امیر المومنین است
 مَالِي وَلَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ گفتم بہت شفاعت نفس خود آید ام و اطاعت او
 واجبست انگاہ چرخ بہ کشت و دہکشا و در زاویہ بایستاد ہارون درآمد اورا
 میطلبید تا دستش بر فضیل آید فضیل فرمود کہ آہ دستے ازیں نرم ندیدہ ام اگر آتش
 دوزخ خلاص یابد ہارون در گریہ شد چندان بگریست کہ بیہوش شد چون بہوش
 باز آمد ہارون گفت اے خواجہ مرا بندے بدہ گفت اے امیر المومنین پدرت
 کہ عم مصطفیٰ بود از پیغمبر صلی اللہ علیہ الہ وسلم امارت قومی درخواست کرد مصطفیٰ
 فرمود صلی اللہ علیہ الہ وسلم کہ اے عم یک نفس تو در طاعت خدا بہتر از ہزار سالہ
 طاعت خلق مرتزلا لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَمَّا رَتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَذَّامَةٌ ہارون گفت نصیحت
 زیادہ کن فضیل قریں اللہ سرہ العزیز گفت مے ترسم یا امیر المومنین کہ ایں روے
 خوب تو بآتش دوزخ گرفتار شود از خدا ترس و حق او بہتر ازیں بگذارد بعدہ ہارون
 گفت کہ چیزے وام دادنی داری گفت کہ آری و ام خداوند بہت کہ در داد و
 آں مشغولم حق تعالیٰ دوختہ گرداناد انگاہ ہارون صرہ ہزار دینار زیر پیش فضیل
 نہاد فضیل رحمۃ اللہ علیہ گفت اے امیر المومنین ایں پند ماے من ترا ہیج
 سود داشت کہ من ترا ہجرات میخوانم و تو مرا در بلاے اندازی ہارون گریاں بہتر
 او بیرون آمد فضیل ایں ربیع را گفت کہ ملک بحقیقت خواجہ فضیل عیاض است
 منقولست کہ ہم در مکہ وفات یافت و رامہ محرم سنہ سبع و ثمانین متحکم آں سلطان
 الالکین آں مقرب حضرت رب العالمین آں تارک مملکت الدنیا آں حسب
 سلطنت العقبہ ظل اللہ فی العالم خواجہ ابراہیم ادم قدس اللہ سرہ العزیز کہ
 در انواع معاملات و اصنافات حقایق مشاہدات خطے تمام داشت مقبول
 ہمہ عالم بود و بیشترے مشائخ کبار را دریافتہ بود و خرقة ارادت از خدمت خواجہ

فَضِيلُ حِيَاضٍ يُوشِيْدُ بِوَدْبِرٍ كَيْ خُوشٍ كَوَيْدٍ بِذِيكَ بَيْنَ أَذْهَمٍ مَلِكَةٍ وَفَضِيلُ رَهْمَانٍ
لَفَضِيلٍ مَتَابِعًا لِمَعَادِهِ تَتَرَكُ الْحَزْنَ الرَّبَّ وَالْحُبْنَ دَوَاءً لَهُ نَا قَامَ سَاعِدٌ مَعَهُ
وَسَادَهُ وَبَا إِمَامٍ أَبُو حَنِيفَةَ صَحَبَتْ كَرْدُ وَقَوْلُ إِمَامٍ عَظِيمٍ سَبِيلُ تَابِئِهِمْ أَذْهَمُ
قَدْسُ اللَّهِ سَمَاءُ أَصْحَابٍ كُفْتُهُ دَوَسِيَّاتٍ بِحَبْرٍ يَأْتِي أَبُو حَنِيفَةَ رَحْمَتُهُ اللَّهُ عَلَيْهِ
أَوْ دَايَمًا دَرُخْدَمَتِ خَدَاوَدِ تَعَالَى مَشْغُولُ سَمَاءٍ بِكَارِهَا دَكْرٌ مَشْغُولٌ وَخَدَاوَدُ
جَنِيْدُ قَدْسٍ سَدْرُهُ كَمَا مَرُومٌ أُولِيَا اسْتَمْتَمْتُ فَرِيَا يَدُ مَفَاتِيحِ الْعُلُوِّ وَابْنُ عَدِيمٍ
أَذْهَمُ يَنْفَعُ كَلِيْدَ عِلْمٍ أَيْسَ طَائِفَةُ إِبْرَاهِيمَ أَوْ هَمَّ سَمْتٍ وَسَبْقُ بَدَا وَجَدَهُ كَمَا مَشْغُولُ
مُتَحَاجٍ كِتَابَتِ اسْمِ مَحَلٍ فَيَسْتَقُولُ أَوْ سَمْتِ إِنْ التَّصَوُّفُ التَّكْوِينُ وَابْنُ عَدِيمٍ
وَالْتَطَهَّاتُ وَالْتَلَطَّفُ وَنَزِيْقُولُ اسْمُ وَالتَّحْنِ اللَّهُ صَاحِبًا وَدَجَالَةً جَوَابًا
وَنَزِيْقُولُ اسْمُ كَثَرَتِ النُّظْمُ إِلَى الْبَاطِلِ يَدُ هَبْ مَعْرِفَتِ الْحَقِّ مِنَ الْقَدْسِ وَابْنُ
قَوْلُ اسْمُ فَلَيْتَ الْحَرِصِ وَالْطَّمْعِ يُورِثُ الصَّدْقَ وَالْوَلَاءُ وَكَثَرَتِ الْحَقِّ وَالْحَقِّ
يَكْثُرُ الْعَمَلُ وَالْجَمْعُ وَنَزِيْقُولُ اسْمُ قَدْ رَضِيْنَا مِنْ أَعْمَالِنَا بِالْمَعَالِي وَمِنْ كَلِمَاتِنَا
بِالنُّوَالِي وَمِنْ الْعَيْشِ الْبَاقِي بِالْعَيْشِ الْفَاقِي وَقَوْلُ اسْمُ اطْلُبْ مَطْعَمَكَ وَلَا
عَلَيْكَ أَنْ تَقْوَمَ اللَّيْلُ وَتَصُومَ اللَّهُ أَرْمَقُولُ اسْمُ كَخَوَاجَةِ إِبْرَاهِيمَ أَوْ هَمَّ مَرْدُودِ
دِرْبَادِيْدِ دِيْدِ اسْمُ عَظِيمٍ أَوْ تَعْلِيمٍ كَرْدِ زَبْرَكْتِ خَوَانِدَنِ آسِ اسْمُ مَهْتَرِ خُضْرَاءِ دِرْيَا فِتْ مَهْتَرِ
خُضْرُ فَرَمُودِ كَهْ بِرَادِمِ مَهْتَرِ الْيَاكُلِ اسْمُ عَظِيمٍ مَرَّةً تَعْلِيمٍ كَرْدِ اسْمُ اِيْنِهْمِ بِرَكَا تِ اِنْزِيْتِ
وَمِشْرِ دَعَا خَوَاجَةِ إِبْرَاهِيمَ أَوْ هَمَّ اسْمُ بُوْدِهِ اللَّهُمَّ اَنْقِذْنِي مِنْ ذُلِّ مَعْصِيَتِكَ إِلَى غَرَاكَ
مُتَقَوْلُ اسْمُ كَخَوَاجَةِ إِبْرَاهِيمَ أَوْ هَمَّ قَدْسُ اللَّهِ سَمَاءُ الْعَزِيزِ بِرَجْعَتِهِ مَنْصُوكِ كَدُوْمِ عِيَايَةِ
بُوْدِ زَالِ عَبَّاسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَرَامِدِ خَلِيْفَةٍ بِرَسِيْدِ كَهْ كَوْنُهُ سَمْتِ كَارِ شَمَائِلِ اِبَا سَمِيْعَانَ

۱۱ گذشت ابن ادهم ملک منزل خود را پس آملان ابن ادهم فاضل را در بجای آن که پس روزی هفت فرسخت
 از جهت فاضل کردن میعاد ترک کرد و فرزند را پس قائم ساخت باز و سه خود را متهم و
 ساده ۱۲ سر را را بهیم بن ادهم است ۱۳ بدستی که قصه نرگ و دشتن است همه مخلوقات را جدا کرد خود را
 بخدا بر خط نظر دشتن بسوی خدا میانی کردن آئینه ها ۱۴ بفر خدا را حسا و بگذرد دامن را در یکا کن ۱۵
 بسیار این بسوی باطن شغوف حق را از ۱۶ اندک کردن حرص طبع میرساند صدق را و به بهیگار میرساند
 حرص و طبع زیاد میکند غم و جزع را ۱۷ ابر خدا یا نقل کن مرا از خوری گناه خود بسوی عطا عت خود

خواجہ ابراہیم ادرہم گفت یا اسیر المؤمنین شہر ترفع دینا نا بتمیق دیننا کفلا و دیننا کفلا
و کما ترفع منقول است کہ لباس او در زیستان پلاس بودے کہ در زیر او
پیراہن نبود و در تابستان دوشقہ کہ بہاے آں چہار درم باشد یکے از آں
قوٹہ بجائے از راستے دوم روا ساختے و در سفر و حضر صایم بودے و شبہا بیدار
و دائم فکر بودے و قوت از اجرہ حصا و کرد کہ چوں از فردوری حصا و فارغ
آمدے یا رے را بر صاحب کشت فرستادے تا بعد حسابا جر حصا و آوردے آں
اجر را بدست خود نگرفتے و صاحب خود را دادے کہ انچہ مطلوب تھا باشد بیا رید و بکار
برید و اگر اجر حصا و نیفتادی اجر حفظ بسا تین قبول کردے منقول است کہ روز
بر کوہ قمیس نشستہ بود و با صاحب خودے فرمود اگر ولی از اولیائے خدا کوہ را
بگوید کہ رواں شود و حال رواں شود و بچہ گفتن این سخن کوہ بجنبید بعدہ
پائے مبارک خود بر کوہ زد و فرمود کہ ساکن باش کہ من تہ شیلے میکم بخیمت
یا ان خویش منقول است کہ خواجہ ابراہیم ادرہم در سفر و یاد رہا ز سوار
بود و خود را بکلیک پیچیدہ و سر در مراقبہ آوردہ در اثناے آں حال بادے سخت
برخاست چنانکہ خوف غرق جہا ز شد اہل جہا ز ہمہ بخیمت او آمدند و گفتند چکوہ
است او معرض تلف افتادیم و تو در خوا بی خواجہ ابراہیم سر از گلیم مراقبہ بر کوہ
گفت خداوند قدرت کاملہ ترا دیدیم کنوں بکرم خویش غلو بنامی اسحال باید تا
و جہا ز قرار گرفت منقول است کہ مے فرمود من باذن اللہ در باد یہ میرستم
چوں بذات العرق رسیدم ہفتاد مرتبہ پوش را دیدم جاں دادہ و خون ازیشا
رواں شدہ گرد آں قوم برآمد مکیے را دیکے ماندہ بود پر رسیدم کہ اسے جواں
مرداں چہ حال است گفت یا ابن ادرہم علیک بالماء و الخلاب و در دور مرد مجبور
کردی و نزدیک نزدیکیے میا کہ بخور گردی مبادا کہے بر سلاطین گستاخی
کند و بترس از دوستے کہ حاجیاں را جوں کافران روم میکشد و با حاجیاں
سلا بند کردیم دینا خود را بمقتضای کون دین خود پس نین ما باقی ماندہ دماغہ چیز کہ ما بند کردیم و

غیر اینکندید انکہ قومے بودیم صوفی و قدم بر توکل در بادیہ نہادیم و عزم کردیم کہ کعبہ
نگویم و بجز از خداے تعالی اندیشہ نکنیم و بغیر او التفات نہائیم چوں با حرام گاہ رسیدیم
خضر ہمارسید سلام کردیم او سلام را علیک داد و شاد شدیم گفتیم الحمد للہ کہ سید ہمارے
ما مشکوآمد و طالب بمطلوب پیوست کہ خضر سہ استقبال مدد مانفہ بجانب ہمارے ماندا
کرداے کذا باں و اے مدعیان قول ہمارے و عہد ہمارے شنایاں این بود کہ
فراموش کردید بغیر ما مشغول گشتید بر وید بغرامت جان شما بغارت بہریم و تاخو
شما نیزیم با شما صلح نکنیم این جو انمرداں کہ مے بینی ہمہ شہیدان حضرت انداے
ابراہیم اگر تو نیز سہراں داری پاسے درنہ والا از میاں دو شیوہ بزرگے خوش
گوید مکنوی خونریز بود ہمیشہ در کشوماہ جاں خود بود ہمیشہ در مجہ ماہ داری سہرا و گنہ
دور از بر ماہ ما دوست کشیم تو نداری سہراہ خواجہ ابراہیم متحیر شد و گفت ترا چہ راہ
کردند گفت ای شاں بختہ بودند مرا گفتند تو ہنوز خامی جان میکن تا تو نیز بختہ شوی
انگاہ از پے در آئی این بگفت ماں داد منقول است کہ آخر خواجہ ابراہیم
ادبم پائیداش چنانکے نداند کہ کجا خفتہ است از خوف شہرت بعضے گویند در
بغداد است و بعضے گویند در شام است بسا خلق را وی اندکے گر بختہ است
انجا کہ خاک ہتھ لوط علیہ السلام است غار است وفات کردہ است چوں وفات
اور سید آواز آمد اَلَا اِنَّ اَمَانَ الْاَرْضِ قَدْ مَاتَ ہمہ خلق متحیر شد کہ ایں چہ
آواز است تا خبر آمد کہ ابراہیم اوہم رحمۃ اللہ علیہ وفات یافتہ است متحیر آں وافر
لفضل والاحسان آں اکرم اہل ایمان آں ملک الاولیاءے امام الفقہ آں
شیخ العصر آں علامۃ الدہر آں سرست جام بے غشی خواجہ خذیفہ المرعشی
خصۃ اللہ بالعفو والرضوان کہ از کبار مشائخ روزگار و سرنامدار بود و خرقة اراوت
از خدمت خواجہ ابراہیم اوہم پوشید و سالہا بخدمت در سفر و حضر ملازم حضرت او
بود و اعمال خیر او در نظر مبارک آں بزرگ بیچ و زنی نہشت و قول او دست
سہ آگاہ باشند بدستی کہ پناہ زمین کہ بود تحقیق مرد۔

بائے دل فیضائل خواجگان چشتی حضرت تاج العارفین حضرت نظام الحق والدین قدس سرہ

۳۹

لَوْ جَاءَ فِي رَجُلٍ وَقَالَ وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يَا خُدَيْفَةَ مَا عَمَلَكَ عَمَلٌ مِنْ
يَوْمٍ مِنْ يَوْمٍ أَحْسَبُ أَنْ قَوْلُكَ يَا هَذَا لَا تَكْفُرُ عَنْ بَيْلِينِكَ فَإِنَّكَ لَا تَحْدُثُ
وَقَوْلُ أَوْسْتِ إِيَّاكَ وَهَذَا يَا فَخْجَارُ وَالسَّفَهَاءُ فَإِنَّكُمْ إِذَا اقْتَتَمْتُمْ هَا أَطْنَوُا بِالْكَلْبِ
رَضِيتُمْ بِفَعْلِهِمْ مِنْهُمْ آلِ إِمَامِ الْأَيُّمِينَ مُقَدِّسِ الْأَمَةِ أَنْ نَاصِرِ الشَّرِيعَةِ
آلِ اسْتِدَادِ الطَّبِيقَةِ آلِ تَاجِ الْعَارِفِينَ آلِ مَنبَهِجِ السَّالِكِينَ خَوَاجَةِ هِمْرَةِ
الْبَصْرَى كَهَرَقَةِ ارَادَاتِ از خدایت خواجه خدایقہ المرعشی پوشیدہ بُو وایں بزرگ
مُقَدِّسِ عِلْمِ اَوَلِیَا سَیِّدِ یُودِ و د معرفت حق جل و علی میان مشائخ
کبار سرفراز و مشہور و درجیات رفیع و مقامات عالی دشت قدس اللہ سرہ الخیر
مِنْهُمْ آلِ مَسْکِنِ الْفُقَرَاءِ آلِ بَدْرِ الْاَتْقِیَاءِ آلِ شَیْخِ الْاَصْفِیَاءِ سَیِّدِ الْوَقْتِ آلِ حَصَا
الْکَشَفِ وَالْکَرَامَاتِ آلِ یَسَنَدِیہ و ذوات صفات آلِ یافِتہ خلعت سروری
حضرت خواجه ممشاد علو دینوری نور اللہ مرقدہ بانوار القدس و آل بزرگ
خرقہ ارادت از خواجه ہمیرۃ البصری پوشیدہ و در مجاہدات محلی رفیع و در مشاہدات
مقامات عالی داشتہ این بزرگ در ورجوۃ خود در روزِ حیرے نخورد و دنیا
شاید چوں این بزرگ تولد شد شب شیرخو روے و چوں صبح بدید می تا شب
شیر در دہن مبارک نگر فتنے یعنی در مدت عمر عزیز خود صائم بود تا اقطار بہ لقاء
رَبِّ الْعَالَمِیْنَ کَنْدِ شَعْرُ هُوَ الَّذِی قَدْ صَامَ فِیْ اَیَّامِهِ مِنْ هَؤُلَاءِ اَیَّامِ رَقَا
دِہِ مَنْصَحِمْ آلِ تَاجِ الْاَوَلِیَا آلِ سِرَاجِ الْاَصْفِیَاءِ اِنْ مَلِکُ الْمَشَائِخِ بِعَاقِ آلِ
مُقَدِّسِ الْوَقْتِ خَوَاجَةِ الْبُوحِیْقِ چشتی کہ بادشاہ عالم نیاز بود سلطان
دارالملک راز و این بزرگ خرقہ ارادت از خواجه ممشاد علو دینوری پوشیدہ

۱۵ اگر بسیار مراد دے بگوید آن مرد قسم آن غنی دانی کہ نیست مژدہ در پرستش مگر
او اے خدایہ نیست عمل تمامہ عمل کسے ایمان ہے آرد آگش و زحایہ غنی گفت ۱۵ و در داری نفس
ہے خود را از بہ کاراں و از بہ عقلان پس بدستی شمایان و قنیکہ رواوردید شمایان بدکاراں
و بے عقلان گمان خوانند برد آہن بایکہ شمایان راضی شد بدکاراں بدکاراں و بے عقلان
۱۵ آل کے بہت کہ تحقیق روزہ داشت او در تمامی عمر خود از ایام گوارہ تا زمانہ خدایید در روزہ

وزرگے در باب او گوید شعری که افتد بحامن اهل چشت شنیق خیمه گل و لی
 الله فی مبلده: مِنْهُمْ أَبُو اسحقَ الْکَلْبَرِ وَشَيْخُهُمْ طُوًى سَمَاعٍ مِنْ شَيْخِ أَطْلُودَ هـ
 اَسْمَى هَذَا الَّذِي يَتَّبِعُونَهُ لَا يُدْرِي بَلَدُ الْهَنْجَرِ فِي مَعَادِهِ وایں بزرگ
 در عانت ستر عالم مکاشفات کوشیده و صورت صحوایه خود ساخت منظم
 آن عمده الابرار ک قدوة الاخيار آن ملک الاولیا آن سلطان الاصفیا آن
 برهان الانقیاء آن در غم سعد اسعد خواجه ابوالحسن چشتی طاب ثراه وایں بزرگ
 خرقه ارادت از خدمت خواجه ابوالحسن چشتی پوشیده بود قدس الله سره
 العزیز وایں بزرگ بادشاه ممالک مکاشفات و سلطان دارالملک شهادت
 بود پنج سرے از اسرار دوست بیرون نداده و در عالم فوق دروئی بادشاهی
 بازنده رحمت الله علیه منظم آن قطب مشایخ و الفقرا آن ملک الائمة والعلماء
 لیا الاوتاد آن مفخر العباد و خواجه محمد چشتی طیب الله مرقدہ و نور الله مشیدہ
 که با انواع کرامات و اصناف درجات مشاهدات آراسته بود وایں بزرگ خرقه
 ارادت از خدمت ابوالحسن چشتی پوشیده بود منقول است که خواجه ابوالحسن چشتی
 اغلب حال در عالم تحیر بود و سالها پہلوئے مبارک ایشان بزمین نرسد
 بود و در غایت مجاہدہ و در غلبات شوق نماز معکوس گذارد و در خانه خلیفہ
 چاہے داشت در آنجا خود را سرنگوں آویخته خداے تعالی را عبادت کرد
 منقول است کہ روزے بر سر دجلہ نشسته بود و خرقه مبارک خود را بخیمه
 سبز در اثناے این حال پسر خلیفہ بخد مت اورسید باکو کہ خلافت از اسب
 فرو آمد و روی بزمین آورد شست خدمت خواجه فرمود کہ حضرت ریش
 صلے الله علیه آله وسلم میفرماید اگر پیر زنی در بلاد مملکت شبے بفاقه بخشد
 روز قیامت امانا و صدقنادامن والی خود بگیرد بعدہ پسر خلیفہ خدمتہا از چشت

سلطه و باوقه کرده اند از اهل چشت همه شیخان همه نزدیکان خدا در میلاد او هستند از آن
 شیوخ ابوالسحاق کلانتر است روشن است راه نمایان ریش پیروی میکنند آن ابوالسحاق

۴۱ پیش آوردن و آجہ تبسم فرمود و گفت از خواجگان ما اینہا کسے قبول نکردہ است
ویداں حاجتے نذایم بعدہ روے مبارک خود سوے آسمان کرد و گفت الہی
انجہ بندگان خود راے نمائی این را نیز ہماں بنماے در حال ماہیان و جلمہ
دینار ماے زرد روہن کر ہبالات آمدند بعدہ خواجہ فرمود کہ حق جل و علے بر بندگان
خود و خیرینہ غیب کشادہ است و دست تصرف دادہ بدیں آوردہ شما احتیاج
نذایم متحکم آن اعظم علما آن سید الاولیا آن سید الاذکیا آن پیشوا و اہل
تصوف ناصر الملک والدین خواجہ ابو یوسف چشتی کہ جمال طریقت و کمال
حقیقت بود و این بزرگ را کرامات ظاہر و برابین پدید است، نور اللہ رؤفہ
و نرد ثبوتہ و خرقة راحت از خدمت خواجہ ابو محمد چشتی قدس سرہ العزیز
دست منقول است کہ وقتے خواجہ ابو یوسف چشتی در راس مہریت
دید کہ مسجدے عمارت می کنند و تیرے بہت سقف مسجد بالا می برند و آن تیر
از موازنہ عمارت کوتہ نے آید دریں حیرت بودند کہ چہ کنند و را نشانے پر
خدمت خواجہ بر سر وقت ایشان رسید و ازاں حال استطلاع نمود چوں
قصہ این حال خواجہ را روشن شد از اسب فرود آمد بالا دیوار مسجد
برآمد و یک سرچوب بدست مبارک خویش گرفت و گفت بسم اللہ الرحمن الرحیم
چند چوں آن تیر بالاے عمارت آوردند از عمارت مسجد یک گز از جانبے
کہ خواجہ گرفته بود زیادہ آمد تا این غایت آن تیر کرامت بدیں عمارت مسجد یک
گز بیرون آمد و بر قرار است کاتب حروف از والد خود سید مبارک محمد
کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ مے فرمود آن مسجد را دیدہ ام در میان
چشت و ہر یو در کنار ہر یو الرود دست منقول است کہ خواجہ ابو یوسف
چشتی را قدس سرہ کلام اللہ یاد نمود بدین سبب مترد بود تا شے
دراں تردد پیر خود خواجہ محمد چشتی را قدس سرہ العزیز در خواب دید کہ میفرماید
چہ حال است کہ در غایت تردد مے بنیم خواجہ ابو یوسف گفت کہ سبب کلام اللہ

کہ یادند ارم فرمود کہ صد بار سورہ فاتحہ بخوان از برکت آن کلام اللہ محفوظ خواہد شد خواجہ یوسف چشتی چوں بیدار شد پیچان کرد بفضل و کرم حق سبحانہ تعالیٰ از برکت سورہ فاتحہ تمامی کلام اللہ خواجہ یوسف را محفوظ شد چنانکہ ہر روز پنج ختم کردں گرفت منجم آن سرور مشایخ کباراں بادشاہ اولیائے نامداراں ظل اللہ فی الخلق ان سیف اللہ الناطق باحق خواجہ قطب الحق والدین المخصوص بعنایت رب العالمین خاتم الفقراء والمساکین ملک الاولیا سلطان الانصافیا خواجہ مودود چشتی کہ جملہ مشایخ کبار وقت محکوم و منقاد حکم او بودند در غایت تعظیم و در نہایت تکریم او میگوشتند و ایں بزرگ خرقة ارادت از خدمت خواجہ ناصر الدین یوسف چشتی پوشیدہ کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام شیخ ابو العباس قصاب چهار سہ اولیا را بنظر فنا کردہ بود چوں خواجہ مودود چشتی شیخ عثمان استاد مردان را بہ نیشاپور ولایت داد نظر او بدل کرد چوں از خانہ علیہ منقول است ہر وقت کہ خواجہ مودود چشتی را اشتیاق زیارت خانہ کعبہ غائبے فرشتگان را حکم شدے تا خانہ کعبہ راسے آوردند و نظر خواجہ میداشتند خواجہ مودود کردے نماز کہ آنجا آمدہ ست بگذاردے بعدہ خانہ کعبہ راسے بردند منقول است بزرگ زادہ بدخشاں بخدمت خواجہ مودود چشتی آمد و ارادت آورد و کلامہ درخواست کرد خدمت خواجہ بنور باطن دریافتہ بود کہ در جریدہ معصیت لویش دنیا باقی است التماس او قبول نمیکرد تا بیشترے بزرگاں را آں بزرگ زادہ شفیع آورد خواجہ او را کلامہ فرمود و گفت اسے جوان چوں کلامہ فانی نگاہ داشت آں کبنی والایش یمان شوی چوں آں بزرگ زادہ کلامہ بست و در بدخشاں آمد بعد چند گاہ بدینا و بدینچہ مطلوب نفس او بود مشغول شد ایں خبر بخدمت خواجہ رسانیدند خواجہ فرمود چگونہ است کہ آں کلامہ کار او نمیکند بعدہ بسے بر نیامد کہ او را با تہائے بگرفتند و چشمہاے جہاں بین او کشیدند منقول است کہ چند روز ذات ملک صفات خواجہ مودود

باب اول در فضائل خواجگان چشتی حضرت سیدنا تاج محمد حضرت نظام الحق والدین قدس سرہ

پیشتر راقدس اللہ سرہ العزیز زحمت مزارحمش در اثنا سے آں زحمت مردی
بابیست بیامد حریر پاره بنشسته بدست مبارک خواجہ داد خواجہ مطالعہ کرد آں
حریر پاره چشم مبارک خود نہاد و جان عزیز بخت تسلیم کرد ہزار ہر دور عالم افتاد کہ
خواجہ مودود چندی در دنیا نماند بعد تجہیز و تکفین خواستند کہ جنازہ خواجہ بردارند
بیچکس نتوانستند کہ برگیرند ہمہ رحیرت ماند بعد زمانے آواز صعب آمد خلق
دور شد مردان غیب بیامد و نماز جنازہ خواجہ بگذاردند بعدہ خلق بگذاردند
و پس بفرمان خداے تعالیٰ جنازہ خواجہ در ہوا شدہ میرفت و خلق دنبال
جنازہ میرفتند تا بموضع کہ حضرت قبول کردہ بودند جویں ایں کرامت معاینہ شد
چندی ہزار کافران در آں روز مسلمان شدند منتہم آں علم علی آں قدر وہ
اولیا خواجہ حاجی شریف زندنی کہ بکلمات حقایق حقیقت میاں مشائخ
کبار زمانہ ندیم المثال بود و توجہ علما و فضلا و اہل حقیقت بدو بود و خرقة ارادت
از خدمت خواجہ قطب المائتہ والدین مودود چشتی پوشیدہ بود قدس سرہ
سرہ العزیز منقول است کہ خواجہ حاجی شریف زندنی چہل سال از خلق
غزلت گرفت و خرابہ اختیار کرد و برگ درختان و میوہ کہ از جنگل خیز و قوت خست
و اگر کسے بخدمت او آمدے خادم گفتے زینہار ذکر دنیا و حکایت آں نلکنی کہ از
سعادت زیارت محروم گردی منقول است روزے مردے بخدمت
خواجہ چہرے نقدانہ آورد خواجہ فرمود کہ باد رویشاں چہ عداوت
داشتی کہ دشمن گرفته خداے ربماوردی ایں سخن گفت فرمود کہ نہاں
صحرا بہیں آں مردے بین کہ جوئے زرد صحرا رواں شدہ است بعدہ
خواجہ فرمود کہ را کہ در خزانہ غیب انچنین نصرے باشد و نظر بمال شما ننگد
منقول است کہ سلطان سمر را در خواب دیدند از و پرسیدند کہ خدای
تعالیٰ باتو چہ کرد گفت معاملہ مرا کہ در عالم کردہ بودم از نیک ، بد و نظر من
داشتند و فرشتگان عذاب فرماں شد کہ ایں را جانب دوزخ بریدیم در

در خدمت خواجہ

در خدمت خواجہ

اثناے ایں فرماں رسید کہ فلاں روز در مسجد دمشق سعادت قدموس
 خواجہ حاجی شریف زندنی حاصل کرده بود از برکت آں بیا مرزیدیم
 منہم آں صاحب کشف و کرامات آں بادشاہ عالم مشاہدات آں خلیفہ
 حاجی شریف زندنی خواجہ عثمان مارونی کہ در علم شریعت و طریقت
 و حقیقت اعلیٰ وقت بود و مقتداے اوتاد و ابدال و خرقة ارادت از خدمت
 خواجہ حاجی شریف زندنی پوشیدہ قدس الله سره العزیز منقولست کہ
 شیخ الاسلام خواجہ معین الدین حسن سجری طیب الله مضجعه میفرمود کہ وقتے
 من برابر خواجہ عثمان مارونی در سفر بودم در کنارہ و جلہ رسیدم کشتی بنود
 خواجہ عثمان قدس الله سره العزیز فرمود کہ چشم پیش کن چشم پیش کردم خواجہ
 را خود را در گذارے و جلہ دیدم از خواجہ عثمان قدس الله سره العزیز پرسیدم
 کہ شما ایں چه کردید فرمود کہ پنج بار سورہ فاتحہ بخواندم منقول است وقتے
 پیرے بخدمت خواجہ عثمان قدس الله سره العزیز بغایت پریشان خاطر آمد
 خواجہ از او پرسید کہ چه حال است کہ خاطر بر جان داری گفت مدت چهل سال
 باشد کہ پسرے از من غایب شدہ است از حیوات و موت او خبر ندارم بخدمت
 خواجہ آمدہ ام تا فاتحہ در خواست کنم مگر پسر بمن رسد خواجہ در مراقبہ شد چوں
 زمانے بگذشت حاضران مجلس را فرمود کہ فاتحہ بخوانیم بہ نیت آنکہ پسر ایں پیر
 بدو رسد چوں فاتحہ خوانند فرمود بر و پست در خانہ آمدہ باشد چوں پیر در خانہ
 آمد آیندہ بیا مذ و گفت مبارکباد پست آمد چوں پیر را با پسر ملاقات شد پد و پسر
 بخدمت خواجہ آمدند و ہر دو سعادت پایموس حاصل کردند خواجہ از او پرسید
 کہ کجا بودی گفت در جزیرہ از جزائر دیواں گرفته بودند و زنجیر کردہ امروز
 دراں مقام بودم درویشے ہم بطریق شہادت در زنجیر کرد و مرا نزدیک خلیفہ
 بایستایند زنجیر از من بیفتاد بعدہ گفت پایے بر پایے سن نہ بچناں کردم
 فرمود چشم پیش کن چوں چشم پیش کردم خود را برد و خویش دیدم منقول است

که شیخ الاسلام معین الدین سنجری قدس السدره العزیز فرمود که مرا بمیای
 بود از مریدان خواجه عثمان هارونی او نقل کرد من برابر جنازه او رفتم چوں او را
 در گور نهادند خلق بازگشت من ساعتی بر سر قبر آن دست مشغول بودم دیدم
 فرشتگان عذاب حاضر شدند درین میای خواجه عثمان هارونی رسید
 و گفت اینها را این را عذاب مکنید که این از مریدان من است فرشتگان را فرما
 شد او را بگوئید این برخلاف تو بود خواجه قدس السدره العزیز فرمود که آری
 این برخلاف من بود فاما خود را در پایه من بسته بود فرما شد که ای فرشتگان
 دست از مرید خواجه عثمان بردارید که ما او را بدو بخشیدیم من هم آن شیخ شیوخ طریقت
 آن اصل الاصول بحقیقت آن صاحب سر راهی و آن باوصاف صحیحی
 وارث النبای و المرسلین نایب سول الله فی الهند حضرت خواجه معین الحق
 و الشرع والدین خواجه معین الدین حسن سنجری قدس السدره العزیز که
 بحمیه اوصاف مشایخ موصوف بود و با انواع کرامات علو درجات مشهور و این
 بادشاه اهل اسلام خلیفه خواجه عثمان هارونی بود منقولست که شیخ الاسلام
 معین الدین قدس السدره العزیز فرمود که چوں من بخدمت خواجه
 عثمان هارونی پیوستم و بشرف ارادت آن بزرگ مشرف شدم بیست سال
 لازم خدمت ایشان بودم چنانکه یک ساعت نفس را از خدمت آن بزرگ
 راحت ندادم و در سفر و حضر جامه خواب خواجه من می بردم چوں رسوخ
 خدمت من باعتبار تمام معائنه کرد انگاه نعمتی که از کمال خواجه اقتضا کرد
 در حق من کرم فرمود و خواجه معین الدین و الحق میفرمود که علامت شناختن
 حق تعالی اگر بختن از خلق است و خاموش بودن در معرفت میفرمود که چوں
 ما را از پوست بیروں آیدیم و نگاه کردیم عاشق و معشوق و عشق کیے دیدیم یعنی
 در عالم توحید همی کیست و می فرمود که حاجیاں بقالب گرد خانه کعبه طواف
 کنند فاما عارفان بقلوب گرد عرش و حجاب عظمت طواف کنند و لقا خواهند

و میفرمود مدتی کرد خانه کعبه طواف کردم فاما این زمان خایه کعبه گرد من طواف
 نمی کند و میفرمود مدتی مستحق اسم نفروقتی کرد که در عالم فانی باقی بماند پرسیدند مریدان
 کے گرد و فرمود آن زمان که فرشته ذلت بیست سال برویج گناہے نویسد و میفرمود
 که نشان اہل محبت چیست آنکہ مطیع باشی و تبر سے نیاید کہ برانند و میفرمود کہ علامت
 شقاوت چیست آنکہ معصیت کنی و امیداری کہ مقبول خواہم شد و میفرمود چوں
 روز قیامت در سر حق تعالیٰ فرشتگان را فرماں دهد تا دوزخ را از دہان مار
 بیرون آرند آنگاہ دوزخ را بتابند چنانکہ یک دم بزند جملہ حشر قیامت پرود و کند
 ہر کہ خواہد از عقبات آں روز ایمین گرد و طاعتے کند کہ نزدیک خدا سے تعالیٰ بہتر
 از آں طاعتے نباشد پرسیدند کہ آں طاعت چیست فرمود کہ در ماندگان را
 فریاد رسیدن و حاجت یچارگان رواں کردن و گرسنگان را سیر گردانیدن
 و میفرمود در ہر کہ این سہ خصلت باشد در حقیقت بدای کہ خدا سے تعالیٰ اوراد و
 میبار داؤل سخاوتے چوں سخاوت و زیاد و شفقتے چوں شفقت آفتاب سلیم
 تواضعے چوں تواضع زمین و میفرمود ہر کہ نعمت یافت از سخاوت یافت و ہر کہ از
 متقدمان باشد از صفا باشد و مے فرمود کہ متوکل بحقیقت آں است کہ سنج و
 محنت خود از خلق برگیرد و میفرمود کہ قرار گرفتن درین راہ دو چیز است یکے ابد
 عبودیت دوم تعظیم حق تعالیٰ حضرت سلطان المشائخ مے فرمود چوں حضرت
 شیخ معین الدین طاب اللہ مضجعه در اجمیر آہ پتھورا رے مملکت ہند در
 اجمیر بود چوں شیخ در اجمیر سکونت ساخت پتھورا و مقربان اوراد شواربے
 آمد چوں عظمت کرامت شیخ معاینہ مے کرد نہ مجال زدن نبود الغرض مسلمان
 از پیوستگان شیخ معین الدین قدس اللہ سرہ الغریز پتھورا مے بود پتھورا
 آں مسلماناں را سے مضرت رسانیدن گرفت آں مسلماناں لتجا بخدشت شیخ
 معین الدین کرد شیخ در باب او پتھورا بشفاعت سخنے گفت پتھورا ایمان شیخ
 قبول نکرد و گفت ایں مرد اینجا آمدہ است و شستہ سخنان غیب میگوید چوں ایں

باب ۱۰ فیضائل نواجگان چشت از حضرت سید الشهدا حضرت نظام المحنی والدین قدس سره

سخن بسبع مبارک آل بادشاه اسلام رسانیدند بلفظ مبارک اور رفت کہ پتھورا
را زندہ گرفتیم و دادیم بپشکر اسلام ہمدراں ایام لشکر سلطان معز الدین
سام انار اللہ پرانہ از غرغری رسید و پتھور مقابل لشکر اسلام شد و بدست سلطان
زندہ افشا و عرض میدارد کہ کاتب حروف بر آنجملہ کہ کدام کرامات علو درجات بالا
ازیں تواند بود کہ از بزرگانے کہ بدیں بادشاه دیں پیوستند شاہانے خاستند
کہ بندگان خداے تعالیٰ و تقدس را دستگیری کردند و از غرور دنیا پیروں آوردند
بسران سرور عقبے منزل گاہ دادند و تار و ز قیامت کوس غلغلہ عظمت ایں
بادشاہان دین در گوش ہوش فلک و ملک فرو خواب کوفت و نطق بحجت ایشان
در مقعد صدق جاے خواہند یافت کرامت دیگر آنکہ مملکت ہندوستان
تاصہ بر آمدن آفتاب ہمہ دیار کفر و کافر ی ویت ویت پرستی بود و متہدان ہند
ہر یکے دعویٰ آنار بکہ لا اعلیٰ ے کردند و خداے راجل و علی شریک محو گفتند
و سنگ کلوخ و دار و دخت و ستور و گا و و سرگین ایشانرا سجدہ میکردند و
بطلمت کفر فضل دل ایشان و ظلم و محکم بود قطعہ ہمہ غافل از حکم دین و شریعت
ہمہ بخیر از خدا و پیغمبر نہ ہرگز کسے دیدہ ہنجا رقبہ نہ ہرگز شنیدہ کس اللہ اکبر
بوصول قدم مبارک آں آفتاب ہل یقین کہ بحقیقت معین الدین بود و ظلمت
ایں دیار نور اسلام روشن و منور گشت قطعہ از تیغ او بجای صلیب کلیب
در در کفر مسی و محراب منبرست نہ آنجا کہ بود نعرہ و فریاد مشرکان نہ اکنون
خروش نعرہ اللہ اکبر است نہ ہر کہ ایں دیار مسلمان شد و تاد و قیامت
مسلمان خواہد شد و فرزندان ایشان تا قوالد و اوتان تا کسلو است مسلمان
خواہند بود و آل طائفہ را کہ بہ تیغ اسلام از دوا حرب در دیار اسلام خواہند آورد
الی یوم القیامت مشوبات آں بہ بار گاہ با جاہ شیخ الاسلام معین الدین حسن
سنجری قدس اللہ سرہ الغریز متابعت حضرت او واصل و متواصل خواہند بود
انشاء اللہ الغریز منقول است در آں شب کہ شیخ الاسلام معین الدین

سجری قدس السمره العزیز نقل خواهند کرد چند بزرگ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را در خواب دیدند کہ میفرمود دوست خدا معین الدین سجری خواهد آمد بابتقبال او آمده ایم چون خواجہ نقل کرد و پیشانی مبارک خواجہ نبشته پیدا آمد کہ حَبِيبُ اللّٰهِ مَاتَ فِي حَبِيبِ اللّٰهِ وَنَقَلَ خواجہ روضہ متبرکہ کہ ہم در جامعہ است و خاک پاک مزار این بزرگ دوا سے دل دردمندان سعادت زیارت میسر باد منہم آن شیخ علی الاطلاق آن قطب باتفاق آن منبع اسرار آن مطلع انوار آن شیخ عالم آن بادشاہ نبی آدم آن شیخ الاسلام نامدار قطب الحق والدین بختیار اوشی قدس السمره العزیز خلیفہ شیخ الاسلام معین الدین حسن سجری بود و از اکابر اولیاء و اجداد صفیاء بود و در عصر او ہمہ منقاد و معتقد او بودند و قبول عظیم داشت و نفس گیر او شغل لی مع اللہ مخصوص تبرک تجرید موصوف این بزرگ درامہ مبارک رجب رجب قدرہ شہور ۲۵۲۸ شنبہ ۱۰ شنبہ و ۱۱ شنبہ در شہر بغداد در مسجد امام ابواللیث سمرقندی بحضور شیخ شہاب الدین سہروردی و شیخ اوحد کرمانی و شیخ برہان الدین چشتی و شیخ محمد صفاہانی بشارت ارادت شیخ الاسلام شیخ معین الدین سجری مشرف گشتند نکتہ اول در بیان مجاہدہ شیخ الاسلام قطب الدین قدس السمره العزیز سلطان المشایخ مے فرمود یارے از شیخ شیونخ العالم فرید الحق والدین قدس السمره العزیز پرسید کہ شیخ الاسلام قطب الدین کانسہ کند وری داشت فرمودند داشت غیش ایشان در عسرت بودے یقائے مسلمانے ہمایہ خواجہ بود خواجہ در اوائل از و ام کردے و او را گفت کہ و ام تو چوں سہ صد دم شود زیادہ از ان ندہی چوں فتوح رسیدے ہم از ان او کردے بعدہ خواجہ با خود جرم کرد کہ بعد ازین و ام نکم بعدہ از فضل خداے عزوجل یک قرص زیر مصلے پیدا شدے ہمہ خانہ را بسندہ بودے بقال دانست مگر خدمت شیخ ازین ناخوش ہست کہ و ام نے ستانہم خواجہ خود را بر جرم شیخ فرستاد بہت نفص حال حرم شیخ خواب داد

فکر این بزرگ
مشکل بر چہار
نکتہ است

ہر روز یک قرص زیر مصلے شیخ پیدا مے شود ہماں اہل خانہ را کافیت بعد
ازاں کاک پیدا شد خدمت شیخ از حرم خود پرسید کہ حکایت پیدا شدن کاک
پیش کسے گفتہ حرم خواجہ گفت آری پیش زن بقال گفتہ ام سلطان المشائخ
میفرمود کہ شیخ معین الدین حسن سجری تا پانصد درم شیخ قطب الدین
راذن دادہ بود و قرض کند چون کار بحال رسید ازاں نیز دست داشت قدس
اللہ سرہ العزیز نکتہ دوم در بیان مشغولی شیخ الاسلام قطب الدین بختیار
قدس اللہ سرہ العزیز سلطان المشائخ مے فرمود کہ شیخ قطب الدین بختیار از بخت
مشغولی ترک خفتن بظہو آمدہ بود چنانکہ بچہ بکسر استراست نکردے در اول عہد بعد
غلبہ خواب رے بختے و در آخر عمر انہم بہ بیداری بدل شدہ بود و در زبان مبارک
ایشان چنان رفتہ بود اگر وقتے مے خیم زحمت مے منجم حال شغل بحق بجا
رسیدہ بود چون کسے زیارت ایشاں آمدے زمانے بایستے تا بخود باز آمدے انگاہ
بآیندہ مشغول شدے یا از حال خود و یا حال آیندہ چہ بے بگفتن بے بعدہ گفتے
مرا معذور دارید باز بحق مشغول شدے سلطان المشائخ میفرمود کہ شیخ الاسلام
قطب الدین را پسرے بود خور و رحمتہ اللہ علیہ بر حمت حق پیوست چون خدمت
شیخ قطب الدین از دفن او باز گشت آواز گریہ مادر خور دک سمع مبارک
شیخ رسید شیخ تاسف کردن گرفت شیخ بدر الدین غزنوی پرسید کہ ایشاں تا
چہست شیخ فرمود مرا ایں زماں یاد مے آید کہ من چہ از حق بقا پسرخواستم
اگر مے خواستم مے یافتہ سلطان المشائخ میفرمود و نگریداستغراق ایشاں در یاد
دوست بچہ غایت بود کہ از حیات مہمات پسریاد دنیا نکتہ سیدوم در بیان عظمت
و کرامات شیخ الاسلام قطب الدین نور اللہ مرقدہ سلطان المشائخ میفرمود کہ مرد
بود رئیس نام شبے در خواب دید قبہ و خلق انبوء در حوالی آں قبہ مردے کوتاہ
بالاے دید کہ ہر بار در آں قبہ دروں میرو و بیروں مے آید و پیغام خلق را جواب
مے گوید آں رئیس پرسید کہ دریں قبہ کیست آں مرد کوتاہ بالا کہ بیروں مے آید

و میرود کدام است گفتند درین قبة حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 و آن مرد عبد اللہ مسعود است رئیس میگوید نزد یک عبد اللہ رفتم و گفتم کہ بخند
 رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عرض دار کہ من میخواہم کہ ترا بہ بنیم عبد اللہ مسعود درو
 رفت و بیرون آمد و گفت رسول خدا می فرماید کہ ترا ہنوز اہمیت آن نشدہ است
 کہ مرا بتوانی دید ما برو سلام من بخت یار کاکی را برسان و بگو ہر شب تحفہ کہ بر من
 میفرستی میرسد شب است کہ نمیرسد مانع آن بخیر باد این رئیس میگوید من
 بیدار شدم و بخدمت شیخ قطب الدین بخت یار آدم نور اللہ مضجعہ و گفتم کہ
 حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شما را سلام رسانیدہ است بایستاد
 و گفت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چہ گفتہ است گفتم بچنین فرمودہ است تحفہ کہ ہر
 بر من میفرستی میرسد مگر شب است کہ نرسیدہ است شیخ قطب الدین
 ہمان زماں زن کہ خواستہ بود پیش طلبیدہ و مہر او برو تسلیم کرد و او را بگذاشت
 و آنچنان بود مگر شب در تزویج مشغول بود کہ آن تحفہ نرسیدہ بود بعد ازاں
 سلطان المشایخ فرمود قدس سرہ العزیز تحفہ این بود کہ ہر شب سہ ہزار بار
 صلوٰۃ گفتہ آگاہ حقے سلطان المشایخ میفرمود کہ وقتے شیخ قطب الدین بخت
 یار بہا والدین زکریا و شیخ جلال الدین تبریزی قدس سرہ العزیز
 در ملتان بودند لشکر کا فزیر پائے حصار ملتان آمد والی ملتان قباہیک بود
 بہمت دفع ملا عین بخدمت این بزرگان آمد و عرض داشت کہ شیخ قطب الدین
 بخت یار تیرے بدست قباہیکہ داد و فرمود این را عینیا جانب لشکر کا فرست
 قباہیکہ بچنان کرد چوں روز شد بچلّس از کا فرماندہ بود سلطان المشایخ میفر
 کہ من بزیارت شیخ الاسلام قطب الدین بخت یار قدس سرہ العزیز رفتہ
 بودم در خاطر من گذشت این کس کہ بزیارت بزرگان می آید ایشان را
 از آمدن این کس خبر می باشد یا نہ اینغنی در خاطر گذرانیدم و نزدیک وضو
 مشغول شدم در اثنا سے این مشغولی از روضہ متبرکہ کہ این بیت شنیدم

بیت مر از مدہ پندار چوں خویش تن چمن آیم بجاں گرتو آئی بہ تن بہ سلطان ۵۱
 المشایخ میفرمود کہ شیخ قطب الدین بختیار در مبداء حال در آوش بود
 و در آن شہر مسجد بہت خراب و آن یک مسجد منارہ بہت کہ آنرا ہفت منارہ
 میگویند مگر بخدمت ایشاں دعائے رسیدہ بود کہ آن یک دعا بود و آن
 ہفت دعا گفتندے کہ کہ آن دعا بالائے آن منارہ بنجواند بہتر خضر
 اور ملاقات شود الغرض شیخ قطب الدین را ہشتیاق غالب شدہ کہ با
 بہتر خضر ملاقات کند شبے از شہار ماہ رمضان در آن مسجد ہفت و دو گانہ
 بگذارد و بر آن منارہ برآمد و ایں دعا بنجواند و فرو آمد چوں قدم از مسجد بیرون
 نہاد مردے را دید ایستادہ بانگ بر شیخ قطب الدین زد کہ دریں بنگاہان
 تو اینجا چکنی شیخ گفت من اینجا آمدہ بودم تا ملاقات بہتر خضر حاصل کنم این دو
 میسر نشد باز بخانہ میترم آن مرد گفت خضر را چہ خواہی کرد او یکے سرگردان است
 ہچو تو از دیدن آن چہ شود و دینیاں پر سید دیناے طلبی شیخ گفت خیر
 وائے دادنی داری شیخ گفت خیر بعد ازاں آن مرد گفت خضر را چہ نے بینی
 بعد ازاں گفت دریں شہر یک مرد بہت کہ خضر دوازده بار بردار و رفتہ است
 و بار نیافتہ ایشاں دریں محاورہ بودند کہ مردے نورانی جاہا پاکیزہ پوشیدہ
 پیدا شد ایں مرد بتعظیم تمام پیش او باز رفت و در دست و پایے او افتاد
 قطب الدین قدس سرہ العزیز فرمود کہ آن مرد چوں نزدیک من رسید
 روئے سوئے آن مرد پیشینہ کرد و گفت کہ ایں درویش وامی دادنی ندارد
 و دیناے طلبہ آرزوے ملاقات تو دارد شیخ فرمود ہم دینیاں بانگ
 برآمد از ہر طرف درویشاں و صوفیاں پیدا شدند جماعتے شد تبکیر گفتند کہ
 پیش رفت و نماز بگذارد و در تراویح دوازده سیارہ بنجواند و دل من گذشت
 اگر بہتر خواند بہتر باشد چوں نماز تمام شد ہر کسے طرفے گرفت من بجائے خود آمدم
 سلطان المشایخ میفرمود کہ وقتے جمال الدین تبریزی در خانہ شیخ

قطب الدین قدس اللہ سرہ العزیز خواست آمد شیخ قطب الدین نور اللہ مرقدہ
اور استقبال کرد از خانہ خود بیرون آمد خانہ بر سر چند و گھر بود از آنجا کہ بیرون آمد
در کوچہ شارع زفت در کوچہ باریک رفت شیخ جلال الدین کہ مے آمد در شراع
بنیاد ہم دریں کوچہ باریک مے آمد ہر دو یا ہمدیگر ملاقی شدند قدس اللہ سرہ ہمارا
دیگر در مسجد ملک غر الدین کہ ہم پیش گریاہ اوست آں ہر دو بزرگ یکجا شدہ اند
سلطان المشائخ میفرمود وقتے بخدمت شیخ قطب الدین قدس اللہ سرہ
العزیز مردے از بنیوای شکایت کرد شیخ فرمود اگر بگویم نظر من در عرش
خدا مے افتد استوار داری گفت آری بلکہ بیشتر ہم گفت نیکوست چون
این مقدار میدانی بارے آں ہشتاد تنکہ نقرہ کہ در خانہ ہنارہ بخور بعد ازاں
شکایت کن آخر دشر منہ شد روے بر زمین آورد و باز گشت منقول است
کہ شیخ قطب الاسلام قطب الدین بختیار قدس اللہ سرہ العزیز میفرمود
کہ وقتے من وقاضی حمید الدین ناگوری مسافر بویم چو کرانہ دریار رسیدیم گرسنگی
درین اثر کردیک مان بگذشت گوسفندے دونان جوین در دین کرد پید
شد بیامد پیش ما ہندا دوبار گشت ما از اتنا ول کردیم و با خود گفتیم کہ ایں گوسفند
از غیب بود ہم در اتنا و اینحال یک گز دے نزدیک نزدیک دریار رسید خود را
در آب انداخت گذار شد تا دتا مل شدیم و گفتیم دریں زیر حکمتے ہست بیامینز
و نہال او برویم دست بد عابر دیم بفرمان خداے تعالی در یاد شوق شد وزین
خشک پیدا شد ما بگذشتیم زیر درختے مردے را خفتہ دیدیم و مارے در آمدہ
تا او را ہلاک کرد اند ایں گز دم از جاے برجست آں مار را ہلاک کرد و از پیش
ما ناپیدا شد ما نزدیک شدیم کہ آخر در دریایم کہ نہر گے کسے خواہد بود دیدیم
مستے خراب قے کردہ افتادہ ہست ما شرمندہ شدیم کہ ایں مرد انچنین بے
فرمان و از خداے تعالی انچنین نکاہداشت ہا تھے آواز داداے عزیزاں
اگر ما ہمیں مصلحا نرا و پارسایا نرا نکاہدیم مفسدان و گناہ کاران را کہ نکاہد

۵۳
 بہرین بودیم آنمرد میدانید که کیفیت برو تقیم شرمندہ گشت ازاں فعل توبہ کرد
 و یکے از واصلان گشت انگاہ شیخ الاسلام قطب الدین بر لفظ مبارک
 لاند کہ اے درویش چوں وقت در آید نسیم لطف زیدن گیر صد ہزار خرابائی
 را صاحب سجادہ گرداند و اگر مباد نسیم تہی و زد صد ہزار سجادہ نشین را
 براند و بخرابات افکند منقول است کہ ملک اختیار الدین ایبک
 حاجب چیزے نقدانہ یا سم خدمتی بخدمت شیخ الاسلام قطب الدین
 آورد شیخ الاسلام قبول نکرد بعد ازاں برآں بوریائے کہ نشستہ بودند آنرا
 برداشت ملک اختیار الدین را نمود کہ زیر بوریا جوئے تنگہائے زیریود
 و فرمودہ برآیں آوردہ شما حاجت ندارم باز بر منقول است کہ فرزند آن
 شیخ الاسلام شیخ معین الدین بخبری را در حدود اجمیر دیدہ احیائی بود
 مقطعان بھمت مقرر داشت مزاحمت مینمودند فرزندان شیخ را برآن آوردند
 کہ در شہر برو و از بادشاہ ترمذ داشت بیار و بضرورت خواہ از اجمیر
 دلی آمد و بر شیخ قطب الدین قس السمرہ العزیز فرود آمد شیخ قطب الدین
 گفت شما حاجت نیست کہ بروید شما بدولت در خانہ باشید من بروم و مقرر
 داشت بیارم شیخ الاسلام قطب الدین قس سرہ العزیز بر سلطان
 شمس الدین رفت سلطان شمس الدین و تعجب شد چوں وقتے بر سلطان
 نرفته بود و کرات سلطان بھمت ملاقات التماس میکردا جائز نہ فیت
 چوں ملاقات شد ہم در مجلس فرمان مقرر داشت باصرہ تنگہا ز ریش آورد
 و در آن مجلس رکن الدین حلوائی حاکم خطاودہ بالا و شیخ بنشست سلطان اجمیر موافق نیفت
 شیخ قطب الدین تغیر فرج سلطان بنو باطن دریا و کشتن و فرمود چوں حلوا و کاک جو گرد و حلوا بالا کاک
 نہند اگر حلوائی بالا و کاک نشیند چہ تفاوت کنی الغرض چوں شیخ قطب الدین فرمان مقرر داشت بافتوح بخدمت
 شیخ معین الدین آورد و شیخ معین الدین شہرت اعتقاد خلق در حق شیخ قطب الدین معاہدہ کرد و فرمود
 کہ میں چہ کردہ پہا بولت بون بہتر شیخ قطب الدین غصہ اگر کرد کہ از طرف بندہ چیزے نیست

وا از سلطان المشايخ روایت میکنند چون شیخ معین الدین از اجمیر در دہلی آمد و شیخ نجم الدین صغیر شیخ الاسلام حضرت دہلی بود میان شیخ معین الدین و شیخ نجم الدین محبت بود شیخ معین الدین بدیدن شیخ نجم الدین رفت او در سخن گفتن چو تره عمارت می کنانید چون نظر مبارک شیخ معین الدین بر او افتاد و بطریق سرگرم پیش نیامد شیخ فرمود شاید شیخ الاسلامی دماغ ترا بر هم ساخته است شیخ نجم الدین در جواب گفت که من ہماں مخلص و معتقد ماما شمامریدے را در شہر گذارم ایستد کہ شیخ الاسلامی مرا کسے بھوئے کشمار و خدمت شیخ معین الدین بتسم کرد فرمود کہ بابا قطب الدین را من ہمراہ خود می برم تو مشوش مباش و آں ایام حکمت کمالات شیخ قطب الدین بسیار قوی شدہ بود و ہمہ اہل شہر رخ بخدمت او آوردہ چوں شیخ معین الدین در خانہ آمد فرمود کہ بابا بختیار ہم یک بار چہیں مشہور شدی کہ خلق از دست تو شکایت کردن گرفت از اینجا بخیز و در اجمیر بیا و بنشین من پیش تو بایستم شیخ قطب الدین فرمود کہ مخدوم مرا چہ محل آں باشد کہ پیش مخدوم تو انیم ایستد فلیکے کہ نشیتم پس در آن مرتبہ شیخ قطب الدین ہمراہ شیخ روانہ اجمیر گردید ازین مقدمہ تمام شہر دہلی شو را افتاد ہمہ اہل شہر مع سلطان شمس الدین دنیال برآمدند و ہر جا شیخ قطب الدین قدم میگذاشت خلایق خاک آں زمین بہ تبرک بر می داشت و نہایت اضطراب و زاری مینمودند شیخ معین الدین اینحال را معاینہ کرد فرمود بابا بختیار ہم

نسخہ داوردی بگردانید خدمت شیخ طرف دیگر رفت و دست او گرفت شیخ نجم الدین آغاز کرد بختیار را بر ما چہ گماشتہ کہ او را منع کنی شیخ معین الدین فرمود کہ منع خواہم کرد و آں وقت ہیبت شہر شیخ قطب الدین قدس سرہ العزیز در شہر قوی شدہ بود و ہمہ شہر رخ بخدمت او آوردہ شیخ معین الدین چوں در خانہ آمد فرمود کہ بختیار ہم یکبار چہیں مشہور شدی کہ خلق از دست تو شکایت کردن گرفت از اینجا برخیز در اجمیر بیا و بنشین من پیش تو بایستم شیخ قطب الدین فرمود کہ مخدوم مرا چہ محل آں باشد کہ پیش خواہم بنام ایستاد بماند در پاسے مخدوم بظلم و بیفکے فلیکے کہ نشیتم الغرض چہیں روایت کردہ اند کہ شیخ معین الدین قدس سرہ العزیز در سوئے اجمیر رواں شد ہمنوز شیخ معین الدین در اجمیر نزیدہ بود کہ شیخ قطب الدین بختیار در شہر بر محنت حق پیوست ۱۲

مقام باش که خلائق از بیرون آمدن تو در اضطراب و خراب است رواندارم که
چندین دلهای خراب کباب باشند بر و این شهر را در پناه تو گذاریم پس سلطان
شمس الدین سعادت قدم بوس شیخ را دریافت همه را همراه شیخ قطب الدین بشاد
تمام متوجه شهر گردید و شیخ معین الدین بطرف اجمیر روانه گشتند نکته چهارم
در بیان نقل شیخ الاسلام قطب الدین بختیار از دار دنیا بدار حق تعالی قطب الدین
مضجوه سلطان المشایخ میفرمودند روز عید بود شیخ قطب الدین از نمازگاه بازگشت
آنجا آمد که این زمان روضه متبرکه اوست آنجا زمین میسخرایو هیچ گوسه و گنبدی
نبود شیخ آنجا بیامد و بایستاد و رتائل شد عزیزان که برابر بودند عرض داشت کردند
که امروز روز عید است و خلق منتظر آنکه محرم در خانه بیاید و طعاعی بخورند شما
اینجا درنگ چه می کنید شیخ فرمود که مرا این زمین بوسه دلهای آید و زمان محرم
آن زمین را طلبید و از خاصه مال خود بهای خرید خود را بدین هماغا فرمود بدین حرف
سلطان المشایخ چشم پر آب کرد و فرمود در دست شیخ آنکه من فرمودم اینجا بود
دلهای آید به بنید که اینجا کجا خفته اند و میفرمود که شیخ الاسلام قطب الدین قدس
السر العزیز را چهار شبان روز تحمیر بود و در وقت نقل و آنچنان بود که در خانقاه
شیخ علی سکرتمی رحمة الله علیه سمع بود شیخ قطب الدین نور الله مرقدہ در آن جمع
حاضر بودند و قال این قصیده بخواند کشتگان خنجر تسلیم را چه زمان از
غیب جان دیگر است شیخ قطب الدین را قدس السر العزیز این بیت
و گرفت از آن مقام بجان آمد مدحش و تحمیر بودند و میفرمودند که ایس بیت بگو
ایس میگفتند و آنچنان در تحمیر بود الا آنکه چون وقت نماز در می آمد نماز میگذاشتند
و یا ایس بیت میگویانید و ایس میگفتند و آنچنان در تحمیر بود و حال میسر
پیدای شد چهار شبانه روز ایس حال بود شب پنجم رسالت فرمود شیخ بدین
خمر نوی رحمة الله علیه میگوید که من آن شب حاضر بودم چون وقت نقل شیخ
نزدیک شد مرا اندک غنودنی بود در آن خوابیدم شیخ گوئی از مقام خود برآمد

است و جایتب بالا میرود و مرآت گوید بدرالدین دوستان خداست و راعی
 نباشد چون بیدار شد م شیخ بدایقار حلت فرموده بود در آن مجلس که واقعه
 شیخ بود شیخ احمد نهر والی حاضر بود رحمتہ اللہ علیہما و کاتب حروف در سالہ سماع
 کہ تالیف مولانا فخر الدین زراوی دیدہ است ترجمہ آن اینست کہ شیخ
 قطب الدین نورالدین مرقدہ در آن سماع در عالم تحیر شد طیبی بود در آن ایام
 حاذق کہ لقب او شمس الدین بود و دلیل شیخ قطب الدین را برابر و بر دنا او
 مادہ زحمت را در یاد چوں آن شمس الدین دلیل بیدید گفت این دلیل مردی
 است کہ سوخته است با تش محبت جگر او یکراختہ است و طیبی کو درین
 قول صادق بود و درین استدلال مصیبت چہ خوب است در معنی کہ انشاء
 کردہ اند در مجلس مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم قَدْ لَسَعَتْ حَيَّةُ الْهَوَى الْكَبْدِي
 فَاَلَطِيْبُ لَهْ وَلَدَرَا قِ الْاَوْحَادِ الَّذِي قَدْ شَغِفَتْ بِهِ فَعِنْدَ هَرْ قَبِيْنِي
 وَرِثِيَا قِ الْغَرَضِ قَاضِي نَحْيِ الدِّينِ كَاشَانِي رَحْمَتِ اللّٰهِ عَلَيْهِ نَحْيِ سُلْطَانِ
 الْمَشَايِخِ مِيكَفَتْ هَمْدًا سَالٍ كَهْ نَقْلِ سُلْطَانِ شَمْسِ الدِّينِ الْاَتَمِّشِ
 بُوْد نَقْلِ شَيْخِ الْاِسْلَامِ قُطْبِ الدِّينِ بَحْتِ يَارِ قُدْسِ الْاَسْرَةِ الْغَزِيْرِ نَقْلِ
 مَوْلَانَا قُطْبِ الدِّينِ كَاشَانِي هَمْدًا سَالٍ بُوْد اَزِيْنَ حَرْفِ سُلْطَانِ الْمَشَايِخِ
 تَارِيخِ نَقْلِ سُلْطَانِ شَمْسِ الدِّينِ يَادُ فَرْمُوْدِ اِيْنَ بِيْتِ گِفَتْ بِيْتِ بَسَالِ
 شَشْصَدُ سِي وَسِهْ بُوْد كِهْ اَزْ هَجْرَتِ بِ نَمَازِ شَاهِيْجَاں شَمْسِ دِيْنِ عَالَمِ گِيْرِ پُفَا
 نَقْلِ شَيْخِ الْاِسْلَامِ قُطْبِ الدِّينِ چِهَارْدِهَمْ مَآهِ رِيْعِ الْاَوَّلِ بُوْد سَنَهْ الْمَذْكُوْرَهْ
 وَ كَاتِبِ حَرْفِ اَزْ بَزْرُگِ سَمَاعِ دَارْدُكِهْ بَعْدُ نَقْلِ شَيْخِ الْاِسْلَامِ قُطْبِ الدِّينِ
 بَحْتِ يَارِ نُوْرِ اللّٰهِ مَرْقَدِهْ دِهْ سَالِ قَاضِي حَمِيْدِ الدِّينِ نَاگُورِي رَحْمَتِ اللّٰهِ عَلَيْهِ
 دَر صَدْرِ حَيَاةِ بُوْد چُوْنِ وَقْتِ نَقْلِ خُدْمَتِ اِيْشَاں شُدْ وَصِيَّتِ كَرْدُكِهْ دَر
 پَايَانِ شَيْخِ قُطْبِ الدِّينِ دَفْنِ كُنْدُ فَرْزَنْدَانِ قَاضِي حَمِيْدِ الدِّينِ نَاگُورِي

سلا تحقیق ہر آئینہ گزیدہ است ماردستی مگر مرا پس نیست خبیث مرآن گزیدی مراد نیست افسوس
 مگرد و مرآت آنکہ تحقیق فریقہ ششم با آن دوست پس نزد او افسوس من است و دوا دشمن است۔

نہیں خواستند کہ بچہ ناں کنند چوں وصیت قاضی بود بضرورت دفن کردند اما چو ترہ
بلند تر از روضہ منبر کہ شیخ الاسلام قطب الدین قدس اللہ سرہ العزیز عمارت کنند
بعده قاضی حمید الدین ناگوری رحمۃ اللہ علیہ فرزند ان خود را در خواب نمود و
گفت کہ شما چو ترہ چرا بلند کردید و مرا از روی مبارک شیخ الاسلام قطب الدین
قدس اللہ سرہ العزیز بدیں سبب بغایت شرمندہ گردانید سلطان المشائخ
فرمود کہ من بارہا در میان این دو تربت در پائیان شیخ الاسلام قطب الدین و سر
آن قاضی حمید الدین ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز نماز کردہ ام و ذوق و راحت
بسیار یافتہ ام بعده فرمود کہ مکان را چہ اثر است اما اثر آں دو بزرگ است
کہ یک طرف شاہی خفہ است و طرف دیگر شاہی قدس سرہ العزیز منہم آں سلطان
العارفین آں برہان العاشقین و المحققین آں پیشواے اصحاب دین آں
مقتداے ارباب یقین آں کنج عالم عزلت آں گنجینہ سراے دولت آں سرور
اقلیم عظم آں قطب قطاب عالم یعنی شیوخ شیوخ العالم فرید الحق والدین لمجاہد
والمساکین مسعود بن سلیمان کہ بسعادت ابدی دید و دولت سرمدی رسیدہ بود
و در علم تقوی و ورع و ترک و تجرید و عشق و بکار و ذوق کلام محبت و اشارات
و رموزات بے نظیر زمانہ و در عہد دولت خود یگانہ بود و گوے سبقت از
میدان کراست و از سروران عالم دیں بردہ و این بادشاہ خلیفہ شیخ الاسلام
قطب الدین بختیار اوشی بود و از حضرت با عظمت او مجاز مطلق گشتہ زہے علو
ہمت و رفعت و درجت کہ بہیچ چیز از نعم دنیوی و اخروی جز عشق ذات باری
تعالی میل نکرد و را بچہ ناں عہدے کہ بوجود ذات مبارک او کہ عالم بچہ بوستان
ارم آراستہ بودند و در انچینیں شیرے یعنی شہر دہلی کہ قتبہ الاسلام گیتی است
و بندگان خداے تعالی از مشائخ در مقامات و کرامات مے زدند و میکشادند
و علما و خواص معانی باریک استنباط مے کردند و او ساط خلق بترنیہ حال
و تر حسیب آل خوش مے گشتند چنانکہ بہیچ نوع بہیچ ضنیے را از خلائق در آن زمانہ

باب اول فی فضائل خواجه گمان چنانچه حضرت سالت تا عہد حضرت نظام الحق والدین قدس

راحت جز خوش خوی و خوشدلی بیج کار سے بنو دایں بادشاہ عالم حقیقت در آنچنان
روزگار باختیار از بیمه انقطاع کرد و بکل رو سے بدوست آورد و ترک اینچنین شہر
گرفته و بیابان و جنگل را بچو شیران دیں پیشہ ساختہ و بنان درویشانہ و جامہ فقیر
قانع گشتہ ہر چند کہ خود را مستور میداشت لاجرم صیانت محسن معاملہ آں بادشاہ
در کونین میرسانیدند و تا روز قیامت غفلتہ آں صیت چنانکہ در میان ملا و اعلیٰ
دریجہاں خواہد بود و عالم بنام او بوجود فرزندان او کہ ہر یک در دریائے کرم
و از دو دمان رحمت اند و بندگان او کہ بشرف اتصال آنحضرت متصل اند باقیام
قیامت روشن و منور خواہد بود و بزرگے خوش گوید شعر البدر لیلۃ من فریید جہنم
و الشمس تغرب فی شقائق حدہ ۛ ملک الجبال یاسرہ فکما تمنا جئسن البریۃ کلہ من
عند شوی اے سرور اولیائے عالم ۛ اے قبائے اصفیائے اکرم ۛ روئے تو
کہ آفتاب حسن است ۛ پیدا شد از وضیاء عالم ۛ ہر چند این بیچارہ در دریائے
اوصاف او غوطہ بخورد پایاں نئے یابد بزرگے خوش گوید مصرع بدریائے
در افتادم کہ پایانش نئے بنیم ۛ ایں گداز چہ محل آں باشد کہ بیان اوصاف جمال
ولایت ایں بادشاہ اہل یقین کند ۛ وصف جمال چوں توئی نیست حد
بیان من ۛ من چہ صفت کنم ترا اے تو چنانکہ ہم توئی ۛ چارہ جزا ین نیست
کہ دعائے بکنم و بگذرم ایں ضعیف گوید ریاغی جہاں تا قیامت بنام تو باد ۛ
فلک بامہ و خور غلام تو باد ۛ بکام دل و جان عشاق تو ۛ شراب محبت ز جام
تو باد نکتہ اول در بیان حسب نسب شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
قدس اللہ سرہ العزیز مقرر صاحب دلائل عالم بادا ین بادشاہ اہل دین از دو دمان
شاہ کاہل فرخ شاہ عادل بود و در آں عہد زمام مملکت دنیا بردست فرخ شاہ
بود و جملہ بادشاہان اقالیم مطیع حضرت او بودند و مملکت کابل بیش از مملکت
عمرنی بود چوں مملکت کابل بجاو داشت روزگار خلل پذیرفت بدست بادشاہان
غربین افتاد و فرزندان فرخ شاہ ہم در دیار کابل با ملاک اسباب خویش مشغول

ذکر ایں بزرگ
عہد حضرت شیخ
شیوخ العالم
فرید الحق الملک
والشرع والدین
حضرت فرید الدین
شکریہ مستحق شکر
اجودہی جیتی
قدس سرہ
العزیز مشتمل بر
ہشت مکتہ

بہ ماہ چار و ہجرت نمایان ہے خود را بکام پشانی او و کتاب چنان میشود در روشنی رضائے او بادشاہ حسن است

باب ۱ در فضائل خواجهگان چشت حضرت سید الشیخ علی بن محمد حضرت نظام الحق والدین قدس سره

۵۴ ماند تا غایتی که چنگیز خاں خروج کرد و ملک ایران و توران بزرگ شیخ آرد
و تاراج نهاد و شکر بجانب مملکت غنیمت کشید چون در کابل رسید آن دیار را نیز
بگرفت و خراب کرد و جد بزرگوار شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره
سره العزیز در حرب کفار شهادت یافت بعده جد بزرگوار شیخ شیوخ العالم
قاضی شعیب با سلسله پیروی و خیل و تبار و دیار لاهور و شریف آوردند و در
قصه قصور نزول فرمودند قاضی قسو که در عدل و انصاف و مروت و مردی
فخر قضا عرصه بود ذکر بزرگی و عظمت خاندان شیخ شیوخ العالم پیش ازین
شنیده بود چون این بزرگان را بدید صد چندان که شنیده بود مشاهده کرد
سنانی خوش گوید بیت انچه گوش از کمال خواهی شنید چشم از و صد هزار
چندان دید و قدم این آیندگان را سعادتی دانست و تعظیم بسیار پیش
آمد و ضیافتهاے شکر کرد و ذکر رسیدن این بزرگان که بحال علم و بحال
حلم آراسته بودند و عظمت و کرامت خاندان ایشان بر باد شاه عهد نبوت
بادشاه فرمانے تعظیم و تکریم بسیار بخدمت این بزرگان فرستاد و مضمون
آنکه این بزرگان را اختیار افتد از هر علم و دنیاوی و دینی از جهت من رضا
است مصرع رضاے دوست مقدم بر اختیار من است بعده جد شیخ شیوخ
العالم فرید الحق والدین فرمود که ما از علم دنیا هیچ مطلوب نیست چیزی که
از ما رفت و نیال آن نشویم بعده قضائی که سوال که از ملتان نزدیک است
بقاضی شعیب جد شیخ شیوخ العالم مفوض شد و آنجا سکونت کرد حق تعالی
از دو دمان این بزرگ بادشاهے را پیدا آورد یعنی شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والشرع والدین قدس سره العزیز تا خلافت مملکت هندوستان را که در دریا
ظلمت و معاصی غرق بودند دستگیری کرد و بیرون آورد و نکتہ دوم در بیان
غزلت گرفتن و انزو و گزیدن و بحق مشغول گشتن شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین دیوستان این بزرگ بخدمت شیخ الاسلام قطب الدین نجفی

قدس اللہ سرہا الغیر منقول است کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 طیب اللہ مضجعہ ہم از غنفوان جوانی کہ قوت کامرانیست بعبادت و محبت
 باری تعالی مشغول گشت و ترکی بیکباری پیش گرفت و از خویش و پیوند جدا شد
 بیت ہر کس را بجاں خویش و پیوندے ہست و غم تو خویش من و غمش تو پیوند
 من است و امیر خسرو نیز گوید بیت اگر تو با غم یابی بر بخت خویشی داری و
 چون محبوبی فرد باید شد ہم از خویش و ہم از بیگانگان و چون نیت صادق بود و حق
 تعالی تقیر کردہ جہانے تا قیامت در سایہ دولت او بیا سایند و در آخرت نجا
 ابدی یا بند سعادت ملاقات و دولت دست بوس شیخ الاسلام قطب الدین
 بختیار قدس اللہ سرہ الغیر و رزقنا شفاعتہما روزے کرد و چنانکہ شیخ
 نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ فرمود و در انجی شیخ شیوخ العالم والدین طیب
 مضجعہ تعلیم مشغول بود و وصیت تعلم و تجرد و تعب شیخ شیوخ العالم در عالم منتشر شد
 و ایں آوازہ بسبح مبارک شیخ الاسلام بہا والدین زکریا تو اسد مقدس و
 روضہ رسیدہ و شیخ الاسلام بہا والدین را مطلوب آں بود کہ با شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ الغیر ملاقات کند ہمد ریخاں شیخ شیوخ العالم
 فرید الدین بچہ تعلیم در ملتان رفت و دریں ایام ملتان قبتہ الاسلام عالم بود
 فحول علما انجا حاضر بودند شیخ شیوخ العالم فرید الدین در مسجدے فرو و آمد روزی
 در آں مسجد مستقبل قبلہ سبق کتاب نافع بردست کرد و مشغول نشستہ بود در
 اثناے اینحال شیخ الاسلام قطب الدین بختیار قدس اللہ سرہ الغیر از
 اوش در ملتان رسیدہ و ہمد ریں مسجد کہ شیخ شیوخ العالم کبیر بود و آمد شیخ شیوخ
 العالم کبیر در سماعے شیخ قطب الدین نظر کرد و اچہ دید تعلیم بسیار کرد و بر ہیئت
 ادب تہستہ چوں شیخ الاسلام قطب الدین دو گانہ تحیت مسجد بگذازد و جانب
 شیخ شیوخ العالم دید فرمود کہ مسعود تو چہ سخوانی گفت کتاب نافع گفت میدانی
 کہ نفع تو ازین نافع خواہد بود شیخ شیوخ العالم گفت نفع من از کیمیا سعادت

بخش شما خواهد شد و شیوخ العالم بر فور بر خاست سعادت قدم بوس شیخ
 الاسلام قطب الدین دریافت شد در قدم شیخ الاسلام قطب الدین آورد و
 بخدمت ایشان پیوست ہمد رینجال شیخ الاسلام بہاؤ الدین براسے دیدن
 شیخ الاسلام قطب الدین بر حکم اتفاقاً ملازمت ہمد رین مسجد کہ شیخ الاسلام قطب الدین
 و شیخ شیوخ العالم فرید الدین بودند آمد قدس سرہ ہما و با ہمد ملاقات کردند
 بوقت برخاستن شیخ الاسلام بہاؤ الدین قدس سرہ نعلین شیخ الاسلام
 قطب الدین بدست مبارک خود راست کرد و این تعریف است میان مشایخ
 کبار اگر کسی را خواهند کہ مغذرت کنند نعلین آنکس را راست کنند ہما ساعت
 شیخ الاسلام قطب الدین قدس سرہ الغریز غیمت شہر دہلی کرد شیخ شیوخ
 العالم فرید الدین برابر شیخ الاسلام قطب الدین در شہر آمد و بدولت بیعت شیخ
 قطب الدین بختیار مشرف گشت قدس سرہ ہما الغریز منقول است
 در ان مجلس کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ الغریز بخدمت
 شیخ الاسلام قطب الدین بختیار بیعت کردہ است این بزرگان حاضر
 بودند قاضی حمید الدین ناگوری و مولانا علاء الدین کرمانی و سید
 نور الدین مبارک غزنوی و شیخ نظام الدین ابوالموئد و مولانا شمس ک
 و خواجہ محمود موئد و وزیران دیگر کہ ہر یک از عرش تا تحت التری در نظر
 مبارک ایشان بود قدس سرہ و اہم شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
 سرہ الغریز بعد آوردن ارادت ہم بخدمت شیخ قطب الدین در شہر ماند و حق
 مشغول شد چنانکہ سلطان المشایخ میفرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 طیب اللہ مرقدہ بخدمت پیر خود شیخ الاسلام قطب الدین بعد دو ہفتہ بر فتنہ بجلال
 شیخ بدر الدین غزنوی و وزیران دیگر کہ ملازم آنحضرت مے بودند و خلاصہ
 این سخن این مصرع است کہ دین باب بر زبان مبارک سلطان المشایخ
 گذشتہ است مصرع بیرون درون بہ کہ درون بیرون نکتہ سیوم در بیان

مجاہدہ و روش شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین از ابتدا تا انتہا، عجم غریز
 ایں بادشاہ دین قدس اللہ سرہ العزیز سلطان المشائخ میفرمودند انجیر شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز و شہرے بود در تذکرہ شیخ
 بدر الدین غزنوی حاضر شدے یکروز بر سر منبر شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 راجع کرد حاضران ندانستند کہ کرامت می کند زیرا چہ جامعہ شیخ شیوخ العالم
 نیک پارہ بود بعد فراغ تذکیر بیرون آمد مردے پیراں پیش آورد شیخ شیوخ
 العالم آن را پوشیدہ در حال تکبیر و شیخ نجیب الدین متوکل را داد و
 فرمود من ذوقے کہ در آنجامہ پارہ د آئتم در نیجامہ نو نیا فتم الغرض بعد آنکہ بخلا
 شیخ الاسلام قطب الدین مخصوص شد و خلق هجوم کرد و مطلوب ستر بود از
 شہر بیرون آمد و در کاشی رفت آنجا ساکن شد و مجاہدہ و مشغولی ظاہر و باطن
 مشغول گشت و خود را مستور میداشت و نمیخواست کہ بچہ آفریدہ بر حال و مطلع
 شود تا روزے مولانا نور ترک و علماء حضرت اورا بتعصب ناپسندید و مرے
 میگفت وادازاں پاک بود و در غایت تقوی و بزرگ چنانچہ سلطان المشائخ
 در باب بزرگی او کرات سخن رانده و امیر حسن آزاد در فوائد الفوائد آورده الغرض
 ایں بزرگ را بنی سید و تذکیر کر شیخ شیوخ العالم در مجلس حاضر شد و جاہاد شیخ شیوخ العالم یکدیگر
 بود بیکدیگر نظر مولانا نور ترک بر حال لایت شیخ شیوخ العالم افتاد گفت اکسلماناں حضرت سید
 بعدہ اچ کر دچنانکہ بادشاہانرا کند چون در بنی عظمت و کرامت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر
 خلق را روشن شد از نیجا فیز طرف کہتوا لا رفت کہ وطن قدیم آباد و اجداد ایں شاہ
 دین بود و مد تے آنجا مشغول بود سلطان المشائخ مے فرمود در آں ایام
 کہ شیخ جلال الدین تبریزی قدس اللہ سرہ العزیز از ملتان در شہرے آمد
 چون در کہتوا لایرسید پرسید کہ اینجا کسے بہت از درویشان کہ ادرا بہ بنیم گفتند
 قاضی بچہ بہت از مریدان شیخ الاسلام قطب الدین بختیار قدس اللہ سرہ العزیز
 پس پشت نماز گاہ کہتوا مشغول می باشد شیخ جلال الدین قصد ملاقات شیخ

۶۳ شیوخ العالم فریدالدین کرد و رشتناے راه مردے یک انار بخدمت شیخ جلال
الدین آورد شیخ جلال الدین ہماں را دست کردہ بخدمت شیخ شیوخ العالم
فریدالدین آمد بعد ملاقات بنشستند شیخ جلال الدین تبریزی آں انار پارہ کرد
و خوردن گرفت شیخ شیوخ العالم فریدالدین صائم بود افطار نکرد و سہرا و تیل
شیخ شیوخ العالم پارہ بود و رشتناے ایں حال و مکالمہ احوال ہر بار یاد
میزد و شیخ شیوخ العالم فریدالدین بدامن محل از اریارہ مے پوشید شیخ
جلال الدین دریافت فرمود کہ درویشے بود در بخارا بتعلیم مشغول ہفت سال
از اردو رتہ نداشت و فوطہ داشت خاطر مبارک جمعہ ارچہ شود سلطان المشائخ
میفرمودند شیخ جلال الدین را ازیں درویشی مراد نفس خود داشت الغرض
چون شیخ جلال الدین آں آنا بخورد و شیخ فریدالدین افطار نکرد شیخ جلال الدین
برخواست برفت شیخ فریدالدین در تاسف شد کہ من چرا افطار نکردم بیکدانہ انار
از بقیہ آں آنا در زمین افتاد، بود بستہ و در کرہ دستار چہ بست بہ نیت آنکہ
شب بدال افطار کند چون شب شد بدال افطار کرد یک روشنائی در دل
پیدا شد در خاطر کرد کہ چرا زیادہ نخوردم چون شیخ شیوخ العالم فریدالدین
قدس السمرہ العزیز در شہر آمد بخدمت شیخ قطب الدین پوست فرمود کہ مسعود
آں دانہ انار کہ مقصود بود بتورسید خاطر جمعہ الغرض چون نام و آوازہ
شیخ شیوخ العالم فریدالدین جہانگیر شد و وضع و شریف روی بخاکبوس
حضرت شیخ شیوخ العالم نہادند و موضع کہتوال کہ از ملتان نزدیک بود خلق
ملتان توجہ بہ آنحضرت کردہ از آنجا در اجودہن آمد کہ مقامے بھول بود بروایتے
شانزادہ سال و بروایتے بیست و چہار سال تا آخر عمر در اجودہن ماندہ و آنمقام
بوجود مبارک او قبلاً ہندوستان و خراساں شد و تا روز قیامت
ملجای پیر گاں و مسکیناں و ملوک و بادشاہاں گشت سلطان المشائخ میفرمود
کہ شیخ شیوخ العالم فریدالحق والدین قدس السمرہ العزیز یک چندے

درمانشی بود چوں علم وافر داشت بعل مقرون گردانید امثال آن بدار زیا
شد انجا مشهور گشت از انجا نقل کرد و در کتب و ال که معاش کمتر باشد و مقام
جهول است ساکن گشت چوں آن مقام از زمان نزدیک است انجا مستور نماند بارها
خواستنی که از انجا هم برود در لاهور که خراب است و آب روان دارد سکونت
سازد فی الجمله آخر عمر در اجود هین گذرانید مقصود از این حکایت آن است که خود را
مستور داشت و در شتبار نکوشید و بارها بر زبان مبارک شیخ شیوخ العالم
فریدالدین طیب الله مضجع این بیت رفته بیت هر که در بند نام و آوازه است
خانه او بروں و روازه هست به سلطان المشایخ میفرمود شیخ علی
در خط میریت بود و خاک او بها انجا است او در مانسی بر سید و در آن ایام
شیخ شیوخ العالم فریدالدین قدس الله سره العزیز را روزه داؤدی بود و روز
افطار خود شیخ علی را همان داشت و در اثنا ع آں هر دو بزرگ هلقه شدند
بجای شیخ علی گذشت که چه نیکو بود که شیخ شیوخ العالم را صوم دوام بود و
شیخ شیوخ العالم با شراق باطن دانست بفرود دست از طعام داشت و گفت
انچه بر خاطر خالصگان حق گذشت تکفل کردم صوم دهر از پیش او برداشت
از سلطان المشایخ پرسیدند که شیخ الاسلام قطب الدین را صوم دهر بود و فرمودند
تحقیق نیست اگر بود و شیخ شیوخ العالم فریدالدین صوم دهر بر متابعت ایشان
کرد و سلطان المشایخ فرمود در محله که ذکر شیخ پدر الدین غزنوی افتاده بود
که کار شیخ شیوخ العالم فریدالحق والدین قدس الله سره العزیز دیگر بود او ترک
خلق گرفت و دشت بیابان اختیار کرد یعنی در اجود هین ساکن گشت
بنان درویشان به پیر مای که در آن دیار خیزد چوں پیلو و مانند آن قانع
گشت با آنهمه از آمد و شد خلق حد نبود در خانه بقیاس نمیشب کم و بیش میبستند
یعنی پیوسته در باز بودی و طعام و نعمت موجود از کرم خدا ع تعالی و آینه
درونده را از آن نصیب شد و به چکس بنخدمت ایشان نیامد که او را

چیزے نصیب نکرد و عجب قوتے و عجب زندگانی کہ هیچ کس را از مبی آدم میسر نشود اگر کسی بخدمت او بیامدے کہ هرگز نیامده بودے و دیگر کسیکه نیز حاضر بودے و آشنای چندیس ساله بودے در محاوره با او برابر بودے و در توجیه با هر دو متساوی بعد از ازاں فرمود کہ من از مولانا بدرالدین اسحق شنیدہ ام کہ من خادم بودم و مخدوم ہر ہر بودے با من گفتے و مرا بکاریکہ برارہ کردے در خلا و ملایک سخن بودے ہیچ گاہ در خلا سخن گفتے و کارے فرمودے کہ ملاعین آن گفتگو یعنی طائران یک روش داشتہ این از عجایب روزگار است و سلطان المشایخ میفرمود کہ بیشتر افطار شیوخ العالم فی الدین قدس السمرہ الغریز بشریت بودے یکقدحے در اینجا شربت بیاورندے و قدرے مویز گہے در آں کردہ ازاں شربت بمقدار نصف بلکہ ثلثانے برجلہ حاضرانے کہے یوں دقت قسمت کردندے و مقدار ثلثے کہ ماندے خود بکاربردے و از بقیہ آں ہمہ کس را کہ خواستے نصیب کردے تا آں دولت کرا بودے بعدہ پیش از نماز دو نان بر روغن چرب کردے و بیاورندے آں دو نان کم از یک آٹا را بودے یک نان پارہ کردے بحاضران رسانیدے و یک نان دیگر خود خوردے و ازین نان خاص ہم کسے را کہ خاستی ہم نصیب کردے بعد از اداے نماز شام مشغول شدے مشغولی شدنی تمام بعد از ازاں ماندہ پیش او آوردندے و طعام از ہر لون بودے چوں طعام خرچ شدے بیش طعام دیگر خوردے مگر باز بوقت افطار روز دیگر بعد از ازاں فرمود کہ یک شب بوقت استراحت من بخدمت حاضر بودم کہے جنگلی راست کردند ہماں گلیم کہ بر آں روز نشستہ ہماں بالاسے کہٹ انداختندے چنانچہ آں گلیم تاپایاں نہیںید آنجا کہ موضع یاسے مبارک ایشان بود شقہ آوردندے و نہادندے کہ اگر آں شقہ بالا کشیدے آنموضع از بستر خالی ماندے و یک عصاے بود کہ از شیخ قطب الدین قدس بدر سرہ الخیر یافتہ بود آں را می آوردند و بجانب سر آں کہٹ میداشتند شیخ شیوخ عالم بدایں متکا کردے و استراحت فرمودے و بیاں دست فردا آوردی و قبیل کردے

ایہاں غفر مال خواجگانہ شریف نے خیر سہ ماہی تاج حضرت نظام الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز

سلطان المشائخ میفرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الدین نورانی مرقہ بیشتران
نہیں جو تیس ہفتہ وقت افطار یک دو پر کالہ نان زمیل بیش بودے وقتے کہ درخانہ
قوام دو بار زمیل شتی بیشتر یاراں را در روز نان زمیل بودے شب درآمدہ خواجہ
کشدندے منقول است وقتے باے شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
قدس اللہ سرہ العزیز خادم یک دانگ لانگ وام کر دیوں بوقت افطار طعام پیش
شیخ شیوخ العالم نور باطن دریافت فرمود دریں طعام بوے تصرف می آید
نامہ عرضہ اشت کرد درخانہ نمک نبود وام کردہ شد فرمود تصرف کردی ہم برآں
سند و سیکردی روانباشد کہ من این طعام بخورم سلطان المشائخ میفرمود شیخ
شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز را در آخر عمر عیش تنگ شدہ بود
در روزی نزدیکی بازار بقار حلت خواہن برد تا بخدے کہ ماہ رمضان من آنجا بودم
انک طعام آورندے چنانکہ حاضر اثر اس نکرے پنج شے من درآں آیام طعام
سبب شوروہ بودم دانچہ اسباب معاش منتظم بود معاینہ افتادہ ست کہ ہم سہل چیز
بودہ ست و میفرمود در آنچہ از اجود ہن مراوداع شد شیخ شیوخ العالم یک سلاطانی
مرا خرج فرمود ہم درآں روز مولانا بابر الدین اسحاق فرمان شیخ شیوخ العالم
پسائیہ کہ امر وزبانشید فردا رواں شود چوں وقت افطار شد درخانہ خدمت
شیخ چہیزے موجود نبود کہ ازآں افطار شود چوں اینحال معاینہ کردم ہاں سلطان
را کہ من خرج یافتہ بودم و نظر شیخ شیوخ العالم بر دم و عرضداشت کردم از صدقہ
شیخ شیوخ العالم یک سلاطانی مرا خرج رسیدہ است فرمان شود تا ازین چیز
بیانند شیخ شیوخ العالم از نیجکایت بمعنی بغایت خوش شد و دعا ہا کرد چنانکہ بقنیہ
انجکایت در ذکر سلطان المشائخ در کتب فتح فتوح تحریر یافتہ است شیخ نصیر الدین
محمد رحمۃ اللہ علیہ از سلطان المشائخ روایت می کند کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین قدس اللہ سرہ العزیز را ہم بسیار بود خادم حرم ایشان بیامے میگفتے
نہاں ہاں روز قلاں پسر ایک فاقہ ست یا فلاں دختر را دو فاقہ خواجہ چہاں مستغفر

حق بودے کہ سخنان ایشان همچو باد بودے یعنی گفته ایشان را بخود راه نمادے
 و قتی نیز حرم ایشان بخدمت شیخ آمد و گفت خواجہ امروزی فلاں پسر اسبب
 گرسنگی و معرض ہلاکت شدہ است شیخ شیوخ العالم سر از مشغولی برآوردند و
 فرمودند مسعود بندہ چہ کن اگر تقدیر حق درآید و از جہان سفر کن رہنے و ریای
 او بندی و بیرون بفلکی و بیای بعدہ سلطان المشائخ فرمودند خواجہ کہ خوشترم
 و خوش خسب و دعویٰ محبت خدا کند دروغ گفته باش منقول است چوں
 شیخ شیوخ العالم فرید الدین خواست کہ مجاہد پیش گیرد و درین باب بخدمت
 شیخ قطب الدین تاجتیار نور اللہ مرقرہ عرضداشت کرد شیخ فرمود کہ طے
 بکن شیخ شیوخ العالم طے کرد و سہ روز چیزے نخورد و یکوم روز وقت افطار کرد
 چند نان آورد شیخ شیوخ العالم دانست کہ از غیب است بیاں افطار کرد
 بعد ازاں دید کہ زانے بر کالہ رود ہاے مردارے در دهن کردہ بالاسے و خست
 نشستہ است ہمیں کہ نظر شیخ شیوخ العالم برآں افتاد و رونہ مبارک او را گزشتہ
 حاصل شد و رونہ بخوشی آں ناہا کہ وقت افطار تناول کردہ بود تمام بیرون انداختہ
 و معدہ پاک ایشان خالی شد این معنی بخدمت شیخ قطب الدین قدس سرہ اللہ
 سرہ العزیز گزرا نیدہ شیخ فرمود کہ مسعود بعد یکوم روز از طعام خماری افطار کردی
 فاما عنایت باری تعالی در باب تو بود کہ ایں طعام در معدہ تو جاسے نیافت
 ہلا برو سہ روز دیگر طے کن و آنچه از غیب سہ ازاں افطار کنی سہ روز دیگر
 طے کرد و چنانچہ شش روز بودے طعام بدیشان نرسید ضعف بغایت غلبہ کرد
 چوں وقت افطار شد بیچ طعامے ہدایت شد تا یکپاس شب گذشت ضعف
 غالب تر شد نفس از حرارت گرسنگی سوختن گرفت دست مبارک جانب
 زمیں فراز کرد و چہ سنگ ریزہ کہ از زمیں برداشت در دمان مبارک خود
 انداخت آن سنگ ریزہ از برکت دہن مبارک او شکر شد حکیم سنائی
 خوش گوید بلیت سنگ در دست تو گاہ گردد و نہر در کام تو شکر گردد

چون این کرامت معاینه کرد باخویش گفت که این معنی نباید که از مکر باشد آن سنگریزه
 که در کام مبارک شکار گشته بود بیرون انداخت باز همچنان مشغول حق شد تا نیم
 شب گذشت ضعف غالب تر گشت باز شیخ شیوخ العالم چند سنگریزه دیگر
 از زمین برداشت و در دهن انداخت آن سنگریزه نیز شکر شد همان معنی
 مکر در خاطر مبارک ایشان گذشت این شکار نیز از دهن بیرون انداخت
 همچنان مشغول حق بود تا آخر شب شد باخویش گفت نباید که از غایت ضعف
 از طاعت بارانم باز چند سنگریزه بست و در دهن انداخت شکر شد این بار در
 خاطر مبارک گذرانید که این از حق است که سیوم بار روزی می شود و آنکه
 شیخ فرموده بود که آنچه از غیب بید بال افطار کنی همین خواهد بود و بعد آن سنگریزه
 شکر بنجور چون روز شد بنجاست شیخ الاسلام قطب الدین رفت شیخ فرمود که نیکو کردی
 بال افطار گردی هر چه از غیب است نیکوست بر تو چو شاکر شیرین خواهی بود شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره العزیز را از اینجا پیرشکر بار و پنجشکر
 خواند بعد شیخ شیوخ العالم بهجت از و یاد نجاده باز بنجاست شیخ قطب الدین
 نور الله مرقد و عرض داشت کرد که اگر فرمان شیخ باشد جمله بادم این معنی موافق
 مراجع شیخ نیفتاد فرمود که حاجت نیست از این چیزها شهرت حاصل آید شیخ
 شیوخ العالم جواب گفت وقت شیخ حاضر است که بنده را مطلوب شهرت
 نیست بعد شیخ شیوخ العالم فرمود که من در یقین عمر خود از این سخن پشیمانها
 خوردم که چرا جوابی دادم که نه موافق مراجع ایشان بوده است الغرض بعد
 شیخ الاسلام قطب الدین قدس سره العزیز فرمود که ما بر وجهه معکوس بردا
 و شیخ شیوخ العالم را معلوم نبود که جمله معکوس چه باشد شیخ شیوخ العالم شیخ
 بدر الدین غزنوی را گفت که خدمت شیخ مرا جمله معکوس فرموده است و
 من از دها بت شیخ نه پرسیدم که جمله معکوس چه باشد شما ترمیت کنی یا نه یعنی
 از خدمت شیخ استکشاف نماید شیخ بدر الدین از خدمت شیخ قطب الدین

۶۹ کیفیت چہلہ معکوس پر سید شیخ فرمود کہ چہلہ معکوس آں باشد کہ چہل روز یا چہل شب پائے خود بر شتہ بہ بندہ و در چاہے سرنگوں خدائے تعالیٰ را عبادت کنند چوں ایمیعی شیخ شیوخ العالم را تحقیق شد عزیمت چہلہ معکوس مصمم فرمود لیکن بنوعی کہ اینمعنی مستور ماند بعدہ در طلب مقامے شد کہ انجا مسجد کے باشد و درون آں مسجد چاہے و نزدیک آں چاہ درختے کہ شاخ آں درخت بر آں چاہ رسیدہ باشد و در آں مسجدی موزنے باشد متدین لایق صحبت درویشاں باشد و صاحب سرایشاں شیخ شیوخ العالم انجینس مقامے و شہر تفحص کردند نیافت در مائشی رفت و مدتی انجا بود ہم انطیعی میسر نشد چنانکہ در ہر قصبہ و خطہ پندہ خلوت می طلبید تا آنکہ در خطہ اچہ رسید انجا مسجد کے یافت بغایت مروج کہ آنرا مسجد حاج گویند و در آں مسجد چاہے و نزدیک آں چاہ دختے و موزنے کہ نام او خواجہ رشید الدین مینا می گفتندے و اواز مائشی بود و بخدمت شیخ شیوخ العالم صدق ارادتے داشت شیخ شیوخ العالم چند روز در آں مسجد بماند چوں تجدید بر صدق محبت محافظت اسرار او ثوقے یافت بر او ایس بکشا و بشرطیکہ کشف نکرد و الغرض آں موزن را فرمود تا بعد اداے نماز خفتن چوں خلق باز گرد رسنے بیار دچوں موزن رن بیاورد و شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر قدس الدسرہ العزیز بعد وضو تمام بیک سر شتہ پائے مبارک خود را کہ تاج سر اولیا است بست دوم سر شتہ بدان شاخ درخت کہ بر سر چاہ بود بست نظامی خوش گوید بیست دارد و دوسراں رشتہ یکے عجز و دیگر نازہ زیں سو ہمہ عجز آمد و زال سو ہمہ ناز + بعدہ سرنگون خود را درینچاہ آویخت مشغول شد امیر حسن خوش گوید ۵ ہر دل کہ در و ہر تو آویختہ شد + آویختہ شد ماقبت از کنگرہ عشق + و آں موزن را فرمود کہ شاپیش از طلوع صبح بیا مید شیخ شیوخ العالم قدس الدسرہ العزیز بچناں در چاہ نماز معکوس مشغول شد چوں پیش از صبح موزن بیا مد دید کہ شیخ شیوخ العالم بچناں مشغولست گفت مخدوم اشارت

۷۱ کہ فرصت بودے چیزے میخواندم چنانکہ شش سیپارہ پیش شیخ شیوخ العالم
خواندم چوں من خواندن آغاز کردم مرا فرمود کہ اکھ بخواں چوں بخواندم و در ولا الصا
لین رسیدم فرمود ضا و بچنین بخواں کہ من میخوانم ہر چند کہ خاتم ہجیناں نیاید
انگاہ سلطان المشائخ فرمود کہ آں چہ فصاحت و بلاغت بود شیخ شیوخ العالم
ضا و بنوع خواندے کہ بچکس رایس نشود بعدہ فرمود رسول صلے اللہ علیہ و آلہ
وسلم رسول ضا گویند انگاہ ایں لفظ یا در در شوق الضاد آئی اُنْزِلْ عَلَیْهِ
الضاد و میفرمود کہ مولانا بدرالدین اسحاق را و مراد رخنے شہ شد
چوں بخندمت شیخ شیوخ العالم فقیم بایستادیم فرمود کہ چرا ایستادہ ایتنا فقیم
نمیدانیم در شرعہ زریک است یا سیرک شیخ شیوخ العالم فرمود و نظیر آورداشتی
سِتْرَکَ مِنْ زِیَّاتِ اے نگاہ دار سر خود را از گوے کریباں خود یعنی او را
ہم مگوے و میفرمود کہ شیخ شیوخ العالم فریاد الحق والدین قدس سرہ العزیز
می فرمود فقیر صابر بر غنی است کہ رحمان دارد زریا کہ غنی شا کہ بر شکر را وعدہ
چیت مزید نعمت لَبْنٍ شَدْرَتُہٗ کَازِیْدٌ لَکُمُ و فقیر ادر صبر ثارت چیت
نعمت معیت اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِیْنَ میان ایں مرتبہ و آں بہ ہیں فرق از
کجا تا کجاست دریں حال قاضی محی الدین کاشانی از سلطان المشائخ
سوال کرد کہ وَ هُوَ مَعُکُمْ اَیْمًا کُنْتُمْ عَامِیَّتٌ و اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِیْنَ ظاہر
است میان عام و خاص در صورت تفاوت چیت جواب فرمودند
عام را محجود معیت است یعنی عیلم و یری و خاص را معیت با عنایت است
یعنی یحیی و یرضی شیخ نصیر الدین محمود رحمتہ اللہ علیہ می فرمود کہ بخندمت
شیخ شیوخ العالم فریاد الحق والدین مردے عرضداشت کرد کہ بجانب
سلطان غیبات الدین بلبن رقعہ در قلم آرید شیخ شیوخ العالم بدیں طریق

۱۵ اے نازل کردہ شد بر آں حضرت ضاد حق آں ضاد جم او ادا کردہ است برا کینہ اگر
شکر کند شہابہ کینہ زیادہ کنم رحمت را بر شہابہ بدستی کہ اللہ تعالیٰ با صابرانست کہ حق تعالیٰ با فاشست
ہر جا باشد و بدستی کہ اللہ تعالیٰ است با صابران دوست میدارد و راضیت۔

وَقُلْ أَوْ رَفَعْتَ قِصَّةَهُ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ إِلَيْكَ فَإِنْ أَعْطَيْنَاهُ شَيْئًا فَلَا مُعْطَى لَهُ هُوَ اللَّهُ
وَأَنْتَ الْمَشْكُورُ وَإِنْ لَمْ تُعْطِهِ شَيْئًا فَلَا مَنَاعَ لَهُ هُوَ اللَّهُ وَأَنْتَ الْمُعْذَرُ وَرَبُّكَ تَجْمَعُ
دَرْيَانِ نَعْمَتٍ يَافِتْنِ شَيْخُ شَيْبُوخِ الْعَالَمِ فَرِيدِ الْحَقِّ وَالِدِ الدِّينِ أَرْشِيخِ الْإِسْلَامِ
مَعِينِ الدِّينِ سَجَرِي وَارْشِيخِ الْإِسْلَامِ قُطْبِ الدِّينِ بَخْتِيَارِ أَوْشِي قَدَسِ
الْمَدِيرِهَا الْعَزِيزِ سُلْطَانِ الْمَشَائِخِ حَمِي فَرَمُودِ كَشَيْخِ الْإِسْلَامِ مَعِينِ الدِّينِ سَجَرِي
وَشَيْخِ الْإِسْلَامِ قُطْبِ الدِّينِ بَخْتِيَارِ أَوْشِي قَدَسِ الْمَدِيرِهَا الْعَزِيزِ وَشَيْخِ شَيْبُوخِ الْعَالَمِ
فَرِيدِ الْحَقِّ وَالِدِ الدِّينِ قَدَسِ الْمَدَارِ وَاهِمِ دَرِيكِ حَجَرِهِ حَاضِرِ بَدَنِ شَيْخِ مَعِينِ الدِّينِ
شَيْخِ قُطْبِ الدِّينِ كُفْتِ كَهَبْتِيَارِ اِيں جَوَانِ رَاجِدِ اَزْ مَجَاهِدِهُ نَوَاهِي سُوخْتِ پَیْزِ
بَخْشِشِ كُنْ شَيْخِ قُطْبِ الدِّينِ عَرْضِ كَرْدِ مَرَاچِ نَحْلِ اِيں بَاشْدِ كِه دَنْظَرِ مَبَارَكِ
شَمَا بَخْشِشِ كُنْ شَيْخِ مَعِينِ الدِّينِ فَرَمُودِ كِه جِهْتِ تَبُودِ اَوْدَانْ گَاهِ شَيْخِ مَعِينِ الدِّينِ
بَايْتَادِ وَكُفْتِ بِيَا تَا هَرِ دُو بَخْشِشِ كُنْ شَيْخِ مَعِينِ الدِّينِ بَايْتَادِ وَچِيَا
شَيْخِ قُطْبِ الدِّينِ مِيَاں شَيْخِ شَيْبُوخِ الْعَالَمِ فَرِيدِ الْحَقِّ وَالِدِ الدِّينِ رَا بَايْتَانِيدِ وَ
بَخْشِشِ كَرْدِنْدَايِ ضَعِيفِ كَوِيدِ قُطْعَةِ بَخْشِشِ كُونِيْتِ اَزْ شَيْخِيْنِ شُدِ دَرْ بَابِ تَوْبِ
بَادِشَاهِي يَافِتِي زِيں بَادِشَاهَاں زَمَانِ مَمْلَكَتِ دُنْيَا وَدِيں گَشْتِ مُسْلِمِ مَرْتَرِ
عَالَمِ كُنْ گَشْتِ اِقْطَاعِ تَوَا سَ شَاهِ جِهَانِ سُلْطَانِ الْمَشَائِخِ مِي فَرَمُودِ چُونِ قِتِ
نَقْلِ شَيْخِ قُطْبِ الدِّينِ نَزْدِيكِ شُدِ بَزْرُگِ رَا نَامِ گَرَفْتِنِ كِه اَوْدِرَايَاں شَيْخِ
قُطْبِ الدِّينِ خَفْتِ اسْتِ اَوْرَا تَمْنَاءِ آں بُوْدِ كِه بَعْدِ اَزْ شَيْخِ دَرْ مَقَامِ شَيْخِ نَبِشِنْدِ
وَشَيْخِ يَدِ الدِّينِ غَرَنُومِي رَا هِمِ اَمَادَاں سَمَاعِ كِه شَيْخِ قُطْبِ الدِّينِ نَقْلِ خَوَاهَا كَرْدِ
فَرَمُودَايِں جَامِئِهِ مِّنْ وَعَصَا مِّنْ وَتَعْلِيْتِ چَوِيْنِ مِّنْ شَيْخِ شَيْبُوخِ الْعَالَمِ فَرِيدِ الْحَقِّ
وَالِدِ الدِّينِ قَدَسِ الْمَدِيرِهَا الْعَزِيزِ بَدِيدِ سُلْطَانِ الْمَشَائِخِ حَمِي فَرَمُودِ كِه مِّنْ اَنْ جَامِئِهِ
دِيدِهُ بُوْدِ مَدُوتَا سَ بُوْدِ سُوْرَتِي اَنْ شَبِ كِه نَقْلِ شَيْخِ قُطْبِ الدِّينِ بُوْدِ شَيْخِ شَيْبُوخِ الْعَالَمِ
فَرِيدِ الدِّينِ دَرْ مَالِئِي بُوْدِ هَاں شَبِ شَيْخِ شَيْبُوخِ الْعَالَمِ پَرِ خُودِ رَا دَرْ خَوَابِ دِيدِ

لے پیش کردم من اول خود را بپیش تو پس اگر عطا کنی ادا چیزے پس بخشش کنده حق تعالی است تو
شکر کرده شد و اگر نه بخیر می تو را در چیزے پس باز دارنده الله تعالی است و تو معاف هستی -

کہ اور بحضرت میخوانند چون روز شد شیخ از ہانشی رواں شد چہارم روز در شہر رسید
قاضی حمید الدین ناگوری رحمۃ اللہ علیہ آں جامہ بنجہست شیخ شیوخ العالم
فرید الدین آوردند قدس اللہ سرہما العزیز و آں جامہ را شیخ شیوخ العالم بعد و گاہ
گذاردن بموشید و در خانہ کہ شیخ قطب الدین بود بیا مذوشت بروایتی شد
بود کہ سمر ہنگا نام یکے بود از ہانشی آمدہ مگرد و سترہ بار در آں خانہ آمدہ بود و در آن
دروں رہا نکرد یکے روز شیخ شیوخ از خانہ بیرون آمد ایں سمر ہنگا کہ منظر بود در ہا
شیخ شیوخ العالم افتاد و گریستن گرفت و گفت کہ شہاد ہانشی بودید من شمار آں
میدیدم ایں ساعت دیدن شہاد شہوار شدہ است شیخ ہماں ساعت یار از را
گفت کہ من در ہانشی خواہم رفت حاضران گفتند کہ شیخ قطب الدین شمار را
این مقام دادہ است شما چرا جاے دیگر میرید فرمود کہ نعمتے مرا پیر رواں کردہ
است در شہر ہماں است و در بیا بان ہماں منقول است کہ شیخ شیوخ العالم
فرید الدین میفرمود و قتی بنجہست شیخ قطب الدین قدس اللہ سرہ اعینہ
نشستہ بودم برخاستم بر بیت آنکہ جانب ہانشی رواں شوم نظر مبارک
شیخ قطب الدین بر من افتاد چشم پر آب کرد و فرمود کہ مولانا فرید الدین دہم
رواں خواہی شد گفتیم ہر چہ فرمان شود فرمود بید و تلقیر بریں رقتہ است
کہ در وقت سفر آخرت تو بر ما نباشی بعدہ روے سوے حاضران کرد و فرمود
برائے مزید نعمت دین و دنیا و فقر این درویش فاتحہ و سورہ اخلاص بخوانیم
ہر ہمہ بخوانند و دعائے نیز کرم کردند انگاہ مصلی خاص دعا گوارا بصاحب ہم عطا
فرمود و گفت من امانت شمار یعنی سجادہ و خرقة و دستار و تعلیل بقاضی
حمید الدین ناگوری خواہم داد بعد از نیم روز بشما خواہد رسانید آنرا گرد آرید
مقام ما مقام شماست ہمینکہ شیخ قطب الدین ایں سخن بگفت لغوہ از
مجلس نجاست و ہر مہمہ دعا کردند و حضرت سلطان المشائخ میفرمود شیخ
شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز و رویشے صاحب

دید بشناخت بر فرود در خانه آمد در خانه بجز قدس سره جوارس چیزے دیگر نبود
آنرا خود اس کرد و بروین زد و ناله خود بخت در مسجد جمعه که آں درویش
فرود آمده بود آورد آں درویش گفت از حال آنکه در خانه بجز این چیزے دیگر
نبود و توجیه نوع این را اس کردی و بختی معاینه می کردم بلا چه میخواهی بخواه شیخ
شیوخ العالم مطلوبے که داشت بخواست بعایت اللہ تعالی از بخشش آں
درویش بدای مطلوب رسید بعد تقریر انجکایت سلطان المشائخ می فرمود
آں ختیاب شیخ کبیر را بعد تحمل مشقت و تنگی حال بسیار بود بعد سلطان
المشائخ فرمود چوں درویشے از سر صفام درویشے را چیزے بد بطریق
درویشانست که آں درویش هم بر سبیل مکانات بقدر وسع خود خدمتے
کند نکته پنجم در بیان بعضی ملفوظات شیخ شیوخ العالم فرید الحق قدس سره
سره العزیز سلطان المشائخ قدس سره العزیز بخط مبارک خود در قلم آورده
که شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر فرموده است چهار چیز از هفت صدیر طبقات ال
کردند همه یک جواب فرمودند مَنْ أَعْقَلَ النَّاسِ تَارِكُ الدُّنْيَا وَمَنْ أَكْبَلَ النَّاسِ
الَّذِي لَا يَغْلِبُ شَيْئًا وَمَنْ أَغْنَى النَّاسِ الْقَانِعُ وَمَنْ أَفْقَرُ النَّاسِ تَارِكُ الْقَنَاعَةِ
و فرمود اللہ یَسْتَحِبُّ مِنَ الْعَبْدِ أَنْ يَدْفَعَ إِلَيْهِ يَدٌ وَيَرْدُّهُمَا خَائِبَيْنِ و فرمود
اگر هست غم نیست و اگر نیست غم نیست و فرمود روز نامرادی شب معراج
مرد است و فرمود امام شافعی گفته است ذل سال شاگردی صوفیاں
کردم تا هر علوم شد که وقت چه باشد و فرمود کار کردم خود را بسخن سرد مردماں
نباید گذاشت و فرمود بهیبت بقدر رنج یا بی سروری را به شب بیدار
بودن همتی را به و فرمود الصَّوْفِيُّ يَضْفُو بِهٖ كُلَّ شَيْءٍ وَلَا يَكْدِرُ شَيْئًا و فرمود

که کیست «نامترین مردماں آنکه تارک دنیا است و کیست بزرگترین مردماں آنکه مغیر نشود بجزیرے کیست
ے نیازترین مردماں آنکه قناعت کند و کیست محتاج ترین مردماں آنکه ترک کند قناعت را و حق تعالی حیا
ے کند از بنده خویشاں که بلند کند آں بنده بسوے خدا هر دو دست خود را در دکنده حق تعالی هر دو دست
بنده را نا امید و حق تعالی آنست که صفا پذیرد به برکت آں همه اشیاء و نیز نماز آں صوفی را پنج شے

قال شيخ الاسلام جلال الدين نور الله مقده **الكلام** مسكدر القلوب **ان اول**
الكلام و آخره **ان كان لله فتكلمه** **والله** فاسكتك و فرمود چوں فقیر جابه نو
 پوشد جناب نیدارد که گفت می پوشد و فرمود **والله** **أحياء** في القبور و فرمود
 شعر تو **كان هذا العلم** **يدرك بالمتى** ما كان يتقى في البرية **جاءه**
فاجهد **ولا تكتسل** **ولا تلك** **عافله** **فند** **امه** **العقل** **من يك** **اسل** و فرمود
حكما **أعني** **الله** **كنت** **كنا** **مخفيا** **فأحببت** **أن أعرف** **فخلقت** **الخلق** **لأعرف**
 و فرمود **انما** **كنا** **بشي** **ورنه** **باز** **نما** **يدت** **جنانكه** **باشي** و فرمود **جد** **به** **من** **جد**
بات **الحق** **خير** **من** **عبادة** **الثقلين** و فرمود **قال** **عليه** **السلام** **طوبى** **للمن**
شغله **عيبه** **عن** **عيوب** **الناس** و فرمود شعر **رضينا** **قسمه** **الجبار** **فينا** **لنا**
علم **والله** **قال** **مال** و فرمود **الصوف** **يصفق** **به** **كل** **شيء** **ولا** **يكره** **أن** **يذبح** **لن** **أرضه** **بلوغ**
درجة **الكبار** **فعلينا** **نعد** **إلى** **النفات** **إلى** **أنباء** **الملوك** **إلى** **رباعي** **شوية**
شبنم **دل** **خرنم** **گرفت** و **اندیشه** **یار** **ناز** **نم** **گرفت** و **گفتم** **بسز** **وید** **ه** **روم**
برد **تو** **اشکم** **بدوید** **و** **آستینم** **گرفت** و فرمود **المباحة** **بين** **الوثنيين** **مخير** **من**
تكرار **السنين** **بيعت** **اس** **مدعى** **بدعوى** **چندى** **مكن** **دلىرى** **يك** **حرف** **را**
از **معنى** **ته** **صد** **جواب** **باشد** **و** **فرمود** **آلافه** **في**

له بسیارى کلام غاص میکند دل نماند برستی اول کلام و آخر کلام اگر باشد براس خدا پس سخن گوید
 خاموش شوم انبیاء زنده اند در قبرهاست اگر بودی ای علم که دریانت کرده میشه بخوابش بنودے
 اینکه باقی ماند خلق نادانی پس کوشش یکن و کاہلی موز و مشو غافل پس پشیمانی و آخرت کسے را خواہم
 بود که کاہلی خود کرد دریانت که حکایت کننده هست از خدا بودم من کج پنہاں پس دوست و دشمن
 این را که شناخته شوم پس پیدا کردم من خلق را تا شناخته شوم من **بودی** **از** **بود** **نیلم**
 خدا بهتر است از پرستیدن جن و انس مرحق **گفت** **بنیبر** **خدا** **صلی** **الله** **علیه** **واله** **وسلم** **خوشی**
 مرکنے راست که باز دارد او را عیب و را ندین عیب مردان **راضی** **شدیم** **تسمت** **پروردگار**
 را که دریایان کرده است بر ما علم هست و برای جاہلان مال هست **صوفی** **انست** **که** **حفاظ** **پروردگار** **مکتار**
 بسیار شایا و تیرہ ساز و آں صوفی را پنج شے اگر نخواہد شمار سید مرتضیٰ بزرگایں را پس لازم لمبوس شہادت و ن
 استقامت بسوزنمان بدو مان **بحث** **کردن** **دکس** **یا** **یکه** **بیر** **بیر** **است** **تکرار** **کیون** **تہا** **اول** **نیم**

النَّارِ بِنُورِ السَّلَامِ فِي السَّيْلِ وَفَرَمُو الْعُلَمَاءُ أَشْرَفُ النَّاسِ وَالْفُقَرَاءُ
 أَشْرَفُ الْوُثَرَاءِ وَفَرَمُو الْفُقَرَاءُ بَيْنَ الْعُلَمَاءِ كَالْبَيْدِ بَيْنَ كَلْبِ السَّمَاءِ
 وَفَرَمُو إِنَّ أَرْزَلَ النَّاسِ مَنْ اشْتَغَلَ بِالْأَكْلِ وَالْبَيَاسِ مَنْقُولِ اسْت
 بزرگے از ملقومات شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ الخیر
 پانصد کلمہ جمع کردہ است از اس چند کلمہ آ آورده شد و اس انیست بہا خدا
 تعالیٰ باید ساخت کہ ہمہ بتانند۔ او بدید۔ چوں او بدید۔ کس نتانند۔
 گر بختن از خود رسیدن بحق شمر چتن را مراد مدہ۔ کہ بسیار خوا مدہ۔ ناداں را
 زندہ دلاں۔ از نادان دانا نما حد کن۔ راستی کہ بدروغ ماندگو۔ مفتر
 آنچه نخرند۔ از براسے جاہ و مال مخاطره مکن۔ نان ہر کس مخور۔ و لیکن نا
 ہمہ بدہ۔ اجل را دریغ جا فراموش مکن۔ سخن را در قیاس مگوی۔ بلار را
 نتیجہ ہوا داں۔ از گناہ لاف مزن۔ دل را باز سچہ دیو مساز۔ پنهان خویش
 بہتر از آشکارا دار۔ و آرایش مکوش۔ نفس را از براسے جاہ بقر مکن۔
 از عجز و نوکیہ وام مکن۔ حرمت خاندان قدیم نگاہ دار۔ ہر روز و طلب
 دولت نویباش۔ تا بتوانی مستورا نرا از خوئے کردن بدشتام باز دار۔ و قہمت
 مزاج و خشم شمر۔ منت پندار۔ و منت بر کس منہ۔ بجائے ہر یکے ہر کہ نیکی کردہ
 باجو خویش داں۔ ہر چہ کہ دل بدئی آں گواہی دہد زود از سراں برخیز۔
 بندہ کہ فروختن خواہد مدار۔ بر نیکی کردن بہانہ جوی۔ جنگ تمام مکن۔
 بعضے صلح بگذار۔ سبکساری و درستی ضعیفی شمر۔ از بیج دشمن اگر چہ از تو خوشتر
 ایمن مباش۔ تر کہ از تو ترسد از و ترس۔ بر توانائی تکیہ مکن۔ بوقت شہوت
 خوشتن داری از ہمہ وقت زیادہ کن۔ چوں با اہل دولت نشینی دیں را فراموش

۱۰ تدبیر است و محفوظ ماندن از نقصان در سپردن کار و بار خود است بہ خداے عزوجل ۱۱
 عالمان بہترین مرد مانند و دولشاں بہترین بہتر ایں ۱۲ ترجمہ ایں قول انیست کہ در ویش در میان
 و انایان مانند ماہ چہار دہم است در میان ستارگان آسمان ۱۳ بدستی کہ حقیر ترین مرد ماں
 کسے است کہ مشغول باشد بخوردن و پوشیدن۔

مکن پخت و حشمت در عدل و انصاف داں * بوقت تو نگری بزرگ همت
 باش * دیں رایج بدل مدام * وقت رایج بدل مشناس پستخاوت را برآ
 تو لے بدہ پتر گردن کشان تکبر و احب ہیں * باہمان طریق تکلف مو
 توشہ از دانش و تجربہ دیدسان * چوں رحمت خدا سے غرور کمل رو سے بتو دارد
 از و مگر نیز * درویش کہ بامید تو نگری باشد حیران داں * ملک بوزیر خدا
 ترس ضبط کن * دشمن را بشورت برانداز * دوست را بتواضع بند کن *
 بلا سے ناگہاں جہاں پرستی داں * بغیب خویش بینا باش * تو نگری بدام
 خرسندی گیر تا بماند * ہنر بخاری بدست آں * سخن دل دشمن از جاے مشو
 از خصم سپر بفلک * اگر خواہی کہ رسوا نشوی تاج مکن اگر ہمہ خلق را دشمن
 خواہی متکبر باش * بنیک و بد خویش را پنہاں دار * دیں بعلم نگاہ دار *
 بلند می خواہی باش کستگان نشیں * آسودگی خواہی حد مکن * آزار بہدیہ
 بر گیر * در آن کوش کہ برگ زندہ شوی * سلطان المشائخ می فرمود کہ
 سجدت شیوخ العالم فرید الدین آمد و گفت کہ من چندانہ پیش خجشکا
 انداختم روز دیگر کہین گنم و یک تنکہ رایج بمن رسید شیوخ العالم
 قدس سرہ العزیز فرمود بیت خورش و بکنجشک و کبک و ہام *
 کہ ناگہ ہما می درافت بدام * از ثقات منقول است و قتی از خدمت
 شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریا سجدت شیوخ العالم فرید الدین قدس
 سرہ العزیز شیخے رسانیدہ بودند کہ موافق مجلس شیخ شیوخ العالم نبود
 معذرت آں سخن شیخ الاسلام بہاؤ الدین سجدت شیوخ العالم فرید الدین
 کا غنہ نوشت سخن این بود کہ میان ما و شما عشق بازی است جواب این
 معذرت شیخ شیوخ العالم نبشت میان ما و شما عشق ہست و بازی
 نیست واللہ علم نکتہ ششم در بیان بعضے کرامات شیخ شیوخ العالم و ابی حق
 والدین و والدہ بزرگوار و قدس سرہما العزیز سلطان المشائخ قدس سرہ

سره العزیز فی فرمود که وقتی بخدمت شیخ شیوخ العالم عرض داشت کردم
درخواستی هست اگر خدمت شیخ بخشش فرماید فرمود که چیست گفتم تارک
از محاسن مبارک جدا شده است اگر فرماں باشد من بجای تعویذ نگاہ دارم
فرمود که همچنان کن من آن تار را با غزل بگرفتم در جامه پیچیدم برابر خود در شهر آوردم
سلطان المشایخ در نیکیات چشم پر آب کرد و فرمود تا چه اثر دادیم از آن
یک موی بعد از آن فرمود که هر دردمندے و رنجورے که بیامدی از من
تعویذ خواستی من آن موی بامیدادم آن زحمت زائل میشد تا مرادوستے
بود او را تاج الدین مینائی نام بود خودک او را زحمت شد بر من آمد
آن تعویذ بخواست جاییکه نهاده بودم هر چند طلبیدم نیافتم چنانکه سپرک
آن دوست در آن زحمت نقل کردیم در آن طاق که نهاده بودم در نظر
یعنی چون سپرک آمد دست رفتنی بود آن تعویذ غایب شده بود سلطان المشایخ
فی فرمود بزرگے بود در دلی اتیم نام مسجدے عمارت کرد و امامت آن
مسجد شیخ نجیب الدین متوکل را داد آن بزرگ دختر خود را شادی عروس
کرد یک لک ختیل در کار خیر او خرج کرد وقتی شیخ نجیب الدین متوکل در محاور
با او گفت که مومن تمام آنکس باشد که اولاد دوستی حق بردوستی اولاد غایب
آید اگر دو چند آن که در حق فرزند خود خرج کرده در راه حق خرج کنی انگاه تو
بچنانا باشی ترک ازین سخن بنجید امامت شیخ نجیب الدین بستد شیخ
نجیب الدین در اجود من رقت و بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الدین
قدس سره العزیز صورت حال باز نمود خدمت شیخ شیوخ العالم قدس سره
العزیز فرمود مَا تَنْسِي مِنْ آيَةٍ أَوْ تَنْسِيهَا نَأْتِي بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا بَعْدَهُ بَرَقَ
مبارک را ندگر اتیری رفت ایتکری را پیدا آر دم در آن روزگار ایتگر نام
ملکے در آن دیار رسید آن خانواده کریم را خدمتھا کرد و بخدمت گاری

آن خاندان منسوب شد سلطان المشایخ می فرمود در آنچه سلطان ناصر الدین
جانب او چه دقتان رفت چله شکر و سبزه زیارت شیخ شیوخ العالم
فرید الدین قدس الله سره العزیز نهادند تا آن مقام بود که از نبوت خلق خراب
شد انگاه استیج شیوخ العالم را از بابی جانب کوچه بیا و بختند خلق می آمد
و می بوسیدند و می رفتند تا آنهم پاره پاره شد انگاه در مسجد درآمد مریدان را
فرمود شکر و بر گردن با شید تا خلق درون حلقه نیاید هم از دور سلام کنند
و باز گردند مریدان میجای کردند تا یک فراتش پیر بیا و از دایره مریدان
بگذشت و در پائے شیخ افتاد و پائے شیخ بگرفت و بخشید و بوسید بگفت
شیخ فرید تنگ می آئی شکر نعمت خداے تعالی به ازین بگذر چوں این شیخ
شیوخ العالم بشنی نعره بزد انگاه فراش را بنوخت و معذرت بسیار کرد و کجا
حروف از والد خود سید محمد مبارک کرمانی رحمتہ الله علیه کلام دارد که می
فرمود ہمہ ریں شکر کے چوں سلطان ناصر الدین نزدیک نہر والہ رسید بخواست
کہ میان اجودہن برود و سعادت قدم بوس شیخ شیوخ العالم حاصل کن سلطان
غیاث الدین کوآن ایام الغخان بود و نائب مملکت و خسرو سلطان گفت
کہ شکر بسیار است و در راه اجودہن بے آبست اگر فرمایا شود بخدمت
شیخ شیوخ العالم من بروم و بدیہ و فتوح برم و از جهت خداوند عالم معذرت
کنم و سلطان غیاث الدین را در آن ایام در خاطر ہوس سلطنت جہانگیری
بود با خاطر اندیشید اگر ایں کا نصیب منست و تخت سلطنت بمن خواہد
رسید نفسے در قباب شیخ شیوخ العالم بمن خواہد ایند این معنی در خاطر گرفت
و بفرمان سلطان با مبلغ سیم و مثال چہار دیہ بخدمت شیخ شیوخ العالم آورد
و سعادت قدم بوس حاصل کرد و آن سیم و مثال چہار دیہ پیش شیخ شیوخ العالم
نہاد شیخ شیوخ العالم فرمود کہ ایں چیست الغخان گفت کہ ایں سیم است و این مثال
چہار دیہ خاص برائے شما شیخ شیوخ العالم تبسم کرد و گفت کہ نقد را بگاہد با درویشا

خرج خواهم کرد و مثال دیدم بار که طالبان این پیشتر اند بعد کشف المعنی که
 انجان را در خاطر بود از حضرت شیخ شیوخ العالم در دل خلیفان گرفت بر فور
 شیخ شیوخ العالم بر لفظ مبارک را ندان فریدون فرخ فرشته نبود و زود
 ز غنیمت سرشته نبود و زود او و پیش یافت آن نیکوئی و توداد و پیش کن فریدون
 توئی و همچنین این نفس بسع مبارک انجان رسید در گره دستار چه بست
 و زمین بوس کرد و خوشدل بر خاست بعد هم در آن چند گاه انجان باو
 شد و امور مملکت هنر و دستا در ضبط سلطنت او آمد بزرگ خوش گویند
 سرے که شود و بر زمین بخدمت تو یک قبول تو تا حشر تاجدار شود و
 سلطان المشایخ میفرمود که شیخ شیوخ العالم فریدان حق والدین قدس سدره
 العزیز نماز بامداد کرده بود و مشغول شده و بر زمین نهاده و مستغرق شغل بریں
 هیأت بسیار بود الغرض همدان شکل سر بر زمین نهاده و مشغول شده
 و هوای زمستان بود و پوشتی بیا و رند بر وجود مبارک او انداختند هیچ
 خدمتکارے اینجا نبود و همیں من بودم و پس درینیاں یکے بیامد و با و از بلند
 سلام گفت چنانکه شیخ شیوخ العالم را از وقت برود شیخ اینجاں سر بر زمین نهاده
 بود و پوشتی درو پوشتانید که گفت اینجا کسے هست گفت منم بعد فرمود این کس
 که آمده است تنگے هست میانہ بالا زرد گول من دران مرد دیدم همان هیئت
 بود جواب دادم آری بعد از ان فرمود در بنجر در میان دارد در و دیدم اینجا
 بود گفتم آری دارد باز فرمود که در گوش چیزے دارد من در و دیدم اینجا
 بود گفتم آری دارد در اینجا درویدیم و جواب باز میدادم او متغیر میشد این
 بار که گفتم آری حلقه در گوش دارد شیخ فرمود او را بگو که بر پیش از آنکه نصیحت
 نشد چون این بار جانب او دیدم او خود رفته بود و منقول است وقت
 شیخ شیوخ العالم فریدان حق والدین قدس سدره العزیز را بر انگشت مسجاری
 بز و بیچ علامے نکرده و بحق مشغول گشتند و بر غلبه مشغولی عرق از اندام مبارک

۸۱ ایصال روان شد زهر اثر نکرد سلطان المشایخ میفرمود که مادر ارجودین منمیتیم
در محراب سیر می را مار گزید مردی که در صحبت او میرفتیم آنجا بر بست زهر فروشت
و نیکو شد چون در ارجودین رسیدیم بر گاه بود دروازه بسته بودند یاران گفتند
حصار بگشاییم و برویم دیدیم در حصار هر طرفی راهی شد القصصه یاران همه بالا رفتند
و من می ترسیم دست من گرفتند و بالا بردند چون با مادر شد بخد مت شیخ
شیوخ العالم رفیق همه را پرسید و مرا بچ گفت کی زان شد فرمود که مار گزیدن بابی
است حصار بستن کجا آمده است فاما از خدمت شیخ نصیر الدین محمود
رحمته الله علیه وایت میکنند که بعد گزیدن مار در جد و دهری بنور باطن شیخ
شیوخ العالم را روشن شد شیخ شیوخ العالم بر سبیل تعجیل کردن فرستاد تا سلطان
المشایخ را سوار کنند و بیارند همچا کردند یعنی در گردون سوار کردند و آوردند
سلطان المشایخ فرمود شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره الغریز
را مریضی حادث شد خواست که گامی چند بفرستد بگرفت روان شد چند گام رفت حصار از دست
با انداخت چنانچه اثر پیشانی دریشانی مبارک ایصال معاینه شد پرسید ندیده بود که خواج
عصا زبست با انداخت فرمودند که ما را انتخاب کردند که نکیه بر غیر ما کردی سلطان المشایخ
می فرمود که یوسف هانسوی از یاران سابق بود و قتی او را بوجه آمد شیخ شیوخ العالم
پرسید کیان را دیدی گفت فلاں کس چنین چنین مشغول است فلاں کس
چنین متعب است شیخ شیوخ العالم را رغبت شد که ایصال مزاجه بند بهانه وضو
ساختن برخواست دیر تر آمد درون مسجد بالا و فرو و تفحص کردند شیخ شیوخ العالم
را یافتند بعد از زمانه خواج پیدایش یوسف پرسید که خدمت خواج
کجا بود فرمود که چنداں خلق او چه را صفت کردی که ما را رغبت
شد بملاقات ایصال در او چه بود همه را دیدیم دو کانه ها کرده اند و
نشسته آند پزی میکنند منقول است در مجلس سلطان المشایخ
یارے آغاز کرد که بها والدین خالد میگفت که در ارجودین منمیتیم

ابن فضل خواجگان جہانگیر حضرت امجد حضرت نظام الحق والدین قدس السمرہ العزیز

شیخ شیوخ العالم فتم در جمیع پیش محراب منقسم بنزدست خواجہ مرار نامی کرد مذکور
محراب شگافے بود یارہ کاغذ سے آنجا افتاد چوں آن کاغذ را بکشا دم در آن
کاغذ بنشستہ اند کہ خالہ از فرید سلام خواند این کہتر حیراں ماندہ بعدہ بندگی شیخ
شیوخ العالم فتم و این معنی تقریر کریم یار سے از سلطان المشائخ پرسید کہ این
کاغذ کسے سے نویسد و یا از طرف حضرت عزت صادر میشود سلطان المشائخ فرمود
ملکے است طعم نام آن نقش در دل او سے نویسد الہام پیدائے شود و آن
مرد لغت مگر کاغذ ہموں سے نویسد سلطان المشائخ منقسم کرد بعدہ فرمود کہ
ایں را طعمے گویند آن سہ چیز است کہ از اں جانب پیدائے شود یکے آنکہ
در دل چیزے میگذراند دیگر یا تلف او از میدہد دیگر آنکہ کاغذ نوشتہ پیدائے
شود و اولیاء نقش مے بیند نقاش نہ بیند یا بدی نقش چیتد و نقاش را ہم بیند
ایں زماں کہ نقش پیدا میشود اگر در دل نور سے پیدا شد آن رحمانی است
کہ اں ملک مینویسد و اگر ظلمت پیدا شد آن شیطانیت کہ شیطان در دل القا
مے کند بعدہ فرمود ملک بچارہ درین ملک چکار دارد و شیطان چکن ہر چه
پیدا شود از انطرف پیدائے شود کاتب حروف از خدمت سید السادات
سید حسین عم خود رحمتہ اللہ علیہ سماع دارد کہ وقتے شیخ شیوخ العالم
فرید الحق والدین قدس السمرہ العزیز سے خواست کہ کاغذ سے بجانب
شیخ الاسلام بہا والدین زکریا رحمتہ اللہ علیہ نبویہ کاغذ و قلم بردست
مبارک گرفت در تامل شد کہ خطاب شیخ الاسلام بہا والدین چه نویسد در خاطر
مبارک گذرانیدہ خطابے کہ خدمت ایشان از دل و لوح محفوظ بنشستہ اذان نبویم
در خیال سر مبارک خود بالا کرد جانب آسمان دید نظر در لوح محفوظ کرد و دید کہ
نوشتہ اند شیخ الاسلام بہا والدین زکریا بعد سہیں خطاب مکرم و اں کاغذ
کتابت فرمود قال واحد من الاولیاء شعر قلوب العالیٰ فین لہا عینون

لہ دہائے عارفان را پس برائے انہا چشم ہاست۔

تروی ما لایراہ الناظرینا + ما جنسۃ تطیر بغیر ریش + الی ملکوت
رب العالمنا سلطان المشائخ میفرمود محمد نام یارے بوداں یار بر بعض
اسرار شیوخ العالم فرید الدین قدس اللہ سرہ الغریز واقع بود تا در روز
جمعہ در مسجد آں یار و عقب شیخ شیدوخ العالم نشستہ بود زمانے مہوش گشت
شیخ از او پرسید کہ حال تو چہ بود باز بر لفظ شیخ شیدوخ العالم رفت آنرا مال
نماز مرا معراج بود ترا ہم از نعمت درویشاں نصیب شد عرض میدارد کتاب
حروف بر آنجملہ کہ حالے و تحیرے کہ سلطان المشائخ را بعد تحریر میہ نماز جمعہ
پیدا شدہ بود تا روز نقل ہم بر آں حال بود چنانکہ در ذکر سلطان المشائخ در
مکتہ مرض موت تحریر یافتہ است بمعراجے ماند کہ شیخ شیدوخ العالم را در نماز
جمعہ پیدا شدہ بود چنانکہ در صدر این حکایت مسطور است سلطان المشائخ
نے فرمود کہ یوں من مخلوق شدہ از خدمت شیخ شیدوخ العالم فرید الحق الدین
قدس اللہ سرہ الغریز در ملی آدم غرقہ گلیے کہ از شیخ شیدوخ العالم یافتہ بودم
یوشیدہ در مسجد جامع سیرقم مشرف الدین قیامی را طلبید من کیفیت رحبت
و یافتن خلعت با او گفتہ استماع حال من شیخ شیدوخ العالم را دو کثرت
چنانچہ نہ لایق حال باشد ذکر کرد و مراد ہی گفت با آنکہ قوت جواب و اشم
تخل کردم شیخ سعدی خوش گوید بیت بخدا و بسر و پاے تو کز دوستیت ہنر
از دشمن دانڈیدہ دشنام نیست + چوں باز بخد مت شیخ شیدوخ العالم فتم
آں ماجرا باز فرمودم شیخ شیدوخ العالم ہاے ہاے گریست و مرادیاں تحمل استحسان
فرمود و غلبہ آنحال چناں بزبان مبارک را ند کہ من دستم شیخ شرف الدین
رفت چوں باز ملی رسیدم شرف الدین قیامی نماذہ بود از شیخ نصیر الدین
محمود روایت میکنند کہ مردے بخد مت شیخ شیدوخ العالم فرید الدین قدس
اللہ سرہ الغریز کہ شیخ فرمود طعام پیش او آرد نما و گفت چندین گاہ باشد
ملک رہے بیندہ آں چہ ہاچہ ہر کہ نے بیندہاں چیز یا بیندہ ہاے طیران نے کندہ بازو ہا
بغیر بر سوے عالم ملکوت رود و گاہ عالمیان -

کہ طعام گذاشتہ میں شیخ شیوخ العالم فرمود چراگذاشتہ گفت من درویشی
ساکن بودم مسلماً ناظر اسبب تمردان دینیہ تا ختم اتفاق افتاد فرزندان من
اقرباے دیگر را اسیر کردند عورتے داشتہ کہ دل و جان من متعلق او بود و او نیز در انمیا
اسیر شد بسبب او دل من نمی آرمید دل بر مردن نہادم شیخ شیوخ العالم فرمود
کہ طعام بخوردینمیاں مردے رسید از اہل کتبہ با تحت بند او را پیش خواجہ آوردند
شیخ شیوخ العالم فرمود کہ ترا تخلص خواہ شد اما آن مرد را کنیز کے بدی او قبول
کرد آخر گفت کنیز کہ چہ خواہم کرد برابر او نمیرفت آن نویسنده گفت تخلص من
متعلق بشرط دادن کنیز کہ است ضرورت کسان را برو گماشت تا او را برابر کردہ
بر اسپار کردہ مے برند چون این نویسنده بر ملکہ کہ او را بندہ کردہ بود رسید بجز
ملاقات او تخلص فرمود و کنیز کے کہ او را زناخت پیدا شدہ بود فرمود بدو بدہند
چون کنیز کہ بدو دادند نویسنده آن کنیز کہ را بدان مرد داد و آخر بدو دید بقدری کہ
ہماں عورت او بود قاطر او جمع گشت سلطان المشائخ مے فرمود در سماع اجودہن کسوا جتہ قاضی خطیب
در خارجہ جمعہ خط خواندیکے از زبان شیخ شیوخ العالم اورا گفت نماز عادت کن بہ طلق نماز بارگذازند قاضی
عبدالقاضی اجودہن بدہافتن گرفت آن قاضی عبد اللہ را قاضی محمد ابو الفضل گفتہ
او نیکی بندگ جو بود گفت کہ مشتے کار از گرختگان از جا بجا اینجا آمدہ اند بعدہ چون
شیخ شیوخ العالم در خانہ آمد یا یاران گفت اگر کسے بر کسے تہور روند و آنکس گجل
کند و اگر او ہم از آن خود براندر و ابا شد ہیئالہیں سخن بر زبان مبارک رفت قاضی
عبد اللہ را فالج زد روی کتر شد قاضی عبد اللہ بخدمت شیخ شیوخ العالم یک سہ
شکر آورد و گو سپند آورد و در پیاسے شیخ شیوخ العالم فرید الدین قدس سرہ
الغیر افتاد شیخ شیوخ العالم فرمود عبد اللہ در مدت ہفتادہ سال ہر کسے از تو خیرے
ہم میرسانید اکنون ہر چہ در فال مصحف بیرون آید حکم ہماں باشد چون مصحف
بکشاوند قصہ ہمت نوح علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام بیرون آمد قال یا نوح

۸۵ اِنَّہٗ لَیْسَ مِنْ اَهْلَکَ اِنَّہٗ عَمَلٌ غَیْرُ صَالِحٍ شیخ شیوخ العالم فرمود ہمیں حکم ہوا
 ہر چند قاضی عبداللہ جہد کر دیمیر نہ و آورده آورده گرد قاضی در خانہ رفت نقلد
 سلطان المشائخ نے فرمود وقتے دراجوہن مردے بخدمت شیخ شیوخ العالم
 آمد آں مرد در گوش بابتی گفت کہ در دہلی من و تو ہر دو بمسبوق بودیم تا آں تھا
 کہ در شہر قاضی مفتی بیٹا سی شیخ شیوخ العالم انیمنی بنوریاطن دریانت و کشف کرد
 کہ اے بیچارہ اگر خواندن برائے بدل است نخواست و بخلق ایذاے مرساں
 و اگر برائے عمل است ہینقد رکافی است کہ بخوانند و عمل میکنند مقصود از
 خواندن علم شریعت برائے عملست نہ از برائے ایذاے خلق سلطان المشائخ
 میفرمود مردے از دہلی رواں شد تا دراجوہن بخدمت شیخ شیوخ العالم
 تائب شود در اثناے راہ مطربہ پریشاں قدمے چند با او ہمراہ شد و ایں مطربہ
 بسیار خواست و در بند آں مے بود کہ بآں مرد تعلقے کنایں مرویت صاوق
 داشت پنج بدایں زانیہ میلے نکر دتا در منترے در یک گردوں سوار شد ندانیم طر
 بیامد نزدیک آن نشست چنانکہ میان ایشان حجابے نماذ مکر در خیال
 اندک مایہ دل آنمرد میل کرد تا سخنے گفت یادستے و از کرد و رآخال آنمرد مرد
 را دید کہ بیامد و طبانچہ بر رو آنمرد زد و گفت بخدمت فلاں بزرگے میروی
 بر نیت توبہ ایں چیست آنمرد بر فور متنبہ شد القصہ چوں بخدمت شیخ شیوخ العالم
 رسید اول سخن شیخ شیوخ العالم با آنمرد ایں بود کہ خداے تعالیٰ ترا آنروز
 قوی نگاہداشت سلطان المشائخ نے فرمود کہ یارے بود از مردان شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قاس اللہ سرہ العزیز اور محمد شہ غوری گفتے
 مریدے صادق و معتقد را سخ بود بخدمت شیخ شیوخ العالم آمد مضطرب حیران
 فرمود کہ چہ حال است گفت برادرے دارم رنجور و درم چنانکہ رقتے بیش
 نماذہ است ایں ساعت کہ من بخدمت آمدہ ام چہ عجب کہ تمام شدہ باشد

بسبب آن در ہم روز بروز بریم شیخ شیوخ العالم فرمود و چنانکہ تاویں ساعت سستی
 من ہمہ عمر بچنیں ام و تے باکسے نیکویم انگاہ اورا گفت برادر تو صحت خواہ
 یافت محمد شہ چوں در خانہ آمد دید کہ برادر شستہ است و طعام میخور و سلطان
 المشایخ میفرمود کہ وقتے پنج درویش بخد مت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر رسیدند
 درویشانے درشت مران فراخ سخن از پیش شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر برخاستند
 و گفتند ما چندین گشتیم درویشے نیا فتم شیخ شیوخ العالم فریدالدین قدس اللہ سرہ
 العزیز فرمود کہ نشینید شمارا درویشے نایم ایشان استبداد کردند و رواں شدند
 شیخ فرمود چوں میروید باید کہ براہ بیابان مروید ایشان سخن شیخ شیوخ العالم
 را خلاص کردند راہ پیش گرفتند شیخ شیوخ العالم کسے را و عقب دو انید تقیص
 کردند کہ کدام راہ رفتہ خضر کردند کہ راہ بیابان رفتند شیخ شیوخ العالم چوں
 این خبر شنید ہائے ہائے بگریست چنانکہ برانم کسے بگریزد بعدہ خبر آوردند کہ
 ہر پنج تن را باد سموم زد چہار بر بجائے پلا شدند یکے بر سر آب رسید و آب بسیار
 خورد ہما بخامد عرض میداد کہ کاتب حروف برانجا کہ خواجہ احمد ریوستانی
 از مریدان سابق شیخ شیوخ العالم فریدالحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز بود او
 نے فرمود کہ من آبے بھت تو ضعی و خسل شیخ شیوخ العالم میرسانیدم روز
 پشت من در کردن گرفت بھت آب آوردن مرا طلب شدہ گفتم کہ پشت من
 درو میکنہ مشک نمیتوانم آورد شیخ شیوخ العالم فرمود کہ او را پیش من آرند
 چوں بخد مت شیخ رتم بشققت نزدیک طلبید و فرمود پشت نم کن من تو واضح
 پشت نم کردم شیخ شیوخ العالم دست مبارک خویش بر پشت من فرو آورد
 و فرمود کہ برو آب بیار آنوقت باز کہ ایام جوانی بود تا میں غایت کہ قریب
 بصد سال رسیدہ است ہرگز پشت من در و نکرد و مشکہائے آب با فراط
 نے آوردم و ہمیں خواجہ احمد میفرمود کہ وقتے شیخ شیوخ العالم مرا جاہا مبارک
 خود شستن فرمود من آں جاہا کنارہ آب آوردم و بشستم و بخد مت شیخ

شیوخ العالم بر دم فرمود که برویکبار دیگر بشو من با خود گفتیم دریں فرماں مقصود
 نخواهد بود و از من تقصیرے دریں باب جامه شستن رفته باشد اندیشیدم یاد آمد
 که من اول جامه شستم بعدہ و تصور ساختم ادب آں بودے کہ اول و نحو میگردم
 بعدہ جامه شستم این بار اول وضو کردم و دو گانه بگذاردم و جامه احتیاط
 تمام شستم و بخدمت شیخ شیوخ العالم بر دم دریں کرت نیز شیخ فرمود یک کرت دیگر
 بشو این بار حیرت من زیادہ تر شد اگر چه احتیاطے کہ در جامه شستن باشد
 من بجا آورده بودم فاما چوں فرماں شیخ کبیر برینجمله شده است البتہ این
 بار نیز تقصیرے رفته باشد چوں فکر کردم یاد آمد دریں کرت جامه شستم و
 برائے خشک شدن بر شاخہائے درختے انداختہ بودم کہ بالاے آں
 شاخہائے دیگر بود و بطور بالاے آں نشسته احتمال دارد کہ از آن طیور
 چیزے جاشده باشد و برآں جامه افتاده دریں کرت کہ بشستم بہتہ
 خشک کردن در صحرای انداختم چوں این بار بخدمت شیخ بر دم قبول افتاد
 و کاتب حروف آں خواجہ احمد ریافتہ بود و سعادت قدسیوس او مشرف
 گشتہ و در عہد سلطان تغلق ازاجوہن در غیاثپور آمدہ و بخدمت
 سلطان المشایخ مدتے بود پیرے عزیزے کہ قریب صد سال عمر او رسید
 بود و بیچ انحنائے در قامت مبارک او پیہ النشده و ہم در آں ایام والد کاتب
 حروف سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ خواجہ احمد را در خانہ طلبیہ
 بود و برادر امیر داؤد ششماہ بود او را زحمتے حادث شد و چند روز شیر
 نخورده و چوں او را در نظر مبارک آں بزرگ آورد و کیفیت زحمت او
 کہ شیر نمیخورد گفت این بزرگ انگشت مبارک خود بلعاب خویش تر کرده
 بر لبہائے برادر امیر داؤد مالید فی الحال لبہا جنبانید خواجہ احمد دایہ
 فرمود کہ شیر بدہ چوں دایہ جائے شیر در دہن او نہاد یکدن گرفت و بہرادر
 نکتہ مفہمہ در بیان کرامات والدہ مکرمہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین

باب فی فضل خواجگان حینت از حضرت سالتیامہ حضرت نظام الحق والدین قدس سرہ
 قدس اللہ سرہ العزیز سلطان المشائخ نے فرمود شیخ کبیر را والدہ بود پس بزرگ
 تاشے دزدے در خانہ درآمد اہل خانہ خفتہ بودند والدہ شیخ شیوخ العالم بیدار بود
 بحق مشغول چوں دزدو آمد کو رشد آواز داد اگر دریں خانہ مرد است پدر و برادر
 منست و اگر عورت است مادر و خواہر منست ہر کہ ہست من از جہابت او
 کو رشد م باید کہ مراد عا کند تا بینا شوم و توبہ کنم والدہ شیخ کبیر دعا کرد و او بینا شد
 و برقت والدہ شیخ شیوخ العالم این حکایت پیش ہیچکس نلکشا د ساعے گذشتہ
 مردے را دیدند سبوسے جغرات بر سر کردہ بیامد و اہل بیت او برابر او پرسیدند
 تو کیستی گفت من امشب بزدی در تہ خانہ آمدہ بودم عورتے بزرگ اینجا پیدا
 بود من از ہیبت او کو رشد م و بدعاے او چشمم یا فقم من عہد کردم کہ بعد ازین
 دزدی نکم اینک این ساعت آمدہ ام با اہل بیت خود تا مسلمان شوم انظر
 برکت آں ولیہ ہمہ مسلمان شدند سلطان المشائخ نے فرمود در انچہ شیخ شیوخ العالم
 و ابوہم سکونت ساخت شیخ نجیب لدین متوکل را فرستاد و والدہ را
 بیارد شیخ نجیب الدین والدہ ماجدہ را از انجارواں کرد و در اثنا مے راہ
 زیر درخت فرو دآمد دریں میان آب حاجت شد شیخ نجیب الدین بطلب
 آب رفت چوں باز آمد والدہ را ندید حیران و متحیر ماند از اں سبب چپ و
 راست دوید و طلب کرد پیچ اثر والدہ نیافت بخد مت شیخ شیوخ العالم قصہ
 باز گفت شیخ فرمود طعام ساختند و صدقہ کہ آمدہ است بدادند بعد از مدتے
 شیخ نجیب لدین را در آنحد و گذر افتاد چوں در زیر آں درخت آمد و دل
 او گذشت کہ در چپ و راست این موضع بروم کہ نشانے از والدہ بیام
 ہچنان کرد استخوانے چند یافت از استخوان آدمی با خود گفت باشد کہ
 استخوان مے والدہ ماست شیرے و دوسے ہلاک کردہ باشد آں
 استخوانہا را جمع کردہ در خریطہ انداخت و بخار مت شیخ شیوخ العالم
 فریاد بحق والدین آو دو قصہ باز گفت شیخ فرمود کہ آں خریطہ پیش من بیا

چون خریطه بیاورد و پیشانی یک استخوان هم پیدایش سلطان المشایخ
برنجرف چشم پر آب گرد و فرمود که این از عجب آب روزگار است نکته هشتم
و بیان مرض و رحلت کردن شیخ شیوخ العالم فریدالحق والدین قدس سره
سره العزیز و ارفقا بدار البقا سلطان المشایخ میفرمود که شیخ شیوخ العالم
فریدالدین از رحمت جلّه شد بدان رحمت رحلت کرد و از سلطان المشایخ
سوال کردند که شمار وقت نقل حاضر بودید چشم پر آب کرد و فرمود که خیر در ماه
شوال مرا بدلی رواں کرو نقل ایشان پنج ماه محرم بود وقت رحلت از من یاد
کرد و گفت فلان در دلی است این سخن هم گفت که وقت رحلت شیخ
قطب الدین سن نیز حاضر بودم و در حالی بودم سلطان المشایخ این حکایت
میفرمود و گریه میکرد و چنانکه در همه حانراں اثر کرد و میفرمود شب پنجم ماه محرم
رحمت شیخ شیوخ العالم غالب شد نماز خفتن بجاعت بگذارد و بعد از آن
پهوش گشت ساعتی شد بهوش باز آمد رسید که نماز خفتن گذارد و هم گفتند
آرے گفت یکبار دیگر بگذارم که داند چه شود و هم که نماز بگذارد و باز بهوش
شد این بار بهوش بیشتر شد باز بهوش آمد رسید که من نماز خفتن گذارد و هم
گفتند دوبار گذارد و آید فرمود که یکبار دیگر بگذارم که داند چه شود و هم که
هم گذارد و بعد از آن بر رحمت حق پیوست کاتب حروف از والد خود بزرگوار
کرمانی رحمه الله علیه سماع دارد چون شیخ شیوخ العالم بر رحمت حق پیوست
و در مقام مقصد سبق قرار گرفت غسل دادند و را محل چادر سے
خواستند تا بالاے جنازه شیخ شیوخ العالم بگذارند و والدین بنده
میگفت که مرا یاد است که میر یعنی سید محمد کرمانی جد کاتب حروف
تعمیل در خانه آمد از والد و والد که جد کاتب حروف باشد چادر سے طلبید
چادر سے نوپید بسید محمد کرمانی داد و آن چادر بالاے جنازه شیخ شیوخ
فریدالحق والدین قدس سره العزیز انداختند و اتفاق فرزندانش شیخ شیوخ

این بود که بیرون حصار اچودهن در مقامی که شهر اخفته اند انجا دفن کنند بدین
 نیت بیرون حصار آوردند و پدید میآید میان خواججه نظام الدین که پسر محبوب
 شیخ شیوخ العالم بود رسید و او چاکر بود برابر سلطان غیاث الدین بلبن
 در قصبه پیالی بود شیخ شیوخ العالم را در خواب دید که بخیمت خود میخواند خواججه
 نظام الدین اجازت بسته و جانب اچودهن رواں شد در آن شب که نقل
 شیخ شیوخ العالم بود و اچودهن رسید فاما دروازه های حصار بسته بودند
 شب بیرون حصار ماند و در آن شب که شیخ شیوخ العالم رحلت میفرمود
 میگفت نظام الدین آمد ولیکن چه سود که ملاقات نشد چون بامداد شد خواست
 که دروں درآید نزدیک دروازه رسید و بود که جنازه شیخ شیوخ العالم بیرون
 آوردند الغرض از برادران رسید که کجا دفن خواهند کرد گفتند بیرون حصار
 نزدیک شهیدای که شیخ شیوخ العالم پیشتر انجا مشغول بودند و مقامی موح
 است خواججه نظام الدین گفت اگر شما شیخ شیوخ العالم را بیرون حصار دفن
 کردید شمار بجای اعتبار نکن بهر که زیارت شیخ شیوخ العالم بیایدیم از بیرون
 زیارت کند و بگذرد و بعد نماز جنازه هم بیرون کردند و باتفاق آن شاهزاده
 باز بیرون حصار آوردند و درین مقام که مدفونست دفن کردند سلطان المشایخ
 میفرمود مردی بخیمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره الشهد سره الشهد
 آمد و گفت اگر فرمایا باشد حجره براسه مسکینان که از بیرون آب و بهیر هم
 آرد از خشت بنا کنم شیخ شیوخ العالم فرمود که مدت هفت سال است که مسعود
 بند دینیت کرده است که خشت بر خشت نهند القصه آن مرد و اولاد شیخ را
 بران دشت که حجره عمارت شود و بچنان شد فاما بعد نقل شیخ شیوخ العالم
 که در آنجا بود که در موضعه قبر که شیخ شیوخ العالم را انجا بنای سلطان
 در آنجا بود که شیخ شیوخ العالم خشت خام حاجت شدیوں
 موجود است در خانه شیخ شیوخ العالم که بنجست خام برآورده بودند از آن

درخت فرود آوردند تا در کجاء خرج شد طیب الله مرقدہ و جعل خطیرۃ القدس مشوا
پوشیده مانند که تولد حضرت شیخ شیبوخ فرید الحق والدین مسعود گنبد شکر در ۶۹۹ هجری پانصد و
شصت و نه بود و وفات حضرت ایثار در شش صد و شصت و چهار بود
عمر حضرت ایثار نو و پنج باشد و الله اعلم و ارادت آوردن حضرت نجشکر
بحضرت خواجہ قطب الدین قدس سره سرہما العزیز و ریاضہ و ہشتاد و چهار بود
بعد از ارادت آوردن ہشتاد سال در عقہ حیات بود طیب الله مرقدہ و جعل
خطیرۃ القدس مشوا از حضرت سلطان المشائخ پر سید مذکور عمر شریف
حضرت شیخ شیبوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره العزیز چہر سال
بود فرمود مذکور و پنج سال و بوقت نقل این سخن میگفت یا محمد یا قیوم
و سلطان المشائخ فرمود کہ اول شیخ سعد الدین حمویہ فکند و بعد از او بیست سال
شیخ سیف الدین ماخرزی بعد از بیست سال شیخ بہا والدین زکریا بعد از بیست
سال شیخ شیبوخ العالم فرید الدین قدس سره العزیز سلطان المشائخ فرمود کہ خوش
عمری بود کہ پنج بزرگوار در حیات بودند شیخ شیبوخ العالم فرید الحق والدین
و شیخ ابوالغیث یمنی و شیخ سیف الدین ماخرزی و شیخ سعد الدین
حمویہ و شیخ بہا والدین زکریا قدس سره العزیز این ضعیف گوید قطعہ شیخ اعظم
فرید مات و دین و شیخ ابوالغیث و شیخ سیف الدین و شیخ سعدی حمویہ شیخ الوقت
شیخ صاحب نفس بہا والدین و بود ہر پنج پیر در یک عصر و ہر یک بادشاہ دنیا
و دین و منہم آن سلطان المشائخ و آن برہان الحقائق و آن سرور اولیاء
دین و آن پیشواے اصفیاء عالم یقین و آن عالم علوم ربانی و آن
کاشف اسرار رحمانی و آن بظاہر و باطن آراستہ و بوجود مبارک خود اُمو
عالم پیراستہ و آن والہ صفات حق صل و علی و آن عاشق ذات باری سبحا
و آن معین کان کرامت و آن صورت لطافت و آن بکثرت بکامیاں
اولیا معروف و آن بہمہ اوصاف گزیدہ و میان اصفیا موصوف و آئینہ

سلطان المشائخ نظام الحق و حقیقت و شریع والدین وارث الانبیاء والمرسلین
 سید سلطان الاولیا نظام الدین محمد محبوب آبی بن سید احمد بن سید
 علی البخاری ایشی الدہلوی قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم العزیز این ضعیف
 گوید پیت ذاتے کہ در لطافت طبع و کرامتش پشانش نبود و نیز نباشد و اینجا
 امیر خسرو در مدح سلطان المشائخ چہ خوش گوید قطعہ قطب عالم نظام
 ملت و دیں کا قباب کمال شد رخ پُر و زنجید و ز شہلی و معروف *
 یادگار ہے است ذاتِ فرخ او پشای ایشاں اگر چنین بودند * ورنہ بودند
 اینچنین شیخ او پڑے درونہ دریاوش او کہ قدح ہائے مالامال ہر لحظہ و
 ہر لمحہ از عالم غیب از ساقی و سقا اھم ربہم شرا یا اطلھو را در میکشید بزرگے
 خوش گوید پیت دریا کشم از کف تو ساقی * نگذارم نجر عمہ باقی * ذرہ اسرار
 دوست بیرون نمیداد چنانچہ بارہا میں مصرعہ بر زبان مبارک او میرفت
 مصرعہ مردان ہزار دریا خوردند و نشہ رفتند * این چہ قوت و حوصلہ بود
 کہ تافس آخر ہم بر قاعدہ صحو بود این ضعیف گوید قطعہ جنید را کہ را صاحب
 صحو میگنند * بجنب قدرش او را نبود این مقدار * برفت راہ ہمیر دام پے
 بر پے * چہار یار نبی را بکشت نجم یار * و اکثر درونہ مبارک او از غلبہ عشق
 موج زدے بقوت صحو موزا اسرار دوست نگاہ داشتے فاما نعم البے دم ہر
 از سینہ مصطفیٰ بر کوردے و آب دیدہ خون آلودہ گرم از راہ چشم چوں جوے آب
 بیرون میراندے خواجہ شمس الدین دہر خوش گوید پیت آہ سربستہ من
 اشک مراد دل گفت * خیز بارے تو بیرون رہ کہ لذر یافتہ * و شیخ
 سعدی در ہمینی چہ خوش گوید پیت گرفتہ آتش دل در نظر نے آید * نگاہ
 مے کنی آب چشم پید * شیخ عطار نیز خوش گوید * ریاعی عاشقی چیت
 ترک جاں گفتن است کو غیرت ہے زباں گفتن * راز ہائے کہ در دل پر نخواست
 جملہ از چشم خون و فشاں گشتن * چہاں بادشاہ ز اہل محبت از یاران متاخر

شیخ شیعہ عالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز بزرگے خوش گوید قطعہ
نما قاتی بعد از سہ مراتب آدمی زاد بعد از سہ کتب رسید فرقاں * گل
باہر خورنی کہ وارد * از بد گیا رسید بیتاں * ولیکن محبت و عشق باری تعالیٰ
کار خود ایلان اعلیٰ پیش برد و بر شاخ کبار سبقت گرفت این ضعیف گوید
بیت نہیں را با سمانیت نباشد * فلک باعرش کے دارد مساوات * و
کوئے محبت از میں ان شہسواران دیں * ہجو بادشاہان مرداں در بوداں
ضعیف گوید بیت تو بادشاہی و بیچارگاں اسیر کند * توشہ سواری و عشق
خاک پاے سمنہ * نکتہ بندہ کینہ را چہ زہر و یارے آں باشد کہ وصف چنہیز
بادشاہے بدیں زبان ملوث کند این ضعیف گوید بیت بدیں زبان ملوث
مرا چہ زہر بود * کہ وصف ذات تو گویم من شکستہ گدا * در تمنی بزرگے خوش
گوید بیت آسمان را چہ ثنا گوید بیچارہ زمیں * مدح خورشید چہ انا بستر گفت سہا
حق علیم است و عالم است آنزماں کہ خیال جمال ولایت این بادشاہ درد
میگذر و تھیر و مدہوش میگردد کہ چہ نویم و بچہ جہا و صاف ذات عظیم المثال
در تحت عبارت و حیز استعارہ نیکنی بزرگے خوش گوید قطعہ دل خواست
کہ آرد بہ عبارت * وصف رخ او با ستغارت * شمع رخ او زبانہ زود *
ہم مثل بسوخت ہم عبارت * پنج سعدی خوش گوید بیت نشان بیکر
خوشت سے تو نعم داد * کہ از مال آں خیرہ بشود بصرم * و بجز خویش معترف
یشو میں ضعیف گوید بیت ترا صفت دل بیچارہ کے تو اند کرد * بجز خوشتر
قرار ممکن را یکد * بزرگے خوش گوید در تمنی بیت ماکہ در شکل یا حیرانیم *
ستر او صاف او کجا دینہ * و یا چوں آتش محبت این سلطان المشیانچ
شدہ پیرا و آئینہ دل را کہ کہتہ است بشریت آودہ است بانوار محبت رو
میگذر و طاقت نے ماندا کیمیر مودے کہ بتن این ضعیف است نعرہ
شوق مینماید * منصرف از نعرہ شوق سے زخم تار مٹے است در تنم * میدار

فضل ذوالجلال الایزال متعال آنست که آذر ریای محبت این سرور شرف
درگاه بے نیازی جرعه در کام این بیچاره که بوئے ازاں بدور سیده است
بچکد مصرع امیر خوباں آخر گداسے کوئے توام * این ضعیف گوید بیت
زور عشق بے میوه و چمکد پیرده اسے ساقی * ازاں دریای عشق آینه تاو
بجنبر گردد بعشق جمال آں بادشاه دیں تالب گور قص کنان برود و شیخ
سعدی گوید قلمه گریزد از تو بگو شمع که بمیراے سعدی * تالب گور باعزاز و کرا
بروم * در بدنام بدر هرک که حشرم باشت * از سحر قص کنان تا بقیامت
بروم * فاما اعتقاد و محبت آں حضرت صادق و یقین و اثبات که این
شکستہ اسماعیل بن گان سلطان المشایخ حشر خواهد بود زیر علم محبت آنحضرت
جاسے خواہیافت که لقمه اند جوینده یا بنده باشد من طلب شیناً و جلاً و جلاً
و ذکر این بادشاه دین شتمل بر پانزده نکته است نکته اول در بیان نسب
و حسب سلطان المشایخ قدس سرہ العزیز مقرر صاحب دلال عالم باو آبا
و اجداد بزرگ و در سلطان المشایخ از شهر بخاری بود که کنج علم و کان تقوی
است جد پدرین سلطان المشایخ را خواجه علی بخاری میگفتند و جد ویر
را خواجه عرب و این هر دو بزرگ صاحب برادر یکدیگر بوده اند و آنجا را یکجا در
لاهور ماندند و از لاہور یکجا در بداول آمدند چون در آن ایام قبه الاسلام
شهر بداول بود همانجا سکونت ساختند و خواجه عرب خواجه مکن بود و مال
بسیار و بزرگان پیشمار داشت و بندگان او بعضی بکسب بعضی بمال و تجارت
میکردند الغرض خواجه عرب دو فرزند داشت یک دختر و یک پسر خواجه
عبد اللہ ابنہ خواجه سعید ابنہ خواجه عبد الغزیز ابنہ خواجه حسن سر چهارپشت
حضور خواجه مذکور بودند میان این دو بزرگ اتفاق قرابت شد خواجه عرب دختر
خود آں ولیہ خدا سے آں رابعه عصری بی زلیخا راجحه اندر علیها که خال
پاک روضه تمبر که او امروز در شهر زلی در مات ایں در دو کعبه حاجات در ماندگا

است بخواجه احمد بن علی پدر سلطان المشائخ تسلیم کرد و اسباب دنیاوی
باسم جہیز چنانکہ رسم بزرگان است بدین شفیقہ اہل محمدی داد و حق تعالیٰ ازاں
صدق پاک ایں دُرکان کرامت و سرمایہ عشق و محبت یعنی سلطان المشائخ
را پیدا آورد و روشنائی در عالم ازاں آفتاب جہانگیر لیا بہر گشت تابو اسطہ
او جہانیاں در دنیا پرورش و در آخرت خلاص یابند شیخ سعدی گوید
بیت آفرین خدایے بر پدرے کہ ازو مانا یچنین پسرے * بزرگے خوش
گوید نظم پدرے کہ آچنان خلف است * مادرے را کہ ایچنین پسر است *
اقتابش بر آستین قیامت * ماہتابش بر آستان در است * الغرض سلطان
المشائخ در عالم صغر بودہ کہ پدر سلطان المشائخ خواجہ احمد علی الحسین البخاری
را زحمت شہر شبے آنشقیعہ اہل محمدی والدہ سلطان المشائخ خواہدید کہ اورا
میگویند از دو کس کیے را اختیار کن یا خواجہ احمد را و یا پسرا یعنی سلطان
المشائخ را آن پاکدامن سلطان المشائخ را اختیار کرد چوں روز شد آن
خواب با یچکس تکلف و در زحمت خواجہ احمد ترک اتہادی کرد و انجہ مطلوب
و مطبوع آن بزرگ بود از ما کولات و مشروبات بدورسانیدن گرفت
تا بعد چنر گاہ خواجہ احمد بچمت حق میوست و آلہ بزرگ ہم در سواد با یوں
مدفن یافت چنانکہ تا ایں غایت رہ نصیب کرد اوہا بخاست ماہر المقصود و ساط
المشائخ قدرے بزرگ شد والدہ دیکتف دستا و کلام اللہ بخواند
و تمام کرد و کتابا خواندن گرفت کتاب بزرگ نہ پاک بود کہ تمام کن او ستاد
سلطان المشائخ گفت کہ تو کنسبے صبر تمام کنای تو ستاد آشنیدی
بر سر مبارک خودے باید بست سلطان المشائخ زین حکایت ہمیشہ والدہ
خود گفت و آن مخدومہ جہاں کہ تہا سنے دکتف حمایت اوست بہرست
مبارک خودیر سمانے برشت و دستارے ازاں با فانیہ و چوں ساط
المشائخ آن کتاب تمام کرد والدہ بزرگے رتہ رتہ سہ سہا سنے و چند شعر

از بزرگان دین و علمای اهل یقین را طلب کرد و در آن مجلس خواجہ علی مرتضیٰ شیخ جمال الدین تبریزی بود کہ نعمت دینی از ویافت و در آن زمان بکرامت مشہور گشتہ بود چوں طعام خرچ شد سلطان المشائخ آن دستار برکت دست مبارک کردہ بمجلس درآمد تا در نظر این بزرگان در سربند و شیخ علی مذکور یک سہر دستار بدست مبارک خود گرفت و دوم سہر دستار بدست سلطان المشائخ داد سلطان المشائخ آن دستار کرامت بر سہر بست اول سہر در قدم خواجہ علی آورد و خواجہ دعا کرد حق تعالی ترا از علمای دین گرداناد و بختیاء ہمت رساناد بحدہ سہر در قدم اہل مجلس مے آورد و دعا مے آن صادق را خریداری میکرد الغرض آنچوں فقیر نعمت اللہ نوری در کتاب سیر الاولیا دید کہ ذکر شجرہ طیبہ اجداد بزروار حضرت سلطان المشائخ خواجہ علی الحسین البخاری و جد مادرے سلطان المشائخ خواجہ عرب الحسین البخاری کاتب حروف کتاب سیر الاولیا سید محمد بن سید مبارک بن سید محمد علوی حسینی الکرمانی مندرج تاختہ بود بنابراین این شجرہ طیبہ اجداد بزرگوار خود خواجہ عرب و خواجہ علی جد حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہم العزیز مغفنین الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کہ از بزرگان خود بدست پیچیدہ است درین مکتبہ سیر الاولیا با بشارت حضرت سلطان المشائخ تحریر یافتہ است در نظر صاحب دلائل عالم خواند انشا اللہ تعالیٰ ابیات در شجرہ طیبہ

سوائے عبارت
سیر الاولیا کہ شجرہ
طیبہ اجداد بزرگوار
حضرت سلطان
المشائخ حضرت
نعمت اللہ نوری
نوشتہ اند و حضرت
نعمت اللہ نوری
نیز ہم جد حضرت
سلطان المشائخ
چوں مناسب این
مقام بود در مذکور
حسب کتاب مختصر
تجربہ آمد و سوائے
ذکر شجرہ طیبہ نیز
سہرے از خواجہ
ادلاد حضرت صلعم
ہم نوشتہ بودند چوں
غالی از خاندانہ نبود
نرسد رشایا
سوائے از نوشتہ
مہم حضرت سیر الاولیا
لیکن بسبب اینکه
حسب الارشاد
حضرت سلطان
المشائخ بود بہرگز
بقلم آمد۔

ابیات

بعد حمد خدا و نعمت رسول از امام الحق حسین شاہ دیں در جہاں من بعد او قائم مقام او چوں محل جانب فردوس را ند میوہ ماند از شاخ آن عالی درخت	میکنم ذکرے از ادلاد بتول یادگارے بود زین العابدین بود باقر نور چشم آن امام زد بعالہ جعفر الصادق بمقام سوی انکا ظم امام نیک بخت
---	--

<p>۹ بود امام اسلمیں علی الرضا ماند فرزندش محمد نیک نام زو علی الہادی اندر دھرم ماند آمد آنگہ جعفر ازوے در وجود گوہر روشن زکان جعفر است از علی اصغر جو عبد اللہ زاد زو علی آمد دو عالم را سعید وز حسن آمد محمد یادگار بودا و سید حسینی البخاری با خدا سوے باغ خلد او ہم رو نہاد اہل جنت را شدی او ہماں سالک راہ ہدے عبد العزیز احمد ازوے بودا خلق عظیم داشت او شغل بزرگ از حق مدام بود و اما وفقیر روزگار بود و صدر الدین ثمر از شاخ او صالح آمد زان نکو فرد وجود نعت اللہ نوری ازوے و السلام</p>	<p>ز ان فروغ مشعل را وہدے کرد اور ملت سوے دار السلام چوں فروغ حق ابھر و شش رساند آسماں سوے بہشتش رو نمود سرور عالم علی الاصفراست گشت عالم خورم و آفاق شاد ہم ز عبد اللہ احمد شد پدید وز علی آمد حسن شرخ تبار ماند از و خواجہ عرب فرخندہ آخر ازوے خواجہ عبد اللہ ماند از و خواجہ سعید اندر جہاں ماند زان صاحب دل اہل تمیز نوحن ماند از حسن عبد الکریم ماند فرزندش بود طاہاش نام ماند عبد القاہر ازوے یادگار روشنی بخش چراغ کاخ او در صلاح و نہ چوں او کس نبود ما فضل اللہ زان عالم مقام</p>
---	--

و اگر سب اہل شجرہ طیبہ حضرت قطب الاقطاب محبوب لہا ملیں سلطان
المشاہد نظام الحق والشرع والدین سید محمد نظام الدین اولیا
قدس اندر سرہ العزیز بن سید خواجہ احمد و جد حضرت ایشاں سید خواجہ
علی الحسینی البخاری بن سید عبد اللہ بن سید حسن بن سید میر علی
و جد مادری حضرت سلطان المشائخ سید محمد نظام الدین بن سید خواجہ

(۳)
(۲)
(۱)
(۸)

عبدالحسین بن ابی بن سید محمد بن سید حسن بن سید میر علی بن میر احمد بن میر علی
عبدالدین میر علی صفدر بن سید جعفر بن سید علی الامام بن سید علی الهادی
التقی بن الامام سید محمد بن ابیجواد بن الامام سلطان الشهدا حضرت امام
علی موسی الرضا بن الامام حضرت موسی کاظم الغیظ بن الامام الهمام حضرت
امام جعفر الصادق بن الامام حضرت محمد الباقر بن الامام علی حضرت
امام زین العابدین بن الامام فی الارض و السما سلطان الشهدا حضرت امام
حسین الشهید فی الکربلا بن الامام فی المغارب المشارق حضرت امیر المومنین
علی المرتضی و علیهم السلام و الاکرام و اتم امام الهمام السید الشهدا حضرت امام
حسین حضرت فاطمة الزهرا علیها السلام بنت حضرت فضل الانبیا و اکرم المرسلین
رسول الثقلین سرور الکائنات مغر الموجدات رحمة للعالمین حضرت محمد رسول الله
تعالی علیه و آله و ائمه لاظهار و جمیع اصحابه الاحیاء و الابرار و الاولیاء المجتوبین المقربین
حضرت الغفار برحمتک یا ارحم الراحمین و یا اکرام الاکرین ذکر فرزندان حضرت رسول
علیه السلام آنحضرت صلی الله علیه و سلم را چهار فرزند بود مذ طیب طاهر قاسم
ابراهیم و چهار دختر خور و ترین دختر آن سرور رکائات صلی الله علیه و
سلم فاطمة الزهرا رضی الله تعالی عنها و بزرگ ترین بنات آنسر صلی الله علیه و سلم
زینب و ویرا بایسر خاله اش ابو العباس بن الریج بن عیسی العزیز بن
عبد المتوفی عقبه فرمودند و عیم رقیه حضرت علیه السلام با عتبه بن ابی لهب
نکاح بسته بود بعد از موت او رقیه را بحضرت عثمان بن عفان رضی الله
عنه داد حضرت ایشان بجانب حبشه هجرت کردند سیوم ام کلثوم و نام او آمنه
بود و ویرا اول عتیه بن ابی لهب نکاح کرد او پیش از رسم دنیوی ویرا طلاق
داد بعد از وفات رقیه عثمان داد و بقول صحیح است بی بی فاطمه قوم حضرت
شاه مردان علی بی بی زینب قوم ابو العباس بی بی رقیه قوم حضرت
عثمان چون بی بی رقیه فوت شد بعد از بی بی ام کلثوم را بحضرت عثمان

↑ ذکر فرزندان آن
حضرت صلی الله علیه
و سلم نیز حضرت
نعمت الله نوری
رضی الله تعالی عنه
جسک شاره حضرت
سلطان المشایخ
رضی الله تعالی عنه
نوشته اند و سوری
عبادت سیر الاولیاء
بسیب عشق حضرت
نعمت الله نوری
داخل این کتاب
نموده شد -

داوند از آن سبب حضرت عثمان را فوالنورین میگویند و ذکر ازواج مطهرات آنحضرت
صلی الله علیه وسلم به ترتیب نکاح ایشان اول حضرت خدیجه بنت خویلد دوم مسو
بنت رقیه سوم حضرت عایشه صدیقہ بنت ام رویاں مهر عایشه متاعی بود
که به نجاه دم از زندی برادیتے آنکه مهر او پانصد درهم بود و رسول علیه السلام آنرا
قبض کرده تسلیم نمود چهارم حفصہ دختر حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه مادر زینب
پنجم حیمه بنت زینب ششم ام سلمہ بنت امیہ هفتم زینب بنت جحش ششم
جوریہ بنت حارث نهم مینو بنت الحارث دهم حبیبہ بنت ابی اخطب یفیرمود و یغیر علیہ
سہ زن دیگر بودند که بعضی از ایشان نکاح کرده و زفاف واقع شد و بعضی ازینهارا
خواستگاری کردند نکاح با ایشان اتفاق نیفتاد فاما سہری سہ بودند اول مائہ
بنت شہعہ بنت قطیبہ دوم ریحال بنت زید عمر سیوم کنیزک کہ زینب بنت
جحش بان مژرخشیدہ بود اما دختران و سہ زینب بزرگترین بنات آن ستر
علیہ السلام ولادت او در جالبیتہ در سال ششم ام از واقعه فیل ویرا با پسرخالہ اش
ابو العباس عقد فرمودہ بودند و در روز بدجول ابو قریش گفت من گواہی
میدهم خایکے است و محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بندہ و رسول اوست پس
آنکہ بیرون آمد خود را بہ پیغمبر علیہ السلام رسانید آنسور زینب را بہاں نکاح
اول بوے باز گردانید و رواستے آنکہ تجوید نکاح کرد مجمع الفتاویٰ عینہ -
سَأَلْتُ الشَّيْخَ أَوَّامَ حَمِيدَ الدِّينِ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَنْ مَنْ لَهُ أَنَّ سَيِّدًا
وَأَبَ بْنَ سَيِّدٍ هَلْ هُوَ سَيِّدٌ فَقَالَ أَسَادِي شَمْسُ أَوَّامَةَ الْكُرُورِي
رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ هُوَ سَيِّدٌ وَاسْتَدَلَّ بِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَعَلَ عَلِيَّ مِنْ دُرِّ يَسَّةِ
نُوحٍ وَابْنِ إِصْحَمٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ حُجَّةَ الْإِسْلَامِ وَنَبِيَّكَ فَجَعَلْنَا ابْنَنَا هَذَا أَوَّامَةَ
وَرُوَيْتُ فِي تَأْوِيلَاتٍ عَنْ عَلِيٍّ مِنْ أَوْلَادِ أَهْلِ بَيْتِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كُلُّ أَوَّلَادِي
كَمَثَلِ سَفِينَةِ نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ رَكِبَهَا نَجَّى وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهُمَا هَلَكَ فِي
مَكْتَمَةٍ دَوْمٍ دَرِيَانِ پید آمدن محبت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره

سرہ العزیز سلطان المشائخ را آمدن ازید اول در شهر دلی بجهت تعلیم سلطان
 المشائخ میفرمود رانچہ خور و بودم بقدر دوازده سالہ کم یا بیش لغت میخواندم
 مردے کہ اور ابو بکر خراطہ و ابو بکر قوال ہم گفتند بے بخدست دستاویز آمد
 لکہ از طرف ملتان آمدہ بود او حکایت کرد کہ من پیش شیخ بہاوالدین زکریا قدس
 سرہ العزیز سماع گفتہ ام و اس قول میگویم لَقَدْ کَسَعَتْ حُجَّۃُ الْهَقَاقِ کَبْدِی
 مصراع دوم یاد دنیا بد شیخ یاد او بدوہ مناقب شیخ بہاوالدین زکریا گفتن گرفت
 کہ انجا ذکر چہیں و تعبد چہیں ناکنیز کانے کہ اس میکتد ہمہ ذکر میگویند این و مانند این
 بسیار گفت بمعنی پیچ در دل من نشست بعد از ان حکایت کرد کہ از انجا در
 اجودہن آمد م شاہ دیم چہیں و چہیں الغرض چوں مناقب شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق الدین قدس سرہ العزیز و گوش من افتاد محبتہ و ارادے بصدق
 در دل من درآمد تا بہ آن شد کہ بعد ہر نمازے دہ و دہ بار میگویم شیخ فرید و دہ دہ بار
 میگویم مولاناے فرید انکا میگویم پس این محبت بغایت رسید کہ جملہ یاران مرا
 از بمعنی خبرند چنانکہ اگر از من سخن پرسی رسیدندے و خواستندے کہ سوگند
 دہند میگویندے سوگند شیخ فرید بخور بعد از ان چوں شانزدہ سالہ شدم غریبت
 دہلی شد پیر عزیزی عوض نام ہمراہ شد در اثناے راہ اگر جاسے خوف شیر
 دیداد و بودے گفتے اے پیر حاضر باش و اے پیر یاد پناہ تو میردم من از تو
 پرسیدم کہ این پیر کرامیگوئی گفت شیخ شیوخ العالم فرید الدین را در من قلق
 واضطراب محب شیخ شیوخ العالم زیادہ تر گشت تا در شہر آمدہ شد قضا را ہم در
 جوار شیخ نجیب الدین متوکل برادر شیخ شیوخ العالم فرید ایم نکتہ سیوم در
 بیان علم و تبحر سلطان المشائخ نظام الحق والدین قدس سرہ العزیز
 سلطان المشائخ میفرمود چوں در شہر درآمد سہ چہار سال تعلیم و تہجد کردم و
 ہمدراں ایام کہ تعلیم میکردم اگر چہ صحبت متعلمان و اولیاء و فاضلات گفتے
 کہ من میان شما انجا ہم ماندہ و چند روز پیش میان شما نہ ام چنانکہ بقیہ این حکایت

۱۰۱ در نکته سکونت سلطان المشائخ تحریر یافته است مقصود ازین سخن اینست چوں
حق تعالی محبت خود نصیب سلطان المشائخ کرده بم از ابتدا بے خاطر مبارک او بر آن
بود که از همه قطع کند و باد دست بسازد مصرع که در یکدل نیگینی غم جان غم جاناں منقول
است که تعلم و علم سلطان المشائخ بحدی رسید که بیست شعلان تیر طبع و دانشمندان
کامل مشهور گشت و بخطاب مولانا نظام الدین بخت و محفل شگن مخاطب گشت
و از هر علی حقی تمام و نصیب کامل بگرفت چوں در علم فقه و اصول فقه اشخصار بے
تمام حاصل کرد شروع در علم فضل کرد و بواسطه مولانا کسب الملة والدین دامغانی
که یار و سبق سلطان المشائخ بود و جدا درین کاتر عرب و پیش شمس الملة والدین
که در عصر خود مستثنی بود و بیشتر اوستادان شهر شاگردان او بودند و
علم بحث کرد و چه مقام حریری یاد گرفت چوں این علم بکمال رسید شروع در علم
احادیث نبوی صلی الله علیه و سلم نمود و کلمات آنکه چه مقام حریری یاد کرده بود و مشارق
الانوار یاد گرفت پیش مولانا کمال الدین زاهد که عالم و زاهد زمانه بود و در علم حدیث و روایات
احادیث بے نظیر و یگانه عصر بود و مشارق الانوار بحث کرد و خوا مض این علم فیه
و تصحیح سند قصه و روایات احادیث باقصی الغایات تحقیق کرد نکته چهارم در بیان بعضی
و قایل احادیث که سلطان المشائخ قدس سره الحریز تقریر کرده است سلطان
المشائخ میفرمود که من از مولانا و چه به لیدین پائی پرسیدم که در حدیث است
اصنعوا کل شیء الا النکاح ظاهرا این حدیث می آید که نکاح حرام است پس
من این چه باشد ساعتی تأمل کرد و گفت شما بیان فرمایید بگفتم صحابه در بندگی
حضرت سالت صلی الله علیه و سلم عرض داشت کردند چوں زنا حایض
میشود بستر علیحد میکنند را را چه میفرماید حضرت سالت صلی الله علیه و سلم فرمود اصنعوا
کل شیء الا النکاح یعنی زنا و کرمیاید و بالا تصرف کنید و میفرمود که غیر علیهم السلام
فرموده است صلی الله علیه و سلم انما یزنی النکاح یعنی محضی الدین کاشانی رحمه الله علیه

گفت این حدیث از غریب منماید و معنی آن از خواص بیان حدیث استعارت
سے نمود و میفرمود و الشَّهْرُ فِي أَصْلِ الْقَوَاعِ اسْمُ الْيَوْمِ الْأَوَّلِ مِنَ الشَّهْرِ الَّذِي
هُوَ الْقَرَّةُ سَمِيَّ بِالشَّهْرِ ثُمَّ اسْتَشْهَرَ الشَّهْرُ كُلُّهُ مُحْكَمٌ عَلَيْهِ الْأَوَّلُ وَثَلَاثُونَ
هَذَا الْيَوْمُ الْأَوَّلُ بِكَ أَدْلَى عَطْفِ الشَّهْرِ عَلَيْهِ وَهُوَ اسْمُ الْيَوْمِ الْأَوَّلِ مِنَ الشَّهْرِ
وَمِنْهُ يُقَالُ سِرُّ الشَّهْرِ وَآخِرُهُ وَمِيفَرْمُوْدُ كَ حَدِیْثِ حَضْرَتِ رَسَالَتِ صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ
وَالْوَٰلِہٖ وَسَلَّمَ بِمَجْلَمِ سِتِّ مَن قُلَّ مُعَاہِدُ الدَّیْرِ خَرَّ رَاجِحَةً الْجَنَّةِ فَإِنَّ رِجْہَا یُؤْجَلُ جَدِّ
مِنْ مَنَازِلَةِ حَسَمَاتِ عَالِمِ طَاهِرِیْنِ حَیْثُ خَالَفَ مَذْہَبَ اہْلِ سُنَّتِ وَجَامَعَتِ
اِسْتِ اَمَّا اِنِیْ بِثَرَاتِہِ اَوَّلِے اِسْتِ كَرْدِہ اَنْدَاں اِنِیْسْتِ كِه پِشِ اَز دُخُولِ جَنَّتِ
وَرِیْقَامِ حَسَابِ بَعَاثِ اللہِ تَعَالٰی بُوے بَہِشْتِ خَوَابِ وَزِیْدِ حَسَابِ مُوْمِنَاں اَسَا
شُو دِیْسِ اَسِیْكَه مُعَاہِدِ رَاكُشْتِہ بَاشَدِ بَرُوے اَسْ بُوے خَوَابِ اَمَّا اَز بَرَاے شِدَّتِ
مَسَاجِدِ اِیْنِ بَیْتِ بَرِزِیَانِ مَبَارَكِ رَاكُشْتِہ بَادِے كِه سَحَرِ كِه زَسَرِ كُوے تَوَا یَدِہ
جَانِہَا شِ فِدَا یَا دِ كَرُو بُوے تَوَا یَدِہ بَعْدِہ دَر كِرِیْہِ بَغَاثِ مَغْلُوبِ شَدْنِدِ اِیْنِ سَخْنِ
بَر لُفْظِ مَبَارَكِ رَاكُشْتِہ شِیْخِ كِه اَسْ بُوے دِرِیْنِ زَمَانِ دَر مَجْلِسِ مَوْجُودِ اِسْتِ وَ
دِرِیْنِ مَجْلِسِ قَاضِیْ شَیْخِ الدِّیْنِ كَشَانِیْ وَ عَزِزِیَانِ دِیْكَرِ حَاضِرِ بُوْنْدِ اِیْنِ حَیْثُ نِیْزِ
فَرْمُودِ اِذَا اَكَلَ اَحَدُكُم مَّا فَكَّرَ بِمَسْئَلَةٍ یَدَّیْہِ حَتَّى یَلْقَہَا اَوْ یَلْعَقَہَا فَرْمُودِ
دَر قَوْلِ حَتَّى یَلْعَقَہَا اَوْ یَلْقَہَا بَعْضِ شَارِحَاں مَجْمُوعِیْنِ نَبَشْتِہ اَنْدِلِقَہَا غَیْرِہ وَ اَنْہِیْنِ
خَطَا اِسْتِ بَگَاں اَنْكہ الْعَاقِ مُتَعَدِّیْتِ وَ مَجْمُوعِیْنِ نِیْسْتِ كِه اَفْعَالِ ہِمِیْنِ مُتَعَدِّیْتِ اِسْتِ
فَقَطْ بَلْكَہ لَازِمِ ہِمِ اَمْدِہ اِسْتِ خِیَا نَكہ اَوَّلَیْكَ ہُمْ الْمُفْلِحُونَ وَ اَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُورِہِ

الف لفظ شهر و اصل وضع نام روز اول ازماہ است کہ آخر عمرہ میگویند نام نہادہ شدہ بایں روز اول از براے
شہرے اَسْ روز اول پس تر اِیْنِ مشہور شدہ ماہ تاملہ ماہ باسم شہر بیب غلبہ استعمال و تحقیق ارادہ کردہ شدہ
است اینجا از لفظ شہر روز اول ازماہ بواسطہ دلالت کرون عطف شہر براں شہر آنکہ عطف کردہ شہر
بر اَسْ لفظ و اَسْ نام روز آخر است از شہر و گفته شہر را شہر آخر شدہ الف کہ یکا کہ کشد شخصے معاہدہ
بوجود شرع بُوے کند بُوے بہشت را پس تحقیق بُوے اَسْ بہشت یافتہ شہر از فرستادن سالہ رَاكُشْتِہ
كِه بخورد سِیْكَہ اَز شَہَا مِلْہَامِ رَاكُشْتِہ نہ مالہ ہر دو دست خود را تا آنکہ لیس دست خود را اِیْنِ جَامَعَتِ سَنَّا اِیْنِ دُورِہِ
زَمِیْنِ بَر نُوْرِہِ رُوْكَارِ خُودِہِ

و این شک از راوی است هر دو لفظ را معنی واحد است از اینجا است که در حدیث
 سماع شرط داشته اند و میفرمود رسول صلی الله علیه و سلم فرموده است جُئْتُ
 إِلَىٰ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثُ الطَّيِّبِ وَالنَّسَاءِ ثُمَّ سَأَلَنِي فِي الصَّلَاةِ بَعْدَهُ فرمود
 مقصود از این آنرا عاقله است سبب آنکه از همه عمرها میل رسول صلی الله علیه
 وآله و سلم جانبش بیشتر بود و مقصود از قُرْآنُ الْعِلْمِ فِي الصَّلَاةِ قاطعه است رضی الله
 عنها آن ساعت او در نماز بود بعد از آن فرمود بعضی گویند مقصود از این نماز
 است اگر مقصود از این صلوة بودے صلوة را مقدم داشته برین دو چیز نگاه
 فرمود خلفای راشدین نیز چون ابو بکر صدیق و عمر خطاب عثمان و
 علی رضی الله عنهم بر وفق لفظ رسول صلی الله علیه و سلم سه گانه چیز گفتند
 اینگاه جبرئیل از حضرت عزت فرماں رسانید که من نیز سه چیز دوست میدارم
 شَأْنُ تَائِبٍ وَعَيْنُ بَاكِ وَقَلْبُ خَائِشٍ و میفرمود که رسول صلی الله علیه و سلم
 بسیار جاع فرموده است کسیکه چنین کند او فردا با من در بهشت یکجا باشد
 و در بیان این حدیث اشارت بدو انگشت کرده انگشت شهادت انگشت میانه
 و فرمود که تائِب یعنی بگوشه سلطان المشائخ فرمود یعنی همچنین درجه که مرا باشد بختین
 درجه او را دهند زیرا که انگشتان خلق که مترا انگشت میانه بلند تر از میانه اند
 اما انگشت میانه و شهادت از آن رسول صلی الله علیه و سلم هر دو برابر بودند
 و میفرمودند که مرا خواهر زاده بود او را بشوئید دادند آنم در در خانه نیکو می بود و والده
 ماجده من مرا گفت میخواهم میان ایشان حلق کنم گفتم فرماں شماست شب ال در
 خواب دیدم که میگویند شیخ نجیب الدین متوکل رحمته الله علیه می آید و والده و
 گفتم قدرے طعام برای شیخ موجود کنند و والده فرمود در خانه طعام کجاست
 همه ریشمیا شنیدم که پیغمبر صلی الله علیه و سلم با جماعتی می آید ریشم پائے بوس
 کردم و گفتم یا رسول الله در خانه من بیایید فرمودند چیزی برای این کرد گفتم طعامی پیش آورم
 به دوست داشته شده است بطرف من از دنیا سه چیز بود که خوش بودم و حور خوب سیوم روشنی
 چیتهم من در نماز ۱۰۳ یک جوان تو بکنده و دوم چشم گریان سیوم دل فرو تنی کننده -

فرمودند و در طالع تو طعام گنجاست ہمیں زماں با والدہ براسے طعام چیزے میگفتی
شرمندہ شدم گفتیم یا رسول اللہ بخوانم حدیثی از زبان پاک سید کائنات بشنوم
بہ فرمود صلی اللہ علیہ وسلم قل انما آتت زوجت زوج و طلبت الفقر فامتنہ
قبیل فمینی سننین و یضیف سنۃ فی معلق نہ چون بیدار شدم تامل کردم واقع
خواہر زادہ بود با دوا میں قصہ با والدہ گفتیم و گفتیم چند گاہ صبر نمی باید کرد تا ز مدت نکاح
ایشان دو نیم سال بگذر و بعدہ صبر کردیم اس داماد نیک موافق طبع شد الغرض اجازت
نامہ سبق گفتن علم حدیث کہ مولانا کمال الدین زاہد بخط مبارک خود در زمل شریف
کہ سلطان المشائخ ازین بزرگ سماع دارد نبشہ است کاتب حروف نسخاں
درین کتاب کتابت کردہ است و اینست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الْحَمْدُ
لِمَن لَّہٗ اِلٰہُ صَدَقَ اِعْوَادُ عِطَاءٍ وَالصَّبَاحُ وَالرَّوَّاحُ وَالْمَدْحُ لِمَن لَّہٗ اَدْلَاہُ وَلِطَعَامٍ
وَالصَّبَاحُ وَالْمَدْحُ وَالصَّلَوةُ الْفَصَاحُ عَلٰی ذِی الْعِزِّ وَالْقَضَائِ السَّمَاءِ وَالْکَلِمَةُ
وَالْکَلَامُ الْمِفْتَاحُ وَالْمَنَاقِبُ الْعُلَیَا وَالْاَحَادِیثُ الصَّحَاحُ صَلَوةٌ تَدْوَمُ
دَوَامُ الصَّبَاحِ وَالرَّوَّاحِ وَیَعْدُ فَاِنَّ اللّٰہَ تَعَالٰی وَفَّقَ الشَّیْخَ اِمَامَ الْعَالَمِ
النَّاسِکِ السَّالِکِ نَظْمًا لِّلَّذِیْنَ مُحَمَّدٌ بِنُ أَحْمَدُ بِنُ عَلٰی مَعَ وَفَّقَ رَفِضَیْہِ
فِی الْعِلْمِ وَبُلُوغِ قُدْرَةِ ذَمِّ وَہِ اَحْلَمَ مَقْبُولُ الْمَسَائِخِ الْکَلْبَا مِنْظُومِ الْعُلَمَاءِ
الْاَحْبَارِ وَالْاَبْرَارِ اِنَّ قَسْرَ اِیَّہٗ هَذَا اَوْضَلَ الْمُسْتَفْضَحَ مِنْ اَصْحَابِہِ عَلٰی سَاطِی

لہ ہرگز نہ کہ زنی بدینہ و در آمد و در طلبک ہماں زن جدای از اس مرد پیش از گذشتن نیم سال بریں ملعون است
پیشہ راندہ شدہ است از رحمت اللہ تعالیٰ ترجمہ اجازت نامہ سبق گفتن علم حدیث کہ مولانا کمال الدین زاہد بخط مبارک خود
در زمل شریف کہ سلطان المشائخ ازین بزرگ سماع دارد نبشہ است کاتب حروف نسخاں درین کتاب بعبارت
عربی کہ اگر کتب ترتیب کن بعبارت فارسی بقلم آمد بسم اللہ الرحمن الرحیم جمیع ثناء و ستائش مختص است مر کسے را کہ نہ چاہی
و نہ شش اسفالت سبب صبح و شام در کلمہ اوست و مستولی مختص است مر کسے را کہ در دست تصرف اوست ہمہ
نعمتہا و صبح و شام و محتہای نہایت بر صاحب نگہاے کلاں تر و بر صاحب نکتہ ما و مستحقا کہ کلید بستگی ہاست
و بر صاحب نقبت ہاے بزرگتر و بر صاحب عیث ہاے معجز و صلوات کہ پایدار است پایداری صبح و شام و بعد
ترتے و صلوات پس بدستہ کہ اسدہ شکار توینق داد بزرگ امام و دانو بسیار پرستندہ خدا و روندہ راہ حق نظام لایزال
محمد پسر احمد پسر علی بخاری را با وجود بسیار فضل او و علم و کمال بلاغت قدرت او و در مرتبہ علم پذیرفتہ شدہ شیخان
بزرگ خوش کردہ ہندہ عالمان نیک و نیکو کار با یکدیگر خواندایں اصل را لایق این کتاب کہ بر آوردہ شدہ است از

و کمال تقوی و ورع موصوف و مشهور بود از دیانت و صلاحیت و علم و عمل او سلطان
 عیانت الدین بلین انار الله بر ما ته رسید سلطان را آرزو می آید که خدمت
 مولانا را به کمال الدین را امامت خود فرماید بدین سبب مست مولانا کمال الدین
 را پیش خود طلبید چو مولانا پیش سلطان رفت سلطان فرمود که ما در کمال علم و
 دیانت و صیانت شما اعتقاد تمام است اگر با ما موافقت کنی و امامت من قبول
 کنی محض کرم باشد و ما را قبول نماز خویش بحضرت ذوالجلال و ثوقی تمام حاصل
 شود خدمت مولانا فرمود که در اجزای نماز چیزی نیست و دیگر نماده است اکنون بادشاه
 چه میخواهد که این هم از ما برو و چون خدمت مولانا این جوابی صلابت دیں گفت
 سلطان ساکت شد و دانست که این بزرگ قبول کردنی نیست بمعذرت بسیار
 بار گردانید سلطان المشایخ می فرمود که من شش سیاره کلام الله و سه کتاب دیگر
 فارسی بودم و دو سماع داشتم و شش باب عوارف پیش شیخ شیوخ العالم گذراندم
 و تمهید ابو شکور سالی تمام پیش شیخ شیوخ العالم خوانده ام چنانکه نسخه اجازت
 سبق گفتن تمهید ابو شکور سالی بلسان مبارک شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین
 با خلافت نامه سلطان المشایخ که مولانا بیدالدین اسحاق کتابت کرده است در
 نکته بیان خلافت سلطان المشایخ درین کتاب تحریر یافته است بطر صاحب
 عالم خواهد بود انشاء الله تعالی نکته نجم در بیان فتن سلطان المشایخ در اجود هنر
 و ارادت آوردن بخدایت شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین قدس سره العزیز سلطان
 المشایخ می فرمود که در اثنا تعلیم آرزو می پاسبی بوس شیخ شیوخ العالم فرید الدین
 نور الله مرقدہ غائب در اجود هنر رقم ز چهارشنبه بود که سعادت پاسبی بوس
 شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر حاصل کردم نخستین سخن که از شیخ شنیدم این بود بیت
 اے آتش فراقت دله کباب کرده سیلاب اشتیاق جانه خراب کرده
 بعد ازاں خواستم که شرح اشتیاق خدمت ایشان باز انعم و بهشت حضور حضرت
 شیخ علیه کردیم قدر گفتم که اشتیاق پاسبی بوس عظیم غالب بود چو اثر

دہشت و من دیدیں لفظ بر زبان مبارک را نہ لکلی داخل دہشت ہمدیں رو
 بخدمت شیخ شیوخ العالم بیعت کردم قانیت خلق نہ شتم زیر چاقوق شدہ میا
 متعلماں بودن مرا شرم آمدے دوم روزاں مے پیہر کے بخدمت شیخ شیوخ
 العالم ارادت آوردمولانا بدرالدین اسحاق اور اخلق کردویم درونورے پیدا
 شد بعدہ دوستہ کس ڈگیراویم خلق کردہ از دروں بیرون آوردانورے درایشا
 طاہر شدہ خاطر میل کرد کہ من نیز چاقوق شوم بخدمت مولانا بدرالدین گفتم کہ من
 بمخو اہم خلق کنم خدمت مولانا بدرالدین بخدمت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر عرضدا
 من گذرانید ہما ترماں فرماں شد کہ خلق کن فی الحال خلق کردم بعدہ شیخ شیوخ
 العالم فرمود کہ بچہت این متعلم غریب جماعتی نہ کہت راست کنید چود جماعت خانہ
 کہت راست کردن من با خود گفتم من بارے ہرگز بر کہت خواہم خفت زیر اچہ
 چندین مسافران غریزاں وحافظان کلام ربانی وعاشقان درگاہ رحمانی جوینم
 کہ برخاک مے غلطنہ من چگونہ در کہت بغلطم میں خبر بمولانا بدرالدین اسحاق
 رسانید مذمولانا فرمود کہ ادراگویند کہ تو گفستہ خویش خواہی کرد و یا فرمان شیخ بجا
 خواہی آورد گفتم فرمان شیخ بعدہ گفت کہ برو بر کہت بخبر سلطان المشائخ
 پرسید نہ کہ شاہچہ سالہ بودید کہ بدولت ارادت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین
 طیب الب مرقہ مشربید فرمود کہ نیست سالہ بعد ازاں بخدمت شیخ شیوخ العالم
 عرضداشت کردم فرمان شیخ چیت ترک تعلیم گیرم و باوراد و نوافل مشغول شوم شیخ
 شیوخ العالم فرمود کہ من کسے را از تعلیم منع نکم آنکم کن اینہم کن تا غالب کہ آید
 درویشے را قدرے علم باید و میفرمودستہ کرت بخدمت شیخ شیوخ العالم کبیر
 رفتہ ام ہر سال یکبار بعد ازاں کہ نقل فرمود ہفت بار دیگر رفتہ شدہ است یا شہ با
 اما اغلب گماں اینست کہ ہفت بار رفتہ ام چنانکہ در خاطر بچہتین مقرر است کہ
 در حیات ومات دہ بار رفتہ شدہ است بعد ازاں فرمود کہ شیخ جمال الدین
 ہانسوی ہفت بار رفتہ است از ہالشی و شیخ نجیب الدین متوکل نوزدہ بار

رفته است چنانکہ در ذکر شیخ نجیب الدین متوکل تحریر یافته است ثلثہ ششم
 در بیان آنکہ چون سلطان المشائخ بعد آوردن ارادت از شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس السمرہ الغزیزہ در شہر دہلی آمد کجا ہا سکونت داشت
 و از شہر در عیادت پور چگونہ آمد کاتب حروف از والد خود سید مبارک محمد کرانی
 سملع وار چند سال کہ سلطان المشائخ در شہرے بود بیچ خانہ ملک نہاشت
 و ہمتامی عمر خود مقلے باختیار خود نگرفت چون از بد اوّل آمد در سراے میان بازار
 کہ از سراے نمک ہم گفتندے فرو داد و والدہ ہمیشہ را ہما نجا داشت و خود در بارگاہ
 فلاں قوا س کہ پیش در سراے مذکور بود ساکن شد و امیر خسرو بہدراں محلہ خانہ
 داشت بعد چند گاہ خانہ راوت عرض خالی شایسران او در اقطاع رفتہ بوسیله
 امیر خسرو کہ راوت عرض جدا ین امیر خسرو بود سلطان المشائخ در آں
 خانہ رفت قریب سال در آنخانہ بود و ایں خانہ متصل برج حصار دہلی نزدیک دروا
 منہ و پل بود چنانکہ برج حصار داخل عمارت خانہ مذکور آمدہ بود و عمارت ہا و رواق
 بس رفیع داشت سید محمد کرانی جد کاتب حروف را جو دین ماتبع ہم در آنخانہ
 بخدمت سلطان المشائخ آمد و آنخانہ سہ پوشش داشت پوشش فرو و سید محمد
 کرانی ماتبع ہی بود و پوشش میانہ سلطان المشائخ میبود و در پوشش بالا
 یاراں مے بودند و طعام ہما نجا خرج شدے و خدمت الذیفرمود در آں ایام جز
 بشرو من کہ خود بودیم از خدمتگاران دیگر کسے نبود ترتیب طعام افطار سلطان المشائخ
 جدہ کاتب حروف کہ بہ بیعت بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الدین مشرف بود
 کردے و طعام بوقت افطار سید محمد کرانی جد کاتب حروف کہ تم خرقة سلطان
 المشائخ بود پیش بردی فاما خدمت خاص از وضو سازانیدن و کلوخ و دستسراج
 بردن و جزآں الذیفرمود کہ من بیکردم الغرض در اثنا و ایں حال پسران راوت
 عرض از اقطاع برسیدند و خانہ خالی کنانیدن گرفتند و سلطان المشائخ را آنقدر
 فرصت نہادند کہ مقامے دیگر بگیرد و مراتب ملکی خود را در آوردند و سلطان المشائخ

بضرورت از آنخانه برخاست کتا بهای سلطان المشایخ که جزاں رخت دیگر
 نبود بر سر کردیم و مسجد چهیم در پیش خانه کسراج ینقال آوردیم کیشب سلطان المشایخ
 در آن مسجد ماند و سید محمد کرمانی جد کاتب حروف اتباع را در دهلین چهیم دار فرود آورد
 دوم روز آن سعد کاغذی که از مریدان شیخ صد رالدین بود این ماجرا شنید
 بخدست سلطان المشایخ آمد و تقطیم و اسحاق بسیار سلطان المشایخ را
 در خانه خود برد و بالاے بام بارگاه داشت سلطان المشایخ را آنجا فرود آورد
 و بجهت سید محمد کرمانی مقامے دیگر ترتیب کرد سلطان المشایخ یکماه در آن بارگاه
 بود بعد از مدت سلطان المشایخ از آنجا برخاست و در سراسے رکابدار که متصل
 پل قیصر بود و در میان آن سراسے خانه بود در آن ساکن شد و سید محمد کرمانی
 و سراسے مذکور حجه بود اتباع را در آنجا فرود آورد بعد از مدت سلطان
 المشایخ از آنجا برخاست و در خانه شادی گلانی میان نیال دو کانهای
 محمد میوه فروش مقامے بود آنجا بودن گرفت و بینیاں فرزندان واقربای
 شمش الدین شریک ایدار معتقدان سلطان المشایخ بودند سلطان المشایخ
 را بتقطیم تمام در خانه شمش الدین شریک ایدار آوردند ساها سلطان المشایخ در آنخانه
 بودند و راحت و جمعیت بیشتر در آنخانه روی داد و بیشتر باران از اجود هن
 که رسیدند خدمت سلطان المشایخ را در آن خانه یافتند و در آن محبت عزیزے
 بود صاحب نعمت که ادراخواجہ محمد نقیلین دوز گفتند بے پیوست انگشتان
 مبارک اواز رنگ نقیلین رنگین مے بودند او را با همتر خضر ملاقات بود الغرض
 این بزرگ سلطان المشایخ را در خانه خود هماں طلبید و دو سه یار عزیزان و دیگر بود
 قدرے کچھری در صحنک کرده پیش آورد چوں آن را خوردند آغاز کردند که در آن
 کچھری نمک بسیار بود از یاراں هر کسے بدین عنبر پز تخنے طیب آمیز آغاز
 کرد سلطان المشایخ فرمود که اسے یاراں چیزے گوئید این عزیز قدرے نمک
 در خانه داشت هماں بخت و پیش شما آورد الغرض بعد از آن که سلطان المشایخ

از خانہ را و عرض در مسجد چھپرہ دار آمد ہمدراں شب در خانہ راوت عرض آتش
گرفت تمامی عمارتہاے رفیع و رواقات بے نظیر با زمین پست شد الغرض در ہر خانہ
کہ سلطان المشائخ ساکن یشہ سید محمد کرمانی جد کاتب حروف با اتبع برابر بنو
و سلطان المشائخ را در آن ایام اتفاق ماندن شہر بنو و چنانکہ سلطان المشائخ
مے فرمود کہ در ایام قدیم مراد دل بودن دریں شہر بنو در روزے بر سر حوض قتلخ بجا
بودم در آن ایام قرآن یاد مے گرفتہ درویشے دیدم بخی مشغول نزدیک او فتم از و
پرسیام کہ شما ساکن این شہر ید گفت آری گفتہ بطبع خود ساکن میباشد گفت خیر
بعد از آن اندر ویش حکایت کرد کہ من وقتہ در ویش عزیز سے را دیدم از دروازہ
کمال ہیروں برب خندق ہم نزدیک دروازہ کمال زینے است بلند در
حظیرہ شہیدان اند الغرض اندر ویش مرا گفت کہ اگر میخواہی ایمان سلامت بری
ازیں شہر بروں شو ہما زمان من غنیمت کردم کہ ازیں شہر بروم ولے بموانع ماندہ
شدت بہت پنجال باشد کہ غنیمت من مقید است لے رفتہ نمے شو و سلطان
المشائخ مے فرمود چوں من این سخن از آن درویش شنیم با خود مقرر کردم
کہ دریں شہر با شتم چند جائے دل من شد کہ بروم بختے دل کردم کہ در قصبہ نیپالی
بروم و در آن ایام ترک آنجا بود مقصود ازیں ترک امیر خسرو بود باز فرمود کہ یک
دل کردم کہ در ہمالہ بروم کہ موضع نزدیک است الغرض در ہمالہ رفتہ
سہ روز آنجا بودم ہیج خانہ تیا فتم نہ کردی نہ کرای دریں سہ روز ہمان یکے بودم
چوں از آنجا باز گشتم این اندیشہ در خاطر مے بود تا وقتہ جانب حوض را نی
باغے کہ آن را باغ جسر ت گویند با خداے مناجات کردم وقتہ خوش بود فتم
خداوند مراے باید کہ ازیں شہر بروم جائے با اختیار و دینخواہم آنجا کہ خواست
آنجا با شتم در نیماں آواز آمد کہ غیاث پور دمن ہیچتے غیاث پور را ندیدہ بودم
و ندیدہ شتم کہ غیاث پور کجاست چوں این آواز شنیدم بدوستے رفتم اندو
نقیبے بود نیشاپور ہی چوں در خانہ آمد فتم مرا گفتند کہ غیاث پور رفتہ بہت

من بادل خود گفتم کہ ایں آں غیاث پوراست الغرض باو تہ در خیانتوں
آمدم آنروز آن مقام بچنین آبادان بنود موصوفے مجہول بود بیام سکونت کردم تا آن گاہ
کہ کیقبادور کیلو کہری ساکن شد در آں عہد اینجا خلق انبویہ شد از ملوک و امرا
و غیر آں آمد و شد خلق و فراحت ایشاں بسیار شد با خود گفتم از اینجا ہم باید رفت
دریں اندیشہ بودم ہما نروز نماز دیگر جوانے در آمد صاحب حسے اما نزار گشتہ
واللہ اعلم از مردان غیبیہ یا کہ بود الغرض چوں بیامدا ول سخن با من ایں گفت
ہے آنروز کہ مشدی نمیدانستی کہ کانگشت نماے عالمے خواہی شد * امروز
کہ زلفت دل خلتے بر بود * در گوشہ نشنت نمیدارد سُو * بعد ازاں ایں سخن
گفت کہ اول بارے مشہور نباید شد چوں ایں کس مشہور شد باید کہ چناں مشہور
شود کہ فرداے قیامت از روی رسول صلی اللہ علیہ آ کہ وسلم شرم نہ نما
انگاہ ایں سخن گفت آں چہ قوت چہ حوصلہ باشد کہ از خلق گوشہ گیرند و بکن مشغول
باشند یعنی قوت و حوصلہ آں باشد کہ با وجود خلق مشغول حق باشند چوں ایں سخنہا
تمام کردم من قدرے طعام پیش آوردم بخورد من ہماں زماں نیت کردم ہمیں
جائے خواہم بود چوں ایں نیت کردم قدرے ازاں طعام بخورد و برقت و پشیر
ازیں اوران دیدم عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ کہ ہمت منہمت سلطان
المشاخ پیوستہ بر آں بودے کہ ہیچ آفریدہ را اطلع بر مشغول ہماں من تبا
و از خلق بکلی اعراض کند و بکن مشغول باشد و دلیل بدیں سخن آنست کہ می فرمود
در ایام جوانی کہ مرا با خلق نشست بیخاست بودہ است پیوستہ در دل گراں
می آمد کہ کے باشد از میان اینہا بروں آیم اگر چہ مردمان متعلماں بودندے
و مشغولے در بحث ہم بار ما نصرت گرفت چنانچہ کرات با یا راں می گفتم کہ دنیا
شما نخواستہ بود من چند روزے ہماں شما ام بعدہ سوال کردند کہ پیش از آنکہ بخند
شیخ شیوخ العالم پیوند شود فرمود آری و دیگر تبدیل مکا نہا بود کہ دیکجا استقامت
نگرفت تا آں غایت کہ از غیب اذن نشنید و در ستر سلوک ایں راہ بجدے

کوشید که میفرمود من در او اهل از آیند گاه می شنیدم که شیخ خضر پاره دوز و پها
 خالق است دارد و رویش را خدمت میکند نیت جزم کردم که بروم و غلام
 بجگان اورا تعلیم بکنم بعد چند گاه آیند گاه آمدند و بدست ایشان مکتوبی بمن دست
 و در آن اخلاق و مردمیها بسیار پیدا کرد و انتم که او هم مرا بشناخت انجا زوم و
 فرمود که من در خطبه میروم در اثنا راه بریں چهر پهاے خوردنظر من
 اقترا زوے برم اگر ایں کسے را عین مقدار چهری باشد بهتر باشد و میفرمود که
 در او اهل مرا گاه گاه در دل بودے مخالفت مردان غیب میسر گرد و باز اندیشیم
 که ایں چه تمناست و بنال مصلحتی بهتر باید کرد میفرمود که مردان غیب اول
 آواز میدهند و سخن می شنوند بعد از آن ملاقات کنند بعد از آن موبایند
 و آخر ایں حکایت بر لفظ مبارک راند تا مقام باراحت است آنجا که ایں
 کس را نے بر ندنکته متفهم دریاں مجاہدہ ہاے سلطان المشائخ کہ در او اهل
 حال بود قدس السدرہ العزیز سلطان المشائخ میفرمود کہ من برابر شیخ شیوخ
 العالم فرید الحق والدین قدس السدرہ العزیز در شتی نشسته بودم ہمہ یاراں
 حاضر و ایام تموز بود و یاراں ہر زماں برے خاستند و سایہ میکردند و بچناں وقت
 قیلو لہ شد ہمہ فتنہ و ایں دعا گو نشسته گس میراند شیخ شیوخ العالم بیدار
 فرمود کہ یاراں کجا اند گفتم قیلو لہ کردہ اند فرمود بیا ترا چیزے بگویم آغاز کرد و چون
 در دلی بروی در مجاہدہ باشی بیکار بودن بیج نیست روزہ داشتن نیمہ رست
 و اعمال دیگر چون نماز حج نیمہ راہ مولانا بدرالدین اسحاق گفت کہ شیخ
 شیوخ را ایں سفر براے تو بود یعنی دریں سفر از بخشش شیخ شیوخ العالم
 نعمت بردی بعدہ سلطان المشائخ میفرمود در آنحال چناں در ذوق
 ایں فرماں بودم کہ فراہم نیامد کہ بہرسم کہ ام مجاہدہ پیش گیرم بجا یاراں رسیدم
 و مشورت کردم و بارشاد ایشان صوم و ہر پیش گرفتہ فاما چون از پیش شیخ
 بزرگتر نم از انجاست کہ گاہ گاہے در آن خلل میشود سلطان المشائخ میفرمود

در عہد عیالی کہ در آنوقت دو جلیل منہ خرپڑہ بود بیشتر از فصل گذشتہ ارد کہ من خرپڑہ
 پختہ بود و بر آں خوش مے بودم و آرزو مے بردم اگر باقی فصل ہم خرپڑہ خوردہ نشود
 نیکو باشد تا در آخر فصل مردے چند خرپڑہ و چند ناں پیش من آور و چوں از غیب
 ہما نزد آں فصل خوردہ شد بعدہ فرمود یک شبار و گذشتہ بود و شب دیگر آمدہ
 نصف ہم گذشتہ کہ چیزے خوردہ بودم در آں ایام بیک جلیل و سیرتان مید مید
 مرا یکد انگ ہم بودے تمان ہم بخورم و والدہ ہمیشہ من و دیگر آدمیان خانہ کہ در وقت
 من مے بودند ایشان را ہم ہمیں حال بود و اگر دچنین حالے کسے نہاتے و یا شکری
 و یا جامہ ہمیں بیاوردے اگر چه از فروختن آں غرض حاصل شدے خاماں مجتہدین
 نذر مے ہم بر آں ساختے کہ از غیب سیدے و پیداست کہ از آں گرسنگی نرود
 و شیخ نصیر الدین محمد و رحمتہ اللہ روایت می کند کہ من از سلطان المشایخ شنیدم
 در آں ایام کہ من در جبرکہ نزدیک دروازہ مندرہ ایست مے بودم ستر روز گذشتہ
 بود بر من چیزے نرسیدہ مردے بیاد تخته در بزرگیے را گفتم برو بہ من برور کیست
 آنکس رفت در باز کرد مردے کا سہ پر کھجوری آنکس داد و رفت من گفت آنکس
 رائے شناسی گفت منے شناسم آں کھجوری خوردیم آں ذوق و آں حلاوت کہ
 در آں کھجوری خشک یا فقم تا ایں زماں در بیج طعاعے منے یا ہم و ہر نعمتے کہ بدیں
 ضعیف میرسد طفیل آیندہ خوردہ مے شود و مے فرمود والدہ مرا یا من چنان
 مہبود بود روزے کہ در خانہ مانغلہ نبودے مرا گفتے کہ امروز ما ہماں خدائیم در
 ذوق ایں سخن مہبودم بقضار مردے یک تنکہ راغلہ در خانہ ما اور دچند روز متواتر
 از آں بان مے کردند من تنگ آمدم کہ والدہ کے خواہند گفت کہ ما ہماں خدائیم
 تا آں غلہ کم شد والدہ مرا گفت امروز ما ہماں خدائیم یک ذوقے و راحتے دین
 پیدا شد کہ آنرا صفت نتوان کرد کاتب حروف از والدہ خود سید مبارک محمد
 گزائی رحمتہ اللہ علیہ سماع دارد کہ مے فرمود پیش ازیں در غیاث پور و خاں سلطان
 المشایخ ز غیبل میگردد انیدہ نہ بوقت افطار پر کالہ مے نان کہ در آں زنبیل

افتادے پہنچے اور مذاق اطراف سلطان المشائخ وقت حیدر نقرے کے ملازم انحضرت
 سے بودند ازاں بودے و کاتب حروف از سید السادات سید حسین علی کرمانی عم کاتب
 حروف سماع دار دے فرمود رویشے بوقت اطراف سلطان المشائخ و درآمد و سماع از
 پر کا لباس نان نفیل مایہ کشیدہ میخواستند کہ افطار کنند این درویش دانست
 طعام خرج کردہ اندایں پر کالہ با بقیہ طعام ماندہ است تمامی آں پر کالہ با پیچیدہ بود
 گرفت و رواں شد سلطان المشائخ تبسم کرد و فرمود کہ ہنوز در کار ما خیریت بسیار است
 کہ گرسنہ نے دارند یا خیال بعد و وفاقہ بود کہ آں درویش را از غیب سانسیدند و کجا
 حروف از والد خود رحمتہ اللہ علیہ سماع دار دے فرمود ہمد آں ایام عسرت و فقر
 و فاقہ کہ سلطان المشائخ را بود و بعضے خدمتگاراں بغایت تنگ آمدہ و یاران علی
 کہ میدان شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والدین بودہ اندایشاں را نیز احوال سخت
 میگذاشتہ و فاقہاے کشیدہ مذکور داشتہ این حال سلطان جلال الدین خلجی
 چیزے فتوح فرستاد و گفت اگر فرمان سلطان المشائخ باشد من دیہے بہت
 خدمتگاراں سلطان المشائخ بدیم تا بدل فارغ خدمت توانند کرد و سلطان
 المشائخ امتناع فرمود و خدمتگاراں بعضے مقتداں کہ بعد از گرسنگی مبتلا بودند نہننی
 شنیدند بخدمت سلطان المشائخ نیک اتفاق هجوم آوردند و گفتند ہمیں بات کہ
 سلطان المشائخ از بیوجہ بخود فاما مانے تو انیم حال ما دشوار است سلطان المشائخ
 در خاطر مبارک گذرانید کہ از خدمتگاراں و بعضے یاراں کہ این سخن میگویند التفاتے ندارم
 اگر ہمہ بروند غمے نباشد فاما این چند یارا علی کہ ہم خرقہ من اندایشاں را در میواقفہ
 بیاز ما یم کہ ایشان نیز طالب این ہستند یا نہ بنا بریں قضیہ سید محمد کرمانی جد
 کاتب حروف و بعضے یاران اعلیٰ دیگر را طلبید و در باب سندن دیہے بصلحت مشاوت
 کراویشاں گفتند کہ مولانا نظام الدین کہ ما وقت و قفے در خانہ توانان نے خوریم
 اگر بعد ازیں دیہے معین شو ما آب ہم بخوریم سلطان المشائخ ازیں جواب لکشا
 بغایت خوش شد و فرمود کہ از دیگر اں التفاتے ندارم مقصود من شما ید خاطر ما بغایت

خوش گردانید یکچند لک کہ در کار دین مدد فرمایند یا لا یجئین میباید و از ثنات منقول
 است در آنچہ سلطان المشائخ بنجد مستخرج شدیوخ العالم در اجودین بود
 جاہاے سلطان المشائخ بنایت ریگیں شدہ بود سبب آنکہ جدہ صابون بنو
 کہ سپید کنند روزے بی بی رانی جدہ کاتب حروف سلطان المشائخ را گفت
 کہ اے برادر جاہاے تو بنایت ریگیں شدہ و پارہ ہم گشتہ اگر بد ہی من بشویم و
 پیوند برآں زخم سلطان المشائخ بزبان کرم معذرت میکرد جدہ علیہا الرحمۃ
 معذور نہداشت چار خود داد کہ میں را پوشید تا آن غایت کہ جامہ ہا بشویم
 سلطان المشائخ بچنان کرد جدہ کاتب حروف بجاہا شستن مشغول شدہ
 و سلطان المشائخ کتابے بردست داشت و گوشہ رفت بمطالعہ آن مشغول
 گشت چوں جامہ ہاشستہ شد و خشک گشت بعدہ جدہ ام دستار چہ از
 سید محمد کرمانی جدہ کاتب حروف طلبید و شست بر پیراہن سلطان المشائخ
 کہ از نزدیک گریباں رفتہ بود پیوند کرد و جاہا بسطان المشائخ داد سلطان
 المشائخ بصد معذرت آن جامہ ہا پوشیدہ و تا آخر عمر رعایت امنی با سید محمد
 کرمانی و فرزندان او کرد و الی یومنا از صدقہ سلطان المشائخ پرورش می یابند
 و گرد بر گرد روضہ جاسپاری می کنند این ضعیف گوید قطعہ آن بخت کو کہ یک
 قدم آئیم سوے تو آں دولت از کجا کہ بنیم روے تو بے گل رخت ہشام
 دلم رسیدہ جاں میہیم بر سر کویت بہ بوے تو سلطان المشائخ نے فرمود
 وقتے من از بد اول دروہلی نے آدم مرے زندہ پوشے گلے سیاہ دڑ
 و سر بندے ریگیں بر سر و او بچنین بطریق مستان در اثناء راہ آمد سلام کرد
 گوئی ستے است بیامہ مراد کنار گرفت و سینہ من بوے کرد و سینہ خود بر سینہ
 من نہا و چشم فراز کرد سوے من دید و گفت اینجا بوے مسلمانے سے آید
 من در نیافتم کہ کیست کرٹ و یکدر جماعت خانہ کند و ری کشیدہ بودند او
 آمد سلام کرد در آمدہ نشست بچنان بر رفت بعد فراغ طعام او را ندیدم انایش

باب اول در فضائل خواجگان ہشتاد و نہ مرتبہ است تا بعد حضرت نظام الحق والدین قدس سرہ

پرسیدم کہ ایں درویش چیزے خور و گفتن چہار ناں و قدرے شور یا در کاسہ شوی
انداخت پیش خانقاہ مقابل بلندی بود نشست زمان بخورد و رفت و مارا
در آنوقت از عسرت سہ گاہ فاقہ مے شد کرت سیوم یاران کلا کہرے آمدند و یاریکہ
اورامولانا عم گفتندے اوراں درویش در سیرے پیش آمد پرسید کہ کجا میری
مولانا گفت بخدمت فلاں فرمود کہ آں مسکیں چہ داراں دوازدہ جتیل
اوراید ہید ازاں روز باز فتح و فتوحے پیدا شدن گرفت روشن شد کہ ہماں مرد
بود و او خود را سیدانکر و مگرد و حالت عسرت تکلمہ ہشتم در بیان یافتن سلطان
المشاخ نظام الحق والدین قدس سرہ العزیز خلافت و نعمتہاے دینی
و دنیاوی از حضرت با عظمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ
العزیز سلطان المشاخ قدس سرہ العزیزے فرمود در او اکل کہ بتعلم
مشغول بودم و استغراق تمام دہشتم شیخ شیوخ العالم فرمود کہ نظام الدین
ایں دعا یاد داری یاد آیم الفضل علی البیہ یا یا سبط الدین یا لعطیۃ و یا صاحب
المصابیب السنیۃ یا دافع البداء و البلیۃ صل علی محمد و علی آلہ البکرۃ
القیۃ و اعفر لنا یا العشاء و العشیۃ ربنا تقنا مسلمین و الحقنا یا الصالحین
وصل علی جمیع الانبیاء و المرسلین و علی ملائکہ المقربین و سلم تسلیما کثیرا
کثیرا برحمتک یا ارحم الراحمین گفت خیر شیخ شیوخ العالم فرمود کہ ایں دعا یاد
گیر و مواظبت نماے تا ترا خلیفہ خود گردانم و بموجب فرمودہ دعا گو در شہر آمد و سہ
کثرت از وہلی بخدمت شیخ شیوخ العالم فرمود بعد یکروز خواجہ طلبید سیر و ہم
ماہ رمضان سنہ تسع و تین و تہا میرود فرمود کہ نظام یاد داری آنکہ گفتہ بودم
گفتم آرے فرمود کہ کاغذ بیارید اجازت نامہ بنویسند کاغذ آوردند اجازت نامہ
بنشاند بعد فرمود مولانا جمال الدین را در ہاشمی و قاضی منتجب را و
وہلی بنامی ذکر شیخ نجیب الدین نکرد و انتم مگر بخاطر مبارک ایشان کوفتہ کرد
باشد چون در وہلی آمد گفتند ہم ماہ رمضان شیخ نجیب الدین نقل کردہ است

و فرمود آن روز که شیخ شیوخ العالم شیخ لیس مرغلان را و داد و روی سوئے
 این دعا گوید و فرموده استماع ترا میکنم که روانه اشعدک الله فی الدنیا
 وَ رَزَقَكَ عَلِمًا نَافِعًا وَ عَمَلًا مَقْبُولًا اِنَّ اَزَّاسَ عَلَیْکَ خَدَائِرُ اسْتِ وَ فرمود که تو
 درختی شوی که در سایه تو خلقی بیاسا و فرمود مجاهده می باید کرد بر اے استعداد
 و چون باز گشتم از حضرت شیخ شیوخ العالم در هاشمی رسیدم شیخ جمال الدین
 را خلافت نامه نمودم بنشاست و ملاطفت بسیار کرد و این بیت بر زبان
 مبارک راند بیت خداے جهان را بنزاراں سپاس که گوهر سیرده بگوهر
 شناس و نسخه خلافت نامه و اجازت نامه سبق گفتن تمهید
 ابو شکور سلمی که سلطان المشایخ از حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الدین
 یافته است درین کتاب تحریر یافته و آن اینست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ
 الَّذِیْ قَدْ اَمَّ اِحْسَانَهُ عِدَّةً مِّنَّةً وَّ اَخْرَجَ شُکْرَهُ عَلٰی نِعْمَتِهِ هُوَ الْاَوَّلُ هُوَ الْاٰخِرُ
 وَ الْكَافِرُ وَ الْبَاطِلُ اَوْ مَوْحِیْ مَا قَدْ مَرَّ وَاَقْدَمَ مَرَّ لَمَّا اَخْرَجَ وَاَوْفَعِلَ بِمَا
 اَبْنَى وَاَوْفَعِلَ لَمَّا اَظْهَرَ وَاَوْفَعِلَ لَمَّا اَبْنَى وَاَوْفَعِلَ لَمَّا اَبْنَى وَاَوْفَعِلَ لَمَّا اَبْنَى
 اَوْفَعِلَ وَاَوْفَعِلَ عَلٰی رَسُوْلِهِ الْمُصْطَفٰی مُحَمَّدٌ وَاَهْلُ الْوُدِّ وَاَوْفَعِلَ
 وَبَعْدُ فَاِنَّ الشَّرَّ فَوْقَ الْاَوْفَعِلِ یُوسَعُ دُعَاءُ الشُّهُوِّ دُوْنِ سُبْحِیْ لَمَّا یُکْرِی
 مِنْهَا مُجَارِقُ الْقُوْرِ عَلٰی اَنَّ الطَّرِیْقَیْنِ مَعْنَوَانِ وَ الْعُقْبَةُ کَوْوَدٌ وَ نِعْمَ الْکِتَابُ
 فِیْ هَذَ الْفَنِّ تَهْمِیْدُ الْمُتَدِیْ اِلٰی شُلُوْیْ بَرَدَ اللّٰهُ مَضْمُوعَةً وَ قَدْ
 قَرَأَ عِنْدَیْ الْقَوْلُ الدُّرِّیْدُ الدَّمَائِیُّ الْعَالِیُّ الرَّحْمٰنِیُّ زَظَامُ الْمِلَّةِ وَ الدِّیْنِ
 عُمَلَّیْنِ اَحْمَلُ زَیْنُ الْاِمَمَّةِ وَ الْعِلْمَاءُ مُفْخَرُ الْوَجَلَّةِ وَ الدَّقِیَّاءُ اَعَانَهُ اللّٰهُ عَلٰی
 اِبْتِغَاءِ مَرْمَاتِهِ وَ اَنَالَهُ مُنْتَهٰی رَحْمَتِهِ وَ اَعْلٰی دَرَجَاتِهِ سَبَقًا بَعْدَ سَبَقِ
 مِنْ اَوَّلِهِ اِلٰی اٰخِرِهِ قِرْلَةً تَدْبُرُ وَاِیْقَانٍ وَ تَقِیْظُ وَ اَتْقَانٍ مُّشْجِعٍ رِعَايَتِهِ
 سُبْحٌ وَ دِرَایَتِهِ جَنَانٍ وَ کَمَا حَصَلَ الْقَوْفُ عَلٰی حُسْنِ اسْتِغْنٰی دِهْ کَلِّ لَیْکَ وَ قُوْر

هَئِذَا لَكَ كَلِمَةٌ مِنَ الْفَقِيْرِ الْمُسْتَغْوِدِ ثُمَّ لِيَعُوْذَ اللّٰهُ وَحَسْبُ تَوْفِيْقِهِ ۝ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِسَمِیْعٍ
 الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ سِیَاسِ وَتَسْلِیْلِ ثَابِتِ اسْتِ مَرَاتِدِ رَا اَلِ اللّٰهُ كَهْ مَقْدَمِ كَرْدِ
 اِحْسَانِ خُودِ رَا بِرِیْمَتِ خُودِ وَوَسُوْخِ كَرْدِ شُكْرِ خُودِ رَا بِرِیْمَتِ خُودِ اَوَسْتِ اَوَلِ اَوَسْتِ
 اَخْرَا وَسْتِ طَا بِرِ اَوَسْتِ بَا طِنِ نِیْسِتِ پَسْتِ كُنْدَه كَسِهْ مَرْحِیْرِیْرَا كِهْ بَا لَا كَرْدِ خُدَا
 تَعَالٰی وَنِیْسِتِ بَا لَا كُنْدَه كَسِهْ مَرْحِیْرِیْرَا كِهْ پَسْتِ كَرْدِ خُدَا اَسِهْ تَعَالٰی وَنِیْسِتِ طَا بِرِیْمَتِ
 مَرْحِیْرِیْرَا كِهْ پُوشِیْدَه كَرْدَه اسْتِ خُدَا اَسِهْ تَعَالٰی وَنِیْسِتِ نِهَا اُنْدَه كَسِهْ
 مَرْحِیْرِیْرَا كِهْ پِیْدَا كَرْدِ خُدَا اَسِهْ تَعَالٰی وَتَرْدِیْكِ نَمِهْ شُودِ كُو یَا یِیْ اَوَلِیْنِ وَاَخِرِیْنِ
 بَرِیْمَتِ شُكْرِ خُدَا اَسِهْ تَعَالٰی نَهْ اَزْ رُوسِ اَعْتِبَارِ نَهْ اَزْ رُوسِ مَقَابِلَهْ رَحْمَتِ كَا مَلَهْ نَزَلِ
 یَا دِرِیْرِیْسُوْلِ اَلِ خُدَا بِمُحَمَّدِیْرِیْسُوْلِ كِهْ بَرِگَزِیْدَه شُدَه اسْتِ وَنَامِ یَا كِ اَوْ مُحَمَّدَا اسْتِ
 وَرَحْمَتِ كَا مَلَهْ نَزَلِ یَا دِرِیْرِیْرَا مُحَمَّدِیْرِیْرَا اَلِ مُحَمَّدِیْرِیْرَا اَلِ مُحَمَّدِیْرِیْرَا اَلِ مُحَمَّدِیْرِیْرَا
 كَا مَلَهْ نَزَلِ یَا دِرِیْرِیْرَا دُوسْتِیْ دِرِیْرِیْرَا بَرِگَزِیْدِیْ وَبَعْدِ حَمْدِ كَرْدِنِ وَصَلُوْاهِ فَرَسْتَا دِنِ
 پَسِ مِیْگُو یِمِ مَنِ پَسِ بَدِیْنَسِهْ كِهْ اَبْتَدَا كَرْدِنِ دَرْ عِلْمِ اَصُوْلِ حَدِیْثِ كَشَا دَه مِیْكُنِ دَعَا
 حَا ضَرَا اَزْ اَوْبِیْنَا مِیْكُنِ مَرْكَسِهْ رَا كِهْ اَبِ مِیْدِ هَا اَزْ اَلِ عِلْمِ اَصُوْلِ جَا هَا بِسُوْخْتَنِ كَلِ
 رَا بِنَا بِرِیْرِیْرَا كِهْ بَدِیْنَسِهْ رَا هِ تَرَسْنَا كِ اسْتِ عَاقِبَتِ كَا رِیْرِیْرَا وِیْثِرِیْرَا كِتَابِ
 دَرْ عِلْمِ اَصُوْلِ تَهْمِیْدِ اَلْمُهْتَدِیْ اَبُو رَشَكُو رَا اسْتِ سِرْدِ وُخُوشِ كُنْدَه اَللّٰهُ تَعَالٰی خَوَاجَا
 اَوْ رَا تَحْقِیْقِ خَوَانْدَه زَرْدَمَنِ فَرْزَنْدِ رَشِیْدَا مَامِ پَا كِ دِیْنِ وِیْپَا كِ رَا سِهْ دَا نَا وِیْرِیْرَا
 اَرَا سْتِیْ كَرْدَه مُحَمَّدِیْ وَدِیْنِ مُحَمَّدِیْ مُحَمَّدِیْرِیْرَا اَحْمَدِیْرِیْرَا اَوْرِیْ اِمَا مَا وَاَعْلَمَا اَجَا
 فَخْرِیْرِیْرَا كَا نِ وَتَقْیَا نِ مَدُ كُنْدَه اَوْ رَا اَللّٰهُ تَعَالٰی بِرِیْرِیْرَا كَرْدِنِ وَجِیْمَتِنِ رِضَا نِیْرِیْرَا
 مَهْ خُودِ وِیْرِیْرَا اَوْ رَا بِنِهَا یِتِ رَحْمَتِ خُودِ وَا لَاتِرِیْرَا مَرْتَبِهْ هَا عَنَا یِتِ كَرْدَه خُودِ
 خَوَانْدَه تَهْمِیْدِ رَا بِسَبْقِ اَزْ اَوَلِ اَلِ كِتَابِ تَا اَخِرِیْرَا كِتَابِ خَوَانْدِنِ بَا فِكْرِ
 وَا نْدِیْشِهْ بَا یِهْ شُكْلِ وِیْ بَهْ گِمَا نِهْ خَوَانْدِنِ بِهْشِیَارِیْ وَا سْتُوْارِیْ كَرْدَه اَرَنْدَه
 نِگَا بِدَا شْتِ شَنِیْدِنِ بَكُوشِ وَدَا شْتِنِ بَدَلِ چِنَا نِچِهْ حَاصِلِ گِشْتِ اَطْلَاعِ بِرِیْرِیْرَا سَتَعْدَا
 اَلِ نَظَامِ اَحَقِّ بِچِیْنِ حَاصِلِ گِشْتِ اَطْلَاعِ بِرِیْرِیْرَا اَرَا سْتِیْ شَوَا یِشْتِیْ

نعمت خلافت
 نامہ اجازت
 نامہ سبق گفتار
 محمدی ابو الفکر
 ساسانی کہ محمد
 سلطان المشایخ
 اجفرت شیخ
 شیوخ العالم
 فزیر الحق الدین
 یافته اندوین
 کتاب عبارت
 عربی مستور
 است ترجمہ
 آں ہر سہ مقدمہ
 عبارت ہادی
 بعد از نوشتن
 آں ہر سہ
 عربی تعلیمی
 آمد کہ ہر سہ
 خواندن فای
 خواناں بکار آید

او و اجازت دادم اور اینکہ سبق این کتاب یدم خواندگانرا بشرط احتراز کردن از
خطا گرفتن و از خطا و نوشتن و گردانیدن سخن از محل آں بشرط خرج کردن دستی
و سخن خرج کردن قوت و درست کردن نسخ و پاکیزه کردن سخن الله تعالی است
نگهبان از لغزشها در سخن و انبیا و نبایهی در کارهای دین کردن و بوده است
کتابت این مثال در روز چهارشنبه ز ماه مبارک رمضان بزرگ گردانده حق تعالی
برکت آں ماه را بوده است کتابت این مثال باشاره جناب شیخ شیوخ العالم
همیشه در حق تعالی قدر و منزلت آں اشاره عالیہ را و نگاہدار و آنرا از خلل نوشته
شد این سطر بیاورے دادن الله تعالی بردست ناتوان محتاج بسوے الله تعالی
بے نیاز اسحاق پسر علی پسر اسحاق متوطن دہلی نوشته بحضور آں شیخ
شیوخ العالم در حالے که حمد کنندہ است و درود فرستندہ است و نیز اجازت
دادم من مراں انظام الملتہ والدین را اینکہ روایت کند از من ہمہ آں چیز کہ
استفادہ کردہ است آنرا و گرد آورده است و شنیدہ است آنرا از من و نگاہ شدہ
است و سلام باد بر کسے کہ پیروی کند راہ راست را و نیز اجازت دادم من ا
را اینکہ لازم گیر و خلوت را در مسجدے کہ بر پا کرده ہے شود دروے جماعت
و رخصت کند در شتر طہاے آنخلوت ہیچ شتر طہا کہ باں حصول زیادت است ترقی
و بہ ترکہ آں خلوت میگردند مقدمہا بہ بدی شتابندہ و بدی کنندہ و آں شترابط
مجرد کردن است مقصد ہا را از تباہی ہاے آں مقاصد و یکسو کردن ہمت
است از چیزیکہ غافل کند آں چیز ازاں مقاصد بیان این خلوت چیز است
کہ گفت رسول صلی اللہ علیہ وسلم باش در دنیا مانند مسافر یا مانند گذرندہ راہ
و شمار کن نفس خود را از اصحاب قبور تا آخر حدیث پس نزدیک ادا کردن شترابط
خلوت درست شود قصد خلوت آنخلوت نشین و جمع گردد و ہمت آں خلوت
نشین و گرد و ہمت ہاے مختلفہ یک ہمت پس گو کہ داخل شود خلوت را در حالے
کہ نسبت کنندہ است نقش خود را در حالیکہ معدوم دانندہ است مخلق را

و اناست بنا تو انی ایشاں در حالے که ترک کنندہ است مردنیا را و شہوت ہائے
 آں دنیا را در حالے کہ دانا است بر مضرت ہائے آں دنیا و برآرزوے ہائے آں
 دنیا کو کہ شہو خلوت آں خلوت نشین آباداں باقسام عبادات و فتنہ عاجز شوند و نفس
 انصاحب خلوت ز برداشت کردن شغلہائے برتر و کلاں تر فرو آرد آں
 نفس را بسوے عبادتہائے خورد تر و سبک تر و اگر غلبہ کند بدلیل پس خوش و
 راضی دہد آں نفس را یا بعل اندک یا بخواب اندک پس بدستی کہ درین خوش داشتن
 پرہیز است از شورش ہائے نفس گو کہ پرہیز کند انصاحب خلوت بیکاری را پس
 بدستی کہ آں بطالت سخت غافل مے کند دلہا را خدا متعالے بر این کار اعانت
 کند آں نظام الحق والدین را و نگاہ دارد ویرا حقتعالے از چیزیکہ بدستی کہ مہربانی
 کند او را حق تعالے در آں حالے کہ اللہ تعالے مہربان تراست از ہمہ مہربانان
 رحمت کامل تر نازل باد بر محمد و آل محمد نیز وقتے کہ بسیار شود بہرہ آں نظام الحق
 از خلوت جاری شود بسبب آں خلوت ہا چشمہ دانائی و علم و وقتے کہ جمع کنندہ شود
 خلوت او عبادات نافلہ برسد بسوے او کہے کہ قادر شود رسیدن را بسوے ما
 تمام بکنند بسوے آنکس آں نعمت را پس دست بزرگ آں نظام الحق نائب
 دست ماست و آں نظام الملتہ از جملہ خلیفہ ہائے ماست و لازم از فتن حکم آں
 نظام الحق در کار دین و در کار دنیا از جملہ تعظیم ماست پس رحم کند حقتعالے
 کہے را کہ اکرام کند آں نظام الحق را و بزرگی دارد کہے را کہ من بزرگ و شتم
 او را و ہان و خوار دارد کہے را کہ نگاہ ندارد آنکس حق کہے را کہ من نگاہ و شتم حق
 آں را صحیح و ثابت است تمامی این مثال از فقیر مسعود تمام شد این مثال بیدار
 اللہ تعالے بخوبی توفیق دادن آں خدا متعالے اللہ دان تراست بسر انجام کار
 کاتب حروف از والدہ خواجہ سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد و
 در نسخہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ رحمت داشت کہ یہ
 زحمت از دار دنیا بدست عقبہ خواہد خرامید سید محمد کرمانی جد کاتب حروف از

باب ل در فضائل خواجهان جنت آنحضرت رسالت تا محمد حضرت نظام الحق و الدین قدس سره

شهر دہلی در اجودہن رسید دید کہ شیخ شیوخ العالم درون حجرہ بالاے کہت
 غلطیہ است و فرزندان و یاران پیش در حجرہ نشسته در مشورت آنکہ بجهت مقام و رجا
 التماس کنند ہمیں میاں سید محمد کرمانی علیہ الرحمۃ خواست کہ بجهت پایبوس درون حجرہ
 برود فرزندان مانع شدند کہ وقت نیست سید محمد کرمانی علیہ الرحمۃ را طاقت نمازد و حجرہ
 باشد و درون رفت و در پایے شیخ شیوخ العالم افتاد شیخ کبیر چشم مبارک باز کرد
 و پرسید کہ سید چگونه و کے رسیدی سید محمد کرمانی گفت ایں بندہ ہمیں ساعت رسیدہ
 است بعدہ خواست کہ قدم بوس سلطان المشائخ برساند اندیشید کہ درین محل اگر
 ابتدا از ذکر سلطان المشائخ خواہم کرد شیخ شیوخ العالم تحقیق در باب مرحمت ہند
 کرد و اینخی بر مزاج فرزندان شیخ کبیر خوش نخواہد بود اول سلام و پریش از مشائخ
 کہ در آن ایام در شہر بودند رسانیدن گرفت و شیخ شیوخ العالم بگوش رضا استماع
 میفرمود چون ذکر سلطان المشائخ خواست گفت کہ مولانا نظام الدین بند
 مخدوم بندگی و پایبوس رسانیدہ است و اوقات بیاد دوزے شیخ شیوخ العالم صرف
 میکند شیخ شیوخ العالم بر نیحرف در باب سلطان المشائخ مرحمت فرمود و پرسید کہ
 چگونه است خوش ہست بعدہ گفت کہ انجامہ و مصلے و عصاے بدو و ہید
 چون ایں سخن بسبح فرزندان شیخ کبیر رسید برآشتند و ہر یکے بخصومت و عہدہ پیش
 آمدند کہ تیس چہ کردی مطلوب ما را بدیگرے دہانیدی سید محمد کرمانی گفت من چکنم
 مخصوص ذکر ایشان نکردم امانت سلام ہر یکے از مشائخ دہلی میرسانیدم در اثناء
 آن ذکر ایشان نیز کردہ شد چون حق تعالی عزوجل بکرم خویش کیے را بداند اندازہ من
 باشد کہ مانع آن دولت باشم چون خبر نقل شیخ کبیر سلطان المشائخ رسید سلطان
 المشائخ غیبت اجودہن کرد چون بزیارت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر شرف شد
 مولانا بے الدین اسحاق انجامہ و مصلے و عصا بخدمت شیخ المشائخ حضرت سلطان
 المشائخ رسانید و ذکر سید محمد کرمانی کرد کہ خدمت سید رعایت حقوق
 محبت شہاد و غیبت بواجبی کرد و سلطان المشائخ سید محمد را در کنار

گرفت و عقد محبت میان این دو بزرگ محکم تر شد الحمد للہ علی ذلک و سلطان
المشاریح بقلم مبارک خود بنیشتہ است کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
اللہ سرہ العزیز کہ کاتب حروف را بخواند در روز آدینہ بعد از فراغ نماز بیست و بیجم ماہ
جمادی الاول سنہ تسع و ستین و ستامیۃ لعاب از دہن مبارک در دہن کاتب
کرد و وصیت فرمود بحفظ کلام اللہ المجید رزقہ اللہ تعالیٰ و شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین فرمود نظام گفت لبیک خواجہ گفت ین دنیا را داده اند اینجا ہمیشہ بی ملک ہند گیر
نظر منک یکنفی بزرگے خوش گوید بیت بسی لطف تو بتواں ز آتش آب
انگشت بدعون جاہ تو بر چرخ بر تو اں آمد و دغہ مبارک شعبان سنہ تسع
و ستین و ستامیۃ از حضرت شیخ شیوخ العالم قدس اللہ سرہ العزیز التماس نمودہ
آمد شیخ شیوخ العالم با جاہت و مدد فاتحہ مقرون فرمود از برائے آنکہ کتاب
در بدر خلق نکرد و سلطان المشاریح میفرمود در آنچه شیخ شیوخ العالم بنی اللہ
مفجوعہ زحمت داشت مرا با چند یار زیارت شہدائے کہ آنجا بودند فرستادہ بود
چوں با بخدمت پیوستم فرمود کہ دعائے شہاچ اثر نکرد مرا بیچ جواب فرما ہم نیا یاد یک
بود او را علی بہاری گفتندے او دور تر ایستادہ بود او گفت مانا قصانیم و ذات
مبارک شیخ کامل دعائے ناقصاں در حق کاملان کے مستجاب شود ایں سخن
بسع مبارک شیخ شیوخ العالم نرسیدہ من عین آن بسع مبارک رسانیدم مرا
فرمود کہ من از خدا خواستہ ام کہ ہر چہ تو از خدا بخواہی بیابی بعد ازاں آن
روز عصا بمن داد و میفرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ
سرہ العزیز در حجرہ سر بر نہ کردہ و بشہر متغیر کردہ میگشت و ایں بیت میگفت
بیت خواہم کہ ہمیشہ در وفائے تو زیم و خاکے شوم و وزیر پائے تو زیم و مقصود
من خستہ ز کونین توئی از بہر تو میرم از برائے تو زیم چوں بیت تمام کرد سر بسجہ
نہا دین کرت من مثل ایں دیدم در حجرہ در رفعم و سر و قدم شیخ شیوخ العالم
نہا دم شیخ کبیر فرمود بخواہ چہ بخواہی من چیزے دینی خواستم شیخ مرا بخشد بعدہ

پیشماں شدم که چرا خواستم که در سماع بمیرم بعد قاضی محی الدین کاشانی پرسید
 آن چه بود سلطان المشایخ فرمود استقامت خواستم شیخ مرا بخشد و میفرمود که روز
 نظام الدین پسر شیخ شیوخ العالم و این ضعیف هر دو پیش شیخ شیوخ العالم
 بوده ایم بر لفظ مبارک راند شما هر دو فرزند اید سوئے او اشارت کرد که تو نانی و سوئے
 بنده اشارت کرد که تو جانی و میفرمود که شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین میفر
 که کیے بود با من پیوند کرده بود چون از من برفت چند گاه مزاج او برقرار بود باز
 از آن قرار گشت و کیے دیگر بود که از من دور تر رفت و دیرے ہما بخا بود تا دیک
 مزاج برقرار بود بعد از دیرے او ہم گشت انگاہ سوئے با من کرد کہ این
 مرد تا بہن پیوستہ است ہم بر آن مزاج است و ہیچ نکشتہ است سلطان المشایخ
 چون بر خیز رسید بگریست و ہم در گریہ بر لفظ مبارک راند تا امروز محبت ایشان
 برقرار است بلکہ بر مزید الحمد للہ علی ذلک نکتہ نہم در بیان مجاہدہ ہای سلطان
 المشایخ در آخر عمر و روش آن بادشاہ دین قدس اللہ سرہ العزیز کاتب حروف
 از والد خود سید مبارک محمد کرمانی سماع دارد کہ مدت نئی سال در ایام جوانی
 سلطان المشایخ را مجاہدات سخت بود چنانکہ شئمہ از آن ہم دریں کتاب تحریر یافتہ
 است و مدت نئی سال دیگر تا آخر عمر مجاہدہ ہا سخت تر از آن بر ذات ملک صفات
 خود نہاد با وجود فتوحات و اقبال دنیا بہ بندگی بندگان او آواز انجملہ بتر بود
 الغرض چون عمر عزیز سلطان المشایخ بہشتا و سال کشید چو قوت نماز بہمت
 جماعت از بالاسے بام جماعت خانہ کہ عمارتے بس رفیع است فرود آمدے و
 باور ویشاں و غزراں کہ در آن جمع ملکوت حاضر میشدند نماز گذاروئے ایشان
 بواسطہ سلطان المشایخ مستوجب بہشت میگشتن بایں کبر سن صوم
 دوام بود روزہ افطار کم میکردند و بوقت افطار سہل چیزے از طعام میخوردند یک
 نانے و یا نیم نانے برابر سبزی و یا تلخ کرلیہ و یا قدرے برنج ایں ہم بسبب
 موافقت عزیزاں و درویشاں و مسافراں و تا آن غایت کہ بدولت در مایہ

مے بودند ہم در ایشان مے بودند در باب ہر کہ شفقت بودے بصحیح خاص و بنوالہ تعالیٰ
 مخصوص میگردد ایند تا آن سعادت کرا روزی بودے از مولانا شمس الدین
 محی روایت میکنند کہ فرمود کہ من وقتے در ماندہ سلطان المشائخ حاضر بودم وقت
 افطار نظر من جانب سلطان المشائخ بود و دیدم کہ آغاز طعام خوردن سلطان
 المشائخ کہ دست مبارک در کاسہ بخت لقمہ دراز کرد و پچھاں دراز کردہ و کاسہ بودند
 کہ وقت برداشتن ماندہ شد الغرض بعد از افطار بالا کہ مقام سکونت بود میرفتند
 یاران و عزیزان کہ از شہر و اطراف آمدہ مے بودند میان نماز شام و نماز خفتن بالا
 طلب شدے تا ساعتی بسعادت و محاسن و بشارت جمال ولایت سلطان
 المشائخ مشرف و منور گردند بزرگے خوش گوید شعر طوفانی لا عین قوہ انت
 بینہم + فہن من نفعہ من وجہک الحسن + بعدہ از ہر جنس میوہاے تر و خشک و
 ماکولات و مشروبات لطیف لذیذ پیش مے آوردند و آن عزیزاں تناول میکردند
 و ایشان را دلدار میفرمود و از عالم ہر یکے پیش میکرد تا کہ گمان آن نبرد کہ
 سلطان المشائخ از آن نعمتہاے دنیا حظے میگرفت فاما این الوان نعم از براے
 آن مے آوردند تا آن عزیزان غریب و شہریرا دل دریا بدو چوں سلطان المشائخ
 بدولت نماز خفتن بجماعت گذاردے باز بالا رفتے ساعتی نیکو مشغول بودے
 بعدہ چوں بخت استراحت در کہکبہ نشستے در آن وقت تسبیح مے آوردند و
 بر دست مبارک او میدادند و بدان وقت بچکس را از یاراں محل آن بنو دے
 کہ پیش برو و جزا میسر و کہ حکایت ہاے ہر جنس پیش نشستہ کردے سلطان
 المشائخ براے خاطر امیر خسرو و ہر مبارک برضا جنبا نیدے و وقت از وقت
 فرمودے کہ ترک خبر باچیت امیر خسرو و بر حکم این فرماں میداں فراخ یافتے اگر
 نکته پرسیدندے فصلے فرو خواندے درین محل از خوردگاں قربتیاں و بعضے
 مولا زادگاں کہ محل داشتند پیش میرفتند قدمہاے مبارک بسر و دیدہ میمالیدند
 امیر خسرو گوید بیت خفت خسرو مسکین ازین ہوس شہبا کہ دیدہ برکت
 خوشی ہست مرچشم ہاے قوے را کہ تو در میان ایشان ہستی پس ایشان بالعت اندازدین ہر کہ نیکو

پایت نهند بخواب شود + بعد چوں امیر خسرو و خور و گان از پیش تخت فرقد سالی
 سلطان المشایخ بیرون آمدے اقبال خادم بیادے و چند آفتابہ پر آب
 بہمت توحی سلطان المشایخ داشتے و خود بیرون آمدے بعدہ سلطان
 المشایخ خود ریختے و در رانجیر کر دے و در آن محل جرحی کسے دیگر نبودے
 خداوند کہ تمام شب چہ راز نا و چہ نیانہ و چہ ذوق نا و چہ شوق نا با خداے تعالیٰ
 بودے چنانکہ در اینمغنی اس بیت بارہا بر زبان مبارک سلطان المشایخ
 گذشتہ است بیت عشقے کہ ز تو دارم اے شمع چگل + دل داند من دامن و
 من دامن و دل + و بخط سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام قطعہ تنہا من و شب
 و چراغ + مونس شدہ تا بگاہ روزم + کاش ز آہ سرد بکشم + گاہ از تفت سیدہ
 بر فروزم + و نیز ای بیت بر زبان مبارک برگذشتہ است بیت بارے
 تماشای من و شمع بیا + کز من دے نماذ و ازوے دودے + شیخ سعیدی
 خوش گوید بیت شبہا من و شمع میگدازیم + اینست کہ سوز من نہاں است +
 وقتے مولانا بہرام کہ از بنیرگان شیخ نجیب الدین متوکل بود و بصلاحیت و ویتا
 و مردنی موصوف او میگفت کہ وقتے سلطان المشایخ را بنیارت شیخ الاسلام
 قطب الدین نجتیار قدس سرہ العزیز دریافت مفاہد در غایت مشغولی دیدم
 بعد ملاقات سلطان الاولیا سلطان المشایخ فرمود کہ مرا مشب نمودہ اند کہ
 نظام ہر کہ ترا دیدہ است از مومن من اورا بیا مزیدم و کاتب حروف بخط مبارک
 سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ است کہ اِنِّیْ بَلَّغْتُ هَذِهِ الْبَلَّةَ اَرْبَعِیْنَ
 سَنَةً فَاسْتَحْيَتْ مِنْ سَبِّ ذِکْرِ نَبِیِّ دُبَا بَا و گمان کاتب حروف اینست کہ آں
 شب کہ سلطان المشایخ را بیداں کرامت مخصوص گردانیدہ اند چنانکہ ذکر
 رفتہ است ہمیں شب است کہ سلطان المشایخ بقم مبارک خود قصہ
 آں شب در سخن عبا رتا عمری آورده است و آں شب سلطان المشایخ
 سن بدستی کہ رسیدم من دریں شب چهل سال را پس شرم سے اید مرا چیل سالگی بخود و قلیک
 یادے اند کہ حق تعالیٰ مرا بقدر پیش

بدین کرامت مشرف گشته بود و بدین درجہ اعلیٰ کہ بدین ادا آمرزیده شوند مکرّم شده از جهت
سلطان المشائخ ہمیں جواب آئی کہ من شرم دارم ازین عمر خویش کہ در آن حضرت بہرگز
یا کنند اگرچہ ہر شب از اس سلطان المشائخ شب قدرے بود چنانکہ روایت کنند
شب سلطان المشائخ بمطالعہ کتب اسرار الہی مشغول بود و بقلم مبارک خود
اں معانی کہ از عالم غیب لہر می شد فی میکرد در اثنا سے ایں مطالعہ کتاب موزنات
غیبی قلم از دست مبارک سلطان المشائخ بچست سر نوک خود بر زمین ہنہا
و بایستاد و خدا تعالیٰ و تقدس را سجدہ کرد سلطان المشائخ بدین علامت
شب قدر دریافت بزرگے گوید بیت امشب شب قدرت بشتاب و قدر
شب قدر خویش دریاب و از خواجہ سالار نہین کہ ذکر او در کتب مناقب یاراں
تجری یافتہ است روایت میکنند کہ سلطان المشائخ نے فرمود ہمینکہ آخر
شب نے شود بیتے از عالم غیب در دل من فرودے آید بر آن خوش میباشم
شیخ سعدی خوش گوید بیت چندان بشنیم کہ بر آید نفس صبح و کا وقت بدل
میرسد از دست پیامے و امیر خسرو در مدح ایں بادشاہ خوش گوید قطعہ
نے زار برار دیدہ کس غمش و نے زار بادل یافتہ باش و ہر شب زواج عالم ہر راہ
صبح دولت دیدہ در شب تار و چنانکہ امشب در دل من ایں بیت فرود خوانند
بیت و رہنمایم غدر بامیدیر و اے بسا آرزو کہ خاک شدہ است و گریبانیم زندہ
بردوزیم و دانے کز فراق چاک شدہ است و چون دوم بار ایں بیت آغاز کرد
آگاہ عورتے را دیدیم کہ برین آمد بجز تمام آغاز کرد کہ شمارنا شاید کہ ایں بیت
بخواند سلطان المشائخ روے سوئے حاضران کرد نہ کہ تعبیر ایں چہ باشد
قاضی شرف الدین یار کہ اورا فیروز گے ہم گفتن سے عرضداشت کرد
مخدوم انیمنی در واقعہ بود و یاد و خواب سلطان المشائخ فرمود کہ خیر چنانکہ
من و تو شستہ ایم یعنی در پیداری بود بعدہ قاضی شرف الدین عرضداشت
کرد کہ ایں دنیا است بخواب کہ از شمار برد سلطان المشائخ قول اورا تحسین

کرد آمدیم بر سر حضرت چون وقت سحر شد خدمت بیا مدے و از جانب بیرون تختہ
 بزدے سلطان المشایخ دیار کردے طعام سحر از هر جنس پیش میبزد سبیل از
 تناول کردے باقی فرمودے بجهت خوردگان نگاہارید و از خواجہ عبد الرحیم
 کہ سحر بردن عہدہ او بود روایت میکند کہ بیشتر حال آن بودے کہ سلطان المشایخ
 سحر خوردے عبد الرحیم میگفت من عرضداشت میگردم کہ مخدوم وقت افطار طعام
 کمتر بخورد اگر طعام محرم اندکے تناول نکند حال چشود و ضعف قوت گیرد پس محل بگریته گفتے
 کہ چندین مسکینان و درویشان در کجھائے مساجد و دوکانہا گرسنہ و فاقہ زدہ
 افتادہ اند این طعام در حلق من چگونه فرو رود همچنان طعام از پیش بر میداشتے
 چون روز شدے ہر کرد نظر بر جمال مبارک سلطان المشایخ افتادے تصور
 کردے مگر مستے طلوع است و چشمہائے مبارک سرخ بودے از بیداری شب
 این ضعیف گوید ششوی شکر چشم تو جانہا بیکبار * اسیر زلف تو دلہا بہر تار *
 خیال زلف تو خواب از سرم برد * دو چشم مست تو خون دلم خورد * و چندین مجاہد
 ہاک سلطان المشایخ اختیار کردہر گرو ضعیفی بوجود مبارک او طاہر شد و از سبیلے
 کہ داشت نکشت و ہرگز کسے نگفت کہ سلطان المشایخ چار صد یا پانصد گفت
 خانے گذارد و یا چندین تسبیح میگوید مگر آنکہ عمر عزیز او مشغولی ہائے باطن کہ جز حقیقتا
 براں مطلع نبود و دریافت دلہا مصروف شد چنانچہ میفرمود کہ مراد واقعہ کتابے داد
 دراک مسطور بود تا توانی راحتے بدے مے رساں کہ دل مومن محل اسرار ربوبیت
 است بزرگے خوش گوید بیت میکوش کہ راحتے بجائے برسد * یادست شکستہ
 بنائے برسد * و میفرمود در بازار قیامت ہیچ کالائے رانچناں رون نخواہد
 بود کہ دریافت دلہا را العرض چون روز شدے تمام روزاں بادشاہ دیں بر سجاد
 مشایخ کبار مستقبل قبالہ مشغول باطن متفق جہا الی اللہ کا لہ فی نظر الیہ نشستہ
 بودے و از آیندگان ہر کہ آمدے از طوائف مختلف از علما و مشایخ و صدور
 اکابر و ضعیف و شریف بر اندازہ علم و مرتبہ ہر کسیکہ آن شخص در آن فن بودے

۱۲۹
 برحمت بہر سیدے و خاطر او دریافتے و طاہر ابدیشاں مشغول بودے و باطناً
 من کل الوجوہ بحق مشغول و در غیبتی آن ولایت وقت رابعہ عدویہ نطقے خوش گوید شعر
 اِنِّیْ جَعَلْتُکَ فِی الْفُؤَادِ مُحَدِّثِیْ ۝ وَیُحِبُّ جَنَّتِیْ مِنْ اَرَادَ حُلَّی سِنِیْ ۝ فَالْجَنَّتِ
 مَنِّیْ الْجَنَّتِ سَوَیْسُ ۝ وَفِیْ جَنَّتِیْ قَلْبِیْ فِی الْفُؤَادِ اِیْلَیْسِیْ ۝ شَیْخِ سَعْدِیْ خَوْثِ
 گوید بیت ہرگز وجود حاضر و غایب شنیدہ ۝ من در میاں جمع و دم جاسے دیگر
 است ۝ و آئندہ و روندہ از غریب و شہرے ہر کہ بیامدے و سعادت پائے بود
 حاصل کردے چکس را نمود نگذاشتے از جامہٴ جمیل و تحف و ہدایا کہ از عالم غیب
 رسیدے ہمہ بصرف رسانیدے و ہر کہ آمدے و بہر وقت کہ آمدے توقف نہ
 در حال پیش میریزد منتہی است کہ وقتے سلطان المشایخ دروں حجرہ قیلولہ
 کردہ بود و رویشے رسید چوں چہرے موجود نبود انخی مبارک آن درویش را باز گردان
 فی الحال سلطان المشایخ و قیلولہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق مع الدین را
 در خواب دید سلطان المشایخ خواست کہ خدمت کند شیخ شیوخ العالم
 فرمود اگر در خانہٴ چہرے نیست بقدر وسع حسن رعایت آئندہ واجب است
 این از کجا آمدہ است کہ بچہنیں خستہ دل باز گردانند چوں از قیلولہ برخاست
 انخی مبارک خادم را طلبیدہ و از اینجا تفحص کرد کہ کسے آمدہ بود چوں تحقیق شد سلطان
 المشایخ بروفت کرد کہ خدمت شیخ شیوخ العالم را در غضب دیدہ ام مرا
 عتاب میکرد بعد از این اگر چہ در قیلولہ باشم مازہ کنی بعدہ سلطان المشایخ را
 سہود شد چوں در قیلولہ نے بودند ہمینکہ بیدار میشدند و دو سخن پرسیدند یکے
 آنکہ سایہ گشتہ است دوم آنکہ آئندہ آمدہ است نیاید کہ منتظر باشد و چوں وقت
 نماز پیشین شدے بعد اداے نماز پیشین عزیزانے کہ بھمت پائے بوس رسیدہ
 نے بودند پیش سلطان المشایخ طلب شدے و مجاورہ و دلداری ایشان

۱۳۰
 در حقیقت کہ در اندام من تراز دل حدیث کردہ شد کہ من و دوست میدار و جسم من کسے را کہ از
 میکند انکس جلوس با من بل جسم من خاص ہم نشین را الفت کندہ است و در ہر وقت کہ از کسے

مشغول گشتے و در عبادات و سلوک این راه و محبت حق تبارک و تعالیٰ راه نمونی کرد
و فحول علماء و زهاد و عباد که بخدمت در آن مجلس حاضر می بودند کسی را مجال آن
نبود که سر بالا کند و روی مبارک سلطان المشایخ به منبذ اجرت آنکه
که ریاض حق تعالی بر سلطان المشایخ افتد می بود و هر چه سلطان المشایخ فرمود
سر بر زمین می نهادند و قبول میکردند مولانا شمس الدین یحییٰ رحمۃ اللہ علیہ
می فرمود آن زمان که در مجلس سلطان المشایخ می بودیم ما را مجال نبود که
که سر بالا کنیم و روی سلطان المشایخ به بنیم سر و دانداخته بدانچه فرمان شد
روئی بر زمین می آوردیم امیر خسرو گوید بیت خواباں ببادہ خوردن من
جرعه خوار ایشاں ہر جرعه کہ خوردہ سر بر زمین نہادہ ہوا اگر در علم سخنی افتاد
و یا مشکلی بود می حاضران مجلس را بنور باطن از علم سر آمدنی جواباں شافی فرمود
بحسن تقریر می کہ ایشاں متخیر می ماند و با خود میگفتند کہ ایں جواباں کتبی
نیست و ایں بجز علم الہام ربانی و من لدنی نباشد ہم ایں سبب فحول علماء
شہر کہ بتعصب تعدا اہل تصوف مشہور بودند بندہ ایں حضرت گشتند و رعوت
و سروری از سرور کردند و سر بریں آستانہ نہادند نکتہ دہم در بیان فتوح و
فتوح و اسباب آن و آمدن بادشاہان وقت بگدائی بر در سلطان المشایخ
نظام الحق و الدین قدس اللہ سرہ العزیز امیر خسرو در مدح ایں بادشاہ
دیں گوید شمنوی در حجرہ فقر بادشاہی در عالم دل چہاں پناہی ہوا شاہنشہ
بے سر و بے تاج ہوا شاہنشہ بجا کیلے محتاج ہوا بزرگے خوش گوید بیت
شدہ پیش در کاہش اندر زینش ہوا مغاک از لب تاجداران کشور ہوا کاتب صرف
از والد خود سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد چوں در فتوح
از عالم غیب بر سلطان المشایخ بکشاوند و دنیا از ہر چہاں طرف رخ بہ بندگان

سلطان المشايخ نهاد و سلطان المشايخ از آنجمله مبارک بود و در وقت مبارک
 اورا محبت باری تعالی چنان فرو گرفته که پروا سے هیچ چیز نداشت شیخ سعدی
 رحمته الله علیه خوش گوید بیت چنان بر وی متواتر شد ام به بوسے تو مست
 که فستم خبر از مر که در دو عالم هست به و از بهت اقبال دنیا که خاطر حق پذیرا و از آن
 بجای متغیر بود و در گریه بود و اگر وقت فتوحے گراں رسیدے گریه بیشتر کردے
 و جهد بیشتر فرمودے که زود تر تفرقه کنید و ساعته فضاة کساں میفرستاد
 که تفرقه کرد و چوں می شنید که در حال قسمت کردند و بختا جان رسانیدند
 خاطر مبارک قرار گرفته و در هر جمعه تجرید فرمودے و حجره ها و انبار خاها خالی
 کنانیدے چنانکه جارب میداد و بعد در مسجد جمعه رفتے و اگر از بادشاهاں
 و بادشاهزادگاں بر در سلطان المشايخ می آمدند و فتوحات می آوردند
 و آواز بدیده آمدن ایشان ناگاه بگوش مبارک اور رسیدے نفس سرد از
 سینه مصفا بر آوردے که آه کجایم آیند وقت درویشے غارت کردند امیر
 خسرو خوش گوید بیت تو که بر در تو کم شد سرد تاج بادشاهاں به چه خیال
 فاسد است اینکه من گدات جویم به و فتے چشم مبارک پر آب کرده بود و میفرمود
 که اینهمه از آنجا است و آنچه خواستم از حضرت شیخ شیعوخ العالم باز کردم
 بوقت وداع شیخ کبیر مرا یکد و کانے عیالی خرج راه فرمود باز فرمان رسانید
 که امروز بباش فردا رواں شوی چوں وقت افطار شیخ کبیر نزدیک شد
 هیچ موجود نبود من عرض داشت کردم صدقه مخدوم یکد و کانے مرا خرج را
 رسیده است اگر فرمان باشد از آن وجه طعاع بکنند شیخ شیعوخ العالم
 بغایت خوش شد و دعاهاے خیر ازانی داشت چنانکه این حکایت مشروح
 در نکته مجاہده شیخ شیعوخ العالم تحریر یافت است فیض بعد شیخ شیعوخ العالم

العالم فرمود کہ من براے توقارے دنیا از خدا خواستم ام چنانکہ شیخ شیعہ
العالم فرمود بلزیدم کہ آہ چندی بزرگاں سبب دنیا در فتنہ افتادہ اند حال
من چہ خواہد شد بجز آنکہ اینمعی در خاطر گذشت شیخ شیعہ العالم بر فور فرمود
کہ ترا فتنہ نخواہد شد خاطر خود جمعہ اربدیں نفس مبارک خوش شدم وے فرمود
شبہ بوقت آخر شب مے نیم عورتے در صحن جماعت خانہ جاروب میدہد
پرسیدم تو کیستی گفت من دنیا ام جاروب زنی خانہ مخدوم میکنم گفت مے
فتانہ ترا در خانہ من چکار از خانہ من بروں روہ چند کہ مے گفتم بیروں
نیرفت بعدہ انگشت بر قفاے او نہادم و از در خانہ بیروں کردم و در میان
کوچہ را نمودم الغرض ہم بمقدار آنکہ انگشت بر قفاے او رسیدہ آن نارماندہ
روے داد و میفرمود و در آنچہ خورد و بودم پیش مولانا علاؤ الدین اصولی
در پیدائش میخیزد از دم روزے و مسجد خلوت بود تکرار میکردم و در شنای
آن دیدم کہ مار ہائے زریں با لک گناں میروند من بنظر تجارب دیدن
گر فتم آخرین ہمہ ماراں مارے خورد دیدم میرفت گفتم بارے دریا ہم کہ این
چیت دستار چہ برآں مار خورد انداختم دیدم کہ در زیر آں دستار چہ تودہ
تنگہ ہائے زراست من دستار چہ برداشتم تنگہاے زراست را افتادہ گذارم
نکتہ یازدہم در بیان آنکہ در باب سلطان المشائخ نظام الحق الدین
قدس سرہ الغریزہ جاسدان بخیمت سلطان المشائخ علاؤ الدین خلجی
انار مشہور ہائے سخنانے رسانیدہ اند کہ لایق مجلس حضرت سلطان المشائخ
نباشد و الفا کردن و مقہور گشتن دشمنان و الہ کاتب حروف سید
مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ میفرمود و آں آیام کہ حق تعالی سلطان
المشاہد راجہ و عالمیان جلوہ گری داد و کوس عظمت و کرامت او در

۱۳۴
 گوش فلک ملک رسید و خلقی از علما و مشائخ و امرا و ملوک بندہ آنحضرت گشتند
 این ضعیف گوید شتموی قبلہ خسرواں روئے زمیں چہ ہفت کشتو ہمیشہ زنگین
 تاج شاہاں ز خاک در گہ توہ سرور اں خاک گشتہ در رہ توہ در گہ تست کماں
 در گہ ماہ و خورشید پاسباش نگرہ حاسد از ازار حسد در دل خلیدن گرفت
 بگوش بادشاہ عہد سلطان علاؤ الدین رسانیدند کہ سلطان المشائخ
 مقتدا سے عالم شدہ است و بیچ خلقی از خلق نیست کہ خاک در او را تاج سر
 نمیدارند حکیم سنائی چہ خوش بیت ہر کہ او خاک نیست بر دل و ہر گرفتہ
 است خاک بر سر او و والوان نعم مایہ سلطان المشائخ رشک الوان
 بہشت است مثل این کیفیت ہا بر بادشاہ عہد گفتند و در ضمیر او نشانند
 نباید کہ خلل ملکت بادشاہ از آنحضرت زاید زیر اچہ خلل ملک بعضی بادشاہان
 سلف ازین طائفہ شدہ است چون این معنی بسیار رسانیدند و این نام شاہ
 غیور بود بیک خیال ملکی جہانے از زیر تیغ مے آورد و خلیخانہ مایہ مے انداخت
 الغرض این بادشاہ غیور در خاطر گذرانید کہ احتمال دارد انہ معنی رست
 باشد زیر اچہ مقربان و لوازم و جوانب تخت من و سایر خلق بندہ و مرید
 او شدہ اند بزرگے خوش گوید بیتی متابعند ترا چون سپہ خور و بزرگ
 مستخواند ترا چون زمانہ پیرواں چیلہ باید ایگفت تا از ضمیر مہارک او چیزے
 ما را روشن شود کہ میل بدیں چیز ہا در دیا بادشاہ دانا بود تذکرہ در پرداخت
 امور بادشاہی متضمن بچند حدیث نویسانید یک حدیث بدیضمون بود چون
 سلطان المشائخ مخدوم عالمیاں است و در دیں و دنیا ہر گرا حاجت نیست
 از آنحضرت برے آید حق تعالی ز مام مملکت دنیا بدست این بندہ
 دادہ است بندہ را شاید کہ ہر کارے مصلحتی کہ در مملکت پیش آید بندہ

سلطان المشایخ عرضدار و تابدانچہ از آنحضرت خیریت مملکت و خلاص
 جاں ایں بندہ باشد فرمان شود تا ایں بندہ باتثال آں بکوشید و خلاص جاں
 و مملکت خویش از آں داند و بزرگے خوش گوید ملت تا مکر خدمت بر نہ بست *
 چرخ بنور رشید نشد تا جور * بنا بریں مقدمہ چند حدیثے دریں بانیجہ عرص
 افتادہ است بقلم مبارک خویش انچہ خیریت کار مملکت در آں باشد زیرم حدیثے
 بنشتن فرمایند تا بندہ آنرا بد پرواخت رساند بزرگے خوش گوید شعر و آری الی
 مؤثر المشکلات تمس قث * ظلماً لہا عن ذلایہ المستوقد * و بزرگے
 خوش گوید ملت آسائش خلافت و آدائش جہاں * و طلعت مبارک و را
 متیں تست * چوں ایں تذکرہ مرتب کنانید خضر خاں را کہ از پسران محبوب
 او و مرید سلطان المشایخ بود طلبید و آں تذکرہ بردست او داد و او را گفت
 کہ ایں کاغذ بمبروزیں بوس برساں و بردست سلطان المشایخ بد و خضر خاں
 راقصہ ایں حال معلوم بنود چوں خضر خاں بخدمت سلطان المشایخ
 رسید بعد قدم بوس آں کاغذ را بردست مبارک سلطان المشایخ داد و سلطان
 المشایخ آں کاغذ را بردست کرد و مطالعہ فرمود و حاضران مجلس را گفت کہ
 فاتحہ بخوانیم بعدہ فرمود کہ درویشاں را با کار بادشاہاں چہ کار من در دیشم از شہر
 گوشہ گرفته ام و بد ما گوئی بادشاہ و مسلمانان مشغولم اگر بسبب ایں معنی بادشاہ بعد
 از ایں چیزے مرا بگویند من از اینجا ہم بروم ارض اللہ واسعۃ چوں جو خضر خاں
 بسطان علاء الدین رسانید بادشاہ بغایت خوش شد و گفت من
 میدانستم کہ ایں معنی بحضرت سلطان المشایخ نسبتے ندارد و فاما دشمنان من بخوانند
 کہ ما بامردان خدا در اندازند و ایں معنی بسبب خرابی ملک گردید بعدہ بادشاہ
 بندگان جناب قدس سلطان المشایخ را معذرتہا کرد و گفته فرستاد کہ
 آں عے بنیمن کار ماے مشکلات را عورے شود تاویکھیاے آں مشکلات از عقل روشن آں
 زمین خدا کثادہ است۔

من از معقدا ان محمد و محمد جراتے کردہ ام بخشیدہ باشند و اجازت
 کنند تا من بیایم و سعادت پائے بوس حاصل کنم سلطان المشایخ گفت
 آمدن حاجت نیست من بدعاے غیبت مشغولم و دعاے غیبت را اثر است
 سلطان علماء الدین باز بجهت ملاقات اسحاق بسیار کرد سلطان المشایخ
 فرمود کہ خانہ این ضعیف دودار و اگر از یک در درآید من از در دیگر بیرون
 روم و نیز والد کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ نے فرمود کہ سلطان جلال لید
 انار اسد برمانہ در عهد دولت خود خواست کہ بخدمت سلطان المشایخ بیاید
 بہ چند دریں باب التماس میکرد میسر نمیشد تا غایتے کہ با امیر خسرو شاعر کہ
 مصحف دارا بود اتفاق کرد کہ بغیر اجازت بخدمت سلطان المشایخ برود
 امیر خسرو مناسب ہمیں دانست کہ این معنی بخدمت مرشد خود عرض میباید
 و اگر بخدمت سلطان المشایخ عرض ندام تحقیق از من برنجد کہ ترا معلوم
 بود مرا خبر نکردی اگر چه بادشاہ امیر خسرو سرے گفته بود فاما از سر جان خود
 برخاست و بخدمت سلطان المشایخ عرض داشت کرد کہ فردا سلطان بخدمت
 خواہد آمد بجزو یکہ سلطان المشایخ این معنی شنید ہماں ساعت غنیمت
 اجود ہن کرد و زیارت اشخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ
 سرہ العزیز رواں شد چون این معنی بادشاہ شنید از امیر خسرو برنجید کہ تو
 سرما کشف کردی و از سعادت پائے بوس سلطان المشایخ محروم گردانید
 امیر خسرو گفت از بخش بادشاہ ہمیں خوف جاں باشد فاما از بخش سلطان
 المشایخ خوف سلب ایماں باشد بادشاہ دانا بود این جواب را استحسان فرمود
 نکتہ دوازدم در بیان ملاقات سلطان المشایخ نظام الحق والدین باشخ
 الاسلام رکن الحق والدین بشخ الاسلام بہا والدین زکریا قدس اللہ

سره العزیز کاتب حروف از سید مبارک محمد کرمانی رحمة الله علیه سماع دارد
که کرات سلطان المشایخ را با شیخ رکن الدین قدس الله سره ملاقات
شده است کرات اول در عهد سلطان قطب الدین پسر سلطان
علاء الدین شیخ رکن الدین رحمة الله علیه از ملتان در شهر دلی می
چون نزدیک رسید سلطان المشایخ استقبال کرد و شیخ رکن الدین
را بر گذر حوض خاص علای سرای است بوقت فرض مباداد انجاد ریافت
بتعظیم بسیار ملاقات کرد فاما ملاقاتی سبکی و فی الحال باز گشت چون شیخ
رکن الدین بسلاطین قطب الدین پیوست سلطان پرسید که از بزرگان
ایں شهر اول شما را که بر سید شیخ گفت آنکس بهترین اهل شهر بود یعنی سلطان
المشایخ قدس الله سره العزیز گشت دوم شیخ رکن الدین چون شنید که
سلطان المشایخ نماز جمعه در مسجد کیلو کهری میگذارد روز جمعه در مسجد
کیلو کهری بجهت نماز جمعه حاضر شد و نزدیک و شمال که سمت الپا است
بنشست و سلطان المشایخ هم در مقام مهو و نزدیک و جنوب بوقت
در آمدن چنان نشسته بود سلطان المشایخ را خبر کردند که شیخ رکن الدین
درین مسجد حاضر شده است و میاں ایں دو در مسجد میخفتن و مسافتن
بعی است چون سلطان المشایخ از ادائے نماز جمعه فارغ شد بر ساحت
در مقامی که شیخ رکن الدین نشسته بود بیاید و شیخ رکن الدین بنابر
مشغول بود سلطان المشایخ پس پشت شیخ رکن الدین بنشست
تا آن غایت که شیخ رکن الدین از مشغولی خود فارغ شد بعد هر دو بزرگ
ملاقات کردند و مصافحه و معانقہ بجا آوردند و از هر دو جانب بیچ تقصیر از مر و میها
نبود شیخ رکن الدین از آنجا که کمال او بود و سیدک حضرت سلطان المشایخ

گرفت حکایت کناس سمت دجنوب کہ مقام مہود سلطان المشائخ بود رواں
 شد و دولہ شیخ رکن الدین نیز بریں آوردند چوں ہر دو بزرگ براستانہ میں در
 رسیدند شیخ رکن الدین تعظیم سلطان المشائخ را گفت کہ اول شما در دولہ سوا
 شوید و سلطان المشائخ نیز بہ تعظیم شیخ رکن الدین را فرمود کہ اول شما سوار
 شویتا بریں اسلوب کہ اول شیخ رکن الدین سوار شد کرت یکوم ملک السادات رسید
 کمال الدین احمد محمد کرمانی ہم کاتب حروف در در سراسے بادشاہ بود چوں
 از آنجا باز گشت دید کہ شیخ رکن الدین سمت غیاث پور سے آید بفرست در بیت
 کہ بخدمت سلطان المشائخ میروا سپانچیل براند و خطیرہ سلطان المشائخ
 رسید تا خبر کند سلطان المشائخ در آن روز خطیرہ بود در مقام مہودہ بارگاہے
 بود بالاسے حوض خانہ و صفہ کہ منسوب بعمارت خواجہ جہاں احمد ایاز است
 در محلے کہ در نوقت شیخ حسن سر برہنہ عمارت کنانیہ ہا است در آن بارگاہ شستہ
 بود چوں خبر آمدن شیخ رکن الدین شنید این معنی بخود راہ نداد و فرمود کہ میں سمت
 اندر پت ہم بہت احتمال دارد کہ در زیارت بزرگان میں حوالے برو د فاما
 اقبال خادم استعداد مایہ دہد و ہدایا سے شکر فرماد و چوں شیخ
 رکن الدین از راہ اندر پت منحرف شد و جانب در خطیرہ سلطان المشائخ
 میل کرد چنانکہ دولہ شیخ رکن الدین در گنبد دہلیز میا گئی کہ نزدیک چوتہ مقابل
 یاراں است رسید سلطان المشائخ از بالاسے بام بعبادت فرود آمد در میان
 صفہ ستون میں ہر دو بزرگ ملاقات شد دولہ شیخ رکن الدین ہم دروں
 صفہ ستون مذکور فرود آوردند و شیخ رکن الدین را در آن ایام در پائے مبارک
 آزار سے رسیدہ بود بدان سبب نمیتوانست کہ از دولہ فرود آید ہم چند جہد کرد و فرمود
 کہ مرا فرود آید از آنجا کہ تواضع و اخلاق سلطان المشائخ بود ہیچ جہد و آمدن
 ندا و شیخ رکن الدین ہم در دولہ نشست و متصل دولہ شیخ رکن الدین
 مقابل رو سے جانب قبلہ سلطان المشائخ نشست و ساعتے بمکالمہ محاورہ

کند یک مشغول شدند درین میان مولانا عا و المله والدين اسماعيل که برادر
 صوری و معنوی شیخ رکن الدین بود قدس الله سره همما الغیر نے گفت کہ امر و زیو جو و
 این دو بزرگ مجلسے بابرکت است و غیر المجالس مجلسے است کہ و آں بحث علمی
 باشد این سخن گفت بعدہ توجہ بسلاطان المشایخ کرد سلاطان المشایخ سنا
 بود و شیخ رکن الدین نیز سخنے گفت بعدہ مولانا عا و المله والدين سوال کرد کہ حضرت
 رسالت صلی اللہ علیہ وسلم کہ از مکہ در مدینہ ہجرت فرمود حکمت چه بود شیخ رکن الدین
 توجہ بسلاطان المشایخ کرد و جواب تماس کرد و سلاطان المشایخ توجہ بشیخ
 رکن الدین کرد و گفت شما بیان فرمائید بعدہ شیخ رکن الدین جواب فرمود درجہ
 و کمالات نبوت کہ بہجت حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تقدیر کردہ بودند
 موقوف بر آں داشتہ چوں حضرت رسالت صلعم باصحاب صفہ کہ در مدینہ بودند بر
 کمالات و درجات مکمل گرد و چوں شیخ رکن الدین این جواب فرمود سلاطان المشایخ
 گفت کہ این ضعیف را نیز وچہ در خاطر مے گذرد فاما در ہیچ تفسیرے و کتابے ندیدہ
 ام و آں ایست کہ دعوت ارشاد حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم بہ کیاں سید
 بود و ایشان یاں دولت مشرف گشتہ فاما جماعت ناقصان کہ در مدینہ بودند و بعض
 رسالت صلی اللہ علیہ وسلم نمیتوانند رسید حضرت رسالت راضی اللہ علیہ
 وسلم فرماں شد کہ از مکہ در مدینہ ہجرت کن تا از کمالات تو بدین ناقصان چیزے
 برسد و ایشان از دولت تو مکمل گردند عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ کہ در
 جوابہائے کہ این دو بزرگ دیں فرمودند در تحت ہر جوابے عظمت و کمال ہر دو
 بزرگ معلوم مے شود کہ یکدیگر را بدین عبارات لطیف تعظیم کردہ اند الغرض چوں
 خواستند کہ مایہ پیش آرند رخ جانان کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ آوردند کہ
 اس کار شماسست کہ از میان ما کسے را زہرہ آں نباشد کہ پیش این دو بزرگ
 مایہ تواند کشید و الیہ فرمود رحمۃ اللہ علیہ چوں سن کند و ردی پیش بروم
 دیدم کہ بالائے دولہ شیخ رکن الدین کاغذ ہائے عریض محتا جاں بسیار است

آں کا غذا یا کجانب میگردم تا جاے نہادن نان باشد دریں محل شیخ رکن الدین
 قدس سرہ العزیز روے سوے سلطان المشایخ کرد و گفت شما میباید که
 ایں کا غذا چیست بعدہ فرمود ایں عریض مسکینان ایں زماں کہ من برباد شوم
 میروم خلق محتاج عریض میدہند تا ہمت ایشان بکفایت رسد و امر وزانشا
 را معلوم نمود کہ من برباد شاہ دیں میروم سلطان المشایخ بحسن عبارت الطحا
 و اخلاق بسیار معذرت گنج کرد چوں طعام ترتیب کردہ شد و سکورہ سرکہ انگور و دیگر
 بود شیخ رکن الدین جانب من اشارت کرد کہ ایں سکورہ پیش من بیار دریں
 محل سلطان المشایخ فرمود کہ ہم شہرست شیخ رکن الدین رحمۃ اللہ علیہ
 فرمود ترش ہم از اں است سلطان المشایخ فرمود کہ عزیز ہم از اں است
 الغرض چو طعام برداشتند اقبال خادم چند قطوہ جامہ مہین از جہتلی و شام
 یافت و یک گرہ صبتک زرد جامہ باریک بستہ چنانکہ شعلہ لعلی تنگہا از اں
 گرہ بیروں میزد پیش شیخ رکن الدین آوردند چوں نظر شیخ رکن الدین
 بر آں گرہ تنگہا زرافہ فرمود کہ اُسٹر ذہبک سلطان المشایخ فرمود اُسٹر
 ذَہَبَکَ وَ ذَہَابَکَ وَ مَذْہَبَکَ و ازین حرف مستنبط خوا مض سلوک
 کریم الدین بیانہ داما خواجہ محمد بدر الدین اسحق کہ نبیرہ شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس سرہ معنی استنباط کردہ اینست کہ انجہ شیخ الاسلام
 شیخ رکن الدین رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ اُسٹر ذہبک مفہوم ایں معلوم و ظاہر
 است و انجہ سلطان المشایخ فرمود کہ اُسٹر ذَہَبَکَ وَ ذَہَابَکَ
 وَ مَذْہَبَکَ مراد ایں دو لفظ دیگر ذَہَابَکَ وَ مَذْہَبَکَ دریں محل چیست
 مقرر باد کہ ستر معاملہ سلوک ایں راہ واجب است بلکہ فرض تا ایں معاملہ
 دینی منظور نظر خلق نگردد کہ نظر خلق آفتہ قویست و دفع ایں آفت ہمیں است
 کہ خدا سے تعالیٰ در باب یکے کرم کند از مقام محبت بدرجہ محبوبیت رساند و نخواہد
 کہ بر معاملہ محبوب خدا کسے را اطلاع دہد پس نامزد حال او چیرے گرداند کہ خلق

شیخ رکن الدین
 فرمودند
 چنانکہ
 خود را

ظاہر ہیں رائظہ برآں چیز افتاد وخلق درگفت وگوئے آں چیز بمانند و معاملہ آں محبوب
درپردہ ستر باشد چنانکہ دوستے از دوستان خدای تعالیٰ را دنیا اقبال کند و آواز آنجلہ
مُبر را باشد باطن مبارک ابو محبت باری تعالیٰ چنان مستغرق کہ پروا نئے هیچ چیز سے
نباشد و میل بکونین نکند و نظر خلق برآں اقبال دنیا باشد و او بجا طریق جمع بر سجاد و محبت
باری تعالیٰ راسخ و مستقیم بیت تا ذوق دروغم خبر سے میدہا از دوست بہ از طعنہ دشمن
بخدا اگر خبر ستم بہ بسبب معاملہ انجینس و لیئے بدیں سبب نظر اغیار مصنون و محروس بماند
و در عالم مشاہدہ و قرب ہر روز بلکہ ہر ساعت بر فریاد پس این دو لفظ ذہا یلک و
مذہبک و جواب اُس اُن ذہبک درست آید باز آیم بر سر حرف آں جامہ ہا
و تنکہ ہاے زرشخ رکن الدین قبول نمیکردند بعدہ آں جامہ ہا باگرہ تنکہ ہا پیش
مولانا عموالدین اسماعیل کہ برادر شخ رکن الدین بود بردند و خدمت مولانا
عماد الدین نیز بسبب موافقت شخ رکن الدین قبول نمیکرد و دریں محل شخ
رکن الدین جانب مولانا عموالدین اشارت کرد کہ تو بتاں بعدہ مولانا
عماد الدین کہ بوفور علم فضل و تقویٰ آراستہ بود و حکم اشارت شخ خود قبول کرد کرت
چہارم سلطان المشائخ را زحمت بود شخ رکن الدین قدس سرہ العزیز بیعت
سلطان المشائخ آمد و عشرہ ذی الحجہ بود چوں ملاقات شد شخ رکن الدین
فرمود کہ عشرہ ذی الحجہ بہت و ہر کسے بہت دریافت سعادت حج سعی مے کند فاما من
سعی کردہ ام تا زیارت سلطان المشائخ در یام تا ثواب حج حاصل آید سلطان
المشائخ قدس سرہ العزیز چشم برآب کرد و بانواع کرم معذرت میفرمود کرت پنجم
چوں زحمت سلطان المشائخ قدس سرہ العزیز غالب شد عجب زحمت کہ از
غلبہ محبت و عشق چند کرت ہر روز غایب میشد و چند کرت حاضر در این چنین حالے
شخ رکن الدین بیعت آمد شخ سعدی خوش گوید بیت خنک آں رنج کہ یام
بیعت بسر کردہ و در منداں بجز این دوست ندارد دید و آرا بہ سلطان المشائخ
بر کہت نشستہ بود قدرت فرود آمدن از کہت ممکن نبود بعد ملاقات سلطان المشائخ

شیخ رکن الدین را بر کبش می نشاندند شست بچنان کرسی آوردند شیخ
 رکن الدین بر کرسی نشسته و یاراں تحمیر بودند که سلطان المشائخ در عالم تحمیر
 مکالمه محاوره چگونه خواهد بود فاما سلطان المشائخ از کمالی که داشتند بجال خود
 باز آمدند و با شیخ رکن الدین مشغول شد بعد از شیخ رکن الدین فرمود رحمه الله
 علیه **اَلَا بُدَّیَا مَخْیَرُونَ عِنْدَ الْمَوَاتِ** چنانچه در حدیث است **مَا مِنْ نَبِیٍّ یَمُوتُ**
اِلَّا وَیَخْیَرُونَ اولیا خلف ایشان اندا ولیا را نیز تحمیر است خواه باشد خواه برود و چون
 قصه برینجه است سلطان المشائخ را حیات خود که حیات عالمیان متضمن آنست
 از حضرت رب العالمین چند گاه می باید خواست تا ناقصا از کمالی حاصل شود
 سلطان المشائخ چشم پر آب کرد و فرمود که من حضرت رسالت راصلی الله علیه
 و سلم را در خواب دیده ام که میفرمود نظام اشتیاق تو ما را بسیار است شیخ رکن الدین
 رحمه الله علیه حاضران برین حرف در گریه شد و بعد از آن شیخ رکن الدین
 باز گشت عرض میدارد کاتب میروم بر آنجمله که این بنده سعادت قدم بوس شیخ
 رکن الدین رحمه الله علیه عهد غلق در شهر دلی بر ابرجد مادرین خود مولانا
 شمس الدین دامغانی دریافته بود و حق نمک مایده ایشان و زرت ایشان بنده تمام
 شد نکته سیزدهم در بیان بعضی کرامات سلطان المشائخ نظام الحق والشرع
 والدین قدس سره العزیز سلطان المشائخ رحمه الله تعالی علیه جمعی
 حاضر بودند و خواججه محمود پوه که از مریدان شیخ شیوخ العالم فرید الدین اونیرواں
 مجلس حاضر میگفت که من اول حال در خواب صورتهای لطیف و صاحب
 جمال میدیدم ازین جنس بسیار میگفت بعد از سلطان المشائخ فرمود این یعنی
 بسیار میباشد و قتی من در کبش نشسته بودم فرشته بصورت ماه بیاد نزدیک
 کبش من بایستاد و مرا گفت درویشی پیش در ایستاده است بعد از فرمود نوروز
 روز چهارشنبه وقت است و افرودم آید تا روز شنبه می باشد بهمین که آفتاب
 بر می آید آن نور بالای رود و قتی مردی بخدمت سلطان المشائخ طعاعی
 انبیا افتخار داده می شوند نزد موت خواججه همیشه در دنیا مانند خواهد بود و نیست
 نبی که بمیرد آن نبی مگر انکار افتخار داده می شود و آن نبی ۱۷

مے برد و راشاے راہ در خاطر او گذشت اگر سلطان المشائخ بدست مبارک خود نوالہ در کام من نہد کامرانی کنم چوں بخدمت رسیدم مایہ برداشت کردہ بود سلطان المشائخ تنبول میخورد تنبول از دهن مبارک خود بکشید و بدست مبارک خود کردہ در کام من نہاد و فرمود کہ بتاں ازاں بہتر وقتے چند یار عزیزا اتفاق آں شد کہ بخدمت سلطان المشائخ بروند و میان ایشان یکے دانشمند بود ہر کسے ازیں یاراں بوجہ خدمتے شیرینی مختلف بہا خریدند ایں دانشمند گفت کہ ایں ہدایاے مختلف یکجا پیش سلطان المشائخ خواہید نہاد خادم برخوہداشت و او قدرے خاک از راہ برداشت و در کاغذے پیچید چوں بخدمت سلطان المشائخ رسید ہر کسے چیزے پیش نہاد و دانشمند آں پُری کاغذ پیش نہاد خادم آں ہدایا برداشتن گرفت خواست کہ آں پُری کاغذ ہم بردارد سلطان المشائخ فرمود کہ ایں را ہمیں جا بگذارد کہ ایں سرمہ بشیریت خاص چشم ماست آں دانشمند تاب شد سلطان المشائخ اورا بشیریت خاص مشرف گردانید و اورا مستطہر کرد اگر اورا رے ویانے ترا حاجت باشد مارا بگوئی از قاضی محی الدین کاشانی رحمۃ اللہ علیہ روایت میکنہ کہ او میفرمود کہ من از خانہ وضو کردہ بودم و بخدمت سلطان المشائخ آدم و خاطر مشوش بود کہ تجدید وضو نگرفت سلطان المشائخ بنور باطن دریافت و فرمود کہ وقتے سپر سید اجل بر من آمدہ بود ہر چند کہ با او من سخن میگفتم اورا حاضر نے یا فتم گفتم سید چہ حال است کہ ترا غایب نے بنیم گفت مخدوم من وضو در خانہ ساخته بودم باز تجدید وضو نکردہ ام خاطر من مشوش است من گفتم سید برو وضو کن و خوش بیا فارغ و جمع بنشین خواہہ بریں حروف رسید من برخاستم خدمت کردم کہ مخدوم مرا نیز ہمیں واقعہ است تبسم کردہ فرمود کہ برو وضو کن و بیاروز رے دوبار بخدمت سلطان المشائخ یکجا آمدند یکے در وضو چنداں حتیاط نہ کردہ چوں بخدمت سلطان المشائخ آمدند اول سخن سلطان المشائخ پیش ایشان بود کہ در وضو احتیاط باید کرد کہ **اَلْوُضُوْءُ شَرٌّ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ** از قاضی محی الدین کاشانی

باب فیضائل نواجگان چشت از حضرت سالت تا عهد حضرت نظام الحق والدين قدس الله سره العزیز

رحمة الله عليه روايت می کنند که در عهد علایی بے موقوف شده بودم آن حبس دراز کشید کسے را بخدمت سلطان المشایخ فرستادم که بیگنا ہے موقوف ماندہ ام و کسے از من یاد نمی کند حال من چگونه خواهد شد سلطان المشایخ سہ کند وہ بر من فرستاد کہ ہر روز یکے ازین بخور بچنایاں کردم سیوم روز خلاص یافتم از مولانا وجیہ الدین پائلی علیہ الرحمۃ روايت میکند کہ او نے فرمود مرا زحمت دق آغاز شدہ بود طبیبان گفتند در باغ بر سر آب سکونت کن گفتم در باغ سکونت دشوار است و خانہ سلطان المشایخ بر سر آب است آنجا باشم دارو ہائیکہ طبیب فرمودہ بود حاصل کردم چون بخدمت سلطان المشایخ رسیدم دیدم افطار کردہ بود و نایام زمستان بود کسے مندیہا آوردہ بود سلطان المشایخ تناول میکرد مرا فرمود بسم الله الرحمن الرحیم در کسے بآنکہ زحمت دق بود و من بے گرم باشد بحکم فرمان سلطان المشایخ خوردہ شد چون از پیش سلطان المشایخ برخاستم صحبت کامل یافتم محتاج بعلاج نشدم مولانا زید الدین یار کہ اورا رفیق ہم گفتندے مردے صادق القول بود روايت می کنند کہ من شبے در دہلیز سلطان المشایخ شترے را دیدم از دریکہ پیروں در زیر دریکہ پایستاد سلطان المشایخ بر آں شتر سوار شد و شتر در ہوا میرفت من بخود شدم چون زمانے گذشتہ بخود باز آمدم خواب از سرفرت تا آخر شب شد باز دیدم آں شتر آمد زیر آں دریکہ پایستاد سلطان المشایخ دریکہ باز کرد و درو رفت شتر باز گشت و کاتب حروف از ثقہ سماع دارد کہ شیخ نجم الدین صفا ہانی شصت سال مجاور خانہ کعبہ بود و خانہ ساختہ بود کہ پیوستہ نظر او را آنجا نشستہ بر خانہ کعبہ افتادے شیخ کامل حال بود روزے حجاوران مکہ اورا رسیدند حکمت چیت کہ سلطان المشایخ امر و مقتداے عالم است و بندگان خداے را بمقصد میرساند چگونه است زیارت خانہ کعبہ نمے کند و دولت حج درنے یابد شیخ نجم الدین رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ بیشتر حال نماز بباد در خانہ کعبہ حاضرے شود و در جماعت با ما مقفست

میلند اچھاں دارد کہ ایں شتر فرشتہ بود کہ از غیب مے آئدہ باشد و سلطان
 المشائخ را در خانہ کعبہ بر دو خواجہ ابو بکر و راق کہ بشرف قربت و مصلے داری
 سلطان المشائخ مشرف بود مے فرمود کہ وقتے سلطان المشائخ جبہ خاص
 بمن بخشید من ترتیب شکرانہ کردن گرفت کہ ایں جبہ را بہ بہا خواہ افتاد
 من ازین سخن منقص شدم چون شکرانہ بخد مت سلطان المشائخ بردم
 خادم را فرمود کہ یک سیر روغن ازین بستاں فحشب من عرض داشت کردم کہ
 ایں سہل چیز است قبول فرمایند بعدہ ہستم فرمود کہ ترا ایں جبہ بہ بہا خواہ افتاد
 سلطان المشائخ مے فرمود پیش ازین کہ من از غیاث پور مسجد کیل کوہی
 بہ نام جمع پیادہ میرفتم ہوا مے تابستان بود مقدار یک کروہ راہ و من صایم مرا
 دوران سر آمدہ در دوکانے نشستم در خاطر من گذشت کہ اگر مرا مے بودے
 در آن سوار میرفتم بعدہ ایں بیت شیخ سعدی در دل گذشت بیت ماقدم
 از سر کنیم در طلب بستاں + راہ بجایے بردہ کہ با قدم رفت + از آن خطرہ
 توبہ کردم بعد از سہ روز خلیفہ ملک یار پراں رحمۃ اللہ علیہ ماویا نے بر من
 آورد کہ ایں را قبول کنید من او را گفتم تو مرد درویشے از تو چگونه قبول کنم او
 گفت سیوم شب است کہ شیخ ملک یار پراں رحمۃ اللہ علیہ مرا در خواب فرماید
 ماویا پیش فلان بیر الغرض من او را جواب گفتم کہ شیخ تو فرمود اگر شیخ من
 فرماید انگاہ قبول کنم چون شب شد در خواب دیدم کہ شیخ نیشو خان العالم قدس سرہ
 مرا مے فرمایند کہ بخاطر ملک یار پراں آں را قبول کن و دیگر آورد و دانستم کہ فرستادہ
 حق است قبول کردم بعد از آن اسپ از خانہ من کم نشد بعد از مدتے آں
 ماویا را بخواجہ محمد خواہر زادہ دادم بعدہ قاضی محی الدین کاشانی
 درین محل گفت کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ہ تمن عینک اللہ فی الحرات
 قضی اللہ حق عینک بالخطرات و نیز وقتے یار مے بوقت افطار در خاطر گذرانید
 اگر سلطان المشائخ بقیہ آب کہ ہاں افطار خواہد کرد من و بد محض کر است
 لہ کیکہ برستہ حقتائے در تالستان بر کرد خدائے قائلے حاجتہا مے اورا بخطرات ۔

باشد ہم در اثنا سے ایں خطرہ سلطان المشائخ فرمود کہ ایں آبا اں یار را بگذر
 آں یار استغفر شد چون سلطان المشائخ بعد از مائیدہ بالا آمد و در مقام معبود
 بنشست آں یار را بایاران دیگر طلب شد چون بنشستند بعدہ فرمود کہ خدائے
 تعالیٰ را بندہ باشد کہ چہل سال است نہ طعام سیخورده است و نہ آب سلطان
 المشائخ نے فرمود کہ در مبادی حال با خود جز نم کرده بودم نہ کتابے نبویا نم
 و نہ بہا بستام ہمدراں آیام مردے اربعین امام غزالی برین آورد مرا خوش
 آمد با خود گفتم کہ من با خود جز نم کرده ام کتابہا نہ استام ازاں نتواب گذشت باز دم
 دل خود را متعلق آن کتاب یا فتم چند روز گذشتہ ہماں کتابش من بطریق
 ہدیہ آوردن من قبول کردم و متھے مردے بخد مت سلطان المشائخ آمد
 دید کہ احوال درویشاں و خدمتکاراں بنا مرادی میگذاختند مت سلطان
 المشائخ عرض داشت کرد کہ ساختن زر شمارا بیا موزم تا بار تنگی از پیش
 برخیزد سلطان المشائخ فرمود رنگ آمیزی کار ترسیاں است و نہ
 کردن صفت جہودان است نزدیک محمیاں زر کردن زرد روی
 است نہ مارا بال میل است و نہ سوے ذہب و ہابے و نہ حاجت من
 بدنیاست و نہ اقتراح من بعضی حاجت از قاضی الحاجات میخواہم مصرع
 دنیا بچہ کار آید فردوس چہ باشد چہ عزیزے صادق القول سلطان المشائخ
 را دید در خواب کہ گوئی در بہشت بر تختہ نشسته است مرغاب بنیدہ را فرمود
 کہ حق تعالیٰ مرا ہر روز وظیفہ میدہاں مردار جہاں سلطان المشائخ
 را نتوانست رسید ایں چہ وظیفہ است سلطان المشائخ خود آغاز کرد کہ حق تعالیٰ
 در دنیا از من خلق را وظیفہ مے دہانید آں را قبول فرمود و بکرم خویش عوض
 آں وظیفہ چندین ہزار دوزخی وظیفہ من کردہ است کہ من ہر روز پنجشنبہ
 عزیزے حکایت کرد کہ من از قصبہ خود قصد زیارت سلطان المشائخ
 رواں گردیدم گذر من میان قصبہ بوندی افتاد و دل گذشت اینجاد و شے

است که اورا شیخ موسیٰ گویند با اولاد قات کتم بر و فرتم پرسید که کجا خواهی رفت گفتیم
 بنجارت سلطان المشایخ گفت سلطان المشایخ را سلام من پرسانی
 و بگوئی که شب جمعه در کعبه ملاقات میکنم تو من بنجارت سلطان المشایخ پیوستم
 عرض داشت کردم در قصبه بوندی درویشی است سلام رسانیده است این
 سخن گفته شیخ منقص شد و فرمود که او درویشی عزیز است ولیکن زبان خود بر خود
 ندارد و خواه منہاج تشقدار که یکے از مردان خوب اعتقاد بود میگفت که مرا اتفاقاً
 شد که سماع کنم که پیش سلطان المشایخ عرض داشت کردم فرمود نیکو باشد
 خوش خواهی بود و بنیرگان شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس مدد العزیز
 و یاران دیگر از غیایا پو طلبیم پیش از آنکه یاران شهر بر سر من کسے گفتند
 قوالان حاضر اند بفرماید تا سماع بگویند باز گفتم بیشتر یاران نرسیدند و طعام موجود
 نشده گفتن سماع بفرماید و الامیر ویم در بازار فرستادیم طعام آوردیم و خرج
 کردند و سماع آتار کردند هیچ ذوق پیدا نشد من مشوش شدم که مجلس بچ ترتیب شد
 همدین ناخوشی سر فرو کرده بودم ناگاه سر بر کردم سلطان المشایخ را دیدم
 کلاه بر سر کرده بر در حوض خانه ایستاده است از دست بے خود شدم چوں
 بحال باز آمدم سماع سخت اثر کرده بود و یاران شهر هم رسیده چوں بنجارت
 سلطان المشایخ آمدم و این کیفیت باز نمودم تصدیق داشتند و گفتن جا
 که یاران این ضعیف باشند این ضعیف را حاضر تصور باید کرد و همچنین اجبه منہاج
 مذکور میگفت که وقتی شبے در خانه سلطان المشایخ بودم کہ سلطان
 المشایخ بیرون راست کرده بودند بر بام جامع خانه و بالاسے کہٹ جامئہ نم گیر
 گرفته بیشترے شب گذشتہ بود کہ از بالاسے کہٹ سلطان المشایخ عمود
 از نور طالع تا آسمان گرفت و صحن جماعت خانه و لب آب ہم روشن شد مرا
 زد گوشہ گرفتم و خود را خفته ساختم وقتی شیخ نور الدین فردوسی سہ بار خود را بخت
 سلطان المشایخ فرستاد کہ من بروم شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین

راجا کے ساخته ام شفقت کنید بیا ئید یکے ازاں سہ نفر گفت اگر سلطان
المشائخ شیخ است مرا چیزے بد ہاں خوردنی و دیگرے گفت کہ مرا جامہ
بد ہستیوم گفت بزرگان را امتحان نباید کرد بیچ نامذیشید چوں بخدمت سلطان
المشائخ آمدن فرمود ما نیز طعائے ترتیب کردہ انیم توانیم آمد ولیکن دل من بسو
شما خواند بود ہمہ ریں بودن مردے یک دیکے جغرات و چہارتنکہ آورد سلطان
المشائخ خادم را فرمود آں مرد را بدہ جانب آں مرد اشارت کرد کہ چیزے خوردنی
وسیم اندیشیدہ بودی بحدہ فرمود جامہ بیار آں دوم را بدہ وسیوم را فرمود بچہیں
باید آمد کہ تو آمدہ دو تنکہ و را ہم فرمود عرض میدار دکاتب حروف برا بخلکہ کہ شیخ
رکن الدین فردوسی را بخدمت سلطان المشائخ چنداں اخلاص بنود
واو از شہر آمدہ بود ہم در کنارہ آتجہ ن در حد کیلو کہرچی مقامے ساخته ست
و شیخی بنیاد نہادہ و پسران او را کہ جوان نو خاستہ بودند و مردان او را بانہرگا
سلطان المشائخ تقاضے بود کہ ات در شتی سوار و سماع گویاں و قص
کناں زیر خانہ سلطان المشائخ مے گذشتند و زیسے بطریق بعد از نماز
پیشیں در شتی سوار با جمعیت و سماع و قص کناں از پیش خانہ سلطان
المشائخ میگذشتند سلطان المشائخ بدولت بر بام جماعت خانہ مشغول
نشستہ و والد کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ رآن مجلس پیش ایستادہ بود چوں
با علیہ شور و سماع کہ در شتی میگردند و در نظر مبارک سلطانی المشائخ درآمدند
فرمود سبحان اللہ ساہا یکے دریں کار خون میخورد و جان خود فداے ایں راہ
میکنند و دیگران نو خاستہ اند و میگویند تو کیستی کہ مانہ ایم دست مبارک خویشتر
باستیں مبارک بر آورد و جانب ایشان اشارت کرد کہ حال برو ہمیں کہ کشتے
پسران شیخ رکن الدین باں خون خانہ خود رسید از شتی فرو درآمدند
خواستند غلے کنند ہمینکہ برب آب درآمدند و در حال غرق شدند بندہ ایں
حکایت از خدمت سید السادات سید حسین عم خود و سماع دار و خدمت ایشان

تیز روایت ہم از والد کاتب حروف میگردند رحمتہ اللہ علیہا پیسر صلح بقال طیبی
 کردے او مرید سلطان المشایخ بود او بنیارت سلطان المشایخ رفتے سلطان
 المشایخ اور در روز باز گردانیدے و شب نداشتے او از رفتن خانہ سلطان
 المشایخ ترک گرفت مولانا علی شاہ جاندار میگوید کہ من او را گفتم نیکو نمے کنی
 ہر ماہے یکبار برو پایے بوس کن شب در خانہ کسے بباش در بشیرہ او اربے ضائی
 ویم بعد از چند گاہ پایے او درم کرد از درو بیقرار شد مولانا علی شاہ گفت باز
 او را گفتم کہ اینست از اک سلطان المشایخ است گفت آرے و عجز کردن گرفت
 مبلغے لاجپین مراد داد کہ بنجدمت سلطان المشایخ برساں و از حال من عرض
 داشت کن چون بنجدمت سلطان المشایخ عرض داشت کردم سلطان
 المشایخ منقص شد چون من از خدمت سلطان المشایخ باز گشتم آن
 طبیب نقل کردہ بود کاتب حروف از خواجہ مبارک گوپنوی کہ یکے از یار
 اعلیٰ بود سماع دارو کہ من ہر بار از قصبہ گوپنویر سلطان علاء الدین
 مے آدم جامہ مکلف چنانکہ کسوت ملوک باشد مرا عطا میفرمود و این خلعت
 معبود من شدہ بود تا وقتے بر سلطان آمدہ شد دریں کرت یکتاے سپید
 فرمود من بدین سبب منقص گشتم و بنجدمت سلطان المشایخ آدم بعد
 پایے بوس روے مبارک بجانب من کرد و فرمود میت تحفہ شاہ بس عزیز
 بودہ اگر چہ دینار یا پیشیز بودہ بندہ را با سماع این بیت فرختے افزود و التفات
 خاطر بکلی رفت الحمد للہ علی ذلک وقتے دانشمندے بنجدمت سلطان المشایخ
 آمد و گفت کہ من بیعت خواہم کرد سلطان المشایخ بنو باطن دریافت کہ سبب
 سبب آمدہ است ہر چند بہمت بیعت الحاح کرد سلطان المشایخ فرمود کہ راست
 بلکہ کہ بچہ نیت آمدہ بعدہ گفت در ناگور زمینے دارم مقطع آن موضع مرا فرامحت
 میکند سلطان المشایخ فرمود اگر من رقعہ بنویسم ترا بہ ہم تو ترک ارادہ بیعت
 گیری گفت نیک باشد ہمان ساعت بجانب مقطع رقعہ نوشتند و غرض او وصل شد

سلطان المشایخ مے فرمود کہ وقتے من از زیارت مولانا رشید غفری
 باز گشته بودم و نزدیک حطیرہ ایشان کو چہ بود حالے مردے را دیدم مشکل
 شکران و بے ضبطے آید مراد دل گذشت کہ داند این مرد مرا آیبے رساند
 من بطرف دیگر رفتم او ہم گشت و ہاں طرف شد کہ من گشتم بسوے من آمد
 بحق گریختم مرا سلام کرد کنار گرفت و سینہ مرا بوسید و گفت الحمد للہ اینچنین
 سینہ ہنوز در میان مسلمانان ہست این گفت و گذشت چوں سر پس کردم
 بیج کسے را ندیدم تا پیدا شد فاما از شیخ نصیر الدین محمود روایت مے کنند کہ
 سلطان المشایخ مے فرمود وقتے من نزدیک دروازہ پل مے بودم و بقا
 بر خود ما بوس بودے و با خود گفتے کہ نظام تو کجا و محبت حق کجا بدیں نیت در
 روضہ شیخ رساں چہلہ گرفتہ چہلہ تمام کردم و در روضہ شیخ رساں درختے
 بود خشک ہم دریں چہل روز معائنہ کردم اس درخت تر و تازہ گشت پیش روی
 ایشان استاد م عرض داشت کردم کہ شیخ اس درخت خشک درس چہل روز
 از حال خود بگشت من چہل روز آدم بیج حال من نہ گشت اس سخن گفتہ جانب
 خانہ رواں شدم در اثنا مے راہ مردے را دیدم کہ غلطاں مے آید مرا اس لظن
 شد آں مرد شکر انت از و مخوف شدم آن مرد میل جانب من کرد باز از و منجر
 شدم آں مرد جانب من شد با خود گفتہ نظام پس یا شد بخداے گریز قصد جا
 او کردم نزدیک او رسیدم من ہر دو دوازہ کردم معانقہ کردم از دہن و از سینہ
 او بوے عطرے آمد تا اینچنین گفت اے صوفی از سینہ تو بوے محبت حق
 مے آید اینقدر گفت و غایب شد نکتہ چہار دہم منجملہ یازدہ نکتہ ذکر حضرت
 سلطان المشایخ در بیان بعضے کرامات آں فخر النساء فی العالمین
 رابعۃ العصر بی بی زلیخا صاحبہ والدہ ماجدہ حضرت سلطان المشایخ قدس سرہ
 اسرار ہا حضرت سلطان نظام الحق والدین سلطان المشایخ
 مے فرمود کہ والدہ مرا با خداے تعالے رسائی بود اگر او را کارے پیش آں مے

اتمام آں کار در خواب بیدار سے اختیار بدست او پیدا دند و بارها والدہ من
 پارسے سے بیدار سے کہتے کہ در تو عالم است نیکبختی و سعادت مے نیم بزرگے خوش
 گوید بخت وے آیتے کہ آمد در شان کبریا اند جہیں ناصیہ او بین است
 تا تنک عیشے سخت شد با والدہ گفت نفس شمار نیکبختی و سعادت رفتہ است ہیج
 اثر آں نے نیم گفت اثر آں ظاہر خواہد شد فاما وقتے کہ من از جہاں رفتہ نیم
 و ہیچناں بود و ہر حاجتے کہ مرا باشد پیش خاک والدہ خود عرض دارم غالب
 آں باشد کہ ہم در ہفتہ کفایت شود و کم باشد تا ماہ بکفایت برسہ و میفرمود
 اگر والدہ مرا حاجتے بودے یا نصہ بار صلواۃ گفتے و دامنے مبارک خود پیش دانتے
 و حاجت خواستے ہیچناں شدے کہ خواستے سلطان المشائخ مے فرمود وقتے
 کنیز کے آزاں والدہ بگریخت چوں خدمتگارے دیگر بنو ملتفت گو نہ شد با لاک
 مصلحت نشست و دامنے مبارک خویش پیش نہاد و با حقتعالے مناجات کرد
 گرفت در اثناے ایں حال والدہ را دیدم فرمود کہ کنیزک گریختہ است و من
 وام کردہ ام و ستد تا کنیزک نیارند من دامنے بر سر نغم من ازین سخن
 در تامل شدم ہمدریں حال شخصے برد روازہ آمد و گفت کنیزک از آں شما
 گریختہ است بیایید ستانید و آں ایام کہ سلطان قطب الدین پسر سلطان علاؤ الدین
 خلجی خواست کہ با سلطان المشائخ منازعت کند و سبب منازعت
 یکے آں بود کہ سلطان قطب الدین مسجد جامع میری عمارت کرد و راول
 جمعہ ہمہ مشائخ را و علما را طلب کرد کہ دریں جمعہ نماز دریں مسجد نو بگذارید سلطان
 المشائخ جواب فرمود کہ ماسی رزد یک داریم و ایں حق است ہمیں جا خواہم
 گذارد در مسجد میری زفت و سبب بگیرد و غرہ ماہ رسم شدہ بود کہ تمامی ائمہ مشائخ
 و صد و روا کبریہ تہنیت ماہ نو بخت بادشاہ مے رفتند سلطان
 المشائخ نیز رفت فاما اقبال خادم میرفت مدعیان و حاسدان را جائے
 درآمدن و القاءے عداوت شد سلطان قطب الدین را گفتند کہ

سلطان المشائخ روز جمعہ چنانکہ فرماں بود در مسجد میری حاضر شد و تہنیت
ماہ نو چنانکہ مشائخ دیگرے آئندہ منجے آید یک غلامے میفرستد سلطان قط الدین
را غور بادشاہی و ثنوت سلطنت و بہانباتی و کارآمد گفت اگر در غرہ ماہ آئینہ نیام
بیاریم چنانکہ دایم چون مخلصان سلطان المشائخ کہ برآں بادشاہ مقرب بودند
بخدمت سلطان المشائخ ایں سخن رسانیدند سلطان المشائخ بیچ گفت
و بزیارت والدہ خود در برفت و گفت کہ ایں بادشاہ در خاطر اندازد من داردا کرتا ماہ
آئندہ کہ با خود ایداد من ست گرفته است کار او بکفایت نرسد من بزیارت شما نیام
از راہ نازے و نیازے کہ بخدمت الدہ خود داشت آئینہ بوالدہ خود گذاریدہ
و سعادت در خانہ آمد و یاراں و خدمتگاراں از اں سخن بادشاہ منقص میبودند
ہر چند کہ ماہ نزدیک میرسد انتفات مخلصان را بیشتر وے میداد و سلطان
المشائخ خاطر جمع براعتما دانکہ بخدمت والدہ گذاریدہ است بر سجادہ کرامت
نشستہ تا از غیب چہ پیدائے شود چون شب ماہ شد و خلق منتظر آنکہ فردا غرہ است
سلطان المشائخ را طلبنے طرف بادشاہ خواہد شد العرض ہمدیں شب ماہ
بلائے از آسماں بر جان بادشاہ باندیش نازل شد و خسرو خات بلغاک
کرد و سرازتن سلطان بدخواہ سلطان المشائخ بہ تیغ تیز جدا کرد و تن او را
از بالائے قصر بیرون انداخت و سوار بالائے نیزہ کرد و بخلق نمود و شہنشاہ
سعدی خوش گوید میت اے رو بہک چہرہ نشستی بجائے خویش * باشیر چہ
کردی و دیدی سزے خویش * و کتاب حروف از عورتے کہ بر صدق قول
و دیانت او اعتقاد تمام است سماع دارد کہ میگفت کہ من خواب دیدہ ام گوئی
قیامت قائم شدہ است و خلق حیراں و مدہوش شدہ چپ راست میدووند
ایں عورت میگوید در دنیاں من ہم متحیر گشتہ میروم در اثناے ایحال نے بنیم
مردے علم بردست کردہ ایستادہ است و مرا میگوید کہ ایں علم بی بی زلیخا است
والدہ ماجدہ سلطان المشائخ تو در زیر ایں علم بیا من در اں ہجوم و غوغا

زیرا علم جاے یا فتم عرض میدارد کاتب حروف این عورت خواب بیند و ختم
 عم کاتب حروف است سید احمد محمد کرمانی کہ در حبالہ کاتب حروف است
 و در نظر سلطان المشایخ بواسطہ شفقت سید السادات سید حسین گذشتہ
 و نعمتہاے دینی و دنیاوی از آنحضرت یافتہ و سلطان المشایخ میفرمود و غرض
 جمادی الآخر روز نقل الدہ من بود شب آن چوں ماہ نو دیدہ شدہ سرور قدم ایشان
 نہاد و تہنیت ماہ نور و فوق مہود بجا آورد و در آنحال بر زبان مبارک ایشان رفت
 کہ غرض ماہ آیندہ سرور قدم کہ خواہی نہاد در یافتہ کہ نقل ایشان نزدیک است
 حال من متغیر شد گریہ در من گرفت گفتم اے مخدومہ من غریب بیچارہ را یکہ سے
 سپاری فرمود جواب این بامداد خواہم گفت گفتم چیست در حال جواب نمے گوید
 ہم در اثناے این حال مرا فرمود برو شب خانہ شیخ نجیب الدین بباش بحکم
 فرمان ایشان آنجا رفتیم آخر شب قریب صبح جاریہ دواں آمد کہ مخدومہ شما را میطلبند
 ترسیم و پرسیدم در حیات ہستند گفت آری پوچوں بخد مت ایشان پیوستہ
 فرمود دوش سخیں پرسیدہ جواب آں وعدہ کردہ بودم این زماں بگویم اکنون
 بشنو فرمود دست راست تو کہ ام است پیش داشتہ گفتم ایست بگرفت و گفت
 خداوند ایں را بتو سپارم ایں بگفت و جاں بحق تسلیم کرد شکر و سپاس بقیاس
 بر خود واجب دیدم و با خود گفتم اگر ایں مخدومہ یک خانہ پر از زر و گوہر ہیں خود
 میراث گذاشتے من اینچنین خوش نمیشدم دریں حال نفس خرم ایں کلمہ مایہ
 من گذاشت رحمتہ اللہ علیہا نکتہ پانزدہم در بیاں حالے کہ سلطان المشایخ
 را پیدا شد و بیاں حال ازیں دار فنا بدار بقا رحلت فرمود و وصیت کہ حاضر را
 کرد عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ کہ روز جمعہ بود و سلطان المشایخ
 را حالے پیدا شد و بنور تجلی درونہ مبارک او منور گشت و حق تعالی را در
 اثناے نماز سجدہ ہا کرد و بچنان در عالم تحیر در خانہ آمد و گریہ کہ پیش ازیں بود
 از اں غالب تر شد و ہر روز چند کرت غایب میشد و چن کرت حاضر و ہمیں میفرمود

نکتہ پانزدہم

کہ سر کسے بحسب عتقا و خویش و حطیرہ سلطان المشائخ کہ حطیرہ القدر است عمارتہا
رفیع مکلف کرد و نیت از آنکہ بزیر کیے از آن عمارتہا بیا ساید اگر سلطان المشائخ
راقتضا در سہ وزیر کہ ام عمارت دفن کنند این عرض داشت بکنیت تا این گالہ
بحسب را خود کار سے نہ کردہ باشند چوں مولانا شمس الدین بن خدمت سلطان
المشائخ این عرض داشت کرد فرمود کہ مولانا من زیر عمارت کسے خفتنہ نہ ام
من و صحرا خواہم خفت بچنان کرد ندا بخاک کہ روضہ متبرکہ سلطان المشائخ
است صحرا بود بقل سلطان المشائخ سلطان محجربین تعلق بر روضہ
متبرکہ کہ سلطان المشائخ گنبد عمارت کنانید حتی جل علی برائے سلطان
المشائخ حطیرہ عمارت ہاے رفیع بے نظیر و گنبد ہاے ٹلک رفعت کہ در
لطافت و صفائی آن در اقتصاے عالم کسے نشان ندا و از عجب تب گردانید
در و صفت اینچنین حطیرہ متبرکہ کہ رشک حطیرہ القدر است بزرگے خوش گوید
رباعی ازین پس من و صحراے صحن او کہ فلم بزیر ہاے بسیط جہاں بجاں پہ
زیستہ دل تماشا بر آمدہ بدھاں چو ذکر نہت آں بقعہ در زباں آمد بزرگے
نیز خوش گوید بیت ز روشنائی صحن ہواے او در دل ہاے نایا اسرار عجب

مسئلق صفحہ ۱۵۴ - بعد سطر ۱۴

پوشیدہ نامند کہ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ پانزدہم جب لم جب نہ خمس و خمین
و ستماہ بشرق ارادت شیوخ العالم مشرف شدہ اند و در آن وقت بیست سالہ
بودند پس ولادت حضرت سلطان المشائخ و ششصد و سی و شش باشد و ہر گاہ کہ
این نشان در مقصد و بیست و پنج باشد سن شریف ایشان ہشتاد و نہ باشد و انداعلم

در آب رواں اندازند و از آن سچ نخورد و بعدہ سید حسین عم کاتب حروف
عرض شد کہ روز ہاست کہ مخدوم طعام گذاشتہ است حال چہ خواہد فرمود
سید کیامہ شفاق حضرت رسالت صلی اللہ علیہ کہ وسلم باشد و طعام دنیا چگونہ

چنانکہ انی حکایت و رنگہ ملاقات شیخ رکن الدین تحریر یافته است العرض در
چہل روز چنانکہ طعام نمی خورد سخن ہم کمتر گفت تا روز چہار شنبہ کہ وفات
سلطان المشایخ بود این حال بود کہ در صدر تحریر افتاد ہند ہم نام مع الاخر
۷۷ ششم و عیشین و سبعاۃ بعد طلوع آفتاب سلطان المشایخ بجوارحت
رب العالمین پیوست و در مقام صدق و صفا و دیدار تجلی حق جل و علی قرار
گرفت این ضعیف گوید رباعی مہر بزرگوار بر احتجاب نمودہ عاشقان را بدین عبد
نمودہ پردہ از زلف بست بر رخ خود و در دوحیرت بدیں خراب نمودہ و اسیر
رحمتہ اللہ علیہ و مرثیہ سلطان المشایخ تاریخ نقل و بیت آوردہ است بیت
بیچ دوم و ہندو زمرہ ابر رفت آں مہ زمانہ چوں شمار بیت داد و بیچ و ہندو
و در غماز جنازہ سلطان المشایخ شیخ الاسلام رکن الدین نمیرہ شیخ الاسلام
یہا و الدین زکریا قدس اللہ سرہ العزیز امامت کرد بعد امامت نماز جنازہ شیخ الاسلام
رکن الدین بر زبان مبارک را ند کہ امروز مرا تحقیق شد کہ چہار سال کہ مراد شہر
وہلی داشتند مقصود این بود کہ بشرف امامت نماز جنازہ سلطان المشایخ
مشرق شوم و بوقت نماز پیشین حضرت سلطان المشایخ را ہم در خطبہ سلطان
المشایخ کہ نسخہ خلد بنیست دفن کردند بزرگے گوید بیت گویا جگر زمین کشانند
آں دورست خدا درونہا دند و روضہ متبرکہ سلطان المشایخ امروز قبلہ اقلیم
عالم است خاک پایان روضہ او تریاک عظم است این ضعیف گوید قطعہ خاک
درت کہ سر مہ اہل نظر شدہ است بہر شفاے دلہا تریاک عظم است و فرہ
ز خاک درت نزد عاشقان و جانست بلکہ در جاں سترے عظم است و این
ضعیف گوید قطعہ مسلمان و ہندو و ترسا و گبر و ز خاک درت جملہ افسر کنند
چو کافور و صندل از آں خاک پاک و بچشم انداز آرد و دائر کنند و باب دوم
در بیان مناقب فضائل و کرامات خلفائے شیخ الاسلام معین الدین حسن
سنجری و خلفائے شیخ الاسلام قطب الدین بختیار خاں و خلفائے شیخ

باب دوم فی شرح المشایخ الاسلام علیہم السلام بن محمد بن سخی و شرح توفیق الدین بن محمد بن سخی و شرح توفیق الدین بن محمد بن سخی
 شیعہ الاسلام فرمود حق و الدین قاسم السلام علیہم السلام معزز مقرر صاحب الدین عالم با
 ذکر شیخ الاسلام قطب الدین کہ خلیفہ شیخ الاسلام معین الدین بود
 ذکر شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین کہ خلیفہ شیخ الاسلام حمید الدین
 بود و ذکر سلطان المشایخ نظام الحق و الدین کہ خلیفہ شیخ شیوخ العالم
 فرید الدین بود و در باب اول میان شجرہ خواجگان چشت علیہم السلام تشریف
 است فاما ذکر خلفائے دیگر از ان ایس مشایخ کبار دریں باب تحریر می یابیم
 ان شاہ اہل تصوف آں مجرور از آفت تکلف آں عالم با حمل آں عابدیہ کسل آں
 قائم الیل آں صائم النہار آں والی حضرت متعالی یعنی شیخ الاسلام حمید المملۃ
 والدین سوا لی وارث الانبیاء والمرسلین الے احمد السعیدی اصفونی
 قدس سرہ العزیز بن بزرگ خلیفہ شیخ الاسلام معین الدین سجری بود و بخرقہ
 شیخ الاسلام قطب الدین بختیار اوشی قدس سرہ العزیز و اوساکن خطہ
 ناگور بود سلطان المشایخ میفرمود چو ایں بزرگ بخت شیخ معین الدین
 سجری رحمۃ اللہ علیہ پیوست و بدولت توبہ کفوض رسید جبراً و قہراً و بر آں دست
 تابا ز بر سر کار شود و شیخ حمید الدین رحمۃ اللہ علیہ جواب داد کہ بروید شیشین شکہ
 از ایند خود را چنان محکم بستہ کہم فردا بچوران بہشت ہم بار نکتم و سلطان
 المشایخ می فرمود کہ شیخ حمید الدین سوا لی را سوال کردند کہ یعنی اولیای
 جہاں میروند صیت ایشان در اقصائے عالم می رسد و بعضی کہ میروند نام ایشان
 کسے نمی گیر و حکمت چیست جواب فرمود کہ ہر کہ در حیات خویش خود را مستور
 داشتہ است بعد رفتن آں حق تعالی اورا مشہور می گرداند و آئندہ در حقیقت خود
 و شہرت کوشیدہ است بعد رفتن او نام او بچسبند کہم و ذکر ایں بزرگ
 مشتمل بر تکتہ است تکتہ اول در بیان مجاہدہ و روش شیخ حمید الدین
 سوا لی قدس سرہ العزیز منقولست کہ شیخ حمید الدین در خطہ ناگور
 یک یک زمین ملک داشت روزگار خود بیاں گذرانیدے نیم یکہ از ان بہشت

تکتہ اول

میرا کہ خود بخود راست کر دے و چیزے بکاشتے تائیں غایت کہ آں برسیدے
 نیز کہ بر سر است کر دے و چیزے بکاشتے و آنچه ازین بیکه حاصل شدے از ابقت
 از این و سحر قدرت ضروری بمصرف رسانیدے چنانکه یک فوطه چادر مکر مبارک
 بسے و پارچه دیگر بر سر و د مبارک انداختے بدین طریق درین دنیاے خدا ر عمر
 عزیز بر سر دے حکیم شاهی گوید بیت این دوروزه حیات نزد خرد و چه خوش و
 ناخوش چه نیک چه بد چون ازین حال مقطع ناگو را خبر شد چیزے نقدانه بخت
 شیخ حمید الدین قدس سره العزیز بر د عرض داشت کرد که اگر خدمت شیخ قدرے
 زمین دیگر قبول کند من تدبیر تخم و عوامل آن بکنم حال را بهتر فراغ باشد شیخ حمید الدین
 فرمود که از تو اجکای بآست ازین بابت قبول نکرده است و این یک بیکه که ملک نیست
 مرا کافی است مقطع را معذرت کرد و از آوردہ او بیچ قبول نکر و مقطع از بزرگی شیخ
 حمید الدین قدس سره العزیز در روشنی او بخدمت بادشاه عهد اعلام داد بادشاه
 عهد پانصد تنگه نقره و دیان یک دیدہ بنام شیخ بر آں مقطع فرستاد که این بخدمت
 شیخ بر د و قبیل من از د مسکنت بسیار عرض داشت کن تا قبول کند مقطع بخیر
 کرد و آن سیم و فرماں بخدمت شیخ حمید الدین بر د شیخ حالے بیچ گفت مقطع فرستاده
 بگذاشت و بر حرم محترم خود رفت و حرم ایشان در آن حال دانسته بر سر نداشت و دهن
 پیرا بن مبارک خود بر سر انداخته بود و شیخ را نیز فوطه که در مکر مبارک داشت کہتہ و پارہ
 گشته العرض شیخ خواست تا آن شاه زناں را در روشنی بیا ز ما بد بخدمت آں شیر
 زناں گفت کہ بادشاه عهد پانصد تنگه نقره و فرماں یک دیدہ فرستاده است توجہ
 دے کہ بی ایستادم آں شاه زناں گفت کہ اسے خواجہ توجہ دے خواهی کہ فقر چندین
 سالہ خود را باطل کنی تو خاطر جمع دار من دو سیر رسیماں بدست خود فرستاده ام از انقطاع
 جامہ خواہ شد کہ ترا فوطه و مراد اسے مرتب خواہ شد چون این سخن شیخ حمید الدین
 از آن فخر زناں شنید بغایت خوش شد و بیرون آمد و مقطع را گفت کہ اسے خواجہ را بدین
 آوردہ تو حاجت نیست من قبول کردی نہ ام نکتہ دوم در بیان بعضے کرامات

شیخ حمید الدین سہالی و مراسلاتے کہ میان شیخ حمید الدین و شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریا بود قدس سرہ العزیز نے فرمود ہندوئے بود در ناگورچوں او در نظر مبارک شیخ حمید الدین بیادے شیخ فرمودے کہ ایں ویلے خداست و گفتے بوقت مردن او با ایاں خواہد رفت و ختم کار او بخیر خواہ بود و واقع ہم بر آجملہ شد کہ ایشاں میفرمودند و ایں نفس دلیل بر علو درجست و کرامت شیخ حمید الدین سہالی است کہ اور انظر بر عواقب امور بود منقول است در ایں حصہ کہ نام و آوازہ شیخ حمید الدین سہالی در جہان منتشر شد سو اگرے بود در ناگور کہ کنی این ناگور در ملتان بردے و از ملتان پنبہ در ناگور آورے و یہ مراسلاتے کہ میان شیخ حمید الدین و شیخ الاسلام بہاؤ الدین بود برسانیدے شیخ حمید الدین بخدمت شیخ بہاؤ الدین بنشت کہ من تحقیق میدانم کہ خدمت شیخ از واصلان خداست و انہم تحقیق است کہ دنیا مغنوس باری تعالیٰ است چگونه است کہ اں بزرگ ایں دشمن خدا را دور نمے کند و شیخ بہاؤ الدین دریں باب جوابہائے نوشت کہ معلوم است ہم دنیا چیست و ایں چہ مقدار بر سرین خواہد بود تمثیلے کہ در قلت حقارت دنیا کردہ اند جوابے ے نوشت و شیخ حمید الدین را دلاسا بخشہ کرات دریں باب شیخ حمید الدین ے بشرت و بدیں سبب ملتفت خاطرے بود کہ ایں برچہ عمل شود کہ خدا این ایچہ جمعان الغرض تا ایں نایت کہ شیخ حمید الدین دریں باب علو کرد کہ اور اسرار غیبی از عالم غیب روشن شد فاما ایں ستر بر کسے نکشاد منقول است ہمدراں ایام فرزند از فرزندان شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریا قس سرہ العزیز و ناگور سید شنید کہ شیخ حمید الدین در نماز جمعہ حاضر نمے شود و غوغائے انگشت و چند نفر و انشد اں ظاہر ہیں را با خود یار کرد و در خصوصت کشاد و با جمیعت ہم بر و شیخ حمید الدین قس سرہ العزیز آمدہ امر معروف کردن گرفت شیخ ساکت بود چون غلبہ او زیادت شد فرمود کہ غلبہ کن کہ ناگور حکم مصر نہاد و تحت شرعی اورا ملزم کرد فاما چون شیخ حمید الدین را رنجانیدہ بود و اوقات معمورہ اورا بغوغا مشغول

سلاہ دوقلا
دیگر کتب و کتب
آکامہ دوقلا

گردانیدہ شیخ حمید الدین بر زبان مبارک راند و فرمود کہ انکار کہ وقت مارا
متفرق گردانیدی مارتا جس فرویشانہ فرمودیم الغرض بعد قتل شیخ حمید الدین
و شیخ بہاؤ الدین قدس سرہما العزیزاں فرزند شیخ بہاؤ الدین جاپے
سفر کردہ بود و رشتا سے رشتہ نمودے اور را بگرفت و گفت کہ چندین مال از میراث شیخ
بہاؤ الدین ترا رسیدہ است بیارتا من تر را کہم فرزند شیخ بہاؤ الدین کا جس
کرد او بجانب شیخ صدر الدین قدس سرہ العزیز ماجرا جس خود نشت و حصہ
مال خود از مال مقسوم طلبی چوں شیخ صدر الدین آمال برو فرستاد اں متمد
مال بستہ و گفت حصہ تو آمد بر شیخ صدر الدین بنویس تا اونیز از نصیب خود
مالے بر تو بفرستد آنگاہ ترا بگذارم او بضرورت مکتوبے دریں باب بخدمت شیخ
صدر الدین قدس سرہ العزیز و قلم آورد شیخ صدر الدین مبلغ از مال خود
بر اں متمد فرستاد تا اں برادر را بعد رفتے از جس خلاص دہانید عرض میدارد
کاتب حروف بر آنجملہ کہ حق تعالی را دیر حکمتے بود و اں آنست و اندر علم یعنی
شیخ الاسلام بہاؤ الدین را قدس سرہ العزیز قوت اں بود کہ مال نگاہ دارد
لاجرم اوقات معمورہ ایشان را متفرق نمیگردانید تا ماچوں اں مال بفرزند
رسید تحقیق است کہ مال دنیا فتنہ است و ایشان را اں قوت کجا کہ گرد آورند
توانند ہر آئندہ در حق فرزند اں او پاری توانے کہ کرم کرد تا بنفس شیخ حمید الدین
سوا لی قدس سرہ العزیز اں مال اندوست فرزند اں شیخ اما سلام
بہاؤ الدین نور اللہ مقہد متفرق شد و ایشان را در بلانیداخت انہم میل
بر علوم و حجت و کرامت شیخ حمید الدین بود قدس سرہ العزیز فی الجملہ
مناقب و فضائل ایں بزرگوار بسیار است بر نیت ما را اختصار افتاد و نکتہ سیوم
در بیان اسوۃ کہ اصحاب سلوک را از مشکلات راہ حق است از شیخ حمید الدین
کردہ اند و اں بزرگ جواب دادہ دریں کتاب آید عرض میدارد کاتب حروف
بر آنجملہ ہر مسئلہ کہ در طریقت و حقیقت اصحاب سلوک را مشکل شدے از خدمت

پانچم دفعہ اکل فلک شیخ الاسلام سعید الدین حسن سجری شیخ قطب الدین بختیار خاں شیخ فرید الدین عطار
 شیخ حمید الدین سوالی رحمۃ اللہ علیہ سوال میگردند و این بزرگ جواباے شما
 نے فرمود و بعضے اسولہ کہ از خدمت آں بزرگ کرده اند و خدمت ایشان
 جواب فرمودہ اند این بندہ در کتابی کہ بنظر مبارک سلطان المشائخ
 گذشتہ است دیدہ بعضے از اں اسولہ و اجوبہ آں سلطان المشائخ بقلم
 مبارک خود بجلامت حج در حاشیہ اختیار کردہ است آں اسولہ و اجوبہ این
 بندہ دریں کتاب آورده تا سالکان راہ حق از مطالعہ آں ذوق و نویندہ
 امیدوار را مغفرتے حاصل شود انشاء اللہ تعالیٰ سوال پرسیدند کہ وسوسہ شیطانی
 و اندیشہ نفسانی و القاء مسئلے و وحی ربانی در عالم انسانی یک رنگ یک صفت
 مے آید بچہ تو اں شناخت کہ شیطانی کدام است و نفسانی کدام و مسلیک بچہ صفت
 و رحمانی بچہ صفت جواب فرمودند طالبان سہ گروہ اند گروہ طالبان مولے
 و گروہ ابنائے عقبے و گروہ ابنائے دنیا و طالبان دنیا را معرفت خواطر
 محال است کہ ایشان را جملہ خواطر بیک رنگ نماید لکن تہ اشتغالیہم بالمآل
 و لا کمال و ابنائے عقبے فرق تو اند کہ میان خواطر و نبوی و آخروی لَوْنُ
 الخاطر الذی مَلَوْتُ بِتَنْصِيبِ حَالِي مُكَلِّدٌ رُبُّکُمْ وَرَآةُ الْحُظِّ الْوَقْتِي وَ
 الْحَاطِرُ الْاُخْرَى وَیَ فُجِّرْ دُمِنْ الْحُظِّ الْحَالِي وَ مَصْنَعٌ مِّنَ النَّصِيبِ لَوْنِ قَتِي
 و طالبان مولے تعالیٰ و تقدس جدا کنندہ خاطر عقیبوی و مولوی لَوْنُ الْخَاطِرِ
 الْعُقُوبِي مَا كَانَ صَافِيًا مِّنَ الْحُظِّ طِ الْحَالِيَّةِ وَ فُجِّرْ دُمِنْ النَّصَائِبِ لِمَا كَانَتْ
 و خاطر مولوی مقدس بود از حظوظ خالی و مطہر بود از نصائب مالی یعنی ابنائے
 دنیا را خاطر متفرق بود و ابنائے عقبے را خاطر جمع بود و طالبان مولے را خاطر

ازیراے بسیاری مشغول ایشان تحصیل مال و باید ہاے دنیاوی۔
 ازیراے اینکه خطر ہاے دنیوی بودہ است بہرہ حال تیرہ کردہ شدہ است بکہ تیرہ
 بہرہ دنیوی و اندیشہ آخروی کہ خالی کردہ شدہ است از بہرہ حاصلے و صاف کردہ شدہ
 است از نصیب دنیاوی۔
 و خلل کردہ شدہ است از بہرہ ہاے مالی۔

بنو ذریہ کہ خاطر تصور امتضا کن حق سبحانه و تعالیٰ از تصور منزہ است
و از انچه در خاطر فکاید مقلد ش تعالیٰ اللہ عن کلیلک علیک الید ازین معنی
است الفقہ کخیر کفہ اند عبادۃ الفقہ انفی الحق اطہر ایں معنی دلیل و وضع
است بر ترقی فقر از مقام تصوف اگر اصحاب تصوف مترقی مے بودند از اسباب
فقر عبادات ایشان از عبادات فقر ابر تر بودے و نیست اگر کسی گوید صوفی بالاتر از فقر است
کہ فقیر در مقام عبادت است و صوفی از مقام عبادت ترقی کردہ است گویم این مقام التصوف
اذ التی الفقر است نہ مقام الصوفی فی ابن الوقت سوال میاں فتوت و مروت
فرق چیست جواب ما قال اهل المعرفۃ ان روضة شعب من الفتوة وهو الوعر ارض
عن الکونین والاربعۃ منہ صامت شلخ تجربه فتوت است کہ دیوستان دل
دوستان بر آید و ثمرہ او انکہ بہستاند و بہد خود را در آن منزلی تہند و ثمرہ فتوت
انکہ ترک داد و ستد گوید و اندیشہ کوفین از دل بشوید و در آن خود را حلقہ و نیسبہ بخوبی
سوال بندہ خاص حق کدام است جواب بندہ خاص حق آنست کہ او را زلفت
صحبت عام نگاہار و در دام قبول خاص عام نمے گذارد ہر کہ را دیدی کہ روئے
دل او بسوئے خلق بود و یاروئے دل خلق بسوئے او او را از حلقہ خصوصیت بیرون
برو دنیا دام شیطان است و ہوا دام نفس ہر کہ خواہد کہ گرفتار نیاید بروست از دنیا بد
و ترک دانبہ یار و خلق را کہ ہوا ج آں دام است بجای بگذارد و دریش ایں سخن پر باریک
است در عبارت نیکنیجہ قطعہ با خلق نشستہ خدا بیطلبی ۛ در شیوہ ناسر ستر مہطلبی ۛ
اینجا کہ توئی ہوا خدا بیطلبی ۛ نیکو نگر کنی کر ای بیطلبی ۛ سوال اصحاب دل در اصطلاحات
خود خرابات و صومعہ بسیار مے گویند و معنی آں بفہم بانیہ سد بیاں فرمایند
جواب ما را از خرابات خانہ آورند یاں و امثال ایں شنیدہ باشی بشنو کہ ازیر
روشن تر نشنیدہ باشی خرابات آنست کہ تو بنودی بے تو با تو میا ختنند بلکہ بے تو
با خود شطرنج عیش مے باختند از خرابات عدم ترا بصومعہ جو دو فرستادند و ترا
چینے دادند کہ کس را ندادند و چوں تو بصومعہ وجود و رآمدی از خرابات عدم بد آمدی

باب ۱۲ در فضائل و مناقب شیخ الاسلام سعید بن جریج بن خنجر اوشی و شیخ فزالدین قدس سره

۱۲۲

و یا خو چنین گویم که چوں از خرابات عدم بدرآمدی در صومعه وجود درآمدی و در صومعه
وجود شراب همدونوش کردی و چوں مست شدی عهد خرابات انس^۱ بی یگم فراموش
کردی محبوب اول که ترا از فنا بے ابد در وجود آورده است تقاضای متقاضیان
فرستاد و داعیان را نصیب کرد تا ترا از صومعه وجود خرابات عدم دعوت کنند و ندا
و فای عهد که **وَاللّٰهُ يَدْعُوْكَ اِلَى دَارِ السَّلَامِ** رساند^۲ گوید سار^۳ عمو^۴ اَلِی مَغْفِرَةٍ
و دیگرے گوید **وَاَتَلْبُوْا اِلٰی رَبِّكُمْ** و سیومی ندا کند **تَقُوْا لِلّٰهِ** و چهارمی آواز دهد
که **يَا اَيُّهَا النَّفْسُ الْمُسْمِنَةُ** و پنجمی گوید **وَتَبَيَّنَ اِلَيْهِ تَبَيُّنًا اِلٰی اٰخِرِ الْهَدٰى** -
اینهمه چیست گلخن و صومعه وجود در خود گلشن گرداندا کنوں وقت آنست که برخیزید
وروی دل خرابات عدم آرید خرابات عدم را با ثمار قدیم و انوار دم منور کنید و شراب
محبت نوش کنید محبوب روز نخست فراموش نکنید شعر **فَاِذَا كُنْتَ حَيْثُ الْهَوٰی**
مَا يَحْبِبُ الرَّحِيْبُ **اَوَّلًا** سوال در چیست و صافی کدام است جواب در
جگر است صافی دل دل و جگر در پهلوی یکدیگر نهاده اند امر و مزمار در آواز آورده است
تا در دهموں خور که صافی خورد است مرید طالب است لاجرم در جگر است و در نصیب
اوست و مراد مطلوب است لاجرم بادل است و صافی نصیب است سوال در کدام
و دو کدام جواب بادر بیا تا بدوای بری یعنی بادر دنیا یافت بیا تا دوای یافت
بری بادر و شوق بیا تا دوای ذوق بری بادر و فراق بیا تا دوای وصال بری
باقد و نیتی بیا تا دوایستی بری بادر و قنایا تا دوای بقای بری بادر و نیاز بیا تا دوای
بے نیازی بری سوال معرفت چیست جواب معرفت آنست که حق تعالی را
بَعْنِ تَعَالٰی فَجِدْ دَاعً عَنِ اِذْ رَاكَ الْعُقُوْلُ وَ الْحَسَاسُ الْاَوْهَامُ بشناسی که او را

۱ آیانستم پروردگار شما **۲** خداست تعالی **۳** خود شما را بسوے خانه سلامتی یعنی بهشت **۴** جلدی
کنید بسوے ارزش **۵** و رجوع کنید بسوے پروردگار خود **۶ تا بیکند بسوے خدا تعالی **۷**
اے هر که ای نفس آرام گیرنده بعبادت حق **۸** بپراز دنیا بسوے خدا گذارشتنی و بریدن **۹** آیا دل تو
از روی دوستی به دوست نیاورد مگر دوست اول را **۱۰** در حالیکه او خالی کرده شده است
از دریافتن محل از زمین و هم از خیال **۱۱****

با وجود در فضائل خلقا شیخ الاسلام معین الدین حسن بن خوی شیخ تطلعی بن نجف لادشی شیخ فریدالدین قسری سرمد الله
 کسے نتواند شناخت زیر را کہ کسے باید کہ تا اورا بشناسد و در یاد و کسے فی الوجوه عظیم
 سوال پس معرفت چیست جواب معرفت خود را شناختن است چنانکہ ہر موجود
 صلے اللہ علیہ آله وسلم در عبارت خود بدین معنی اشارت فرمودہ است مَنْ عَرَفَ يَكْفُسُهُ
 فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ سوال خود را شناختن چہ بود جواب آنکہ مجموع خود را شناسی
 و اجزائے خود را شناسی و اجزاء خود را از کلیات باز دانی و مقصود ہر جزوے معلوم
 کنی و مراد ہر کلی ادراک کنی و خاصیت ہر جزوے بدانی چیست طبائع کلیات
 قبل الترتیب بعد التعریف بشناسی کہ چہ بود و چہ خواہد بود و در عالم گذرنی و خود را
 باز شناسی آنکہ اصل تست با نیابی بہ تعلم بلکہ بعمل کہ عمل توجیز دیگر است و اسے
 میکنی و علم چیز دیگر است و اسے آنکہ میدانی و فرع خود را و اضافت روح خود را معلوم
 کنی نہ تعلم بلکہ بعمل اگر بوصول بہشت راضی باشی طالبان بہشت و جویندگان درجا
 نیز دریں ایام و دریں روزگار اندک نہ بسیار صفات ذمیمہ فرع دل و اضافات نفس
 نحو کنی کہ وصول بہشت را این مقدار کفایت است ایں نیز اگر تیسرے شواہد معض
 عنایت است مرد مختیار باید تا ایں او را اختیار آید و اگر ہمت عالی است سہیدیں فرود
 نمے آید و سہررت متعالی سہیدیں فرود نمے آرد و اوصاف یا پس ہا ذمیمۃ کانت
 او تحمیل کانت مع اضافات التوہج در دریائے عدم اندازی شناختن اگر باوصاف
 بشناسی با خود چہ چیز اندازی و با چہ چیز در سازی بدانکہ اوصاف بر انواع است اوصاف
 جسمی و اوصاف نفسانی و اوصاف قلبی و اوصاف روحی کہ بحکم مجاورت اضافات
 یاری معتبر شدہ است اگر بندہ را سعادت مساعده کند دولت و صلت معلوم کند
 و ہمت سلوک دروے ظاہر گردد پیر نچتہ و راہ رفتہ و شناختہ طلب کند اگر دست
 دہد سہر قدم او باید نہاد و جان بشکرانہ او باید داد اگر دست مذہب ایں فصول را مقتدا
 خود باید ساخت میت از سخت بدم گرفتہ شد خورشیدہ از نور رخت ہما چرخ
 گیرم و چہ چیز دیگر نباید برداخت کہ روزگارش بشغول آں مشغول شود کہ
 نیست در وجود حق تعالی کسے کہ شناخت ذات خود را پس تحقیق شناخت ہر
 خود را است کلی صفات بد باشد آن صفات یا نیکیا نیست یا روج -

باہم و فضائل خلق شیخ الاسلام عبداللہ بن حسن بنجری شیخ قطب الدین بن بختیاراوشی شیخ ذریۃ الدین قدس سرہم

ہرچہ در راہ دل مے آید دریں رسالہ بیاید سوال اینہمہ گفتی و گفتی کہ معرفت چیست
جواب معرفت آنست کہ بدانی کہ مرکبے از حسوس و نفوس و قلوب و ارواح ہر یکے
از ایشان از صفات کم برضد یکدیگر بہت صفات بشناسی ہم بعلم و ہم بعجل کہ اگر بعلم
بشناسی بعجل نشناسی ہیج سودت نکند و اگر بعلم نشناسی نہ بعلم تو عالم نباشی بعجل عارف
نباشی تا اوصاف مخوفت و یا خود چنین گویم کہ تا چوں صفائی کامل بدست آوری
انگاہ ترا عارف تو اں گفت سوال محو اوصاف را طریق چیست جواب آنکہ
اوصاف حسی مخوفت کہ اوصاف نفسانی محو شود تا اوصاف حسی برپاست اوصاف
نفسانی را از اوصاف حسی مد دست و تا مدد برپاست ولایت برپاست و چون
حسی محو شد روئے با اوصاف نفسانی آرد و آنرا بدست محو سپارد کہ اگر با وجود او
نفسانی روئے بمحو اوصاف قلبی آرد نتواند کہ اوصاف نفسانی را مد دست و تا
مد محو نشود و ایک سوئے نشود تا صفات قلبی بود استقاط اضافات محال بود و
بوحث رسیدن خیال بیت بدیاسے عصمت فروزنتہ بہ کہ اگر آنجا بدیاسے
و حث رسی بہ ابتدا سے ایں کار طاوت است و عزلت و فراموشی خود با استغفار
یا دموئے لعالی

قصیدہ

<p>با یاد خودت یاد خدا شرک بود آنجا کہ فتنے مطلقیت مے یلید آزاد کیست کو خود آزاد است محصول دو کونین کہ در بہمت او</p>	<p>تا تو نشوی ز خود جدا شرک بود تا بہت وجود تو ہبدا شرک بود ہر غم کہ بدور بدیاں غم شاد است چوں آب نگویم کہ ہمہ چوں باد است</p>
<p>منہم آں بدر السالکین بہ آں شمس العارفین بہ آں شیر بدشہ محبت بہ آں سرایہ مودت بہ شیخ بدر الدین غزنوی بہ کہ افعال پسندیدہ و احوال گزیدہ داشت و در وقت خود میان اہل سلع و عشق محتشم بود و خلیفہ شیخ الاسلام قطب الدین بن بختیاراوشی بود و مشایخ روزگار بر بزرگی او معترف و معتقد</p>	

ہوہند و اتدکیر گفستہ سخن گیرادشت و خلق خداے را سخن لپندیر غبطہ کرد و سورا حتمے
 بد لہا رسانیدے و بیشتر داداے محبت بود و ایں بزرگوار را دیوانی است کہ دستور
 عاشقان خدمت و ذکر ایں بزرگ مشتمل بر دو نکتہ است نکتہ اول در بیان آمدن
 شیخ بدرالدین غزنوی از غرین در لاہور و از لاہور در دہلی کاوردن و از اد
 بخدمت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار قدس اللہ سرہ العزیز حضرت سلطان
 المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز فرمود کہ شیخ بدرالدین غزنوی میگفت من
 اول از غرین در لاہور آمدم و آن ایام لاہور بغایت آباداں بود چند گاہے
 آنجا بودم بعد از اں غیمت سفر کردم یکدل آں شد کہ بطرف غرین بروم و یکدل
 آں شد کہ در شہر دہلی بیایم و کشتن خاطر من جانب غرین بسیار بود چہ مادر و پدر
 و اقرباے و دوستان آنجا نباشتم و در دہلی دامادے بیش نبود دین تر و قال
 مصحف ندیم اول تینت غرین دیدم آیت عذابا بعدہ بنیت دہلی دیدم آیت
 رحمت آمد و ذکر بہشت جوے ہاے آں بحکم فال جانب دہلی آمد و تھخص اما د
 کہ در دہلی چاکر بود و سرے سلطان رفتم ایں داماد میرزی پرازت تکہاے زرفست
 کردہ بیروں مے آید چوں مرادید کنار گرفت خوش شد و اں سیم در نظر من آورد بعد
 ہم در آں چند گاہ از غرین خبر آوردند کہ مغل در آں دیار رسید مادر و پدر و محل اقربا
 را شہید کردند از سلطان المشایخ پرسیدند کہ شیخ بدرالدین بعد از آنکہ در دہلی
 رسیدہ بخدمت شیخ الاسلام قطب الدین ارادت آوردہ و مخلوق شدہ فرمود اے
 وے فرمود چوں شیخ بدرالدین بخدمت شیخ الاسلام قطب الدین ارادت آوردہ
 و مخلوق شدہ تا آں غایب کہ شیخ الاسلام قطب الدین در صد رحیات بود
 شیخ بدرالدین ملازم خدمت پیر بود نکتہ دوم در بیان کرامت شیخ بدرالدین
 غزنوی رحمۃ اللہ علیہ سلطان المشایخ مے فرمود کہ شیخ بدرالدین را باخوا
 خضر ملاقات بود پدید شیخ بدرالدین گفت اگر مرا بنامی نیکو باشد روزے در مسجد
 در تذکیر حاضر بود جاے بلند نشستہ کہ سے آنجا نتوانستے نشست شیخ بدرالدین

پدر را بنمود کہ آں خواجہ خضرست پدر شیخ بدرالدین دیدر خاطر کرد ایں زماں اورا
چیز حسرت ہم بعد از تذکیر خواہم دید چوں تذکیر تمام شد خواجہ خضر از آنجا غایب شد
سلطان المشائخ نے فرمود کہ شیخ بدرالدین سخت بزرگ بود فاما ہر گاہ کہ
در شہر درآمد و بخلق مشغول شد کار او چگونہ پیش رود و نیزے فرمود اگر کسی بزرگے
را بیند و باز غایب شود از نظر ایں قوت ہتر خضر را باشد و مے فرمود ان شیخ بدرالدین
غزنوی شنیدم کہ من در خانہ قاضی حمید الدین ناگوری در کرم دیدم جانبہ سستین
دادہ است و ہوا و سرمست میرزی در تہ دشت من جویوہ آستم نو پیش آورد و دم درجا
قبول کرد و پوشید و گفت پدر ترا بر من منت ہاست دریں محل سلطان المشائخ
فرمود اگر کسی در محل شکنجہ لطفہ و اخلاقی کن اندر ہمہ عمر او بسندہ باشد و کاتب حرب
از خدمت سید الشہادات سید حسین عم خود سماع دارد کہ مردے محقرے بخدمت
سلطان المشائخ میآید مے پیش او قیام تمام آوردے و دلاری کردے بخلایا
یا راں اعلیٰ کہ ایشان را بدار حد تعظیم نے کند و ایں مردشایاں آں نے نماید فرمود
کہ ایں مرد وقتے مراد در حالت اضطراب یک گز جامہ یاری کردہ است پیش من
آوردہ حق آں نگاہ میدارم سلطان المشائخ نے فرمود در آخر حجب نمازی
آمدہ است بچہ درازی عمر کہ شیخ بدرالدین غزنوی بیوستہ آں نماز بگذاردے
بعد از اں فرمود کہ از نظام الدین پسر شیخ ضیاء الدین پانی پتی علیہ الرحمۃ شنیدم
ام کہ در آں سال کہ فوت شیخ بدرالدین غزنوی بود نماز نگذاردہ بود و اگر گفتہ
چرا سال آں نماز نگذاردہ اید فرمود مرا از عمر چیز نامزدہ است ہماں سال نقل
او بود و دفن شیخ بدرالدین غزنوی در یاپان پیراوشی شیخ الاسلام قطب الدین
بختیارست قدس سرہ العزیز و سلطان المشائخ نے فرمود من از شیخ
بدرالدین غزنوی شنیدم میگفت کہ شیخ قطب الدین بختیار قدس سرہ العزیز
ایں دو بیت بسیار گفتہ رباعی سوداے تو اند دل دیوانہ ماست ہر چہ نہ حدیث است
افسانہ ماست بیگانہ کہ از تو گفت او خویش من است ہر خویشے کہ نہ از تو گفت بیگانہ

منہم اہل پیشواے اہل شریعت اہل مقتداے اہل طریقت اہل مشہور متوکل
 اہل میان اولیا و عرفچہ گل اہل از سر تا قدم ہمہ دل عتی شیخ نجیب الدین
 متوکل قدس سرہ الغریر برادر و خلیفہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 بود و این بزرگ عجب عالم داشت و عجب شے داشت سلطان المشایخ مے فرمود
 شیخ نجیب الدین متوکل مدت ہفتاد سال در شہر بود و یہ وادارے داشت
 با اتباع و فرزندان متوکل بودے و عیش خوش داشت و مے فرمودن بہت
 وے درین شہر ندیدم و مے فرمود کہ او نہ استے کہ آخر و کلام روزست و این ماہ
 کلام ماہ است و این درم چہ درم است و مے فرمود روز عید بود شیخ نجیب الدین
 انچہ در خانہ داشت اتفاق کردہ در نماز عید رفت چوں از انجا باز گشت برابر چہند
 نفر باز در خانہ آمدہ پرسیدہ چیرے طعام موجود بہت گفتن کہ شما انچہ در خانہ موجود
 بود پیش از نماز تمام بخج رسانید و در نماز رقتی این زماں چیرے نامذہ است
 طرف یاراں ملتفت شد و یاراں را معذرتے کرد و خود بالائے بام رفت بحق
 مشغول شد ہمہ ریں میاں مے ہند مے بالائے بام مے آید و این بیت
 میگوید بیت بادل گفتم دلا خضر اینی بادل گفت اگر مرا نماید نیم و و این مرد
 میلنے طعام پیش آورد و گفت کہ کوس توکل تو در عرش میان ملاء اعلیٰ مے
 و تو بہت این معنی ملتفت گشتہ شیخ فرمود حق میدانہ سبب خوب ملتفت نگشتہ ام
 سببیاں التفاتے روے دادہ بود بلعدہ این مرد گفت کہ این طعام بر فرزندان
 خود برساں خدمت شیخ نجیب الدین دامن مبارک خود بدایں طعام غیبی پُر کردار
 بام فرمود آمد و بفرزندان خود رسانید چوں از بالائے بام آمد اہل مردانندید
 و اہل مرد متخرض بود سلطان المشایخ مے فرمود کہ شیخ نجیب الدین متوکل
 را برادرے بود و در پداؤں ہر سال بدیدن او استخارہ رفتے تا وقتے ہر دو برادر
 بدیدن شیخ علی بزرگ کہ صاحب نعمت بود و در پداؤں رفتہ شیخ نجیب الدین
 دوسہ گام پیش از انکہ بویار سد برائے رعایت ادب پافراز کشید چنانکہ نخست

بادیم و فضائل خلق شیخ الاسلام عبدالحق بن حسن بنوری شیخ قطب الدین بن بختیاراوشی شیخ فرید الدین قدس سرہ
 پاسے برز میں نہادہ پس آراں پاسے خود بریور یا کہ مصلے است نہاد شیخ برنجید و
 گفت کہ این بویا مصلے است و ہر دو برادر خشتند و کتابے پیش شیخ علی بود
 شیخ نجیب الدین پرسید کہ این کہ ام کتاب است چوں آں بخش باقی بود جواب
 نیافت شیخ نجیب الدین گفت اگر فرماں باشد این کتاب را بنیم اجازت یافت
 بخود آنکہ کتاب بکشاودید کہ در آخر زماں اینچنین مشائخ باشند کہ در خلا معصیت کنند
 و در بلا چوں بر بویاے ایشان کسے پاسے نہاد قیامت قائم کنند عین آں در
 نظر شیخ علی داشت و گفت کہ کتاب شماس ت و بے قصد و نظر آمدہ است شیخ علی
 پشیمان شد و معذرت بسیار کرد سلطان المشائخ مے فرمود شیخ نجیب الدین
 را در آں شب کہ فاتحہ بود بی بی فاطمہ سام را کہ در حوالے قصیدہ مذرت خفہ
 است و روضہ اوقبلہ حاجات خالق گشتہ نبویا لمن روشن شدے یک نئے بانیم
 مے قرص پختے و بخدمت شیخ نجیب الدین متوکل فرستادے و میان بی بی فاطمہ
 سام و شیخ نجیب الدین متوکل بہادر خواندگی و خواہر خواندگی بود چوں آں قرص
 برسید شیخ نجیب الدین فرمودے چنانکہ بی بی فاطمہ از حال درویشاں
 آگاہی میشوہا اگر بادشاہ وقت را شود چنیرے بابرکت فرستد بعدہ تبسم کردے
 و گفتے بادشاہاں را این کشف از کجا سلطان المشائخ مے فرمود پیش آں آنکہ
 من بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین قدس سرہ العزیز پیوندکنم
 مجدد بودم روزے در مجلس شیخ نجیب الدین متوکل قدس سرہ العزیز برقام
 و گفتم یکبار سورہ فاتحہ اخلاص بخوانید بہ نیت آنکہ من قاضی جائے شوم شیخ
 نجیب الدین اغاض کرد من دستم کہ این التماس سمع مبارک ادر رسید باز
 گفتم کہ یک بار سورہ فاتحہ اخلاص بخوانید بہ نیت آنکہ من جائے قاضی شوم
 دریں گرت تبسم کرد و فرمود کہ تو قاضی مشو چنیرے دیگر شوریں حرف سلطان
 المشائخ مے فرمود کہ این چہ خداست کار بود از این کار کہ فاتحہ ہم بخواند و میفرمود
 کہ شیخ نجیب الدین متوکل در باب خرچ کردن دنیا بدیں عبارت فرمودے

باب دوم فیغالب خلقا شیخ الاسلام معین الدین حسن بن محمد شیخ قطب الدین بختیار خاں شیخ فرید الدین قدس سرہ
 کہ چوں مے آید بدہ کہ کم نیاید و چوں میزدنگاہ مدار کہ نیاید و مے فرمود شیخ نجیب الدین
 از خدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز رسید کہ
 کہ مرد ماں بچنید گویند ایں زماں کہ شما در مناجات یارب گویید جواب مے شنوید
 کہ لَیْسَ لَکَ عَیْدٌ مِی فرمود کہ خیر بعدہ فرمود اَلْاَحْقَافُ مُقْلَمَةٌ اَلْکَوْنِ باز
 پر رسید بچنید مے گویند کہ مہتر خضر بر شما مے آید فرمود کہ خیر باز رسید بچنید گویند
 کہ ابدال الابد بر شما آمد و شد دارند و دریں باب حکے نفرمود و گفت تو ہم ابدالے
 مے فرمود کہ شیخ نجیب الدین متوکل ہر سال بخدمت شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز در اجودہن ہر رفتے چوں خواستے کہ باز
 گرد و بوقت وداع فاتحہ التماس کردے نیت آنکہ چنانکہ ایں بار آمدہ ام بار دیگر
 نیز بیایم شیخ شیوخ العالم بعد فاتحہ خواندن فرمودے کہ بار ما خواہی آمد انور
 کرت بخدمت شیخ شیوخ العالم پیوست چوں نوز و ہم کرت خواست کہ باز
 گرد و بخدمت شیخ شیوخ العالم عرض داشت کرد کہ بندہ ہر کرت کہ بخدمت
 التماس فاتحہ کردہ نیت آنکہ چنانکہ ایں بار آمدہ ام کرت دیگر ہم بیایم و بر
 مبارک شیخ شیوخ العالم رفتہ بود کہ بار ما خواہی آمد انوں تا ایں غایت
 نوزدہ کرت شد کہ بخدمت رسیدہ ام باز التماس میکنم و فاتحہ رخاست غایم
 کہ یکبار دیگر بیایم تا بپست بار راست شود شیخ شیوخ العالم فاتحہ تہ خواند و ترنہ
 کرت کہ در شہر آمد لقل شیخ نجیب الدین بود رحمتہ اللہ علیہ و روضہ متبکہ او بیرون
 شہر در عازہ مندرہ است قدس سرہ العزیز منہم آں باسط علوم ربانی آں کا
 خواص معانی غنی مولانا بدر الحق والدین اسحاق بن علی بن اسحاق
 الدہلوی و ایں بزرگ در زند و ورع و عشق و در و بکاسبے نظیر و داماد و خادم
 و خلیفہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین بود قدس سرہ العزیز و ذکر
 ایں بزرگ مشتمل بر دو مکتبہ است نکتہ اول در بیان پیوستن مولانا بدر الدین
 اسحاق بخدمت شیخ شیوخ العالم و آوردن ارادت و کثرت بکا و تجرا و در

مزارات در شہر
 شہر شہر
 چہارستان

شہر

باب دوم فضائل حقايق شيخ الاسلام معين الدين بن سنجري شيخ قطب الدين بختيار الرازي شيخ نور الدين بن محمد بن
 علوم ديني قدس الله سره الغرر منقول است كه ايس بزرگ هم از شهر حبل بوده و علم هم
 در شهر کرده بود و از دانشمندان خوب طبعان شهر در علم و فضل فائق گشته چون دانشمندی
 بكمال شهر حاصل کرد و همت بلند داشت خواست تا جميع علوم را باقصی النایه حاوی شود
 و چنانچه مشکلی نیز در علم بر او مانده بود که از فحول علمائے شهر حل نشدند بدین سبب بآفتاب
 بسیار غیبت بخارا کرد چون در اجودین رسید و در آن ایام صیت کرامات و تبحر
 شيخ شیوخ العالم فرید الحق والدين قدس الله سره الغرر در عالم منتشر شده بود و خلق
 خدائے تعالی از اقامت او بے خجالت بودند آنحضرت با عظمت نهادہ الغرض خدمت مولانا
 بدرالدین اسحاق یار سے داشت عزیز او خدمت مولانا را بر آں آورد که با خدمت
 شيخ شیوخ العالم ملاقات کند چون خدمت مولانا بدولت پایے بوشیخ شیوخ
 العالم رسید شایسته دید که سید مصطفی و تقریر و لکشافے او از ضمیمه کتب حکایت میکند و دل
 از دست بے برد چنانکه سلطان المشايخ مے فرمود که حسن عبارت لطافت تقریر بر
 شيخ شیوخ العالم بحدی بود چون بسبح اینکس رسید خواسته که اینکس از رعایت ذوق
 هماں ساعت بمیرد و نیکو باشد الغرض چند مشکلی که خدمت مولانا را بود از خدمت شيخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدين قدس الله سره الغرر در عین بحث علمی و تقریر حکایات
 دینی حل میشد خدمت مولانا نتیجه ماند با خود گفت که ايس بزرگ کتابے نزدیک خود
 ندارد و جامهائے چادر پوشیده از علم من لدنی خبر میدہاين علم کسی نیست بجهت
 چیزے که در بخارا میرقم صد چنان ہیں جابا فتم نیت بخارا رفتن از خاطر مبارک
 دور کرد و با اعتقاد صافی بخدا خدمت شيخ شیوخ العالم پیوست و مرید آنحضرت شد
 شيخ سعدی گوید بیت من که در بیج مقامے نزوم خمیہ عشق پیش توخت بیفکنم
 و سبب نهادم * شيخ شیوخ العالم نیز چون خدمت مولانا را قابل دید و محبت فرمود
 و بخادمی و دامادی خویش مشرف گردانید و بحرمیت مخصوص کرد و گار بجای کشید که
 یکے از اصلمان در گاہ بے نیازی گشت بنعمت خلافت شيخ شیوخ العالم
 رسید و هم بخدا خدمت شيخ شیوخ العالم مستقیم ماند و از اقرباء و خویش و پیوند که در شهر

بادیوم وفضائل خلفا شیخ الاسلام معین الدین حسن بخاری شیخ قطب الدین بختیار راشی شیخ فرید الدین قدس سرہ

داشت بکلی برید و بادوست یکے شد مصرع دل و جان تن با خیالہ، یکے شد کا
حروف از والد خود سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ خدمت مولانا
بدر الدین اسحاق رحمۃ اللہ علیہ بجدے سیرج الیکابود کہ یک ساعت چشم مبارک
او از آب دیدہ خالی بنودے ایں ضعیف گوید بیت اسے رعفت خانہ عقلم خراب
مردم چشم زگریہ غرق آب چنانکہ از کثرت گریہ در سر و چشم مبارک او گل افتادہ بود
بزرگے خوش گوید بیت فرو خواہد زدن سقف و چشم بہ بت آغاز کردہ است این چندان
وقتے جدہ پدریں کاتب حروف کہ بیعت بخیرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین
داشت خدمت مولانا بدر الدین اسحاق را گفتاے برادر اگر شما ساعته آب دیدہ خود
نگاہارید من علاج آں بسرہ کنم خدمت مولانا بدر الدین بگریست و فرمود کہ اسے
خواہر من حکم کہ آب دیدہ بردست من نیست بزرگے خوش گوید بیت از آب دیدہ
خانہ چشم خراب شد پس نادیم دیدہ خانہ خراب والد کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ
مے فرمود کہ خدمت مولانا بدر الدین اسحاق بعد نقل شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین قدس سرہ العزیز و سببی جمیعہ قدیم اجود من نبشتے و سبب آں بود
چوں بعد از نقل شیخ شیوخ العالم از فرزندان او شیخ بدر الدین سلیمان
بر سجادہ شیخ شیوخ العالم نبشت خدمت مولانا بدر الدین اسحاق چنانکہ
پیش شیخ شیوخ العالم خادمی میکرد پیش مخدوم زادہ خود کہ خدمت بست استاؤ
بزرگے خویش گوید بیت در خدمت تو اسے ز دل و جاں عزیز تر جاں بریاں
بہ بندم صدمہ گئی تخم چوں چند گاہے بریں بگذشتہ البتہ حاسداں میان شیخ
بدر الدین سلیمان و صاحب خدمت مولانا بدر الدین اسحاق القاء عداوت
کرد و نہا استند کہ منصب دمی خود فرو گزید خاطر مبارک خدمت مولانا بدر الدین
اسحاق بریں سبب منقص شد و بریں باب با سید محمد کرمانی جد کاتب حروف
مشورت کرد و سبب محمد کرمانی عزت و احترام مولانا بدر الدین کہ بخدمت
شیخ شیوخ العالم داشت دیدہ بود فرمود کہ مولانا مصرع صحبت کہ بغزت بنود

باب نم در فضائل خلیفہ شیخ الاسلام سعید الدین حسن شیخ قطب الدین بختیار راشی شیخ فرید الدین قدس

۱۷۲

دوری بہ خدمت مولانا چون اس سخن بشنید و سبھی جمع آمد پوشست الغرض خدمت
والد رحمۃ اللہ علیہ فرمود من و خواجہ یعقوب پسر خورشید شیوخ العالم فرید الحق والہ
شیخ علاؤ الدین نبیرہ شیخ شیوخ العالم قدس سدرہ الغریز و چند خود کے دیگر
مسجد جمعہ پیش مولانا بدر الدین اسحاق کلام اللہ بخواندیم حاجی مبارک کہ غلام
شیوخ العالم بود و خدمت شیخ قدس سدرہ الغریز باسم جہازی دختر خود بی
فاطمہ را کہ در حبالہ مولانا بدر الدین اسحاق بود و داد و خلیفہ ما بود الغرض
والدے فرمود اے زمان کہ خدمت مولانا در نماز چاشت مشغول شدے چند
بگریستے کہ بوقت سجد و سجدہ جاے ایشان تمام از آب دیدہ مبارک تر گشتے و
والدے فرمود کہ مولانا بدر الدین اسحاق قدس سدرہ الغریز مشعلہ سوزار
بود و زویر بکمال مراد خداے رسیدہ غرض از آمدن اس جہاں مردم
کمالات است چون بکمال رسید پیش ازین جہت نذرند چیز و دہ شیخ شیوخ
صدید قدس سدرہ الغریز منقول است کہ وقتے در حیات شیخ شیوخ العالم
مولانا بدر الدین اسحاق قدس سدرہ الغریز این بیت بر زبان مبارک مذکور
پیش سیاست بخش و چہ نطق نمیزند اے زہرا صحوہ کم پس تو نوا چہ میزنی
روز در ذوق اس بیت در عالم تحیر بود و ہر بار کہ بر زبان مبارکے آمد بکائے
پیداے شد چون وقت نماز تمام درآمد شیخ شیوخ العالم خدمت مولانا بدر الدین
اسحاق رحمۃ اللہ علیہ امت فرمود و خدمت مولانا در نماز شروع کرد و تحریک
و بجائے قرات ہمیں بیت بر زبان مبارک ایشان گذشت بعدہ یہوش شد
چون بخود باز آمد شیخ شیوخ العالم فرمود کہ باز در امت شروع کن و حاضر
دریں کرت نماز تمام کرد و سلطان المشائخے فرمود کہ مرا با مولانا بدر الدین
اسحاق محبت سخت بود و در کل امور کہ مرا پیش آمدے خدمت مولانا پیش
شیوخ العالم مدد ہا کردے و خود نیز تربیت ہا فرمودے تا آن غایت کہ
مولانا در صد حیات بود بسبب عظمت احترام او سلطان المشائخ بکے

باب دوم در فضائل خلیفہ شیخ الاسلام معین الدین حسن بن سنجری قطب الدین بختیار خانی فرید الدین قدس سرہ

بیعت نذا و چون خدمت مولانا در پرده شده بعد از آن دست بیعت دادن کرد
 و سید محمد کرمانی جد کاتب حروف که محرم آن خاندان کرامت بود در وجود بن فرستاد
 پائین آن مولانا بدرالدین خواجہ محمد و خواجہ موسیٰ و والدہ ایشان را کہ دختر شیخ
 شیوخ العالم و حرم محترم خدمت مولانا بود در شہر آورد و بانواع رعایت کرده در باب
 ایشان تربیت آموزد چنانکہ این کیفیت مشرح در ذکر بنی فاطمہ در نکتہ مناقب
 دختران شیخ شیوخ العالم تحریر یافته است و خدمت مولانا بدرالدین در علم تصنیف
 کتابے منظوم تالیف کرده است کہ بر بلاغت و تجر و فصاحت ایشان دلیل واضح
 و آن را تصنیف بدری گویند و در آخر آن کتابیں شعر غزلیہ است شعر

وَيْسِيْلُ سَيْلُ الدَّمْعِ مِنْ مَائِي
 مِنْ غَفْلَةٍ فِي هَذِهِ الْأَوْرَاقِ
 وَاجْعَلْهُ بَعْدَ الْمَوْتِ مِنِّي الْبَاقِي
 لَهْوِي إِلَيْهِ أَفِيئَةُ الْعُشَايِي
 يَا مَنْ سَتَرْتَ مَعَائِبَ الْوَفَايِي
 فَهَاجَمَ مِنَ الطَّيْسِ لَا مَنَ رَأَيْتِ
 وَارَى النِّفَاقَ مَوَاضِعَ الْخُلَاقِ
 وَعَلَيْهِ قَسْ حَالِ الْعُدُوِّ وَالْعَاقِي

أَنِّي بَسَطْتُ يَدِي إِلَيْكَ اِلْهِي
 فَأَرْحَمَ بَكَائِي وَأَعْفَ عَمَّا قَدْ حَوِي
 وَاسْأَلُكَ بِفَضْلِكَ ثَلَاثَةً فِي نَظْمِي
 وَأُكَلِّبُ عَلَيْهِ مِنْ قَبُولِكَ جُرْعَةً
 وَأَنْظُرُ شَوْاعِلَ خَاطِرِي وَكُنْدَاكِي
 فَقَدْ ابْتَلَيْتُ بَلِيَّةً لَمْ أَرَحْمَا
 الْكَذِبُ فِيهَا رَاحِلٌ أَوْ تَسَادِي
 وَتَحَلَّ فِيهَا كَاثِرٌ مَتْنًا بِسْ

ترجمہ اشعار تصنیف کہ حضرت بدرالدین اسحاق تصنیف فرمایند

رواں مے شود و اشک از گوش چشم من
 از غفلت و دریں و رقبہ + + +
 و بگرداں این نظم را بی موت از من باقی یادگارے
 تا فرود آید بسوئے نظم گردن پاسے عشاقان
 اسے کہیکہ پوشیدہ عیب ہاسے عالم را
 بدہ تو بخت از تباری ہا کہ نیست نہ مرزا و طلا بے
 مے نیم من نفاق را در جا ہاسے اخلاق
 و بریں قیاس کن حال تمناس و دوستان این ملک را

پس بذر کہ من کشادہ کردم بہر وقت و خود را کہ بگویند
 پس رحم کن بر گریستن من بپوش از چہ کہ گوار و دہ است
 و تو کن بفضل خود جیسے کہ دریں نظم واقع شود
 بہرین بذر نظم از قبول خود جسر ع
 نہ میں شغلہ ہاسے خاطر مرا و سختی ہاسے مرا
 پس تحقیق از موعودہ من سنجی کہ امین نام من آن سنجی
 و دریں ایام رفته است یا کم است
 فرود آمدن عیب و دلایم و منی نہان بخت و شکار است

باب نم و فضائل فلاحی شیخ الاسلام عیسیٰ بن حسن بن خیری شیخ قطب الدین بن نجیب راجشی فرید الدین قدس سرہ

وَالْعِيشُ فِيهِ لَمَنْ تَرْتَدُّ عَائِدًا إِلَى الدِّينِ أَوْ كَلَيْتَ حَسْبُ مَقْصُومٍ وَأَرَى الزَّهْمَانَ عَزِيزًا أَوْ قَطَا كَرِيمًا وَأَرْحَمُ مِنْ يَسْلُو وَيَدْعُو عَبْدَكَ	وَالْيَوْمُ يَوْمُ الْفُسْقِ وَالْفُسْكَافِ يَتِمَّازُ عَوْتُ تَمَارِغِ الْأَوْزِقِ أَدْهَى الْبِلَادِ وَالسَّوْعِ الْأَوْحِ الْإِسْخَافِ ابْنِ عَمَلِ الْأَوْسَافِ
--	--

ونیز مولانا بدین اسحاق رحمۃ اللہ علیہ در تتمہ تصرف مذکور بقلم مبارک خود
بالتاس سلطان المشائخ بنیشتہ بود شیخ منی وقرأ هذا النظم العزیز
الامام المجاهد العالم نظام الملک والذین محمد بن محمد بن احمد ذو الحصاد
الرضیة والشمائل السنیة شملت شمائله واثاره وعملت فضائله وانوار
والی وان كنت قليل الصاعه في هذه الصناعة ولكن اتفاق هذا
النظم كان امر من هو واجب الایتمام کسبته المملکة بین یدعی سلیمان
وهو دام فضله التمس منی هذه الأسطر مع كثرة قدره فكتب لای
امتیثا لادمره وانا أضعت الفقرا الی الله الغنی استحقاق بن علی
الذی هلی می یخطی رجاء ان یدلکم فی اصالح دعا ید حامدا ومصلیا

ویراجت بودن فی وقت حال تم کسب لای بدینی اختیار عالمان عادلان این زمانہ خوردگان شریف دانند عزیز بنیم من زمانہ را کمیا فت زیر کاں انبر رحم کن مر کسے را کہ بخواند این قصیدہ را و دعا کن بید	امروز روز بد کاری و بد کاران است بارہ بارہ کردہ بخورند مانند بارہ کردہ خوردن مرغیان شیخی ہائے بلا و از ترس ہائے سوزانند اسحاق ابن علی ابن اسحاق
--	--

شدید از من و خواند این نظم را رحمت و پیشوائے خلق بسیار کوشش کنندہ در کار دین دانا بحقایق اگر است
کرده و دین محمدی پیغمبر صاحب خصالت ہائے پندیدہ صاحب دقت ہائے استوار فرات ہست فصولت
نیکی و اوجہ را و دیگرہ ہست ہر نشان ہائے خوبے او بسیار ہست بزرگ ہائے دانو را و بدستی کہ من و اگرچہ
بودم من کم ناید و کار را شعور لیکن اتفاق افتاد این نظم بود ہست از بہت فرمودن کہ کہ انکس لا ادرم
است قبول کردن فرمان نظم کردن مانند ویدن و شتاب کردن مورچہ ہست در حضور سلیمان اک نظام محمدی
ہمیشہ با و زنگی او درخواست کرد از من این چند سطر نوشتن را یا بسیارے بزرگی و منزلت خود پس نوشتم
من این چند سطر را برائے فرمان برداری فرمان او و من ناتوان ترس تحتاجاں بسوے اللہ توانا و بے نیاز
استحقاق پسر علی باشندہ ملی نوشتم چند سطر را بچند سطر یا و کند آں نظام اسحق
پہ شکیو حکمہ ہائے خود در وقت عزیز خود در حالیکہ شک کنندہ خدام و درود
فرستند کا مصطفیٰ ام بر جنتک یا ارحم الراحمین و

بارہم ذخائر اہل خلائق شیخ الاسلام معین الدین حسن بخاری شیخ قطب الدین بختیار خانی فرید الدین قدس سرہ

تکلمہ دوم در بیان عظمت کرامات مولانا بدرالملک والہ الدین اسحاق قدس اللہ
سرہ العزیز و رفتن او از دار دنیا بدار عقبہ منقول است کہ ملک شرف الدین
کبریا قطع ویو پالیور بود و اتفاق آں شد کہ بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والہ الدین قدس اللہ سرہ العزیز ارادت آرد بدین نیت دولت قدسوس شیخ قیو
العالم چل کرد و بیعت التماس نمود شیخ شیوخ العالم اشارت بجانب لانا بدر الدین
اسحق کرد کہ ایں را تو دست بیعت بده خدمت مولانا بدر الدین بحکم فرمان شیخ
شیوخ العالم او را دست بیعت داد و بعد چند گاہ بحکم فرمان بادشاہ عہدا و را بند کردہ
از ویو پالیور بجانب شہر رواں کردند ملک شرف الدین عرض داشت
دریں باب بخدمت مولانا بدر الدین اسحق نوشت و کسان خود را گفت چوں
در اجودہن بر رسید فصل خرپوزہ است قدرے خورپزہ بخرید و برابر عرض داشت
بخدمت مولانا بدر الدین کہ مخدوم منست بہرید چوں کسان ایں عرض داشت
با خورپزہ بخدمت مولانا بدر الدین رحمۃ اللہ علیہ آوردند جمیع از عزیزان بخدمت
آں بزرگ نشستہ بودند قاضی صدر الدین حاکم اجودہن خادمی مولانا نے کرد
او را فرمود کہ صدر الدین ایں را قیمت کن قاضی صدر الدین خورپزہ قیمت
کرد چوں بخدمت مولانا رسید نصیب خدمت مولانا بدر الدین پیش نہادہ خدمت
مولانا بدر الدین فرمود نصیب شرف الدین کبرے ہم نزدیک من بنہ چوں
خرپوزہ قیمت شد خدمت مولانا دستار مبارک خود از سر فرو آورد و نزدیک
خرپوزہ کہ نصیب شرف الدین کبرا بود نہاد و فرمود کہ مایں خورپزہ راستہ فرم
دایں دستار بر سر من بنیم تا آں زمان کہ شرف الدین کبری نیاید چوں
او رسید با و ایں خورپزہ بخوریم ایں چوں بگفت و حکایات مشایخ و مناقب بزرگا
با حاضران مجلس مشغول شد ساعتی گذشت شرف الدین کبری رسید خدمت
مولانا بدر الدین رحمۃ اللہ علیہ دستار مبارک بر سر خود نہاد و بخورپزہ خوردن
اشغول شدند دریں میان شرف الدین کبرے حکایت تخلص خود بخدمت

۱۷۵
جمعی

باید م و فضائل خلفا شیخ الاسلام معین الدین حسن بن علی شریف خطیب نجف اشرف شیخ فرید الدین قدس سرہ

مولانا بدر الدین اسحق رحمۃ اللہ علیہ گفتن گرفت کہ غماز ساعتی پیش بادشاہ در باب
 من نوع دیگر کیفیتے باز نموده بود چوں بادشاہ را کذب کی تحقیق شرفرمانے دیگر فرستاد
 کہ او را تخلص کنند و ہر جا کہ رسیدہ باشد ہم از انجا اورا باز گردانید من بندہ و قصہ ہر حال
 رسیدم کہ این فرماں رسید از برکت مخدوم یا مرحمت تمام بخیرت پیوستہ منقول است
 کہ یاران شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ نبوت بجہت ہمیزم در
 سواد اچود ہن میرفتند چوں نوبت بمولانا بدر الدین رسید خدمت مولانا نیز
 بجہت ہمیزم رفت و دوپسر شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ
 العزیز را برابر خدمت مولانا بدر الدین بیرون آمدند و اشارہ راہ بخد مت مولانا
 مے گفتند کہ مریداں بابا را آچنناں کراست نیست کہ مریداں سیدی احمد را زیر اچہ
 مریداں سیدی احمد بر شیر سوار مے شوند و ما بہت میگزید مولانا بدر الدین
 فرمود کہ مخدوم زادگان اینچنین نباید گفت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 بنایت بزرگ اند کہے بکرامات و عظمت ایشان و متعلقاں ایشان ز سر الغفر
 چوں پیشتر رسیدند شیرے از جنگل بیرون آمد و ہر دوپسر شیخ شیوخ العالم
 بردخت سوار شدند و خدمت مولانا پیشتر شد و استین مبارک بر سر آں غیر میزد و
 مے گفت کہ اے سگ ترا چہ محل کہ در نظر مخدوم زادگان من در آئی بعدہ پسران
 شیخ شیوخ العالم را گفت از درخت فرو دہد ایشان گفتند تا آں شیر نزود ما
 فرو دنیا ئیم خدمت مولانا رحمہ اللہ علیہ آں شیر را گفت اے سگ برو شیر سر
 بر زمین نہاد و باز گشت پسران شیخ شیوخ العالم از درخت فرو د آمدند و ازاں
 سخن کہ مے گفتند پشیمان شدند سلطان المشائخ مے فرمود کہ مولانا بدر الدین
 اسحق چیزے مے نوشت وقت نماز دیگر تنگ بود کہے گفت خواجہ وقت
 نماز دیگر تنگ مے شود کیے را فرمود کہ برو آفتاب را بہیں او رفت دید و گفت کہ
 تنگ وقت است آفتاب فرو مے شود و دیگرے را فرمود کہ برو بہیں او ہم گفت
 آفتاب نزدیک است کہ فرو د شود مرا فرستاد من رفتم نفتم کہ خواجہ آفتاب نزدیک

باب دوم و فضائل خلفا شیخ الاسلام معین الدین حسن بنجوری شیخ قطب الدین بن محمد رادشوی شیخ فرید الدین قدس سرہ

۱۷۷
ہست کہ فرو و شود بعدہ خدمت مولانا فرمود تا امر و ز آفتاب را بگویم تا صفحہ تمام شود
فرو و زو چوں صفحہ تمام شد خواہ فرمود کہ آفتاب یہ بینی چوں یک کس بالا رفت دید
کہ آفتاب برقرار است خواہ حکیم سناقی مدوح امیر المومنین کرم اللہ وجہہ
خوش گوید شعر قوت حسرتش ز قوت نمازہ داشتہ چرخ را ز گشتن بازہ و سلطان
المشاہد سے فرمود کہ مولانا بدر الدین اسحاق چنان خادمی شیخ شیوخ العالم
قدس مدسره العزیز کر دے کہ از دہ تن چنان خدمت نیاید با آن بہم مستغرق
و مشغول حق بودے تا بجدے کہ بخدمت شیخ شیوخ العالم شستہ مستغرق
حق تعالیٰ بودے کہ از خود تہیز داشتے و خدمت مولانا سخت بزرگ بود و صاحب
نعمت تاروزے من یا ایشاں گفتیم کہ من در حالت تنگیہا اول شیخ شیوخ العالم
را با و میکنم پس از اں شمار بحضرت عزت شفیق مے آرم جواب گفت کہ من نعمتے
داشتم از من سلب شدہ است و در تعزیت آنم بعدہ سلطان المشاہد فرمود سبحان
اللہ پیش از اں خود چہ نعمت بودہ است کہ ایں زماں کہ بدیں حد است آنچنان
بود کہ روزے شیخ شیوخ العالم مولانا بدر الدین اسحاق را عتاب کر و برب
آنکہ وقتے خدمت شیخ شیوخ العالم مولانا بدر الدین را آواز دادہ بود ہمانا مولانا
بدر الدین اسحاق از غلبہ کار جوابے گفت شیخ شیوخ العالم از ویرنجید و بہ
نفس شیخ رفت کار از سر گیر پیشینہ رفت و جب شد سلطان المشاہد سے فرمود
بزرگے بود از خلفائے شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس مدسره العزیز
وقت نقل او بر وقت او حاضر شدم چوں من بخدمت شیخ کبیر شیخ شیوخ العالم
رسیدم و از حال نقل آں بزرگ بخدمت شیخ شیوخ العالم باز نمودم شیخ
شیوخ العالم چشم مبارک پُر آب کرد و فرمود کہ حال نماز چہ بود گفتیم سہ روز نماز
نوت شد شیخ شیوخ العالم بیچ گفت مولانا بدر الدین اسحاق درین
محل گفت کہ ایں نیکو رفت من با خود گفتیم شیخ شیوخ العالم درین باب بہ نفع
حراشا کہ مولانا بدر الدین رحمۃ اللہ علیہ ازین ما گوید تا وقتیکہ نقل مولانا بدر الدین اسحاق

باب دوم در فضیلت ائمه شیخ الاسلام معین الدین حسن بنجرى شیخ قطب الدین نجفیان اوشی و شیخ فرید الدین قدس سرهم

بود رحمة الله عليه نماز با جماعت بگذارد و او را تمام کرد و پرسید وقت اشراق شده است
 اشراق نیز بگذارد و با و مشغول شد باز پرسید وقت چاشت شده است چاشت نیز بگذارد
 و نهاد و چاشت حق تعالی پیوست رحمة الله عليه بعد از سلطان المشايخ فرمود
 من یا خود گفتیم که او را پس که این سخن بگوید و دفن این بزرگ هم در مسجد جمعه قدیم اجدون
 انتم فیما بین اهل انجیا مشغول بود و سبزه عرس داشت میدارد و کاتب حروف بر آنجمله اینک
 مردان را خداست تعالی تائب گور بر عبادت باری تعالی توفیق استقامت یافتند
 و بشایخ خود بدین حسن معامله رسیدند هر آئینه نام و آوازه ایشان تا دو قیامت
 باقی ماند مصرع بایم که در هیچ حسابی نایم و بزرگے خوش گوید بیست مردان جهان
 گوئے ز میدان بردند و آنے ننگ زناں حدیث مردان چکنی مشتم آن شیخ باکرا
 و خاطر عاظر از غیر حق سلامت آن از رسوم و تکلف بری یعنی آن شیخ جمال الملة
 و الدین بانسوی الخطیب کمال اهل حقیقت و قدوة اهل طریقت بود و بعلم و تقوی و
 لطافت طبع و درویشی مخصوص و نظم او که دستور عاشقان خداست دلیل بر کمال عشق
 اوئے کند و این بزرگ خلیفه شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین قدس سره
 العزیز بود و بمرتبه مشایخ کبار رسید و شیخ شیوخ العالم دوازده سال محبت او در
 بانسوی ساکن بود و در باب شیخ شیوخ العالم کراک فرموده که جمال جمال
 ماست و گاه فرموده است که جمال میخواهم که گرد سرتو بگردم و این سخن دلیل بر
 است بر عظمت آن بزرگ قرب منزلت آن بزرگ نزدیک شیخ شیوخ العالم
 شخصه خلافت نامه داده بود و او را فرموده که چون در مائسی برسی جمال ما را به نمائی
 چون آن شخص در مائسی آمد و خلافت نامه که از شیخ شیوخ العالم یافته بود و منبت
 شیخ جمال الملة و الدین نمود شیخ جمال الدین آن خلافت نامه را باره کرده
 فرمود و توشایان خلافت نامه که آن شخص با التماس و مزاحمت شیخ شیوخ العالم
 خلافت نامه یافته بود و الغرض آن شخص مائسی در اجد و هنر باز آمد و خلافت نامه
 که شیخ جمال الدین باره کرده بود و بنحیست شیخ شیوخ العالم نمود و شیخ شیوخ العالم

فرمود کہ پارہ کردہ جمال را مانو انیم دوست نیز عظمیٰ مجھے بود کہ سلطان المشائخ
 قدس سرہ العزیز نے فرمود کہ اے نواب کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین
 قدس سرہ العزیز مراد دولت خلافت خود رسانیدہ فرمود کہ میں خلافت نامہ در
 مانسی مولانا جمال الدین را بنامی چنانکہ میں کیفیت مشرح در ذکر سلطان
 المشائخ تحریر یافتہ است سلطان المشائخ نے فرمود کہ پیش از خلافت وقتیکہ
 میں بخدمت شیخ جمال الدین میرقم مرا تعظیم کردے و قیام آورے چوں بعد از
 خلافت یکروز بروز رفتہ شد نشستہ ماند مرا در خاطر گذشت مگر انیمنی موافق ایشا
 نیست بر فور فرمود مولانا نظام الدین تا تو بدانی کہ میں پیش تو نہ ایستادہ ام
 سبب چیز دیگر است خامہ گر گاہ کہ محبت در میان آمدن و تو کیے شہیدیم پیش خود
 بر خاستن چگونه روا باشد شیخ سعدی گوید بیت قیام خواست گرد عقل
 مے گوید مکن کہ شرط ادب نیست پیش سر و قیام سلطان المشائخ نے فرمود
 مرا شیخ جمال الدین بانسوی و خواجہ شمس الدین دبیر و جامعے ازیاراں و
 عزیزاں را یکجا اتفاق مراجعت شد از حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین
 قدس سرہ العزیز در وقت دواغ شیخ جمال الدین وصیتہ درخواست کرد
 و آداب اہل ارادت میں است چوں بر غم سفرے شیخ را دواغ کنین وصیتہ خواہد
 اگر شیخ پیش از سوال وصیتہ کرد فہو المراد و الامریدان درخواست کننہ شیخ شیوخ
 العالم نور اللہ مرتقدہ فرمود کہ وصیت ما ہمیں است کہ فلاں را اشارت بجای
 من کرد دریں معماجت مے باید کہ خوش دار مصرع مقصود توئی دگر بہانہ است
 شیخ جمال الدین بحکم وصیت لطفہا مے فرمود و خواجہ شمس الدین دبیر کہ معد
 لطافت و کان ظرافت بو نیز تعظیم و تکریم مے نمود تا نزدیک گروہ رسیدیم از
 دوستان شیخ جمال الدین عزیز سے میاں نام فرماندہ اں موضع بود قدم
 یاراں سعادتے دانست استقبال کرد و شیخ جمال الدین با جمیع یاراں در منزل
 خود برد و بزلہا اگر اں پیش آورد و شیخ جمال الدین فرمود کہ میزبانی شکر گزین کردی

انہوں نے امارت کے اجازت میں تارواں شومیم گفت انگاہ اجازت کتم کہ باران بہ بار در آ
 ایام امساک باران بود و خلق بہ بلائے قحط مبتلا شیخ جمال الدین نگران گشت
 و بیچ گفت بمعاملہ از باطن توجہ نمود و شب ہنوز نگذشتہ بود کہ باران سخت بارید و چون
 آن ولایت سیراب گردید و باران ہر یک شادان پیش آمدند و برائے شیخ جمال الدین
 و یاران دیگرا سپاہی بار گیر آوردند چنانچہ از انجا تا ہانسی سوار آمدند اسے کہ بار گیر من
 بود و نگام و سرکش فتاد و باران پیش رفتند و من تنہا ماندم مشقت بسیار کشیدم
 بے طاقت شدم از اسپ فرو دادم صفر غالب شد بہوش شدم و درین حال یہ
 شیخ شیوخ العالم بنڈیاں من سے گذشت چوں بخود باز آمد مرا بخود و ثوئے
 شد کہ در آخر نفس نیز بر یاد ایشان خواہم رفت مصرع خوش کن رفتن کہ بریادت
 رود جانم سلطان المشائخ سے فرمود من در وجود من میرقم در ہانسی
 رسیدم شیخ جمال الدین مرا گفت از من بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق
 والدین قدس سرہ العزیز عرض داشت کہی کہ در خرچ عمرتے سے باشد
 شیخ شیوخ العالم دعائے در حق من کند چوں بخدمت شیخ شیوخ العالم
 رسیدم پیغام ایشان گفتم فرمود اورا بگو سے چوں ولایت یکسے دادہ شود اورا
 واجب است استمالت آن ولایت از شیخ نصیر الدین محمد رحمۃ اللہ علیہ سال
 کرد کہ استمالت ولایت ملوک دنیا معلوم است فاما استمالت ملوک آخرت چیست
 فرمود کہ استمالت ملوک آخرت توجہ القلب الے اللہ من کل لوجہ سائل زیادہ
 کرد کہ مشغولی و کرامت شیخ جمال الدین مشہور فرمود کہ آری بچنین است
 فاما معصوم ہمیں انبیا پیش اند و الا ہمیں پیغام آن بزرگ و جواب شیخ شیوخ
 العالم دلیل سے کند منقول است شیخ جمال الدین ہانسوی رحمۃ اللہ
 علیہ کنیز کے بود خادمہ بغایت صاحبہ عریض شیخ جمال الدین از ہانسی
 بخدمت شیخ شیوخ العالم اور سے و شیخ شیوخ العالم اور مادر مومنوں
 خواند سے روز سے شیخ شیوخ العالم فرمود کہ مادر مومنوں جمال ماچہ سے کند ماو

باب مہد فضائل خلفائے شیخ الاسلام معین الدین حسن بن جوئی شیخ قطب الدین بختیار قدسی شیخ فرید الدین قدس سرہ

۱۸۱

مومنان عرض داشت کرد کہ خواجہ ازاں روز باز کہ بندگی شیخ شیوخ العالم پویند
کرده است دیہ ہا و سبای شغل خطابت بجائی ترک دادہ و گر سنگی ہا و بلا ہا سخت
میکشد شیخ شیوخ العالم از شنیدن این حکایت خوش شد و فرمود کہ احمد بندہ
خوش مے باشد سلطان المشایخ مے فرمود و قتی مہ ہوا مے زمستان سن
بخدمت شیخ جمال الدین ہانسوی نشسته بودم دریں میان شیخ جمال الدین
ایں نظم بر زبان مبارک اندیخت بار و غن گاو اندین روز ٹھنک + نیکو باشد
ہر سہ نان تنک + من گفتم ذکر الغایب غیبہ بعدہ تبسم کرد و فرمود کہ اول آں را
موجود کردہ ام انگاہ مے گویم بعدہ انچہ فرمودہ بود و مجلس حاضر آرد و منقول است
کہ شیخ جمال الدین ہانسوی را شیخ ابو بکر طوسی حیدری کہ در کنارہ آب جون
متصل اندر پست خانقاہے چوں بہشت دارد او ہما نجا آسودہ است و
او درویشے عزیز بود و معاملہ ابجدریان بستے نماخت الغرض میان شیخ
جمال الدین و میان شیخ ابو بکر طوسی رحمۃ اللہ علیہما محبت بودہ و سلفہ
مولانا حسام الدین اندرتی شیخ القضاۃ و الخطباء بود و ایں لانا حسام الدین
ارادت بخدمت شیخ جمال الدین رحمۃ اللہ علیہ داشت و در آں ایام کہ شیخ
جمال الدین باریات شیخ الاسلام قطب الدین بختیار قدس سرہ در شہر
آمدے با شیخ ابو بکر طوسی ملاقات کردے و مولانا حسام الدین قدوس
شیخ جمال الدین را غنیمت شمردے و ضیافت ہاے شگرت کردے سلطان
المشایخ دماں ضیافت ہا حاضر بودے الغرض و قتی شیخ جمال الدین
از ہانسوی مے آمد مولانا حسام الدین استقبال کرد و بوقت استقبال کردن
شیخ ابو بکر طوسی مولانا حسام الدین را گفت کہ شیخ جمال الدین را بگوئے کہ سن
در حج میروم الغرض چوں مولانا حسام الدین در کنارہ آب ہنہ موضع کلکو کہری رسید
بر آں کنارہ شیخ جمال الدین رسیدہ بود و بریں کنارہ مولانا حسام الدین
و آب و ہنہ در میان بود شیخ جمال الدین از مولانا حسام الدین با و از بلند

باب دوم دفعہ اول فلفلہ شیخ الاسلام معین الدین حسن بن خلیفہ بن خلیفہ الدینی شیخ فرید الدین گدس سرہ

۱۸۴

پرسید کہ آں باز پدید ماچگونه است یعنی شیخ ابو بکر طوسی مولانا حسام الدین
کہ او در حج میرشد شیخ جمال الدین ہم از کنار آب مولانا حسام الدین را گفت کہ
تو ہم را اینجا برایشان برو و این بیت بگو متعاقب ما ہم میرسیم بیت این است
بیت میرایے ترا سرم نثار اولے تر یک سر صیو بود ہزار سر زوے تر در غار
وطن ساز چو بوبکر از آنکہ ابو بکر محمدی بقا اولے تر از شیخ قطب الدین
منو زبیر پسرین شیخ جمال الدین ہنسوی رحمۃ اللہ علیہ منقول است کہ مے
فرمودند از آن روز باز کہ این حدیث قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم القدر
روضۃ من ریاض الجنۃ و حفرة من حفر النیر ان بسبع مبارک شیخ
جمال الدین رسید بغایت ملتفت مے بود و از ہیبت این وعید بیقرار چو
خدمت ایشان بجوار رحمت رب پیوست یا راں و عزیزاں نیز سبب این معنی
در قلق و اضطراب مے بود نہ کہ حال ایشان در گور چگونہ خواہد بود و انقض بعد
چند گاہ خواستند تا بر قبر مبارک ایشان گنبدے عمارت کنند بنیاد گنبد کاویدن
گرفتند چون نزدیک مسجد رسیدند دیدند غرفہ پیش روے مبارک ایشان جانب
قیلہ پیاشد کہ از آن بوے بہشت مے آمد ہماں ساعت از اتحاد و رشد ندواں
موضع را ہما کر دند سلطان المشائخ مے فرمود مولانا جمال الدین ہنسوی
را بعد نقل در خواب دیدند فرمود چوں مراد گور فرود آورند و فرشتہ عذاب فرود
آمدند باز فرشتہ ہوگیسے در پے ایشان آمد و فرماں رسانید کہ ما اورا بدو رکعت
صلوۃ البروج کہ متصل سنت نماز شام میگذازد و آیۃ الکرسی کہ متصل ہر جن
میخواند بخشیم منقول بہت چوں شیخ جمال الدین نقل کرد ما ہر مومنان
کہ خادمہ شیخ جمال الدین بود رحمۃ اللہ علیہا مصلے و عصا شیخ جمال الدین
کہ از شیخ شیوخ العالم افتد بود مولانا برٹان الدین صوفی پسر خورد شیخ
جمال الدین کہ ہر شیخ قطب الدین منو بود در عالم صغیر بود بخدمت شیخ
شیوخ العالم بر شیخ شیوخ العالم بہرمت مولانا برٹان الدین مذکور تعلیم

لو رہا ہے
از جنہا
بہشت
چشم بہشت
از جنہا
دور ۱۲

باب نمونہ فیاضات شیعہ الاسلام معین الدین بن سبزی شیعہ دہلی بن بخشید شعی شیعہ فرید الدین قاسم

۱۸۳

و تکریم نمود و بشرف ارادت بیعت خود مشرف گردانید و چند روز بر نمودار داشت
و بوقت مراجعت خلافت نامہ قاسم مصطفیٰ و عنایت فرمود کہ مولانا شیعہ جمال الدین
رواں کرده بود و مولانا یرمان الدین صوفی بخشید و فرمود پناہ چہ جمال الدین
از بہت ماجازی بود و تو ہم مجازی و این ہم فرمود باید کہ چند گنج در صحبت
مولانا نظام الدین باشی یعنی سلطان المشائخ دریں محل ما و مومنان
بخیر است شیعہ شیوخ العالم رض داشت کرد بزبان ہندی کہ خود جانیان
الدین بالاسہ یعنی خود است این بار گراں رطاقت نتواند آورد شیعہ
شیوخ العالم قاسم سرور العزیز فرمود بزبان ہندی کہ ما و مومنان (پلوں
کا چاند بھی بالا ہوتا ہے) یعنی ماہ شب چہار دم در اول شب خوردے یا شد
کہ بتدریج بہ کمال میرسد خواجہ پناہی گوید مصرع برگ توت است
کہ گشتہ بہت بتدریج طلوع شیعہ شیوخ العالم مولانا یرمان الدین راوداع
کرد و مولانا یرمان الدین بر حکم فرمان شیعہ شیوخ العالم بخدمت حضرت
سلطان المشائخ ہر سال آمدے و ترتیب یافتے الغرض چوں مولانا یرمان
الدین بمرتبہ کمال رسید و اوصاف مشائخ کبار از برکت نظر شیعہ شیوخ
العالم و صحبت سلطان المشائخ در جمع شد یک مرید ہم نگرفت و اگر کسی
از بہت ارادت آمدے دید و توجہ کردے و مراحم شدے فرمودے کہ با وجود بد
سلطان المشائخ شیعہ زمانہ حضرت سید نظام الدین محمد بچوئے را
کلاہ ارادت داد و بیعت گرفت و روایت و این یعنی بسبع مبارک سلطان
المشائخ رسیدہ بود چوں مولانا یرمان الدین بخدمت سلطان المشائخ
آمد سلطان المشائخ فرمود کہ مولانا چنانچہ این ضعیف از شیعہ شیوخ العالم
مجاز است شما ہم مجازید چرا کلاہ ارادت نے دہید مولانا ہاں سخن گفت
کہ با وجود بچوئے شامی بچوئے را روایت کہ کلاہ ارادت بدہد و مولانا یرمان
الدین با اعتقاد صافی از دل محبت سلطان المشائخ آغازید و ہر سال

کہ بخدمت سلطان المشائخ از ہانسی در شہرے آمد سلطان المشائخ
 مے فرمود بجمہت اود در جماعت خانہ کہٹ راست کنیہ چوں اوصاف تواضع و انکسار
 خاصہ اود بود بسبب ترک ادب در جماعت خانہ در کہٹ نے غلطید و ہر وقت کہ خواستہ
 بخدمت سلطان المشائخ برود اول جامہ ہاسے پاکیزہ خود را بعود و عطریات دیگر
 معطر مے گردانید انکسار بخدمت سلطان المشائخ میرفت اگرچہ کرات در یک روز
 طلب شدے و حکمت اینمعنی ازاں بزرگ پرسیدند فرمود چوں بخدمت بزرگے
 بروند خوشبو شدہ باید رفت و ایں بزرگ را جمال با کمال بود و ظاہری آراستہ و باطنی
 معمور داشت و سلطان المشائخ مے فرمود جمال الدین ہانسی را پس مے
 بود بزرگ دانشمند دیوانہ شدہ بود گاہ گاہ بہوش آمدے و ہوشیارانہ سخن گفتے
 اگرچہ دیوانہ شدہ بود فاما از ہزار ہوشیار نشنیدیم کہ او شنیدیم میگفت العلم حجاب
 الاکبر دانشم کہ ایں دیوانہ معنوی است بیان ایں سخن از او پرسیدیم جواب گفت
 علم دون حق است و ہرچہ دون حق است حجاب حق است منہم آں عارف ربانی
 آں زاہد سجانی شیخ عارف کہ خلیفہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
 اللہ سرہ العزیز بود سلطان المشائخ مے فرمود کہ ایں عارف لشیخ شیوخ العالم
 قدس اللہ سرہ العزیز جانب سیوسنتال آنحد و فرستادہ بود و اورا اجازت بیعت
 دادہ بود و آنچناں بود کہ ملکہ بود طرف اچھے و ملتان و ایں عارف بر آں ملک
 امامت داشت یا تعلقے باہم دیگر الغرض وقتے آں ملک صد تنکہ بدست ایں عارف
 بخدمت شیخ شیوخ العالم فرستاد و ازاں پنجاہ تنکہ برفودنگا داشت پنجاہ تنکہ
 بخدمت شیخ شیوخ العالم آورد شیخ شیوخ العالم بشیم کرد و گفت عارف قسمت
 برادر و ار کردی ایں عارف شرمندہ شد برفور آں پنجاہ تنکہ آورد ہ پیش داشت
 و ازاں خود ہم چیزے آورد و بجز بسیار کرد و ارادت الناس نمود شیخ شیوخ العالم
 دست بیعت بدو داد و او مخلوق شد بعد ازاں چناں در خدمت راسخ شد کہ شفاقتے
 چہل کرد تا آنکہ آخر الامر شیخ شیوخ العالم اورا اجازت بیعت داد و ہم طرف سیوسنتال

فرستاد فاما پچیس ہم گوین کہ مولانا عارف خلافت نامہ خود بخدست شیخ شیوخ
العالم آورد و عرض داشت کرد ایں کارنازک است اندازہ من بیچارہ نیست و من
عہدہ دار ایں کار و شغل مشائخ کبار نتوانم شد ہم بر شفقت و مرحمت مخدوم عالمیاں
کہ در نظر مبارک خود در آورده است ببنده کرده ام بعد رسانیدن خلافت نامہ حکم
اجازت شیخ شیوخ العالم در کعبہ رفت و پیش از انجا باز نگشت رحمۃ اللہ علیہ عرض
میدارد کاتب صوف محمد مبارک علوی المدعو بامیر خور و بر آنجا ایں بنده از خدمت
والد خود رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ درویشے بود بزرگ صاحب نعمت کہ اورا
شیخ علی صابر گفتندے در درویشی قدمے ثابت و نفسے گیر داشت و ساکن قصبہ
دیکری بودے و پیوند بخدست شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ
سرہ العزیز داشت اورا از حضرت شیخ شیوخ العالم اجازت بیعت بود الغرض در آنچه
بعضے یاراں بزرگ کہ بدولت خلافت شیخ شیوخ العالم مشرف شدہ بودند ہر یکے
را وداع مے شد و بوجہ صیتے مخصوص مے گردانید و نفسے ہمراہ او میگرد و دریں میان
شیخ علی صابر عرض داشت کرد کہ در باب بندہ چہ فرماں مے شود شیخ شیوخ
العالم در باب او فرمود کہ اسے صابر برو بہو کہا خواہی کرد یعنی ترا عیش خوش
خواہ گذشت الغرض تا آخر عمر شیخ علی صابر را عیشے خوش گذشت و او مردے
خوش باش و کشادہ ابرو بود و علیہ الرحمۃ باب سیوم در بیان مناقب فضائل
و کرامات اولاد بعضے بنسبگان و نبیرگان شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
اللہ سرہ العزیز و اقربا سے سلطان المشائخ نظام الحق الدین قدس اللہ سرہ
العزیز و سادات کرام کہ مخصوص بودہ اند باختصاص شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین و سلطان المشائخ نظام الحق الدین قدس اللہ سرہ العزیز عرض
میدارد کاتب صوف محمد مبارک علوی المدعو بامیر خور و بر اسے مریدان خوب
اعتقاد پوشیدہ نامذبراںجا کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین را پنج پسر و یک
دختر بودہ اند فاما بنسبگان و نبیرگان شیخ شیوخ العالم اکثر شہر ق و غرب عالم

شیخ

گرفتہ اند و ہر طرف را از اطراف گیتی بقدم مبارک خود منور گردانیدہ اند و در حمایت خویش داشته فاما بعضے فرزندان و بنسبگان و بنسبگان کہ مناقب کرامات ایشان مشہورست و بعضے کہ در نظر مبارک سلطان المشائخ پرورش یافته اند و کاتب حروف خدمت ایشان را دریافتہ دریں کتاب تحریر یافته تا از برکت ایشان ایں کتاب در دہاے اہل دلائل عالم جائے گیرد و نویسنده امیدوار را دستور مغفرت باشد انشا اللہ تعالیٰ مکتبہ در بیان مناقب فضائل و کرامات پسران شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین قدس سرہ العزیز منہم آں شیخ زادہ معظم آں فخر بنی آدم کہ از ہمہ پسران شیخ شیوخ العالم ہتہر بود و خواجہ نصیر الدین نصرہ اللہ کہ باوصاف ستیہ و اخلاق مرغیہ موصوف بود و روزگار بعبادت باری تعالیٰ و بزراحت و حرانت کہ لقمہ حلال است گذرانیدہ و خداے تعالیٰ را در خلا و ملاطاعت کرد و عمر عزیز در رضای باری تعالیٰ بسر برد رحمۃ اللہ علیہ منہم آں سحر علم آں کان علم آں بقوئے آراستہ و بویع پیراستہ اعنی مولانا شہاب الماتہ والدین کہ بو فور علم و فضائل بسیار مشہور بود و بیشتر حال بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین حاضر بودے و اگر در مجلس شیخ شیوخ العالم بحثے در علم افتادے در اں باب شروع کردے و آں بحث را بتقریر خوب آم کردے چنانکہ دلاساے شیخ شیوخ العالم بودے سلطان المشائخ مے فرمود کہ میان من و میان مولانا شہاب الدین طریقہ محبت مساوک بود و مے فرمود کہ وقتے مراجراتے رفت بخدمت شیخ شیوخ العالم بے قصد من و آنچه آن بود کہ روزے نسخہ و عوارف بخدمت شیخ شیوخ العالم بودہ است ازاں فوائد مے فرمود ہمان نسخہ بود بخط باریک بنشتہ و یا چشم گوشت شیخ شیوخ العالم را و بیان آں اندکے مکسے بودہ است من نسخہ دیگر بخدمت شیخ نجیب الدین متوکل رحمۃ اللہ علیہ دیدہ بودم مرازاں یاد آمد گفتم شیخ نجیب الدین نسخہ صحیح دارد دیگر آں سخن برخاطر گرامی ایشان گراں نمود و ساختے شد بر لفظ مبارک را ندینے در ویش طاقت تصحیح نسخہ مستقیم نیست یکے بار ایں لفظ بزرگان مبارک را ند و مراجع بردل نیست کہ در منی کہ

مے فرمایا اگر من قاصد او عامداً گفتہ باشم انگاہ بر خود گماں برم چوں دوستدار این بگفت
مولانا بدر الدین اسحاق رحمۃ اللہ علیہ مرا گفت کہ شیخ این سخن در باقی مے گوید من
بر خاتم سر بر نہ کروم در پائے شیخ افتادم گفتم لغو ذباست کہ مرا مقصود ازین سخن نسخہ
کتابخانہ اخمدوم باشد من نسخہ دیدہ بودم از اں حکایت کردم مرا اصلا چیزے در خاطر
چیزے فیکر نبودم چند معذرت کردم اثر بے رضای ہیچناں در شیخ شیوخ العالم
میدیدم چوں از اینجا خاتم نداستم کہ چکنم مباد ایچکس را آنچناں غم کہ مرا آں روز بود و گریہ
در من افتاد مضطر و حیراں بیرون آمدم تا برسیدم بر سر چاہے خواستم کہ خود را در آں
چاہ اندازم باز تامل کردم و با خود گفتم کدائے مردہ گیر اما این بدنامی مباد ایکہ باز گرد
در صخرت حیرت سرا سیمہ شکستم و با خود گریہ زاری میکردم خداے داند تا این کس
را در آں ساعت چہ احوال بود الغرض شیخ شیوخ العالم را پسرے بود کہ اورا
مولانا شہا الدین گفت بے میان من و میان او طریق مودت مسلوک بود
اورا ازین حال خبر شد بخد متہ شیخ شیوخ العالم رفت از حال من بطریقے بہتر برا
گفت شیخ شیوخ العالم صحیح خور را بطلب من فرستاد بیا دم و سرور قدم آوردم
انگاہ خوشنود شد دوم روزاں مرا پیش طلبید و مرحمت و شفقت بسیار فرمود و گفت
ایں ہمہ برائے کمال حال تو کردم این لفظ آں روز از خدمت ایشان شنیدم
کہ پیر مشاطہ مرید ہست انگاہ مرا خلعت فرمود و بکسوت خاص مشرف گردانید سلطان
المشائخ مے فرمود کہ وقتی پیرے بخد متہ شیخ شیوخ العالم آمد و گفت من
بخد متہ شیخ قطب الدین طیب اللہ شراہ بودم و شمالا بخدا دیدہ ام شیخ اورا نے شنید
چوں تعریف کرد بشناخت الغرض یکے جو انکے برابر خود آوردہ بود و آں پسراں
سخن در علم افتاد آں پسر کہ بے ادب و بد بخت و رامد و گستاخ و ادا بشیخ
بحث کردن گرفت چنانکہ سخن بلند شد شیخ ہم سخن بلند کرد و مولانا شہا الدین
بیرون در نشستہ بودیم چوں علیکبہ تہ شد و درون در آمیم آں پسر کہ ہیچاں بے ادب و
سخن مے گفت مولانا شہا الدین در آمد آں پسر کہ اسمی بازون گرفت تیرہ شد

خواست کہ بر مولانا بسفاہمت و رافتہ من دست آں پسرک گرفتہ دریں میاں
 شیوخ العالم قدس سرہ العزیز فرمود کہ صفا کنی مولانا شہاب الدین
 یک چای کے لغزو بیلغے سیم بیاورد و بیاں پدرو سپردا ہر دو بازگشتند و رسم شیخ
 شیوخ العالم میں بود کہ ہر شعبہ از افطار مرایش طلبیدے و مولانا کن الدین
 سمرقندی را ہم مولانا شہاب الدین گہے بودے و گہے نبودے الغرض مارا
 بطلبیدے حکایت آں روز باز پرسید حکایت آمدن آں پیروادب کردن مولانا
 شہاب الدین آں پسرک را تقریر قاضی شیخ شیوخ العالم نے خذید و دریں میاں
 من عرض داشت کردم کہ در انچہ آں جوان خواست کہ بامولانا شہاب الدین
 و رافتہ میں این قدر کردم کہ دست او گرفتہ شیخ شیوخ العالم بخذید و فرمود کہ نیکو
 کردی شیخ سعدی خوش گوید بیت ایے دیدنت آسایش و خذیدنت آفت +
 گوے از ہمہ خواباں ربودی بلطافت منہم اک شیخ المشائخ طریقت و آں آفتاب عالم
 حقیقت اتی شیخ بدرالملک والدین سلیمان کہ بعلم و تقوے مشہور و باوصاف مشائخ
 کبار موصوف بود و بعد وفات شیخ شیوخ العالم بر سجادہ شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین پدرو خود باتفاق برادران و اہل ارادت کہ حاضر بودند نشست
 و آں مقام را بنو حضور بر جادہ طریقت منور گردانید کہ الولد سر لابیہ و کاتب حروف
 از الدخود سید محمد مبارک کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ شیخ بدرالدین سلیمان
 مخلوق نبود و فرق کردے بر طریقتہ مشائخ چشت قدس سرہ العزیز زیرا چہ دست خلافت
 از خلفائے چشت داشت و انچہاں بود کہ چوں خواستند کہ خواجہ قطب الدین
 چشتی را قدس سرہ العزیز بر سجادہ پدرو چشت بنشانند و خواجہ قطب الدین
 در عالم صغیر بود بزرگان چشت و اقربا سے دیگر رضامنیدادند و خواجہ علی چشتی
 عم او و عہد سلطان غیاث الدین بلبن در شہر دہلی آمدہ بود بزرگان چشت
 دو خلیفہ بزرگ صاحب راز خلفائے حاذان چشت یکے خواجہ زور کہ بوقت شنید
 نام مبارک او تکبیر گویند اللہ اکبر اللہ اکبر لا الہ الا اللہ اکبر و اللہ الحمد و دوم خواجہ

کہ بوقت شنیدن نام مبارک او تسمیہ گویند بسم اللہ الرحمن الرحیم بھت ایں مصلحت
و باز نمودن کیفیت سجادہ خاندان چشت کہ خواجہ قطب الدین سید ہند بخدمت
خواجہ علی رواں کرند چنانچہ ایں حکایت مشرح در کتبہ سادات در ذکر والد کتاب
حروف تحریر یافتہ است الغرض ایں دو خلیفہ صاحب چوں نزدیک اجود ہن
رسیدند شیخ شیعہ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ الغریز را خبر شد کہ ایں
دو بزرگ از خاندان چشت میرسند شیخ شیعہ العالم استقبال کرد و ایں دو
بزرگ را بتعلیم و راجود ہن فرود آورد و ضیافت ہے شگرف کعبہ مولانا
شہاب الدین و شیخ بدرالدین سلیمان را در نظر مبارک ایشاں آورد و گفت
کہ ایں ہا را شما کلاہ ارادت پو شانید آں بزرگاں گفتند ما را چہ مجال آں باشد
کہ در نظر چوں تو شہ کلاہ بدیم شیخ شیعہ العالم فرمود کہ ما ایں نعمت ہم از
خاندان شما داریم مطلوب من ایں ست کہ کلاہ ارادت از دست شما پو شند بعد
آں بزرگاں گفتند چوں مخدوم معذونمیدار اشارت شود و کلاہ از جامہ دار خا
مخدوم بیارند و مخدوم بدست مبارک خود کلاہ راست کند ما را دہ انگاہ ما کلاہ
پو شانیم مولانا بدرالدین اسحاق بحکم اشارت شیخ شیعہ العالم دو کلاہ آورد شیخ
شیوخ العالم بدست مبارک راست کردہ بدال بزرگاں داد آں بزرگاں در
نظر مبارک شیخ شیعہ العالم مولانا شہاب الدین و شیخ بدرالدین سلیمان
را کلاہ پو شانید تا از برکت آں میان ہمہ فرزنداں کیے عالم با عمل دوم دار
سجادہ شیخ شیعہ العالم گشت الغرض چوں بیشتر مشائخ چشت را قدس سرہ
سرہ الغریز فرقی بود شیخ بدرالدین نیز ہماں معنی رعایت کرد چوں شیخ بدرالدین
سلیمان وفات یافت درون کتبہ شیخ شیعہ العالم مدفن یافت قدس سرہ
سرہما العزیز منہم آں موصوف باوصاف مردان دین آں مشہور بقوسہ یقین
اعنی خواجہ نظام الملک والدین سلطان المشائخ نے فرمود کہ خواجہ نظام الدین
را شیخ شیعہ العالم از جملہ پسران دوست تر داشتے و او شکر ہی بود و بخدمت

شیخ شیعوخ العالم عظم کستخ بود ہر چہ گفتہ شیخ شیعوخ العالم از غایت آن کہ اورا دوست داشتے بلیع رضا بشنیدے و بنیم کردے و از انچہ او گفتے زنجیدے منقولست کہ در مردی و جوانی حیدر ثانی بود و کیاست ظاہر داشت و فرستے صادق چنانکہ ذکر کر است و فرست او در نکتہ وفات شیخ شیعوخ العالم تحریر یافتہ است الغرض چوں بعد نقل شیخ شیعوخ العالم کفار در دیار جودین رسیدند خواجہ نظام الدین از بہت مردی و غایت لاوری بحر کفایہ پیوست بعد قتال بسیار شہادت یافت چوں در میاں کشتگان تفحص کردند ہیچ اثر آن بزرگ زادہ عالم نیاقتند رحمۃ اللہ علیہ منہم آن سیرت خوب نزد اہل دلائل محبوب غنی خواجہ یعقوب کہ از ہمہ سپر ان کمتر بود و بزدل و ایشا مشہور و نفسے گیر و شہت و کراتے ہویدا و طریقہ اہل ملامت رفتے و بعکس آنکہ بخلق نمودے با حق بودے و طبعی قیاض و لطافتے تمام داشت کاتب حروف از والد خود سپید محمد مبارک کرمانی سماع دارد کہ مے فرمود بیشترے حال در سفر و حضر صاحب شیخ زادہ عالم صاحب دہ دارین خواجہ یعقوب بودم و قتبے برابر او در خطہ اوی رفتم چوں در او و رسیدم در سراسر فرود آمدیم شیخ زادہ مرا در وثاق گذاشت و خود بتاشاے شہر ہیروں آمد چنانکہ یکپاس شب بگذشت در وثاق نیامد و جائے بعیش مشغول شدیم و اس شب مقطع او وہ کہ خانے معلوم بود او را در و شکم گرفت بحدے کہ یک ساعت از درد سخت قرار نمود ہر چند کہ علاج کردند شفا میسر نشد کار بتعود وادعیہ کشید دریں میاں مردے گفت شیخ زادہ خواجہ یعقوب فرزند حضرت شیخ شیعوخ العالم را دیدم بوقت نماز دیگر در شہر او وہ درآمدہ اگر او را دریابند امید باشد کہ از برکت دعا کے آن شیخ زادہ عالم این رحمت بصوت بدل شود فی الحال مقطع و آں نیم شب ہر طرف کساں بطلب شیخ زادہ فرستاد طلبکنان در سراسرے آمدند کہ فرود آمدہ بوجہ گفتہ شیخ زادہ کجا است کہ خان مے طلبہ گفتیم بوقت نماز دیگر از من جدا شدہ در میان شہر جائے خواب بود و تفحص و تتبع کردند در مقامے یافتند کہ بعشرت مشغول بود دیدند کہ در خواب است آہستہ

۱۹۱
میدار کردند از خواب ژولیده برخاست گفتند شمارا خان سے طلب تسکیم کرد و گفت
خبرچ کلم شدہ بود من و آں تفکر خفته بودم کہ شمار سر وقت من رسیدید بچنان
برخواستہ رواں شد چوں بجان رسیدید کہ از غایت دشمنی از کہٹ بر زمین از زمین
بر کہٹ مے غلط و نزدیک بہلاک رسیدہ است نزدیک کہٹ خان نشست
و دو انگشت مبارک خود بر شکم خان نہاد و چیزے بخواند فی الحال در دشمنی موقوف
ماند خان برخاست در پائے شیخ زادہ عالم افتاد و فرمود تا یک بدہ سیم و جاجہاں
ہمین بخدمت شیخ زادہ آوردند و شیخ زادہ بااں سیم و جاجہ بازگشت و مبلغ از ا
سیم بجا جباں پیرہ داران خان عطا فرمود و در سراسے کہ فرود آمدہ بود دیم در آن
نیم شبکے آخر الامر در اثنائے راہ قصبۃ انبہر و ہمہ آں بزرگ زادہ را مرداں غیب
بر بودند و غایب گردند رحمۃ اللہ علیہ نکتہ در بیان فضائل و صلاحیت کرامات
دختران شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ الغریز کاتب حرف
از والد خود سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ شیخ شیوخ العالم را
سکہ دختر بود ہتھ ایشان بی بی مستورہ کہ تافس آخر پرودہ ستر و صلاح و عفت کرامت
بود و دم بی بی شریفہ کہ شرف عبادت و طاعت مشرف بود رحمۃ اللہ علیہا و
ایں بزرگ زادہ و عنقوان جوانی میوہ شدہ بود تا لب گور شوہرے مشغول
گشتہ ہمینکہ میوہ شد چنان بحق مشغول شد کہ شیخ شیوخ العالم فرمود اگر
عورات را خلافت و سجادہ مشائخ دادن روا بودے من بی بی شریفہ میاد
و لوکان النساء کمل ہذا الفضل النساء علی الرجال شیخ سعدی خوش گوید
بیت در سراسر پردہ عصمت بعبادت مشغول ہ نام در عالم و خود کنت ستر خدے
سیوم بی بی فاطمہ کہ در جالہ مولانا بدر الدین اسحاق رحمۃ اللہ علیہا بود چوں
مولانا بدر الدین اسحاق در اجودہن بر حمت حق پیوست فرزندان صغیر
گذشت چنانچہ خواجہ محمد امام و خواجہ موسیٰ سلطان المشائخ را بدین
سببے سخت پیش آمد زیرا کہ سلطان المشائخ را با بدر الدین اسحاق

فرط محبت بود چنانچه در کرمولانا بدرالدین اسحق تحریر یافته است سلطان المشائخ
دریں اندیشه نے بود اگر خرچے پیدا شود بی بی فاطمہ را با فرزندوں از اجودہن بیانیہ
تا حق محبت مولانا بدرالدین اسحق بنوعی ادا کردہ باشد الغرض دریں باب پنج دست
سید محمد کرمانی جب کہ کاتب حروف مشورت کر دے سید گفت ما ہمہ واجب است کہ رعایت
فرزندوں مولانا بدرالدین اسحق بکنیم کہ در باب ہر یکے از اہم خدمت شیخ شیعہ العارف
مدہا کردہ است ہم در اثنا سے ایں حال کہ مشورت کر دے مردے بود سوداگر ملتانی
ہمسایہ سلطان المشائخ مگر از بجائے سودا آوردہ بود و تنگہ ز پیش خدمت
سلطان المشائخ فتوح آورد سلطان المشائخ اُس دو تنگہ ز پیش سید محمد
کرمانی نہاد و فرمود کہ یک تنگہ ز رشاد خانہ خود خرچ بدہید و دوم تنگہ ز بیعت آوردن
اتباع و فرزندان مولانا بدرالدین اسحق با خود در اجودہن خرچ بہرید زیرا چہ
شما محرم اں خاندان با کرامت اید خدمت سید محمد اں قبول کر دو دوم روز ظرف
اجودہن رواں شب بی بی فاطمہ رحمۃ اللہ علیہا را با فرزندوں در شہر آورد
الغرض چوں چند گاہے از رسیدن بی بی فاطمہ و فرزندان عزیز او در شہر گذشت
از خویش بیگانہ ہر کسے گمانے بردند مگر سلطان المشائخ در خاطر دارد کہ بی بی
فاطمہ ادرجالہ خود آورد چنانکہ ایں سخن کہ نہ لایق حال سلطان المشائخ بود
در گوش خاص عام افتاد و شبے خلوتے بود سید محمد کرمانی ایں حکایت بخدمت
سلطان المشائخ گفت کہ خلق در باب آوردن بی بی فاطمہ سخن میگویند
بگماں آنکہ خدمت شمایی بی فاطمہ آرایندہ آید مقصود دیگر است چنانکہ در صد
کتابت رفته است سلطان المشائخ بشنیدن ایں معنی انگشت تخمیر را بند
تفکر گرفت و دست مبارک خود بر روی و محاسن مصفا خود فرو داورد و گفت
کہ استعداد غیبت اجودہن کنید دوم روزاں بنیارت شیخ شیعہ العارف را
چوں از اجودہن باز گشت پیش از آنکہ در شہر برسد سہ روز بی بی فاطمہ در
غیبت سلطان المشائخ نقل کردہ بود و در روضہ شیخ نجیب الدین منوکل رحمۃ اللہ

باب سوم در فضایل بعضی فیروزگان شیوخ العالم فرید الدین و اقربائے سلطان الغناج و مساوات کرامتیں سریم

۱۹۳

علیہ بیرون دروازہ مندرہ دفن شدہ چون روز نیکوم بود خلق حاضر گشت مسافران
المشاغ از اجودہن بہدراں روز در روضہ شیخ نجیب الدین متوکل رسیدات
سیوم روز بی بی فاطمہ دریافت خواجہ محمد خواجہ موسی کہ در عالم صغریو و ذالیان
را در نظر مبارک خویش پرورش داد و خواجہ احمد نشاوری را کہ مرید شیخ شیوخ
العالم بود اتفاق او تا یکی ایشان فرمود رحمۃ اللہ علیہم نکتہ در بیان فضائل
و کرامات بنیرگان شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین قدس اللہ سرہم العزیز منہم
آن فضل مشایخ طریقت آن اکرم اولیا و حقیقت کہ در علو درجات رفعت مقامات
و شدت مجاہدات و ذوق مشاہدات در عصر خویش مثل نداشت و دبدیل ایشان
بے نظیر بود و در مبالغت طہارت ظاہر و باطن در میان مشایخ وقت بے مثل
بود اعی شیخ علاء الملتہ والین ابن شیخ بدر الدین سلیمان و این بزرگ
شانزدہ سالہ بود کہ بر سر سجادہ شیخ شیوخ العالم بجای پدیشست پیجہ و
چہار سال حق آن سجادہ کما ہو حقہ بگذار و چنانکہ صیت عظمت کرامت اہم در
حیات غزوا و میان عالم منتشر شد و اسم مبارک او میان آسامی اولیا و مذکور ہو
گشت چنانکہ در دیار اجودہن و دیہا لپور و جہالی کہ سمت کشمیرست خلق
آن دیار از غایت محبت اعتقاد مقامہا ساختہ اند و قبر را کردہ و بنام روضہ
متبر کہ اوتھمن و تبرک مے گیرند و در آن موضع صدقات و ختمات مے کنند و کتاب
حروف از والد خود سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ میفرم
شیخ علاء الدین قدس اللہ سرہ العزیز ہم شیر من بود و میان من شیخ
علاء الدین حق رضاع ثابت گشتہ و شیر مادر من خوردہ و پیشین لانا بدر الدین
اسحق کلام السید کجا خواندہ چنانکہ کیفیت مشرح در ذکر مولانا بدر الدین اسحق
تشریف آفستہ و خدمت والد مے فرمود روزی در عالم صغریو و شیخ
علاء الدین بخدمت شیخ شیوخ العالم حاضر بودیم شیخ شیوخ العالم
بدولت بر کہت نشستہ بود و ما ہر دو پی کہت گرفته ایستادہ بودیم دریں

محل شیخ شیوخ العالم تنبول سیرین مبارک داشت از راه شفقت فرزند پوری
تنبول از دهن مبارک خود دیارست مبارک در کام شیخ علاء الدین نهاده و پیشه آن
تنبول در کام من نهاده بعد از که بجهت توفی فرو آمد و بر کرسی بنشست عیسی
نام درویش بود که در خلوت خدمت کرد و حرمت را که نوبت او بود و به خدمت
شیخ شیوخ العالم فرستاد و نوبت این شغل نگذاشته تا عدل درین کار
مرعی ماند الغرض این خواجہ عیسی شیخ شیوخ العالم را وضو سازید و سجاده راست کرده
بودند تا بعد از وضو شیخ شیوخ العالم بر سجاده نشستند و در شانه این شیخ شیوخ
العالم وضو مشغول بود و شیخ علاء الدین بازی کناں رفت بر سجاده بنشست و خود
عیسی جانب شیخ علاء الدین دید و انگشت بدان گرفت درین حال شیخ شیوخ
العالم جانب خواجہ عیسی دید بعد از نظر بجانب شیخ علاء الدین کرد که بر سجاده نشسته
است شیخ شیوخ العالم بنیم کرد و گفت عیسی متبّع ته بھی زبان آک دیار یعنی
بگذر تا بنشیند از برکت نفس مبارک شیخ شیوخ العالم فریاد فرمود شیخ علاء الدین
بر سجاده شیخ شیوخ العالم بنشست چنانکه هیچ وجه پادشاه مبارک جز در جرد جمعو جائے
دیگر رفت اگر پادشاهان وقت مے آمدند از مقام خود پیچ و جبهه بنماید و خلق را
همچو شک شتر دانسته و اگر کسی بجهت ارادت آمدے خواه بروضه شیخ شیوخ العالم
کردے و فرمودے که این را در پائیاں یا با برید و کلاه بپوشد و صوم تمام خاصه آن
بزرگ بود و چکس کس بزرگ را در روز طعام خوردن ناید تا کلبه گوی بزرگ عیدین و ایام
تشریف و هیچ وجه بخیر این پنج روز افطار نکند و افطار خدمت ایشان بوقت یکپا
بودے چند نان بدو غن مے چلتند چنانکه از سیر مے هشت گان از آن دو نان به
جیل با قدرے شیر موازنه یک سیر کار بر دے و بوقت افطار بزبان طعام طوع
بسیار با نمانها پیش مے بردند از آن پنج تناول نکردے محضک ماسے طوع ایدان وقت
که خلق خفته مے بودند بر کسانیکه خاطر مبارک او اقتضا کردے بنظر ستارے خارج
کنه وری درویشاں که دو وقت در جماعت خانه مے کشیدند و توحس و عام را از اس

بسم اللہ الرحمن الرحیم شیخ شیخ العالم فرید الدین اقبال سلطان المشیخ و سادات کرام قدس سرہ

۱۹۵ نصیحت و اگر از فعل غایت در روضہ شیخ شیخ العالم آمدے از درویشاں
و مخدایاں بہت یاد ایشاں شیخ صفت زدہ ایستادہ ہے بودند از سر صفت کہ ایشاں
آغا کردے ہر یک از مہلے سیم فرمودے و مے گذشتے و اگر یک یا دو چیزے رسیدہ بود
از مقام خود جدا شدے و محل فریاد و مہلے صفت بایستادے و از اں حال حد
شیخ را خبرے کرد کہ ایں مرد یکبار رسیدہ است اوراد و چنداں دہانیہ
کہ پیش زان رسیدہ بودے اگر چہ کرات ایں حرکت کردے برو نکرتے و زجری نفرین
منقولہ شیخ ایں بود کہ مَنَّا عَالَمًا لِّخَيْرٍ نشود و کسانیکہ بخت خاص شیخ مشغول
مے بودند و طایفہ کہ آب و صوفے رسانیدند و قوے کہ جاہاے مبارک شیخ میدو
و مے شستند و آفریدہ را مجال نبودے کہ آسیب بخیش بدیشاں رساند و اگر ریشاں
دستے و یا آسیبے مے رسانیدے اور از خانقاہ بیرون میکردند و در طہارت نظر
بدریں حد کوشیدے منقولست در انجمن شیخ رکن الدین نبش شیخ الاسلام بہاؤ الدین
زکریا رحمۃ اللہ علیہ ز شہر دہلی در ملتان میرفت بزیارت شیخ شیخ العالم
فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ الغیر رفت چوں از روضہ منبر کہ بیرون آمد
باشیخ علاؤ الدین قدس اللہ سرہ الغیر ملاقات کرد شیخ رکن الدین بہت
مصافحہ و معانقہ پیشتر شد و شیخ علاؤ الدین را در کنار گرفت و گفت کہ خداے
تعالے شمار استقامتے بخشیدہ است ہر آئینہ کسے نمیتواند کہ از جا بجنباند فاما سبب
چنین قرابت کہ تعلق بدینہا دارند کشاں مے برند این سخن فرمود و یکے یگراودا
کردند چوں شیخ علاؤ الدین رحمۃ اللہ علیہ مقام خود آمدنی الحال آں جا مے
بخشید و غسٹے تازہ کرد و جاہاے دیگر پوشید و بر سجادہ نشست ایں معنی
بخدمت شیخ رکن الدین رسانیدند و گفتند کہ ایں چہ بزرگی و کتبہ است کہ سبب
معانقہ ہجو شما پاک پاک زادہ انجمنین کند شیخ رکن الدین رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ
شما قدر مولانا علاؤ الدین چہ دانید اوراے رسد کہ انجمنین کند زیرا چہ از ما
بودہ و نباشے آید و او از اں مبرا شدہ زندگانی مے کند آدمیم بر سر حرف و اگر

مایه سوم در فضایل بعضی بزرگان شیخ شیوخ العالم فرید الدین اقبال سے منظر ان کی شان و سادات کرام قدس سرہم
 کسے از بہت عالم ظالماں و متعبدیان در جماعت خانہ روضہ مقبرہ کہ شیخ شیوخ العالم
 درآمدے جمال نمودے کہ کسے آں مظلوم را بندہ و نقدی از حرم روضہ مقبرہ کہ
 بیرون آرد اگر چہ بادشاہ وقت بودے از نہایت ایں بادشاہ دیں در نہایت سبک
 و چوں شیخ علاؤ الدین بر حمت حق پیوست ہم در ہوا روضہ شیخ شیوخ العالم
 قدس سرہ العزیز مدفن ایں بزرگ شد و بر روضہ مقبرہ او گنبد عالی سلطان
 محمد تغلق کہ مرید و معتقد خدمت شیخ علاؤ الدین بود عمارت کنانیدہ است
 از خدمت شیخ علاؤ الدین رحمۃ اللہ علیہ و پسر ماند صاحب عظمت و کرامت
 یکے شیخ زادہ معظم و جلیل و مکرم در علم و کرامت و ہایت مستثنیٰ بودہ کہ در سبیلے
 مبارک او بدیدے تحقیق دانستے کہ از دودمان کرامت و بزرگیت احنیٰ شیخ
 معزا الحق الدین کہ در علم تلمذ پیش مولانا و جہاں الدین پائی کردہ بود و در دین
 و دیانت خطے کامل داشت و بجایے پدر در مقام شیخ شیوخ العالم فرید الحق
 والدین بنشست و در بدل ایشان بزرگان خدا بشاد بعد چنگاہ سلطان
 محمد تغلق در شہر دہلی طلب فرمود و تعظیم و تکریم او بواجبی نگاہ داشت و فرمود تا نظر
 مبارک او امور مملکت را برداشت رسانند کہ اَللّٰہُ تَوَّاکُلْ تَوَّاکُلْ بعدہ را کہ
 آں بادشاہ ایں اقتضا کرد کہ دیار گجرات حوالہ بندگان او کرد شیخ معزال دین
 رحمۃ اللہ علیہ در گجرات رفت تا آخر کار بقدر تقدیر اسد از دست ظالمان و
 باغیان بدرجہ شہادت رسید امروز آں دیار از بیکت روضہ مقبرہ او متور است
 و خاک پایان او دواے درد حاجتمندان آں دیار بہت و دوم شیخ سادہ
 علی الاطلاق و آں مقبول اہل عالم باتفاق کہ در جمیع اوصاف سنیہ شل شد
 احنیٰ شیخ علم الحق والدین کہ ظاہراً و باطناً آراستہ بود و در سماع ذوق تمام
 داشت و گریہ جگر سوز و حافظ کلام ربانی بود و سلطان محمد در غایت احترام
 و اکرام او کوشیدہ و شیخ الاسلام مملکت ہندوستان گردانید و لکھنہ ماہ بندگان
 او داد و جمیع مشایخ روزگار منقاد و محکوم او گشتند و در دین و دنیا بغایت سبیل مکرم

صلہ
 دین و ملک
 بر دواریک
 شکر اللہ

باسم و فضل اعلیٰ علیہ السلام شیخ شیوخ العالم فرید الدین و اقریب سلطان المشائخ و سادات کرام قدس سرہ

۱۹۷

بود چوں این شیخ شیوخ الاسلام برحمت حق پیوست دروں گنبد و فضل شیخ
علاء الدین متصل پدر دفن یافت و این دو بزرگ دو پسر گذاشتند هر کدام یکبار
پسر شیخ معز الدین رحمۃ اللہ علیہ شیخ زاده معظم افضل لدین فضیل کہ المرحوم
بجای پدر و جہان خویش در مقام شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین برجاو
کرامت نشسته است و بصورت سیرت آبا و اجداد در غایت آن سجادہ معظمہ
طریق سلف خود میکند و در غایت مشغولی و نہایت ترک و تجرید کوشیدہ و مقبول
دلہا گشتہ و بیدل و ایثار کشادہ و معتقدان آن خاندان کرامت امیدوار اند
تا حق تعالیٰ آن شیخ زاده عالم را بر سجادہ کرامت مستقیم دارد و شیخ شیوخ الاسلام
علم الحق والدین رحمۃ اللہ علیہ شیخ زاده خوبصورت و پسندیدہ سیرت کہ
مستحضر علوم دینی است اعنی شیخ زاده راستین منظر الحق والدین کہ بعد از پدر
شغل شیخ الاسلامی سلطان محمد لغلق انار اسد برانہ با عزا و اکرام تمام بدو مفوض
گردانید و در تعظیم و تکریم این شیخ زاده با قصہ الغایت کوشید و تا این غایت مجتہد
معظم و مکرم است و اوقات او مجموع حق تعالیٰ ذات ملک صفات او را در کامرانی
دین و دنیا دایم دارد منہم آن شیخ زاده با بیدل و ایثار کہ در مروت و مردمی و دینی
مشار الیہ بود اعنی شیخ زاده عالم خواجہ عزیز الملتہ والدین ابن خواجہ یعقوب
نفسہ گیر داشت صاحب فتوح بود و فعل باذگونہ زدے دیار دیوگیر و تلنگ ہمہ
معتقدان و بندہ او بودند کاتب حروف این بزرگ زاده را در دیوگیر دریافتہ
بود بیتے زیبا و فرسے وافر داشت و برادر حقیقی او خواجہ قاضی بنایت خوب
اخلاق و سادہ باطن بود و این ہر دو برادر کہ شیخ زادگان عالم بودند در نظر
مبارک سلطان المشائخ بسیار بودند و از آنحضرت پرورش یافتہ شیخ زاده
عزیز الدین ہم در دیوگیر شہادت یافت مدفن او آنجا شد و خواجہ قاضی ہم
و حقیقہ سلطان المشائخ در سہ چوترہ یاراں مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہما
منہم آن کمال طریقت آن جمال حقیقت اعنی شیخ زاده کمال الحق والدین

باسمہ و نفع لعلیٰ فیضی نگار شیخ شیخ العالم فرید الدین و اقرباے سلطان المشائخ و سادات اکرام قدس سرہ

ابن شیخ زادہ مایرید ابن شیخ زادہ نصر الدین اباس تکلف بکلی عاری بود در بدل و ایٹا
 بے نظیر فنانہا بچنے و بخلق وادے و از طعامہائے لذیذ احتراز نمودے و اگر غنیمت بفرمودے
 گردوں ہے پڑناں برابر بودے و در انچہ این بزرگ ہر عہد دولت سلطان محمد تغلق
 و شہر دہلی از دہار کہ مقام سکونت او بود آمد کاتب حروف بخدمت ایں بزرگ
 بسبب عایت حقوق خاندان معظم ایشاں کہ با آبا و اجداد کاتب حروف داشتند
 رفته بود و شیخ دروں حجرہ بالائے کہن شستہ چوں کاتب حروف را دید از دروں
 حجرہ دیکے بردست مبارک کردہ بیرون آمد و چونکے گلیں بخدمت ام آور دند و دست
 مبارک ہر سہ ازاں دیگ بیرون آورد و بجائے روغن ستور روغن کنجد اندا
 و قدرے حلوانیز بر آں ہر سہ افرو دو فرمود بر غبت بخور کہ من مان ہائے دست
 پختہ جڈہ پدیں بزرگوں را تو بسیار خوردہ ام کاتب حروف آں ہر سہ تناول میکرد
 ولذت فراوان مے یافت و ایں شیخ زادہ صاحب کرامت در او اکل و مطبخ
 حضرت سلطان المشائخ قدس السدیرہ العزیز دیگ شوئی کردے اینہم
 نعمت کرامت ازاں بود و در انچہ شیخ زادہ کمال الدین و شیخ زادہ عزیز الدین
 یعقوب خاں متذکر ہر دو جائے سفر کنند بوقت وداع سلطان المشائخ یک
 جلائے بدست شیخ کمال الدین یک جلائے بدست شیخ زادہ عزیز الدین دا
 و شیخ زادہ کمال الدین را فرماں شد کہ تو در مالوہ باش و شیخ زادہ عزیز الدین
 را فرماں شد کہ تو در ولایت دیوگیر باش چوں از خدمت سلطان المشائخ
 بیرون آمدند و شیخ زادہ عزیز الدین گفت ازیں یکاں جلالی چہ غرض حاصل
 خواہد شد شیخ زادہ کمال الدین گفت خاطر جمع دار سلطان المشائخ
 ما را جلائے دادہ است یعنی بزرگی و آخر الامر ہر دو بزرگ زادہ سچا خوش متبع
 و باکرامات بسیار تا آخر عمر یافتند و روضہ متبرکہ کہ ایں بزرگ زادہ کمال الدین
 دوائے ہمہ درد ہاست حاجت رواے خلق گشتہ رحمتہ اللہ علیہ منہم
 اں بصورت مسیرت سلف خلف اہنی خواجہ عزیز الماتہ و الدین ابن فتح امیر

بسم و فضائل حضرت شیخ نبیوخ العالم فرید الدین و اقربا سے سلطان المشائخ و سادات کلم قدس سریم

۱۹۹

ابن خواجہ نظام الدین مادر بزرگوار و سیدہ بودہ عمہ کاتب حروف و گمان کاتب
حروف و اکثر اہل ارادت کہ اس شیخ زادہ زہتیں زاریافتہ بودند آنست کہ شیخ
صغیرہ ازاں شیخ زادہ عالم در وجود نیامده باشد و باطنی معمو و ظاہری تبشیم
و اخلاق پاکیزہ آراستہ داشت دروئے مبارک او باحق تعالیٰ بمراقبہ و ذکر خفی
منور اینہمہ از برکت آں بود کہ در نظر مبارک سلطان المشائخ پرورش یافت
و بوقت مایہ پیوستہ حاضر بودے و اگر وقتہ خواجہ محمد و خواجہ موسیٰ کہ خواند
دعا مایہ عمہ ایشاں بود حاضر نمے بودند این بزرگ زادہ دعای مایہ خواند
و تا آن غایت کہ اس شیخ زادہ را شتیں درد عاخواندن مشغول بود سلطان
المشائخ فرمودے رحمت با و رحمت با و این مرحمت مخصوص حق او بودے
و اس شیخ زادہ سلطان المشائخ را در مشغولی و عالم مشاہدہ دریافتہ بود
چنانکہ دریاب او را در نکتہ مشغولی تحریر یافتہ است اس شیخ زادہ معظم فرمود
کہ وقتے من در قصبہ کہربہ کا رخیر خواہر زادہ رفتہ بودم چون آرا بخا بار گشتم اول
بخدمت سلطان المشائخ آمدم و سعادت قدم بوس چہل کردم مرحمت
و شفقت فرمودن گرفت کہ کا رخیر چگونہ گذشت سماعہا چگونہ بود تبشیم فرمود
و باز پرس مے کرد بعدہ فرمود کہ والدہ خود را دیدی عرض داشت کہ دم کہ خیر
اول سعادت پایے پس بخدمت چہل کردم بعدہ بدای سعادت برسم و حک
خیر از زانی داشت و فرمود کہ برو آں سعادت را ہم دریاب آخر الامر چند روز
ذات مبارک اس شیخ زادہ صاحب کرامت را رحمت فرما ہم شد در دوستہ
روز کہ رحمت بود یک ساعت لب مبارک از ملاوت کلام آمدند بیکار نامند ہمیں
و خدمت بر رحمت حق پیوست و در پایان سلطان المشائخ مقابل روضہ قبریہ
سلطان المشائخ مدفون یافت رحمتہ اللہ علیہ تکلمہ در بیان فضایل و مناقب
و بزرگی و کرامت نبیرگان حضرت شیخ نبیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
اللہ سرہ و عزیز مشہم آں سہ دفترہ نبیرگان شیخ نبیوخ العالم شیخ زادہ معظم

پہلے ہم درخشاں حضرت بزرگوار شیخ الاسلام فرید الدین وافر بائے سلطان المشائخ و سادات کرام قدس سرہم

۲۰۰
و ملائم خواجہ محمد امین مولانا بدیع الدین اسحق کہ مادر او دختر شیخ شیخ العالِم
بود این شیخ زاده معظم ہم درخشاں سنیہ موصوف بود و در علوم دینی و تقوی و فطرت
طبیع موفود و ذوق سماع و گریہ جگر سوز و بذل و ایثار مشہور و مذکور و از عالم صغیر
تا کبریا ہم درخشاں مبارک سلطان المشائخ پرورش یافته و حافظ کلام کتابی
گشتہ و علوم و افروختہ کمال حاصل کردہ چنانکہ ہم در حیات سلطان المشائخ
بمرتبہ خلافت سلطان المشائخ رسید و خلق خایرا ہم در حیات سلطان
المشائخ دست بیعت دادن گرفت این شیخ زاده معظم بابا است سلطان
المشائخ مخصوص بود و الے یومنا او را خواجہ محمد امام گویند و در امامت او
سلطان المشائخ رارقتے و ذوقے حاصل میشد و بعد امامت بکسو تنہاے فنا
مخصوص مے گشت و در مجالس بالاتر از نزدیک سلطان المشائخ کسے
نشستے و در قص با سلطان المشائخ موافقت نمودے و در مجلس سلطان
المشائخ بکلم اشارت سلطان المشائخ صاحب سماع شدے و ہیکسے را
از نفیرگان و یارای اعلی را این محل نبود و از ملفوظات جاں بخش سلطان
المشائخ کتابے بنشتہ است و انوار المجالس نام کردہ ہست بیشتر عمر عزیز او
در عبادت باری تعالی و ذوق سماع کہ در آن باب غلو تمام داشت مصروف
گشتہ از ہر جنس قوالان کامل از پارسی و ہندی گوے بخدمت او حاضر مے بودند
و علم موسیقی را واضعی بود کہ مثل آن نشان نتواں داد و در بیاں معانی آن
علم را مورد اشارت افادت و تحمیل آن بر حقیقت آیتے بود و کاتب حروف کرات
این بزرگ ندوہ عالم را چہ در سماع و چہ در غیر سماع دیدہ ہست ہشتم مے مبارک
ایشان مدام از کمال ذوق در میان آب غلطاں بودے و گریہ و نعرہ او در
سماع جگر مے اہل دناں را سولخ کردے و وقتے سلطان المشائخ
را در خانقاہ شیخ ابو بکر طوسی کہ حوالی اند پست ہست استند عاگرد و در آن
مجلس ویشاں سناخت حاضری و ندیم چند کہ سماع میگفتند بیج شہ پیدائے شد

سلطان المشایخ فرمود که سماع را بدارند و بحکایات و مآثر بزرگان بخیل شوند و راستی
 این حال فرموده پیدا شد درین معرض شیخ علی زنبیلی روستی بجانب شیخ نظام الدین
 پانی پتی که خلیفه شیخ بدرالدین غزنوی بود در منظره خوب حائلی و افروختن
 خوش داشت و گفت که ما از شما سماع مطلوب داریم که بشنویم الغرض شیخ
 نظام الدین پانی پتی میان مجلس سجایه قوالان نشست چون او تنهائو
 سلطان المشایخ بجانب خواجه محمد که ذکرش بخیر باد اشارت کرد که شما یاری
 دهید خواجه محمد از مقام خویش برخاست برابر شیخ نظام الدین پانی پتی
 نشست این هر دو بزرگ اول غزل آغاز کردند بعد صوته برگرفتند چون
 بدین بیت رسیدند بیت بهر بخرو ی که پنی اشبست از سن همه در گذار
 تا روز سلطان المشایخ را بگرفت و در جمله جمع افتاد الغرض بآں
 فضائل که حق تعالی ایشان داده بود انکسار و تواضع تمام بهم بخشیده نادیده
 جمع پیش آمد نشست سماع گفت آری چون از مقبولان حضرت اله بوده
 اند از ایشان همه حرکات و سکنات پسندیدگان آنحضرت می آمد و ایشان هرگز
 در علم حکمت نصیبی وافر داشت این ضعیف گوید بیت بعلم حکمت بجائی
 رسید که زرشک میان گو کند شو بو علی سینا منهم آں مشهور بعلم
 آں مذکور حکم که زبده و تقوی موصوف بود اعنی خواجه موسی ابن مولانا
 بدرالدین ^{سلطان} حق که برادر حقیقی خواجه محمد امام بود و این بزرگ زاوه نیز در نظر
 مبارک سلطان المشایخ پرورش یافته و در جمیع علوم کمالات داشت و
 ذوقنون روزگار گشته و در علم اصول فقه بزودی پیش مولانا و حبیب الدین
 پاکلی گذرانده و حافظ کلام ربانی بود و در تحقیق سخن کوشیده و طبعه فیاض
 و لطافت بسیار داشت و در نظم و اشعار عربی و پارسی کامل بود و غزل پر سواد
 گفته و در علم موسیقی طایفه که بهارت داشتند لطافت دلربائی آں علم از نقاش
 روح افزای این بزرگ می بردند و در جمیع علوم دست داشت و در علم

حکمت کمالے مافقہ بوداں را تجارب مقرون گردانیده و در غیبت خواجہ محمد ابراهیم
 بزرگ خود امامت سلطان المشایخ کردے و بغایت خوش خواندے و بخلعتها
 فاخر حضرت سلطان المشایخ مشرف گشتے آخر الامر مرد بزرگ و بزرگ زادہ
 و خطیرہ سلطان المشایخ مدفن یافتند رحمۃ اللہ علیہا منہم اس شیخ زادہ و دلکش
 و الیے و ولایت والا اعنی خواجہ عزیز الملک والدین صوفی کہ والدہ بزرگوار ابی بی
 مستورہ دختر شیخ شیوخ العالم فرید الدین بود قدس اللہ سرہ العزیز و این شیخ را
 فضائل بسیار داشت معانی و لطایف بشمار و از ملفوظات روح افزاے حضرت
 سلطان المشایخ کتابے بنثیہ است سبے مجمعہ الاررار کرامت الاخیار
 و ازین نسخہ پیشترے و نظر مبارک حضرت سلطان المشایخ گذرانیده و قے
 دایمہ سلطان المشایخ مولانا و جیمہ الدین پاملی بالاترین شیخ زادہ بنشت
 چون سلطان المشایخ دید فرمود کہ مولانا چنانکہ من نخواہم کہ پیچ مجھے بالاتر
 متعہ بنشیند ای ہم نخواہم کہ پیچ متعہ بالاتر مخدوم زادگان من بنشیند اگر چه مخدوم زادہ
 مجھ باشد و مولانا و جیمہ الدین شیخ عزیز الدین را در نیافت کہ نبیوہ شیخ شیوخ
 العالم است چون مجھ دید دانست کہ شخصے دیگر بہت فی الحال مولانا و جیمہ الدین
 روے زمین آورد و بمعذت بایستاد کہ من ندانستم کہ این شیخ زادہ عالم است
 و الاہرگز این جرات نمی کردم و این بزرگ زادہ بحکم فرمان سلطان المشایخ
 بخدست قاضی محی الدین کا شانی تلمذ کردہ بود و در کتابت خط بہتر و باریک مثل
 زمانہ بود و در جہاں نظیر در نیافتے کہ ہیچکس عالم بدان لطافت نتواند بنشت
 کتابت کردے و قے اس شیخ زادہ معظم در خانہ کاتب حروف بوسیالہ محبت آباد
 اجداد آمدہ بود و این شکستہ را بزرگی دادہ و راشناے فوایدے کہ مے فرمود و
 مبارک جانب کاتب حروف کرد و این بیت گفت بیت گردقت خوشست بہست
 غنیمت میدارہ کاں را چونانہ قضا نتوان کردہ و ازین بزرگ خلفے ماندہ
 بصورت سیرت سلف اعنی شیخ زادہ معظم قطب الملک والدین حسن

الحمد لله تعالیٰ اُمّیٰ کریمہ و بکلمہ مبلّغ الرّسّال کہ در زہد و ورع و تقویٰ و بذل و ایثار و تحمل گوئے سبقت از ہم سرائی خود بوده است و بشریّت خلافت شیخ نصیر الدین محمد شرف گشت و بخط مبارک شیخ نصیر الدین محمد و اجابت نامه بردست وارد و خلعت خدا را دست بیعت میدہد و دلہا از وسع آساید حق تعالیٰ بر جادہ طریقت مستقیم دارد و کلمہ در بیان فضائل و مناقب و بزرگی اقربائے سلطان المشائخ نظام الحق و الدین قدس اللہ سرہ العزیز منہم آں بمکارم اخلاق و موافقہ

متعلق صفحہ ۲۰۳ و سطر پنجم

نکاتہ در بیان فضائل شیخ زادہ دہے باصفا آئینہ محبت و وفا یعنی شیخ کبیر الملک و الدین برادر کبیر شیخ عزیز الدین کہ از آوان جوانی تائب گوئی نظر مبارک حضرت سلطان المشائخ پرورش یافته و مقام سکونت در دیوار خانقاہ تعیین شد و اگر آں بزرگوار بوقت ماندہ خاص بود بزرگمیزان عید الرحیم سحر پنجش بزرگوار در خانہ میرسانے روزے آں بزرگوار پیش سلطان المشائخ نشستہ بود و درے چند قرص کاک پیش آورد سلطان المشائخ اقبال خدم را طلبید و فرمود قسمت کن اقبال بریکے را قسمت کرد و ہر یکے بخود آں بزرگوار نصہ خود نگہداشت فرمان شد بخور و بچہات تمییز چہے کہ در خاطر شماست دریں کاک نیست حضرت سلطان المشائخ بزرگوار در بارستہ کرت فرمودند اگر صوفی ست در زہد و تقویٰ مخدوم زادہ کبیر الدین بن غایت محبت سلطان المشائخ محبت عزیز الدین برادر بہتر ترک کردہ بود و ہم در مقام معین عمر عزیز خویش بمصرف رسانید چوں وفات یافت در سر آن چو تڑہ یاراں دفن یافت رحمۃ اللہ علیہ

ایں ہنر با معین فرمودے ما حاضر مبارک این بزرگوار موسیٰ سودوس معاف
ایں بزرگوار کہ یادگار سلطان المشائخ است بر جادہ طریقت مستقیم
و بر اصحاب روضہ مقیم باشد آمین منہم آں موصوف بعلم آں منسوب بحکم آں منہج

۲۰۴
نیکو کردار
اشد تقاضا
کار و ساز
اور اسرار
مستقیم
مستقیم
مستقیم

فرشتہ صفات اس پسندیدہ ذات اعنی خواجہ تقی الملک والدین نوح کہ بشرت
 قرابت حضرت سلطان المشائخ مشرف و برادر کثیر خواجہ رفیع الدین مارون
 بود و بنظر خاص سلطان المشائخ مخصوص گشته و ہم در او ان جوانی باوصاف بزرگوار
 رسیده کاتب حروف مناقب ما تراوید تواند نوشت جائے کہ سلطان المشائخ
 در باب این بزرگ فرمودہ کہ یا راں این را عزیز دارید کہ این نیکو کسے است قرآن
 یاد دارد و ہر شرب آدینہ ختم مے کند و در تعلم ہوسے تمام دارد و حاصل بسیار و باہج
 کسے کارے ندارد نہ بدوستے و نہ دشمنے بغایت صلاح است تا روزے من از و
 پر سیدم کہ چندین طاعت و عبادت کہ مے کنی مقصود تو چیست گفت
 مقصود من حیات شماسے سلطان المشائخ مے فرمود کہ این سخن اورا کہ
 آموخت یعنی این سخن دلیل سعادت اوست منقول است اس روز کہ محمد
 سلطان المشائخ از رحمت بود پیش از رحمت موت خواجہ نوح را پیش خود
 طلبید چند نفر درویش عزیز رسیده بودند ایشان را نیز طلبید و بحضور یا راں درویشا
 خواجہ نوح را خلافت داد پس نصیحت فرمود باید کہ ہر چہ بر تو رسد نگاہ نداری و
 اس را بخرج رسائی اگر بر تو چیزے نیاشد بیچ دل خود را نگراں نداری کہ خدا ترا خواہد
 داد و بیچکے را بدخواہی و از خدا ہم یکے را بدخواہی و جفا را بعباد بل کنی و دیہ وادارستان
 کہ درویش قرار داد و او را در خواہی نباشد اگر تو چنین باشی بادشاہان برد تو آیند لغرض
 خواجہ نوح را ہم در حیات سلطان المشائخ و در غنفلوان جوانی رحمت دق فرام
 ذات مبارک او شد و ہم در اس رحمت بر رحمت حق پیوست و ہم در حظیرہ سلطان
 المشائخ در سر اس چونترہ یا راں مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم اس زاہد یگانہ
 اس عابد زمانہ اس مخصوص گردانیدہ حق اس بشرف اختصاص مطلق اعنی
 خواجہ ابو بکر مصلے دار خاص کہ بشرف قرابت سلطان المشائخ مشرف بود
 و در خلا و ملا خدمت سلطان المشائخ کردے و با چندین خدمت ایشان را
 صوم دوم بودے بلکہ روز ما گذشتہ افطار نکردے چنانکہ شکم مبارک او شست

منقول است

منہم

چشتیہ بودے و در غایت مشغولی و در نہایت مجاہدہ بودے روز جمعہ مصلیٰ
 سلطان المشائخ بعد اداے نماز با مدد و در مسجد جمعہ گیلو کہری بردے جمعہ
 سلطان المشائخ مے فرمود کہ خواجہ ابو بکر مصلیٰ مراد در مسجد جمعہ بردہ است
 و مشغول شدہ و در سماع ذوق و افروغی و غلو تمام داشت وقتے بود کہ در سماع از
 غایت ذوق و ایشار دستار و پیرہن بقوال دادے و میرزمی بر کتف مبارک
 او حامل بستہ الہی اورا آں میزد در قص چہ زیب دادے و از غایت شوق
 نعرہ دل دوز و جگر سوز زدے و قوالاں را بگرفتے و کینہ بانیدے و از ذوق
 او حاضران از ذوق تمام مہل شدے و اینہما از برکت نفس سلطان المشائخ
 بود کہ خواجہ ابو بکر را فرمودہ بود کہ در حال سماع بوقت استہزار و قص نزدیک سن
 شدہ محافظت کنان بُرمے و بعد از نقل سلطان المشائخ بعضے یاران
 بوظیفہ و دیچہ وزینے مشغول شمنہا میں بزرگ ہیچ چیز تعلق نکرد و از برکت
 سلطان المشائخ با اتباع انبوء حیاتے خوش گذرانید تا آخر الامر چند روز
 زحمت ملازم ذات پاک او شد از دار فنا بار بقار حلت کرد و در پایان سلطان
 المشائخ مدفن یافت منہم مولانا قاسم یکے از خواہر زادگان سلطان المشائخ
 قدس سدرہ العریز خواجہ قاسم ابن عمر برادر زادہ خواجہ ابو بکر است کہ حسب
 لطایف التفسیر است در دیباچہ تفسیر مے فرماید کہ بندہ امیدوار بحضرت و برحمت
 پروردگار قاسم بن خواہر زادہ حقیقی سید السالکین برہان العاشقین نظام
 الحق والدین طیب الشہرہ جعل اجنۃ مشوہ چوں ایں عنایت سابقہ کرد
 ایں بیچارہ را از کتم عدم در عالم وجود آورد و بانواع کرم ہا مخصوص گردانید بعضے
 برکتہ داناس و سخن فہماں پوشیدہ نامند کہ در سیر الاولیا لفظ خواہر زادہ چند جا واقع شدہ است
 بمعنی مختلف در کتب اقربا در مناقب خواجہ رفیع الدین ہارون مے نوید کہ پسر خواہر زادہ
 حقیقی و در کتب بعضے کرامات حضرت سلطان المشائخ مے نویسد اسپ مادیان را بعد از مد
 بخواجہ محمد صالح خواہر زادہ لوم و در کتب بیان بعضے وقایق و احادیث مے نوید کہ مرا خواہر زادہ
 بود او را بشوہر دادند آن مرد در خانہ نیکو بود و در کتب اقربا در مناقب مولانا ابوالقاسم مے نوید مولانا

کہ موجب سعادت دارین است آنست کہ بنظر ایں سلطان المشایخ قطب
الاقطاب علم محفوظ گردانید و با انواع النفاس از باطن خویش کہ معدن غیب
مقر علوم لاریب است بزیاتے کہ ناطق است بحق ارزانی داشت اعلیٰ از ازل
ایں بود کہ ایں شکستہ چہار سالہ و چہار ماہ و چہار روزہ شد والد ایں مسکین
تَعَمَّدَ اللَّهُ بِاللَّهِ حَمْدَهُ وَالرَّضْوَانِ بِحَضْرَتِ اَسْمَاءِ رَضِیَ اللہُ عَنْہَا و پیشوا مشتاقان
بر دتا بام ایشاں بکتاب فرستاد آنحضرت از راہ تلطف و بندہ نوازی تختہ اولی
بقلمے کہ اں حاکی است از قلم وحی بدستے کہ اں موصل است بدست حضرت
رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم کا بر اُعن کا بر نوشت ایں ضعیف را کہ
در حالت نوشتن تختہ ایستادہ کردہ بودند بنشست اقبال کہ خادم ایں بادشاہ
معنی بود ایستادہ کرد باز ایں ضعیف بنشست باز اقبال خواست کہ ایستادہ
کند اں مخدوم علمیاں و بلجاہانیاں بنفسے کہ حکم متین است گفت کہ بگذر
ایں نشستہ خواہد خواند بعد نوشتن ہچنان نشستہ بزبان مبارک خود از کمال
شفقت یکدو کرت تکفین کرد بعدہ بلفظ مبارک فرمود حق جل و علے ایں
کودک را کبر سن رساند و بکمال علم مشرف گردانند چون ایں ضعیف دو از وہ سالہ
شد حق جل و علے بحفظ کلام مجید و فراق حمید مشرف گردانید بعدہ بحق جل
و علے سُلْطَانُ الْاَیْمَةِ وَالْعِلْمَاءِ الْاَوْجَلَةِ وَالْفَضْلَاءِ جَدَّوَلِ الْمِلَّةِ وَالْدِّیْنِ عَالِمِ
اَعْلٰی اَلْمَلٰئِکَہِ لَوِ اَعْمٰی جَدَّوَلِہِ وَرَزَقْنَا طَلَّ لَوِ اَعْمٰی رَسَائِدِ اَیْنِ بَزْرُکُو اَرْدِیْنِ پُرور

سلطان
پیشوا
خداے قضا
پر رحمت
و افرینش

سلطان بادشاہ امام ہا و عالمان کلاں و بادشاہ فضل از بزرگی کردہ مسلماناں و بزرگے دین دیں دران
عالم بر دراز کند حق تعالیٰ نشان بزرگی اورا و نصیب کند سایہ نیکو او۔

۴ قاسم ابن عمر برادر زادہ خواجہ بابا بکر و در ہمیں نکتہ عبارت لطایف التفسیر کہ تصنیف ہمیں
مولانا ابوالقاسم است نقل کردہ قاسم بن خواہر زادہ حقیقی آزیں عبارت با ہمیدہ
مے شود کہ لفظ خواہر زادہ عام است پسر خواہر زادہ و پسر دختر خواہر را ہم مے گویند و دختر خواہر
و دختر دختر خواہر را ہم مے گویند و آزیں عبارت با ایں ہم معلوم مے شود کہ خواہر محمد
پسر خواہر حضرت سلطان المشایخ و نام پدر ایشاں صالح است و خواجہ بابا بکر و خواجہ عمر
ہر دو پسران خواہر حقیقی حضرت سلطان المشایخ اند

بنظر خویش مشرف گردانید و قریب پنجاه سال در خدمت این سرور علمائے زیور ضمایا ۴۰
 تلمذ کرد و از مبادی علوم تا نہایت آں بقرات خویش تمام کرد و بشرف اجازت کفۃ ہدیہ
 و پزدوی و کثافت و مشارق و مصابیح مشرف گرد پس از ایں ضعیف و رتقا سیر
 عربی و پارسی نظر کرد و ہر یکے را مخصوص یافت بعبارتے لطیف و معانی و الفاظ
 غریب است تا مجموعہ نویسید کہ متضمن معانی غریب شامل لطائف عامہ تفاسیر شہ
 تا منافع بخاص عام رسد و بمطالع آں براسرار قرآن و وقایق فترقاں مطلع گردند
 و نام ایں تفسیر لطایف تفسیر کردہ منہم آں فخر زاد و آں جمال عباد کہ در علم و تقوی
 و سع در ایام خود مثل ندارد غنی خواجہ عزیز الملتہ والدین ابن خواجہ ابو بکر مصلی
 دار خاص کہ بشرف قرابت سلطان المشایخ مشرف بود و ایں بزرگ چند
 ملفوظات سلطان المشایخ را یکجا ترتیب بایوان جمع کردہ است و آنرا
 بمجموع الفتاوید نام نہادہ و نام خود و عبد العزیز ابن ابو بکر خواہر زادہ سلطان
 المشایخ بنشتہ است سبحان اللہ ساہبا باشد کہ ایں عزیز الوجود بر جادہ طریقت
 مستقیم می رود و از عالم صغیر تا کبر سن تکبیر اولے در بیچ فرصے از وقوت نشد و مساجد
 بگشتہ تا تکبیر اولے در نیافتہ تحمید نیستے چوں بعنوان جوانی رسید و در تعلم غلو کرد و ہمچو
 تعلم میکرد و بجل مقرون مے گردانید و ہر شب جمعہ ختم مے کند و در جماعت خانہ
 سلطان المشایخ ساہبا باشد کہ بوقت دآں مقام قسیر کہ امامت مے کند
 و خلق خدا مے را دست توبہ میدہد و بدآنچہ دست میدہد آیندہ و روندہ را بخیرے
 پیش مے آید و بیچ معینے ندارد و بر بیچ کس آمد و شد نہ با اتباع انبوء خوش مے گذارند
 حق تعالی او را صبر جمیل بخشیدہ است چتے ایں بزرگ بوقت قیلو لہ بخدمت
 سلطان المشایخ رفت خادم بخدمت سلطان المشایخ ذکر کرد خواجہ عزیز
 ہر شنبہ ختم مے کند سلطان المشایخ فرمود کہ بلند مے خواند یا ساکن ایں
 بزرگ گفت ساکن ایں جواب بر حراج سلطان المشایخ موافق افتاد و ہمیں
 فرمود و کرت دیگر نور الدین پسر خواجہ بیٹم کہ مخصوص بشفقت سلطان المشایخ

بود ایں بزرگ را پیش برد و گفت مخدوم عزیز تر مرید شماست فرمود که آری مرید من
 و مرا باین فرزند فخر است **مُسْتَبْعِ اللّٰهُ الْمُسْلِمِينَ يَطْوُلُ بَقَائُهُ نَكَمَةً** در بیان کامل
 و مناقب سادات کرام جد و پدر و اعمام کاتب حروف که مخصوص بقربت و محبت و
 شفقت و رحمت سلطان المشايخ نظام الحق والدین قدس سره العزیز
 بوده اند و اتصال ایشان بحضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین و بحضرت
 سلطان المشايخ قدس سره سربا العزیز بدرجہ اقصیٰ منہم آں سید آل رسول
 آں افضل اولاد بتول آں جگر گوشہ مصطفیٰ آں نور دیدہ مرا تفسیٰ و زہرا
 اعنی سید محمد محمود کرمانی جد پدریں کاتب حروف که سرور سادات کرمان بوده
 آبا و اجداد ایں سید پاک را در کرمان اسباب نیای از قریات و باغات ارضی
 بسیار بوده و یک عم ایں سید بزرگوار سید محمد کرمانی در ملتان عہدہ سیکہ
 دار الضرب داشت العرض سید محمد کرمانی تجارت از کرمان بہ لاہور و شہر
 آمدے چون باز گشتے میان اجودہن شدے و سعادت قدسوس شیخ شیوخ
 العالم فرید الحق والدین حاصل کردے و در ملتان بخدمت عم خود آمدے
 و از آنجا کہ کرمان رفتے در اثنائے ایں آمدوشد و دریافت سعادت پائے پس
 شیخ شیوخ العالم دولت محبت و اعتقاد شیخ شیوخ العالم در سویدائے دل
 سید محمد کرمانی جائے داد تا بخدمت شیخ شیوخ العالم ارادت آورد و ایں
 محبت بحدے کشید کہ اسباب املاک کرمان بکلی ترک داد و در ملتان بخدمت
 سید احمد عم خود آمد سید احمد دختر خود بی بی رانی جدہ کاتب حروف بنکاح
 تسلیم سید محمد کرمانی برادر زادہ خود کرد و بنیت آنکہ سید محمد را ہم در ملتان بدار
 ہر چند سید احمد اسباب نیای عرض کرد ترغیب دل شغل خود نمود چون محبت
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره العزیز دامن گیر دل و دویہ
 شدہ بود سکونت در ملتان پیشہ نشد تا آنکہ سید احمد گفت کہ صحبت شیخ الاسلام
 بہا والدین زکریا قدس سره العزیز ہم عزیز است سید محمد کرمانی گفت محبت

منازلہ
 ہر روز منہ
 گردانندہ
 تقاسم
 مسلمانان
 را بداری
 بقاؤں
 عزیز اللہ
 بتول
 فرق کنندہ
 مکان حق
 و طہار
 یکسو گونہ
 از غیر حق
 ۱۳

باب دوم در فضائل بعضی بزرگان شیخ شیوخ العالم فرید الدین و اقرباے سلطان المشائخ و سادات کرام قدس سرهم

۲۰۹ ازینہا نے شود شیخ سعدی گوید بیت خار سودا سے تو آویختہ در دامن دل +
یعنی باشد کہ با طراف گلستاں نگریم + بعدہ بی بی رانی اتباع خود را در اجود
آورد و باختیار ترک اسباب الملک و وطن قدیم داد و بفقر و فاقہ در اجودین
قناعت کرد و بمرحمۃ شفقت بنظر لطیف شیخ شیوخ العالم مخصوص شد بی بی
رانی و اتباع او نیز بشرف بیعت شیخ شیوخ العالم مشرف گشت اگر قوتے یاران
اعلیٰ بہت مطیع شیخ شیوخ العالم گل کریل چیدن در حرمے رفتند سید محمد
نیز بر قوتے ہر کسے گل کریل بیشترے آوند سید محمد اندک آوردے سبب آنکہ
دستہاے مبارک او نازک بود و خار ہاے گل کریل مجروحے گردانید چوں ایں
قصہ شیخ شیوخ العالم را روشن شد فرمود کہ سیر حاجت نیست کہ برو دماثر
قبول کردیم الغرض بشوہ سال در نظر مبارک شیخ شیوخ العالم بود و دوازہ
سال در رادت از سلطان المشائخ سابق و سید محمد کرمانی را با سلطان
المشائخ بواسطہ آنکہ در اجودین ہر دو غریب بودند فرط محبت بود چوں محبت
ایں دو بزرگ شیخ شیوخ العالم را تحقیق شد فرمود کہ در صحبت یکدیگر باشند
و میاں شما مواخات باشد تا بدار محبت سید محمد با فرزندان بخدمت سلطان
المشائخ آمد و عمر گذرانید و ایں روایت مشہورست کہ وقتے سید محمد کرمانی
را با سلطان المشائخ سببے تغیر مزاج شد سید محمد در مادہ حاضر نے شد تا شبے
سلطان المشائخ در خواب دید کہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
در قبۃ نشستہ است و سید محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ بر آں قبۃ ایستادہ و سلطان
المشائخ مے فرماید کہ من از ایں حال معاینۃ مے کنم و در خاطر مے گذرد کہ
خدمت سید محمد را با من تغیر مزاج است کہ داند مرادوں قبۃ بہ بردیانہ من
در اثنا د ایں خطر سید محمد رحمۃ اللہ علیہ را آواز داد کہ اے مولانا نظام الدین
بیایوں من نتم دست من گرفت و دروں قبۃ بخدمت رسالت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم برو پایے بوس دہانید حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

باب سوم در فضایل بعضی بزرگان شیخ شیخ العالم فرید الدین و اقرباے سلطان المشایخ و سادات کرام محمد بن مہر

فرمود کہ مولانا نظام الدین محمد تو از فرزندان ما می باشی بالنسب صحیح و سید محمد بن
 از فرزندان من است چوں روز شد سلطان المشایخ در خانہ سید محمد آمد سید محمد
 را خبر کرد فرمود تا سلطان المشایخ را نفرستادند بر ما نیامد سید محمد استقبال
 کرد در محفل خانہ کرم کناس و بشارت گویاں در پاسے یکدیگر افتادند ششصد شیخ
 سعدی خوش گوید بیست و پنج خوش بود و دارام دست در گردن بہم شستن و
 حلوائے آشتی خوردن بہ آخر الام چند روز سید محمد را رحمت فراموش شد از دار فنا
 بدار بقاشب جموع نہ احد سے و عشر و سبعایہ رحلت کرد و در حقیرہ سلطان
 المشایخ در سراں چو ترہ یاراں دفن یافت این سید بزرگوں چہاں سپرد شد
 سید نور الدین مبارک و سید کمال الدین احمد و سید قطب الدین حسین
 و سید خاموش چنانکہ مناقب ایشان تخریر شد بہ ہم آں سید تارک دنیا
 باختیار و آں باوصاف سینہ شرفی عالم و تمام فضائل کمال مقبول اولیا آں
 محبوب صفیا آں مشہور بالتمام طعام آں بزرگوں کلام اعظمی سید السادات
 نور الماتہ والدین مبارک آں سید محمد کرد و کرد کتب جہود کہ از مسیح
 فرزندان سید محمد بہر بود و تہذیب سید پاک ہمہ حیات شیخ شیوخ العالم
 در اجودہن بود و کینہت او ایوان عالم تعین کرد و ہر یک شیخ شیوخ العالم فرید
 والدین قدس السمرہ العزیز فاما سلطان المشایخ آں سید پاک را سید
 گفتے و اغلب خلق ہمہ بدین اسم خواندے و ایں بزرگ بفضایل بسیار و لطافت طبع
 آراستہ و صحبت درویشان بسیار دریافتہ و راہ درویشان نیکو دانستہ سبحان
 اللہ در مدت نو و سال کہ عمر عزیز آں سید پاک بود هیچ فرع میل بدنیاء و ابتلا
 دنیا نکرد و هیچ معنی مشغول نگشت بفضول حق جل و علائم حیات با اتباع انہو
 خوش گذرانید و ہمت بر آں داشت کہ با ہماناں حرمت بسیار کند و طعام ہماں
 مکلف پیش آرد و اہل دنیا در آرزوے لذت طعام ایں سید پاک بودندے
 و علما و فقرا سخت دوست داشتے و در تعلم و خدمت کردن درویشان

ہم

و صحبت اهل عشق فرزندان خود را ترغیب نمود و علی الخصوص کاتب خود را در تعلیم کاتب حروف بسیار مبالغت نمود و وزیر و مال ایشان را استادان کاتب حروف کرد چنانچه این کیفیت در ذکر مولانا و استادان فخر المائمه و الدین زبیدی که خلیفه سلطان المشایخ بود تحریر یافته است و عمر عزیز این سید پاک بنظر مبارک مرحمت سلطان المشایخ گذشت با آنکه ارادت بخانواده حقیقت بخواجه قطب الدین چشتی داشت و دو کثرت در چشمتان رفته بود چوں کثرت دوم بخواجه قطب الدین چشتی رسید چنانکه گاه آن خانواده کریم را خدمت کرد و خواجه قطب الدین را تحقیق شد که این سید پاک خاص براسه زیارت خواجگان چشتی می آید مشورت بخلاف آن خود گردانید و بخرقه خلافت و اجازت نامه بنشان مبارک مخصوص کرد و یک اسپ گیت مغلی که خاصه سواری خواجه بود بخشید و وصیت فرمود که با وضو با شوی و طعام تنها بخوری و با عزاز تمام باز گردانید و این همه از برکت آن بود که سید پاک در نظر شیخ شیوخ العالم گذشته بود و قبول از دهن مبارک خود در کام این سید پاک نهاده و کلام الله بر این شیخ علاء الدین قدس سره پیش مولانا بیدار الدین انخلق خوانده چنانکه در ذکر شیخ علاء الدین تحریر یافته الغرض این سید پاک می فرمود در سال که من انچشت باز گشتم بر اسپ که خواجه قطب الدین داده بود و سواری می آمدم و آن اسپ را غایب گاه خاصه خواجه داشت و لشکرهای کفار در آن سال از لشکر منصوشهر و منی در عهد دولت سلطان علاء الدین خلجی انالله برمانه شکسته باز گشته بودند هزارگان و دوی هزارگان متفرق می رفتند و در آن راه خراسان چند کثرت مرا پیش آمدند و خواستند که اسپ بقیه جامه ها که در آن خرقة خواجه بود از من ببرند بهمین که داغ پای گاه خاص خواجه در آن اسپ می دیدند و من آن اسپ ببوسیدند و می گفتند که از برکت خواجه قطب الدین چشتی سلامت خواهید رفت خدمت الدی می فرمود رحمه الله علیه خواجه قطب الدین

چستی در عالم صغیر بود و خواستند که بر سجاده چشت بجای پدربشا نند بزرگان چشت
 و اقرباے دیگر گفتند که این صغیر است و خواجہ علی چشتی عم خواجہ قطب الدین که
 در دہلی است و وارث سجاده اوست و علم دہیم تا او چه فرمایا بکھت این
 مصلحت بود خلیفہ بزرگ صاحب نعمت خلفائے خاندان چشت بخدمت خواجہ علی چشتی
 در شہر دہلی رواں کردند چنانکہ شہ ازین حکایت در ذکر شیخ بدر الدین سلیمان
 پس شیخ شیوخ العالم تحریر یافته است الغرض چوں این دو خلیفہ در شہر دہلی
 بخدمت خواجہ علی چشتی رسیدند و عرایض بزرگان چشت رسانیدند و عهد
 دولت سلطان غیاث الدین بلبن بود شیخ علی خواست کہ عزیمت چشت
 کند سلطان غیاث الدین شنید در پائے خواجہ علی افتاد و سوگند خورد
 اگر خواجہ عزیمت چشت کند من ترک مملکت گیرم و در رکاب خواجہ در چشت بیایم
 خواجہ فرمود تو عهد رعایت بندگان خداے تغایے تکفل کردہ و عالمے در
 کنف حمایت تو آسوده اند اگر تو بیای آشوب در عالم افتد و تو مواخذ باشی
 سلطان گفت ہر چہ میشود گویشو من از رکاب خواجہ دور شدنی نہ ام چوں خواجہ
 علی در صدق اعتقاد و ثوق یافت بضرورت در شہر دہلی ماند و مکتوبات بجانب
 اقرباے و بزرگان چشت ملک شمس الدین کتے ملک ہر یو کہ مرید و بندہ
 آں خاندان بود و ر قلم آورد کہ من ہر نعمتی کہ از مشایخ چشت و والد عثمان
 خود یافته بودم بخواجہ قطب الدین برادر زادہ خود بخشیدم و مقام سجادہ چشت
 حوالہ او کردم باید کہ ہمہ التجا بد و کنند چوں این دو خلیفہ در چشت رسیدند و مکتوبات
 بزرگان چشت ملک شمس الدین را رسانیدند اقربا بازنمازعت آغاز کردند
 دریں معرض ملک شمس الدین کتے گفت کہ شما ہر ہمہ از دودمان گرامی
 اید مرا یک سخن فرماہم آید اگر قبول کنید بگویم ہمہ بیاں رضا دادند ملک شمس
 الدین گفت کہ سجاده و عصاے پیران چشت و رون حجرہ ایست کہ پیشتر
 در آں نشستہ اید و در آں حجرہ منقفل است ہر کہ انہ شما دست بیاں قفل زندو

باب سوم و فضائل بعضی نمبرگان شیوخ العالم فی الدین و اقرباے سلطان المشائخ و سادات کرام قدس سرہ

۲۱۳

بے کلیہ آں قفل از برکت دست او بکشاید این سجاده و مقام او را بشمار ہمہ قبول
کردند بعد ہر یکے دست بر آں قفل نہادہ مے خواندند و مے جنبانیدند قفل باز
نمے شد چوں نوبت خواجہ قطب الدین چشتی رسید خادم خواجہ را در کنار گرفت و
نزدیک در آں حجرہ آورد و بگردے کہ دست خواجہ بر آں قفل نہادہ قفل بکشا
و طبقہاے در حجرہ باز شد و غلغلہ در میان چشت خراسان ازیں کرامت
افتاد بعدہ خادم خواجہ را در کنار کردہ درون حجرہ برد و بر سجادہ مشائخ چشت
بنشاند خواجہ ابی محمد چشتی پسر خواجہ ابی احمد شینست خرقہ ارادت و خلافت از پدر
خود یافتہ و در سنہ سبت چہار سالگی بر جادہ پدر خود بفرمودہ انبشست و
خواجہ ابی یوسف چشتی پسر خواجہ ابو محمد چشتی است و مرید و تربیت یافتہ پدر است
و خرقہ خلافت ہم از پدر بزرگوار خود پوشیدہ حضرت خواجہ قطب الدین مودودی چشتی
پسر خواجہ ابی یوسف چشتی است خرقہ ارادت خلافت از پدر بزرگوار خود یافتہ
الغرض مناقب کرامت خواجہ قطب الدین چشتی بحدیست کہ قلم از رقم آں
عاجز آید و خواجہ یوسف پسر خواجہ محمد چشتی بن پسر خواجہ قطب الدین
امروز بر سجادہ چشت است در غایت کرامت و عظمت الغرض چوں خدمت اللہ
رحمت اللہ علیہ از چشت با آں اعزاز و اکرام در شہر دہلی رسید تا آخر عمر ہیچ مرید
نگرفت و ہیچ وقت نگفت کہ من خلیفہ ام و ہمہ مسافران لنگر دار وقت این سید
پاک را بنجد دست خواجہ قطب الدین دچشت دیدہ بودند و نظر رحمت و شفقت
خواجہ در باب ایں سید پاک معاینہ کردہ ہر کسے از اں مسافران در ویشاں
در شہر دہلی بلنگرے و دیہے تعلق کردہ مگر خدمت والد رحمۃ اللہ علیہ کہ ہمہ بر خدمت
و محبت سلطان المشائخ بندہ کردہ و تا آخر عمر از اں قاعدہ نکشت و
بیشتر حکایات و نقل و روایات کہ دریں کتاب تحریر یافتہ است منقول از
خدمت والد است رحمۃ اللہ علیہ کہ راہ و روش ایں خاندان با عظمت کرامت
بہتر از خدمت ایشاں کسے ندانستہ و ہر کہ را در تحقیق راہ و روش ایں خاندان

باب سوم فضایل بعضی نیکان شیوخ العالم فرید الدین و اقرباے سلطان المشایخ و سادات کرام قدس سرہ

یا کرامت سخنے و یا شبہ بودے از خدمت ایشان سے پرسیدند از احوال ذات ملک
صفات را چند روز زحمت مراحم شد روز نهم بوقت چاشت پانزدہم ماہ صفر
سنہ تسع و اربعین سبعمائے بر حمت حق پیوست و در حیطہ سلطان المشایخ
نزدیک سید محمد کرمانی در سرائ چو ترہ یاراں دفن یافت رحمۃ اللہ علیہ و ازین
سید پاک سنہ سپسار ماند یکے کاتب حروف دوم سید لقمان و سیوم سید داؤد
و جد مادری کاتب حروف مولانا شمس الدین دامغانی در باب سید داؤد
خوش گفته است بیست میر داؤد گو سیلما نیست و بردل دوستان بہ ازجا
نیست پنہم آن سید با وقار آن سرور سادات روزگار اعنی سید کمال الدین
امیر احمد ابن سید محمد کرمانی کہ عم بزرگ کاتب حروف بود و در مردی و جوانی
مردی حیدر ثانی و صدقے و افرو فراستے کامل داشت و در ویشاں دست کیا
فقیرا تنکہ ز رونقرہ دادے اگر چہ این بزرگ صاحب اقطلاع و طبل و علم بود و فایا بہم
اوصاف تصوف موصوف بود و عقلے کامل داشت و کارہا بمقتضای عقل
تمام کرد امیر خسر و خوش گوید بیست کارے نکرد جز بحالات علم و عقل و گوئی
کہ صد عامہ بزرگ گاہ داشت و عجیب قوتے داشت کہ جز صدق بزرایاں مبارک
او سخنے نہفتے و این ہمہ فضایل ثمرہ آن بود کہ در نظر سلطان المشایخ پرورش
یافتہ بود و مادر و پدر این سید پاک از و راضی بودند و بہمہ حال در رضاے ایشان
کوشیدے و انچہ حاصل او بودے در نظر ایشان آوردے و باز پرس آن نکرد
و کاتب حروف از والد خود رحمت اللہ علیہ سماع دارد کہ برادر امیر احمد در
در جل بود و من برابر پدر یعنی سید محمد کرمانی از بیرون در خانہ مے آمدیم دیوانہ
صاحب نعمت پیش آمد و گفت سید محمد در خانہ تو سپسارے خواہد آمد و را امیر احمد
نام نہی ہمیں کہ در خانہ آمدیم برادر امیر احمد تولد شد و قتی این سید پاک سلطان
محمد خلیف در عہد خانے در شکر تلنگ بسبب سعی ساعتے در پند خانہ بجا کسی
کہ نزدیک و یو گیرست بفرستاد و بند سخت فرمود و اک بند ہی خانہ تا این وقت

منہم

بہی بیگنا

ماہنامہ در فضائل بعضی نبیرگان شیخ شیوخ العالم فرید الدین و اقربائے سلطان المشائخ و سادات کرام قدس سرہ

۲۱۵ مشہور ہیں است ہر کہ را در آں بندی خانہ بند کنند از زندہ نمازند بسبب ماراں
و موران و مویشان گر بہ صفت چند گاہ کہ ایں سید پاک در آں بندی خانہ
بود و مودیان مذکور بیچ ایداعے توانستند رسانید و شبہا بندہاے ایں سید
پاک بغایت اللہ از یکدیگر جداے شدند و مے افتادند ایں سید پاک طایفہ
بندی و انان راے طلبیدے و بندہا باز شدہ نمودے و گفتے کہ من پچہرے
ایں بندہا را دو نکر دہ ام بکرم اللہ تعالیٰ خود جداے شوند چوں چند روز
ایں حال معاینہ کردند بچہ بست سلطان عرض داشت نبشتند سلطان
فرمان فرستاد کہ اورا مخلص کنید و بر من فرستید و ایں سید بزرگوار در آں ایام
یک جمعہ کردے و قبا پوشیدے چوں خواست کہ پیش سلطان رود و وجود
کرد و خرقة صوفیانہ پوشید پیش رفت سلطان گفت کہ ایں چہ کردی جواب
گفت کہ در ما ہمیں اتباع صوری ماندہ بود و بفرزدان حضرت رسالت صلی اللہ
علیہ وسلم چوں آزاہم ترک دادیم سزاے خود دیدم سلطان گفت تو از ما بدیں
بہانہ مے خواہی گریز کنی و ما مے خواہیم کہ پرداخت امور مملکت بمشورت شما
کنیم بعدہ ہم بر آں لباس گذاشت و ملکہ معظمہ گردانید محل مشورت داد و قے
ایں سید پاک از رحمت بود و در مقامے بالاے کہٹ غلطیدہ و کسے نزدیک
نہ مردے مے بیند از غرقہ کہ در آں مقام بود از جانب بیرون سردرون
غرقہ کردہ سوے ایں سید پاک مے بیند ایں سید بزرگوار پرسید کہ تو کستی
اں مرد گفت کہ من امیر المؤمنین علی ام رضی اللہ عنہ ایں سخن گفت و
نمایشے ہماں ساعت ایں سید پاک از رحمت نیکو شد و در آخر کار در لشکر
لاہور شہور سنہ ثمان و عشرین و سبعمائے ہجرت بواسیر در غرہ ماہ جمادی
الآخر ہجرت حق پیوست از آنجا تا بوقت کردہ آورند در حظیرہ سلطان المشائخ
نزدیک پدر و زہراں چوترہ یاراں مدفون یافت رحمۃ اللہ علیہ ایں سید
بزرگوار دو سپہر گذاشت یکے سید السادات منبع السعادات عماد الحق الدین

امیر صالح در علم و درج و تقویٰ بے مثل بود طاہری آراستہ بجمال محمدی
و باطنی پیراستہ بذکر خفی دوم سید نور الدین نورسہ قلبہ بنوالمعرفت بنہم
آں سید باصفا آں جگر گوشہ مصطفیٰ آں کان حسن ملاحظت آں مایہ لطافت
معائن طرافت آں دُر دریاے پیغامبری و آں گوہر شب چراغ حیدری
سید السادات نبیرہ سید المرسلین قطب الحق والدین سید حسین ابن
سید محمد کرمانی کہ عم میاںکی کاتب حروف بود و در علم و فضل و بذل و ایثار و لطافت
ظاہر و باطن و لطافت طبع بے نظیر زمانہ بود و عقل کامل داشت فراست تمام
و دریں دنیاے خدا مجردانہ زیست و از تزویج و تعلق اتباع مبرا بود و علوم
دینی بخیرت مولانا فخر الدین زراذی خلیفہ سلطانات المشائخ بحث
کرده و دے باز داشت بہر کہ خواستہ در خانہ او درآید بیچ مانع نبودے از
غریب و شہرے و حاجتمند یک سر در خانہ او و جائے کہ مقام خلوت اس
سید پاک بودے میرفتند و بدانچہ مطلوب ایشان بودے بوفارس آمدے
و مسررالقلب باز گردانیدے این معنی ہیچ کس را از وضع و شریف میسر نشد
مگر اس سید پاک و پاک زادہ و پاک باز را و اس فضایل ثمرہ آں بود کہ از
عالم صغرتا کبر سن در نظر مبارک حضرت سلطانات المشائخ پرورش یافتہ
بود و بشرف پسر خواندگی سلطانات المشائخ مشرف و مشہور گشتہ چنانکہ
ملک المذکرین کریم الدین نبیرہ محمد کہ مالک نظم و شعر بود در مدح اس سید پاک
نے نوید بدیعت صفات ذات وے اندر جہاں ہمیں نہ بس است کہ شیخ
خواندش فرزند و خواجہ رانبستہ است و اس سید پاک را جمال باکمال بود
بہر کہ را نظر بر جمال او افتادے اگر چہ مغموم بودے بالخاصیت مسررالقلب
گشتہ شیخ سعدی خوش گوید بیت اے روے تو راحت دل من چشم
تو چراغ منزل من و اس ضعیف گوید نظم اے سید پاک و پاک زادہ و
در عالم حسن داد داده و در حسن لطافت و طرافت و خوباں ہمہ پیش تو پیادہ

در پیش قد لطافت تو + سر و چین است ایستاده + از روست تو کافتاب حسن است
 شویست دریں جہاں فتادہ + آرسے سر زلف گیسوانت + بوئے بنسیم
 صبح دادہ + وقتے سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز را قبضے بود غلے
 تازہ کرد و جامہ ہائے مبارک گردانید و خواست کہ طرف باغے رود دریں حال
 آں سید پاک با صفا راطلب کرد چوں سید السادات بخدمت سلطان المشایخ
 آمد سلطان المشایخ تبسم کرد و فرمود کہ مارا قبضے بودے خواہم در باغے رویم در
 ستر ما فرو خوانند کہ سیاحین را بطلب بعد از نماز پیشین مہمود بود کہ ہر روز بخدمت
 سلطان المشایخ طلب شدے تا نماز دیگر بخدمت سلطان المشایخ بودے
 و بدلت مجاہدست مکالمت اسرار و انوار مشرف گشتے در موز و لطائف بسیار
 در میان بودے و از علما و مشایخ و امرا و ملوک و خانان بعد آنکہ پا بوس
 سلطان المشایخ کردے در خانہ آں سید پاک بواسطہ شفقت سلطان
 المشایخ کہ مشاہدے کردندے آمدند کہ فرقتی برچیں مبارک اولامع بود
 و جمال یوسفی از برکت نظر سلطان المشایخ بر روی جہاں آرسے او پیدا
 شیع سعدی گوید بیت دیباچہ صورت بدیعت + عنوان کمال حسن ذات
 است + و این ضعیف گوید رباعی راحت لہاست دیدن سوے تو + فرحت
 جاں ہاست جانان روے تو + بند زلفیں از دو گیسو باز کن + تا جہاں
 خوشبو شود از بوے تو + گرد کویت اہل ل گرداں مدام + خانہ اہل ل لاں شد کو تو
 و ہمچنین گویند کہ کمال لطافت مرد این چنینست کہ نادرہ در کسے باشد قبول عامہ
 و زیب جاں نہ نوک خار این ہر سہ خاصہ این سید پاک بود این ضعیف گوید قطعہ

زیب جامہ چنانکہ مے با ید	نوک خامہ شرامتلم شد
در لطافت قبول عامہ شد ہی	ذات پاکت بدیں مکرم شد *

و بیشتر کسوت این سید پاک صوفیانہ صوف ہائے رنگازنگ کحاب چھنی و مقطاع
 ہمیں بود ہر بار کہ از جنس جامہ ہائے چیزے پوشیدے آں را کرت دیگر

بنوشیدے و بہر کہ خاطر مبارک او اقتضا کردے عطا فرمودے دطعا نہاے
 سکلف گرم در غایت لطافت یاراں و غیراں را خوراندے و یکسا عت از
 تنبول دہن مبارک خالی بنودے یعنی متواتر تنبول خورے اگر چہ یک برگ بدہ
 تنکہ رسید و خلفاے سلطان المشایخ بنو نقل سلطان المشایخ در غایت احترام
 ایں سید پاک مے کوشیدند و بکھت ملاقات ایں سید پاک بر قانون قدیم در خانہ او
 مے آمدند زیرا چہ محل مرتبہ او بخدمت سلطان المشایخ مدو ما فرمودہ بود چنانکہ
 در باب خلافت خلفاے سلطان المشایخ تحریر یافتہ است آخر الامر عبداللہ سلطان محمد
 انامہ صدر برانہ در شہر ستار شنے و ثلثین و سبعماکہ سند وزارت ملک ہندستان بجال
 جہاں آئے خواجہ جہاں احمد ایاز مرحوم زینت گرفت و طرف دیو گرفت
 در آن ایام بواسطہ محبت قدر کہ ایں سید پاک را خواجہ جہاں مرحوم در نظر
 مبارک سلطان المشایخ معظم و مکرم دیدہ بود خواست کہ بر خود کردا ایں اقتراح
 را ایں سید پاک قبول نمے کرد فاما چوں دید کہ نباید کہ بحکم فرمان سلطان محمد
 بر خود بہار دیا خواجہ جہاں مرحوم گفت کہ بدو شرط وصحت شما با شیم اول آنکہ کیا
 سیادت اہل تصوف بر من مقرر باشد دوم آنکہ ہینچ شغلے معین مشغول نہا
 زیرا چہ سلطان محمد ایں ہر دو صفت از سادات اہل تصوف مے گردانید و در کار
 دنیا مشغول مے کردا ایں ہر دو صفت خواجہ جہاں مرحوم قبول کرد و تائب
 گویو فارسانہ در تعظیم و تکریم ایں سید پاک با قصہ الغایت کوشید فاما آن
 عظمت و جاہ راحت و شوق و ذوق کہ پیش از تعلق خواجہ جہاں داشت
 در حیات سلطان المشایخ بعدہ آن طریقہ میسر نشد تا در آخر عمر وصحت
 فانی کہ بیشتر ایں زحمت دوستان خدا مے تقاے را شود مبتلا شد و کرات
 شیخ نصیر الدین محمد و قدس سرہ الغیر و یک کثرت خواجہ جہاں مرحوم
 بعیادت در خانہ ایں سید پاک بیامند بعدہ در بیست یکم ماہ شعبان سنہ ۸۵۸
 و تحسین سبعمایہ رحمت حق پیوست روز شنبہ بوقت نماز باہاد بزرگی خوش

ملازمت
 سفر ۱۲

بیت سروے زیوستان معانی فروشکست و بر جے ز آسمان معانی خراب
 شد و منہم آں شرف سادات کرام آں خلاصہ زبدہ انام آں مقبول خاص عام
 اعنی سید السادات منبع البرکات شمس المائتہ والدین سید خاموش ابن سید
 محمد کرمانی عم خورد کاتب حروف کہ در علم و فضل و بذل لطافت طبع و اعطای طعام
 بنخاص عام بے مثل زمانہ بود و پرورش نظر سلطان المشایخ یافتہ و در مجلس
 خلوت خمسہ نظامی بخدمت سلطان المشایخ خواندے و بنظر خاص سلطان
 المشایخ مخصوص گشتہ جمال بے اندازہ لطافت بے حد داشت این ضعیف گوئی قطعہ

در ذات مبارک تو پیداست	ہر جا کہ لطافتے است اے جاں
وصف تو حد بیان من نیست	حسن تو بس است دلیل مبراں

ویاراں و عزیزاں کہ از شہر بخدمت سلطان المشایخ مے آمدند شبہا
 در خانہ این سید پاک مے بودند چنانکہ قاضی محی الدین کاشانی کہ این سید
 پاک تلمذ پیش او کردہ بود و مجمع البحرین ہدایہ فقہ بخدمت او بحث کردہ و مولانا
 شجاعت الدین ملتانی و مولانا بدر الدین یار و مولانا شرف الدین یار و مولانا
 شمس الدین یحییٰ و مولانا حسام الدین و یاران او و خدمت شایخ
 نصیر الدین محمود و مولانا علاؤ الدین بٹلی و عزیزان دیگر و طعام از ہر جنس جو
 و قوالان بکثرت این عزیزاں چاکر گرفتہ بود و حاضر میداشت و پیوستہ در خانہ
 او باز بودے و اہل دنیا از مرا و ملوک و اہل کتب و شغل داران دیگر بواسطہ
 لطافت طبع او راہ و روش پاکیزہ و اسیہ جمیعت او مے بودند و ہجرت مسلمانان
 بیکل شارت او با تمام میرسانیدند و دوست نفر آدمی از درویشاں و غریباں
 و زندہ پوشاں خارج او میان خانہ و یاران خاص و در خانہ او طعام میخوریدند
 این سید پاک در یوگیہ بوقت آخر شب کاتب حروف را طلبیدہ فرستاد چوں
 بخدمت او رسیدیم دیدیم تسبیح بر دست کردہ و مستقبل قبلہ مشغول است کاتب
 حروف را گفت کہ دیروز شیخ کمال گئی در مجلسی با من معارض شدہ است

و از راه حسد و فضول مرا گفت که تو سید نه کنوں من مشغول شده ام و برادر ارادگار
 دیگر را هم گفته ام که مشغول شوند و تو هم مشغول شو اگر نسبت بحضرت رسالت
 صلی الله علیه و آله و سلم درست است حق تعالی این حاسد را مقهور گرداند
 چون نماز یا دعا و بگذاذیم یکے گفت شیخ کمال کنی دستار گردن کرده بادوست
 نفر دیگر پوشین ایستاده است چون دروں طلبیدیم همچنان دستار گردن کرده آمد
 و در پائے آں سید پاک افتاد و گفت دی روز سخنی گفته ام آں نه لایق حال
 بندگان خاندان باشد از آن پشیمان شدم و مستغفر گشته بخدمت آمده ام آں
 سید پاک بعد تا مکل بسیار سر و از پائے خود برداشت فرمود اگر تو زود بر سر حضرت
 نه شدی سزای خود در دین دنیا می دیدی آخر عمر چند گاه در حقان جوانی
 در عین کامرانی مبطول گشت بیست و پنجم ماه در شب یکشنبه سنه اثنه و ثلثین
 و سبعمائة در جوار رحمت رب العالمین پیوست و هم در یوگیر زیر مقام خواجه خضر
 مدفون یافت روضه متبرکه او حاجت روائے خلق آں دیار است رحمة الله علیه
 باب چهارم در بیان مناقب فضائل و کرامات خلفای سلطان المشایخ
 نظام النجف و الشریع والدین قدس الله سره العزیز در بیان یافتن خلافت خلفا
 مذکور از حضرت با عظمت سلطان المشایخ طیب الله ثراه و جعل البجته مثواه
 و این باب مشتمل است بر ده منہم و بیست و پنج نکته عرض می دارد و کاتب حروف
 محمد مبارک علوی کرمانی المدح بحو با میسر خورد بر آنجمله که این بنده سلع دارد
 و از والد عثمان خود در رحمة الله علیهم که باختصاص سلطان المشایخ مخصوص
 بوده اند چون در آخر عمر عنصر بمایوں و ذات خدایمنوں سلطان المشایخ را
 زحمت فراموش شد بعضی یاران اعلی و خد متکاراں که ملازم حضرت سلطان
 المشایخ بوده اند چنانکه سید السادات سید حسین و شیخ نصیر الدین محمود
 که در آں ایام بخدمت سلطان المشایخ بودند مولانا فخر الدین نر زادی و خوا
 مبشر که خدمتگار قدیم بودند و خواجہ اقبال خادم این عزیزاں اتفاق کردند بجهت

معنی صاحب سبیل

باب چهارم

خلافت سلطان المشايخ سی و دو نفر از یاران اعلیٰ کہ بہ علم و زہد و دوح و بذل عشق و ذوق شغف بلنی مشہور بودہ اند بخط امیر خسرو تذکرہ کنانیدند و بخت سلطان المشايخ گذرانیدند سلطان المشايخ فرمود چندین چہ نشہ ایدچوں اثر بے رضائی بدیں سبب مشاہدہ کردند از ان تذکرہ الاولیاء چہ نفر اختیار کردند چوں در دوم تذکرہ منتخب کردہ پیش بردند بشرط مبالغہ سلطان المشايخ مشرف شد در بابیکچہ ازین بزرگاں اعنی مولانا خلی سراج الدین فرمود کہ اول درجہ دریں کار علم است چنانکہ این کیفیت مشرح در ذکر ایں بزرگ تحریر یافتہ است الغرض چو کہ ایں بزرگاں در خاطر مبارک سلطان المشايخ جائے دادند سید اسادات سیب حسین را فرمان شد کہ بجهت ایں عزیزان خلافت نامہ مابنویس لانا فخر الدین نر زادی از کمال علم و فصاحت و بلاغت کہ درو بود خلافت نامہ ہائے ایں عزیزان سوا کرد و سید اسادات حسین مرحوم بخط مبارک خود بیاض کرد چوں خلافت نامہ ہائے مبارک کتابت بنجست سلطان المشايخ گذرانیدند باز سیب حسین را فرماں شد کہ تو کتبہ خود دین کاغذ مابکن دریں محل سلطان المشايخ سبب کتابت فرمودن کتبہ مذکور حکایت فرمود کہ در آنچہ بجهت خلافت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین قدس سدرہ العزیز بعضے عزیزان را اختیار کردند مولانا بدر الدین اسحاق را فرمان شد کہ بجهت ایں عزیزان خلافت نامہ مابنویس دریں محل یارے بود قدیم او گفت شنو آغاز کرد کہ سالہا من دریں کار خون خورده ام و در ارادت ازین عزیزان سابقم چہ اشد یکہ بمن خلافت نرسد چہ شود اگر شیخ مرا خلافت خود ندہد من نے تو اتم کہ اینچنین کاغذے بہ بردازم و بدیں کار مشغول شوم چوں ایں سخن بسبب مبارک شیخ شیوخ العالم رسید مولانا بدر الدین اسحاق را فرمان شد کہ در خلافت نامہ ہائے ایں عزیزان کہ کتاب کردہ کتبہ خود بکن تا پہنچ حریصے را دریں کار متداخل نہ

بعدہ سید بن یحییٰ سلطان المشایخ در خلافت نامہ کے اس بزرگاں
 لکھ خود میں عبارت کرد و حضرت ہذا را شطر بالادشارۃ العالیۃ ادام اللہ
 علاہا وصان عن کل آفتہ و حماہا بخط العبد الضعیف الساجد بالفضل
 السرخس ابی حسین بن محمد بن محمود العلوی الحسینی الکریمانی بعدہ سلطان
 المشایخ بخدمت مبارک خویش مزین گردانید ندیدیں عبارت من الفقیر محمد
 بن احمد بن علی البک اوئی البخاری و ازیں بزرگاں ہر جا کہ حاضر بود در
 مجالس مختلفہ خلافت نامہ مای ایشاں با خلعت خلافت در نظر سعادت بخش
 سلطان المشایخ بدست مبارک ایشاں دادند و سلطان المشایخ ہر یک را
 ازیں بزرگاں نعمت وصیت مکرّم گردانید چنانکہ در ذکر ہر یکے ازیں بزرگاں
 تحریر خواہد یافت انشاء اللہ تعالیٰ خدمت مولانا شمس الدین سیحی اولیانا علاؤ الدین
 ہمسلی تہاں آیام دخطہ او وہ بود بیکم فرماں سلطان المشایخ خلافت نامہ کے اس
 ہر دو برگ با خلعت خلافت بدست مبارک شیخ نصیر الدین محمود دادند تا اس
 ایامت دینی بدیشان برساند و کتابت اس خلافت نامہ ہا مملی نسخ بود بتاریخ
 فی الیوم العشرین من شعبان سنہ اربع و عشتین و سبعمائیکہ و نقل
 سلطان المشایخ مؤرخ است بتاریخ ہر دہم ماہ ربیع الاخر سنہ خمس و عشتین
 و سبعمائیکہ و آنکہ بعضے نے گویند و یاد کرتا بت خود خود نے نویسند کہ از کتابت
 خلافت نامہ کے اس بزرگاں کہ دست مبارک سلطان المشایخ را غلبہ
 زحمت بود و خبر نداشت دست سلطان المشایخ نے گرفتند و نشان نے کنایند
 انیمعی سچین غیو و سلطان المشایخ را غلبہ تحمیر پیش ز نقل سلطان المشایخ
 نوشتہ شدہ اس سطور بہ اشارہ برتر ہمیشہ اردو خدا تعالیٰ بزرگی اور او گاہا ہر خدا تعالیٰ از
 ہر کفے و محفوظہ ارداں اشارت عالیہ نوشتہ شدہ بظہر بندہ ناتواں امید اربہ عنایت امر تعالیٰ حسین
 پسر محمد پسر محمد فرزند علی فرزند حسین متوطن کرمان از غلبہ حضرت سلطان نظام الدین کہ اسم مبارک
 محمد پسر احمد پسر علی متوطن شہر ہراؤں متوطن اولی بخارا شہر بہت در روز و ششم از ماہ ذی الحجہ
 سال چہار و بیست و ہفت صد۔

چہ روز پیش نبی و محسب فاکالت خلافت نامہ سے این بندگان و بدوالت
 وصیت مخصوص شدن پیش از نقل سلطان المشایخ سرمدہ و وصیت و
 روز بود قدس السدسہ العزیز آدمیم بر سر سفر سناقب فضائل خلفائے مذکور قدس
 السدسہ العزیز منہم اس در دریا سے علم و زادت اس پیشوای اہل عجت مکرر
 اعنی مولانا شمس الدین محمد بن سحیہ بک و استاد مضجعی ضعیف گہ و بیہوش دریا
 علم و گنج زادت باتفاق و اعنی کہ شمس ملت دین علوم و اوقاف و ذکر کرین رنگ
 شتمل بر چہار نکتہ است نکتہ اول در بیان آوردن امارت مولانا شمس الدین
 سحیہ بک حضرت سلطان المشایخ نظام الحق الدین قدس السدسہ العزیز
 منقول است کہ خدمت مولانا شمس الملک والیدین و مولانا صدر الدین
 نادلی ہر دو برادر خالتین بودند و ان تعلم در ایام تطیل برائے جامہ شستن
 حوائی غیاث پور و لیا ب جو کہ آمد و وصیت عظمت کرامات سلطان
 المشایخ بمع مبارک ایشان رسیدہ بود کہ علما و صد و شہر بخدمت سلطان
 المشایخ مے آیند و رو سے زمین مے آرنند و خاکبوس این حضرت مے کنند
 چون این دو بزرگ را در اوائل چنڈاں اعتقاد بر اہل تصوف نبود ملاقات سلطان
 المشایخ را بخود راء مے دادند روز سے در حوائی غیاث پور آمدہ بودند خدمت
 مولانا شمس الدین مولانا صدر الدین را گفت کہ شاہ نظام الدین
 سلطان المشایخ اینجامے بار شد و خلق شہر معتقد او شدہ اند معلوم نیست حال
 علم ایشان چیست بیا آمد تا بخدمت او برویم ہمیں باشد کہ تواضع باخراطہ کنیم
 و طریق خلعت رو سے بر زمین نیاریم سلام بگویم بنشینیم بدیں نیت بخدمت
 سلطان المشایخ آمدیم و چونکہ نظر این دو بزرگ بر جمال مبارک سلطان
 المشایخ افتاد ہماستہ کہ حق تھا لے در سیمای دوستان خود نہادہ است
 بر مولانا شمس الدین مولانا صاحب الدین رحمۃ اللہ علیہما اثر کرد کہ بزمین روند
 مصرع سر و خوبان عالم راز میں پیش تو بوسیدن نظم آل دل کہ زدست گیرا

بہار
 شمس الدین

بر بودم + ہرگز کیسے نہ آدم و نمودم + جاناں تو بیک نظر جاناں بر بودی +
گوئی کہ ہزار سال بے دل بودم + سلطان المشائخ فرمود کہ بنشین
ہر دوشستند چوں ساختے گذشت سلطان المشائخ فرمود در شہرے با شید
گفتند آسے باز فرمود چیرے تعلیم کنی گفتند اگر بخیر دست مولانا طہیر الدین
بہکری پرزوی بحث نے کنیم سلطان المشائخ ہم ازاں محل کہ سبق
پرزوی ایشاں رسیدہ بود و مشکلہ در آن سبق ماندہ کہ از مولانا طہیر الدین
حل شدہ سلطان المشائخ بیان آن مشکل از ایشاں استکشاف کرد ایشاں
در عالم تخیہ افتادند و روے بر زمین آوردند و گفتند کہ مخدوم ہمیں محل مشکل ماندہ
مولانا طہیر الدین گفتہ کہ میں سخن را تحقیق خواہم کرد سلطان المشائخ قسم فرود
و آن مشکل را چنانکہ دلا سبے ایشاں بود محل کرد بوقت برخاستن سلطان
المشائخ میز پیش مولانا شمس الدین بچھے آورد و دستار پیش مولانا
صدر الدین نا ولی چوں این ہر دو بزرگ از خدمت سلطان المشائخ
بروئے آمدند با خود گفتند کہ عظمت کرامت شیخ شنودہ بودیم اکنون و فور علم
شیخ ہم معاینہ شد چوں بخد مت مولانا طہیر الدین رفتند مولانا شمس الدین
میزری کہ سلطان المشائخ دادہ بود در سہ بستہ رفت مولانا طہیر الدین رسید
کہ امرواں میز خلافت مہمودیہ بستہ مولانا شمس الدین گفت کہ من بخت
حضرت سلطان المشائخ شیخ نظام الدین بودہ ایم عظمت کرامت ایشاں
شنودہ بودیم ہم کرامت ہم و فور علم ایشاں شاہدہ کردیم این میز زمین دستار
بمولانا صدر الدین عطا فرمودہ سلطان المشائخ ہست بعدہ حکایت
مجلس سلطان المشائخ بنوع تقریر کردند کہ مولانا طہیر الدین را آرزوے
ملاقات سلطان المشائخ غالب گشت و بدان دولت بر رسید الغرض در مجلس
دوم مولانا شمس الدین رحمۃ اللہ علیہ بسعادت ارادت سلطان المشائخ
مشرق گشت چوں با صدق درآمدہ بود بتدیج مہربانہ خلافت سلطان المشائخ

رسید بزرگے خوش گوید ملت جائے رسیدہ بمعانی و مرتبہ کا بخبا بخیالہ و کثرت
 انسان نمیرسد یہ نکته دوم بیان عظمت روشن مولانا شمس الدین یحییٰ رحمتہ اللہ
 علیہ مقرر سالکان راہ طریقت باد کہ خدمت مولانا شمس الدین در غایت بزرگی و
 پاکی بود از تعلق تزویج مبراطاہ و باطن این بزرگ باوصاف اہل تصوف موصوف
 و از تکلفات مراعات چنانکہ میان خلق است عاری و اگر کسی از اہل دنیا بخدمت
 این بزرگ رسید بخاطر مبارک اور اسخت شوار آمدے در معذرت آں شخص
 حیراں شدے خدمت گارے داشت فتوح نام کہ تعہد ذات ملک صفات مست
 مولانا کردے اور طلبیدے و گفتے این عزیز را معذرتے بکن فتوح آیندہ
 در مقام خود بردے و ترتیب عام کردے و ہدایاے شکر و پیش آوردے بنوع
 بہت بزرگ در آیندے و اگر از فتوحات چیزے رسید خدمت مولانا نظر دایں
 نکردے ہماں فتوح برداشتے برآے آیندہ و رونڈہ خرج کردے و عجب ذاتے
 یا کمال بود کہ علامات مردان خداے در سیمائے آں بزرگ پیدا بود و بجز دیکہ نظر
 بر روے مبارک او افتادے پیتے در دل نمودے کہ اینک مرد خداے بر سیرت
 و صورت سلف است جملہ اہل عصر از علما و مشائخ منقاد و معتقاد و بودند و شیخ
 نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ را و اہل بخدمت این بزرگ چیزے خواندہ بود
 و بزانوے ادب بخدمت این بزرگ نشستہ تا آخر عمر بعد ہر چند گاہ بخدمت
 مولانا شمس الدین میرفت رعایت حقوق ما تقدم بر طریق سلف میکرد و خدمت
 مولانا شمس الدین میان یاران اعلیٰ بغایت کرم و معظّم و صاحب بر بود و با چند
 فضائل و علوم مرتبہ چون بدولت خلافت سلطان المشایخ مشرف گشت اگر کسی
 بخدمت این بزرگ بہ نیت ارادت آمدے تا توانستے احترام کردے و اگر آن شخص
 احکام بسیار کردے و دیدے کہ دریں کار صادق است انگاہ دست بیعت
 دادے منقول است کہ مے فرمود اگر نشان مبارک سلطان المشایخ کہ
 بخط خود دایں کاغذ کردہ است بنودے من ہرگز آں کاغذ بر خود نگاہ نہ داشتے

تکلمه سیوم در بیان علم و تبحر مولانا شمس الدین سحی رحمة الله علیه منقول است
 که خدمت مولانا شمس الدین مولانا صدر الدین ناولی در اوائل تعلیم میان علما
 شهر و بحث علوم و موهبہ گفتن و ایراد مقدمات الزام پیشینہ مشہور بود و در ہر مجلس
 کہ درے آمدہ کسے مجال آں نبودے کہ برایشاں اعتراضے کند چنانکہ مولانا شمس
 الدین رحمة الله علیه فرمود کہ ما سبقہا گذشتہ و آئیدہ در علم اصول فقہ و معانی
 بیان و خلافے شبہات تحقیق مے کردیم و انچہ لوازم آں سبقہا بوسے از
 شبہات قیود از شروح چنداں مستحضر مے کردیم تا در مجلس استادان شبہاتے
 کہ در سبقہاے مذکور وارد شدے در عین تقریر دفع آں مے کردیم تا کسے راجاے
 و آمد نہ باشد الغرض کار علم و تبحر خدمت مولانا رحمة الله علیه بجای کشید کہ استادان
 شہر و خدمت ایں بزرگ بزانوسے ادب نشستم و تلمذ کردیم کہ پیش ایں بزرگ
 تلمذ کرد از برکت نظر او درین دنیا نصیبے کامل و از علوم دینی بہرہ وافر گرفت
 و بیشتر علمائے شہر منسوب بشاگردئی ایں بزرگ اند و سند علم ہائے ظاہری و
 و تحقیق علوم دینی نسبت بباں بزرگ کنند فخر و مسابحات خود بجلوس رفع آں بزرگ
 دانند کسے کہ شاگردئی آں بزرگ منسوبست میان علمایا عظام و مجتہدین کرم است لغرض بر ایک
 سخن علی چنداں تفکر و تدبر کردے کہ صفت نتواں کرد ز سہ محقق روزگار چند
 تصنیفات در علوم دینی از خدمت آں بزرگ در عالم یادگار ماندہ است عجب
 ذاتے کامل بود کہ میان شریعت و حقیقت جمع کرد و خواجہ حکیم سنائی گوید
 مثنویات قبلہ زیر کاں ستانہ اوست و گنج معنی کتاب خانہ اوست و
 علم دیں از براسے دیں باید و توچینے و ایں چنینی باید و از تو دارند صد ہزار فتح
 وارد و صا در طبیعت روح تکلمہ چہارم در بیان کرامات و شنیدن سماع مولانا
 شمس الدین سحی رحمة الله علیه در حلت کردن ایشاں از دار دنیا بدار عقبے از مولانا
 سلیمان مرید شیخ نصیر الدین محمود رحمة الله علیه سماع است کہ روز جمعہ بود بعد
 از نماز جمعہ بخدمت مولانا شمس الدین قدس سرہ العزیز رفتیم خدمت مولانا

ہاں ساعت از مسجد جموع آمدہ بود و جامہ کے زیادتی دور کردہ و در کتابت مشغول گشتہ مولانا سلیمان مے گوید در خاطر من گذشت کہ بعد از نماز جمعہ وقت مشغولی مشایخ است چگونہ است کہ انجمنیں بزرگے در انجمنیں وقتے بکتابت مشغول است بچو و انکہ یعنی در خاطر گذرانیدم خدمت مولانا شمس الدین رحمۃ اللہ علیہ سر از مشغولی کتابت بالا کرد و جانب من دید و فرمود کہ سلیمان از انہم خالی نہ ام من در حیرت افتادم کہ این چہ کشف است فی الحال بروے من از خطہ من حکایت کرد مثل این کرامات دریں بزرگ بسیار بود عرض میداد و کتابت حروف بر آنجامہ کہ این بندہ خدمت این بزرگ را در سماع بسیار دیدہ است فاما در آخر عمر کہ سماع شنید بعد از ان بر حمت حق خواہ پیوست بر بچم بود و حقیقہ سلطان المشایخ عرس بود و در اک جمعیت خدمت مولانا شمس الدین و شیخ نصیر الدین محمود و شیخ قطب الدین منور رحمۃ اللہ علیہم و عزیزان دیگر حاضر بودند و این جمعیت و سماع در میان گنبد بزرگ بود و اینہم بزرگاں در آنجلس سماع مے شنیدند و طائفہ مسافراں و حیدریاں قلندراں در طاق بزرگ کہ در پایان روضہ است آنجا سماع مے شنیدند و قص مے کردند و قوالان و درویشاں دف میزدند و این قصیدہ شیخ سعدی بالبحان لریا مے گفتند قصیدہ

دوائے دل دردمند از کہ جویم
بہ پیش کس این ماجرا را نگویم
اسیر تو باشم خلاص از کہ جویم
غمی کہ تو دارم بہ پیش کہ گویم

غمی کہ تو دارم بہ پیش کہ گویم
اگر گشتہ گرم بہ تیغ جفایت
طیبم تو باشی علاج از کہ خواہم
رسعدی چہ گویم چہ جویم چہ گویم

العرض خدمت مولانا شمس الدین رحمۃ اللہ علیہ جمع کثیر از میاں گنبد بزرگ بیروں آمد و نزدیک قوالان و درویشاں کہ سماع مے کردند و دف میزدند رفت یا ایستاد و ذوق سماع و صحبت درویشاں مے گرفت و دست

مبارک خود برینہ مصفاے خودے مایہ و مے جنبیتاں غایت کہ سماع
 فرو داشت کردند خدمت مولانا رحمۃ اللہ علیہ لذت آں سماع گرفت جنبش
 عاشقانہ کردیاں عزیزاں کہ در انجلس بابرکت بودہ انداں حال معاینہ کردہ
 باشند بعدہ بسے بر نیامد کہ خدمت مولانا بر حمت حق پیوست رحمۃ اللہ علیہ
 آنچنان بود در آنچہ سلطان محمد داد ظلم و تعدی میداد و تیغ خون آشام خود را
 بنجون بندگان خداے سیرایے گردانید در آں معرض خدمت مولانا شمس
 الدین رحمۃ اللہ علیہ طلبی نمود و چند روز اس بزرگ را در مقام ہیبت در سر
 داشتند بعدہ پیش خود طلبی چون خدمت مولانا پیش رفت سلطان گفت
 بپو تو دانشمندے اینجا چه کنی تو در کشمیر برو در تخانہ ہائے آں دیار نشین و
 خلق خداے را با سلام دعوت کن چون آنچنین فرمانے شد کساں تعیین
 شد کہ اس بزرگ را رواں کنند خدمت مولانا در خانہ آمد تا استعداد رواں
 شدن کشمیر کنند عزیزانے کہ در آں محل حاضر بودند و دروے مبارک خود سو
 ایشاں کرد و فرمود اینہا چه مے گویند من بندگی شیخ را در خواب دیدہ ام کہ مرا
 مے طلبد من بخدمت خواجہ خود میر و م ایشاں مرا کجا مے فرستند دوم روز
 آں خدمت مولانا را زحمت حادث شد و بر سید مبارک او غلولہ شکل پیدا
 آمد و غم و اندوہ در و نہ بیروں زد چنانکہ آں غلولہ را شکاف کردند و اس خبر
 بسطان رسید گفت او را بطلبید و تفحص کنید نباید کہ حیلہ کردہ باشد بچہ
 کردند خدمت مولانا رحمۃ اللہ علیہ آں زحمت در سرائے بردند چون تحقیق
 شد باز گردانیدند بعد چند روز بجوار حمت ر العالیں پیوست و خدمت
 مولانا ہمہ در حیات خود بیروں حظیرہ سمت پایاں زیر دیوار حظیرہ چو ترہ برائے
 خود سازانیدہ بود فاما بوقت دفن والد کاتب حروف سید مبارک محمد
 کرمانی رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ خدمت مولانا را درون حظیرہ بیارند متصل چو ترہ
 مولانا علاؤ الدین نیسی زینے محل بود و فرمود کہ اینجا دفن کنید کہ مولانا

علاء الدین نیلی یار و هم سبق بهم سر مولانا بود و همچنان کردند فصل چوتره
 مولانا علاء الدین نیلی چوتره بغایت مروح و مصفاست در آن چوتره
 مجروانه آسوده است رحمة الله علیه نسخه خلافت نامه خدمت مولانا شمس الدین
 رحمة الله علیه که از حضرت با عظمت سلطان المشایخ یافته بود قدس سره
 سره العزیز بسیم الله الرحمن الرحیم الحمد لله الذی سمیت بهم اولیایه
 عَنِ الرُّكَّانِ إِلَى الْأُكُونِ عَارًا وَاعْتَلَقَتْهُمْ بِأَلْوَادٍ الْحَاكِي بَاءً
 قَدْ آرَتْ عَلَيْهِمْ بَكْرًا وَعَشِيًّا كَاءُ سُلِّحَ لِحُبِّهِ لَمِنْ كَوْنِهِمْ بُوْهُمْ دَا كَلَّ
 جَنَّ عَلَيْهِمُ اللَّيْلُ تَشْتَغِلُ قُلُوبُهُمْ مِنَ الشُّوقِ نَارًا وَتَقْبِضُ أَعْيُنُهُمْ مِنَ الْبُحْبُوحِ
 مِنْ رَأَى أَوْ يَتَمَتَّعُونَ مِنْ سَاجِدَةِ الْحَكِيمِ أَسْرَارًا وَيَطُوفُونَ بِسَرَادِقَاتِ الْعِزِّ
 أَفْكَارًا لَا يَزَالُ مِنْهُمْ فِي كُلِّ زَمَانٍ مَنْ هُمْ مَكُونُهُ تَضَارَعَةُ الْعِرْفَانِ قِيَظُهُمْ
 فِي الْأَقْطَارِ نَارُهُ وَيَهْزُ فِي الْأَفَاقِ أَلْوَارُهُ لِسَانُهُ نَاطِقٌ بِالْحَقِّ وَهُوَ دَاعِي اللَّهِ
 فِي الْخَلْقِ لِيَجْمَعَهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَيَقْرَأَهُمْ إِلَى السَّيِّئَاتِ التَّقْوَى ثُمَّ الصَّلَاةُ
 عَلَى صَاحِبِ الشَّرِيعَةِ الْغُرِّ وَالطَّرِيقَةِ الزُّهْرِ إِلَى رَسُولِ الرَّحْمَةِ الْمُخْصُوصِ
 بِخَلَافَةِ رَبِّهِ فِي مَقَامِ الْبَيْعَةِ عَلَى خُلَفَائِهِ الرَّاشِدِينَ الَّذِينَ فَازُوا بِكُلِّ
 مَقَامٍ عَلَى وَعَلَى إِلَهِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَجْمًا بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ
 الدَّعْوَةَ إِلَى الْوَحْدَانِيَّةِ الْعَلَامِيَّةِ مِنْ أَرْفَعِ مَقَامٍ الْإِسْلَامِ وَأَوْثَقِ عُرْوَةٍ فِي
 الْإِيمَانِ عَلَى مَا وَرَدَ فِي الْخَبَرِ عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالَّذِي أَنفَسَ مُحَمَّدٌ بَيْنَ
 لَيْلٍ نَشْتُمْ رَأَوْهُمْ كَمَا أَنَّ أَحَبَّ عِبَادَ اللَّهِ إِلَى الَّذِينَ يُحِبُّونَ اللَّهُ إِلَى عِبَادِ
 اللَّهِ وَيُحِبُّونَ عِبَادَ اللَّهِ إِلَى اللَّهِ وَيُحِبُّونَ فِي الْأَرْضِ بِالنَّصِيحَةِ وَالْأَمْرِ بِمَا مَدَحَ
 اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَرْوَاحِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا سَرَّةَ
 أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا وَقَدْ أُجِبَ بِهَا اللَّهُ تَعَالَى عَلَى وَفْقِهِ لِاتِّبَاعِ
 سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَقَائِدِ الْغُرِّ الْمُجَلِّينَ يَقُولُهُ عَزَّ وَجَلَّ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو
 إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَإِنَّمَا يَكُونُ بِرِعَايَةِ أَقْوَامٍ

وَالْأَقْنَدَ أَعْيَبَهُ فِي أَعْمَالِهِ وَتَنَزَّ بِهِ السَّيِّئُ عَنْ كُلِّ مَا سَوَّاهُ اللَّهُ فِي السُّجُودِ
وَالْإِقْطَاعِ إِلَى الْمَعْنُودِ ثُمَّ إِنَّ الْوَلَدَ الْأَعَزَّ الثَّقِيَّ وَالْعَالِمَ الْمُرْضَى الْمُتَوَجِّعَ إِلَى
رَبِّ الْعَالَمِينَ شَمْسُ الْمِلَّةِ وَالِدَيْنِ مُحَمَّدٌ بْنُ يُحْيَى أَقَاضَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْوَارِدُ
عَلَى أَهْلِ الْيَقِينِ وَالْتَقَوْنِي لَمَّا صَحَّ قَصْدُهُ لَيْلَنَا وَلَيْسَ خَيْرُ قَبْلَةٍ إِلَّا رَادَةٌ
مِنَّا وَاسْتَوْنِي الْحَظَّ مِنْ مَحَبَّتِنَا أَجَزْتُ لَهُ إِذَا اسْتَقَامَ عَلَى اتِّبَاعِ سَيِّدِ
الْكَائِمَاتِ وَاسْتَغْفَرَكَ الْأَوْقَاتِ بِالطَّاعَاتِ وَرَأَيْتَ الْقَلْبَ عَنْ هَوَاهُ
النَّفْسَ وَالْخَطَرَاتِ وَاعْرَضَ عَنِ الدُّنْيَا وَآسَابِهَا وَلَمْ يَنْزِلْ إِلَى ابْنِهَا
يُهَا وَارْبَابِهَا وَأَنْقَطَعَ إِلَى اللَّهِ بِالْكَيْفَةِ وَاشْرَقَتْ فِي قَلْبِهِ الْأَنْوَارُ الْقُدْسِيَّةُ
وَالْإِسْرَارُ الْمَلَكُوتِيَّةُ وَأُفْتُحَ بَابُ الْفَهْمِ الثَّعْرِيَّاتِ الْأَلْهِيَّةِ أَنْ يَلْبَسَ الْحُرْقَةَ
لِلْمُسَيِّدِينَ وَيُرْشِدَ هُمْ إِلَى مَقَامَاتِ الْمُؤَقِنِينَ كَمَا أَجَارَنِي بَعْدَ مَا لَحِظْنِي
بِنَظَرِهِ الْخَاصِّ وَالْبَسْمَةِ الْخُرْقَةِ الْإِلَهِيَّةِ الْخُصَّاصِ شَيْعَتُنَا الْعَالِيَةِ فِي الْأَقْطَارِ قَوَائِمُ
نَفْحَاتِهِ الرَّامِيَةِ فِي الْأَوَاقِثِ لَوْلَا مَعِ كَرَامَاتِهِ السَّائِحُ فِي الْعَالَمِ الْقُدْسِ أَفْكَارُهُ
الْبَائِحُ مُجَبَّةُ الرَّحْمَنِ أَنْارُهُ قُطْبُ الْوَرَى عِلَامَةُ الدُّنْيَا قَرْنُ الْبَدْحِ
وَالشَّرْعُ وَالِدَيْنِ طَيِّبُ اللَّهِ تَرَاهُ وَجَعَلَ حَظِيرَةَ الْقُدْسِ مَتْوَاهَةً
وَهُوَ لَيْسَ بِالْحُرْقَةِ مِنْ مَلِكِ الْمَشَائِخِ سُلْطَانِ الطَّرِيقَةِ قَبِيلُ مُجَبَّةِ
الْجَبَّارِ قُطْبُ الْمِلَّةِ وَالِدَيْنِ بِخُتْيَارِ أَوْعِيٍّ وَهُوَ مِنْ بَدْرِ الْعَارِفِينَ مُعِينِ
وَالِدَيْنِ الْحَسَنِ السَّنْبَرِيِّ وَهُوَ مِنْ حُجَّةِ الْحَقِّ عَلَى الْخَلْقِ عُثْمَانُ الْهَارُونِي
وَهُوَ مِنْ سَيِّدِ النُّطْقِ الْحَاجِي الشَّرِيفِ الزُّنْدَقِيِّ وَهُوَ مِنْ ظِلِّ اللَّهِ
فِي الْخَلْقِ مَوْدُودِ الْخُشْيِ وَهُوَ مِنْ مَلِكِ الْمَشَائِخِ أَهْلِ التَّكْلِيفِ نَاصِرُ الْمِلَّةِ
وَالِدَيْنِ يُوسُفُ الْخُشْيِ وَهُوَ مِنْ مَلْجَأِ الْعِبَادِ مُحَمَّدُ الْخُشْيِ وَهُوَ مِنْ عَمَلِ
الْأَبْرَارِ وَقُدْوَةُ الْأَحْيَارِ أَبِي أَحْمَدِ الْخُشْيِ وَهُوَ مِنْ سِرَاجِ الْأَنْبِيَاءِ أَبِي
يُسْحَاقِ الْخُشْيِ وَهُوَ مِنْ شَمْسِ الْفُقَرَاءِ عَلَوْدُ تَبُورِي وَهُوَ مِنْ أَهْلِ
الْإِيمَانِ كَبِيرَةُ الْبَصَرِيِّ وَهُوَ مِنْ تَاجِ الصَّالِحِينَ مِنْ هَذِهِ الْعَاشِقِينَ

براز گرفتن بادوست از روئے راز ہائے گردن گرد و سر ایردہ حق جل و علے
از روئے فکر ہائے باشد بعضے ازیشاں در ہر زمانے کہ منت برایشاں
بر پوشیدگی ہائے تاز گئی عرفاں پیادے شود در طر فہائش انہائے آں
بعض روشن مے شود در عالم نور ہائے آں ولی زبان او گویاست بحق
و آں ولی خوانندہ بخاست در خلق تا بر آرد خلق را از تاریکی ضلالت بسو
روشنی ہدایت تا نزدیک گرداند خلق را بسوے پروردگار بخشدہ پس از حمد
کاملہ نازل بر صاحب شریعت روشن و بر صاحب و طہ لقت تا باں
فرستادہ شدہ برائے رحمت عالمیاں خاص کردہ شدہ بخلیفہ شدن رب
خود در مقام عہد و پیمان گرفتن رحمت کاملہ نازل باد بر خلیفہ آں پیغامبر
صلی اللہ علیہ آکہ وسلم کہ راہ راست نمائیدہ اند و رسندہ اند بمقام برتر و برآل
آں پیغمبر صلی اللہ علیہ آکہ وسلم یاد مے کنند پروردگار خود را در ہر صبح و شام ہر چو تکلم
بعد از حمد و صلوٰۃ بدرستی خواندن بسوے واحد و اناترا ز ہمہ دانایاں از بلند
تر مقصود ہائے اسلام است و استوارترین درختے است در ایماں بنا بر چیزے
کہ آمدہ است در خیرازاں پیغمبر سلام خدا باد بر و قسم ذات پاکے است کہ ذات
پاک محمد صلی اللہ علیہ آکہ وسلم در دست قدرت اوست اگر بخواہیں شماے
گروہ مسلماناں تحقیق سو گنند یاد مے کنم من برائے وثوق و یقین شما کہ دست
ترین بندہ ہائے خدا بسوے خدا آناتند کہ دوست مے نمایند خدا را بسوے
بندہ ہائے او بدخواست صفاے محبت و دوست مے نمایند بندہ ہائے خدا
را بسوے خدا یعنی طریق محبت و عشق خدا مے آموزند و حرام مے کنند بریش
بہ بازداشتن از منکر و فرمودن معروف بنا بر چیزیکہ ستودہ است اللہ تعالی
بندہ ہائے خود را آنانے کہ میگویند اے پروردگار من بخش بار از زہنا و
فرزندان ما سردی چشم ما و بگرداں تو ما را امام پرہیزگاراں و تحقیق لازم گردانیدہ
است اللہ تعالی بندہ ہائے خود را پیر استواری این حدیث مرہیوی بہتر

پیغمبر از او کشند و بر نہ امتی کہ عضائے مغسولہ وضوئے ایشان روشن
 است بسوے بہشت بقول خود آں خداوند بزرگ و بزرگوار سے محمد است
 راہ من دین من کہ مے خوانم شمارا سے امت من بسوے خدا پیغمبر
 من ہستم و کسیکہ تعینت من کند و پیروی آں پیغمبر چاہل نے شود مگر بہنگاہ
 گفتہ ہائے آں پیغمبر پس روئے کردن باں پیغمبر در کردہ ہائے آں پیغمبر و
 بپاک کردن از جمیع چیزے کہ سوائے خداست در پیدایش و بریدن از جمیع
 خلایق و پیوستن بمعبود خالق پس تردید نیاید برستی کہ ولد عزیز و پرہیزگار و
 داناست بصفات و وحدانیت پروردگار و پسند داشتہ شدہ کردگار و
 آرنہ بسوئے پروردگار عالمیاں آفتاب گروہ محمدی و دین محمدی محمد پرہیزگئے
 بریزانند اللہ تعالیٰ زیر آں شمس الدین محمد پرہیزگئے را بر صاحب یقین
 و پرہیزگاں ہر گاہ درست کرد شمس الدین کیجئے قصد خود را بطرف من و
 پوشید خرقہ ارادت را از من تمام کرد بہرہ را از صحبت و اجازت و خصت
 دادم اورا وقتے کہ راست بایستاد بر پیروی سید کائنات در آن بخت اوقاف
 خود را بطاعات و نگاہداشت ل را از غلبات نفس و ہجوم خطرات و روگردانید
 از دنیا و اسباب آں دنیا و میل نکرد بسوئے پسران دنیا و اسباب آں
 دنیا و برید از ہمہ رفت بسوے خدا تمام روشن و تاباں شد در دل آں
 شمس الدین کیجئے نورائے عالم قدس و مٹرے عالم المملکوت کشادہ بر
 او دروازہ دریافت شناختگی ہائے حق تعالیٰ اجازت دادم من او
 اینکہ پیوشاند خرقہ مریدیں را و رہنمائی کند ایشان را بسوئے مرتبہ ہائے
 بے گماں و بے شکاں راہ حق چنانچہ اجازت و خصت مرا پس از دین
 بنظر خاص پس از پوشانیدن خرقہ اختصاص شیخ من شیخ کہ مدیدہ است
 در ہر طرف خوشبوئے ہائے بزرگی او پراگندہ شدہ است در ہر جانب روشنی
 ہائے کرامات او و رسیدہ بہت در عالم قدس فکر ہائے او ظاہر کنندہ است

محبت رحمان را آثار او قطب خلق دانا تر در دنیا یگانہ در محبت و در پیروی
 شرع و دین داری خوش کن حق تعالی آسودگی او و بگرداند حق تعالی
 حظیرہ قدس را آرامگاہ او و آں فرید الحق و الدین پوشید خرقہ ارادت
 و خلافت از بادشاہ شیخ ہائے غالب در طریقت کشتہ شدہ در محبت حق
 از قطب ملت دین بختیاروشی و پوشید خرقہ خلافت از بے عارفان معین الدین
 حسن سجری آں معین الدین حسن سجری پوشید خرقہ خلافت از دلیل
 حق بر خلق عثمان ہارونی و آں عثمان ہارونی پوشید خرقہ خلافت از استاد
 دو کونائے حاجی شریف زندنی و آں حاجی شریف زندنی پوشید خرقہ
 خلافت را از سایہ خدا و خلق مود و وحشتی و آں مود و وحشتی پوشید خرقہ
 خلافت را از بادشاہ شیخ صاحب حکمین ناصر الدین یوسف چشتی و آں
 یوسف چشتی پوشید خرقہ خلافت را از پناہ بندگان ابو محمد چشتی آں ابو محمد
 چشتی پوشید خرقہ خلافت را از عمدہ نیکوکاران و پیشوای نیکان ابی حمزہ
 البختی و آں ابی حمزہ البختی پوشید خرقہ خلافت را از بزرگ ترین اہل یار
 چراغ مستقیان ابی اسحاق شامی چشتی و اطلاق القاب مبارک چشتی
 از ہمیں بزرگ است کہ وطن این بزرگ چشت بود و آں ابی اسحاق
 شامی چشتی پوشید خرقہ خلافت را از افتاب ویشاں حضرت خواجہ ممشاو
 علو دنیوری چشتی آں ممشاو علوی دنیوری پوشید خرقہ خلافت را از بادشاہ مشایخین ملک مقرب
 حضرت آلہ ابی ہمیرہ بصری و آں ہمیرہ بصری پوشید خرقہ خلافت را
 از تاج صالحان و دلیل عاشقان حضرت حذیفہ مرعشی آں حذیفہ
 مرعشی پوشید خرقہ خلافت را از شاہنشاہ سالکان دلیل و اصلاں
 ترک کنندہ بادشاہت حضرت ابراہیم ادم البلیخی و آں ابراہیم ادم البلیخی
 پوشید خرقہ خلافت را از قلب الاقطاب قطب لایت صاحب فضل
 و فضایل جبارائے حضرت فضیل بن عیاض و آں حضرت فضیل

عیاض پوشید خرقہ خلافت را از قلیبالم شیخ معظم حضرت عبدالواحد بن سید
 و آل عبدالواحد زید پوشید خرقہ خلافت را از سردار تابعان امام عالمائے
 حضرت خواجہ حسن بصری و آل حضرت خواجہ حسن بصری پوشید خرقہ خلافت را
 از امیر مومنان خلیفہ برحق حضرت رسول پروردگار عالمیاں پیشوائے
 سکونت کنندگان در میان فرشتگان آسمان صل جائے گزندگان بترین
 جا ہا و بہ نہایت رسانندہ می شود خرقہ خلافت بر طالب بسوے جناب مقدس
 وے اعنی حضرت امیرالمومنین ختم الخلفاء الراشدین امام المشارق و المغرب
 حضرت باعظمت مرتضیٰ علی ابن ابی طالب کرم اللہ وجہہ علیہ السلام
 والا کرام گرامی دارد اللہ تعالیٰ ذات اور او یک گرداند اللہ تعالیٰ راز ہائے
 جمیع مشایخ را و باقی دارد حق تعالیٰ تا روز قیامت روشنائی ہائے و آل
 حضرت مرتضیٰ علی ابن ابی طالب پوشید خرقہ خلافت را از بہترین
 پیغمبران ختم کنندہ بنیائے شرط کردہ شدہ است بہ پیروی آل بہترین پیغمبر
 دوستی پروردگار عالمیاں محمد برگزیدہ شدہ خدا رحمت کاملہ نازل کند اللہ تعالیٰ
 بر محمد و بر فرزندان یاران آل محمد و سلام فرستد بر ہمہ ایشان رحمت کاملہ
 نازل باد بر کسی کہ نسبت دارد آنکس با حضرت پس کسی کہ نزد بسوے ما
 و برسد بسوے آل شمس الدین یحییٰ پس تحقیق خلیفہ کریم ما و را بجائے
 خود پس دست ارجمندہ او نایب دست من است و فرمان برداری حکم او
 کردن در کار دین و در کار دنیا از جملہ تعظیم من است رحم کند خدائے تعالیٰ
 کسے را کہ گرامی داشت من اور از ذلیل خوار کند اللہ تعالیٰ کسے را کہ نگاہ ندا
 حق کسے را کہ من نگاہ داشتہ ام حق اور حق تعالیٰ است یاری دہندہ و راہ
 نمائندہ و یاری خواستہ شدہ است براں خدا تعالیٰ است اعتماد کار نوشتہ
 شدہ است این سطر با بشارہ عالیہ حضرت سلطان المشایخ نظام الدین محمد ہمیشہ دارد
 اللہ تعالیٰ بزرگی اور او نگاہ دارد حق تعالیٰ خوبی اور از بہر کف نگاہ دارد حق تعالیٰ او

بہم

نکتہ اول

از بدی که بنام ناتوان امید و بفضل رحمان حسین پسر محمد پسر محمود نور علی
 باشند که کرامت این کتابت بوده است بتاریخ بیستم از ماه ذی الحجہ در ششم ہفت
 و بیست چہار منہم آن شیخ مشایخ طریقت آن بادشاہ عالم حقیقت آن طاہر و
 باطن باصفا آن کان محبت موفکہ در علم عقل عشق و ع و مکارم اخلاق و ایشا
 و تحمل جفاے بندگان خداے مکافات آن سرگرد یافت لبابہ درم و دینار و غیر
 خویش مثل نداشت زبے ذات پسندیدہ اوصاف نگزیدہ کہ در عالم از محول علمای
 و مشایخ روزگار و اواسط خلق از صغار و کبار ہمہ منقاد و مقتدار و بودہ اند یعنی شیخ
 نصیر المملتہ والدین محمود طیب اللہ مضبوط ذکر این بادشاہ عالم حقیقت مشتمل
 بر چہار نکتہ است نکتہ اول در بیان مرحمت پرورش سلطان المشایخ
 در باب شیخ نصیر الدین محمود عرض میدارد کاتب حروف کشی شیخ نصیر الدین
 محمود ہم در ابتداے نظر خاص سلطان المشایخ لمحو گشتہ بود و بنبعت
 دینی و دنیاوی از آنحضرت مخصوص شدہ چنانکہ وقتے خواجہ محمد گافرونی مرید شیخ
 بہاؤ الدین زکریا قدس سرہ العزیز کہ بخدمت سلطان المشایخ بیامدے
 شے این عزیز در جماعت خانہ سلطان المشایخ بود چوں بہمت تجریدہ نصرت
 ماتہجد گذارد و لبانچہ خود ہم در جماعت خانہ گذاشت رفت شخصیے آن لبانچہ
 بر چوں خواجہ محمد وضو ساختہ بیامد لبانچہ نیافت با خواجہ محمود بیاشای کہ خادم
 جماعت خانہ بود و درویشے باصفا و پیرے عزیز بود و در گفت و شنود شدہ درینحال
 شیخ نصیر الدین محمود در گوشہ خانقاہ مشغول بود چوں گفت و شنود ایشان
 شنید لبانچہ خویش خواجہ محمد گافرونی داد این حکایت سلطان المشایخ
 رسانیدند شیخ نصیر الدین محمود را بالا طلبید سلطان المشایخ بدیں یک
 خصلت پسندیدہ مرحمت فراداد فرمود لبانچہ خاص خود او را داد و دعاے
 خیر بسیار کرد و کاتب حروف از خدمت سید السادات سید حسین عم خود
 رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ مے فرمود امر و زمام حضرت با عظمیٰ سلطان المشایخ

در شهر دہلی شیخ نصیر الدین محمود داد و دھار و باطناً بقدر امکان از روش سلطان
المشاخ تجاوز نمی کند و درین کار میان خلفائے سلطان المشاخ برخورداری
تمام یافته است بمرتبه کمال رسیده این ضعیف گوید بیست میان جمله اصحاب
مجموعاً سه بود * چه نسبت است بمه بلکه بادشاهیه بود * عجب ذاتی که بهر اوصاف
حمیده میان یاران اعلیٰ موصوف بود و مشهور این ضعیف گوید قطعه میان
اهل ارادت نظیر پیر آمد * زبسته کردش که درین راه بے نظیر آمد * ضمیر روشن
هر چه کرد در عالم * به تزد اهل صفا جمله حق پذیر آمد * و کاتب حروف هم از خدمت
سید السادات سید حسین عم خود در حمت اللہ علیہ سماع دارد که روزی
شیخ نصیر الدین محمود امیر خسرو را که از یاران اعلیٰ بود گفت شما را بنیست
سلطان المشاخ محل و قربتی تمام است هر وقت که می خواهید بنیست
سلطان المشاخ محل می یابید امیر خسرو خوش گوید بیست زبسته سعاد
واقبال چشم آنکس را * که در جمال تو دستویسے نظر یابد * بوقت فرصت عرض
داشت من غریب بنیست سلطان المشاخ بکنید بهام خوش گوید بیست
اے صبا بنده نوازی کن از حال بهام * وقت فرصت همه در بندگی یار بگو
که من بنده در او دهم * باشم و از سبب فراحت خلق مشغول نمی
توانم بود اگر فرمان سلطان المشاخ باشد در صحابا و کوہ با خداے تعالیٰ
را بفرغ خاطر عبادت کنم امیر خسرو قبول کرد که بگذرانم و امیر خسرو را
معهود بود که بنوبت خود چون در جماعت خانه بودی بعد از نماز خفتن بوقت
استراحت بنیست سلطان المشاخ بر فتنے نوشتی و از هر جنس حکایات
کردی چنانکه در ذکر سلطان المشاخ تحریر یافته است الغرض امیر خسرو
درین محل عرض داشت شیخ نصیر الدین محمود کرد سلطان المشاخ فرمود
که اورا بگو ترا در میان خلق می باید بود و جفا و قفائے خلق می باید دید
و مکافات آن ببدل ایشار و عطا می باید کرد و عرض میار و کاتب حروف

بر آنجند که سلطان المشایخ بکمال عقل و حکمت و کرامت موصوف بود و در
 کارهای فرموده که شایان آن کار میدید که رافرمود که لب بر بند
 و در بر بند و دوم رافرمود که در کثرت مرید کردن بکوشی و سیوم رافرمود
 که ترا در میان خلق می باید بود و جفا و قفائے خلق می باید کشید و یا ایشا
 حسن معامله می باید ورزید و این مقام انبیا و اولیا است این کار کیست
 که شایان این کار است این کار من تو نیست بزرگے خوش گوید بیت
 تونه مرد عشق بازی ما برواے خواجہ کار دیگر کن نکتہ دوم در بیان
 مجاہدہ که سلطان المشایخ شیخ نصیر الدین محمود تلمیقین کرده است
 و مجاہدہ ہائے شیخ نصیر الدین محمود قدس اللہ سرہ العزیز خدمت شیخ
 نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ می گفت کہ من در اوایل ایام کہ بخدمت
 سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز پیوستم و ارادت آوردم روزی
 بوقت استوے زیر درخت بزرگ در خانہ سلطان المشایخ بود ایستاد
 بودم دریں حال سلطان المشایخ از بالا در بام جماعت خانہ فرود می آمد
 تا درون حجرہ قدیم کہ درون صفہ ستون است قیلولہ کند چوں این ضعیف
 ایستادہ دیدہ و حجرہ زفت در دہلیز رفت و نشست خواجہ نصیر خادم را
 بطلب من فرستاد چوں بدولت قدمبوس رسیدم فرمود کہ بنشین چون نشستم
 پرسید کہ در دل چہ داری و مقصود ازین کار چیست پدر تو چہ کار کردی بندہ
 عرضداشت کہ رو کہ مطلوب من درین کار دہاے مزید حیات مخدوم
 عالمیان است شیخ سعدی خوش گوید بیت بشنو نفسے دعائے سعدی
 اگر چہ ہمہ عالمت دعا گوست و راست کردن غلیین در ویشاں و از سر
 دیدہ خدمت ایشاں بزرگے خوش گوید بیت عہدے کردم کہ خدمت
 کس نکنم و در بر میجاں مگر خدا را و ترا و پدر من غلاماں داشت اسوداے
 پشمنہ می کہ ند بعدہ سلطان المشایخ شفقت فرمود و گفت ہا بشنو

نکتہ دوم

در آنچه من بخندست خواجہ خود شیوخ العالم فرید الحق وال بن قدس سرہ
 سرہ العزیز پیوستہ روزے در اجودہ من دانشمندے کہ یار و متبوق من بود
 و بشہایکی کردہ پیش آمد چوں مرا باجا ہما سے رسم گلیں پارہ دید پرسید کہ ملانا
 نظام الدین ترا چہ روز پیش آمد تا میں غایت اگر در شہر تعلیم نے کردے
 مجتہد زمانہ نے شدے واسیابے و روزگارے بہتر شدے من ایس غور
 ازاں یار شنیدم و بیچ گفتیم و معذرتے کردم و بخندست خواجہ خود رقم و شیخ شیوخ
 العالم پرسید نظام اگر کسی از یاران تو پیش آید و بگوید کہ میں چہ روز است
 کہ ترا پیش آمدہ است ترک تعلیم کہ موجب فراغت و رفائیت است گرفتہ
 و بدیں روز مشغول شدہ جواب چہ گوئی من عرض داشت کردم ہر چہ فرما
 مخمزم جہانیاں باشد بگویم فرمود کہ بگو بیت نہ ہم ہی تو مرا راہ خویش
 گیر و برو و ترا سعادت باد امرانگو ساری و بعدہ شیخ شیوخ العالم فرمود
 کہ در مطبخ برو و بگو تا خوابتے رہا ہوں ان نعم آراستہ پیارند چوں آں خوان
 آراستہ آوردند شیخ شیوخ العالم فرمود کہ نظام ایس خوان طعام
 بر سر کن و در مقامے کہ آں یار فرود آمدہ است بر سر من بحکم فرمان خواجہ
 آں خوان بر سر رقم و رواں شد و در سر اسے کہ آں یار فرود آمدہ بود آفت
 چون نظر آں یار بر من افتاد گریہ کنناں نمود و آں خوان از سر من فرود آورد
 و پرسیدن گرفت کہ میں چہ حال است گفتم ماہر اسے ملاقات و مکالمہ
 شما بنور باطن شیخ شیوخ العالم را روشن شد و کیفیت از من پرسید
 چوں تمام عرضہ داشتم میں مرحمت فرمود و جواب شما بدیں بیت مذکور
 باز و آں دانشمند گفت الحمد للہ اینچنین شیخ معظّمے داری کہ نفس ترا
 بدیں حد ریاضت دادہ است اکنون مرا بخندست شیخ خود بہتر تاسعادت
 پایے بوس اینچنین بزرگے حاصل کنم الغرض چوں طعام خرچ شد آں
 دانشمند خد متکار خود را گفت کہ میں خوان بر سر کن برابر ما ہیا

سلطان المشایخ گفت خیر چنانکہ میں خوان آورده ام ہینچاں بہر دم و برکم
 اس و انتمند بر ابر سلطان المشایخ بخدمت شیخ شیوخ العالم آمد از سر
 رعونت را بر خاک در گاہ آں بادشاہ اہل محبت نہاد و از حاورہ و مکاشفہ
 و مکالمہ شیخ شیوخ العالم اسیر آنحضرت گشت و ارادت آورد این ضعیف
 گوید بہیت از دیدہ و دل بندہ شکل تو شد مژدہ بچہ خوش بہت این طریقی
 خوش تو بہ خدمت شیخ نصیر الدین محمود فرمود در اثنا ئے اس فواید
 کہ سلطان المشایخ بندہ خود را مے فرمود و تلقین مجاہدہ مے کرد و ابیات ترک
 آمیز و عشق انگیز مے فرمود و آبیدہ چوں جوئے آب میترخت و رقتے خوش
 بود این ضعیف گوید بہیت چشم از خون دل رواں کردہ جوئے خون ہجو
 آب برد تو پدید میں میاں سید اک سادات سید حسین عم کاتب حرم
 کہ وصف او از شرح مستغنی است و در ذکر او تحریر یافتہ در آواں جوانی در
 عین کاملی رو پاک کشیدہ در مہرستہ و دستار چہ نازنین برکت مبارک
 انداختہ طریقی جوانان خراماں از در در آمد خواست کہ از دہلیہ بگذرد و درون خانہ
 سلطان المشایخ برود دریں حال سلطان المشایخ فرمود کہ سید بہ
 بنشین سعادتی بر یکم فرمان سلطان المشایخ آں صاحب سعاد
 بنشت در دریافت سعادت ہا و ذوق ہا کہ در آن مجلس بود شریک شیخ
 نصیر الدین محمود شد عرض میداد کاتب حروف برائے تصدیق این
 حکایت بر آنجملہ کہ در آنچہ ذات پاک آں سید یا صفا بہر محبت فالج بتلا
 گشت بندہ را بار واران این بندہ بخدمت شیخ محمود فرستاد و فرمود
 کہ شیخ محمود را بگوئی شمار ایا دہست آنروز کہ سلطان المشایخ در دہلیہ
 نشستہ بود و فواید و ابیات مے فرمود و شما حاضر بودید من خواستم کہ از
 مجلس بگذرم سلطان المشایخ مرا طلبید و گفت بیانشین سعادتی بہر
 چوں این پیغام بخدمت شیخ محمود رسانیدہ شد فرمود آرسے مرا یاد آست

چوں ازاں مجلس برخاستم من از خدمت سید السادات پر حیدم کہ ازین
 ابیات کہ سلطان المشایخ نے فرمود شمارا چیزے یادماندہ است کہ
 السیادات انچہ یادماندہ بود گفت باقی من یادمانیم باز آیم بر سر حرف
 خدمت شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ نے فرمود در اہل مرادقتے
 نفس مزاحمت دادن گرفت منقص گشتم برائے دفع اوچنداں آب لیمو
 خوردم کہ در معرض ہلاکت افتادم باخود گفتم ایں کس مردن اختیار کنندہ
 آنکہ نفس مزاحم حال شود و مے فرمود کہ وقتے از غایت مجاہدہ دہ روز چیز
 نخوردہ بودم ایں خیر بسطان المشایخ رسانیدند سلطان المشایخ پیشین علیہ السلام
 اقبال خادم را گفت کہ یک قرص بیار اقبال یک قرص با حلوائے
 بسیار آورد بعدہ سلطان المشایخ فرمود کہ ایں قرص تمام بخور من حیرا
 شدم کہ تمامی قرص خوردن بیک دفعہ اندازہ من نباشد چند روز بایست
 تا آں قرص تمام خوردہ شود عرض میداد کہ کاتب حروف براں مجملہ مجاہدہ
 و مشغولی ظاہر و باطن ایں بزرگ چنداں است کہ قلم از قلم آں حاجز
 آید کسانیکہ بدولت قدم بوس ایں بزرگ رسیدہ انداز سیمائے او کہ صورت
 تقویٰ بود احساس کردہ اند در آخر عمر ایں بزرگ کہ کار او بکمال رسیدہ
 بود و ذات مبارک او روح مجرد گشتہ ہوئے کہ از مجلس سلطان المشایخ
 مے آمد آں ہوئے از مجلس شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ بنام
 جان کاتب حروف رسیدہ است و جان پڑفردہ را بعد سنی اند سال
 تروتازہ گردانیدہ اہل دلائے کہ مجلس سلطان المشایخ دیدہ اند و بر سر
 اسمعنی کہ شیخ معینست رسیدہ بعد مجلس شیخ نصیر الدین محمود را دریافتہ
 بر سر آں حرف شدہ باشند ایں ضعیف گوید بیت مر از مجلس تو ہوئے
 یارے آید و خوشم ز ہوئے تو کر سوئے یارے آید و ہزار پیر ہن دلچ کل
 شود پاوہ ازین نسیم کہ از کوئے یارے آید و چوں ایں گرامت از

از مجلس شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ مشاہدہ شد و اخذ گفتم کہ کار این بزرگ
 بکمال رسیدہ است تعجب باشد کہ انچنین ذات پاکے را در دنیا بگذارد مناسب بنفعی
 بیتے است کہ بر زبان سلطان المشایخ گذشتہ است رباعی بیج منمائے
 روئے شہر افروز چوں نمود می برو سپن بسوزہ اک جمال تو چیست مستے
 تو چہ وال سپند تو چیست ہستے تو چہ و شرح این بیت مشرہ در نکتہ ستر گرامت
 تحریر یافتہ است الغرض بی چند گاہ بگذشت شیخ نصیر الدین محمود بجا رحمت
 حق در مقام صدق قرار گرفت قدس اللہ سرہ العزیز و تاج القل و مؤرخ است
 بتاریخ ہر ذی القعدہ ماہ مبارک رمضان شمس ۱۰۷۰ سید و سبعاۃ بعد از وفات حضرت
 سلطان المشایخ نسبی دو سال نکتہ سیوم در بیان اشارت کہ شیخ نصیر الدین
 محمود رحمۃ اللہ علیہ قلع نفس کاتب حروف را فرمودہ است کاتب حروف روزے محبت
 این بادشاہ دیں نشستہ بود و بہ جمال و کمال این سرور مشایخ روزگار مشغول گشتہ
 و ارشائے این حال تربیت فرمودہ گفت کہ نفس آدمی بمنزلہ درختیست کہ بہرہوئے
 شیطانی در فوات این کس بیخ مے گیرد و محکم مے شود اگر آدمی بتاریج و سکونت
 بزور عبادت و تقوی و بقوت محبت و عشق ہر روز آن درخت را بچنانندہہ آئینہ
 بیخ اوست شود و قابل قلع گردد و بہ بد بندگی حق تقالے و محبت پیر بکلی قلع
 گردد و این تقریر پذیر و خاطر بندہ جائے داد ہر آئینہ نصیحتے کہ مشایخ کبار کنند
 بحق کنند زیرا چہ شیطان و نفس را مقہور گردانیدہ اند و از حوالیے درونہ مبارک
 خود و این دشمنان را بکلی خالی فرمودہ و با حق ساختہ و از غیر حق تبراکر دہ چوں
 شیخے واصل معظّم از مقامیکہ منظور حق تقالے باشد نصیحتے کنند ہر آئینہ در
 دل جائے کرد مصرع سخن کز جاں بروں آید نشیند لاجرم در دل نکتہ
 چہارم در بیان بعضے کرامات شیخ نصیر الدین محمود قدس اللہ سرہ العزیز
 میدارد و کاتب حروف را آنجا کہ بندہ وقتے با برادران خود سید السادہ علی الدین
 امیر صالح رحمۃ اللہ علیہ سید نور الدین مبارک میباشد شیخ نصیر الدین محمود میر تقی

نکتہ سیوم

نکتہ
چہارم

ایام سربا بود در اثنای راه یکے از برادران گفت اگر شیخ محمود را راستی خواهد بود شیرینی پیش خواهد آورد چوں بخدمت آں بزرگ رسیدیم و بقامیوس آں بادشاه مشرف گشتیم خادم را فرمود که شربت بیارند چوں قح مائے شربت بر دست ما دادند ما را در خاطر گذشت که ایں آشامیدنی است ما خودنی گفته بودیم ہم در اندیشه ایں سخن بودیم کہ خادم را فرمود کہ شیرینی دیگر بیار عرض داشت کردیم کہ شربت خورده ایم بر فور بلفظ مبارک راند کہ آں آشامیدنی بود و ایں خوردنی است و کاتب حریف از خواجہ عزیز المملۃ والدین کہ بشرف قرابت سلطان المشایخ مشرف است سماع دارد کہ مے گفت من وقتے بخدمت شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ نشسته بودم دریں میاں از خادم دوات قلم و پارہ کاغذ طلبید چوں خادم بیاورد دیدم قلم را بسیاہی تر کردہ چیزے بر آں پارہ کاغذ نشست بدست من داد و فرمود چوں در روضہ سلطان المشایخ رسید ایں کاغذ پیش روضہ نہید چوں کاغذ بدست من داد در خاطر گذشت کہ بخوانم دریں کاغذ چہ نوشتہ اند باز آن شیخ کہ اوّل پیش روضہ بہ حکم فرمان ایشان نہم بعدہ مطالعہ کنم چوں پیش روضہ سلطان المشایخ نہادم بعدہ خواستم نظر کنم آں کاغذ را سپید دیدم متحیر گشتم عرض میداد کہ کاتب حروف بر آنچہ چوں دوستی خواهد کہ قصہ حال خود کہ سترے است الہی بخدمت دوستے عرض دار و آں دوست نخواہد کہ کسے بر سر آں واقف شود تا مستوجب اسرار دیگر گردد ایں ضعیف گوید رباعی گرسر برد و سر تو از جان نزود * اند غم عشق تو آساں نزود * ہرگز دل پرود دنیا بد درماں * تا قصہ حال او سلطان نزود * کاتب حروف از خواجہ خیر الدین کا فور کہ مرید خوب اعتقاد است و با درویشان فرط محبت دارد و سماع دارد کہ مے گفت چوں من کمر خدمت عزیزاں بستہ ام و دریں کاچہ است ایستادہ خواستم دستار چہ باختیار خود در کمر خدمت بہ بندم چنانکہ شیخ مخدوم من اشارت کند بچنان دستار چہ بدست کنم چوں اینغی در ضمیر گذشت بخدمت شیخ نصیر الدین محمود

رحمۃ اللہ علیہ رقم بعد پائے بوس بخد مت ششم و اس خطرہ دستارچہ در خاطر رہے
گذشت دریں میاں خدمت شیخ خادم را فرمود کہ زین الدین اس دستا
چہ کہ بر من آورده اند بیارچوں خادم اس دستارچہ آورد دیدم دستارچہ کشیدہ
است خدمت شیخ نصیر الدین اس دستارچہ بمن دہانید ازاں روز با تا ایں
غایت من دستارچہ کشیدہ بر دست مے کنم و نیز ہمیں نجات کافور مے فرمود
کہ من از خواجہ قوام الدین کہ مرید صادق است شنیدہ ام مے گفت مرا
وقتے کار مے صاحب پیش آمد و مطالبہ و مصادره موقوف گشتم دریں موقوفے
باغیر زانے کہ پیش ازین محبت داشتم اگر توجہ مے کردم و یا سخن مے گفتم از من
روئے مے گردانیدند و نئے شنودند و اگر کالائے در بازار مے فرستادم کسے نئے
بدیں سبب عاجز و مضطر گشتم و ہم دریں حال بخد مت مخدوم خود شیخ نصیر الدین
محمود رحمۃ اللہ علیہ رقم و با خود راست گرفت کہ بعد پائے بوس بمعنی عرض دارم و
از باطن مبارک ایشاں دعائے فرجی و مخلصی و خواست کنم چوں سعادت
قدم بوس حاصل کردم پیش از آنکہ مطلوب خود عرض دارم خدمت شیخ بکر مے بہود
رسیدن گرفت در اثنا مے اس (اس بیت فرمود قطعہ دنیا چو مقدر است
تخروشی بہ * رزق تو رسد بوقت کم کوشی بہ * چیزیکہ نمیخرد نفروشی بہ * گفت
تو مے کند خاموشی بہ * الغرض بنور باطن اندیشہ مرا بر روئے من شش
کرد من سر بر زمین نہادم و عرض داشت کردم کہ در خاطر بندہ ہمیں معنی بود
کہ باطن مخدوم بر اس مطلع شد و بندہ را بدیں کرامت تقویت دہاں مے
پیدا آمد عرض میدارد کاتب حرف بکنجکہ کہ چوں سید محمد محمود پسر کاتب حروف کہ
حق تعالی اورا بہ نیات نیک پرورده گردانا و در محل بودا و را و نیت کرد
کہ اگر مرا پسر آید نام او شیخ نصیر الدین محمود تعین کند و جامہ کہ صحبت شیخ
محمود یافتہ باشد ازاں پیرا ہنہ پوشانم و در نظر مبارک او دارم و وزیر پائے
اواندام تا حق تعالی بر خوارای بخشہ چوں سید محمود تولد شد بندہ بخد مت

شیخ محمود رفت خدمت شیخ در قیلوله بود چون از قیلوله برخاست خبر گردانیده
 درون طلبید کرسمی که داشت بر حکم معهود قیام تمام آورد هم در شائے آوردن
 قیام بنده را پرسید که شما فرزندان چه دارید بنده تحیر ماند و بقدر مبوس ایشان
 مشغول شد چون بنشست باز پرسید که شما فرزندان چه دارید بنده گفت هم
 بهجت عرض داشت اینمعی آمده ام بعد ما جسد آنکه این بنده را فرزندان
 هم از خودگی می رفتند و نذر والدہ سید محمود و تولد او بخدست عرض داشت هم
 رضا استماع فرمود و گفت شما ساعتی بنشینید تا من فی الزوال بگذارم بنده
 بیرون آمد بنشست کرم فرمود تنبول فرستاد بعد بنده را درون طلبید دیدیم
 که یک مصلے خویش نزدیک زانو سے مبارک خود نهاده است و چن گز جاہ
 چہر تلی بالائے زانو سے مبارک داشت کرم فرمود مصلے بدست مبارک
 خود کرده بنده را داد و فرمود که شما را کار خواہ آمد و این جامہ چہر تلی نیز بدست
 مبارک خود کرده بنده را داد و فرمود کہ این جامہ بهجت خوردک خود بارانی بکنید
 دریں محل خادم بحضور شیخ گفت کہ این جامہ از دست مبارک خدمت شیخ
 بعد بنده عرض داشت کہ خوردک را نام تعیین کنند دریں سخن تا گل کرد
 و پرسید کہ شما چه نام است بنده گفت محمد باز گفت برادران خوردک را
 چه نام است بنده گفت سید لقمان و سید داؤد باز در تا گل شد کہ رت
 دوم عین این تقریر فرمود کہ اورا محمود نام باشد بنده را سماں زماں در خط
 گذشت کہ این بزرگوار این نام بالہام ربانی تعیین فرمود و امیندہ ہر خوردک
 خوردک شد خواجہ لطافی خوش گوید بیست ہر کہ ز دل دامن پیراں گرفت
 گنج بقائیل رہ پیراں گرفت و عرض میار د کاتب حروف بر آنجملہ کہ طلوع
 دولت سلطان محمد تعلق کہ ملک ہند و ستاں عرض بسط گرفت شیخ
 نصیر الدین محمود را حمۃ اسد علیہ کہ با تفاق ہمہ عالم شیخ عصر بود و جملہ خلق
 منقاد و مرید و ایدہا رسانیدہ این بزرگ دیں با اتباع پیران خود و محل واجب

و در کافات آں نکوشید تا آخر عر ایں بادشاہ مبہم طغی اور ہنہنہ کہ از شہر مہلی
ہزار کردہ باشد برفت از آنجا شیخ نصیر الدین محمود را با علما و بزرگاں حضور
خود طلبید احترام ایشان کما حقہ بجا نیاورد آں احتمال ایشان بادشاہ مذکور
از تحت سلطنت و تختہ تا بوت کردہ در شہر آورد الغرض از شیخ نصیر الدین
محمود رحمۃ اللہ علیہ سوال کردند کہ ایں بادشاہ شمارا ایذا کر دایمغنی از کجا بود فرمود
کہ میان من و حق جل و علی معاملہ بود آں را بدیں برداشتند کاتب حروف عرض
میدارد کہ حق جل و علی دوستان خویش را از غایت گرمی کہ در باب ایشان دارد
بدانچہ معلوم اوست ہمیں جا میرساند تا فردائے قیامت آمنا و صدقنا انبیا و اولیا
را آں کشف نکریم و کرم مجمل بماند بر اے تصدیق اینمعنی حکایتیست در احیاء
علوم - حکایت دین کہ پیغامبرے بود از پیغمبران نبی اسرائیل صَلَوَاتُ
اللہ وَسَلَامُہُ عَلٰی نَبِیِّنَا وَ عَلَیْہِمُ اَجْمَعِیْنِ و قتی خطرہ و ضحیر مبارک او گذ
بدان مواخذہ فرمود کہ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ عَلٰی خَطَرِ عَظِیْمٍ فرماں شد کہ چہ میگویی
جز اے آں خطرہ در قیامت قبول ے کنی و یا ہم درد دنیا اختیار کنی ایں
پیغامبر صَلَوَاتُ اللہ علیہ جواب گفت کہ ہم درد دنیا اختیار کردم تا روز قیامت
در عرصہ عرصات میان انبیا و اولیا از کشف خطرہ شرمندہ نمانم بعدہ بفرمان
خدائے تعالیٰ زنے در حالہ ایں پیغامبر آمد و ایں زن بانواع ایذا ہارسانید
گرفت چوں ایں پیغمبر بدانت کہ ایں بلا اختیار است آں جفا ہا را بدل قبول
میکرد تا وقتے چند عزیزے در خانہ ایں پیغامبر جہان آمدند کہ ایں پیغامبر بجا
نمود خواست کہ بہمت ایشان طعامے بیار دچوں درون خانہ برفت طعام
طلبید آں زن طعام نداد و بجفا پیش آمد ایں پیغامبر صَلَوَاتُ اللہ علیہ منقصر
بیروں آمد و یاراں در روئے مبارک ادا شرا خوشی دیدند چنانکہ چند کثرت دروں
میرفت ے آمد زن چیزے ندا دیارے انہیں جمع پیغامبر را پرسید کہ ایں چہ
حال است کہ مشاہدہ ے شود بعدہ ماجراے خطرہ و اختیار ایں بلا ہم درد دنیا بیان

نا
سک
دروندازل
یاد و سلامتی
آں بر نبی
و پیغمبر
دستان
خدا را
بلا کی
کلامہ
۱۳

فرمود الغرض در آخر عمر چند روز ذات ہمایوں صفات شیخ نصیر الدین محمود
 راقس السمرہ العزیز زحمت شراز دار فنا یاد اربقا ہر دہم ماہ مبارک رمضان
 عمر برکاتہ وقت چاشت ششم سبوح و خمین و بعمایہ رحلت فرمود و ہم در خانہ
 شیخ نصیر الدین مقامے بود کہ سالہا آن مقام منطون نظر مبارک او بود
 و آں دفن کردند از روضہ او بولے بہشت مے آید و قبائے حاجات خلق گشتہ
 رحمتہ السمر علیہ رحمۃ واسعہ منہم آں کان صفا آں معدن وفا آں طاہر
 باطن بحبت و عشق آراستہ و از ذوق آں از لذت دنیا و عجبے بر خاستہ و بیا
 دوست ساختہ اعنی شیخ قطب الماتہ والدین منور نورانیہ قبرہ با نورانیہ
 و ذکر این بزرگ مشتمل بر پنج نکتہ است نکتہ اول در بیان اوصاف و کثرت بکا
 و ذوق درونی شیخ قطب الدین منور نورانیہ مرقومہ کہ در علم و عقل و وفا و عشق
 و ورع و بکا موصوف و مشہور بود مخصوص با سقاط تکلف و سر غوغائے خلق ہند
 بگوشہ آبا و اجداد خویش کہ عمر ہائے عزیز ایشان بحبت عبادت حق در آں
 گوشہ مصروف شدہ تا آخر عمر خوش گذرانید و بہ پیچوجہ بدینا و ارباب دنیا میل
 نکرد و آنچه از غیب قلیل و کثیر میرسد باں قلع گشتہ بزرگے خوش گوید
 شیر زبوسہ بحرمت مرد قانع را قدم پیہر سگ خاید بدنیاں پایے مرد ہر کہ
 و پیچوقت و پیچ وجہ در در گاہ کسے ندیدہ و پایے مبارک او کہ تاج سہر اولیا
 بود و جنہتہ ادائے نماز جمعہ و یازیارت آبا و اجداد از جائے نجبیہ و خلایق را
 از اطراف عالم بدر یافت سعادت قدم بوس روئے بخطہ مانسی کہ بوجود
 مبارک او بہشت گشتہ بود نہادہ و این بزرگ خلیفہ سلطان المشایخ
 بود و از دودمان تصدروا امامت از فرزندان امام اعظم ابو حنیفہ کوفی
 بود و عجیبے قے و عجب درو داشت کہ دہم از تقریر دلکشائے او آتش
 محبت شعلہ منیر و عزیزے خوش گوید بیت نازنین نامہ تو سوزے میان
 جاں نہاد و شعلہ ہائے آتشیں در پسندریاں نہاد و آب چشم جگر سوز

۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰

اے عاشق صادق آتش عشق عشاق راے افروختن ایں ضعیف گوید
 بیت اے کان عشق مایہ سوز و نشان درود از گریہ تو آتش عشاق
 شعلہ زد و عجیب زندگانی داشت کہ تمامی عمر عزیز خویش بخت شوق پر خود
 مصروف گردانیا مجر دانکہ نام پرینخواست او یادے کردند گریہ چہاں غالبے
 کہ از گریہ او صادقان ایں راہ در گریہ میثند امیر خسرو خوش گوید بیت
 بیا دقامت آں نازنین سرشک و چشم بہر زہیں کہ بر آید وخت ناز بر آید
 ایں ضعیف گوید بیت در عشق تو حالم ہمیں گریہ خون است و آخر نظریے
 کن کہ حال ایں سوختہ چو نیست و از غایت حضوری کہ بخد مت پر خود داشت
 بزبارت سلطان المشائخ نتوانست رسید چنانکہ شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق و الدین قدس سرہ العزیز بوقت وداع سلطان المشائخ
 فرمودہ بود کہ بظاہر از ما غایت بیاطن بامایکجا خواہی بود ہمیں معنی را رعایت
 کرد بزرگے خوش گوید بیت از بسکہ دو دیدہ در خیالت دارم و در ہر چہ نگہ
 کتم تو می بینم ارم و شیخ سعدی خوش گوید بیت از خیال تو بہر سو کہ نظر
 مے کردم و پیش چشم درود یوار مصور میشد و نکتہ دوم در بیان یافتن
 خلافت شیخ قطب الدین سنور و شیخ نصیر الدین محمود از حضرت با عظمت
 سلطان المشائخ نظام الحق و الدین قدس سرہ العزیز در یک مجلس
 مقرر ار روشن ضمیران عالم بادچوں خلافت نامہ ہائے خلفا کتابت شد
 چنانکہ کیفیت اں در صدر ایں باب تحریر یافتہ است ایں دو بزرگ در اں ایام
 بخد مت سلطان المشائخ حاضر بودند اول شیخ قطب الدین منور را
 طلب سلطان المشائخ خلعت خلافت خود و وصیتے کہ آمدہ است شیخ
 قطب الدین را فرمود و خلافت نامہ سلطرت سلطان المشائخ بردست مبارک
 او دادند و فرمان شد کہ برو دو گانہ بگذار شیخ منور در جماعت خانہ آمد و دو گانہ
 بگذار دو یارں مبارکباد کردند و دریں میان شیخ نصیر الدین محمود را طلب

نکتہ دوم

خدمت ایشان خلعت خلافت و وصیت که باشد فرمود و خلافت نامہ بہ مبارک او دادند شیخ نصیر الدین محمود بن محمد بن سلطان المشایخ ایستاده بود شیخ قطب الدین منور را باز طالب سلطان المشایخ شیخ قطب الدین منور را فرمود کہ شیخ نصیر الدین محمود را مبارک باد خلافت بکن شیخ قطب الدین منور بچنان کرد بعد شیخ نصیر الدین محمود را فرمان شد کہ شیخ منور را مبارک باد خلافت بکن شیخ نصیر الدین محمود بچنان کرد بعد از آن زمان شد کہ بہ یکدیگر را کنار گیرید کہ شمار آورانید سبقت یکم و تاخیر خاطر جمع باید داشت ایشان بچنان کردند چون این ہر دو بزرگ بعد یافتن این سعادت ابدی دولت سمردی از پیشی تخت فرقد سائی سلطان المشایخ بیرون آمدند شیخ نصیر الدین محمود روئے مبارک خود نحو شیخ قطب الدین منور کرد و گفت وصیت کہ سلطان المشایخ شمار کرده است ما را بگوئید تا آنچه مرا وصیت کرده است من ہم خدمت شمارا بگویم شیخ قطب الدین منور گفت کہ آنچه سلطان المشایخ وصیت فرمودہ است سیرت است کہ برین گمان خویش کشادہ است ہم شما منصف باشید کہ سیرت بر کسے نتوان کشاد سیرت شما یا شما و سیرت ما با ما وصیت کہ سلطان المشایخ بزبان درفش خود رانده است مناسب بمعنی است بزرگے خوش گوید بیت عشقے کہ ز تو دارم اے شمع چگل بدل داند و من غم و من دامن و دل شیخ نصیر الدین محمود رحمتہ علیہ این جواب لکشا را تحسین با کرد و انصاف داد ادا از ثقات منقولست چون شیخ قطب الدین منور را وداع شد سلطان المشایخ فرمود نسخہ عوارف کہ شیخ جمال الدین ہانسوی جد بزرگوار تو رحمتہ اللہ علیہ ز خدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز بوقت یافتن خلافت یافتہ بود و راں ایام کہ این ضعیف از حضرت شیخ شیوخ العالم با سعادت خلافت باز گشت چون در مالنسی بنجد بہ شیخ جمال الدین رسیدم بعد تربیت فرمودن بسیار اس نسخہ عوارف شیخ جمال الدین رحمتہ اللہ علیہ پیش من آورد و فرمود کہ من این نسخہ بانعت بسیار از شیخ شیوخ العالم یافتہ ام امروز بشما ایشان

می کنم بامید آنکه فرزندی از فرزندان من ایشا خواهر پیوست در حق او ازین نعمت
 های دینی و دنیاوی که همراه شمشاد است از وی دریغ مدارید بعد سلطان
 المشایخ فرمود اکنون این نسخه یا آن نعمتها ایشا را تو کردم الغرض آن نسخه تا این
 غایت در خاندان معظم شیخ قطب الدین منور بخدست خلف استوده ایشا ^{زاده} شیخ
 بر جاده نور الدین نور الدین قلیه نور المعرفه که بر سیرت آباء و اجداد خود میروید امیدوار است
 که قبله دلها شود موجود است و تعظیم تمام آن نسخه نگاه میدارد نکته سیوم در بیان بعضی
 کرامات شیخ قطب الدین منور رحمة الله علیه از ثقات منقول است که در باب
 شیخ قطب الدین منور هارسا بخدست سلطان محمد بن تعلق امار الله بر طنه
 یا نوع سخنان مخالف مزاج بادشاه سانیه بودند و لیکن جاد و آمدن نبود و کلام این
 بزرگ درین چیز بگوید و یا بکار برده کند خواست که اول بینها بغیر بعد بدان
 قوت در خصوصت اید ابکث اید بدین مقدمه فرمان دودیه بنام شیخ نویسانیه
 بدست صدر جهان مرحوم قاضی کمال الدین داد و گفت که بنی مست شیخ قطب
 منور بر و بر و هر طریق که دانی چنان بکن که شیخ قبول کند قاضی کمال الدین صدر
 جهان معذور در مالشی آمد و آن فرمان را در دستار پیچیده در استین کرده
 بخدست شیخ بر و چون خدست شیخ شنید که صد جهان آمده است در طاق صدف
 که قدم مبارک شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین قدس سدره العزیز رسید
 در آن مقام بنشست قاضی کمال الدین آن فرمان را پیش شیخ نهاد و از جهت
 بادشاه اخلاص و محبت بسیار بخدست ایشا پدید آمد شیخ قطب الدین منور
 علیه فرمود در آنچه سلطان ناصر الدین طرف اچیه و ملتان میرفت سلطان
 غیاث الدین بلبن بر آن ایام آنکجا بود فرمان دودیه بخدست شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق الدین بر و شیخ شیوخ العالم فرمود که پیران ما پیشین
 ما قبول نکرده اند طالبان ایتکار و ایلادیشا همی چست آنکه در نکته کرامات شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق الدین قدس سدره العزیز مشرح در قلم آمده است

کتبه سیوم
 منقول
 است

و نیز شیخ قطب الدین بن منور رحمه الله علیه قاضی کمال الدین را گفت که شما را
 جہاں آید و اعظم مسلماناں اگر کسی مخالفت پیران خود کند باید کہ اورا ناصح و
 مانع باشی نہ کہ ترغیب کنی قاضی کمال الدین از جواب شیخ قطب الدین بن منور
 بغایت شرم نہ گشت بمعذرت تمام از پیش برخاست بخد مت سلطان محمد
 وعظمت کرامات شیخ منور بنوعی تقریر کرد کہ دل سلطان بکلی نرم شد منقول
 و قتی شیخ قطب الدین بن منور مشغول بود قلندرے آمد و سفاست آغاز کرد و چیز
 توقف کردن گرفت و بدانچہ اورا میداد قانع نمیشد چوں سفاست او بسیار شیخ
 فرمود آں مردا کہ در میان کمرداری اول بارے از خرچ کن دریں محل سید
 جمال الدین مرید و معتقد بخد مت ایستاده بود چوں ایں سخن از زبان مبارک
 شیخ شنید فی الحال بر آں درویش دچغشید و از کمر آں نادرویش میلغے تنکبائے
 زربیرول آمد و کاتب حروف از خواجہ کا قہور کہ معتقد درویشان است سماع
 کرد اوے گفت کہ من و قتی با سہ نفر دیگر و جس بادشاہ عہد افتاده بودیم و از سر
 مال و جاں برخاستہ دل از حیات عزیز برداشته و گوش بر نفس صاحب دلاں نہادہ
 تا مگر از نفس ماتے مخلص شویم چنانکہ بہر ہمہ کس باتفاق از شہر دلی شخصے را بخت
 قطب الدین بن منور فرستادیم و آں شخصے گفتیم کہ تو بخد مت آں بزرگ برد
 ہمیں فاتحہ درخواست کن و سچ کیفیت جس مانگو چوں آں شخصے بخد مت آں
 سرور صاحب دلاں عالم رسید بعد قدم بوس فاتحہ التماس کرد بعد خواندن فاتحہ شیخ
 قطب الدین بن منور فرمود کہ ایشان چہا کس کہ مجوسند سہ کس زایشاں خلا
 خواهند یافت فاما چہارمی کس اگر چہ مرید منست از عمر و چیزے نمازہ است
 ہمینکہ ایں نفس از زباں مبارک شیخ قطب الدین بن منور بیرون آمد آں شخص
 باز گشت ایں بشارت بارسانید بعد چند روز ما سہ کس خلاص یا قسیم و آں
 چہا کس بسعادت شہادت رسید یکمہ چہارم و در بیان ملاقات شیخ قطب الدین
 بن منور قدس سرہ العزیز با سلطان محمد خلیفہ انار الله برانہ از ثقات مشغول است

شیخ
 منور

شیخ
 قطب

در آن ایام که سلطان محمد طرف خطه مانسی رفت و در طوسی که چهار گروه از مانسی
 است نزول کرد نظام الدین نذر باری عرف تخلص اهلک را که مجسم از ظلم بود دیدن
 حصار مانسی فرستاد تا کیفیت خرابی و درستی حصار تفحص کرد چنانکه نزدیک خانه شیخ
 قطب الدین منور رسید رسید که ای خانه از آن کیست گفتند از آن شیخ قطب الدین منور
 خلیفه سلطان المشایخ گفت عجب آباد شاه اینجا بیاید و این شیخ دیدن بنای
 الغرض چون کیفیت حصار بر سلطان آورد گفت اینجا شیخ است از خلفا سلطان
 المشایخ دیدن باد شاه ننماده است سلطان را نخوت سلطنت در کار آمد شیخ
 حسن سربینه که صورت جاه و تکبر بود بخدمت شیخ قطب الدین منور بطلب
 فرستاد چون حسن سربینه نزدیک خانه شیخ قطب الدین منور رسید لوازم جوانب
 خود را دورتر گذاشت خود تنها پیاده آمد و در دهلیز شیخ در گوشه سر برد و زانوسه خود
 نهاد و نشست خود را بیدانگرد چون ساعتی نیکو بگذشت خدمت شیخ منور
 بالائے بام مطبخ متصل دهلیز مشغول بحق بود چون از مشغولی فارغ شد بنور طین
 دانست که حسن سربینه در دهلیز نشسته است شیخ زاده نور الدین را گفت که آیند
 پیش و بنظر است بطلب بیار چون شیخ زاده در دهلیز آمد و دید که شیخ حسن
 سربینه هم بر آن هدایت نشسته است شیخ زاده گفت شما را بندگی شیخ مے طلبه
 حسن سربینه بخدمت شیخ قطب الدین منور آمد بعد سلام و مصافحه نشست
 و گفت که شما را سلطان طلبیده است شیخ منور فرمود که دریں طلب اختیار بردست
 من است یا نه او گفت خیر مرا فرمان است که شما را ببرم شیخ فرمود و الحمد لله بافتی
 خود نئے روم بعده رومے مبارک سو اهل خانه کرد و فرمود که شما را بنجی اسپردم
 این سخن گفت و مصلی بر کتف مبارک خود و عصا بردست گرفت پیاده روم
 شد چون حسن سربینه در میان شیخ قطب الدین منور علامات اصلمان حق پیک
 مشاهده کرد و از تکلف ریاضی دید گفت شیخ چرا پیاده میری اسپان در
 میر و ند سوار شو شیخ فرمود حاجت نیست من قوت آن دارم که پیاده تو انم

رفت چوں ایں بزرگ نزدیک حظیرہ آباؤ اجداد خود رسید اور گفت چہ می گوی
 زیارت کنم گفت نیکو باشد خدمت شیخ در پایان جد و پدر خود رفت بعد زیارت
 عرض شد کرد که من از گنج شما با اختیار خود بیرون نیامده ام فاما مرا مے برند
 و چند نفر آدمی کہ بندگان خدا ایند بے خرج گذاشته ام چوں از روضہ بیرون
 آمد دید شخصی مبلغ سیم بردست کرده ایستاده است شیخ فرمود چیست آن مرد گفت من
 نظرے کرده بودم عرض من جمل شد شکرانہ بخد مت شما آورده ام شیخ آن
 شکرانہ قبول کرد و فرمود کہ در خانہ من خرچہ نہ داشتند ببرد در خانہ بر شتاف الغرض
 چوں آن بزرگ در منزل بمسی کہ چہار کردے از ماشی است پیاده آمد
 سلطان را از آمدن شیخ خبر شد و شیخ حسن از معاملہ آن بزرگ کہ معاینہ کردہ
 بود باز نمود آن بادشاہ از غایت شجرب و تکبر اغماض کرد پیش خود و طلبی و از اجبا
 طرف دہلی روانہ چوں سلطان در شہر دہلی رسید بہت ملاقات شیخ را پیش
 خود و طلبیہ در اثناے آنکہ شیخ پیش مے رفت سخت شیخ سلطان السلاطین
 فیروز شاہ را خلد اسد ملکہ و سلطانہ کہ در آن ایام نایب بار بک بود رسید
 کہ مادر ویشانیم آداب آید مجلس بادشاہاں و سخن گفتن با ایشان نمیدانیم
 چنانکہ اشارت شود و چناناں کردہ آید بعدہ آن بادشاہ حلیم و کریم گفت ہر کسے
 در باب شما بخد مت سلطان سخنہ گفتہ کہ او بلوک و سلاطین التفات مراعات
 نہ کن چوں این معنی پہچینست خدمت را تواضع و مسامحت اخلاص میاید کرد
 دریں حال کہ شیخ پیش میرفت شیخ زادہ نور الدین ^{علیہ} بَلَّغَهُ اللہُ تَعَالٰی
 مَبْلَغَ الرَّجَالِ و ر عقب شیخ مے رفت بہت رعب ہجوم امر او بلوک در گاہ
 ایں بادشاہ چنان در دل شیخ زادہ اثر کرد کہ دلش از حال بشد سبب آنکہ
 شیخ زادہ را حادثہ سن بود و ہیچ وقتے در در گاہ بادشاہاں ندیدہ بود و ہمدی
 شیخ قطب الدین منو باطن براحوال شیخ زادہ مطلع شد سر پس کرد و فرمود کہ بابا
 نور الدین ^{علیہ} الْعَظَمَةُ وَالْكِبَرِ يَا لَللَّهِ شیخ زادہ مے فرمود و بجزو آنکہ ایں سخن

شیخ
 سلطان
 فیروز شاہ
 را خلد اسد ملکہ
 و سلطانہ
 کہ در آن
 ایام نایب
 بار بک
 بود رسید
 کہ مادر
 ویشانیم
 آداب آید
 مجلس
 بادشاہاں
 و سخن
 گفتن
 با ایشان
 نمیدانیم
 چنانکہ
 اشارت
 شود و
 چناناں
 کردہ
 آید
 بعدہ
 آن
 بادشاہ
 حلیم
 و کریم
 گفت
 ہر کسے
 در باب
 شما
 بخد مت
 سلطان
 سخنہ
 گفتہ
 کہ
 او
 بلوک
 و
 سلاطین
 التفات
 مراعات
 نہ
 کن
 چوں
 این
 معنی
 پہچینست
 خدمت
 را
 تواضع
 و
 مسامحت
 اخلاص
 میاید
 کرد
 در
 این
 حال
 کہ
 شیخ
 پیش
 میرفت
 شیخ
 زادہ
 نور
 الدین
 علیہ
 بَلَّغَهُ
 اللہُ
 تَعَالٰی
 مَبْلَغَ
 الرَّجَالِ
 و
 ر
 عقب
 شیخ
 مے
 رفت
 بہت
 رعب
 ہجوم
 امر
 او
 بلوک
 در
 گاہ
 ایں
 بادشاہ
 چنان
 در
 دل
 شیخ
 زادہ
 اثر
 کرد
 کہ
 دلش
 از
 حال
 بشد
 سبب
 آنکہ
 شیخ
 زادہ
 را
 حادثہ
 سن
 بود
 و
 ہیچ
 وقتے
 در
 در
 گاہ
 بادشاہاں
 ندیدہ
 بود
 و
 ہمدی
 شیخ
 قطب
 الدین
 منو
 باطن
 براحوال
 شیخ
 زادہ
 مطلع
 شد
 سر
 پس
 کرد
 و
 فرمود
 کہ
 بابا
 نور
 الدین
 علیہ
 الْعَظَمَةُ
 وَالْكِبَرِ
 يَا
 لَللَّهِ
 شیخ
 زادہ
 مے
 فرمود
 و
 بجزو
 آنکہ
 ایں
 سخن

بسبح من رسید تقویت در باطن من ظاهر گشت اطمینان و تهنیتها را صل
 آمد چنانکه آن هیبت و عزت دل من بکلی زایل شد و آن اُمرا و ملوک و نظر من
 بچو گو سپندا نمودند الغرض سلطان دانست که این ساعت شیخ خواهد آمد آنکه
 نشسته بود بایستاد و کجا بدست گرفت خود را بگزید اختن مشغول گرد تا آنکه خدا
 شیخ قدس سره العزیز در آمد چو سلطان در سیمائے شیخ علامات مردان حق
 و تعظیم تمام پیش آمد و صافحه که در خدمت شیخ بوقت مصافحه دست سلطان چنان
 محکم گرفت که در تقیّه اول آن چنان با شکم او نیایم خدا را به تیغ ظلم بخدایم سائر
 از دل منعقد شد و گفت که من دیار شمار سیدم تربیت فرمودند و بلاقات خویش
 مشرف نگردانیدند شیخ فرمود که اول هاشمی بگریه بعد درویش بجهی هاشمی
 این درویش خود را درین محل فیدار و ملاقات بادشاها کن در گوشه عیال گوی
 بادشاه و کافه اهل اسلام مشغول می باشد معذور می باید داشت سلطان محمد
 انصافات شیخ قطب الدین منور و تقریر لکشائے ایشان که از تصنع عاری بود
 دل نرم و سلطان السلاطین فیروز شاه را که حکم چکی و اخلاق خلقی موصوف
 است فرمود که آنچه مقصود مطاوع شیخ است همچنان کنیده هرین محل منت
 شیخ منور رحمة الله علیه فرمود که خداوند عالم مقصود من فقیر مطلوب من کنج
 چه و پدید بعد خدمت شیخ بدولت بازگشت منقولست که عظیم ملک میر معظم
 مرحوم مغفوق که باوصاف عدل و خلق کرم موصوف بود می گفت که سلطان می فرمود
 قبولاً هر که از مشایخ روزگار بوقت مصافحه دست من گرفته است البته دست او
 لرزیده است مگر از آن این بزرگ که بقوت دین محکم گرفته بود من دانستم این
 بزرگ از آنها نیست که حاسداں رسانیده اند از سیمائے او هابرتین هبسا
 کردم بعد بادشاه سلطان السلاطین فیروز شاه را و خواهر ضیاء الدین
 برنی را بخدمت شیخ منور فرستاد و یک لک تنگه انعام فرمود شیخ منور گفت
 نفوذ باید که این درویش یک لک تنگه قبول کند چو این ایشاں بخدمت سلطان

منقولست

آمدند و گفتند کہ شیخ قبول نمے کند فرمان شد کہ پنجاہ ہزار بدہ این بزرگان
 بخد مت شیخ باز آمدند این نیز قبول نکرد بعدہ سلطان فرمود کہ اگر شیخ این
 مقدار قبول نکند خلق مرا چہ گوید چوں دیریں باسبغین بطویل کشید و بدو ہزار
 تنکہ رسید سلطان السلاطین فیروز شاہ مولانا ضیا الدین برنی گفتند
 کہ ما کم ازین نتوانم پیش تخت فر کردن کہ شیخ این قدر ہم قبول نمیکند شیخ
 فرمود سبحان اللہ درویش را دوسیر کجوری داگے سیر و غن کفایت باشد اورا
 ہزار ماہیہ کند بعدہ بر کوفع اندا دبا حاح مخلصاں دو ہزار تنکہ ہزار جیہ قبول کردند
 و از ان فتوح بیشترے در روضہ سلطان المشایخ و در روضہ شیخ الاسلام
 قطب الدین بختیار و بعد مت شیخ نصیر الدین محمود و باقی بہر کسے داد و
 بعد چند روز با عظمت و کرامت تمام بجانب ہاشمی روانہ شیخ سعدی شہید
 قطعہ رقم بر چشم ما خواہی نہاد * دیدہ در رہے ہم نامیروی * و دیدہ می
 و دل ہمراہ تست * تانہ پنداری کہ تنہا میروی * نکتہ نجم در بیان سماع شنید
 شیخ قطب الدین منور نور اللہ قبرہ بانوار القدس عرض میداد و کاتب حروف
 محمد مبارک العلوی المدعو بامیر خور در آنجکہ در آن ایام کہ شیخ قطب الدین بن
 منور سلطان محمد بلا برخود در مجلسی آورد در روضہ سلطان المشایخ
 دعوت عرس شد در آن جمع شیخ قطب الدین و مولانا شمس الدین سبکی
 و شیخ نصیر الدین محمود و قدس سدا و اہم حاضر بودند و انوار سعادت ہا کہ در آن
 سماع از غیب منزل می شد کاتب حروف معاینہ کردہ عجب گریہ و ذوق
 و صفائے کہ در سماع شیخ منور و آقطرات آب چشم از چشم مبارک شیخ منور
 چوں موارید بر حاسن مصفاے ایشاں می غلطید و در آن محل در عین
 رقص سر مبارک بہائے حاضران مجلس گریہ کنان می نہاد مصرع پائے
 بزرگان گرفت گریہ عشاق تو * و بزر زبان حال این بیت می گفت بیت
 زندہ ام من دیاد شیخ بلے * جان من یاد شیخ شہ آرسے * و ذوق

و شوق شیخ قطب الدین منو کہ در آن مجلس شت کاتب حروف تالین
غایت در رونہ خود احساس کنہ و ازاں انبساط عاشقانہ مے کشاید خوشو
کے کہ از یاد او راحتہ بد لہا برسد این ضعیف گوید عیت خوشوقت آن
کے کہ از راحتہ رسد + بر جان اہل عشق کہ مشتاق حضرت اند + و مگر
عرض مے افتد ہم در آن ایام شیخ قطب الدین منو در روضہ سلطنت
المشاہج شبے مشغول شد مصرع شب محرم عاشقان است شبہاں
طلب + و لازمہ و نیاز ہا مخروم و شیخ خود در میاں آورد الغرض والدہ کا
حروف رحمۃ اللہ علیہ ترتیب جام کرد و بدست کاتب حروف بخدمت آن
سور اہل محبت عارفان فرستاد و این بزرگ درون عمارت چہار دری کہ متصل
بند خواجہ جہاں مرحوم است مستقبل قبلہ با حضوری تمام نشستہ بود چوں
نظر این بندہ بروے مبارک او افتاد دید شاہ صاحب ولایتے کہ ظاہر
از باطن عشق آمیز او حکایت میکرد زہے صفاد زہے ذوق کہ حق تعالی
در ذات مبارک او نہادہ بود و در اثنا لے طعام خوردن تبسم مے فرمود و بہتر
تناول مے کرد و ہمیں بندہ مے گفت کہ طعام دست بختہ جدہ بزرگوار تو
کہ بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز
بیعت داشت بسیار خورده ام مارا بر شما و شما بر حقوق بسیار حق
تعالی آنرا دوختہ گردانا و بندہ از سعادت مواکلت خدمت ایشان بر
حکم این حدیث قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من اکل
مع مخفول فقد غضر لک امیدوار مغفرت گشت احمد سعد علی ذلک
منہم آن زاہد روحانی آن عابد سجانی کہ در علم و تقوی و ورع و زہد
آیتے بود و در فقہ ہر دو جلد ہدایہ یادداشت و در علم سلوک قوت القلوب
و احیاء العلوم تحت اللسان بود با اینہم فضائل زاہد بحرین صاحب انصیین عنی
ملو اسام الملئۃ والدین متانی خلیفہ سلطان المشاہج و ذکر این بزرگ شمل

بر سر نکهت نکهت اول در بیان عظمت او و محبت هائے سلطان المشایخ
در باب او سبحان الله صورت بدو فرج بود و طریقه او طریقه سلف معامله او معامله
سحابه رضوان الله علیهم اجمعین این بزرگ میان یاران اعلیٰ مشهور بود و سلطان
المشایخ فرموده در باب او که شهر و ملی در حمایت اوست روزی این بزرگ در راه
میرفت مصلی از دوش مبارک او افتاد و خدمت مولانا را از غایت شغل باطن اینچنان
خبر چوں قد بری راه برفت شخصی از عقب او از داد که شیخ مصلی شما افتاده است
چند گشت شیخ شیخ او از داد چوں خبرست لانا خود را شیخ نمیدانست این نام را
بخود راه نداده تا آنکه آواز دهنده مصلی از زمین برداشت دنبال مولانا دویده
خدمت مولانا را دریافت و گفت که شما را چند گشت آواز دادم که شیخ مصلی خود را
بستان شما شنیدید فرمود که اے عزیز من شیخ نه ام و خود را درین مرتبه نیدارم
انقرض بدیند این بزرگ را ازین نام شهرت احترام بود و منقول است در انچه
این بزرگ از زیارت خانه کعبه بازگشت درین دیار رسید جمعه بود در مسجد
کیلو کهری آمد و در اهل سلطان المشایخ را مسعود بود که بعد از نماز با ملا و مسجد
جمعه کیلو کهری میفتند و مشغول میشدند و در کیلو کهری خانه بجفت قیلوله
و عضو ساختن سلطان المشایخ بنایت مصفا و مختصر ساخته بودند الغرض
خدمت مولانا بوقت چاشت رسید با خود راست گرفت که این ماں در گوشه مسجد
مخفی نشینم و بعد از نماز قد مبوس سلطان المشایخ چهل کتم خدمت مولانا بچنان
کرد سلطان المشایخ را بنو باطن معلوم شد و آجوبه ابو بکر مصلی دارا فرمود که برو
مولانا حسام الدین بهمین ساعت از خانه کعبه رسیده است و درین مسجد بگوشه
نشسته بطلب بیار چوں آجوبه ابو بکر مصلی دارا گوشه هائے مسجدی طلبی گرفت
در گوشه نشسته مشغول یافت گفت شما سلطان المشایخ ے طلبی بخت
مولانا در حیرت شد که من خود را مخفی شدم ام فاما چوں سلطان المشایخ مکاشف
عالم است مخفی نتوان ماند الغرض خدمت مولانا سعادت قدم بوس چهل کرد

و برحمت و شفقت سلطان المشائخ مخصوص گشت بجا سلطان المشائخ
 فرمود چوں کسے خواہد کہ شرف زیارت خانہ کعبہ مشرف شود باید کہ بہمت زیارت
 حضرت رسالت صلی اللہ علیہ آکہ وسلم علیحدہ نیت کند و برو تا مستوجب زیارت
 خاص حضرت رسالت صلی اللہ علیہ آکہ وسلم گردد و بطوفیل زیارت نکرده باشد
 چوں خدمت لانا یعنی از سلطان المشائخ شنید دانست کہ بالہام ربانی
 سلطان المشائخ این فرمان میرساند ہماں ساعت نیت زیارت پیغمبر
 علیہ السلام در ضمیر خود مصمم کرد و بزیاارت پیغمبر علیہ السلام در مدینہ باز بدل وقت رہے
 مرحمت پیغمبر ترقی درجات مرید و زہدے خوب عتقاوی مرید و قبول کرد
 حکم پر و بنفاذ رسانیدن فرمان پیر نکلتہ دوم در بیان ملاقات میان مولانا
 حسام الدین ملتانی و مولانا شمس الدین بیکھے و مولانا علاؤ الدین بنی قریب
 سرچہ العزیز مقرر صاحب دلال عالم باد وقتے مولانا شمس الدین بیکھے مولانا علاؤ الدین
 بنی رحمۃ اللہ علیہما از او و دیگران خدمت سلطان المشائخ آمدند و رسم سلطان
 المشائخ این بود چوں یاران او و میر سید ندب بعد دریافت سعادت قدم بوس
 سلطان المشائخ فرماں شد کسے کہ زیارت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار
 توکل اللہ تعالیٰ بروید چوں بدلاں دولت رسیدہ باشند در شہر در آید و یاران شہر
 ہم ملاقات کنی و حکم فرمان مولانا شمس الدین مولانا علاؤ الدین بنی قریب
 شیخ الاسلام قطب الدین بختیار رفتہ چوں از آنجا باز گشتند در شہر آمدند بعضے
 یاران را دیدند بعدہ بخدست مولانا حسام الدین ملتانی آمدند خدمت مولانا در خانہ
 خانہ دیدند ہمیں یک چہیری نیم کہنہ مختصر درویشانہ چنانچہ خواجہ سنائی گوید
 داشت لعلماں یک گز چنے تنگ چوں گلہ گاہ نامے و سینہ چنگ ببول الفضول
 سوال کرد و روئے چست این خانہ شش باب داشت سہ پائے بادل سہو چشم
 گریاں بگفت **هذه المنی مئوٹ گنڈو راندیشہ** ایں خانہ بودند کہ خدمت لانا
 طالع شد ایں ہر و بزرگ استقبال کردند مولانا را دیدند پیرانے سبزیم گیس پوشیدہ

نکتہ دوم

روشن کند
 اندھا
 فرور
 بارش
 قدم
 این براس
 کہ کم و بیش
 است
 است

و یک دست مبارک او قدرے کجری در یک دستارچه کرده و در دوم دست تقد
 بهیزم با خود گفتند اینک طریقه سلف اینک مسلما فی صرف الغرض یکدیگر ملاقات
 کردند مولانا شمس الدین سحیئے التماس کرد که ایس بهیزم بدست من بیرون آید و اکل
 نیلی گفت که ایس دستارچه کجری بمن بید تا بمنزل گاه شما برسانم و ایس سعادت بهر
 گیرم خدمت مولانا حسام الدین فرمودند که شما مجرد اید و تعلقی ندارید فاما من شرع
 قبول کرده ام بارگشی حق من است خدمت مولانا درون خانه رفت کجری و بهیزم رشتا
 و پنجتن فرمود و بویا گنبد بدست گرفته بیرون آمد و ایس بزرگوار گفت که نشینید و
 خود ہم بنشست بعده مولانا شمس الدین سحیئے یک میز پیش آورد و مولانا
 علاء الدین یک تنگه نقره بعده بجکایات مشایخ و ماثر سلف مشغول گشتند هم
 در اثنا ایس حال وقت چاشت رسید نماز چاشت مشغول شد ند بعد ادا
 چاشت خدمت مولانا حسام الدین اس کجری در صحنه مختصر کرده و بر اس قدرے
 روغن نهاده طریق درویشان پیش اس عزیزاں آورد چوں کجری خورشید بوقت
 برخاستن خدمت مولانا حسام الدین تنگه نقره که خدمت مولانا علاء الدین
 آورده بود پیش مولانا شمس الدین سحیئے نهاد و اس میز که مولانا شمس الدین آورد
 بود پیش مولانا علاء الدین نیلی آورد و معذکر کرده چوں ایس بزرگاں بخدمت
 سلطان المشایخ آمدند سلطان المشایخ کیفیت زیارت ملاقات یاران شهر
 پرسیدن گرفت ایس عزیزاں عرض داشتے کردند چوں ذکر ملاقات مولانا حسام الدین
 کردند سلطان المشایخ بسع رضائے شنیدند و آب و چشم مبارک نے گردانیدند
 دریں میاں سلطان المشایخ اقبال خادم را طلبید فرمود که برو چیزے سیم
 بیا اقبال مبلغه تنگه آورد و فرمود که برو جامه هم بیا جامه نیز آورد بعده
 که بر اس خود نشسته بود اس مبلغه نیز نزدیک اس سیم نهاده و خواجہ رضی را که یک
 آنحضرت بود و در سرعت مشی بر باد سبقت کردے طلب مودد گفت که ایس مبلغه
 و جامه و سیم بر مولانا حسام الدین بیرون رساں چوں خواجہ رضی ایس نعمت

بیکراں و خلعت فراوان بخد مت مولانا آور و خدمت مولانا حسام الدین پر رسید
 کیا میں مرحمت حق میں از کجا هست کہ میں محل نذر م خواجہ رضی گفت من نبیام
 وَمَا عَلَيَّ التَّائِبُونَ إِلَّا الْبَلَاءُ مولانا گفت آں زمانہ سلطان المشائخ
 میں مرحمت مے فرمود بخد مت سلطان المشائخ کیاں بودند خواجہ رضی
 گفت مولانا شمس الدین سچھے و مولانا علاؤ الدین نیلی و غریزانے دیگر
 خدمت مولانا دانست کہ ایشان چیزے گفتہ اند خدمت خواجہ رضی را گفت
 ایں غریزاں برائے تجھ جس حال درویشاں مے آیند چہ شاید کہ ایں بزرگاں
 تجھ جس حال فقیراں کنند الغرض چوں خدمت مولانا حسام الدین بر ہوئے خود
 بخد مت سلطان المشائخ آمد با ایں غریزاں ملاقات کرد و خدمت مولانا فرمود
 کہ شما چہ کردید من کہ ام کس باشم کہ ذکر من بخد مت سلطان المشائخ کنید تا روا
 است کہ در ستر حال یکدیگر کو شمیم ہزار ہچو من بندہ این گاہ اند کہ ہیچ کسے از حال
 ایشان معلوم ندارد و آنکہ سلطان المشائخ مکاشف عالم است آں حکے
 دیگر است شیخ سعدی خوش گوید بیت تاجہ مغمم کم حکایت پیش عنقا کردہ اند
 تاجہ مغمم کم سخن پیش سلیمان کردہ اند الغرض ایں بزرگاں خدمت مولانا
 جواب گفتن چوں از خدمت شما باز گشتیم بخد مت سلطان المشائخ آمیم
 فرمود شما کیاں را دیدید ملاقات چگونہ بود و انتواستیم کہ چیزے از کیفیت ملاقات
 غریزاں چنہاں داریم بضرورت گفتہ شد معذور دارید نکتہ سلیم در بیان خلافت
 یافتن مولانا حسام الدین ملتانی از حضرت سلطان المشائخ بطام الحق
 والدین قدس سرہ از ثقات منقولست دوم روز آنکہ شیخ نصیر الدین
 محمود و شیخ قطب الدین منو قدس سرہما العزیز خلافت یافتند مولانا حسام الدین
 را بخد مت سلطان المشائخ طابہ چوں خدمت مولانا حاضر شد مے فرمود کہ از
 غایت نہایت عطمت سلطان المشائخ حوئے از وجود من رواں چوں خلافت
 و خلعت خاص و نظر مبارک سلطان المشائخ بمن دادند و میں محل عرض شد

سہ

وینست
پیشتر
سیا ہند

نکتہ سلیم

منقولست

بسیار

کردم که تخدوم عالمیاں در حق این بیچاره شفقت فرمود و این بنده را بدولت خلافت
 خود رسانیده وصیت چسیت بنده چکند سلطان المشایخ مبارک خود را استین
 مبارک خود بیرون آورد و بعد با نگشت شهادت جانبی لانا اشارت کرد که ترک
 دنیا ترک دنیا ترک دنیا و فرمود در کثرت مریداں نگوشتی بعد مولانا باز عرض داد
 کرد اگر فرماں شود در شهر نباشم بر سر آب روان سکونت کنم زیرا چه در شهر آب چاه
 هست بدان وضو ساختن لاسا نمی شود فرماں شد که هم در شهر نباشی گنگ کلحله
 مِنَ النَّاسِ نفسی خواهد از مقامی آسوده تر بجنبانم و در محله دارد که اوقات
 ترا متفرق گردانم هر آینه چو از شهر بیرون آئی و بر سر آب سکونت کنی غریب
 و شهری بنشانی بر تو برسد که فلاں درویش در فلاں جائی نشست کرده
 است و مراحم وقت تو شوند و در آب چاه یا اختلاف علم است و در باب شرعاً
 و سقته هست و دیگر عرض داشت کرد که بر من قتی فتوح میرسد چیزی نصیب
 می کنم و چیزی از برای آیندگان دام و قتی چند روزی گذرد که چیزی نصیب
 و فرزندان مرا حمت نمایند و آینه محروم می شود درین محل قرض کنم سلطان
 المشایخ فرمود آنکه قرض کنی از دو حال بیرون نیست یا برائے خود و یا برائے
 آینه و آینه بر دو نوع است یا مسافر است که از دور دست می رسد و یا هم از
 شهر است که بدین کس آمد و شد دارد آنکه مسافر است اگر سبیل به نیت او قرض
 کنی شاید زیرا چه مسافر معذور نخواهد داشت آنکه آمد و شد برین کس دارد و بر
 او تکلیف حاجت نیست هر چه هست هر که هست آنکه برائے خود قرض کنی
 اگر قیقتوح خواهد رسید خرج خواهی کرد و اگر چیزی نخواهد بود قرض خواهد کرد
 در هر دو حال مراد حاصل خواهد شد پس درویشی که خواهی کرد درویش آن باشد
 که اگر چیزی موجود دارد خرج کند و الا صبر کند بر نامرادی بسازد و خود را و تدبیر
 نه اندازد بعد فرمود درویش را هر چه نماید بود و هر چه بود نوع است صورت
 و معنوی اما صوری آن درویشانند که در بدو یک روز چیزی می خواهند اما معنوی آن

چند روزی گذشت

شاه

درویشانند که در گنج خانه خود مشغول باشند و در خاطر بگذرانند که از زید و عمر مرا
 چنین خواهد رسید هر در کسوی به از هر در معنوی ست زیرا چه هر در کسوی چنانچه
 هست نماید اما هر در معنوی ظاهر خود را بطریق مشغولان حق می نماید و باز
 در دیگر در و پنجه و فایده که کسی را این معامله باشد باز انیم بر سر حرف منقولست
 که وقتی قاضی محی الدین کاشانی رحمه الله علیه بنیست سلطان المشایخ
 آمد عرض داشت که در خواب دیده است که سلطان المشایخ سوار شده
 است و دوازده یار بر او سوارند جلای میفروزد یک از ایشان مولانا
 حسام الدین ملتانی است سلطان المشایخ فرمود یک بود از مردان
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین قدس الله سره العزیز و خواب دید که شیخ
 شیوخ العالم در شتی باشش یار سوار است یک از ایشان این ضعیف بود عرض
 میداد و کاتب حروف بر آنجمله پس کرامت بزرگ است خدمت لانا حسام الدین
 را که سلطان المشایخ نظیر خویش در حکایت او آورد و وقتی مولانا حسام الدین
 بنجد است سلطان المشایخ عرض داشت که در محض خلق کرامت می طلبی فرما شد
 الکرامه تھی الاستقامه علی باب الخیب تو در کار خویش مستقیم باش
 کرامت چند طلبی آخر الامر در آن سال که خلق شهر را در دیو گیر روانی کردند
 خدمت مولانا در گجرات رفت و همنجا بر حمت حق پیوست خاک پاک
 امروز حاجت روا خلق آن دیار است رحمه الله علیه مشهم آن عالم ربانی
 آن عاشق سبحانی که بوفور علم و لطافت طبع و شدت مجاهده و ذوق مشاهده و
 نهایت ترک تجرید و کثرت گریه میان یاران اعلی مشهور و مذکور بود و حنی مولانا
 فخر المله والدین زرا دی قدس الله سره العزیز و این خلیفه سلطان المشایخ
 بود سبحان الله سبحان الله گوی این بزرگ مجسم از عشق بود هر که در سماع او
 نظر کرے تحقیق دانست که این بزرگ از اوصالان درگاه حق تعالیست و ذکر
 این بزرگ مشتمل بر شش نکته است نکته اول در بیان ارادت آوردن مولانا

منقولست

 کرامت
استقامت
است
دوازده
یار

نکته اول

نکته اول

فخر الدین زرا دی بحضرت سلطان المشایخ نظام الحق والدین قدس سره
 سره العزیز قدس سره شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ سماع است کہ مے فرمود
 در آنچه من در شہر تعلیم مے کردم در مجلس مولانا فخر الدین ہانسوی رحمۃ اللہ علیہ
 حاضر مے شدم در آن مجلس مولانا فخر الدین زرا دی دامین بوکش بخند مت
 فخر الدین ہانسوی رحمۃ اللہ علیہ ہدایہ فقہ مے خواندند و در آن مجلس
 تیز طبع و تجاوت ترازا شاں ہر دو متعلی نمود و در آن مجلس ہر بار کہ ذکر سلطان
 المشایخ بیفتا دے ایشاں طریقہ اہل تعصب کر مے کردند و مرا سخت دشوار
 آمد مے من مے گفتم این سخنان تا غایت مے گوئی کہ آں یاد شاہ اہل دین
 را ندیدہ آید الغرض روزے ایشاں را بر آں آورد م کہ بخند مت سلطان
 المشایخ بیان ایشاں بدیں رضا دادند چوں من ایشاں بخند مت سلطان
 المشایخ پیوستم بعد مے بوس شستم سلطان المشایخ فرمود کہ شما کجا میسید
 گفتند در شہر بعدہ فرمود کہ تعلم بحاج مے کنید گفتند بخند مت مولانا فخر الدین ہانسوی
 باز رسید کہ چہ بحث مے کنید گفتند ہدایہ بعدہ فرمود سبق کجا رسیدہ است
 فخر الدین نزدیک من نشستہ بود پیشتر شدہ نشست آں محل سبق را
 تقریر کرد و شبہہ کہ در آں سبق مانده بود ایراد کرد و استکشاف آں از سلطان
 المشایخ التماس نمود سلطان المشایخ از کمال تجربہ طریقہ دانشمندان
 در جواب شروع کرد سلطان المشایخ تقریر مے کرد و از غایت لطافت تقریر
 سلطان المشایخ مولانا فخر الدین در حیرت افتادہ و پستہ مے شد تا
 نزدیک من رسید مہر در گوش من کرد و گفت من میخواہم ہمیں ساعت کلاہ
 ارادت بستاہم سلطان المشایخ فرمود کہ مولانا چہ میگوید بندگی شیخ نصیر الدین
 محمود مے فرمود کہ من عرض شدم کہ التماس کلاہ ارادت کن سلطان المشایخ
 بستم فرمود و ارشاد کرد کہ در مجلس دیگر خواہم داد باز مولانا فخر الدین مرا گفت سلطان
 المشایخ دریں مجلس کلاہ ارادت نہ بدین خود را ہلاک کنم چوں من این سخن بسمع

حضرت سلطان المشایخ رسانیدم سلطان المشایخ فرمود که نیکو باشد همان
 زمان مولانا فخر الدین زکریا و امیرین بکوشش هر دو کلاه ارادت پوشیده
 سرافراز شدند و مولانا فخر الدین مخلوق شد و از زمره دانشمندان قال قیل
 ایشان بیرون آمده در حلقه درویشان بآرزوئی حال ایشان درآمد و کاغذ
 و کتاب خود تمام بیارای بخشید و غرور دانشمندی و طلب جاه منزلت از سر دور کرد
 امیر خسرو خوش گوید بیعت بود ز عقل پیش ازین باد غرور بر سرم پیش در
 خاک شد آنهم که کلاه ایم و ازال روزی آنکه این بزرگ وارد در سلک کسان سلطان
 المشایخ منسلک شد بهم در غیاث پور ساکن گشت پیچوقت نماز جماعت خانه
 برابر سلطان المشایخ میگذازد و در محل صاحب خدمت سلطان المشایخ
 میرفت از آن مجلس حانیان روح مظهر ادب و پرورش مبدیافت و مستحق آن
 مجلس باز می گشت پیش در خانه سلطان المشایخ خانه گرفت هماغه بود
 تا که باز محل نشو که بدای سعادت بر شیخ سعدی خوش گوید مصرع خوش آن
 صحر که شود خاک آستانه تو به تا این خایت که سلطان المشایخ در صدر حیات
 بود سر از آستانه دو نکرد این ضعیف گوید بیعت عشق آن را مسلم است آگاه
 گویند سر بر آستانه دوست + امیر حسن خوش گوید بیعت اگر قریب تو پرسد
 حسن چه مانند برین + تو آبروئی او را بگو که خاک دستان + چون سلطان
 المشایخ بصد جنت خرامید و در مقعد صدق قرار گرفت خدمت مولانا را
 آرام و قرار نماند چند گاه بر سر ک آب چون در محله که کوشک سلطان المشایخ
 فیروز شاه عمارت شده است شهر فیروز آباد گشته ز به اثر قدم مبارک او
 امروز از برکت قدم آن بزرگ دین آنجا کوشک بادشاه شد و شهر معظم آباد
 آن گشته و چند گاه در لونی مقام گرفت و چند گاه بر سر حوض خاص علایی بود
 بیشتر حال در سفر بود و زیارت شیخ الاسلام معین الدین حسن سجری قدس
 الله سره الغیر و راجع میرفتا بعد از زیارت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین

قدس سره العزیز و راجو دهن رفت الغرض حق تعالی را در صحرا با و کوه ها و
غار با عبادت کردی چنانکه کسی بر آن مطلع نشود و عمر غیری بعبادت پیر و عشق پیر گذشت
شیخ سعدی خوش گوید بیت بکنج غار سے غزلت گز نیم از همه خلق چکر آن لطیف
جہاں یار غار میں شاہ چل ایں بزرگ ز برکت نظر سلطان المشائخ در عالم
قبول عظیم یافت ہر کر نظر بروئے مبارک اوافتا دے سر بر زمین نہادے و انجیت
مولانا شد سے رحمت اللہ علیہ نکتہ دوم در بیان مجاہدہ مولانا فخر الدین زرا دی
و مشغولی باطن رحمت اللہ علیہ عرض میدار کاتب حروف بر آنجملہ بعد نقل سلطان
المشائخ خدمت مولانا رحمت اللہ علیہ در بند بستالہ کہ میان کوه است و بر سر آن
بند مسجدیست در آن مسجد مشغول شد و در آن محل کہ بند است از جهت خرا
بیچ کس سکونت نتواند کرد و خوف شیر و گرگ ہم باشد و دوشہ نفر یار دیگر کہ برابر
خدمت مولانا بودند چون در دستہ روز چیزے پیدانش آئیہ فرار خواندند و مولانا
فخر الدین را ہما نجا گذاشتند خواجہ حکیم سنائی گوید بیت بے بلانا زمین
شم و اورا چوں بلا دید در سپرد اورا چوں والد کاتب حروف را رحمت اللہ علیہ
ازیں حال خبر شد ترتیبی طعام کرد و اسباب طعام دیگر ہم برداشت با چند یار عزیز
کہ بخد مت مولانا حق اخلاص شاگردی داشتند چنانکہ مولانا استادان کنز الملک
والدین اندیشی مولانا سراج الدین عثمان کہ ذکر او در میان خلفا سلطان
المشائخ خواہد آمد و مولانا صدر الدین برادر مولانا کنز الدین مذکور و عبد اللہ
کولی کاتب سلطان المشائخ و کاتب حروف کہ کو دک ایں عزیزاں بود
بخد مت مولانا فخر الدین و بر بستالہ رفتند دیدند کہ آن بادشاہ فقر و محتاج
جہاں اکبر در میان نا خودان بند کہ مقام شیراں و اثر دران است پوست بے
ماراں آویزاں و ران مقام با پیدیت بے التفات مستقبل قبلہ مشغول شوی
است و ہشت روز گذشتہ کہ خدمت مولانا بوقت افطار طعامے نخورہ بود
بیچ ضعف و ملائے و زلات مبارک او طمانہ نشدہ روح مجرگشتہ و بیاباں و کوه

بجمال خویش روشن و منور گردانیده و عمل بریں شتوی خواجہ حکیم نمای کہ بزبان فشا
سلطان المشائخ گذشتہ است کزده شتوی

دشت و کبار گیر همچو و خوش	خانماں را باں بگر به و موش
خانه کال از بای قوت کنند	مور و زنبور و عنکبوت کنند
قوت عیسے چو ز آسمان سازند	هم بدان جاش خانه پردازند

چو یاران بنجیست آن عاشق صادق رسیدند خدمت مولانا بایاں خوش شد قدم
این یاران عزیز را غنیمت شمر دو هر یک را اندازہ آنکس معذرتے کرد و فرمود کہ شما
خود را چندین زحمت چہرہ دید و انہم شمار از یاران من کہے خیر کرد و بعدہ فرمود بجان
یکے موافقت توانند کرد و دوم سر کشف کنند فاما سعادت ملاقات روزی بود
حق تعالیٰ این سبب پیدا کرد الغرض این بزرگ در کار مجاہدہ سخت کوشیدہ بود بہ
خویش میں سعادت الحکم گرفت کاتب حروف از ایام صغیر تا بلوغ در خدمت این
بزرگ بسیار بود و ہر وقت کہ این بندہ در خلا بنجیست این بزرگ مدے دیدے
مستقبل قبلہ نشسته و سر برد و زانوئے مبارک نہادہ مشغول باطن گشتہ کرات
مثل این معنی مشاہدہ شدہ بعد نقل سلطان المشائخ صوام دوام برگرفت تا آن
غایت کہ در صد حیات بود همچو جہر و زانظر و نگرد و خدمت شیخ نصیر الدین محمود
رحمۃ اللہ علیہ فرمود انچہ بار در ترقی مقامات در یک ہ و دو ماہ دست دادے
خدمت مولانا فخر الدین زرا دی را در یک ساعت بدست آمدے رحمۃ اللہ علیہ
نکتہ سیوم در بیان علم و تبحر مولانا فخر الدین زرا دی رحمۃ اللہ علیہ عرض میداد
کاتب حروف بر آنچہ کہ در حیات سلطان المشائخ و انشمندے بغدادی
مالکی مذہب غیاث پور رسید و پیش از آنکہ در شہر در آید خواب دید کہ گویے فرشتہ
طبقہ ہشتی در دست کردہ و بر آں حلقہ سبز انداختہ از آسمان فرو دے آید آں
و انشمندے پرسید کہ دریں طبقہ چیست آں فرشتہ گفت کہ این علم من کدنی است
مرا فرمان خداست کہ بہ برم و در سینہ مصفاے مولانا فخر الدین زرا دی بریزم

نکات

باز این دانشمند پرسید که این مولانا فخر الدین زراذی کیست آن فرشته گفت
 دانشمند است مجرد از علایق از مریدان شیخ نظام الدین است چون آن دانشمند
 این خواب دید شهر زفت هم در غیبت بود خدمت سلطان المشایخ آمد و این
 خواب تقریر کرد و التماس کرد که من میخواهم که مولانا فخر الدین زراذی را به بیتیم
 سلطان المشایخ فرمود که او در جماعت خانه خواهد بود و یاد در خانه سیدان مرا
 از این سیدان الدوغان کاتب حروف بود خدمت مولانا را بایشان سخت محبت
 الغرض چون آن دانشمند در جماعت خانه آمد پرسید که اینجا مولانا فخر الدین زراذی
 کیست حاضران اشارت بخد مت مولانا فخر الدین کردند و جوانی که بلند بالا
 سپید پوست خوب صورت در غایت ملاحظت شیخ سعدی خوش گوید بیت
 اے صورت زگوهر معنی خزینه ماراز در عشق تو در دل دینیه و دروئے
 مبارک او از غایت صفا بچو آفتاب منور کنج جماعت خله مشغول بجمع نشسته این
 دانشمند بخد مت او آمد و نشست حکایت خواب تقریر کرد خدمت مولانا فخر الدین
 زراذی تبسم کرد و فرمود که چندین کسان فخر الدین زراذی نام در سلک کسان
 این حضرت منسلک اندا که نام فخر الدین زراذی خواهد بود و نسخه مجمع البحرین
 در فقه که تصنیف ابن عیسی است و تصریف مالکی که مختصر ترازاں در کثرت معانی در غایت
 لطافت نسخه زسیده است اول آن دانشمند آورده و پیا نکرده این هر دو نسخه
 غریب در نظر مبارک مولانا فخر الدین آورد و ذکر تصریف مالکی کردن گرفت
 که قواعد و مقدمات تصریف بنوعی کرد آورده است که حل مشکلات او دشوار است
 و در آن ایام این هر دو کتاب شرح زسیده خدمت مولانا فخر الدین زراذی
 رحمة الله علیه نسخه تصریف مالکی از دست او بستاند و بعد از آنکه از خفتن ساعت مطالعه
 کرد و تمامی قیود و ضمایر مشکلات آن نسخه را بقلم مبارک در زیر هر کلمه قید کرد و آن
 مشکل حل گردانید چون روز شد آن نسخه را ست کرده بدست آن دانشمند
 داد و نسخه مجمع البحرین پیش از آنکه در شهر شایع شود خدمت مولانا کریم الدین

اندھ تپی را سبق گفت چوں دانشمند تجرند مست مولانا را معاينہ کر و گفت الحمد للہ کہ خواب
 من راست شد کہ اینچنین قوت در علم کسے را باشد کہ سینہ او بعلم سن اُردنی است آراستہ
 باشد بعدہ کہ خدمت مولانا میں ہر دو نسخہ غریباً بے شرح سبق گفت و خواہش
 و لطایف آل را بیروں آورد انکاہ میان علماء شہر میں دو کتاب نظیر مشہور شد
 و ہمدراں ایام والد کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ نزدیک خانہ سلطان المشایخ
 بکرایہ بستہ بود و درس ساختہ و متعلمان خوب طبع را جمع گردانیدہ تا کتاب حروف
 چیزے بخواند خدمت مولانا فخر الدین بعد ادائے چاشت در آن مجلس حاضر بیش
 و مولانا رکن الدین اندھ تپی را سبق ہدایہ مے گفت روزے اس عالم ربانی مولانا
 کمال الدین سامانی کہ از مشاہیر علمائے شہر بود دیدین سلطان المشایخ
 آمد چوں از خدمت سلطان المشایخ باز گشت سبب بطریق اتحادیکہ بنجد مولانا فخر الدین
 داشت دریں مجلس حاضر شد و خدمت مولانا فخر الدین سبق ہدایہ مے گفت چوں
 خدمت مولانا کمال الدین را دید احادیث تمسکات ہدایہ ترک دادہ احادیث
 صحیحین تمسک مے آورد خدمت مولانا کمال الدین فرمود کہ شما احادیث تمسکات
 ہدایہ ترک دادہ احادیث دیگر تمسک مے آرید خدمت مولانا فرمود آرسے اگر شمارا
 خطبانے باشد بفرما سچوں بتقریر دلکشا تمسکات محکم مے آورد خدمت مولانا
 کمال الدین انصافا امید و تحسین مے کرد و از خدمت مولانا کمال الدین
 سامانی روایت کند کہ مے فرمود در آنچہ بحث سماع شد چنانکہ در نکتہ محضر سماع
 تقریر افتادہ در آن محضر مولانا فخر الدین رحمۃ اللہ علیہ را شانے بحث روئے
 مبارک بجانب علمائے شہر کرد و ایں سخن گفت کہ شما از دو جنبہ یک جنبہ گیرید
 اگر جنبہ حرمت گیرید حل ثابت کتم اگر جنبہ حل گیرید حرمت ثابت کتم خدمت مولانا
 کمال الدین ایں حکایت مے فرمود و مے گفت نہ مے و فور علم کہ در آنچہ محضر
 اینچہ نہیں معوجہ کن و او ازا ہتا بود کہ بقوت علم و تقویٰ توانستے کہ مدعا بے خود
 ثابت کند و عجب یافتے بود کہ خدمت مولانا فخر الدین زرا دی در بحث مساحت

نگردے اگرچہ پیشینہ علامہ عصر بودے تا اور املزم نگردے نماذے روئے جماعت جائے
 سلطان المشائخ بعد از نماز پیشینہ مع لانا و جہیلہ الدین پانلی کہ ذکر او میان
 یاران اعلیٰ تحریر یافتہ است نشستہ بود و مولانا فخر الدین نیز حاضر میان این
 دو بزرگ در علم اصول فقہ در بزودی سخن افتاده و اس بہ بحث دراز کشیدہ شد
 مولانا و جہیلہ الدین پانلی تقریر مقدمات مے کرد و مولانا فخر الدین بہ کونست
 و بحسن عبارت مقدمات بر اس زیادت میگرداناکار بحث بحدے کشید کہ خدمت
 مولانا و جہیلہ الدین در غضب و در تشنیع کث و خدمت مولانا فخر الدین را
 گریہ مستولی شد و بچوب مشغول نگشت چوں خدمت مولانا و جہیلہ الدین از تشنیع با
 ماند خدمت مولانا فخر الدین ہم در مجلس صفائے درویشانہ کرد و برخواستند
 ہمدراں ایام روزے شیخ نصیر الدین محمود قدس سرہ العزیز در مجلس
 کہ خدمت مولانا فخر الدین مولانا نصیر الدین محمود را گفت و اشارت بنیاب
 کاتب حروف کرد کہ اس خوردک در تعلیلات بغایت ہشیار است چینیے آرد
 بہر سید خدمت شیخ نصیر الدین محمود بندہ را پرسید کہ بچوب اصل چہ بود چوں
 بندہ تعلیل اس کلمہ بگفت خدمت شیخ محمود بریں زیادت کرد کہ بداں علتے کہ او
 دیسبب قضا شد و آخر اجب بنجب اس علت نبود چرا و او سا قضا شد بندہ گفت برائے
 اطرد باب اس جوابے کہ بندہ گفت خدمت مولانا فخر الدین رحمۃ اللہ علیہ
 بغایت خوش شد و بانشرح باطن و ستارچہ جاہلی با مسواک کہ بردست مبارک
 داشت بجانب بندہ انداخت مقصود این تقریر آنست کہ اس بندہ در نظر سعادت
 بخش اس دو بزرگ خلعت یافت و حسین مشرف شد الغرض چوں خدمت مولانا
 فخر الدین از سبق فارغ شد یک میت از قصیدہ سبعیات بندہ را بگفتے و
 تعلیلات بہر سید و ہمیں وصیت کردے کہ در کار لفظ بکوش کہ اصل اس است
 ہم از بنجا علوم دیگر باسانی خواہد کشاد و خدمت مولانا فخر الدین مرتبہ اجتہاد
 داشت و دو رسالہ در اباحت سماع بتقریر خاص نوشتہ است و مقدمات اباحت

اس برقواعد اصول فقہ تمام کردہ کمال علم و تجرا و از آنجا تحقیق میشود و فضائل دیگر از
 گریہ جگر سوز و ذوق فرو نہ و صفائے ظاہر و باطن او چند آنست کہ قلم از رقم آن عاجز
 آید شیخ سعدی خوش گوید بیت سعدی کہ داد حسن ہمہ نیکو اوں بداد + عاجز بماند و
 زبان فصاحتش اگر وقتے خدمت مولانا فخر الدین رحمۃ اللہ علیہ یارایں تماشائے
 زراعت باغ و کوہ و صحرا بیرون آمدے کاتب حروف نیز برابر این بزرگان
 بود بحق خلق علیہم و علیہم السلام است بعینتی و اند سال ذوق آن مجلس دسور نہ خود حسا
 مے کنم امیر خسرو گوید بیت مرا باز آن طریق ساقی خود یاد مے آید فغم دیرینہ بازم
 در دل نا شاد مے آید و این بندہ بر یاد آن بزرگان لطیفیل سلطان المشائخ
 زندہ مے ماند شیخ سعدی خوش گوید بیت جان من زندہ بتا شیر موائے
 دگر است + ساز واری نکن آب و موائے دگر مے نکتہ چہارم و در بیان شنیدن
 سماع خدمت مولانا فخر الدین زرا دی و گریہ جگر سوز او و حالے کہ خدمت ایشان
 را در سماع بود رحمۃ اللہ علیہ عرض میدارد کاتب حروف بر آنجمله شبے بر سر حوض خاص
 علای سماع شد در آن مجلس مولانا حسام الدین ملتانی خلیفہ سلطان المشائخ
 حاضر بود و قوالان خوش گو و غزلخوانان خوش السحاں موجود چوں سماع آغاز
 شد خدمت مولانا فخر الدین را سماع بگرفت و در گریہ چنان مغلوب شد کہ دم مبارک
 ایشان بہتہ مے شد مصرع گریہ گرہ شد در گلنور بہتہ شد او از را چوں عزیزان
 مجلس رقص برخاستند بندہ در میانے مولانا فخر الدین میدید کہ نرد و شدہ بود
 و آب از چشم مبارک او چوں جوئے آب رواں گشتہ بزرگے خوش گوید بیت
 چشم ما آب رواں کرد چہ چارہ آنرا کہ بچیانہ تنواں آب رواں گرد آورد +
 و بر سر دوز انگشت پا در قص مے جست خدمت مولانا حسام الدین ملتانی
 را معاینہ کردم از مقام صد کہ آنجا ایستادہ بود و مقابل مطربان بہت قص منبید
 رہت پیش مطربان آمد و سماع بیت کرد باز همچنان راست باز گشت در مقام
 خود آمد و ایستاد و ذوق سماع این ہر دو بزرگ در جملہ حاضران مجلس اثر کردہ بود

بکمال
 شوق

و نیز شبے بر سر حوض سلطان در دولت آباد که خدمت مولانا آنجا فرود آمد و
چند گاه سکونت کرده سماع بود سید خاموش عم کاتب حروف یاراں و غزیاں
در آن مجلس حاضر در مجلس نم کورسعود سحر خواں غزلے از امیر خسرو بغایت مرق
خواند چوں بدیں و دینیت رسید قطعه تو بادشاه بتائے و خواہم اینست * که
شغل رفتے نہیں بر درت مراباثر * مذاغم این دل گمراه را که فتوئی داد * که بت
پرستی در عاشقی روا باشد * خدمت مولانا فخر الدین را این دو بیت سخت
بگرفت گریه چنان مستولے شد که نزدیک ملک کشید از غایت گریه زیر پلکیائے
چشم مبارک او سرخ شده بود و بغایت سریع البکا بود و میان یاراں اعلیٰ
نیچ کس ایرچ جنیں گریه نہ داشت که خدمت ایشان را بود علیہ الرحمۃ والغفران
نکستہ و نیم در بیان ملاقات مولانا فخر الدین زرا دی قدس سرہ العزیز با
سلطان محمد بن تغلق انا را اندر پادشاه عرضے دارد کاتب حروف برانجلیہ
و در آں ایام کہ سلطان محمد تغلق خلق شهر دہلی در دیو گمیر رواں کرد و بخوا
در آں ایام ملک ترکستان و خراسان ضبط کنند و آل چنگیز خان را
در اندازد و تمامی صدور و اکابر شهر دہلی و اطراف کہ در شهر جمع شدہ بودند
فرمود تا حاضر آیند و بارگاہ ہائے بزرگ نصرت و وزیر آں منبر نہند تا بر آں
منبر خود بر آید و خلق را در جہاد کفار تحریص کند الغرض ہمدراں روز خدمت
مولانا فخر الدین و مولانا شمس الدین بچھے و شیخ نصیر الدین محمود طلب
فرمود خدمت شیخ قطب الدین دیر کہ یکے از میدان خوب غنقا سلطان
المشایخ بود و عاشق جمال ولایت پیہ و شاگرد مولانا فخر الملتہ والدین
زرا دی خواست کہ مولانا فخر الدین را پیش از آنکہ دیگر غزیاں بیایند پیش
برد و خدمت مولانا را مطلوب نبود کہ با سلطان ملاقات کند بلکہ کراتے
گفت کہ من سر خود پیش میں در سر آں مرد و غلطیہ بچیم یعنی باو محبت
خواہم کرد و او زندہ نخواہد گذاشت الغرض چوں خدمت مولانا را با سلطان

ملاقات شد شیخ قطب الدین دبیر کفش مائے پائے مولانا برداشت بطریق
 خدمتگاران زیر بغل کردہ بایستاد و سلطان انجمنی را معاینہ کر دود آں محل
 ہیج گفت با خدمت مولانا فخر الدین رحمۃ اللہ علیہ بکاملہ مشغول شد و گفت ما
 میخوانیم آل چنگیز خان را بر اندازیم شما در نیکار با ما موافقت خواهید کرد خدمت
 مولانا گفت ان شاء اللہ تعالیٰ سلطان گفت ایں کلبہ شک است خدمت
 مولانا فرمود کہ مستقبل ہمیں آید ایں جواب از خدمت مولانا شنید با خود بیچید
 و فرمود کہ شما را نصیحت میکنم تا براں کار کنم خدمت مولانا فرمود کہ غضب فرو خورید
 سلطان گفت کہ ام غضب مت مولانا فرمود کہ غضب سبعی ازین سخن بود
 غضب چنانکہ اثر غضب بشرہ او ظاهر شد فاما ہیج گفت فرمود کہ طعام پیش
 آرند چون آوردند خدمت مولانا و سلطان در یک صحنک بطعام خوردن مشغول
 شدند خدمت مولانا فخر الدین زرادی علیہ الرحمۃ بوقت طعام خوردن چنان
 منتظر بود کہ سلطان را معلوم گشت کہ ایں طعام برابر من خوردن خوش
 نمی آید سلطان برائے زیادت تاکید گوشت از استخوان جدا مے کرد و پیش مولانا
 فخر الدین مے نہاد خدمت مولانا رحمۃ اللہ بکراہ تمام اندک اندک تناول
 مے کرد الغرض چون طعام برداشتند خدمت مولانا شمس الدین سحیے و
 خدمت شیخ نصیر الدین محمود را پیش آوردند درین محل روایت نانیکے تروا آنت
 کہ چون ایں بزرگاں آمدند خدمت مولانا شمس الدین را مولانا فخر الدین
 بجائے داد و بالاتر از خویش خدمت مولانا نصیر الدین محمود بنشانند و فرمود
 مولانا فخر الدین نشست روایت دوم آنت کہ یک جانب مولانا شمس الدین
 سحیے و مولانا نصیر الدین نشستند بجانب دیگر مولانا فخر الدین را روی بود
 رحمۃ اللہ علیہم و روایت اول صحیح است زیرا چہ از شیخ قطب الدین دبیر کہ
 در آن مجلس حاضر بود مرویست بعدہ چون وقت برخاستن شد بہمت این بزرگاں
 بجاں جامہ صوف و یگاں بدرہ سیم آوردند ہر کسے جامہ سیم بدست گرفت چنانکہ

آمدہ است خدمت کردہ بازگشت فاما پیش آزا نکہ جامہ سیم بدست مولانا
 فخر الدین دہند شیخ قطب الدین دبیر جامہ سیم مولانا خود بستہ زیرا چہ میدا
 کہ خدمت مولانا جامہ سیم بدست نخواہد گرفت و انیمنی سبب فوت حرمت خدمت
 مولانا خواہد شد چون این بزرگان بازگشتند سلطان شیخ قطب الدین دبیر
 گفت کہ اے مزور و شکال این چہ حرکتہا بود کہ کردی اول کفشہائے فخر الدین
 رازیغل گرفتہی بعدہ جامہ سیم او خود بستہی و او را از تیغ من خلاص نمایند
 و بلائے او بخود گرفتہی شیخ قطب الدین دبیر گفت کہ اوستاد من است خلیفہ
 مخدوم من مرا شاید کہ کفشہائے او بتعظیم بر سر گیرم فکیف کہ زریغل و جامہ سیم
 را خود چہ اعتبار است سلطان چند جفاکے مزاج امیر شیخ قطب الدین
 دبیر را گفت کہ این اعتقادہائے کفر آمیز را بگذار و الا ترا خواہم کشت اگر چہ سلطان
 را از حسن اعتقاد بے رایائی او معلوم بود کہ کرات آں غایت رسوخ اعتقاد اگر
 ذکر سلطان المشائخ بعینے بدختاں چنانکہ اختسان بہر و امثال او برائے
 ایذائے شیخ قطب الدین دبیر مباحثہ بے ادبانه کردے یاں ناکساں کہ
 بحضور سلطان مبارہ کردے و جوابہائے سخت بے التفات داد و گوشتے
 زبے دولت اگر مرا بہت محبت حضرت سلطان المشائخ بکشد در جہ شہنا
 یاجم زود تر بخیمت ایشاں برسم و از تنگ شما خلاص یاجم الغرض تا آخر عمر
 ہر وقت کہ ذکر مولانا فخر الدین زرا دی رحمۃ اللہ علیہ و مجلس آں سلطان
 قتال اقتادے دست بر سوت مالیدے و گوشتے افسوس فخر الدین زرا دی
 از زیر تیغ خوں آشام من سلامت ہر آئینہ کہ درونہ او باخارائے عزوجل
 راست باشد او در عصمت حق تقالے باشد و بدان ایشاں برو طہر نیابند
 نکتہ ششم در بیان رفتن مولانا فخر الدین زرا دی زیارت خانہ کعبہ و
 غرق شدن جہاز و بر حمت حق پیوستن اوقیہ سسرہ العزیز عرض میدا
 کاتب حروف بر آنجا کہ چون خدمت مولانا فخر الدین رحمۃ اللہ علیہ رویویم

رفت و بر سر حوض سلطان فرو آمد و نیت زیارت خانه کعبه پیش ازین در خاطر میا
 او بود چوں در دیو گیر رسید اشتیاق غالب تر شد و در آن ایام قاضی کمال الدین
 صدر جهان بخدست مولانا فخر الدین بسیار آمدے زیرا چه قاضی کمال الدین
 صدر جهان خواهرزاده و شاگرد مولانا فخر الدین هانسوی بود و مولانا فخر الدین
 استاد مولانا فخر الدین زرا دی نیز رحمة الله علیه القرض سبب طمجت که میان
 این بزرگ بود خدمت مولانا فخر الدین ای بخدست قاضی کمال الدین صدر
 جهان بجهت رفتن زیارت خانه کعبه مشورت کرد قاضی کمال الدین فرمود که
 مصلحت نیست که بے فرمان سلطان غنیمت کردن که او را مقصود آبادانی
 این شهر است زیرا چه سلطان را مطلوب است که این شهر بوجود علما و مشائخ و صدور
 در اقصائے عالم مشہو شود علی الخصوص که او در بند ایذائے شمایے باشد چوں
 خدمت مولانا این جواب شنید باز کشف این سر پشیاں شد و این حکایت والد
 کاتب حروف رحمة الله علیه گفت خدمت الد فرمود که این معنی نیکو رفت و عشق
 مشورت نیست بزرگے گوید پیت و عشق چه جا خانه دار است و محبوں شود کوہ گیر
 بخروش و خدمت مولانا فرمود که من اعتماد بر اشخاص و آدم و نزدیک خود این
 مصلحت ید خدمت الد فرمود اگر شمار بعد ازین با قاضی کمال الدین ملاقات
 شود هیچ ذکر این معنی نکنید چوں چند گاہ بریں گذشتہ باشد تدبیر انکار سے تو اس کرد
 القرض چنگا گاہ برادرزادہ خدمت مولانا فخر الدین کہ در قصبہ میوہ برک کار خیر
 خود خدمت مولانا را طلبید خدمت مولانا بہانہ کار خیر برادرزادہ در قصبہ بہتوں
 رفت و از آنجا غنیمت سفر جہاز کرد یک شب پیش از آنکہ رواں خواہد شد بہ وقت
 نماز خفتن در خانہ والد آمد رحمة الله علیه خدمت والد فرمود مگر آن غنیمت مصمم
 شد فرمود آرسے ساعتی نہ شستند بوقت داع دو تنکہ نقرہ خدمت مولانا بہت
 کاتب حروف داد و دوم روز آں رواں شد چوں از قصبہ بہتوں در گذر کوکن
 تہانہ رسید خواست کہ در جہاز سوار شود مکتوبے بجانب یاراں در دولت آباد

فرستاد و در عنوان مکتوب میں بیت بخط مبارک اوسط بود و بیت این نامہ کہ
 اندوہ و غم سینہ ماست * اے یاد بزرگسار اس پر سیاں * چوں مکتوب باز کردند
 در میان آن نامہ میں بیت بود و بیت یار و ارگی بسزا رود * رفتن حج بہانہ
 افتادہ بہت * الغرض خدمت مولانا رحمۃ اللہ علیہ سلامت در خانہ کعبہ رسید
 و حج بگذارد بعدہ از آنجا غیمت بغداد کرد چوں بزرگان بغداد از علما و مشائخ
 شنیدند کہ آنچنین بزرگے نے آید جملہ استقبال کردند و قدم اور اسعاد و دانستند
 و چند گاہ کہ خدمت مولانا در بغداد بود علم حایت آنجا بحث کرد چنانکہ از ہمہ علما
 احادیث ذائق آمد چوں از آنجا باز گشت خواست کہ در شہر مدلی بیاید و جہاز
 سوار شد و در آن جہاز رخت سلطانی بسیار بود جہاز گراں شد و غرق گردیدن
 گرفت مقدمان جہاز پیش مولانا آمدند و گفتند کہ جہاز غرق میشود اگر شما خست
 و سید ما قدرے رخت درو یا اندازیم جہاز سبک شود خدمت مولانا فرمود کہ مرا
 بر رخت مردمان چہ تصرف کہ بگویم کہ در آب اندازند بچنان خدمت مولانا بر
 محکم استقبال قبا نشسته غرق شد و بر تہ شہادت رسید رحمۃ اللہ علیہ ہم
 آنذا ت پسندیدہ و در میان یاراں چوں نور دیده آن عالم علوم ربانی آن
 حافظ کلام رحمانی آن بادشاہ عالم را تاں میان علما بتقریر خوب ممتاز یعنی
 مولانا علاؤ الدین نیلی کہ خلیفہ سلطان المشائخ بود و عجب تقریرے
 داشت کہ فحول علما عاشق تقریر او میشدند در میان یاران اعلیٰ سخن در علم
 و سلوک بیشتر خدمت ایشانے گفتند و کشف غوامض کشف و مفتاح
 مثل داشت و در مجلس مولانا فرید الدین شافعی کہ شیخ الاسلام او دہ قاری
 کشف خدمت مولانا علاؤ الدین بود و خدمت مولانا شمس الدین بیگ
 و علمائے او وہ ساسع بودند کاتب حرفت میں بزرگ را دریافتہ بود زنی
 علما داشت فاما باوصائل تصوف موصوف بود و روزے سلطان المشائخ
 نماز یاد گذارد و بدولت بالائے بام جماعت خانہ در مقام معہود نشست خدمت

مولانا علاؤ الدین آخر مار سید عزیز رائے کہ نماز برابر سلطان المشائخ در نیافتہ
 بودند مولانا علاؤ الدین نیلی در محن جماعت خانہ افتد اگر مذ الغرض اس بزرگ
 در امامت قرات بنوعی با سحان خوب و اگر کہ خدمت سلطان المشائخ را از
 شنیدن آن حالے و ذوقے و شوقے پیدا شد اقبال خادم را فرمود کہ اس عزیز
 خوش السحان کہ بنماز مشغول است تو اس مصلے خاص بہ و منتظر بایست ہمینکہ از نماز
 فارغ شود بدو بدہ خواجہ اقبال پہنچان کرد چوں خدمت لانا سلام نماز داد و دید کہ فرشتہ صفتے
 خلعتے ہشتی از خدمت آن آسمان کرامت آورده است منتظر ایستادہ خدمت مولانا بدہ
 تعظیم و تکریم آن مصلے از اقبال خادم کہ مقبول اہل لے بودست و بر سر و دیدہ گذراند
 و بجائے جان نگاہداشت اگر چہ اس بزرگ از حضرت سلطان المشائخ مجاز
 مطلق بود معہذا یک مرید ہم نگرفت کرات فرمودے اگر سلطان المشائخ در صدر
 حیات بودے سن خلافت نامہ بخد مت سلطان المشائخ رسانید و عرضہ
 کردے اگر چہ بندگی مخدوم از راہ بندہ نوازی شفقت فرمودہ است و مراد ولت
 خلافت خود رسانیدہ فاما بندہ خود را شایان اس محل و اس مرتبہ نمیداند و تکفل
 عہدہ دینی نے تواند کرد و دریں قضیہ تباع شیخ عارف خلیفہ شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس سرہ العزیزے کند و کیفیت شیخ عارف مذکور سیاق
 خلفائے شیخ شیوخ العالم تحریر یافتہ است وقتے مولانا شمس الدین سحلی
 و مولانا علاؤ الدین نیلی و عزیزان دیگر از او دہ بخد مت سلطان المشائخ
 آمدہ بودند و در آن آیام تشویش ملائعین بود و حوالی دہلی را غراب مے کردند
 و خلق را درون حصار مے آوردند سلطان المشائخ بعد رسیدن ایشان
 چہارم روز پیش طلبید اس عزیزاں را و دواع نمود و در او دہ رواں کرد و اس
 بزرگان سبب تعجیل رواں کردن منقص گشتہ چوں در تلبیت رسیدند خدمت
 مولانا علاؤ الدین را علیہ الرحمۃ تپ محرق آغاز شد و خدمت لانا شمس الدین
 سحلی و یاران دیگر را حیرت زیادہ گشت خدمت مولانا علاؤ الدین مردے

نازل ولایت و راه با خراب گشته درین اندیشه هم در تلمیذ ماند و عرض داشت
 بنحیست سلطان المشایخ نوشتند که این بندگان بحکم فرمان سلطان
 المشایخ روان شدند و قول منزل مولانا علاء الدین را تب
 گرفت و راه با از پیش خراب درین باب بد آنچه فرما شود سلطان المشایخ
 ازین خارج بجهت این بزرگان و سنگها سن خاص بجهت مولانا علاء الدین فرستاد
 و فرمود که شما باز گردید و بیایید چون فرما بنحیست این بزرگان رسید شادی
 کنان باز گشتند مولانا علاء الدین را گفتند که شما در سنگها سن سوار شوی گفت
 مرا چه محل و یا آگ باشد که در سنگها سن خاص سوار شوم الغرض و و له کریم کردند
 و در آن سوار شد و گفت این سنگها سن خاص پیش من کرده برید چنانکه نظرم
 آن افتد و موجب صحت من گردد و الغرض چون بنحیست سلطان المشایخ
 رسیدند رحمت با و شفقت با بسیار زانی داشت فرمود که حال رحمت مولانا
 چگونه بود چون قصه تب بگفتند اقبال خادم را فرمود که چیزی طعام بقیه سحر که
 مانده است بیار اقبال کچری و روغن و آهری آورد خدمت مولانا علاء الدین
 را فرما شد که بخور چنانکه خدمت مولانا کچری و روغن و آهری خورد تب تجلی
 دفع شد بعد فرمود چون اینجا تشوش ملا عین میشو و خلق اطراف را درون شهر
 می آرند و خلق را شربک طعام و مقام سخت پیش می آید و شما ازین سبب تنگ
 می آید تعجیل ترا گرد رخانه رسید نیکو تر باشد این بزرگان سر بر زمین نهادند و با
 و معذرت پیش آمدند الغرض چون سلطان المشایخ را معلوم شد که مولانا
 علاء الدین نیلی در سنگها سن سوار شده است فرمود که چرا سوار نشدی مولانا را
 بزمین آورد و عرض داشت کرد اگر نمی روم از راه بنده نوازی کرم می فرمایند
 فاما این بنده را محل خود باید دانست الغرض تا آن غایت که خدمت مولانا
 علاء الدین رحمت الله علیه در صد حیات بود پیوسته آن سنگها سن را در محله
 داشته که در نظر او بود و آنرا تقبیل کرد و بر کتفا گرفته و با چنداں فضائل

و علم کہ حق جل و علی مولانا علاؤ الدین را بخشیدہ بود اعتقاد دے کہ بخیرست حضرت
سلطان المشائخ داشت برہمہ غالب آمد چنانکہ در آخر عمر فواید الفوائد کہ ملفوظات
سلطان المشائخ است بخط مبارک خود نوشت بیشتر حال در نظر خود میداشت
و مطالعہ میکرد و او را در خود ہماں ساختہ از و پرسیدند کہ چندین کتب معتبرہ از ہماں
کہ بخیرست است ہیچ و آں رغبتہ نمے نمائی مگر در ملفوظات سلطان المشائخ
جواب گفتے اے غافلان جہانی از کتب سلوک جز آں پُراست فاما ملفوظات
روح افزائے محمد و م خود کہ نجات من بدانست کجا یا بم بزرگے خوش گوید بیست
مراسیم تو باید صبا کجاست کہ نیست کجاست لعل تو مشک خطا کجاست کہ نیست
ایں ضعیف گوید بیست خیال روئے تو شد عید من از ان شدم مرا بعد کس است
حاجتے چنداں آخر الام چند روز ذات مبارک ایں بزرگ را زحمت شد بجوار رحمت
حق پیوست در حقیقہ سلطان المشائخ پیش و رگنبد دہلیز درونی چہو تہ است
متصل مقابر یاراں کہ در حیات خود خدمت مولانا عمارت کنانیہ بود بغایت مروح
ہمدراں چہو تہ دفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم آں عالم عشق آں جہان صدق
کہ در زہد و ورع و تقوی و کثرت بکامیان یاراں اعلیٰ موصوف و مشہور بود یعنی
مولانا برٹان الملک والہ الدین غریب رحمۃ اللہ علیہ عزیزے خوش گوید بیست
غریب است ایں محبت حق بدینا حبیب اللہ فی الدنیا غریب و ذکر ایں
بزرگ کمال برو نکتہ است نکتہ اول در بیان محبت اعتقاد دے کہ مولانا برٹان الملک
غریب با حضرت سلطان المشائخ داشت رحمۃ اللہ علیہ عرض میار و کجا
حروف بر آنچہ عجب محبت اعتقاد دے کہ مولانا برٹان الملک الدین بخیرست سلطان
المشائخ داشت تائب گو پشت مبارک خود طرف غیث پور نکر دو نیم معنی از
یاران اعلیٰ ہیچ کس را میسر نشد و در کار اعتقاد میان یاران اعلیٰ مقتدا بود و از
بیشتر یاران اعلیٰ در اودت سابق بود و دل پائے دادگان محبت و عشق را
نیکو مرہمہ و درد عاشقاں را نیکو دوائے و خوش بعبان وقت چنانکہ انہیں سر

مشہور عالم

سلطان
محبوب
خداوند
محبوب
محبوب
محبوب

و میر حسن و عزیزان دیگر بوسیله لطافت طبع و عشق سیر محبت ارگشتند و بیشتر
 این عزیزان در صحبت او می بودند چنانکه شیخ نصایر الدین محمود رحمه الله علیه
 در آنچه در شهر تعلیم می کرد و بروی او و احیائاً امامت آن عاشق صادق کرده
 وقت سلطان المشائخ از مولانا محمود رحمه الله علیه پرسید که تو کجا می باشی
 شیخ محمود عرض داشت کرد که در شهر رخاؤ مولانا برهان الدین غریبی بنام
 سلطان المشائخ فرمود مصرع فرموده باش هر کجا خواهی باش و این بزرگ
 را در سماع غلو تمام بود و ذوق بسیار و اولاد یاران او را در قصص طرز علاحه
 بود چنانکه اصحاب این بزرگ میان یاران برائی گفتند و می که یک ساعت بخت
 این بزرگ بود و از ذوق کلام عشق آمیز (وصفاؤ) محاوره و لغویب او عاشق
 جمال لایت او گشته و بندگان خدائے را در اعتقاد و محبت پیراه نموده بهتر
 از و کس نبود و کاتب حروف کرات سعادت قدم بوس آن بزرگ دریافت
 و اسیر کلمات عشق انگیز او گشته رحمه الله علیه نکته دوم در بیان کوفت گشتن
 سلطان المشائخ و خشنود شدن سلطان المشائخ از مولانا برهان الدین
 غریبی یافتن خلافت او از حضرت با عظمت سلطان المشائخ قدس الله
 سره الغیر عرض میدارد کاتب حروف برانجمله چوں مولانا برهان الدین
 بهفتاد و اند سال کشیده و او خود در خلقت ضعیف بود و سوخته محبت پیر بود
 امیر خسرو خوش گوید بیت خسرو اگر سوخته است نه سپی دیگران سوخته
 تر باد از این گرز برائے تو نیست و از غایت ضعف گلیه دو تو میگرد بالائے
 اک در خانه خود می نشست این غنی عالم نبیلی و ملک نصرت که قریب سلطان
 علاء الدین بودند و مرید حضرت سلطان المشائخ شده و محلیق گشته
 تحفه کرده بخدایت سلطان المشائخ رسانیدند که مولانا برهان الدین
 غریبی بتجاده شیخی می نشیند و رعایت این کار طریق مشائخ می کند سلطان
 المشائخ از این سخن برنجید چوں خدمت مولانا برهان الدین رحمه الله علیه

چنانکه

دیدن سلطان المشائخ آمد سلطان المشائخ باو ہیچ سخنے نہ گفت مولانا
 بعد پائے بوس از خدمت سلطان المشائخ برخاست و رجاعت خانہ آمد و نشست
 در حال اقبال فرمان سلطان المشائخ رسانید کہ شما ہمیں ساعت باز گردید
 و در خانہ بروید خدمت مولانا متحیر شد کہ ایں چو اقلوہ صعب الشیخ سعدی گوید
 بمیت تا چہ کریم دگر بار کہ شیریں لب دست و پست سخن باز نہ باشد چشم از انارزش
 مولانا بضرورت از آنجا بیرون آمد در خانہ مولانا ابراہیم طشت دار حضرت
 سلطان المشائخ کہ محب و مخلص قیم خدمت مولانا بود آمد و دو روز در خانہ
 او در غیاث پور ماند مولانا ابراہیم دید نہاید کہ ایں خبر بخد مت حضرت سلطان
 المشائخ برسد کہ خدمت مولانا بر مان الدین در خانہ من است این غنی بخت
 مولانا بر مان الدین گفت خدمت مولانا در شہر رفت بغایت سرسیمہ و پیشانی
 خاطر در خانہ خود بتعزیت آنکہ حضرت سلطان المشائخ رحمۃ اللہ علیہ کو قوت
 شدہ است نشست ایں خبر بجمالیاران شہر رسید یاران شہر بدیدن او مے
 دار را در گریہ مے دیدند چنانکہ از گریہ خدمت مولانا ایشان در گریہ میشدند بعد
 چند روز امیر خسرو علیہ الرحمۃ کہ دوست خدمت مولانا بود بخدمت حضرت سلطان
 المشائخ رضی اللہ تعالیٰ عنہ آمد بنوع بہتر گزارید کہ مولانا بر مان الدین
 مرید صاdq بندہ معتقد است ابو غایت ضعیف شدہ است و در بویا
 نے تواند نشست انو ہائے او در دے کند ضرورت برائے دفع زحمت گلیم
 و رتہ خود مے اندازد و ہر چند کہ مثل ایں عرض دے کر قبول نے افتاد بعد
 امیر خسرو با یاران دیگر مشورت کرد اتفاق بریں مستقیم شد کہ امیر خسرو دستار
 در گردن کند و بخدمت سلطان المشائخ بیاید و التماس عفو خدمت مولانا
 کند امیر خسرو ہچنان کرد دستار در گردن خود کرد و بخدمت سلطان المشائخ
 رفت بایستاد سلطان المشائخ پرسید کہ ترک چیت ایں عرض دے کر عفو
 جہانم مولانا بر مان الدین از حضرت مخدوم جہانیاں التماس کیم سلطان المشائخ

تیسرے فرمود و فرمود کہ او کجاست فرمان شد کہ او را بطلبید خدایتان بفرمان
 انظار نہ بیامد خدمت مولانا و امیر خیر دستا در گردن کرده ہر دو بخدمت سلطان
 المشائخ رفتند و سیریز میں نہادند و وصفت نعال ایستادہ شد مذبحہ سلطان
 المشائخ نشو و شد خدمت مولانا تجدد بیعت مشرق الحکم شتر علی ذلک عرضید
 کاتب حروف برانجامہ کہ چون بعضی یاراں اعلیٰ را از حضرت با عظمت سلطان
 المشائخ اجازت خلافت شد سید السادات سید خاموش عم کاتب
 حروف و خواجہ مبشر کہ از خدمتکاران قدیم سلطان المشائخ بود بجا
 فرزندان پرورش یافته بخدمت سید السادات سید حسین گفتند خدمت
 مولانا بر مان الدین از مریدان سابق ہست و در اعتقاد میاں یاراں
 ممتاز چہر اشاید کہ ذکر او بجهت خلافت بخدمت حضرت سلطان المشائخ
 نکنید حسین رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ من با قبیل خواہم گفت تا بحال
 قابل بجهت اینکار خدمت مولانا را بنجیست حضرت سلطان المشائخ
 بگذراند بجدہ سید خاموش و خواجہ مبشر و خواجہ اقبال را گفتند بفریب ط
 محبتی کہ خواجہ اقبال را بخدمت سادات بود و در حمایت ایشان ہرگز
 قبول کرد و خدمت مولانا را فرمود کہ شما مستعد شدہ بیایید تا بخدمت سلطان
 المشائخ بگذرانم چون خدمت مولانا بیامد اقبال خدمت مولانا را پیش
 برو سید خاموش نیز در آن محل برابرہ بود و سلطان المشائخ درین حال
 میان حجرہ چوب خانہ کہ بالاسے بام جماعت خانہ بود در پلنگ غلطیدہ تھا
 بالا کشیدہ فامارے مبارک ایشان از لحاف بیروں بود و انقض خواجہ
 اقبال بخدمت سلطان المشائخ ذکر کرد کہ مولانا بر مان الدین
 غریب بندہ قدیم مخدوم راپائے بوسے کند و امیدوار محبت مے باشد
 سلطان المشائخ چشم مبارک باز کرد و جانب مولانا و اقبال دیدن گرفت
 خدمت مولانا درین محل زمیں بوس کرد بجدہ اقبال ہم در نظر مبارک

حضرت سلطان المشائخ بقیہ جامہ ہائے خاص باز کرد و پیراہنے و کلابے کہ
 کہ صحبت سلطان المشائخ یافتہ بود و کشید پیش سلطان المشائخ بر دو دست
 مبارک سلطان المشائخ بر کس پیراہن و کلابہ نہا و بعدہ خواجہ اقبال و نظر
 سلطان المشائخ آں جامہ مولانا بر کمان الدین را پوشانید و گفت کہ شما
 ہم خلیفہ اید و دریں معرض سلطان المشائخ ساکت بود و سکوت لیل رخصت
 بعد از نقل سلطان المشائخ مولانا بر کمان الدین چند سال و حیات بود و
 بیعت بخلق خدا میداد چوں در دیو گیر رفت بر حمت حق پیوست و ہما نجا مدفن یافت
 و روضہ او امروز قبلہ حاجات خلق آں دیار است منہم آں صورت صفا آں سیرت
 و فاعاں شمع سابقاں آں صبح صادق آں صفا یقین آں مقتداے دیں
 مولانا و چہبہ الملیہ والدین یوسف کلاکری عرف چندیری کہ از خلفائے
 سابق سلطان المشائخ بود و زاید و عابد زمانہ و عاشق بجمال نور و وافر و اشت
 اورا اعتقادے و محبتے حضرت سلطان المشائخ را سخ بنو میرے عزیز بود و کلام خلا
 بے نظیر این بزرگ را مناقب کرامات بحدے است کہ قلم از رقم آں عاجز آید و خدا
 مولانا بر کمان الدین غریب رحمۃ اللہ بواسطہ خدمت مولانا یوسف بخدمت
 سلطان المشائخ پیوست چنانکہ خدمت مولانا یوسف بواسطہ مولانا عمر کلاکری
 عرض میدارد کہ کاتب حروف بر آنجملہ چوں این بزرگ از بہت ارادت اجازت
 میان یاران اعلیٰ سلطان المشائخ سابق بود و ذکر او از دیگران مقدم ہائے
 فاما چوں این بزرگاں حقوق صحبت مزینت بر کاتب حروف بیشتر داشتند بدین
 رعایت ذکر ایشان مقدم داشت و ذکر این بزرگ مشتمل بر سہ نکتہ است نکتہ اول
 در بیان محبت و عشق کمال اعتقاد مولانا و چہبہ الدین یوسف کہ در حضرت
 سلطان المشائخ داشت منقول است کہ وقتے خدمت مولانا یوسف
 بہ آرزوئے قہمبوس سلطان المشائخ بیرون آمد و در آں ایام سکونت خدمت
 مولانا در سرانے و ماری بود و از آنجا خیانت پور موازنہ شش یا ہفت کر وہ

متمم

نکتہ اول
منقول
است

باشد مولانا یوسف از خانه چند قدم معروض و در چهار یا پنج که در خاطر مبارک گذشت
 و با خود گفت که اے یوسف در حضرت سلطان المشائخ پیائے میروی
 و در راه شیخ قدم از سرے باید ساخت مصحح ما قدم از سرنیم در طلبی ستاں ۴
 فی الحال جانب خانہ سلطان المشائخ مالمق قدم آغاز کرد و سیوم الملق خود را
 فرو در خانقاه سلطان المشائخ دید و نیز منقول است که وقتے مولانا یوسف
 از کلاہری باشتیاق پیائے بوس سلطان المشائخ رواں شد چون سمن
 راہ رسید از غایت اشتیاق و خاطر مبارک گذرانید چه خوش باشد کہ این کس
 بہ پردو بیائے بوس حضرت سلطان المشائخ برسد بہدین خطرہ بود کہ
 حق تعالیٰ از برکت اعتقاد صاف و اشتیاق غالب اول پراں آورد و ہمینکہ
 جانب خانہ سلطان المشائخ سر بر زمین نهاد شیخ سعدی خوش گوید بیت
 اگر سرفرازی کنم از پیش اہل دل ۴ سر بر زمینم کہ مقام خجالت است ۴ ہمدیں
 حال بغایت ربانی در خاطر مبارک گذشت کہ در حضرت سلطان المشائخ
 بسر باید رفت کہ بیائے رفتن ہیج نباشد چوں این خطرہ مصمم گشت مولانا یوسف
 رحمۃ اللہ علیہ بسر رواں شدن آغاز کرد خدمت مولانا را حاسے افزود گرفت و چو شد
 چنانچہ از خود خبر نہ داشت چوں بنجد باز آمد سر مبارک خود را گرد آلود و دستار از جگر
 شدہ در گردن افتادہ یافت خود را بر سر آب ستارے دید بعدہ در آب ستارے
 وضو ساخت دستار بر سر بست بخد مت سلطان المشائخ و حطیرہ درآمد
 و بسعادت قدم بوس مشرف گشت و از آنجا کہ سلطان المشائخ مکاشف عالم بود
 حال ایں عاشق مشتاق در پیکر فرمود راے بود و در قنوج کہ بہمت اُو آب
 خوردنی از حوض پدہ کیار کہ در کیتہل است ہر روزے آوردند بر مادہ شترے
 کہ آنرا ساندنی گویند و در روانگی برباد بسقت کردیہ العرض در آں ایام مروے
 بود و کیتہل برینے کہ در قنوج مے بود عشق داشت بغراق اوسے سوخت کسے
 نے یافت کہ پیغامے بر فرستد تا آں عاشق بیچارہ آں شخص کہ آب پدہ کیار

برہائے جے بردیا اور سر عشق خود بکشا دو در و فراق گویاں برابر او رواں نشد و در
 حکایت عشق و اندوہ جگر سو بخت سے مشغول بود کہ خبر از خویش نداشت کہ در راہ چگونہ
 نیز و مصرع خبر از خویش ندارم کہ زمین سپرم بالغرض حکایت کنان در روز نشد
 حصار قنوج رسیدہ خواست کہ باز گردوں مرد کہ آجے برد او را گفت کہ در قنوج
 رسیدی اینک حصار قنوج مے نماید کجا باز مے گردی آں عاشق کہ مشغول
 بحکایات بود و بخود باز آمدہ گفت آہ مرا کشتی ایں سخن بگفت بلزید و بیفتاد و آتجا
 بتخانہ نزدیک بود و خود را بہزار حیلہ پیش و آں بتخانہ انداخت دید کہ برد آں بتخانہ
 نوشتہ اند اگر کسی از راہ دو دروازہ قطع آں مسافت اندازہ بشربناشد نبوے
 برسد کہ خوف تلف او باشد چہ کند پائے خود را بر رخن چرب کن و با آتش گرم
 کند بعدہ آں پائے با تھکائے دیو اسے بالا کن بغلطہ آں ماندگی و زحمت
 راہ از و دفع شود ایں علاج در نظر او آوردند دید کہ نزدیک بت چراسے پر بر رخن
 مے سوزد آں رخن کہ پائے خود چرب کرد و پائے بالا کردہ نزدیک چرخ
 داشت تا گرم شود و خود غلطیہ و خواب شد ساعتے بگذاشت آں ماندگی از و
 دفع شد ہ بود بالغرض عشق را غم بسیار ہست فایدہ ہائے بی شمار مے باید کہ او
 دریں صادق باشد تا بخورد نکتہ دوم در بیان یافتن مولانا و حبیب الدین
 یوسف انفاس نیک انواع نعمت ہا از حضرت سلطان المشائخ منقولست
 کہ روزے سلطان المشائخ را وقتے خوش بود دریں میاں خدمت مولانا
 یوسف درآمد و سعادت قدم بوس چل کرد سلطان المشائخ اقبال
 خادم را فرمود فلان کاسہ چوبیں پرازیوہ بکن و بیار اقبال ہچناں کرد سلطان
 المشائخ آں کاسہ چوبیں بہت مبارک گرفت فرمود کہ سنی سال ہست کہ ایں کاسہ
 بہت مولانا یوسف امروز تمہوداں مے کھم مولانا یوسف فی الحال دین
 فراز کردہ پیشتر شد سلطان المشائخ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کاسہ را در دامن
 مولانا انداخت فرمود حق تعالیٰ ترا تانے و ایمانے و امانے کراست کند آخر

نیکہ کردن
 بزرگوار

نکتہ دوم
 منقولست

پہلے

مولانا یوسف رحمۃ اللہ علیہ کثرت فرمودے ارزا روز بازار کہ سلطان المشائخ
 ایس دولت بمن ارزانی فرمود از ان منعت پیچ کمی نیست و حق تعالیٰ مراد
 امان خود میدارد و از حضرت پروردگار امیدوارم کہ مرا با پیمان خواہد برد منقو
 وقتے سلطان المشائخ را در زانوئے مبارک علقے حادث شد زانو آمار
 گرفت و در میکرد و ضعف غلبہ کرد خلقے از اطراف چنانچہ بد اوں و او
 و شہر ہائے دیگرے آمدند و میدان اعلیٰ نیز تمامی برائے عیادت آمدہ بودند
 مولانا یوسف ہم از چندیری آمدہ بود مولانا چوں اوّل قدمبوس محل
 کرد از برائے صحت ذات شریف فاتحہ التماس نمود بعد اتمام فاتحہ سوزانوں
 مبارک سلطان المشائخ دید دوم روز سلطان المشائخ فرمود چندیں کہاں
 آمدند و دعا کردند و شہر نیامد مولانا یوسف دیر و التماس فاتحہ نمود و بر زانو دید
 و روزانو آرامیدہ است و وجود سبک شدہ بعدہ سیوم روز سلطان المشائخ
 غسل صحت فرمود ہر یکے مبارک باد و صدقہ فرستاد خدمت شیخ یوسف چندیری
 نیز مبارکباد و صدقہ پیش برد فخر منقولست روزے در جماعت خانہ حضرت سلطان
 المشائخ مولانا یوسف چندیار دیگر نشستہ بودند درین محل مردے درے چند دریا
 آورد و گفت ازین م شیرینی تیار نمایند مولانا یوسف و یاراں چند درم دیگر
 ضم کر دند شیرینی بسیار تیار نمود و چوں شیرینی در میان نہادند ہر کسے دست
 بشیرینی برد مگر خدمت مولانا یوسف کہ دست کشیدہ داشت حاضران گفتند
 شما چرا شیرینی نمے خورید مولانا فرمود من از روئے طریقت خود را بند سلطان
 المشائخ مے دانم ذات شریف سلطان المشائخ حاضر است ایں شیرینی را
 بہ بندگی سلطان المشائخ باید برد تا در نظر ایشان خرج شود جملہ یاراں با شیرینی
 بحضرت سلطان المشائخ عرض داشت کردند کہ ما امروز از مولانا یوسف
 کلا کھری فائدہ یافتیم کہ آں فائدہ حاصل نشود مگر بریاضت حضرت سلطان
 المشائخ پرسید احوال چگونہ بود یاراں قصہ حال با تمام تقریر کردند خدمت

سلطان المشايخ بلفظ دربار فرمود در روش درویشی کس همتائے مولانا
یوسف نباشد دریں راه چوں سالکان ثابت قدم میروند منقول است که تخر
نام والی چندیری بود پیشترے از ختم او میدان سلطان المشايخ بودند حکم اشارت
سلطان المشايخ با خدمت مولانا یوسف نیز مجتبی و اعتقادے بسیار داشتند
و تربیت ایشان در نظرایں بزرگ بود ایں تهر شورے انگشت بدیں سبب جملہ
میرداں در المذاق رفتند خاطر مبارک خدمت مولانا یوسف نیز سبب فرقت
یاران نگرانے بود و یار در غایت اعتقاد و اخلاص بود و انجند خدمت مولانا یوسف
گفت دریں دیار لذتے نامذہ است مرا سمت لکهنوتی اقطاع شدہ است سمت
لکهنوتی عنایت فرماید خرج راه و بارکش جزاں من ہوتا خواہم کرد خدمت مولانا
یوسف فرمود کہ دریں مقام خود نیامده ام فرستادہ خدمت شیخ آمدہ ام بروم
پیش ایشان عرض دارم تا چہ فرماں شود بعدہ خدمت مولانا یوسف برائے
قدم بوس سلطان المشايخ در وہلی آمد چوں سعادت قدم بوس چل کرد و
عرض داشت کہ مردے مرا سے گوید کہ سمت لکهنوتی عنایت کن چوں من
دیاں دیار فرستادہ بندگی مخدوم رفتہ ام بغیر رخصت مخدوم از انجام گز نزدوم
سلطان المشايخ فرمود مولانا یوسف خواہ تو در چندیری باش
خواہ جائے دیگر ہر جا کہ خواہی بود در امان حق تقاے خواہی بود مولانا سر
برزیں نہادہ عرض داشت کہ چوں بندگی مخدوم اسم چندیری را بر بند
مقدم داشتند من ہم در چندیری خواہم بود سلطان المشايخ بدیں رعایت او
بر مولانا تحسین کرد بعدہ حضرت سلطان المشايخ خدمت مولانا را وداع
کرد و در چندیری رفت تکتہ سیوم در بیان خلافت یافتن خدمت مولانا و جلیہ
یوسف از سلطان المشايخ منقول است کہ در عہد علایکی والی از بادشاہ
برائے فتح چندیری بالشکر بسیار تعین شد و او از معتقدان حضرت سلطان المشايخ
بود حضرت سلطان المشايخ آمد و عرض داشت کہ مرا بادشاہ برائے مقامے قلب

تکتہ سیوم منقول

نام زکریا است اگر یارے از حضرت سلطان المشائخ نیز برنامزد شود و مادر پناه
 او برویم و امید فتح آن مقام و اثنی باشد سلطان المشائخ خدمت مولانا یوسف طلب
 فرمود و او را شرف اجازت خود مشرف گردانید و در ولایت چندیری روان کرد
 چون در آن مقام رسیدند در اندک روز فتح آن مقام شد و مولانا وجیه الدین سیف
 در آن مقام ساکن شد بعد از آن اگر کسی از خلق آن دیار براسے ارادت بکشت
 سلطان المشائخ آمدے فرمودے شما هم در چندیری بر مولانا یوسف
 ارادت آرید و بچنین تصور کنید گوئے بریں فقیر پیوستید بعدہ خلق چندیری
 بخدمت مولانا یوسف توجه کرد و مولانا یوسف از غایت اعتقادے که
 داشت گفت مادام که سلطان المشائخ در صد حیات باشد من خلق
 را دست بیعت ندیم ولیکن من جامه بلبیده وجود مبارک سلطان المشائخ
 یافته ام از آن پیش نهیم و شما را تلقین بیعت ارادت کنیم بچنین تصور کنید گوئے
 ذات شریف سلطان المشائخ حاضر است بریں بیج در صد حیات حضرت
 سلطان المشائخ چند کس بر مولانا وجیه الدین یوسف ارادت آورده بودند
 منقولست که در آخر عمر نیز کرم و مرحمت سلطان المشائخ بر مولانا یوسف
 مکرر شد در آن ایام که یاران اعلیٰ را بجهت خلافت اختیار میکردند و بعضی بیا
 دولت رسیدند خدمت مولانا یوسف علیه الرحمۃ بخدمت سلطان المشائخ
 طلب خدمت مولانا یوسف سر بر زمین نهاد و بریں محل خواجہ اقبال عرض
 داشت کرد که مرحمت شفقت مخدوم عالمیاں بر بیجاگان کہ سر بریں آستانہ
 نہادہ اند بسیار است اگر مخدوم جهانیاں از کرم وافر تجدد بیندہ خود را بنوازند و
 و پرورشے در حق بیچارہ خویش کرده باشد سلطان المشائخ رانیز چون مظلوم
 مرحمت بر او بود و فرمود اجازت مایشاں را سابق بود و در خیال خواجہ اقبال
 پیرا بن و کلاه کہ صحبت سلطان المشائخ یافته بود آورد و خدمت مولانا در نظر
 مبارک سلطان المشائخ پوشانید و گفت شما هم خلیفہ اید چون مولانا دست بوس

حضرت سلطان المشایخ گردید و پادشاه سلطان المشایخ فرماں شد که مولانا یوسف
 در ارادت اجازت سابق است این سعادت بر آن سعادت بیفزود و نور
 علی نور شد و خدمت مولانا بغایت معظم و مکرم بود و در کشف کرامات بروکشای
 بودند و کاتب حروف این بزرگ را دریافتند بود و ذوق مجلس او گرفته
 و بیشتر خلق دیار حنبری میدان اواند و روضه او هم در چند ریاست
 و خلق آن دیار بر آن بزرگ و پیر می کنند رحمة الله علیه منتهی آن صوفی خوش
 لقا آن زاهد دلربا که در تقوی و وسع و مکرم اخلاق و لطافت طبع میان یاران
 موضوع بود یعنی مولانا سراج الملت والدین عثمان که خلیفه سلطان المشایخ
 بود و او را شیخ سراج هم گفتند و از یاران که در او ده و دوازده سال در آن
 بندگان سلطان المشایخ شدند و در ارادت از همه سابق بود و در باب
 انقیاد مبارک سلطان المشایخ رفته که این آئینه هندوستان است و هم در آن
 جوانی که موئے ریش آغاز نشده بود از لکهنوی آمده سر ارادت بر آستانه
 سلطان المشایخ نهاده و در صحبت یارانی که ملازم سلطان المشایخ
 بودند پرورش یافته بعد از سال دیدن والده خود را و لکهنوی بر رفته و باز
 بحضرت سلطان المشایخ پیوست و بیشتر سال خدمت سلطان المشایخ
 مجرب و محال و فارغ الحال بود و عمر عزیز خود هم در کنج جماعت خانه سلطان
 المشایخ گذرانیده و کاغذ و کتب خود که جز آن دیگر رخته نداشت هم در
 کتابخانه و جماعت خانه میداشت الغرض چوں بعضی یاران اعلیٰ الشیخ
 فرمان سلطان المشایخ بجهت خلافت اختیار کردند خدمت این بزرگ
 را نیز اختیار کردند چوں تذکره آسامی این بزرگان پیش گذشت در باب
 خدمت مولانا سراج الدین فرمان شد که اول در جبهه در بکار علم است
 یعنی از علم و چندان نصیب غار و چوں این فرماں بسمع مولانا فخر الدین
 مرادی رسید بر لفظ مبارک او رفت که در شش ماه اصداء شنیدم که نعم الغرض

متمم

خدمت مولانا سراج الدین در کمر سن تعلم کرد و برابر کاتب حروف در آغاز تعلم
میزان و تصریف قواعد و مقدمات او تحقیق کرد و خدمت مولانا فخر الدین حجت
اللہ علیہ بہت او تصریف مختصر و مفصل تصنیف کرد از اعظامی نام نہاد و ہم در غایت
پیش مولانا فخر الدین زرادی خواند و پیش مولانا رکن الدین اندپی برابر کاتب
حروف کافیہ و مفصل و قدوری و مجمع البحرین تحقیق کرد و بمرتبہ افادت رسید
و خلافت نامہ او بنشان مبارک حضرت سلطان المشائخ مشرف گشت اس خلافت
پیش از آنکہ خود طرف ہندوستان غنیمت کند بدست شیخ نصیر الدین محمود در
او وہ فرستاد و خود ہم بخدست سلطان المشائخ ماند و بتعلم مشغول گشت چون
سلطان المشائخ بصد رحلت خرامید ستر سال دیگر تعلم کرد و ہم در حقیقۃ القدس
حضرت سلطان المشائخ جعل اللہ لجنۃ مشواہ و رکنہ خواجہ جہاں مرحوم نے بود
بعدہ چون خلق را در دیار دیو گیر روانہ کردند و بسعادت در دیار لکھنوتی رفت
و بعضے کتب معتبرہ از کتابخانہ حضرت سلطان المشائخ کہ وقف بود بہت مطالعہ
و بحث و جامئہ سے سلطان المشائخ کہ باوقات خوش یافتہ بود برابر خود بردو آں دیا
را بحال ولایت خود بسیار است خلق خدایے را دست بیعت دادن گرفت چنانکہ
بادشاہان آں ملک اخل مریدان او آمدند و عمرے بحال یافت و بر خور داری
تمام و در آخر عمر بہت مولانا رکن الدین اندپی کہ استاد او بود و بہت کاتب
حروف کہ ہم سبق او بود بوجہ یادگار چند گاہ تنکہ نقرہ فرستاد و حقوق ماتم را
رعایت کرد و حق تقایے از و قبول گرداناد چون وقت نقل او رسید و اول لکھنوتی
قدیم بہتہ دفن خود مقابلی اختیار کرد اول در آن مقام بعضے جاہا حضرت سلطان
المشائخ کہ برابر خود بردہ بود بتعمیم تمام دفن کرد و بر آں گورے ساخت بعدہ چون
نقل شد وصیت کرد کہ مراد پیاں گور جاہاے سلطان المشائخ دفن کنند
چون بر حمت حق پوست ہم در پیاں گور جاہاے سلطان المشائخ دفن یافت
رحمۃ اللہ علیہ و روضہ اواز برکت جامئہ سے سلطان المشائخ قبہ منہ مستات است

وخطا سے اوتنا میں غایت در آں دیار خلق خدا سے راست بیعت سے دہند۔
 منہج اں کان ذوق آں مایہ شوق آں زامہ با کمال آں عابد با جمال یعنی مولانا
 شہاب الملک والدین امام حضرت سلطان المشائخ کرامت و علمت
 و راسے آں تواند بود کہ بشرف امامت سلطان المشائخ مشرف شد و نیچ وقت منظوم
 نظر سعادت بخشش این جنیں بادشاہ کہ بادشاہان جہاں میں محتاج نظر جان بخش
 ابوہریرہ لعل خط مے گشت الغرض چوں خدمت لانا شہاب الدین علیہ الرحمۃ
 بدولت ارادت سلطان المشائخ رسید فرمان شد تا خواجہ توح را کہ ذکر او
 میان اقربا سے سلطان المشائخ مسطورست تعلیم کند و جبرہ خورد کہ در میان عجمانہ
 بود و الہ او شد و میان یاران خدمتگاران حضرت سلطان المشائخ پرورش
 مے یافت سالہاد آرزو سے آں بود اگر نبوعی یکبار امامت سلطان المشائخ
 بکند گو سے سبقت بدیں دولت از ہم سران خود و بودہ باد الغرض ہر کسے بہت
 دریافت این دولت سببے انگیزت فاما مقام امامت سلطان المشائخ شیخ زائد
 راستیں صفا تقویٰ و یقین خواجہ محمد بن مولانا بدرالدین اسحاق نبیرہ شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس مدسره الغریز کہ مناقب ایشان میان
 نبیرگان شیخ شیوخ العالم تحریر یافتہ است مفوض بودیں شغل دینی خاصہ او گشت
 کسے را جمال تدخل نبود و اگر کسے در غایب این بزرگ امامت کرد بہ نیابت او کرد
 چنانکہ خواجہ موسے برادر خواجہ محمد مذکور خدمت مولانا شہاب الدین رحمۃ اللہ
 علیہ دین باب بخت الد کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ مشورت کرد خدمت والد
 رحمۃ اللہ علیہ فرمود شما باید کہ مدام منتظر این دولت باشید اگر وقتے خواجہ محمد و خواجہ
 موسے را غیبت شود من با قبیل خادم خواجہ گفت تا شمار بہت امامت پیش
 فرستد بدیں سبب خدمت مولانا ملازمت مے کرد تا وقتے خواجہ محمد و خواجہ موسے
 را غیبت شد فی الحال خواجہ اقبال خدمت مولانا را پیش فرستاد و خدمت لانا
 اسکانے داؤد سی داشت کہ پرندہ در ہوا و جنب رہ بر زمین بالخان خوش او

و مدہوش مے گشتند خدمت مولانا شہاب الدین دریں امامت قرآتے بغایت
مُرق و خوش خواند چنانکہ سلطان المشائخ را وقتے پیداشت و والد کاتب حروف
رحمۃ اللہ علیہ مے فرمود چوں سلطان المشائخ از نماز فارغ شد و مُصلّے بر کفّت
مبارک انداخت و در مقام معبود خود رواں شد خدمت مولانا آمد در پائے مبارک
حضرت سلطان المشائخ افتاد شیخ سعدی خوش گوید میّت گردست و
ہزار جاخم بر پائے مبارکت فشاخم و سلطان المشائخ قامت چوں مضروان را
خم کرد تا سر مولانا را کہ بر پائے مبارک حضرت سلطان المشائخ نہادہ بود و در دار
در اثناے ایں حال مُصلّے از کفّت مبارک سلطان المشائخ بر پشت مولانا شہاب الدین
رحمۃ اللہ علیہ افتاد و اں مُصلّے مولانا شہاب الدین را عطا فرمود و الغرض ہمارا ایں
خواجہ محمد امام را غیبت زیارت شیخ شیعہ العالم در اجودہین شد مولانا
شہاب الدین بحکم نیابت بدولت امامت سلطان المشائخ مستقیم گشت و تا اں
غایت کہ سلطان المشائخ در صدر حیات بود خدمت مولانا شہاب الدین
از خدمت سلطان المشائخ بشرف امامت تا آخر عمر مشرف بود چوں سلطان
المشائخ بصد جنت خرامید خدمت لانا طرف دیو گیرفت و خلق خدای را دست
بیعت دادن گرفت و در کار اعتقاد و محبت سلطان المشائخ نہایت کوشید
فاما ہم از مولانا شہاب الدین علیہ الرحمۃ روایت مے کنند کہ مے فرمود در اں وقت
کہ خلافت نامہ کتابت مے شد سلطان المشائخ را فرمود کہ تو چرا کاغذ نئے ستانی
پشیمان خواہی شد من عرض دادم کہ بندہ را ہمیں نظر شفقت و مرحمت نمود
عالمیاں بسندہ ہست نیز خدمت مولانا شہاب الدین مے فرمود کہ من وقتے
در صحن جماعت خانہ ایستادہ بودم و سلطان المشائخ بالائے بام جماعت خانہ در مقام
مہر و شستہ بود و پیش سلطان المشائخ سید السادات سید حسین کہ عم
کاتب حروف بود حاضر بخد مت سلطان المشائخ خدمت سید حسین عرض
مے کرد اگر بندگے مخدوم از یاراں کسے را اختیار کرد ایں بندگان در غیبت مخدوم

نظر بر آں دارند درین محل سلطان المشایخ جانب صحن جماعت خانه دید و فرمود
 که بارے این جوان چوں خدمت السیادات جانب صحن جماعتخانه نظر کرد دید که
 من ایستاده ام بعدہ سلطان المشایخ فرمود کہ من مایں عزیز راے گویم آبی که
 بجہت وضوے من گرم مے کند بیاں آتقی ضی کن این جوان رعایت ادب میکن
 و بلبل آب میورد و وضوے کند الغرض خدمت لانا شہاب الدین مے فرمود چوں
 خدمت السیادات از پیش سلطان المشایخ بیرون آمد مراد را مقام ایستاده
 دید مرحمت فرمود و بشارت مرحمت سلطان المشایخ کہ در باب من بود رسانید من
 خود را چوں بدیں مرتبہ نمیدیدم بخیرت السیادات گفتم کہ باز با من مسکین طیبست
 آغاز کردے خدمت السیادات بحدے گفت کہ این مرحمت در حق شما بود
 و عرض کرد کات حروف بر آنجملہ یقین است تا خدمت مولانا را بنوعی از حضرت
 سلطان المشایخ اجازت نشدہ است درین کار دینی شروع نکرده است
 زیرا چہ بہرہ جوہ باوصاف ستیہ موصوف بود گمان آبی نباشد کہ این چنین بزر
 در کار دین بر سلطان المشایخ افترا کن بنوعی اذن شدہ باشد آمیم بر سر
 حرف خدمت مولانا شہاب الدین را رحمۃ اللہ علیہ سماع غلو تمام بود و بہر
 غوا مضل آن وقوفے کلی داشت قصے و بکائے باذوق کردے و از سماع
 راحتی بکمال گرفتے چوں از دیوگیر و شہر و ہلی آمد بعد مدت مدید بر حمت حقیقہ
 پیوست ہم در فناء شہر و ہلی در جوار خانہ خود مدفون گشت رحمۃ اللہ علیہ
 باب پنجم در بیان مناقب فضایل کرانات بعضی یاران اعلیٰ کہ بشرف ارادت
 و قربت سلطان المشایخ نظام الحق و الشریع والمملتہ والدین مخصوص شہر
 بودہ اند و از فلک لای علی تا تحت التری از شفقت حضرت سلطان المشایخ
 جعل اللہ صدرا بختہ مشواہ در تحت تصرف ایشان بود مصرع و بَنُو حَنِيفَةَ
 کَلَّمَهُمْ أَحْيَاءُ امیر خسرو خوش گوید مثنوی حضرت امیر خسرو
 از مریدانش رہ روان یقیں

ہر یکے وایے ولایت دیں

از مریدانش رہ روان یقیں

ابو فرزند
 ابو حنیفہ کو فی حقیقت
 علیہ السلام
 نیکان و بہت اند

ہمہ شیطان کش و فرشتہ خدم بر سر از شین شرع ساخته تاج ملک حدت بنام ایشان است نام من زان ستودہ کیشاں باد	وزر ویش بر ہوا نہادہ قدم دل شاں عرش و سجدہ شاں معراج بندہ خسر غلام ایشان است حشر من در میان ایشان باد
--	--

منہم آں پیشواے اصحاب طریقت آں مقدم ارباب حقیقت کہ در علم وزہد
و دوع و تقویٰ آراستہ و بر سیرت و صورت سلف بود یعنی خواجہ ابوبکر منہ
رحمۃ اللہ علیہ کاتب حروف از والد خود سید مبارک محمد کرمانی سماع دارد کہ خواجہ
ابوبکر منہ مصاحب سلطان المشایخ بود و وصیبت یکدیگر بسیار بودہ اند
و پیش از آنکہ سلطان المشایخ بشرف خلافت شیخ شیوخ العالم فیرا بحق
والدین قدس مد سرہ العزیز مشرف شو خواجہ ابوبکر گفتہ بود بخدست
سلطان المشایخ چون شما بسعادت خلافت حضرت شیخ شیوخ العالم
شیخ کبیر مشرف گردیدین بخدست شما ارادت بیارم چون سلطان المشایخ بابت
خلافت دیگر سعادت ہائے دو جہانی از حضرت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر مشرف
و در شہر آمد بعد چند گاہ ہر کسے بجهت بیعت التماس کردند و فراموش نمودند فاما
سلطان المشایخ را مطلوبوں بود اگر اول مردے صالح و متقی بدولت
بیعت برسد و ریز کار دینی برکتے باشد بعد سید محمد کرمانی جد کاتب حروف
رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابوبکر منہ را گفت کہ شما را بجهت بیعت بخدست سلطان
المشایخ وعدہ بود خواجہ ابوبکر گفت آری فاما نعمتے بوقت خلافت یافتن
از خدمت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر قدس مد سرہ العزیز سلطان المشایخ
یافتہ است اگر آں نعمت را من مواینہ و مشاہدہ کنم بخدست سلطان المشایخ
ارادت بیارم ایں سخن بخدست سلطان المشایخ رسانیدند حضرت سلطان المشایخ
بیچ گفت چون چند گاہ ہرین بگذشت قتی جناب سلطان المشایخ از زیار
شیخ الاسلام قطب الدین بخت یار نور اللہ مرقدہ بازگشتہ بود چون در روز

بزرگ که درون شهر دلی است رسید خواجه ابو بکر پیش آمده بود و دید که از ناحیه
 مبارک سلطان المشایخ نورے ساطع شده است که لمعان آں نور با آسمان
 میرسبجودیکه خواجه ابو بکر رحمة الله علیه آں نور معاینه کرد سلطان المشایخ
 را گفت که اے مخدوم مراد دست ارادت بدی سلطان المشایخ گفت که اے
 خواجه ابو بکر شما منتظر برہانے بوده اید گفت آری اے این ساعت آں برہان
 و آں نعمت در ناحیه مبارک شما معاینه کردم سلطان المشایخ بتسم کریم
 در اثناے راہ دست بیعت داد و کلاه مبارک خود بر سر او نهاد و قبر خواجه ابو بکر
 ہم در حیطه سلطان المشایخ در میان چوترہ یاران است رحمة الله علیه
 ضعیف گوید ریاضی نورے کہ زپیشانی آں ماہ بتافت * طلعت ندگان مصیبت
 دریافت * یکنڈرہ ازاں نصیب میں بندہ رسید * من توشہ آخرت ازاں خواہم
 ساخت * متہم آں عالم ربانی یعنی قاضی محی الدین کاشانی کہ بوفور علم و حلم
 و زہد و تقوی و روح میان یاران اعلی مشہور بود و آں بزرگ از دو دمان علم
 و کرامت بود و نہ قاضی قطب الدین کاشانی و ستاد شہر بود و باچندین
 فضائل دولت ارادت حضرت سلطان المشایخ کہ سر ہمہ سعادت ہاست
 آں نیز دریافت شیخ سعدی خوش گوید بیت حریف مجلس ما خود ہمیشہ دل مجر
 علی الخصوص کہ پیرایہ بروستند * و در نظر مبارک سلطان المشایخ عزتے
 تمام داشت و آں زمان کہ بخت سلطان المشایخ درآمدے سلطان
 المشایخ قیام تمام آوردے و آں دولت از یاران کم کسے را بود و بوجو د آں
 بزرگ مجلس ہار کشیدے و مشکہاے علمی کہ خدمت قاضی را بود از حضرت
 سلطان المشایخ حل کروے و حکایات اہل طریقت در موزات عشق
 و سوالات و جوابات لطایف بسیار بودے چنانکہ شممہ ازاں در کتاب محل
 خود کتابت یافتہ است در نظر صاحب دلائل عالم خواہد آمد و بعضے یاران را کہ بجد
 سلطان المشایخ محل نشستن بنودے منتظر رسیدن قاضی محی الدین

مہتمم

کاشانی سے بودند تا بطغیل میں بزرگ در مجلس سلطان المشایخ نے نشستن
 و ذوق ہائے گرفتند و خدمت قاضی محی الدین بری از تکلف بود و طریقہ اہل
 سلف داشت ہم در ابتداء ارادت از تعلقات نیامی دست بد او مثال ادرار کہ
 مایہ دانشمندان است بخد مت سلطان المشایخ آورد و بارہ کرد و فقر و محاجہ
 پیش گرفت چوں مدتے بریں برآمد و بیشترے افعال خیر و خدمت قاضی سلطان
 المشایخ مشاہدہ کرد و معرض خلافت خود داشت بدست مبارک خود کاغذے
 نوشت نسخہ آں این است بسم اللہ الرحمن الرحیم ہے باید کہ تارک دنیا باشی بسو
 دنیا و ارباب نیامال نشوی و دیہ قبول کنی و صلہ با دشنامان نگیری و اگر مسافر
 بر تو رسد و بر تو چیزی نہا شد این حال را غنیمت و نعمت شمری از نعمتہای الہی
 فَإِنْ فَعَلْتَ مَا أَمَرْتُكَ فَعَطْمِي بِكَ أَنْ تَفْعَلَ كَذَلِكَ فَأَنْتَ خَلِيفَتُنِي وَ
 أَنْ لَكَ تَفْعَلَ فَإِنَّ اللَّهَ خَلِيفَتُنِي عَلَى الْمُسْلِمِينَ منقول است چوں شد
 فقر و فاقہ خدمت قاضی را بسیار شد و اتبلع قاضی کہ در ناز و نعمت ہا
 و کسوت ہاے پاکیزہ خو گرفتہ بودند قاضی را در غلبہ اشتہار و معتقدے ہما
 و ماثر بزرگے خدمت قاضی بغیر خواست او بخد مت سلطان علاء الدین
 بیان کرد سلطان فرمود قضاے او وہ کہ موروث قاضی محی الدین
 بالانعامات و قریات بسیار بد و مفوض دارند چوں میں خبر بقاضی رسید دیدن
 حضرت سلطان المشایخ آمد و این کیفیت عرض داشت کرد کہ سلطان
 بغیر خواست من این چنین فرمانے دادہ است تا فرمان مخدوم چہ باشد
 سلطان المشایخ بجز و شنیدن این معنی از خدمت قاضی برنجید و فرمود
 کہ البتہ مثل تمنی در خاطر تو گذشتہ باشد انگاہ این معنی برائے تو پیش آ و ردہ اند
 این سخن فرمود و توجہ و تلمظ در باقی کرد الغرض خدمت قاضی را بدین سبب
 حیاتے منقض و روزگارے مشوش پیش آمد و همچنین گویند کہ آں کاغذ حضرت
 سلطان المشایخ بدست نوشتہ دادہ بود باز طلبید و در گوشہ نهاد و تا

پس اگر
 یعنی تو چیز را کہ
 فرمودیم نہا پس
 گمان من بتو
 است کہ بکنی
 بچنان پس تو
 خلیفہ ما هستی و اگر
 نکردی تو موافق
 فرمودہ پس اللہ
 خلیفہ ما است بر
 مسلمانان ۱۲

و تا یک سال مزاج سلطان المشائخ بر قاضی متغیر بود چوں یک سال تمام بگذشت
 بعد مزاج سلطان المشائخ بر قانون قدیم باز گشت خوش شد و خدمت قاضی
 تجدید بیعت ارادت مشرف گشت الحمد لله علی ذلک فاما خدمت قاضی هم
 در حیات سلطان المشائخ بر حمت حق پیوست رحمة الله علیه منہم آن مقتدا
 علما آن پیشوای صلحا متبع کثرت علوم و استاذ زمانه آن متبیین بکشف
 دقایق در وقت خود یگانہ یعنی مولانا وجیہ الدین پانکی کہ در زہد و ورع و
 تقوی و شدت حجاب و ترک و تجرید در زمان خود مثل نداشت و ثمره از
 فضائل آن بود کہ بدولت ارادت سلطان المشائخ قدس سرہ مشرف
 گشت و قتی ایں بزرگ مے فرمود کہ من در پانی پت میرقم در اثنای راه
 صوفیہ را دیدم پیدا شد در دل من نوعی انکار آورد آن صوفی گفت
 یا مولانا چیزے مشکل داری و مرا از علیہ شبہات مانده بود ہر یکے مگفتم
 او جواب موعجہ گفت چنانکہ خاطر من مے آسود تا آن حد کہ سلاہ قضا و قدر
 را ہم بیان شافی فرمود بعد اتمام بحث پرسید تو میر کیسی گفتم من مریض
 سلطان المشائخ نظام الحق والدین قدس سرہ العزیز او گفت شیخ
 نظام الدین قدس سرہ العزیز قطب است منقول است کہ وقتے خد
 مولانا وجیہ الدین رحمة الله علیه بزیارت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الیہ
 در اجودہن رفتہ بود چوں نزدیک روضہ شیخ شیوخ العالم زمین بس
 کرد و نشست آوازے از روضہ برآمد کہ خوش آمدی ابو حنیفہ پانکی
 و ایں بزرگ ہرگز کتابے بر خود نداشتے و بوقت سبق گفتن فحول علما
 بزانوے ادب بخدمت مے نشستندے نسخہ بدست نگر فتے و ہر بار بختے
 کہ تقریر کردے کرت دیگر ہماں بحث بقریر دیگر فرمودے منقول است
 کہ خدمت مولانا را باہتر خضر ملاقات بود بحکم اشارت او بشرف ارادت
 سلطان المشائخ مشرف گشتہ وقتے کہ ایں بزرگ بخدمت سلطان المشائخ

آمدے در جامعہ خانہ بودے بر مایہ ہشتے روزے کفشہاے پائے ایں بزرگ را از جامہ تختانہ کسے برود
 ایں خبر بخندت سلطان المشائخ رسانیدند سلطان المشائخ کفشہاے خاص پائے مبارک
 خویش بمولانا داد خدمت مولانا آن کفشہاے پائے مبارک خاص دست کردہ تقبیل کنناں
 بیرون آمد و کوہ ستار مبارک فرود آورد و کفشہاے پائے مبارک حضرت سلطان المشائخ در کوہ ستار
 مبارک پیچید بر سر بست پابرہنہ در خانہ رفاں شد ہر کسے از یاران گفتند سلطان المشائخ کفشہاے
 پائے مبارک خود کہ شمار احطاکردہ است براے آنکہ در پائے پوشید پائے برہنہ نزدیک خدمت مولانا
 فرمود کہ ایں تاج سرست کہ امروز از حضرت سلطان المشائخ انعام من شدہ است مرا بچل مایاے آں
 باشد کہ در پائے کھم ایں سعادت برابر سر کردہ و فرمایم ہر بزرگے خوش گوید عیت در بنگا آنجا کہ ترا حلقہ گوشت
 در چاکری آنجا کہ ترا پائے مرا سر و الغرض بخندت سلطان المشائخ رسانیدند
 کہ مولانا وجیہ الدین بچنین کردہ سلطان المشائخ فرمودہ مولانا را بگوئی تا ہم ازینجا
 بزیاارت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار قدس اللہ سرہ العزیز برو و مولانا بزیاارت
 شیخ الاسلام قطب الدین رفت ہم در مقبرہ شیخ الاسلام قطب الدین کفشہاے
 پائے خود یافت و تنے مولانا وجیہ الدین بخندت سلطان المشائخ مے آمدند
 چوں در میاں باغات کرہ رسید دید پیرے در صورت زما و دوزیرے عبا و تنجا
 بردوش و عصا بردست تسبیح در گردن پیش آمد سلام گفت آغاز کرد کہ من مرد کام
 از دور دست رسیدہ مرا در ہر علمے مشکلی ماندہ است میخواہم از تو حل شود مولانا
 وجیہ الدین فرمود کہ نیکو باشد آں مرد و تقریر و انشمن اں سوالات آغاز کرد و مولانا
 وجیہ الملک جواب مے گفت و در تحمیر مے شد کہ ایں مرد از شہر نیست چندین علوم
 از کجا حاصل کردہ است چوں از بحث فارغ شد مولانا وجیہ الدین را پرسید
 کہ شما کجا میرید مولانا فرمود بخندت سلطان المشائخ نظام الحق الدین
 آنم و گفت کہ سلطان المشائخ نظام الدین چنداں علمے ندارد من او را
 بسیار دیدہ ام شما با چندین علوم پیش او کجا میرید مولانا گفت کہ خیر مولانا ازینجا
 چہ مے فرماید سلطان المشائخ بجز است و دروئے مبارک او از علم من کدنی

آراسته است باز آن مرد گفت که کرات با شیخ نظام الدین ملاقات کرده ام و چند
علم نذر در بر و کجا میروی مولانا و جیل الدین گفت لاجول و لا قوه الا بالله مولانا ازینها مگو
همینکه کلمه لاجول و لا قوه مولانا و جیل الدین بیاں رانداں مرد نزدیک شد و سخن گفت
و در شده مولانا و جیل الدین دوم بار کلمه لاجول گفت این مرد و تر شده چنانکه مولانا
را معلوم شد که آن مرد شیطانست کلمه لاجول مکر گفتن گرفت بعدی که از پیش تها
شده چون خدمت مولانا بنجدست سلطان المشایخ رسیده پیش از آنکه این ماجرا
عرض میدارد بنویس باطن فرموده که مولانا آن مرد و لایکوشناختی و الا و راه تو زده بود
منقول است که طعانی که غداے مولانا بودے اسباب آن خود آوردے و در
دیگ حکمت پخته چنانکه از آسیب بچ آفریده بدال نرسیده و میرا بنی ستم و دستار
میان بستی و جامه های مبارک بیشتر حال شکر رنگے بود و بعضی غافلان و خوش
خدمت مولانا و جیل الدین بنجست نسبت کردے و خدمت ایشان در کمال علم و عقل
بودند شیخ سعدی خوش بلیت سعدیان نزدیک راس عاشقال و خلق مجنون اند
و مجنون عاقل است و آخر الامر از دار دنیاے نجات کرد و دیدار القاری پیوست
و بر سر حوض شمسی در حظیره قاضی کمال الدین صدیهاں مرحوم و قلمغیاں مرحوم
که ایشان نسبت شاگردی داشتند بالادست هر دو بزرگ مدفن یافت رحمة الله علیه
سنتیم آن فضل زاداں زین عبا و مولانا فخر الملة و الدین مروزی که بحال مع
و کمال تقوی آراسته بود و حافظ کلام ربانی و از مصاحبان و مریدان سابق
سلطان المشایخ بود و آخر عمر بنجدست سلطان المشایخ و رعایا پور ساکن
شد و بمبالغه تقوی به نهایت ترک و تجرید کوشید و پیوسته کتابت کلام مجید کرد
و از اختلاف خلق مجر و زیستے و در غایت عظمت و کرامت بود و بامردان غیب
ملاقات داشت و متقی این بزرگ بنجدست سلطان المشایخ گفت که مرا شکی
غالب شده بود و پیش من کسی نبود که آب بطلم کوزه آب پراز غیب پیدا شد آن
کوزه شکستم آن بنجسته شد و گفتم که من آب کرامت خواهم خور و حضرت سلطان المشایخ

تقوی

سنتیم

فرموده کہ بایستے خورد الکرامۃ لا یؤذ ازینہا بسیارے باشد وقتے من نہ خواهم
کہ شانہ کنم پیش من کسے نبود کہ شانہ بیارد ویریں میان دیو و بیشگافت از دیوار شام
سیرول آمد بستم و شانہ کردم سلطان المشائخ رقعہ بخط مبارک خود بجانب این
بزرگ در بیان محبت رب العالمین در قلم آورده بود و دریں کتاب در خطہ نیست
تحریر یافته است در نظر مبارک حجاب در گاہ بے نیازی خواہ آمد آخر الامر چو
این بزرگ نقل کرد ہم در خطہ سلطان المشائخ در چو تر و یاراب من خدمت یافت
علیہ منہم آل عالم علو دینی آں صاحب اسرار یقینی یعنی مولانا فصیح الدین
کہ بو فور علم و فضل و تقوی و ورع آراستہ بود و از بیشتر یاران اسطی و ارادت سابق
بود و در مجلس سلطان المشائخ اکثر سوالات علمی و استکشاف رموزات عالم حقیقت
او کردے و بجوابہاے شافی مشرف گشتے و در آوان تعلم خدمت مولانا فصیح الدین
و قاضی محی الدین کاشانی در خدمت یکدیگر بیار بودندے و در مجلس مولانا
شمس الدین قوشچی و طبقہ اول علم اصول فقہ تحقیق کردہ و میان علما بو فور علم
و ذکاے طبع مشہور گشتے چوں بفضل ربانی جذب رحمانی خدمت مولانا فصیح الدین
را در بر و خواست در راہ حقیقت شروع کند و آں علم را بعمل مقبول گرداند از مجلس
منزوی شد و اندک تعلق و تعلیم فرزندان ملک بیکرس باریک سلطان غیاث الدین
بلبن کہ سبب نفقہ ضروری فرزندان داشت ترک داد و نظر بر کرم حق داشت
فرزندان مولانا مزاحم شدند کہ ترک تعلیم گرفتہی حال قوت چہ خواہد بود مگر از زیر
مصلئ چیزے پیدا خواہد شد الغرض مولانا را یارے بود چوں ترک و تجرید مولانا
را شنید چند تنکہ آورد و زیر مصلئ مولانا ہناد چوں آں یار باز گشت خدمت مولانا
حرم محرم خود را طلبید گفت بیا چیزے زیر مصلئ است بردار چوں ازین حال
قاضی محی الدین کاشانی را تحقیق شد دیدن خدمت مولانا آمد از حال ترک و
تجرید بحق مشغول گشتن روشن شد باز گشت بعد چند روز خدمت مولانا فصیح الدین
دیدن قاضی محی الدین کاشانی رفت بعد ملاقات قاضی محی الدین گفت کہ

من کتابے در سلوک مشائخ مطالعہ سے کردم در اک کتاب دیدم کہ روز قیامت
 اَمَّا وَصَلْتُ نَاسًا ہر کسے از خلائق زیر علم بزرگے کہ برو پیوند کردہ ہست خواہد بود
 و مراد در خاطر گذشت کہ من دست بزرگے از بزرگان دین بگیم و سعادت آخرت
 خود را در حمایت او اندازم اکنون ما را واجب است کہ در طلب بزرگے از بزرگان
 دین شوم و بخدمت او بیعت کنم و دو آں ایام صد بزرگ تیش صاحب دعوت و ارشاد با وفور کرامات و
 شہر بودند و ایں ہر دو بزرگ در اندیشہ و اجتہاد آں شدند کہ مہد کلام بزرگ شوند ہم دین میان دو خاطر
 ایشان گذشت کہ سید است پس بزرگ و صحبت مشائخ کبار در تہذیب و برویم و ازو پرہیزیم بہر کہ او
 اشارت کند بر وہیو نہ کنیم چوں بخدمت آں سید رفتند و کیفیت خود باز نمودند او گفت بارے
 سلطان المشائخ نظام الحق و الدین خلیفہ شیوخ العالم فرید الحق و الدین
 قدس سرہما عزیز کہ بوفور علم و کمال عمل عقل و عشق و وہو و ذوق آراستہ است
 و در آں ایام سلطان المشائخ در غیاث پور آمدہ سکونت کردہ بود و ایں ہر دو
 بزرگ در غیاث پور آمدند چوں بسعادت قدسوس و بشرف مکالمہ مشرف
 گشتند بخدمت سلطان المشائخ عرض داشت بیعت نمودند سلطان المشائخ
 فی الحال قاضی محی الدین کاشانی را دست بیعت داد و مولانا فصیح الدین را
 گفت کہ در باب شما از شیوخ العالم ہر سہ مجروح استماع ایں سخن مولانا در عالم
 تخیل افتاد کہ شیوخ العالم بر حمت حق پیوست سلطان المشائخ چگونہ خواہد
 پرسید این معنی در خاطر گذرانید و سہ گفتم و روے بر زمین آوردند و باز گشتند چوں
 کرت دوم بخدمت سلطان المشائخ پیوستند سلطان المشائخ فرمود کہ مولانا
 من کیفیت شما بخدمت شیوخ العالم گذرانیدم در محل قبول افتاد شما
 بیعت کنید چوں خدمت مولانا بدولت بیعت رسید از سلطان المشائخ سوال
 کرد کہ مخدوم شیوخ العالم بار بقای پیوستہ مخدوم از کہ پرسید فرمود کہ در ہر کار
 کہ مرا تر و دبیش آید از شیوخ العالم ہر سہ و حکم فرمان ایشان کار کنیم الغرض
 خدمت مولانا بفضائل بسیار و عبادت و زہادت و لطافت بیشمار آراستہ بود

و بچنیں گویند ہم در حیات سلطان المشایخ مجاز گشته بود بر محبت حق پیوست رحمت اللہ
 علیہ منہم اے سلطان الشعرا بر مان الفضلا امیر خسرو و شاعر رحمتہ اللہ علیہ کہ گوے
 سبقت فضل از متقدماں و متاخران برده بود و باطن صاف داشت طریقه
 اہل تصوف در صورت و سیرت او پیدا بود اگرچہ تعلق بہ بادشاہاں داشت فاما
 از انہا بود کہ گفتہ اند مصلح مکر بخد مت سلطان بہ بند و صوفی باش و کاتب حرف
 از والد خود رحمتہ اللہ علیہ سماع دارد کہ مے فرمود در آل روز کہ امیر خسرو تولد شد
 در جوار خانہ امیر لاچین پدر امیر خسرو دیوانہ بود صاحب نعمت پدر امیر خسرو
 امیر خسرو را در جامہ پیچیدہ پیش آں دیوانہ برد دیوانہ فرمود آوردی کسے را کہ
 دو قدم از خاقانی پیش خواہد بود الغرض چوں بجد بلاغت رسید بشرف اراوت
 سلطان المشایخ مشرف گشت و با انواع مراحم و شفقت مخصوص گردید و بنظر
 خاص ملحوظ شد و در آل ایام سلطان المشایخ در خانہ کراوت عرض جدا دین
 امیر خسرو نزدیک دروازہ مندرہ پیل مے بود امیر خسرو در آل ایام در آغاز شعر
 گفتن بود ہر نطقے کہ گفتے بخد مت سلطان المشایخ گذرانیدے تا روزے
 حضرت سلطان المشایخ فرمود طرز صفایاں بگوے یعنی عشق انگیز و
 زلف و خال آمیز از آں روز باز کہ امیر خسرو علیہ الرحمۃ در زلف و خال بتا
 پیچید و آل صفات دل آویز را بنہایت رسانید بعدہ دیوان بتدی و تہی
 برابر قاضی معز الدین پایچہ پدر مولانا رفیع الدین پایچہ بخد مت سلطان المشایخ
 بنام گذرانیہ و رموز و اشارات آں تحقیق کرد و از میان شعراے ہم پیش
 بادشاہان بلند مرتبہ مشہور گشت و با اعتقاد صادق در محبت سلطان المشایخ
 بحدے کوشید کہ شایان محرمیت اسرار آنحضرت گشت روزے در مدح سلطنت
 المشایخ پیش سلطان المشایخ شعرے گذرانید فرماں شد کہ چہ مے خواہی چو
 ہوس سخن در نظم داشت شیرینی سخن خواست فرمان شد کہ آں طاس شکر کنیز
 کہت است بیار و بر سر خود تبار کن و قدرے ہم از اں بخور امیر خسرو و بچناں

محرر

مدار اہل طیفقت لباس طام شہد
 کز خدمت سلطانت یزداد و حق باس
 صبح اولیست

کرد لاجرم شریخی سخن او شرق و غرب عالم گرفت و فخر شعراے سلف و خلف گشت
 و دیدیں درخواستے کہ او کروا جابت مقرون شد تا آخر عمر پیشانیہا خور و کہ چرا بہتر از
 نخواستم از کتبے کہ انشاے او کتابخانہ پر گشت و اگر کتابے تمام کر دے و بخدمت
 سلطان المشایخ گذرانیدے سلطان المشایخ آں کتاب بردست کر دے
 و فرمودے کہ فاتحہ بخوانیم و پچنان بردست امیر خسرو بدادے و وقتے بودے
 کہ باز کر دے و چند سطرے نظر فرمودے اینہم براے کمال حال امیر خسرو
 بود تا او یفن شعرے فریفتہ نشو و دنبال کارے بہتر ازیں باشد و اوقات ایں
 بزرگ معمور بود و ہر شب بوقت تجویف سیپارہ کلام اللہ خواندے روزے سلطان
 المشایخ از و پرسید کہ ترک حال مشغولیا چیست عرض داشت مخد و ما چند گاہ شاہ
 کہ بوقت آخر شب گریہ مستولی میشود سلطان المشایخ فرمود اکھمد اندکے ظاہر
 شدن گرفت و سلطان المشایخ چندیں رقعات ششمن و قہا بخط مبارک
 خود بجانب امیر خسرو در قلم آورده است چنانکہ فوائد آں دریں کتاب محل ثبت
 افتادہ امیر خسرو را بخدمت سلطان المشایخ محلے و قرتے تمام بود بہر وقت
 کہ خواستے پیش رفتے و در کل امور مشورت با او بودے و اگر از یاران اعلیٰ کسے
 را درخواست بودے امیر خسرو رائے گفت تا او بگذرانیدے چنانکہ در ذکر شیخ
 نصیر الدین محمدیو تحریر یافته است مرحمت ہے سلطان المشایخ کہ در باب
 امیر خسرو بود از کتابت کردہ نسخہ آں اینست یکبار سلطان المشایخ ایں بندہ
 را فرمود کہ من از ہمہ تنگ آیم و از تو تنگ نیایم دوم بار گفت از ہمہ کس تنگ آیم
 تا حدے کہ از خود ہم تنگ آیم و از تو تنگ نیایم وقتے مردے بخدمت سلطان
 المشایخ درخواست و جرات نمود کہ از اں نظر پاکہ و حق امیر خسرو است یکے
 در کار من کن و در حضور او چہ اب نہر منہ و ابا بندہ را گفت آنوقت در خاطر من میگذشت
 کہ میخواستم آں مرد را بگویم کہ آں قابلیت بیار و وقتے بر زبان خواہ رفت کہ دعائے
 من بگو کہ بقائے تو موقوف است بر بقائے من باید کہ ترا پہلوے من و فن کنند

ایں سخن کرات بخیرت ایشان یاد داده شده است و ایشان فرموده بچنین
 خواب بود انشاء اللہ تعالیٰ و خدمت خواجہ بایندہ عہد خداے کرده است ہر گاہ ہشت
 بخوابندہ را برابر خود در ہشت برد انشاء اللہ تعالیٰ و قتی خواجہ در خواب دید
 گوئی در پایان مندرجہ پل نزدیک دروازہ پیش خانہ شیخ نجیب الدین کل
 آئی رواں شدہ است بغایت روشن و صافی و دعا گو در دو کاسچہ بلند بر شستہ است
 و قتی بغایت خوش امید وارے پیدا شدہ و چنان رفتے در خاطر من گذشتے
 و برے تو از خدا نعمتے کہ ما مطلوب باش خواستہ ام میدانم کہ دعا مستجاب شدہ
 است و تو آں حال پیدا خواہ شد انشاء اللہ تعالیٰ و بندہ و قتی از زبان مبارک
 خواجہ شنیدہ ام کہ فرمودند کہ امشب در سر دعا گو فرو خواند کہ خسرو نام درویش
 نیست خسرو ابنام محمد کاسہ لیس خوانید از غیب بندہ را ایں خطاب آمدہ است
 و مخبر بناوق صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اخبار کردہ بدیں اسم بندہ امید و نعمت
 ابدی است انشاء اللہ تعالیٰ بندہ را خواجہ ترکا اللہ خطاب کردہ است و چندین
 فرمان موشح و مفرین بخط مبارک ایشان بدیں خطاب در حق بندہ مبدول بود
 و بندہ آں را لغوینہ ساختہ تا بوقت دفن برابر بندہ باشد فرداے قیامت رحمت
 بحق من بیچارہ ہاں کا غدا بخشاں انشاء اللہ تعالیٰ الکریم ایں بیت ہم از نفس
 ایشان شنیدیم ہم بیت و پیش تو اے از ہمہ کس بسکہ منم + در راہ غمت کمینہ
 تر خس کہ منم + خواجہ بندہ را طلب فرمود چوں بندہ پیش رفت فرمودند کہ خواب
 دیدہ ام بشنولعد از اں بزبان مبارک ایشان گذشت کہ شب آدینہ در خواب
 ے بینم شیخ صدر الدین پسر شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریاے علیہ الرحمۃ پیش
 آمد من بتواضع بلینے پیش آمدم او خود چندان تواضع نمود کہ نتوانگفت در اثناے
 آں ے بینم لو کہ خسروے از دور پیدا شدی و نزدیک ما آمدی و بیان فرمت
 آغاز کردی ہمدینمیان صالح مدوون بانگ نماز گفت از خواب بیدار شدم
 چوں ایں خواب تقریر فرمودند گفتہ بنگر ایں پیہ مرتبہ باشد بعد آں من بیچارہ

از سرزاری و نیازمندی عرض داشت کردم که من کناس را چه حد آن مرتبه باشد
 که آخر داده شماست خواجہ را ازین سخن گریہ گرفت با و از بلند گریست بندہ نیز از گریہ
 سخت ایشان در گریہ شد بعد از ان خواجہ فرمود تا کلاہ خاص دادند بدست
 مبارک خود بندہ را لباس کرد و فرمود کہ میباید کہ کلمات مشایخ بسیار در نظر داری
 سلطان المشایخ از غایت شفقته کہ در باب امیر خسرو داشت این دو بیت
 فرمود من انشاء حضرت اشین **خسرو** کہ بنظم و نشر مثلش کم خاست
ملکیت ملک سخن آن خسرو راست * **آن خسرو** ماست ناصر خسرو نیست * زیرا
 کہ خداے ناصر خسرو ماست * سبحان اللہ کہ ام مرتبه بہتر ازین تواند بود کہ بزرگان
 و وزیران حضرت سلطان المشایخ قدس السدسہ العزیز در وصف امیر خسرو گذشت
 زہے کمال عظمت امیر و شفقت و پرورش حضرت سلطان المشایخ قدس
 سرہ العزیز باز آیم بر ذکر امیر خسرو رحمۃ اللہ علیہ وقتے در غیاث پور در خانہ والد
 کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ امیر خسرو دعوتے دادہ بود سلطان المشایخ و
 بزرگان شہر در آن جمعیت حاضر بودند بہلول قوال در صورت این غزل حسین
 میگفت نظم زہے تر کہ کہ از خمہاے ابرو * کماں پیدا کند پنهان ز ندبیر *
 بگوش مدعی کسے جائے گیرد * مزا میرے کہ ہست اندر مزا میرے الغرض چوں
 سماع فروداشت کردند امیر خسرو غزل خود آغاز کرد چوں مطلع بخواند بستہ شد
 غزل شیخ سعدی آغاز کرد بیت معلت ہمہ شوخی و دلبری آموخت * جفا و
 ناز و عتاب و ستکبری آموخت * این غزل تمام بقافہ مخمور بخواند بعدہ از و پرسیدند
 چہ حالت است کہ ہر بار غزل خود بخوانی بستہ میشوی گفت چنداں معنی ہجوم
 مے آورد کہ در ضبط آن حیراں میشوم آخر الامر امیر خسرو برابر سلطان غیاث الدین
 تغلق در لکھنوتی رفت در غیبت او سلطان المشایخ بصد جنت خرامید چوں
 از ان سفر باز آمد روئے خود سیاہ کرد و پیراہن پارہ در میان خاک غلطاں پیش
 در خطیرہ سلطان المشایخ آمد مصرع جامہ در ان چشم پکاں خون دل رواں *

بعدہ گفت اے مسلمانان من کدام کس باشم کہ برائے انجینیں بادشاہ ہے بکریم فاما
برائے خود کریم کہ بعد از سلطان المشایخ مراجیدن بقائے نخواہد بود و بعد
ششماہ بنیست و بر حمت حق پیوست و در پایان روضہ سلطان المشایخ
مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم آں جمال زہاد آں پیشواے عباد آں سالک
طریق و رع و تقویٰ آں طالب و صلت مولیٰ یعنی مولانا جمال الملئہ والدین
مشغول بعلوم ربانی و مشاہدات جمال رحمانی میان یاران اعلیٰ مشہور بود
و مشغولی باطن مبارک ایشان بحدے بود کہ در مجلس سلطان المشایخ
چنان مشغول بودے کہ از خود خبر نداشتے سلطان المشایخ مے فرمود
کہ مولانا جمال الدین را وقت مے باشد کہ اورا از غیر حق یاد مے آید و ایں
نفس سلطان المشایخ در باب مشغولی یاران اعلیٰ در باب او بود ہرگز کہ
ہم بدایں خطاب مخاطب شد و ایں ہم در حیات سلطان المشایخ بر حمت
حق پیوست منہم آں شیریشہ تصوف آں عاری از تکلف یعنی مولانا
جلال الملئہ والدین اود ہی کہ بزم و ورع و ترک و تجرید موصوف بود ہم از
ابتداتا انتہا تر گے یکبارگی داشت و از غوغائے دنیا زار ماندہ گوشہ گرفت
و عبادت خداے و محبت سلطان المشایخ مشغول شد و ایں بزرگ
از پیشتر یاراں او دہ و ارادت سابق بود و نزدیک ہمہ معطم و مکرم وقتے از
یاران اعلیٰ کہ از او دہ بودند اتفاق کردند اجازت تعلم و بحث کردن از
سلطان المشایخ بستانند اگر چہ ہر یکے از ایں یاراں عالمے بتجربہ بود فاما بحکم فرمان
سلطان المشایخ مشغول یا دحق شد لیکن ہوں نیکار کہ عمرے بدایں مشغول
بودند باعث مے شد الغرض مولانا جلال الدین را بر آں آوردند کہ درین باب عرضہ
کنند چوں ایں بزرگاں بخدمت سلطان المشایخ حاضر آمدند و در مجلس حضرت سلطان
المشایخ صفت کبریائے حق جل و علی سلطان المشایخ تجلی کردہ بود و از ہیبت آں بسیار یاران
اعلیٰ را مجال نطق نبود مولانا جلال الدین محل کلام داشت تا عرضہ داشت کہ و مخدوم اگر

فرمان باشد یاران وقت و قسے بخشے کنند سلطان المشائخ دانست کہ این سوال ہمہ
 یارانست کہ حاضر آمدہ اند فرمود کہ من چکنم ہر از ایشان مطلوبے دیگرست و ایشان
 ہنجو پیاز پوست در پوست اند کاتب حروف از جواب سلطان المشائخ استنباطے
 کردہ است یعنی مغز ندارد اند مقدار علم کہ بر اسے ابتکار کہ در آں شروع کردہ اند
 حاجت باشد حاصل کردہ و مطلوب از آں علم عمل است و محبت باری تعالیٰ بمنزلہ
 مغز است و انسچہ جز او پوست بمنزلہ پوست از اینجا است کہ شیخ نصیر الدین محمود
 مے فرمود کہ وقتے مولانا شمس الدین یحییٰ و این ضعیف بخد مت سلطان المشائخ
 یکجا نشستہ بودیم سلطان المشائخ مولانا شمس الدین را فرمود کہ لب بر بند سی
 و در بر بند سی و نیز روایت کنند کہ مولانا وجیہ الدین پائلی را نیز سلطان المشائخ
 فرمودہ بود کہ مولانا میان تو و میان خداے تعالیٰ ہمیں زباں مانده است
 انقض چند روز ذات ملک صفات خدمت مولانا جلال الدین را زحمت شد
 و از دار فنا بدار بقا رحلت فرمود رحمۃ اللہ علیہ منہم آں صورت صفا آں سیرت وفا
 خواجہ کریم الملتہ و الدین سمرقندی المدعو بہ بیانہ کہ در کلام اخلاق مثل خود در
 آفاق نداشت ظاہر و باطن ایں بزرگ باوصاف اہل تصوف آراستہ بود و
 فضائل بسیار و علوم پیشمار و طبعے فیاض در غایت لطافت و عقلے بحال در نہایت
 فراست داشت و ایں ہمہ ثمرہ آں بود کہ در سلک ارادت سلطان المشائخ
 منسلک بود و محبت آنحضرت از صفاے اعتقاد محکم گرفت و بنظر خاص سلطان
 المشائخ لمحو طغشت تا از غایت کر مے کہ سلطان المشائخ را در باب ایں بزرگ
 بود و بوسیلہ آنکہ پدر بزرگوار او خواجہ کمال الملتہ و الدین سمرقندی کہ وزیر اقلیم
 خراساں بود بزرگے خوش گوید بیعت بتقدیر بے اشارت اسے رفیع او و در حین
 وجود نیار و در ہیج شے بواقع در دیار ہندوستان آمدہ با انواع مراجع بادشاہ
 ہند مخصوص گشتہ از ملتان تا ہانسی چنانچہ دیپالپور و اجودہن و غیر ذلک جوالہ
 اوشدہ او مرید شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین شدہ دختر خواجہ محمد پسر سی

منہم

نبیرہ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز بحکم اشارت سلطان
 المشایخ در حبالہ شیخ کریم الدین مذکور آمدہ و بقربایت آن خاندان کرم مکرم گشت
 و بیشتر حال در غیاث پور میاں یا ران اعلیٰ عمر عزیز گذرانیدہ بواسطہ لطافت
 طبع و نظم و پذیر و ہمت بلن را خوب طبعان اسیر محبت او گشتند چنانکہ خواجہ ضیاء الدین
 برنی علیہ الرحمۃ بیشتر نسخہ غریب در ہر علمے کتابت کردہ و بخیرت میں بزرگ رسانیدہ
 مہیون کرم آن کریم گشتہ و امیر خسرو و امیر حسن با این بزرگ اخلاص تمام داشتند
 و بعد نقل سلطان المشایخ با سلطان محمد تغلق اناں الدیرانہ بطلب سلطان
 ملاقات کرد و با انواع مراحم مخصوص گشت تا بخطاب شیخ الاسلام و وزیر اے ملک
 سنگا نوہ مخاطب شد و در آن دیار رفت و امور و مہمات مسلمانان آن دیار را
 بعقل کامل خود بر جادہ سعادت باز آورد و کاتب حروف این بزرگ را در صحبت
 مولانا فخر الدین نرادی خلیفہ سلطان المشایخ دریافتہ بود جمالے با کمالے
 داشت و بہ زبانی صلیحی آراستہ و بخلعت ہائے خاص صحبت یافتہ سلطان
 المشایخ مشرف شدہ آخر الامر دستگا نوہ بجوار رحمت رب العالمین پیوست
 و خاک ادا موز تو تیارے خلق آن دیار است رحمۃ اللہ علیہ و انیس بزرگ خلفے
 ماند کہ ذات عظیم المثال و محبوب اہل محبت است و فیاض طبع او کاشف غوامض
 حقائق معرفت و نوک قلم او غرض سخن را چنان مے نگار و کہ ازاں چشم ہائے معانی
 مے کشاید بزرگے خوش گوید بیست چہ آتش است نہ انجم ضمیر او یارب کہ نقد سگائے
 معنی از و عیار گرفت چہ یعنی شیخ زاوہ معظم احمد بن کریم نبیرہ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز خواجہ حکیم شناسی خوش گوید بیست
 در نگشتہ بو حنیفہ کوفی و در و ع پچو شانی صوفی و کاتب حروف با این بزرگ
 زادہ بر حکم محبت اسلاف و بواسطہ طبیعت صاف محبت از جاں دار شیخ سعدی
 خوش گوید بیست بجانست کز میان جاں چو جانست دوست میدارد بہ حق دوستی
 جانان کہ با در و اسو گندم و برادر عزیز او کہ دلہائے دوستان طالب دیدار

فرحت انگیز دوست یعنی شیخ زادہ کرم نظام الملئہ والدین کہ ذات پسندیدہ او
 صورت معنی است شیخ سعدی خوش گوید بیست این لطافت کہ تو داری ہمہ دہا
 بغیر بد چہ این لطافت کہ تو داری ہمہ غمہا بزاید منہم آں ملک الملوک فضلا آں
 بلطافت طبع دلربا یعنی امیر حسن علاء سنجر کی غزلیات جگر سوزا و محقق دہاے
 عاشقان آتش محبت بیروں سے آورد و اشعار دلپذیر اورا ختم بدہاے سخنور
 میرساند و لطائف روح افزاے او مایہ اہل ذوق است و سخن این بزرگ چاشنی
 شیخ سعدی دارویتی دینے گفتہ است بیست حسن گلے ز گلستان سعدی
 آورده است کہ اہل معانی گلچین آں گلستانند و این بزرگ پیوستہ میان
 شعر و سخن و تجمل بود و یکسے لطیفہ و نظمے بدیہ بہتر از و نگفت و بادشاہاں و
 بادشاہ زادگان گوش ہوش بر لطائف او میداشتند و سہمہ سعادت ہاں بود
 کہ در سلک بندگان حضرت سلطان المشایخ منسلک شد و بنظر خاص سلطان
 المشایخ مخصوص گشت و تھے این بزرگ بخد مت سلطان المشایخ آمد و جب
 عزیز حاضر بودند سلطان المشایخ روئے مبارک سوئے این بزرگ کرد و فرمود
 کہ این ساعت ذکر فضلا داشتہ کہ تو درآمدی و از ملفوظات روح افزاے
 سلطان المشایخ فوایدے بنشت و عین تقریر سلطان المشایخ بقدر امکان
 رعایت کرد کہ امر و آں فواید الفواد مقبول اہل ولاں عالم شدہ است و دستور
 عاشقان گشتہ و شرق و غرب عالم گرفتہ سلطان الشعرا امیر خسرو رحمۃ اللہ
 علیہ کرات گفتے کاٹھکے تمامی کتب کہ عمر در آں صرف کردہ ام برادر امیر حسن
 را بودے و ملفوظات سلطان المشایخ کہ جمع کردہ است مرا بودے تا
 من ہاں در دنیا و آخرت فخر و مہاباات کردے و این بزرگ دریں عالم
 مجرذیست در آخر عمر در دیو گیر رفت و ہما نجا مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم
 آں بصورت و سیرت سلف آں فخر خلف قاضی شرف الدین
 یار سولانا حام الدین ملتانی کہ اورا قاضی شرف الدین فیروز گج

ہم گفتندے ایں بزرگ بو فور علم و زہد و تقویٰ و ترک تکلف آراستہ بود و
حافظ کلام ربانی و عاشق در گاہ سبحانی بود و اگر کسے اور دیدے کہاں برو
کہ ایں ملک مقرب است کہ بدیں ہیئت در راہے رود و علوم بسیار داشت
و بفضل آیتے بود کاتب حروف دیوان آحسن حسن پیش ایں بزرگ گذشتہ
است و آنچه مایحتاج خانہ بودے از غلہ و ہیزم بردست مبارک کردہ در خانہ
آورے وقتے ایں بزرگ کچہری و ہیزم بردست کردہ مے آمد قاضی
کمال الدین صدر جہاں مرحوم دید با آں کز و فر صدر جہانی کہ میرفت
از اسپ فرو و آمد و قدم بوس آں بزرگ کرد و حاضر نہا گفت ایں مرد
خداے کہ التفات یکسے ندارد بر طریقہ سلف میرود بزرگے خوش گوید
بیت خوشم بدولت خواری ملک تنہائی کہ التفات کسے را بروز گام
نیست و کسوت ایں بزرگ جامہ چادر بودے و ایں بزرگ راجہ
سلطان المشائخ محلے تمام بود و در مجلس کہ مولانا حسام الدین و یاران
اعلیٰ حاضرے بودند بیشتر سخن ایں بزرگ کردے چنانکہ در ذکر سلطان
المشائخ تحریر یافتہ است در ویو گیر از دار فنا بدار بقا خرامید و خاک پاک او
ہما نجاست رحمۃ اللہ علیہ منہم آں عابد اہل طریقت آں افضل اہل حقیقت
اعنی مولانا بہا و الملتہ والدین ادہی و ایں بزرگ را دارالامانی ہم گفتندے علی
وافر و تقویٰ کامل داشت و دریں عالم غدار نیست اگرچہ بزرگی علما بود فاما باوصفا
اہل تصوف موصوف بود چوں از وطن قییم خود ملتان و شہر درآمد در سلک اراد
سلطان المشائخ منسلک شد و ہم بجمت حضرت سلطان المشائخ و شہر ساکن
شد و بعد ہر چند گاہے بنجست سلطان المشائخ بیامدے شہباز خانہ والد کاتب
حروف بودے و از غایت تقویٰ و ورع ہر روز غسل کردے و در نہایت ترک
و تجہید کوشیدے آخر الامر چند روز زحمت شد از دار فنا بدار بقا
خرامید رحمۃ اللہ علیہ منہم آں صوفی باوصفا آں

زاهد با وفا که در بستان و ایثار و امر معروف و نہی منکر میان یاران اعلیٰ مشہور بود یعنی
 شیخ مبارک کوپا مووی کہ اور امیر داد نیز گفتند سے سید مصفا و مینے دلکش و شہ
 و عاشق جمال ولایت پیر و از مریدان سابق حضرت سلطان المشائخ بود و در وقت
 پیش بخط مبارک سلطان المشائخ مشحون و فریقین با انواع کرم بجانب او صادر
 شدہ و یاران او ذہ چنانکہ مولانا شمس الدین کھیلے شیخ نصیر الدین محمود و
 مولانا علاؤ الدین نیلی و عزیزان دیگر چوں از خدمت سلطان المشائخ بازے
 گشتند فرماں مے ش چوں در گویا منو برسید خواجہ مبارک را بہ ہینید و ہمتے
 کاتب حروف بخیر مت شیخ نصیر الدین محمود نشستہ بود خواجہ مبارک علیہ رحمۃ
 در آمد و چنانکہ پیش ہنوادہ گفت من بہ نیت ملاقات شما از خانہ رواں گردیدہ ہوں
 در اثنا سے راہ عزیزے ایں چند تنکہ پیش آورد و رسم درویشاں انیست چوں بدید
 کسے میروند ہر چہ در اثنا سے راہ پیدا شود از آن آنکس باشد کہ بروے روند شیخ
 محمود رحمۃ اللہ علیہ تبسم کرد و بوقت برخاستن دو چنداں تبلیغ پیش خواجہ مبارک
 آورد و ایں بزرگ را با والد کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ محبت بسیار بود کرات
 گفتے کہ من مسلمان کردہ پدر تو ام کاتب حروف انیغنی را استکشاف کرد و فرمود
 کہ من مردے امیر داد و مختص سلطان علاؤ الدین بودم پیری و مریدی نمیدانم
 کہ چہ باشد و ازیں طایفہ انکارے داشتم چوں با خدمت والد شما صحبت شد مرا
 برآں آوردند کہ یکبار سلطان المشائخ را بہ ہیں مرا بخیر مت سلطان المشائخ
 برد و راؤل مجلس کہ بشرف محاورہ و مکالمہ سلطان المشائخ مشرف شد
 بندہ آنحضرت گشتم مصرع اے نوریت بندہ و چوں انوری ہزارہ و از ہمت
 برخاستم ہر آئینہ چوں از شفقت والد شما رحمۃ اللہ علیہ بدیں دولت رسیدم و در
 سلک بندگان سلطان المشائخ درآمد مسلمان کردہ ایشان باشم و تائب
 گور رعایت آں حقوق با خدمت والد رحمۃ اللہ علیہ و با کاتب حروف بدانچہ
 قدرت ابوہ و در حق تعالیٰ از قبول گرداناد و ایں بزرگ را ہمتے بلند بود و ترسے

سہ
 یعنی کوئوال
 یاد اور غدا
 عادت ۱۲

یکبارگی داشت در خانہ ہر کہ طعام فرستادے خوانے آراستہ بانواع نعم
 آوانے یعنی طرفے شفاف بیش بھا فرستادے وگفتے کہ آں خوان با آں
 آوانے باز نیارند و نمازے نیک باراحت کردے و تعدیل ارکاں نیکو بجا
 آوردے کاتب حروف بچکس را تا ایں غایت بر آں ہیئت در نماز ندیدہ است
 و آخر عہد چن روز ز رحمت شد از دار فنا بدار بقا خرامید و در پایان روضہ حضرت
 سلطان المشائخ در ستہ اول مدفن یافت رحمتہ اللہ علیہ منہم آں تارک
 دنیا آں طالب عقبہ خواجہ موید الدین کرہی کہ ظاہری آراستہ بصفاء باطنی
 پیراستہ ہوا داشت و در زہد و تقویٰ و با اعتقاد خوب موصوف بود ایں بزرگ
 و راوایل بکار دنیا ہم ملک و ملکزادہ معظم بود در انچہ سلطان علاؤ الدین
 در عہد میرے اقطاع کردہ است و ایں پیش او کارما سے شکر ت کردے آخر الامر
 چوں سعادت ابدی یار بود در سلک بندگان سلطان المشائخ درآمد و اختیار
 از سر دنیا زار ماندہ بنجاست چوں سلطان علاؤ الدین بر تخت باوشا ہی
 بنشست ایں بزرگ را یاد کرد چوں شنید کہ تارک دنیا شدہ است و بر پادشا
 سلطان المشائخ نہادہ بر سلطان المشائخ گفتہ فرستاد کہ مخدوم کرم کنید
 و خواجہ موید الدین را رخصت فرمائید تا کارے از پیش ما برگیرد و سلطان
 المشائخ جواب گفت کہ اورا کارے دیگر پیش آمدہ است در استعداد آں کلمات
 آں حاجب کہ پیغام بادشاہ آوردہ بود ایں سخن اورا گراں نمود و گفت مخدوم
 شما ہمہ را میخواہید بچو خود کنید سلطان المشائخ فرمود بچو خود چہ باشد بہتر از خود
 بہتر از خود میخواہم چوں بادشاہ ایں جواب شنید دست از برداشت کاتب
 حروف ایں بزرگ را دیدہ بود و پیرے عزیز دراز بالا سپید پوست خوبصورت
 پاکیزہ سیرت بود و قبر او در پایان روضہ سلطان المشائخ میان یاران
 و خدمتگاران است رحمتہ اللہ علیہ رحمتہ واسعہ منہم آں جمال صوفیان
 آں شرف متقیان خواجہ تاج الملتہ والدین داور می کہ صورت زہد و تقویٰ

بود و این بزرگ در آوازل تعلق باہل دنیا داشت فاما چہ سعادت ابدی نصیب
 او گشت ترک آن مذلت گرفت و بدولت ارادت سلطان المشایخ مشرف
 شد و محبت سلطان المشایخ در سویدای دل مبارک او جاے کرد و ترکے یکبارگی
 پیش گرفت و فقر و مجاہدہ و فاقہ را دولت خود دانست امیر خسرو خوش گوید
 ملک عشق ملک شد از کرم الہی ام پشت من و پلاس غم اینست قباے شاہی
 ام پیش سخ سعدی خوش گوید **۵** پیای سرور افتادہ ام چو لالہ و گل کہ او
 شامل قد نگار من دارد بزرگے دیگر گوید **۵** اے سرور بتو شاہ و مہم شکست
 بظلال ماند **۵** اے گل ز تو خوشنودم تو بوسے کسے داری **۵** و در محبت سلطان
 المشایخ کار او بحدے کشید بجز دانکہ نام مبارک سلطان المشایخ کسے پیش او
 بستدے و چشم مبارک بپوچو جوے آب رواں شدے و این بزرگ در سماع غلو
 تمام داشت و سماع ابکا بود و و قصص کثادہ عاشقانہ کردے چنانکہ از ذوق
 اوراحتے بد لہاے حاضران رسیدے و خلعتہاے پیش بہا بقوالاں داد
 و بعلومت و ترک و تجرید منسوب بود آخر الامر در راہ دیو گیم بوقت بازگشتن در منزل
 کہتہول چند روز زحمت شد و بوقت نزاع آن بزرگ تبسمے کرد و انیعنی را خواجہ
 حکیم سنائی نظم کردہ است مثنوی عاشقے رایکے فسرده بدید **۵** گوہی مرد خوش
 ہی خندید **۵** گفت اورا بوقت جاں دادن **۵** چیست این خندہ خوش ہتا **۵**
 گفت خواباں چو پردہ بردارند **۵** عاشقاں پیش شاں چنیں میرند **۵** چوں از در فنا
 ببار بقا رحلت کرد از انجاد و حظیرہ حضرت سلطان المشایخ آوردند و بر چو ترہ یار
 مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم آن بلطافت طبع بے نظیر و آن بنزدیک اہل دلائل عالم
 دیندیر یعنی خواجہ ضیا و الملتہ والدین برنی کہ مقبول خاص و عام بود و لطافت پیچ
 و طرافتے بے اندازہ داشت و ہم محلے کہ این بزرگ بودے گوش ہوش ہمہ بر لطافت
 روح افزاے او بودے و مجمع اللطایف و جوامع الحکایت بود و از صحبت علما و مشایخ
 و شعرا نصیب کامل داشت و ہمتے بلند و این ہمہ ثمرہ آن بود کہ ہم از ابتداے بواسطہ

شفقت پدر بزرگوار که از دو مان بزرگے بود و سعادت ارادت سلطان المشایخ
 مشرف گشت و سر خلاص بر آستانه آسمان ساس سلطان المشایخ نهاد و در
 غیاب پور ساکن شد و بخدمت سلطان المشایخ محلّ و قربت تمام یافت چنانکه
 در حضرت نامه خود کنایت کرده است و در آخر الامر بواسطه لطافت طبع که در ما
 خویش در فن ندی زیر کیودی آسمان مثل نداشت بخدمت سلطان محمد
 انار الله بر بانه ممکن و سجن گشت و از دولت او ازیں دنیای عذار و مکار میوفا
 خط و افرو نصیب کامل گرفت چون عمر بهفتاد و اند سال کشید از دولت سلطنت جاوید
 فیروز شاه خلد الله ملکه و سلطانه بالتماس مایحتاج او که بدور سید گوشه گرفت بانکه
 کتب بے نظیر چنانکه شتای محمد صلی الله علیه و آله و سلم و صلوا له کبیر و عنایت
 الهی و ماثر سادات و تارنخ فیروز شاه می و جزاں مشغول شد و با تمام رسانید و
 بزرگ و صحبت سلطان الشعرا امیر خسرو و ملک الفضلا امیر حسن بسیار
 بود و از مجالس ایشان مستفید گشت باینهمه فضائل و محبت فرزندان رسول صلی
 و ردل مبارک او اسخ بود و آخر الامر چند روز زحمت شد و از دنیا بدر عقبه روان
 و عاشقانه خرامید وقت نقل دانگ و دم بر خود نداشت بلکه جامه های تن نیز
 بداد و در جنازه فرو بالاسے او یک تو و یک بویا بود و محسب هر آئینه اثر صحبت
 سلطان المشایخ بر صحبت بادشاهاں غالب آمد و عاقبت او بخیر شد و
 جهاں مسکین و ارجپانچھے بایست بیرون رفت و در جوار حظیرہ سلطان
 المشایخ دریاں والد بزرگوار خویش مدفون یافت رحمه الله علیه منہم آں صوت
 زید و تقویٰ آں عاشق در گاہ مولیٰ از سر صلیت و کار خواجه مؤید الملة و الید
 انصاری که باختیار از سر صلیت و کار برخاست و با محبت پیر ساخت و عجب
 روش داشت از آن روز باز که در سلک بندگان سلطان المشایخ منسلک شد تا
 گو بهیچ معنی مشغول نگشت و بهیچ کسے توجه نکرد و مگر با سادات کرام از عمار کاتب خرو
 که بقررت سلطان المشایخ مخصوص بوده اند علی الخصوص بایسید حسین رحمه الله

کہ منسوب بحجت او بود و این بزرگ را ذوق سماع و گریه جگر سوز بسیار بود و درین باب میان
 یاران اعلیٰ مشارالیه گشت و این همه شمره آں بود کہ بنظر خاص سلطان المشائخ ملحوظ
 گشت و بکسو تہاے خاص سلطان المشائخ مشرف شدہ بود و این بزرگ میفرماید
 کہ خانہ من فرزند نمے شد چوں والدہ فرزند ان نیز در سلک ارادت سلطان المشائخ
 درآمد و گفت خدمت سلطان المشائخ قصہ حال آنکہ فرزند نمے شود عرض شد
 مے باید کرد و آں ایام اتباع و قصبہ را پری بود و الغرض چوں بخدمت سلطان
 المشائخ این عرض داشت کہ موم خواجہ اقبال خادم را گفت کہ یک قرص و خرما
 بیار بعدہ فرمود ازین قرص ہر روز اندکے میخورتا آں غایت کہ برایشاں برسی
 آں قرص تمام شدہ باشد چوں آنجا برسی این خرما بدیاں پاکدا من بدی تا بخورد
 حق تعالیٰ فرزندے خواہد داد من بچناں کہ موم حق حل و علیٰ ازین برکت آں فرزند
 شایستہ داد یعنی مولانا نور الدین محمد مویدا نصاریٰ کہ بفضائل بسیار آراستہ
 است و در آخر عمر چند روز کہ این بزرگ زحمت داشت ہیچ آدابے از فرایض و سنن
 از وفوت نشد تا ازین دنیاے خدا ریدار بقای پیوست و در خطبہ سلطان المشائخ
 در چو ترہ یاراں مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم آں سوختہ محبت آں ساختہ مودت
 خواجہ شمس الدین خواہر زادہ امیر حسن شاعر کہ بحجت سلطان المشائخ مشہور بود و کاتب
 حروف از والد خود رحمۃ اللہ سماع دارد مے فرمود چوں این عاشق صادق بہت نما
 در جماعت خانہ حضرت سلطان المشائخ حاضر شد مے بوقت تحریمہ بستن نماز تا
 جمال مبارک سلطان المشائخ ندید مے تحریمہ بستی یعنی از صف جماعت سر مبارک
 خود بمیول آورد مے و روے جہاں آرد سلطان المشائخ بدید مے انگاہ تحریمہ بستے
 امیر خسرو خوش گوید بیت داشتناے نماز مے جاں نظر بر قامت دارم مگر
 از قامت خوبت قبول افتد نماز من مگر الغرض چوں آں عاشق صادق و مرض
 محبت افتاد و بیمار می عشق غلبہ کرد و شیخ سعدی خوش گوید رباعی ما جراے دل
 دیوانہ بگفتم بہ طیب مگر کہ ہمہ شب در چشم است بفکرت باز مگر گفت ازین نوع حکایت

کہ تو گفتی سعدی بہ درد عشق است ندانم کہ چہ درمان سازم بہ خواست کہ جان عزیز را
 فدائے محبت سلطان المشایخ کند سلطان المشایخ را خبر کردند کہ آں سوختہ محبت
 را اتفاق شدہ است کہ جان عزیز را در راہ محبت سلطان المشایخ در باز دایں ضعیف
 گوید بیت وقت آنست کہ جاں بر سر کویت بازم بہ خاک در گاہ تو بر تارک سر اندازم
 الغرض سلطان المشایخ کہ لمجاے عاشقان است خواست تا بہجت درمان در د
 عشق بر سر وقت آں عاشق جانبا ز حاضر شود تا بحال مبارک خود تکیئہ د تسلی
 دہد و رشتائے راہ کہ سلطان المشایخ بمعیاد ت او میرفت خبر آوردند کہ آں عزیز کہ
 در مرض عشق افتادہ بود تاب جمال دوست نہ داشت جان بجاناں تسلیم کرد سلطان
 المشایخ فرمود الحمد للہ کہ دوست بدوست رسید شیخ سعدی خوش گوید کہ جاں
 در قدم تو ریخت سعدی ثواب منزلت از خداے میخواست بہ خواہی کہ در حیات یابد
 کیبار بگو کہ گشتہ ماست بہ منہم آں زائر الحرمین آں صاحب امین مولانا نظام الملک
 والین شیرازی کہ بعلم زہد و تقوی و ورع میان یاران اعلیٰ مشہور و مذکور است و کاتب
 حروف ایں بزرگ را کہ بعد نقل سلطان المشایخ از او دہ آمدہ بود در حیطہ حضرت
 سلطان المشایخ ساکن شدہ دیدہ بود ظاہر و باطن آں بزرگ باوصاف سینہ اہل
 تصوف موصوف بود و اگر و علم سخننے افتادے بختہ موجبہ کردے و بتقریر خوب آں سخن
 را تمام کردے و راہ و روش اہل تصوف نیکو دانستے و شیفتہ سماع بود چنانکہ قوالان
 و جامع خانہ با او ملازمے بودند و ہر روز یک وقت سماع شنیدے و فقرہ آں فضائل
 ایں بود کہ در سلک مریداں اعلیٰ کہ مجلس خاص سلطان المشایخ داشتند منسلک
 شد و بنظر خاص سلطان المشایخ ملحوظ گشت در آخر عمر چنہ گاہ در شہر سکونت کرد و
 بغایت مخمکن و پختل میان یاراں اعلیٰ عمر گذرانیدہ چون از دار فنا بدربار حلت
 کرد ہم در جوار خانہ خود درون حصار سیری مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم آں صوفی
 عشق آں مایہ صدق خواجہ سالار نہین کہ بزہد و ورع و تقوی آراستہ بود و درونہ
 مبارک او بہجت سلطان المشایخ ملو دریں دنیاے غذا را از صحبت خلق کہ آنستے

قوی است گوشه گرفت و بکلی منزوی شد امیر خسرو خوش گوید بیت اگر چه گوشه
غم ناخوش است بر همه لیکن به چو تو خیال منی یلغ و بوستان من است آن
و روزگار بحسبت پیر و بیا و پیر و سخن پیر گذرانیده و بدانچه از غیب رسید قانع
گشت و توجه بهیچ آفریده نکرد و این بزرگ را ذوق سماع و گریه جگر سوز بسیار بود
و هر که نظر بر جمال مبارک این بزرگ افتاد و بے بنحایت سلسله محبت دروید
او را بجنبانید و روزی در خطبه سلطان المشایخ سماع بود و این بزرگ
را این بیت شیخ سعدی سخت اثر کرد بیت از سر زلف عوساں چمن دست
بدار به سر زلف اگر دست رسد باد صفارا و این بزرگ بیشتر صحبت مولانا
حسام الدین ملتانی خلیفه سلطان المشایخ بود و برابر او بخدمت سلطان
المشایخ بیامد و در آخر عمر چند روز رحمت شد و بر رحمت حق پوست رحمت الله
علیه منعم زیرا این منجم ذکر نوزده بار حضرت سلطان المشایخ مذکور و محر است آن
بصورت و سیرت مشایخ مولانا فخر الدین میرٹھی که بزرگ و ورع و تقوی آراسته و پیر
عزیز و از میدان سابق حضرت سلطان المشایخ بود مولانا محمود و نوبت پیر عزیز و
سوخته و ساختمودت ترک شهر داد و بحسب سلطان المشایخ در غیاث پور
ساکن شد و کاتب حروف این بزرگ را دیده بود پیر نورانی دراز بالا که بیشتر
کلمات و حکایات او از عشق بود و مولانا علاء الدین اندپتی که در غایت
بزرگی بود و علوم بسیار و فضائل بیشتر داشت و حافظ کلام ربانی و اقربا
سلطان المشایخ بیشتر پیش از این بزرگ حافظ شد و عثمان کاتب حروف و کاتب
حروف شاگردان این بزرگ بودند گریه بسیار و مشغولی پیدا داشت و عمر و تلاوت
کلام مجید گذشت و طریقه اولیا ازین دنیا بے غدار سفر کرده رحمت الله علیه مولانا
شهاب المله والدین کتوری مردی مشغول وزیر الحرمین و از میدان سابق
سلطان المشایخ بود و میان یا ران معتبر و فضائل ظاہری و باطنی چنان داشت
و بخدمت با حق مشغول بود که بچنین گویند شیخ نصیر الدین محمود او را در مرید گرفتن

ذکر نوزده بار
حضرت سلطان
المشایخ

اجازت کردہ و معلوم است چہ حد فضائل دینی باشد و آں کس کہ بعد نقل شیخ نیا
اعلیٰ اور ادراخینیں کارے معظم کہ نیابت نبوت است اجازت کند با چندین
نازکی کہ دریں کار است مولانا حجۃ الدین ملتانی کہ معلوم بسیار و فضائل بشمار
آراستہ بود و شجرہ مشایخ طبقہ خواجگان چشت قدس السداد و احکم بفضاحت و
بلاغت بعبارت عربی نظم کرده است و مولانا بدر الدین تو کہ کہ اور افوق ہم گفتہ
گنج علم و جہان جہان فضل بود و در تقوی و ورع بنایت کامل و مولانا کریم الدین
چغمر کہ بتلائے سماع بود و در نیکار و اصدقے بحال و ذوقے و شوقے تمام و
عاشق جمال ولایت پیر بود و در خطبے مثل زمانہ بیشترے کتب معتبر چنانکہ
کشاف مفصل و جزاں بیعت حضرت سلطان المشایخ کتابت کردہ و در
وکاتب حروف این عاشق صادق را دریافتہ بود و از ذوق درونہ او بہرہ گرفتہ
خواجہ عبد الرحمن سارنگ پوری کہ صورت در دو ذوق بود کاتب حروف این بزرگ
را در سماع دیدہ است کہ ذوق سماع و گریہ جگر سوزا و در ہمہ حاضران مجلس اثر کردہ
بود و خواجہ احمد بدایونی کہ در نہایت ترک و تجرید بود و تالاب گو بہت مسکن خود
اگر چہ اتباع داشت خشت بر خشت نہ نہادہ و بجایے در دیوار و سقف پتہاؤنی
نہا و طریقہ ابدال سیر و در سماع ہیچ نوع این بزرگ را قرار نہ بودے چنانکہ
از مجلس سماع مستانہ بیرون زدے روزے این بزرگ کاتب حروف را بزرگی
دادہ بود و در مجلس علم تحقیق مسائل شرعی حاضر شدہ کاتب حروف پرسید کہ خوش
مے باشیہ فرمود کہ خوشی دانست کہ نحو قوت نماز در یا ہم رحمۃ اللہ علیہ خواجہ
لطیف الدین کھنڈ سالی پیرے عزیز و در اادت از بیشتر یاران او دہ سالی
بود و در غایت مشغولی و شیخ نصیر الدین محمود و تعظیم و تکریم او بسیار کوشیدے
رحمتہ اللہ علیہا مولانا نجم الدین محبوب عرف شکر خاں تھا نیسری کہ بنور
باطن تمنا شاے کہ در وہاں مے کند زہدے تمام دورے
بکمال دارد و در محبت و عشق آیتے است و میان

یاران اعلیٰ بدیں اوصاف بسیۃ موصوف و در اعتقاد پیرے نظیر در روضۃ سلطان
المشاہد کاتب حروف در خدمت او نشسته بود سخن در تلویحات محبت و مہر عشق افتاد
کاتب حروف بقدر حوصلہ ضعیف خود نظائر و امثال و حکایات و ابیات عشق آمیز و در
انگیز از سر ذوق کہ از اثر صحبت این بزرگ شدہ بود مے گفت و ایں عاشق صادق
ذوق مے گرفت بعدہ بشفقت کاتب حروف را گفت کہ در شایا قابلیت این راہ ہست
فاما کار مے باید کرد حق تعالیٰ از برکت نفس آں صاحب ذوق علیٰ مقبول روز مے کنا
و خواجہ شمس الدین و ماری کہ اورا چنی گفتند پیرے عزیزے نورانی کہ در مبدہ
حال بعل دنیا مشغول بود چوں سعادت ابدی رمے داد در سلک بندگان سلطان
المشاہد منسلک شد و در مجلس سلطان المشاہد محل نشستن یافت و از ملفوظات
سلطان المشاہد کتابے نوشت و قے این بزرگ از سلطان المشاہد التماس کرد
کہ اگر فرمان باشد بہت آئندہ و رونندہ کلبہ عمارت کنیم فرماں شد کہ این مے کم از اں
کارمانیست کہ از اں بیرون آمدہ بعدہ دواتے بخد مت سلطان المشاہد بود و
اورا عطا کرد و ایں اشارتے بود کہ در آخر عمر اورا پیش آمتابا بعل دنیا اورا مشغول
گردانیدند و اقطع ظفر آبا و حوالہ او شد ہما بخامدن یافت رحمۃ اللہ علیہ مولانا یوسف
براؤنی پیرے عزیزے علیٰ کامل وزیرے وافر و ورعے تمام داشت و یاران
اعلیٰ و تزکیم و تعظیم و بغایت میکوشیدند و کاتب حروف این بزرگ را در مجلس شیخ
نصیر الدین محمود دریافتہ بود پیرے بغایت مصفا و تقریرے دلکش داشت رحمۃ اللہ
علیہ مولانا سراج الدین حافظ براؤنی بلطافت طبع و فضل بسیار و با اعتقاد خوب و
موصوف بود رحمۃ اللہ علیہ رحمۃ واسعہ مولانا قاضی شہ پانکی علی وافر و فضل
کامل دار و زہد و ورع و عشق با فراط و رقصہ و بکائے با ذوق دار و مولانا قوام الدین
یکدائے او دہی کہ بروش سلف بود و در باب انفس مبارک حضرت سلطان المشاہد
رفتہ ہست کہ او مرے نیک ہست قاری کشاف بخد مت مولانا شمس الدین
بیجیے بود در غایت مشغولی و ترک و تجرید بحال داشت ہیچ وقت بزدہ پیش او نبود

که خدمت کن۔ آخر وقت جاریہ رسید از دو وعظونه تولد شد کارخانه مولانا تمام خود
 کردے نصیب خویش خود آس کردے ایں طریق مجاہدہ ہیکس را دست نداد رحمتہ
 علیہ مولانا برہان الدین ساوی بو فور علم و نہایت ورع و تقوے آراستہ است
 و قلم فتوے بروست نگرفت اگر چہ ایں بزرگ آخر ما بسطان المشائخ پیوست فاما
 از برکت نظر ماے سعادت بخش سلطان المشائخ بہمہ اوصاف از یاران اعلیٰ
 موصوف است و اتباع سماع بر طریقہ سلف کردے خواجہ عبد العزیز بانگر مودی
 عزیزے در غایت صلاحیت و مکارم اخلاق بسیار و اعتقاد بخیر مت سلطان
 المشائخ بیکبار را سخ بر جادہ محبت پیوستقیم مولانا جمال الدین اودہی دانشمند
 بسیار و مشغولے بحد و شیفتہ سماع بود و ظاہر و باطن او باوصاف اہل تصوف موصوف
 رحمتہ اللہ علیہ کاتب حروف از والد و عمان خود سماع دارد چوں مولانا از پیش بن گئی
 سلطان المشائخ بعد بیعت در جامعہ آنہ آمد و مخاطب بخطاب جوان صالح شدہ
 بیشتر یاران دانشمند چنانچہ مولانا وجیہ الدین پائی و یاران دیگر دہاں جمع حاضر
 بودند دانشمندے از جانب خراسان آمد و را مولانا بحاث مے گفتند حاضر بود بعضی
 علمائے شہر الزام دادہ چنان کہسے با او معارضہ نمے کرد سخن در پزندوی
 افتادہ بود مولانا جمال الدین اودہی بحث شروع کرد و را ملزم گردانید مولانا
 وجیہ الدین پائی و یاران دیگر جملہ انصاف دادند و گفتند رحمت بر شما باد و
 علم شما کہ رعونت از سر اس عزیز دو گردید خواجہ اقبال حاضر بود یہ بندگی
 سلطان المشائخ گذرانید کہ جوان دانشمند ہست سلطان المشائخ پرسید
 تو چگونہ دانی خواجہ اقبال گفت با مولانا بحاث بحث کرد و در پزندوی مولانا
 بحاث را الزام داد چنانچہ مولانا وجیہ الدین پائی و یاران دیگر ہمہ انصاف دادند
 فرمان شد کہ للاجوان را با یاران طلب کن چوں مولانا جمال الدین
 و یاران بخد مت حضرت سلطان المشائخ حاضر شدند سلطان المشائخ
 فرمود کہ رحمت بر آمدن تو کہ علم خود نفرستی بعدہ قوالاں را طلب سلطان المشائخ

قدس الله ارواحهم نکتہ در بیان ارادت مقرر ضمیر حق پذیر میریدان ثوب اعتقاد
 باوشیخ ابوالقاسم قیشری رحمۃ اللہ علیہ نے نوید ارادت آغاز کار سالکان
 است در کار خدا سے تعالیٰ و اس صفت را چرا ارادت گویند زیرا چہ ارادت
 مقدم است بر کار اول با خاطر خوش راست مے گیر دو غنیمت مصمم مے کند
 انگاہ آنرا بفعل مقرون مے گرداند و اما در حقیقت ارادت چیست **لِلْمَوْضُوعِ**
الْقَلْبِ فِي طَلَبِ الْحَقِّ سُبْحَانَهُ تَعَالَى نکتہ در بیان میرید حضرت سلطان المشایخ **سمتہ**
 مے فرمود میرید بدو نوع است رسمی و حقیقی رسمی آنست کہ پیر او را تلقین کند
 کہ دیدہ نادیدہ کنی و شنیدہ ناشنیدہ و بر سنت جماعت باشی و حقیقی آنست
 کہ پیر او را تلقین کرد و بگوید کہ در صحبت ما باش و یا ما در صحبت تو باشم و بخط حضرت
 سلطان المشایخ نوشتہ دیدم ہر چہ علما بزبان دعوت کنند مشایخ بعمل دعوت
 کنند فاما شیخ ابوالقاسم قیشری رحمۃ اللہ علیہ مے نوید کہ میرید موجب اشتقاق
 ہماں معنی ارادت دارد یعنی میرید آنست کہ مراد ارادتے باشد چنانکہ عالم آنست
 کہ مراد را علی باشد فاما در طریقت میرید اورا گویند کہ مراد ارادتے نباشد تا آن
 غایت کہ او مجرد از ارادت نباشد میرید نگویند یعنی میرید آنست کہ اختیار خود
 در باقی کند و بارضا مے حق بسازد بیت ماقلم و سر کشیدم اختیار خوش را
 اختیار آنست کہ قسمت کند و دلش را و بزرگے گفتہ است میرید آنست کہ ظاہر
 در کار خدا موصوف بجاہدات باشد و باطن او متصف بمکاربات اس ضعیف
 گوید **میرید آنست کہ دنیا گیرد بہر دم با مہو اے خود ستیز و فریب**
وینا را بدان پیچ کہ شد چوں زلف خواباں پیچ و پیچ فاما اس قوم فرقت نہادہ اند
میان میرید و مراد میرید مبتدیان را گویند و مراد منتہی را یعنی میرید آنست کہ در عین
تعب باشد در کار خدا و مراد آنکہ او تلقین کردہ شود بِأَمْرِ مَنْ عَزَّ وَ شَدَّ پس میرید
 مستغنی باشد و مراد موقوف و مرفقہ بریں قصہ ہنرموسی علیہ السلام میرید باز را چاہد و بگوید
راست و درست شدن دل در طلب حق پاک برتر ۱۲۵ بہ کار سے از غیہ و شوری ۱۲۵
 مطلع کردہ شدہ بہر مقصود ۱۲۵ آسانی بخشیدہ شدہ است در انجام ۱۲۵

رَبِّ اَشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي اَمْرِي وَحُضِرَتْ رَسَالَتُ صَلَّی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 مراد باشد زیرا چه در باب او فرماں می شود اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ وَنَزَّلْنَا بِكَ
 مِثْرًا مِثْرًا عَلَیْكَ السَّلَامُ درخواست کرد و گفت اَرْنِیْ جَوَابَ اَمَلِكُنْ تَمَّ اِلَیَّ وَبِجَانِبِ سِرِّهِ
 پیغام بر آن حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرماں آمد اَلَمْ تَنْزِلْ اِلَیَّ رِبِّكَ
 وَقَوْلُكَ كَيْفَ مَدَّ الْبَطْلُ سِتْرًا لِلْقَصَّةِ وَيَخْصُنُ الْحَالِ باشد آدم بر سر حرف سلطان
 المشایخ که می فرمود مردی به پیروی پیوست و از معاصی توبه کرد پیرو او را فرمود
 که دو چیز است که مردم بدان بحق می رسند یکی تخلیه که از معاصی نفس را خالی کردن است
 دوم تخلیه که نفس را بجاهلیه عبادت آراستن و می فرمود که چون مرید بعبادت مشغول
 شد و اچھا چیز پیش آمد یک دنیا دوم خلق سیئوم شیطان چهارم نفس آن مرید
 بخندست پییر عرض داشت که پییر فرمود که از دنیا بترس و کن و از خلق بترس و باشد شیطان
 محاربت کن در آن وقت پییر را یاد کن و فرس نفس را بلجام تقوی بلجم کن و بگوشت دار
 مرید همچنان کرد و باز بخندست پییر آمد و گفت چنانکه فرموده بودند که مردم نفس مرا میگویند
 که تو ضعیف خواهی شد و بعبادت نخواهی رسید قوت حاصل کن پییر فرمود که تو کل کن
 نفس خواهد آرامید باز مرید آمد و گفت مرا حال پیش آمده است که از گزشتہ های یاد
 می آید که فلاں جاے چنین کردم چنین رفتم پییر فرمود که کار خود بخداے بگذارد و
 هر چه کنی از حق داں همچنان کرد چون این سخن همه بجا آورد و رے برو کشاده شد
 حال بخندست پییر عرض داشت پییر فرمود این را فردوس محبت گویند و باز و رے
 کشاده شد باز بخندست پییر عرض داشت پییر فرمود این را صحراے قرب خوانند و
 سلطان المشایخ یارے را بوقت بیعت می فرمود باید که بدانی دنیا و اهل دنیا را
 نیا فریده اند و می فرمود که مولانا تقی الدین مجنون رقعہ بر من نوشته است و دو کس
 را فرستاده و گفته ایشان پیش این ضعیف توبه کرده اند شما ایشان را دست بیعت

۱۵ اے پروردگار من بکشای بر من سینه مرا و آسان گرداں مرا ۱۶ ایانکند و من بر اے تو اے
 محمد صلعم سینه ترا ۱۷ اے پروردگار یا ثبات خود را بمن ۱۸ نتوان دید تو مرا ۱۹ آینه منی تو اے محمد صلعم بسوسے
 پروردگار خود ۲۰ پوشیدگی است من سخن طریقت را و گاه باشد شمت من سر حقیقت را ۱۲

بہید من دریں مترودم بنا بر آنکہ بر قول بعضی مشایخ قدس اللہ اسرارہم العزیز تو بہ
 و ارادت یکے است سلطان المشایخ مے فرمود چوں کہے بندست شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز یادے بہ نیت ارادت اول فرمود و فاتحہ
 و اخلاص بخوانید بعدہ اسن الرسول بخواندے بعدہ شہد اللہ تبارک الذین عنک
 اللہ اوسلام خواندے بعدہ فرمودے کہ بیعت کردی بریں ضعیف و خواجہ این
 ضعیف و خواجہ بگان خواجہ ما و پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و با حضرت عیبت عہد
 کردی کہ دست و پاے و چشم نگاہ داری و بروج شرع باشی انشا اللہ تعالیٰ و ہر گاہ
 کہ خرقہ پوشانیدے فرمودے و لباس التَّقْوَى ذَلِکَ خَيْرٌ وَاَلْعَاقِبَةُ لِلتَّقِیِّیْنَ و نیز
 مے فرمود کہ بریچکہ ہم بطحائے کعبہ ارادت است و حرم کعبہ ارادت است و کعبہ ارادت
 است بطحائے کعبہ ارادت آں باشد کہ کسے را نیاززد نہ بدست و نیز باں و بر کسے
 نگوید و نشنود و بظاہر خود را نگاہ دارد و حرم کعبہ ارادت آں باشد کہ چشم و زبان حقیقت
 مصروف نمودہ چشم و زبان و دست نگاہ دارد و کعبہ ارادت آں باشد کہ دل جوق
 بند و دمام بذکر و تسبیح و تہلیل مشغول باشد و وسواس شیطان از خاطر دور دارد
 سلطان المشایخ مے فرمود کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است اَللّٰهُمَّ
 اَعْظِیْ لِلْحَاقِقِیْنَ قَالُوْا یَا رَسُوْلَ اللّٰهِ وَ لِلْمُقَصِّرِیْنَ قَالَ وَ لِلْمُقَصِّرِیْنَ بعدہ بعضے صحابہ
 محلوّق شدند ام سلمہ رضی اللہ عنہا گفت یا رسول اللہ اگر تو محلوّق شوی یا راں
 متابعت کنند انگاہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم محلوّق شد بعدہ سلطان
 المشایخ فرمود بنگرید کمال نبوت پیغمبر علیہ السلام و الصاواہ کارے بغیر خواست
 فرمود اول خود کرد تا دیگران کنند و در آں انقیاد نمایند از دیگرے اینغنی چگونہ
 تصوّر تو آنکہ کہ خود نکنند و بغیرے فرماید و آں معمول شود امیر خسرو خوش گوینیت
 آں گفت مذکر نکن خلق کہ اورا چہ گفتار بے یابی و کردار نیابی چہ و سلطان المشایخ

۹
 ۱۰

۱۵ این لباس پرہیز گاریست بہتر است و خوبہاے اخرت براے پرہیز گاران است ۱۵
 پروردگار من بخش موعے سر ترا شنندہ ہا را گفت صحابہ یا رسول اللہ و مقصر کنندہ ہاے موعے سر را
 گفت پیغمبر خدا ۱۱ پروردگار من بخش مقصر کنندہ ہاے موعے سر را ۱۲

مے فرمودند روئندہ روئے بکمال دار یعنی سالک تا در سالوک است امیدوار
 کمالیت است بعد ازاں فرمود کہ سالک است و واقف و راجع و سالک است
 کہ اورا رود و واقف آنست کہ اورا وقفہ افتد درین محل سوال کردند کہ سالک را وقفہ باشد فرمود
 کہ آری ہر گاہ کہ سالک را در طاعت فتورے افتد چنانچہ از ذوق طاعت بماند
 اورا وقفہ باشد اگر زود کار را در یابد و بانابت پیوند سالک تواند بود و اگر عیاذاً
 باللہ ہم براں بماند ہم آں باشد کہ راجع شود بعد ازاں این را بر سفت قسمت
 بیان فرمود اعراض حجاب تفاسل سلب مزید سلب قدیم تسلی عداوت این
 قسمت را تفصیل فرمود کہ دو دوست باشند عاشق و معشوق مستغرق محبت
 یکدیگر در نیماں اگر از عاشقے حرکتے یا سکنتے در وجود بیاید کہ ناپسندیدہ دوست
 یود آند دوست از و اعراض کند یعنی روئے بگرداند پس عاشق را واجب
 است کہ در حال باستعفاے مشغول شود و بمعذرت پیوند بہر اکینہ دوست
 او از و راضی شود و آں اندک اعراضے کہ بودہ باشد ناچیز گردد و اگر آن محجب
 ہم بر آں خطا اصرار کند و عذر نخواہد آں اعراض بحجاب کش معشوق محجب
 در میان آرد بعدہ سلطان المشایخ در تخیل حجاب چون بریں سخن رسید
 مبارک بالا کرد و آستین پیش روئے مبارک داشت و فرمود کہ مثلاً
 بچنین حجاب شود میاں محب و محبوب پس محب را واجب آید کہ در اعتذار کو
 شد و بتوبہ گراید و اگر در آں باب ہم آہستگی کند آں حجاب بتفاسل کش
 چہ شود آں دوست از وجہائی گزیند پس اول اعراض بیش نبود چون
 عذر نخواست حجاب شد چون ہم بر آں مضرب بود تفاسل کشد پس اگر ہم
 دوست مستغفر نشود سلب مزید شود مزیدے کہ اورا در اوراد و ذوق عطا
 و غیر آں بودہ باشد آں مزید از و بتانند پس اگر عذر آں نخواہد و بر آں
 بطالت بماند سلب قدیم شود طاعتے و راحتے کہ پیش از مزید داشت آں
 ہم بتانند پس اگر اینچہ ہم در توبہ تقصیرے رود بعد ازاں تسلی

یعنی ہمت

باشند یعنی دوست اورا بر جدائی اول بیا را پس اگر در امانت اہمال رود دعا
 شود نعوذ باللہ منها و از سلطان المشائخ سوال کردند مریدا آنچه ناکہ در قیامت
 بخصوص المشائخ شرمندگی نیار دچہ باید کرد مگر این نعمت تعلیم و مدد بندگی سلطان
 المشائخ حاصل آید فرمود سالک را در سلوک احوالے پیش آید کہ ہاں حوال
 حاکم وقت او شود و حضرت سلطان المشائخ مے فرمود کہ وقتے
 مردے بخدمت شیخ محمد اجل سرزی آمد و ارادت آورد منتظر بود تا خواہ
 چہ فرماید خواہ فرمود آنچه بر خود روانداری بر غیرے روا مدار و
 دیگرے را ہماں خواہ کہ خود را بعد چند گاہ آں مرید باز
 بخدمت خواہ آمد و عرضداشت کرد آنروز کہ بخدمت بیعت کردم
 منتظر بودم تا خواہ مرا وردے فرماید ہیچ نفرمود خواہ فرمود آں روز
 تہنئہ تو چہ بود مرید حیاں بماند ہیچ نگفت خواہ تہنئہ کرد و فرمود
 آنروز ترا گفتم آنچه بر خود پسندی دیگرے پسند خود را ہماں خواہ
 کہ دیگرے را چوں تہنئہ اول درست نکردی تہنئہ دیگر چگونہ دہسم
 سلطان المشائخ مے فرمود مردے بخدمت شیخ فریدت شیخ اورا
 فرمود دو کار کننی یکے دعویٰ خدائی دوم دعویٰ پیغمبری مرید حیراں
 ماند کہ شیخ چہ مے گوید این سخن را از شیخ بیاں طلبید فرمود
 دعویٰ خدائی آں است کہ ہمہ کار ہا بر مراد خود طلبی و دعویٰ پیغمبری
 آنکہ ہمہ خلق خواہاں تو باشند و ترا دوست دارند و مے فرمود
 مرید باید کہ ہیچ حال امانت کسے قبول نکند و جواب گوید قبول
 نکردم او گفت آنچه امانت آوردہ ام یک شب در دہلیز شما نباشد بد
 رضا ندام و فرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
 السدسہ العزیزہ گفتے کسے کہ امانت قبول کند او از مریدان
 من نباشد و از سلطان المشائخ سوال کردند پدرا شاید کہ فرزند

رامزید گیر و فرمود دریں باب اختلاف است بعضے گفته اند شاید کہ چنانکہ خواجگان
 چشت بفرزندان خود دست بیعت و مقام داده اند و مے فرمود در پیری شیخ
 کے را اختلاف نیست و در شیخی پدر اختلاف است روزے بخدمت سلطان
 المشائخ مسافرے رسیدہ بود از و مے پرسید کہ بر سجادہ شیخ شہاب الدین
 سہروردی از فرزندان او کسے ہست آں در ویش گفت آرے بہت پسرے
 ہست فاما در علمست جملہ اوقات اند یا رعبہ ہاوست بعدہ فرمود مے شنوم
 احتساب ہم دار گفت آرے بعدہ سر مبارک بخسانید و فرمود کہ ابن النجیب
 لا یحب و ان نجب فحب بعدہ فرمود بزرگے حکمت ایں قصہ بیان کردہ است
 و گفته کہ حق جل و علی کمال قدرت خود مے نماید تا بندہ بعجز خود معترف آید کہ در
 مقام شیخے مردمانا بحال تکمیل مے کر دے اگر ایں معنی از تو بودے فرزندان تو کہ
 ترا از ہمہ اولیتر اند تاثیر نمودے **فَمِنْهُمْ نَسَاءٌ وَ تَزْنِیْ مِنْ نِّسَاءِکَ وَ تَخْرِجُ الْحَیَّ مِنَ
 الْمَيِّتِ وَ تَخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَیِّ** و مے فرمود کہ بعضے گویند مارا با خواجہ خضر
 علیہ السلام پیوند شدہ است (یعنی مشائخ نے پسند نہا نگاہ فرمود کہ شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس الدرہ الغریز را پسرے بود از ہمہ پسران ہمترا بیعت
 دریا یان قبر شیخ الاسلام قطب الدین بختیار کرد و مخلوق شد ایں خبر بخدمت
 شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر رسانیدند خواجہ فرمود حضرت شیخ الاسلام قطب الدین
 قدس الدرہ الغریز خواجہ و مخدوم ہست اما ایں بیعت درست نیست بیعت
 آنست کہ دست شیخے کہ بجامہ رحیمی باشد گیرند و مولانا سراج الدین حافظ بدلاونی
 از سلطان المشائخ سوال کرد کہ ایں حدیث است **مَنْ لَیْسَ لَهُ شَيْخٌ فَشَيْخٌ لَهُ**
اِبْلَیْسُ سلطان المشائخ فرمود کہ قول مشائخ است انگاہ فرمود ذکر درویشی

کردند که اگر او را کسے دیدے کہ با کسے پیوند ندارد گفتمے این در پیکہ کسے نشستہ راوی
 این حکایت عرضداشت کرد یعنی ذرنے ندارد فرمود کہ خیر معنی آں باشد ہر کشتی
 پیوندے کند ہر چہ این مرید کند فرداں عمل در پیکہ میرا و نہند از نجات گویند فلان
 در پیکہ کسے نشستہ است یعنی پیوند ندارد نکتہ در بیان آنکہ بر مشایخ و پیرے بیعت
 کنند بعدہ با مشایخ و پیرے دیگر بیعت کنند سلطان المشایخ فرمود بیعت در میان
 با پیرے بیعت کردہ باشند یا رں بندہ نمے کنند تا بر پیرے دیگر میروند و بیعت
 و خرقہ او ہمے ستان نزد یک من این چیزے نیست زیرا کہ مرید را محبت حقیقہ
 و جل و علی بر اندازہ محبت پیر خود حاصل ے شود و چوں با دو پیر بیعت کند و خرقہ دو
 پیر ستان چگونہ راست آید بیعت ہماں است کہ اول با کسے کردہ باشد اگر چہ آں
 پیر یکے از احاد باشد و ے فرمود شیخ شیعہ العالم شہاب الدین سہروردی
 قدس سرہ بارہا گفتمے ہر درے و ہر سرے نباشد یک در گیرید محکم گیرید از
 سلطان المشایخ سوال کردند حکم شیخ حسین منصور حلاج چیست فرمود کہ مرد
 است او مرید خیر کج بود ترک او گرفت و بر حسید رحمۃ اللہ علیہ آمد و درخواست
 بیعت کرد جنید فرمود تو مرید خیر کجی ترا دست بیعت نہ ہم و اراد کرد چوں
 جنید رحمۃ اللہ علیہ مقتدا ے وقت بود و در او رزق ہمہ باشد و بخط مبارک سلطان
 المشایخ قدس سرہ العزیز نشستہ دیدہ ام فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ أَنَا رَأَيْتُ الْمَشَائِخَ
 اسْتَفَادُوا عَنْ غَيْرِ شَيْخٍ وَاحِدٍ كَأَنِّي عُمَانٍ فَإِنَّهُ كَانَ يَمْسِكُ بِمَتَابَعَتِهِ
 يَحْيَى الرَّازِي وَبَعْدَ ذَلِكَ رَحِبَ فِي مَحَبَّتِ شَاوِ الْكِرْمَانِ ثُمَّ اتَّبَعَ أَبَا حَفْصٍ الْحَكَّامَ
 وَبَلَغَ مَبْلَغَ الرِّجَالِ وَأَنْتَ فَقَدْ تَجَرَّتْ وَأَسْعَا أَحْلَمَ أَنَّ تَعْلُقَ الْإِرَادَةِ تَعْلُقُ
 يَشْتَرِكُ فِيهِ غَيْرُهُ وَتَعْلُقُ يَشْتَرِكُ فِيهِ غَيْرُهُ فَإِنَّهُ يَكُونُ أَنْ يُسْرِبَ إِلَى الصَّبِيِّ
 الشَّادِرِ شَاوِ دُرُ امْتِ بِنَا وَفَرَّتْ سُلْطَانُ الْمَشَائِخِ قَدَسَ سَلَامُهُ الْعَزِيزُ كَفَتْ كَوْنُهُ كَمَا مَنَ دِيدَهُ امْتِ شِخَانِ
 را کہ استفادہ کردہ اند سوائے از یک شیخ از شیخان بسیار چنانچہ ابی عثمان زیرا چہ بود او چنانکہ در زندہ بہ
 پیروی عجمی رازی بعد گذشت او پوست بصحبت شافعی شجاع کرمانی بعد از او پیروی کرد با حافص
 خدا و رسید بہ مرتبہ دوستان خدا و تو بختن بسیار جہا گشتہ از مطاوب خود یا بسیار سبکدل گشتہ
 تو بہ شہر دانکہ علائق ارادت است کہ شریک نمے شود و غیر شیخ و تعلق پرورش تعلقے است

غَيْرَ الْوَالِدَيْنِ فِيهِ صَبْعُهُ الطَّيْرُ اِنَّ تَمَوَّتَ الشَّيْخُ كَمَا كَانَ حَالَ الشَّيْخِ اِلَى التَّحْيِيهِ
 السُّهْرُ وَرَدِي لَمَّا مَاتَ شَيْخُهُ اَحْمَدُ الْغَزَالِي اِسْتَفَادَ بِاَسَارَتِهِ عَنِ الشَّيْخِ حَمَادِ
 دَبَّاسٍ نَكْمَةً دَرِيانِ تَوْبَةٍ وَاسْتَقَامَتِ اَنْ سُلْطَانِ الْمَشَايِخِ مَرْمُودُ قَدَسَ
 اَسَدُ سَرِ الْغَزِيْرُ سَالِكٌ چوں قَدَمِ دَر رَاہِ نَهْدِ اَوَّلِ تَوْبَةٍ كُنْدِ تَوْبَةٍ بِرَدِ وَنَوْعِ اسْتِ
 تَوْبَةٍ عَوَامِ وَتَوْبَةٍ خَوَاصِ تَوْبَةٍ عَوَامِ اَزْ كُنَاہِ اسْتِ وَتَوْبَةٍ خَوَاصِ اَزْ مَادُونِ اَسَدِ وَايِ
 تَوْبَةٍ كِهْ سَالِكِ كُنْدِ بَايْدِ كِهْ بِاسْتِقَامَتِ كُنْدِ وَايِ رَاہِ اِنْكَاهِ عِبُورِ تَوَا اِ كَرْدِ كِهْ دُرُو
 اسْتِقَامَتِ بَاشَدِ وَطَلَبِ جَاہِ وَكَرَامَتِ نَبَاشَدِ وَا اِ اسْتِقَامَتِ مَ بَايْدِ
 كِهْ بِرِ مَتَابَعَتِ رَسُوْلِ عَلِيْهِ السَّلَامِ وَالصَّلُوْةُ بَاشَدِ وَبِهِجِ مَسْتَحَبِّ وَا دَابَّ اَزْ وَفُوْتِ
 نَشُوْدِ خَوَاجِهِ عَطَا رَفْرَايِدِيَّتِ جَاوِيْدِ دَرِ مَتَابَعَتِ مُصْطَفٰی كَزِيْنِ مَ تَا لَوْ رِ شَرِ عِ
 اَوْ شُوْدِ بِرِ تَوْ مَقْتَدَا وَا دَعَا كُيْ كِهْ بِرَايِ اسْتِقَامَتِ تَوْبَةٍ اَمْدِهْ اسْتِ دَرِي
 كِتَابِ دَرِ بَابِ اَوْرَادِ دَرِ نَكْمَةِ اَدْعِيْہِ مَ تَوْرِهْ تَحْرِيرِ يَافَتِهْ اسْتِ چوں كَسِ تَوْبَةٍ كُنْدِ
 اُنْجِيْہِ پِيْشِ اَزْ اِ كَرْدِهْ بَاشَدِ بَدَا اِ مَ تَوْرِ نِيْسَتِ وَا مَرْمُودِ كِهْ اِ كَرْدِ كَسِ اَزْ شَرَابِ
 تَوْبَةٍ كُنْدِ ہر اَيْنِهْ حَرِيْفا اَوْ قَرِيْنَا اِ پِيْشِيْنِهْ اَوْ اَمْرَا حَمَتِ نَخَايِنْدِ وَا ہر بَارِ شَرَابِ خُوْرْدِ
 وَا بِمَوْضِعِيْ كِهْ ذُوْقِ كَرْمَتِ بَاشَدِ طَلَبِ كُنْدِ وَجْہِ نَخَايِنْدِ تَا اَوْ بَارِ شَرَابِ خُوْرْدِ وَنَخْمَعِيْ
 اِنْكَاهِ بَاشَدِ كِهْ اَوْ اَزْ اَنْدَكِ مَ اِيْہِ مَوْسِ دَرِ دَلِ مَ اَنْدِهْ بَاشَدِ وَا كَزِ تَايِبِ دَلِ اَزْ اِ
 اَنْدِيْشِهْ كُلِّيْ صَافِ كُنْدِ ہِيْچِ قَرِيْنِ وَا حَرِيْفِ اَوْ اَمْرَا حَمَتِ نَتَوَا اَنْدِ مَوْ دِلِيْلِ بِرِ صَدَقِ
 تَوْبَةٍ اَوْ شَكْسَتِنِ اَزْ قُرْآنِ وَا حَرْفَا بَاشَدِ بَعْدِ اَزْ اِ مَرْمُودِ ہر كِهْ رَا بِعَصِيْتِ بَزْبَانِ كِيْہِ اِنْكَاهِ
 بَاشَدِ كِهْ اَنْدَكِ مَ اِيْہِ دَلِ اَنْكَسِ بِرَا اِ فُسُقِ بَاشَدِ اَمَا چوں تَا ئِبِ دَلِ خُوْدِ رَا اَزْ اِ
 نَاشَا اِيْسَتِهْ بَا زَا رِ دِيْچِيْكْسِ اَوْ اَبْرَا اِ جَرِمِ وَجَنَائِيْتِ يَا دَنْكُنْ اِيْ اِ ہِمَّ مَعَانِيْ دِلِيْلِ
 بِرِ اسْتِقَامَتِ تَوْبَةٍ اسْتِ يِعْنِ تَا ئِبِ بِرِ تَوْبَةٍ مُسْتَقِيْمِ اسْتِ نَ اَوْ رَا

۱۱۵ كِهْ شَرِيْكِ مَ شُوْدِ دُرُو غَيْرِ مَبْنِيْ حَقِيْقِيْ زِيْرَا چُو بَرِ سَتِيْ كِهْ جَايِزِ اسْتِ كِهْ بِرِ رُوْرِ وَطْفَلِ رَا غَيْرِ مَادِ رُوْدِ پَرِ
 پِيْسِ شِيْرِ مَ دِهْدَا اِ طِفْلِ رَا دَا يِہْ مَ كَرْدِ اَنْكِهْ مِيْرُوْ شِيْخِ چُنَا نَكْمَةُ بُوْدِ حَالَ شَيْخِ نَجِيْبِ الدِّيْنِ سَہْرُوْرُوْیِ
 ہر گاہ كِهْ مَرْدِ شِيْخِ اَوْ اَبُو اَمَمَ غَزَالِيْ نَايِدِهْ كَرْمَتِ بَاشَدِ رَا شَيْخِ اَحْمَدِ غَزَالِيْ اَزْ
 شَيْخِ حَمَادِ دَبَّاسِ ۱۲

بمعصیت تواند خواند و نه لفسق نام او بر زبان تواند راند بعد فرمود که نیکس که دست
 شیخی می گیرد و بیعت می کند آن عهد خداوند است باید که بر آن ثابت باشد
 و اگر او بر آن ثبات میسر نیست دست بر چه می گیرد همچنانکه هست می باشد
 کو و می فرمود چوں که تائب شود و پیش از آن که رابد گفته باشد باید که برو
 برود و او را معذرت کند و بجله خواهد و او را خشنود کند و اگر آنکس مرده باشد
 چه کند چنانکه او رابد گفته است در مردن او نیکو گوید و اگر کسی راکشته باشد
 و او را والی نباشد که دیت اوستاند چه کند برده آزاد کند اینکس که برده آزاد میکند
 احیای مرده می کند و اگر کسی بر منکوحه غیره و محلو که کسی زنا کرده باشد چه کند
 ایجا نیامده است که برود و برود و عذر خواهد ایجا بخدا می گریزد و اگر شارب خمر
 تائب شود چه کند شره تها لطف بخلق خدا دهد و آب های خنک بعد
 فرمود و آنکه گناهی می کند روئے او بجانب معصیت باشد و قفا جانب حق
 آن زمان که تائب شد باید که قفا جانب معاصی باشد و روئے جانب حق انگاه
 فرمود و آنکه تائب شده است باید که او را در طاعت ذوق تمام باشد و آنکه
 بمعصیت باز می گردد و نعوذ بالله از آنست که از نور طاعت ذوق نمی یابد
 انگاه بر لفظ مبارک راند که توبه و انابت در حالت جوانی نیکو می آید و پیری
 خود چه کند که تائب نشود و این دو بیت بزرایا راند لطم چوں پیر شوی و بد
 سر انجام آئی سر کار خود بناکام ساز می روح را ز تیره رانی معشوق
 روز بے نوائی بعد فرمود که حق تعالی از بنده خود از جوانی او خواهد
 پرسید یَسْأَلُ الْمَرْءُ مِنْ شَابٍ مِثْلَ نَوِي الْحَكِيمِ الشَّائِي
 فِي الشَّيْبِ وَالشَّابِ

بسی خونی

از جوانی خود
 و پیری خود
 و از جوانی خود
 و پیری خود

راکم کرد روزگار حسود	از پس این رکوع چیست سجود
تا جوانی مدد که باسن بود	جوئے عمر پُر آب و روشن بود
خوش خوش از من جهان هر مجا	عاریت ها می ستاند باز

پنہ از گوش کردیروں مرگ +
دل ازین عمر مختصر برگیر
مرد پیر از لقاے جانان شد
ہست پیر از ولایت دین است
سیرم از عمر و زندگانی خویش
ایں حیا تم مرا ملال آمد

کہ بسازی برائے رفتن برگ +
کز چنیں عمر کس نگر و دپیر
با چنیں عمر پیر نتوان شد
آنکہ گویند پیر پیر نیست
مے بگیرم بر این جوانی خویش
زندگانی مرا وبال آمد +

باز ایم بر سر خوتوبہ سلطان المشکینچ مے فرمود کہ توبہ بر سہ قسم تمام شود یک
قسم آں حال است و دوم ماضی و سیوم مستقبل انجی صفت حال است آنست
کہ ایشان شود یعنی مذمت آرد از ہر چہ کردہ است و قسم و دوم ماضی است کہ خصما را
خشنود کن اگر کیے از کیے ذہ درم غصب کردہ است و ہمیں میگوید توبہ توبہ این توبہ
نباشد توبہ آں باشد کہ ذہ درم بدو باز دہد و او را خشنود کن قسم سیوم کہ تعلق مستقبل
دارد آنست کہ نیت کن کہ پیش ہماں معصیت باز نارد و انگاہ فرمود کہ چوں من بجد
شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر پیوستم و انابت آردم ہر بار ہر لفظ مبارک میراند کہ
خصماں را خشنود باید کرد و ریں باب بسیار غلو فرمود مرا یاد آمد کہ بیت جیتل
دام دادنی دارم و یک کتاب کسے عاریت خواستہ بودم و از من غایب شدہ
در انجیہ شیخ کبیر نور اللہ مرقدہ در باب خشنود کردن خصماں ذکر بلیغ مے فرمود من
دانستم کہ مخدوم مکاشف عالم است و ردل کردم کہ این بار در دہلی بروم و ایشان
را خشنود کنم چوں در دہلی آمدم آغزو کہ بیت جیتل او دادنی داشتم بزرگوار و دانو جام
ستہ بودم الغرض یہیوقت بیت جیتل یکجا حاصل نہ شد کہ ہدو برساعتم و جبہ مال
تنگ بودے گا سہیچ جیتل بدست آمے و گاہے ذہ جیتل تا یک بار ذہ
جیتل بدست آمد بیامدم برداں بزرگوار و آواز دادم از خانہ سیروں آمد باو
گفتم کہ بیت جیتل تو بر ذمہ من ماندہ است میسر نہ شد کہ بیک دفعہ بدہم این ذہ
جیتل آوردہ ام بہتاں و ذہ دیگر ہم اکنون برساعتم انشا اللہ تعالیٰ آں مرد چوں

۳۳۱
 این بشنید گفت آری از آنجا که تو می آئی همین توقع باشد ده جیتل از من بستان
 و گفت آن ده جیتل باقی ترا بخشیدم بعد از آن بر فتم بر آن مرد که کتاب او آورده
 بودم و او را دیدم گفتم آری خواه از تو کتابی عاریت برده بودم از من غایب شد
 اکنون نسخه اصل کنم همچنانکه آن کتاب تو بود نبویسانم و بتو رسانم چون آن مرد
 این سخن بشنید گفت آری از آنجا که تو می آئی غمزه همین باشد بعد از آن
 گفت که کتاب بتو بخشیدم باز آیم بر سر حرف تو به حضرت سلطان المشایخ
 می فرمود که متقی است و تأیید متقی آنست که گاهی مایه نشده باشد و تأیید
 آن آنست که بعد گرفتن ذوق معصیت توبه کرده باشد و درین مسئله بعضی گفته
 اند که متقی و تأیید هر دو برابرند و بعضی گفته اند که تأیید فاضل تر از متقی است
 زیرا که این تأیید شده است ذوق معصیت گرفته است آنکه ذوق گرفته باشد
 خوشتر از آن باشد که مصلحت بخدوتی نگرفته باشد و بعضی گفته اند که متقی فاضل تر
 از تأیید در صحت این قول حکایت فرمود که وقتی میان دو کس مباحثه شد
 یکی گفت متقی از تأیید فاضل تر و دیگری گفت که تأیید از متقی فاضل تر این
 سخن میان ایشان تبطویل کشید ایشان هر دو بر پیغامبران عهد رفتند و این
 را حکم طلبیدند و پیغمبر آن عهد فرمود که من از خود حکم نتوانم کرد و منتظر وحی خواهم
 بود تا چه فرماں شود بعد درین میان بر آن پیغمبر فرماں آمد که آن هر دو تن را
 باز گردان و بگو شام هر دو بروید و امشب یکجا باشید چون از خانه بیرون آئید هر که
 اول پیش شما بیاید حکم این مسئله از او پرسید آن هر دو تن یکجا فرماں گرفتند و رو
 دیگر از خانه بیرون آمدند مردی پیش آمد از او پرسیدند که خواه ما را مشکلی شده
 است تو حل کن او گفت چه مشکل است ایشان گفتند ما را معلوم نشود آنکه معصیت
 نکرده باشد و بهتر از آنکه کرده باشد و تأیید شده آن مرد گفت آری خواه چکار
 من مردی جلایه ام علی بن خوانده ام این مسئله چگونه حل کنم اما اینقدر میدانم
 چاره که من میافهم تا را بسیار میباشد بعضی تاریکسرد من باز پیوند می کنم

نزدیک من آں تار که نگهسته باشد بهتر از آں تارے که بکسلد و باز میوند کم هر دو باز گشتند و بخدمت آں پینیر آمدند صوت حال باز گفتند آں پیغامبر گفت جواب شما همین بود و بخط مبارک سلطان المشایخ قدس السمره العزیز نوشته دیده ام یاد او و دقل للذین توبوا الى قبل قیام الساعة فان المذنبین ينظرون الى يوم القيامة من طرف خفي وفي الحديث ان العبد اذا اذنت لم يكتب عليه حتى يذنب ذنبا اخر فلم يكتب عليه حتى اذنب ذنبا اخر فاذا اجتمعت عليه من الذنوب ثم اذا عمل حسنة واحدة كتبت له خمس حسنات وجعل خمس حسنات بازاء خمس سيئات وفي الحديث التوبة من النسيان ايسر من التوبة عن الغيبة التوبة صنف للمؤمنين والاصفة للمفسدين وجاء القلب منيب والذوبة صفة المرسلين نعم العبد ان الله اواب قيل الشیخ التائب الطاوت و اسرعت الطات حيث اخرت التوبة الى الشیخ و اسرعت حيث حبت قبل الموت شعر الهی ثبت عما كان مني فکفر سیأتی و اض عني و عالمی بلطفک یا الهی و لا تقطع لاجل الذنب مني فکن يوم القيامة لي معینا و احسن لي انما احسنت ظنی و سلطان المشایخ فرمود که پیمرے فرموده است که عتبا

له ترجمه عبارت عربی که بخط حضرت سلطان المشایخ نوشته دیده ام اے داؤد و بگو گناہگار از اتوبه بکنید بسو پروردگار پیش از برپاشدن قیامت زیرا چو بدستی که گناہگار از خواہند دید بسوے من روز قیامت از گوشه چشم دیده و در حدیث است بدستی که بنده و قنید گناہ سے کند نوشته نے شود بر او آں گناہ باز دیگر گناہ سے کند پس درین هنگام جمع سے شوند بر آں بنده گناہان پس درین هنگام یک نیکی سے کند نوشته نے شود بر اے او پنج نیکی و پنج دیگر و مقابلہ پنج گناہ که پیش از نیکی کرده بود و در حدیث دیگر است که توبہ کردن از زنا آسان تر است از توبہ کردن از رغبت باز ماندن از گناہ صفت مومن است و رو بچند آوردن صفت مقربان درگاه است چنانچه سے گویند کہ آمد بادل رو آورده بسوے خدا و باز گشتن از جمیع ماضیات حق گفته شد مرشح تائب پیمر که دیر کردی و شتاب کردی در توبہ کردن از جہت آنکہ دیر کردی آمدی بر سر توبہ در وقت پیمری و شتاب کردی از آں روز کہ پیش از مرگ در حالت صحبت توبہ کردی ترجمہ شعر اے معبود من توبہ کردم من از گناہانے کہ نامرغ بود پس پیش گناہان مرا خوشودش و از من کار لطف کن با من آ معبود من و میر از من از جہت گناہانیکہ صادمه شود از من پس باش روز قیامت بر اے من یاری و مہندہ و مہربانی کنندہ و نیکوئی کن با من چنانکہ نیکو کردی گناہان من در ذوات خود پیسے از ذوات تو امان بخشیدی است و مرا بندگی است ۱۲ ۱۳ ۱۴

حق دو چیز است و آن عزیز است با عصمت و راؤل و باتوبه و آخر حق تعالی
به برکت حضرت سلطان المشائخ بجملة غلامان و میدان سلسله چشتی نظامی
روزی کناد تلمتہ و بریاں حکم کردن پیر و قبول کردن مرید حکم پیر سلطان
المشائخ مے فرمود مرید را مے باید ہماں کند کہ پیر فرماید اما پیر کچناں مے باید
کہ در احکام شریعت و طریقت عالم باش تا چیزے غیر مشروع نفرماید و اگر چیزے
فرماید کہ مختلف فیہ باشد پس مرید را ہماں باید کرد کہ آنچناں پیر فرماید بنا بر آنکہ
پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است اِخْتِلَافٌ مِثْلِي رُحْمَةٌ وَ شَيْخٌ بَرٌّ
قول مجتہدے حکم کردہ است پس مرید را باشارت پیر کار مے باید کرد و کسیکہ
بخدمت پیر مے پیوند و ارادت مے آرد و این را تحکیم گویند یعنی پیر را بر خود
حاکم مے سازد پس ہر چہ پیر گوید مرید نشود تحکیم نباشد و اگر بعضے قول و فعل
پیر را منکر باشد او مرید نباشد بعدہ حکایت فرمود زالے بود ہر بار در خانقاہ شیخ
ابوسعید البواخی رحمۃ اللہ علیہ درآمدے و صحن خانقاہ را جاروب دادے شیخ
ازو پرسید کہ مقصود ازین جاروب دادن چہ داری بگو تا عرض تو حاصل
کنم زال گفت غرضے دارم چوں وقت خوابد آمد عرض خواہم داشت القصۃ زال
ہچناں خدمت بجائے آورد تا روزے جوانے صاحب جمال بخدمت شیخ آمد
و بیعت کرد زال بیاید و خدمت شیخ را گفت کہ ایں جوان را بگو تا مادر حبالہ خود
آرد شیخ متامل شد و با خود گفت کہ ایں عورتے زال و نازیباء ایں جوانے خوب رو
اینمعی چگونہ شود شیخ در خلوت شد سہ شباروز طعام و شراب نخورد بعد سہ شباروز نہ دو
را پیش طلبید کہ سوے آنجاں کرد کہ ایں زال را در حبالہ خود آرجوان بطوع و رغبت
قبول کرد بعد از اں زال التماس نمود کہ شیخ فرمان دہد تا مادر جلوه دہد چنانچہ رسم عروسی است
شیخ فرماں داد ہچناں کند فرمود کہ راتہ کہ مے بختند تفضیف کنند انگاہ زال التماس کرد کہ شیخ
آں جوان را فرماں دہد تا مادر از زمین برگیرد و بدست خود بالاے تخت برد شیخ آں
جوان را فرمود کہ ہچناں کن چوں آں جوان زال را از زمین برداشت

زال گفت کہ اے شیخ ایں جوان سراور نظر تو از خاک برداشت فرماں دہید کہ
 مرا چاکا گنہگار از پیغمبر ایں کار را بوفارساند و مرا پشت نہد شیخ ہچنان فرمود
 آں جوان قبول کرد نکتہ دریاں تجدید بیعت حضرت سلطان المشائخ مے
 فرمود قدس سرہ العزیز چوں پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم غریمت مکہ کریش
 از فتح مکہ امیر المومنین عثمان را بر سالت بر مکیاں فرستاد پیغمبر صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم را خبر رسانید کہ امیر المومنین عثمان را بکشتن پیغمبر صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم چوں بشنید صحابہ را رضواں اللہ علیہم طلب کرد و فرمود بیا ئید بیعت
 کنید تا با مکیاں حرب کنیم یا راں بیعت کردند پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنراں
 بر تنہ درخت تکیہ کردہ بود آں بیعت را بیعت رضواں گویند دریں میاں یارے
 بود اورا ابن اُکوع مے گفتند ادبیا مدود درخواست بیعت کرد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم فرمود پیش ازین بیعت نکردہ گفت یا رسول اللہ کردہ ام اما این ساعت
 تجدید مے کنم پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اورا دست بیعت داد تجدید بیعت با
 مشائخ کہ مے کنند ازینجا است وقتے جوانے بخد مت سلطان المشائخ تجدید
 بیعت کرد مگر اورا از طرفے ایذا مے رسیدہ بود در باب ادایں بیت فرمود بیت
 اے بسا شیرکان ترا آہوست * اے بسا در دکان ترا داروست * و میفرمود
 کہ من پیش جامہ خواجہ خود شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ
 العزیز تجدید بیعت مے کنم و عجب ندارم کہ شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر نیز پیش جامہ
 پیر خود تجدید بیعت مے کرد کاتب سرفروفت در کتابے نوشتہ دیدہ
 است کہ تجدید بیعت پیش جامہ پیر از انجملہ است کہ بخد مت مخدوم تخی زیعت
 کردہ شد از حق تعالی امید دارم کہ ایں بیچارہ را برینجملہ کند کہ عہد کردم بخواجہ
 خویش و خواجہ خواجہ خویش و خواجگان چشت علیہم الرحمۃ والرضواں و بمحمد
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ زبان نگاہ دارم و گوش نگاہ دارم و بر جادہ
 شرع با شتم و من بیچارہ را در کار دیں و محبت رب العالمین بخشہ و در سلک

۳۳۵
 بندگان مخدوم بدارند این ضعیف گوید بیعت عهد کردیم که دل در خیم زلف تو نهیم *
 جاں مشتاق بیزیرم اسپنم * وقتے مردے بخدست سلطان المشایخ
 تجدید بیعت کرد سلطان المشایخ و دلاں حال این بیعت بر لفظ مبارک راند
 بیعت و عشق تو کار خویش هر روز * از سر گیرم ز سحر و کار * نکتہ در بیان
 اعتقاد مرید بخدست پیر مقرر ضمیر مریدان خوب اعتقاد با و باید که مرید را
 اعتقاد و محبت پیر بخدے باشد و بشایه رسد که در زمان خود جز پیر خود دیگر را
 نداند که بخدای میرساند شیخ سعدی خوش گوید بیعت که نیست در همه عالم
 باتفاق امروز * جز آستانه تو مقصدے و لجائے * و اگر در خاطر مرید شست
 اعتقاد هم بگذرد که در عالم خبر پیر من کسے هست که بخدا میرساند یا القطع شیطان
 ملعون در اعتقاد او تصرف کند و آن هر دے را از مشغولئی پیر بیرون آورد
 و خلل در اعتقاد اندازد و او را چیزے نماید که بدان فساد اعتقاد و ارادت او
 باشد لغو و بانه منہا بخدست سلطان المشایخ سوال کرد اگر پیرے در خوا
 مرید سفر کند تا عمل او چگونه باید اما اگر در عالم اعتقاد سفر کند و اعتقاد درست
 و محکم بیاید مرید را امیدے باشد فرمود آری که اصل در نیکار اعتقاد است
 چنانکه در عالم ظاهر اصل ایمان هست و مومن را مے باید که در وحدانیت باری
 تعالی و بر سالت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ایمان درست باشد
 مرید را نیز مے باید که در حق پیر اعتقاد درست باشد چنانکه مومن بگناہ کافر
 نشود و مرید نیز چون در اعتقاد درست باشد بلغزشے بر آرد و طریقت او
 حکم نتوان کرد که بیکت اعتقاد باطل باز آید و مے فرمود که وقتے شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ الغزیرے فرمود که مقصود عقیدہ این کس است
 ہر کہ بقصد و عقیدہ پاک آمد البتہ قابل باشد زیرا چہ بعقیدہ این کس را ہم در خاطر
 فرحتے باشد و اندازہ عقیدہ خویش ہر کسے نصیب مے کرد و بعدہ فرمود کہ وقتے از
 لکھنوتی مردے بخدست شیخ شیعہ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ الغزیرے

آمدند و گفت از کجا آمده و بچه نیت آمده آغاز کرد که فاتحه درخواست کردن شیخ
 شیوخ العالم فرمود یاران و فرزندان را که فاتحه بخوانید این زمان که جمع شدند
 باز فرمود بچه نیت آمده او گفت فاتحه درخواست کردن خواهی بگریست که عقیده
 همچنین باید بعد فاتحه خواندن فرمود و گفت عقیده نکلسن از فعل اینکس است
 فعل لنفسیه باشد و عقیده بغیره و سلطان المشایخ می فرمود و وقتی در پیش
 را مار گزیده او گفت اگر ارادت من بشیخ خود درست است بهیج علامه حیات
 نیست و اگر ارادت درست نیست خود اینکس مرده اولی تربت عقیده او
 آن زیر اثر نکرده عرض میدارد کاتب حروف مراد ازین درویش ذات مبارک
 سلطان المشایخ بود و آنچه بنی مدت حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین
 قدس الله سره العزیز میفت و در صحرا سره حضرت سلطان المشایخ را مار
 گزیده بود چنانچه در نکته کرامات شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس الله
 سره العزیز تحریر یافته است زیرا چه سلطان المشایخ فرموده است که کرامات
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس الله سره العزیز حکایت فرموده
 که در ویشے را بنچینس حالمے پیش آید و یا بنچینس کارے پیش آمد و من بهمان شتم
 که مراد از آن درویش ذات مبارک سلطان المشایخ شیخ شیوخ العالم است
 سلطان المشایخ نیز درین حکایت همین معنی را رعایت کرده است و میفرمود
 و وقتی شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس الله سره العزیز دعایے بر سر
 داشت فرمود کسے باشد که این دعا را یاد گیر و من دانستم که مقصود شیخ این است
 که من یاد کنم عرض داشت کردم اگر فرمان باشد بنده یاد گیر و آن دعا بمن داد
 گفتم یکبار بنی مدت شیخ بخوانم نگاه یاد گیرم آن دعا بمن داد و فرمود بخوان چوں خواندن
 اگر فتم اعراب را اصلاح داد و فرمود که بنچینن خوان من بچنان که فرمود خواندم اگر چه بنچینن
 من خوانده بودم هم معنی داشت القصه هان زبان آن دعا در خاطر من یاد شد
 گفتم دعا یاد گرفتم اگر فرمان باشد بخوانم فرمود که بخوان آنرا خواندم آن

اعراب را کہ صلح خدمت شیخ فرمودہ بود ہمچنان خواندم چوں از خدمت
 شیخ بیرون آمدم مولانا بدرالدین اسحاق رحمۃ اللہ علیہ مرا گفت نیکو کردی
 آن اعراب ہمچنان خواندی کہ خدمت شیخ فرمودہ بود گفتم اگر سید بویہ کہ وضع
 این علم است و آن دیگران کہ بانی این قواعد اند مرا بگویند کہ این اعراب را
 کہ ہمچنین است کہ تو خواندی من ہمچنان خوانم کہ شیخ فرمودہ است مولانا بدرالدین
 اسحاق گفت آن آداب کہ بخدمت شیخ تو نگاہ میداری از ما ہیچ کس را میسر
 نشود و مے فرمود چوں شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ
 العزیز را زحمت غالب شد و ماہ رمضان آمد افطار مے کرد تا روز مے خورنہ
 آوردہ بودند و پارہ مے کردند و پیش شیخ میداشتند خدمت شیخ آن را تناول
 مے کرد و راثائے آن پر کالہ خورنہ بہن داد میخواستم کہ آن را بخورم و ردل کردم
 کہ خدمت شیخ شیوخ العالم بدست مبارک خود چیز مے بہن دہد کجا یا بم نزدیک
 بود کہ بخورم و کفارت دو ماہ متصل روزہ دارم فرمودن مکن مرا رخصت شرعی
 است ترا نشاید کہ بخوری برائے آزمائش اعتقاد تو داده بودم و مے فرمود کہ وقتے
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز مولانا بدرالدین
 اسحاق را آواز داد مولانا بدرالدین اسحاق در نماز بود جواب داد گفت بیک
 بعد از آن حکایت فرمود کہ وقتے رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم طعام میخورد
 یکے را آواز داداں یار در نماز بود و رنگے کرد رسول علیہ السلام فرمود کہ چوں
 خدا و رسول خدا بخواند بر فوراجابت باید کرد بعد از آن سلطان المشائخ بر لفظ
 مبارک اند کہ فرمان شیخ بچو فرمان رسول است علیہ السلام و مے فرمود کہ شیخ شیوخ العالم
 شہاب الدین سہروردی قدس سرہ مندیے از شیخ خود دریافتہ بود آنرا پیوستہ بر خود داشتے
 و از برکتها گرفتے تا وقتے در خواب شدہ بوداں منیل جانب پایے او بود ناگاہ پا او بدان منیل
 رسید چوں بیدار شد قلوب اطراب بی نمود تا بنایتے کہ میگفت کہ من ایم را کہ فروا قیامت
 دیتیہ این تاسف اندوختہ ایم بود ناگاہ ہیک فرمود کہ یکے بخدمت شیخ منیل آمد و گفت مرید تو

مے شوم شبلی فرمود بشرطے ارادت تو قبول کنم کہ انچہ بفرمایم تو ہماں کنی مرید گفت
ہمچنان کنم شبلی گفت تو کلمہ شہادت چگونہ مے گوئی مرید گفت کہ بچنیں گویم لا الہ
الا اللہ محمد رسول اللہ شبلی گفت تو کلمہ شہادت چگونہ مے گوئی بچنیں بگو لا الہ
الا اللہ شبلی رسول اللہ مرید بر فو بچنیں گفت بعد ازاں شبلی رحمۃ اللہ علیہ فرمود
کہ شبلی یکے از چاکران کمینہ آنحضرت است رسول ہمون است من اعتقاد ترا
استحسان مے کروم کہ شیخ عبد الدین بغدادی در تحفۃ البراقہ مے نویسد طایفہ خواستند
کہ تجارت روند بر خود و بر اموال خود مے ترسیدند بخیست ابو الحسن خرقانی رحمۃ اللہ
علیہ رفتند و عرضداشتند کہ ایں بندگاں را اتفاق غیبت سفر است اگر از حضرت
دعائے ویاوردن نامزد و حال ماشود تا از برکت آں سلامتی باشد شیخ فرمود بنام
باری تعالیٰ عز اسمہ بر وید فاما اگر در راہ خوفے و یا ہراسے پیش آید نام من بگیری و
بگوئی ابو الحسن خرقانی تا ازاں خوف و ہراس خلاصی یابید چون ایں سخن
از شیخ شنیدند بعضے سخن از شیخ قبول کردند و بعد دیکجا رواں شدند در اثنائے راہ
ایشان را قطع طریق پیش آمدند کسانیکہ با اعتقاد صاف تمسک بنام شیخ کردند خلاص
یافتند و کسانیکہ باسم باری تعالیٰ آیات و دعوات تمسک کردند ہلاک گشتند و ماہما
ایشان غارت شد بریں حال تعجب ہر دو طایفہ زیادت گشت چون بخدیست
شیخ آمدند یکے از ایشان پرسید چه حال است گفتند بر ما انچنیں معاملہ گذشت
نہ آنکہ اسم باری تعالیٰ از آسامی بندگاں او بزرگست شیخ گفت آرسے ولیکن شما
اسم کسے ذکر کردید کہ مسمل اورانے شناسید پس گوئی کہ اورا ذکر نکردید فاما ایں طایفہ
نام کسے ذکر کردند کہ اورا کما حقہ مے شناسند و احق را مے شناسد پس گوئی کہ
حق جل و علی را ذکر کردند و انیمنی ہر کسے تصدیق نکلند مگر کسیکہ ذوق حقیقت چشیدہ
باشد و اصل کار را مشاہدہ کردہ مے فرمود من از شیخ رفیع الدین شیخ الاسلام
اودہ شنیدہ ام کہ مے گفت مراقبتے بودا و مرید شیخ محمد اجل سزری بود و وقتے
آں مرید را با ہتہا مے گرفتند و در معرض قتل آوردند سیات اورا ہمچنان استانید

کہ روئے او جانب قبلہ باشد مگر در آن صورت گو پیرو پس پشت سے شریر فوراً
سوئے گو پیرو خود کرد سیاق گفت دریں محل روئے سوئے قبلہ باید کرد آں مرد
گفت من روئے جانب قبلہ خود کرده ام تو کار را باش امیر حسن خوش گوید بیت
اگر چه در عرب از بہر قبلہ کعبہ نباشد بنمود قبلہ مجنوں مگر قبیلہ یسلی از سلطان
المشایخ قدس سرہ العزیز سوال کردند مرید سے باشد کہ پنج وقت نماز سے گذارد
واندک و رد سے خواند اما محبت شیخ در دل او بسیار باشد و اعتقاد و سجد
پیرو یکبارگی راسخ و مرید سے دیگر باشد کہ اور طاعت بسیار باشد و تسبیح و اوراد سے
بے اندازہ و حج کرده اما در محبت شیخ و در اعتقاد قصور سے باشد میاں این دو بہتر
کدام باشد فرمود انکہ معتقد و محب شیخ است بعد از اں بر لفظ مبارک را نذا نگہ محب
و معتقد شیخ باشد بیک وقت او بر ہمہ اوقات آں متعب بہت است اعتقاد و شرف دارد
بعد از اں فرمود کہ مذہب بعضی اینست کہ اولیا بر انبیا فضیلت دارند بسبب
انکہ انبیا بیشتر احوال با خلق مشغول اند یعنی صاحب دعوت اند اما اولیا شریف
روز بحق مشغول اند این مذہب باطل است اگر چه انبیا با خلق مشغول اند اما
زمانے کہ با حق مشغول سے شوند آں یک زماں بر جملہ اوقات اولیا شرف
دارد و سے فرمود کہ وقتی شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ
العزیز سے فرمود کہ یکے با من پیوند کرده بود چوں از من برفت چند گاہ مراجع او
بر قرار بود باز از اں بگشت و یکے دیگر بود کہ از من دور رفت و دیر سے ہما نجا
بود اگر چه تا دیر سے بود اما مراجع او بر آں قرار بود و بعد دیر سے ہم نگشت انکاہ روئے
سوئے من کرد کہ ایں مرد با من پیوستہ است ہم بر آں مراجع است و بیچ نگشتہ
است سلطان المشایخ چوں بر نیخون رسید بگریست ہم در گریہ بر لفظ مبارک
را نذا کہ تا امروز محبت ایشان بر قرار است بلکہ بر مزید از سلطان المشایخ سزا
کردند کہ مرید سے بخد مت پیرو خود کمتر رسد و در خانہ بیشتر در یاد پیرو خود باشد چگونہ
باشد فرمود کہ آں نیکو ترا کر سے از خدمت پیرو خود غایب باشد و در یاد پیرو خود

باشد یہ از آنکہ سہ روز پیش باشد و از محبت پیر بے خبر بعد ازاں این مصرع
 بر لفظ مبارک راند مصرع بیرون و دروں بہ کہ دروں و بیرون و در مجلس سلطان
 المشایخ قدس السہرہ العزیز سخن در آن افتاد کہ مریداں بخدمت مخدوم مے آیند
 و سر بر زمین مے نہند سلطان المشایخ فرمود من خواستم کہ خلق را منع کنم اما
 چوں پیش شیخ من بچنین کردہ اند منع نکردہ ام درینیاں امیر حسن رحمۃ اللہ
 علیہ عرضداشت کرد بندگانے کہ بخدمت پیوستند و ارادت آوردند ایں ارادت
 بیعت عبارتست از عشق و محبت پیر پس آنجا کہ عشق و محبت آمد در آنصورت
 سر بر زمین نہادن سہل خدمتے باشد سلطان المشایخ مے فرمود قدس السہرہ
 العزیز کہ از خدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والہین طیب السہرہ مضجعہ
 شہود کہ وقتے شیخ ابوسعید ابوالخیر رحمۃ اللہ علیہ سوار در راہے میرفت
 و مریدے پیش آمد و آل مرید پیادہ بود و پیادہ و زانوے شیخ بوسید شیخ فرمود
 فرو تر مرید پاے شیخ بوسید شیخ فرمود فرو تر مرید زانوے اسپ بوسید
 شیخ فرمود فرو تر مرید سم اسپ بوسید شیخ فرمود فرو تر مرید زمین بوسید
 انگاہ شیخ ابوسعید ابوالخیر فرمود کہ دریں چہ ترا فرمودم فرو تر مقصود من
 آن بود کہ پاے بوس من کنی ہر چہ از فرو تر مے بوسیدی درجہ تو در
 بالا تر مے بود کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ نوشتہ دیدہ است
 قَالَ صَلَیْبُ رَايْتُ عَلِيًّا يَقْبَلُ يَدَ الْعَبَّاسِ وَرَجُلًا مُسْلِمًا الْمَشَايِخِ
 مے فرمود کہ پیش ازین مردے بر من آمدہ بود بزرگ زادہ و سیاحت کردہ
 و شام و روم دیدہ دریں حال کہ او پیش ما بود و جہاں بہین قریشی درآمد
 و سر بر زمین نہادہ شیخ سعدی خوش گوید ہر جا کہ روے زندہ کے
 بر زمین تست ہر جا کہ دست غم زدہ در دعاے تست ہر جا کہ روے زندہ کے
 گوید ہمیت شعاع روز بھی تا بد از چین کسے کہ در پرشتش تو بر نہاد
 بخاک جہیں ہر آن مرد مسافر بانگ بر وزد و گفت مکن سجدہ جائیکہ

ترجمہ گفت ہمیں
 صبحانی دہم من
 علی را کہ مے بوسید
 دست عظمت
 عباس پاس
 المشایخ را

نیامده است عید و غلبه کرده من با او گفتم غلبه مکن ہر امرے کہ فرض بودہ
 باشد چوں فرضیت او برخیزد استحباب باقی ماند چنانچہ روز عاشورہ بر
 اُمم ماضیہ فرض بود و عہد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چوں ماہ رمضان
 فرض شد فرضیت او بر خاست استحباب او باقی ماندہ آمدیم بر سجدہ
 در میان اُمم ماضیہ مستحب بود چنانچہ رعیت مرہادشاہ راوشا اگر دمر استاد
 را دامت مرہادشاہ بر اسجدہ مے کردند چوں در عہد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم آں سجدہ بر خاست اکنوں استحباب رفت اباحت باقی ماندہ بر امر
 مباح منع از کجا آمدہ است آں مرد ساکت شد بعدہ فرمود معہذا و پیش
 من کہ روے بر زمین مے آوردند من کارہ ام اما چوں پیش شیخ ماروے
 بر زمین آوردہ اند اگر من منع کنم از دو چیز یکے لازم آید یا جھیل مشایخ
 و یا تقیق ایشاں نعوذ باللہ منہا بزرگے گوید بیعت در خدمت رکاب
 توسر بر زمین نہاد و خورشید ز آسماں چہارم ہزار بار و نکتہ در بیان صل
 خرقہ و بخشش آں سلطان المشایخ مے فرمود کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم در شب معراج از حضرت عزت خرقہ یافت و آں را خرقہ
 فقر گویند بعدہ صحابہ را طلب کرد و گفت من از حضرت عزت
 خرقہ یافتہ ام و مرا فرمان است کہ آں را یکے بدہم بعدہ پیغمبر صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم روے سوے حضرت ابو بکر کرد رضی اللہ عنہ و فرمود
 اگر من این خرقہ بتو بدہم چکنی ابو بکر گفت من صدق و رزم و طاعت کنم
 و عطا کنم بعدہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ را فرمود اگر من این خرقہ بتو بدہم
 چہ کنی عمر گفت عدل کنم و انصاف نگاہ دارم بعدہ از حضرت عثمان رضی اللہ
 عنہ پرسید اگر من این خرقہ بتو بدہم تو چہ کنی عثمان گفت من اتفاق کنم و
 سخاوت و رزم بعدہ حضرت علی علیہ السلام رضی اللہ عنہ را پرسید اگر من این خرقہ را بتو بدہم
 چکنی علی گفت من پردہ پوشی کنم و عین گمان خداے عزوجل بپوشم آں خرقہ

بعلی داد کرم اللہ وجہہ و فرمودہ فرمان خدا سے عزوجل بود کہ این جواب گوید
 این خرقہ اور بد ہی و سلطان المشائخ مے فرمود کہ بر حضرت امیر المؤمنین ابو بکر
 صدیق رضی اللہ عنہ چهل ہزار دینار موجود بوداں روز کہ چهل ہزار دنیا ریاورد
 و گلیم پوشیدہ و میخے برآں زدہ بخد مت رسول اللہ علیہ السلام آمد و ہماں
 زماں جبرئیل علیہ السلام گلیم پوشیدہ و میخے برآں زدہ بیامد رسول حلیمہ السلام
 پرسید کہ این چہ ہیئت است گفت یا رسول اللہ انہو جماعہ ملائکہ را فرماں شدہ
 است کہ بر موافقت ابو بکر گلیم پوشیدہ و میخے برآں زدہ دریں محل سلطان
 المشائخ این دو مصراع بر زیاں مبارک اندامیت شکرانہ چل ہزار دینار دہند *
 تا شیخ کلیم عشق را بار دہند * بعدہ فرمود چوں جنید شبلی را خرقہ پوشانیدہ گفت
 انچہ پیر در حق ما بجا آوردہ بود در حق تو بجا آوردیم باقی کار خداست عزوجل
 و مے فرمود تشریف انچہ صحبت شیخ یافتہ باشد بغیرے نتوان داد ولیکن اگر
 بشویند در آں متعے نیست فاما بہتر آں باشد کہ نشویند و مے فرمود از تشریفات
 صحبت یافتہ پیر اگر وصیت کنند کہ برابر اس کس کہ در گو بہنہند روا باشد و یا وصیت
 کند کہ بفرزندانی کہ صالح باشد بدیشاں دہند و مے فرمود کہ من وقتے از شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السدسہ الغیز خرقہ یافتم از گلیم خرقہ چشتی
 و آں ہنوز بر من ہست عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ کہ بعد نقل سلطان
 المشائخ قدس السدسہ الغیز چوں نعش مبارک حضرت سلطان المشائخ
 را در گور فرود آوردند خرقہ کہ از شیخ شیوخ العالم یافتہ بود بر وجہ و مبارک سلطان
 المشائخ قرار کرد و مصلی حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الدین قدس السدسہ
 الغیز بر سر مبارک سلطان المشائخ نہادند عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ
 جامہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السدسہ الغیز کہ جد کاتب
 حروف سید محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ یافتہ بود و جامہ حضرت سلطان المشائخ
 و جامہ شیخ علاء الدین بنہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السدسہ

سره العزیز این سره جامه صحبت یافته اولیا سے خدا تعالیٰ یکے بخیه کرده بدست
 مبارک سید محمد کرمانی که بوالد کاتب حروف سید مبارک محمد کرمانی رسیده بود
 تاروز تحریر در خاندان کاتب حروف آن دولت موجود است خارج آن جا سید
 دیگر که پدر و عمان کاتب حروف از سلطان المشایخ یافته اند موجود است الحمد
 علی ذلک حضرت سلطان المشایخ سے فرمود بعضے ازین طایفه را میان دزدان
 روز قیامت بستاند و ایشان بگویند ما زدی نکرده ایم جواب آید که جاریه مردان
 پوشیدید و عمل ایشان نکردید آخر هم بشفاعت پیران نجات یابند و سے فرمود
 که مردے بود و از عزیز بشتر گفتن سے اواز پداؤں در دہلی آمدہ بود بخدست مولانا
 ناصح الدین پسر قاضی حمید الدین ناگوری رحمۃ اللہ علیہ تا از خرقة در خواہد
 ہم بریں نیت جمعے کرد بر سر حوض سلطان بعضے از درویشان آنجا حاضر شد
 دریں میان آن درویش کہ در طلب خرقة آمدہ بود چوں حوض سلطان را بدید
 گفت این سہل حوضے است حوض ساغر کہ در پداؤں است بہتر ازین حوض
 است محمد کہ پیر آنجا حاضر بود چوں این سخن از دشمنیہ مولانا ناصح الدین را گفت
 کہ این را خرقة مہید یعنی کذاب گوست مولانا ناصح الدین پہچان کرد و از خرقة
 نداد و از شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ منقول است کہ سے فرمود
 من از سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز شنیدہ ام چندین خرقة کہ این
 ضعیف دادہ است ازین میان چہار کس را خرقة ارادت دادہ است و دیگر ہمہ
 خرقة تبرک و شیخ بہاؤ الدین زکریا قدس سرہ سے فرمود چندین خرقة کہ و ایم
 ازین میان پنج یا شش خرقة ارادت بود باقی ہمہ خرقة تبرک عرض میدارد کاتب
 حروف حکمت این سخن چیست کہ بر زبان مبارک سلطان المشایخ رفتہ
 است کہ چندین خرقة کہ این ضعیف دادہ است چہار کس را خرقة ارادت
 دادہ است مقرر است کہ چندین ہزار بندگان خدا یتعالیٰ مریدان سلطان
 المشایخ بودہ اند و ہمہ را با ارادت قبول کردہ و کلاہ و خرقة دادہ و مرید گرفتہ

تبرک

فاما ردايى سخن مرید حقیقت و مرید حقیقی منقول است از سلطان المشايخ درین باب در نکته بیان و پیتر پیافته است و دیگر آنکه مراد از آن مرید است که همه افعال احوال متابع پیر باشد و ذره از روش پیر تجاوز نکند تا از غایت اتحاد پیر کنفس واحد شود که الفقراء کنفس واحدة مصرع بیگانگی نیست تو مائی و ما تو نیم و کاتب حر و بخط مبارک سلطان المشايخ نوشته دیده است رایت بخط شیخ الاسلام شهاب الدین السهروردی انه ذکر لباس الخرقه الی الجلیل وبعد اختصار علی الصحیحة و غیره من المشايخ عن عنده الخرقه الی النبی علیه السلام و اعتمد السهروردی علی حدیث ابن خال و المشايخ فیه طریقتان الطریقه الحسن البصریة و الطریقه الکیلیة فانه لبس علیه السلام علیاً و هو البس الحسن البصری و الکیل ابن زیاد فخر فیه الحسن البصری معروفه و اما الکیل البس عبد الواحد ابن زید و البس هو ابایعقوب النسوی و البس هو ابایعقوب النهرجوری و البس هو اباعبد الله ابن عثمان و البس هو ابایعقوب الطبری و البس هو ابالقاسم بن رمضان و البس هو ابالعباس بن ادريس البس هو داود ابن محمد العز بن جادة الفقرا و البس هو محمد بن مالک البس هو اسماعیل نقص و البس هو شیخنا بالحسنا احمد بن عمر الصوفی و البس هو هذا الفقیر برکت

۱۲ ترجمہ دیدم من بخط شیخ شہاب الدین سہروردی تحقیق ذکر کرده است کہ شیخ شہاب الدین پوشیدن خرقہ را بہت
 کردہ است اس را بسوے جنبی بعد از آنکہ اختصار کردہ بیحمت بسوے اس از مشایخ آن نسبت کنز خرقہ را بسوے یکے
 بعد دیگرے تا رسیدن بہ نسبت این خرقہ را بسوے حضرت غنی علی السد علیہ وسلم اعتماد شیخ شہاب الدین سہروردی بر حدیث اس
 خالد است و مشایخان دیگر را در پوشانیدن خرقہ و وطریق است یک طریق منسوب است بسوے حضرت حسن بھری و یک طریق
 منسوب است بسوے کیل بن زیاد بن بدستی کہ شان اینست پیغامبر علیہ السلام پوشانیدن خرقہ علی را و علی پوشانید
 آن خرقہ حسن بھری را و کیل بن زیاد را پس طریقہ و خرقہ حسن بھری معروف است و اما کیل بن زیاد پس
 پوشانید کیل بن زیاد و عبد الواحد زید را خرقہ و عبد الواحد زید خرقہ پوشانیدہ ابایعقوب نسوی را و او خرقہ پوشانید
 ابایعقوب نہر جوئی را و او خرقہ پوشانیدہ اباجہ الدین عثمان را و او خرقہ پوشانیدہ ابایعقوب طبری را و او
 خرقہ پوشانیدہ اباقاسم ابن رصفان را و او خرقہ پوشانیدہ اباعباس ابن ادریس را و او خرقہ پوشانیدہ
 داؤد ابن محمد را کہ مشہور است بخادم الفقرا و او خرقہ پوشانیدہ محمد بن مالک را و او خرقہ پوشانیدہ اسمعیل
 مصری را و او خرقہ پوشانیدہ شیخ مراد کہ پدر نیکوئی ہست نام او احمد بن عمر صوفی ہست
 و او خرقہ پوشانیدہ این فقیر را ۱۲

و بیان خلافت مشایخ قدس السداد و احکم و اسرارهم العزیز از سلطان المشایخ
 قدس السدرہ العزیز مولانا فصیح الدین سوال کرد خلافت مشایخ کرا شاید فرمود
 کسی را کہ در خاطر او توقع خلافت نباشد و من فرمود کہ شیخ طہیر الدین ستقابر
 من آمدہ بود و من گفت ہر کہ را من مرید گرفتہ او بر من شیخی کرد من گفتم شمار از
 جہت شیخ الاسلام بہاوالدین قدس السدرہ العزیز برائے ایں کار اذنی
 بود گفت خیر بعدہ در خاطر من گذشت چوں کسی را از جہت شیخ اذنی نباشد
 ہمیں تقاضا کند از سلطان المشایخ قدس السدرہ العزیز سوال کردند کہ
 کہ ام اوصاف است کہ آدمی بدان مستوجب خلافت مشایخ مے گرد و او فرمود
 کہ اوصاف ایں کار بسیار است فاما در آں ایام کہ خواجہ من مراد ولت خلا
 خود رسانید روزے مرا گفت باری تعالی ترا علم و عقل و عشق دادہ است و ہر
 بدیں سہ صفت موصوف باشد از و خلافت مشایخ نیکو آید و من از خواجہ خود
 شنیدہ ام مشایخ خلافت خود کہ میدہند از سہ طریقہ است اول محکم و بہتر است
 و آں رحمانی است و در آں خیر و برکت بسیار است و آں آنست کہ پیہ و رباب
 یکے ملہم مے شود و حق تعالی بغیر واسطہ در دل شیخ مے اندازد کہ فلاں را خلافت
 بدہ و دوم آنست کہ شیخ در مرید معاملہ نیکو مے بیند اجتہاد مے کند و اجتہاد
 احتمال خطاب و صواب دارد و سیم آنست کہ بشفاعت و عنایت کسی شیخ اورا
 خلافت میدہد درین محل سلطان المشایخ را قدس السدرہ العزیز پر سید مذ
 و چنین اذنی کہ انشراح پیہ نباشد شیخ عہدہ آں باشد فرمودند بریں نوع
 چگونہ باشد بعدہ فرمود کہ فخر الدین صفا ہانی خلیفہ شیخ الاسلام فریاد الحق
 والدین قدس السدرہ العزیز بود و اور بلگرام بودے و او داؤد نام
 درویشے را بخدمت شیخ شیوخ العالم فرستاد و التماس خلافت کرد کہ خلق
 مزاحم مے شود و کلام مے طلبد و من در آں ایام بخدمت شیخ شیوخ العالم
 بودم شیخ شیوخ العالم خدمت ہائے او قبول نکرد و مدتے فرستادہ او بغیر

مانده و یک کثرت من تنها و یک کثرت برابر مولانا شهاب الدین اسپر شیخ شیوخ
 العالم فرمود بکلی بهتر پیش شیخ شیوخ العالم کردیم ہر بار اثر بے رضای و شیخ ظاہر
 مے شد و مے فرمود کہ این کار حق است باز و نیست ہر کہ قابل باشد نا خواستہ
 بیاید کثرت سیوم در محل صالح در باب او عرض داشت کردم این بار فرمان شد تو چہ
 مے گوئی عرض داشت کردم حاکم مخدوم است او در ظاہر و در پیش مشغول مے نما
 انگاہ مرحمت فرمود از مولانا پدرا الدین اسحاق برائے او خلافت نامہ نویسان
 و فرستاد تا چنانا افتاد کہ در وہلی با این فخر الدین ملاقات شد من چیزے
 کیفیت خلافت او کہ التماس کردہ بودم آغاز کردم و دیدم او را دشوار مے نماید را
 در خاطر گذشت انچہ در باب او شیخ مے فرمود حق ہماں بود و من بر غلطم مولانا
 ضیاء الدین برنی رحمۃ اللہ علیہ در حسرت نامہ خود آورده کہ من وقتے بخدمت
 سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز حاضر بودم از اشراق تا چاشت بجاورہ
 جاں بخش سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز مشغول در آن روز بیشتر از
 بندگان خدا بخدمت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز ارادت مے
 آوردند و بدولت ابدی میرسیدند و را شنائے اینحال در خاطر گذشت کہ مشایخ
 سلف در گرفتن مرید احتیاط کردہ اند سلطان المشایخ بکرم وافر خود عام و
 خاص را دستگیری مے کند و دست بیعت میدہد خواستم کہ دریں باب سوال
 کنم سلطان المشایخ از آنجا کہ مکاشف عالم است بر خطرہ من واقف شد
 فرمود ہر چیزے از من سوال مے کنی و ایں نے پرسی کہ من بے تفتیش
 آیندگان را چرا دست بیعت میدہم من ازین سخن بلرزیدم در پک سلطان
 المشایخ افتادم کہ مدتے است ایں شکل بر خاطر بود و امر و نیزہ در خاطر میگذاشت
 و باطن مخدوم برآں مطلع شد فرمود کہ حق تعالی در ہر عصرے بحکمت بالغہ خود
 خاصیتے نہادہ است تا در مردم آں عصر طریق و رسم و عادتے علاحدہ پیدا
 مے آید چنانکہ مزاج و طبیعت ایشان باطلبائع و اخلاق گذشتگان باز نمے نماید

مگر در نواد مردم و انیمتی از تجار بات است وصل ارادت در مرید انقطاع از
غیر حق است و شغل مع الدین چنانکه شرح در کتب سلوک مملوست و سلف
تا انقطاع کلی نمیدیدند دست بیعت نمیدادند فاما از عصر شیخ ابوسعید البکری
که آتی بود از آیات حق تا عصر شیخ سیف الدین باخرزی و از عصر شیخ
شیوخ العالم شهاب الدین سهروردی تا عهد دولت شیخ شیوخ العالم
فرید الحق و الدین قدس السمره العزیز که در ہائے این شاہاں کہ علود و
و کرامات ایشان از شرح مستغنی است بجوم خلق مے شد از ہر طایفہ از ملوک
وامرا و معارف و مشاہیر و طبوایف دیگر مے آمدند و خود را از خوف تبعات آخرت
در پناہ این عاشقاں خدائے انداختند و این مشایخ کبار دست بیعت
بخاص و عام میدادند و خرقة توبہ و تبرک مے فرمودند و ہر کسے تواند کہ معاملات
محبوبان خدا را مقیّس علیہ سازد کہ شیخ ابوسعید و شیخ سیف الدین باخرزی
و شیخ شہاب الدین سهروردی و شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین قدس
السمره ہم بچنین مریداں گرفته اند من ہم مے گیرم چہ اگر محبوب خدا بتعالی جہاں
از گناہکاراں در حمایت خود آرد تو اندامیم و جواب سوال تو در گرفتن مریداں
احتیاطے دلاسانے کنم یکے آنست کہ بتواتر مے شنوم کہ بسیاراں از درآمدن
ارادت من دست از معصیتے میدارند و نماز بجماعت مے گذارند و باوراد و
نوافل مشغول مے باشند اگر من ہم در اول شرائط حقیقت ارادت با ایشان
بگویم و خرقة توبہ و تبرک کہ بجائے خرقة ارادت است ندہم ازین مقدار خیر کہ
از ایشان در وجود مے آید محروم شوند و دیگر آنکہ بے آنکہ در خاطر بگذرانم و
بالتما مے و یا وسیلتے انگیزم و یا تشفیے در میاں آرم از شیخے کامل تکل در
دادن دست بیعت مجازم و مے بینم سلما فی بعجز و اضطراب و سکنت
و بیچارگی بر من مے آید و مے گوید کہ از جملہ گناہاں توبہ مے کنم من بہ نیت
آنکہ شاید سخن او راست باشد دست بیعت مے دہم خاصہ کہ از صادقان

من شنوم کہ ارادت من از اہل بیعت را از معاصی باز میدارد و بسبب دیگرے آنکہ
 اقوی الاسباب است اینست کہ روزے شیوخ العالم فرید الحق والدین
 قدس السدرہ العزیز دوات و قلم از پیش خود مراد او فرمود کہ تعویذ نبویسی کہ مرید
 بہمت دادن تعویذ مجازے باید و من ترا اجازت دادم کہ تعویذ نبویسی و بجا جتند
 بہر ہی چوں تعویذ نوشتن گرفتہ شیوخ العالم در من دید کہ از نوشتن دعا ملول
 شدہ ام فرمود کہ تو ہمیں زماں از نوشتن دعا ملول شدی در آنکہ جتند اں بسیار
 بردر تو خواہند آمد و دعا التماس خواہن کرد و حال تو چگونہ خواہد شد دریں محل چوں
 دیدم کہ خلوت است در پاسب شیوخ العالم اقدام و گفتہ مخدوم مرا بزرگ
 کردانید و خلافت خود کہ بس بزرگ دولتی است مرا فرمود و من مروے متعلم و از
 اختلاط دنیا پیوستہ متنفر بودہ ام و اینکار عہدہ بزرگ است اندازہ من بیچارہ
 نیست ہمیں ارادت مخدوم و نظر شفقت در کار من کافیت چوں خدمت شیخ
 شیوخ العالم عرضداشت من بشنید فرمود اینکار از تو نیکو خواہد آمد من
 دریں باب الحاح کردم شیخ شیوخ العالم را از عذر خواستن من حالے پیدا
 شد و راست نشست و مرا نزدیک طلبید و پیش خود نوشتن فرمود و گفت
 نظام بدانکہ فروا مسعود بندہ را در درگاہ بے نیازی آبروئے خواہد بودیانہ
 اگر خواہد بود من با تو عہدے کنم کہ پاسے در بہشت نہم تا ایشاں را کہ تو
 دست بیعت دادہ با خود در بہشت نہرم شیخ سعدی ہیئت ما نذریم غم دوزخ
 و سوداے بہشت + ہر کجا خیمہ زدای اہل دل آنجا آیند + الغرض بریں حرف
 سلطان المشلیح تبسم کرد و فرمود کہ مرا خلافت بچنین دادہ اند و ایں کار
 گہے از من نیکوئے آید و گاہے نیکوئے آید منید انم آنا نکہ ہمہ عمر در طلب اینکار اند و بحیلہ
 و چارہ و دروغ و نعمت دست دریں کار نازک مے زنند از ایشاں چگونہ خواہد آمد
 و نیز بچنین بزرگے کہ من یقین میدانم و بہرے العین مشاہدہ کردہ ام کہ شیخ
 من از واصلان درگاہ بے نیازی بود از مشربے کہ شیخ بایزید و جنید و دیگرے

مستان عشق خدایے جاہا پوشیدہ انداد ہم پوشیدہ بود و در باب کسانیکه
 من ایشان را دست بیعت میدهم آنچه نا سخن گفته باشد مستهزئ شدن نتوانم که
 از بیعت مانع شوم این ضعیف گوید بیعت بدست گیر و بروں آرد دستگیری
 کن و که جز محبت تو هیچ دستگیر ندارم نکته در بیان حال شیخ کاتب حروف بخط
 مبارک حضرت سلطان المشایخ قدس سره العزیز نوشته دیده است
 ادنی حال الشیخ ان یکون موصوفا یا و صاف اولها ان یکون مراداً حتی
 یملکن تربیت المرید والثانی ان یکون سالکاً حتی یقدر علی الالاوله
 والثالث ان یکون مودیا حتی یؤدب والرابع ان یکون جواداً غیر ملتفت
 الی الکلون والخامس ان یکون طعاماً فی مال المرید والسادس اذا
 امکنه العطف بالامارات لا یعطه بالعبارت والسابع اذا امکنه التادیب
 بالرفق لا یؤدب بالعنف با امر بفعله امر المرید بفعله والتاسع ما
 نهی عنه نهی المرید عنه ونیرجی عنه والعاشرا ذاقیل المرید لله
 تعالی فلا یرد کلاحد فان کان الشیخ بهذه الصفه لا یکون المرید
 الا صادقاً ترجمه کترین حال شیخ اینست که باشد شیخ موصوف
 باوصاف صفت کرده باشد بصفتها صفت اول اینست که باشد مراد و
 مطلوب تاقا در شود بر تربیت کردن مرید و صفت دوم اینست که باشد شیخ
 راه رفته تا تواند راه نمودن و صفت سوم اینست که باشد شیخ صاحب آداب
 تا آداب آموزد مرید را و صفت چهارم اینست که باشد شیخ صاحب جود و عطا
 بے ریا و نمود و صفت پنجم اینست که شیخ نباشد طمع کننده و طول مرید و جز آن و صفت
 ششم اینست که تا تواند مرید را بنهرجی و دلیری ادب دهد و تربیت کند نه
 بسختی و بیروی و صفت هفتم اینست که تا ممکن باشد شیخ نصیحت مرید را با اشارت
 کند بزبان نگوید صفت هشتم اینست بچیزیکه مامور است شیخ بآن چیز صریح امر کند
 مرید را بکردن آن چیز صفت نهم اینست بچیزیکه باز داشته شده

است شیخ ازاں چیز باز دارد و مرید را هم ازاں چیز صفت دہم نیست و قتیکہ قبول کند مریدے را بر اے اللہ تعالیٰ پس روکن بر اے کسے پس اگر باشد شیخ بایں صفتہا نباشد مرید آں شیخ مگر صادق تلمذہ در بیان ولی و ولایت و ولایت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ ے فرمود مرتبہ اولیا برستہ قسم است کیے آنکہ ولی باشد و از انحال نہ اورا خبر باشد و نہ خلق را دوم آنکہ خلق بدانند کہ او از اولیا است و او نداند سیوم آنکہ او ولی حق باشد و بدانند کہ از اولیا و خلق ہم بدانند بعدہ فرمود انہیا را عزل نباشد و در رسالہ امام ابو القاسم قشیری ے نوید کہ ولی را دو معنی است یکے فعلی بمعنی مفعول یعنی ولی کسے باشد کہ حق تعالیٰ را متولی گرداند و را مورخویش قال اللہ تعالیٰ و هو یتولٰ الصالحین فلا یکلہ لنفسی بخطہ بل یتولٰ الحق للہ سبحانہ و تعالیٰ و دوم فعلی صیغہ مبالغہ من الفاعل یعنی ولی کسے است کہ متولی عبادات و طاعات و عبادتہا باشد یعنی عبادات و طاعات اورا جاری دارد بر سبیل پیایے من غیر ان یتخللہا عصیاں پس ایں ہر دو صفت موجود باید تا او ولی باشد و اختلاف کردہ آید کہ روا باشد ولی خود را ولی نداند بعضے ے گویند روا باشد زیرا چہ ولی نفس خود را در عین تصغیر ے بیند و اگر چیزے از کرامت بدو ظاہر شود بترسد نباید کہ ایں مکر باشد پس ایں حال مشعر خوف باشد و ایں خوف احتمال آں دارد کہ عاقبت بخلاف حال او باشد پس طایفہ کہ برینحال و برینقول ہر شرط ولایت و فائے مال میدارند یعنی اگر معاملہ موافق مال شد ولی باشد و بعضے ے گویند روا باشد کہ ولی خود را ولی داند و ایں طایفہ شرط نے دارند و فائے مال را پس نزدیک ایشان رواست کہ ایں ولی مخصوص بکرامتے باشد کہ بدانند کہ او مامون العاقبتہ است زیرا چہ کرامت اولیا جایز است پس ایں حال از خوف عاقبت ایمن گرداند و ہم ازینجاست کہ رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است کہ وہ نظر انداز یاران من کہ دہشت

خواهند رفت و رسول علیه السلام آنست که ایشان مامون العاقبة اند و سلطان
 المشایخ می فرمود که شیخ را هم ولایت باشد و هم ولایت باشد و ولایت آنست که
 مریدا را بخدار سازد و ادب طریقت تعلیم کند و آنچه میان او و میان خلق است
 آن را ولایت گویند و آنچه میان او و میان حق است آن ولایت است و آن
 خاص محبت است چوں شیخ از دنیا نقل کند و او باشد ولایت با خود و اما و آقا
 بکس تسلیم کند و برود اگر او ندید و او باشد که حق جل و علی ولایت بدیگری بدهد اما
 ولایت همراه او باشد آن را با خود برد و درین باب حکایت فرمود بزرگ بود و هر یک
 را بخداست بزرگ فرستاد که شب ابو سعید را بواخی نقل کرد و با آن بزرگ
 کس فرستاد که ولایت بکس داد او جواب گفت که این خبر ندارم بعد از آن ایشان
 را معلوم شد که آن ولایت شمس العارفین دادند رحمة الله علیه هم در آن
 شب خلق بر در شمس العارفین آمدند شمس العارفین ایشان را پیش
 از آنکه سخن گویند گفت خدا تعالی را چندین شمس العارفین اند تا بکدام
 شمس العارفین داده باشند سلطان المشایخ قدس سره العزیز می
 فرمود که اولیا تا وقت نقل بچنانا اندگوئی کس در خواب باشد و معشوق او
 در بستر او حاضر شده باشد وقت رحلت آن خفته را ماند که ناگاه از خواب بیدار
 شود معشوق و مطلوب خود را که همه عمر در طلب او بوده باشد هم در بستر خود دید
 دانی او را چه شادی و فرحت بود یکی از حاضران سوال کرد که بعضی اولیا را
 همین جا نعمت مشاهده حاصل است فرمود آری اما این نعمتی که این عساکر
 می بینند چوں آن نعمت بکمال دریا نیند بیاں خفته ماند که چوں بیدار شود
 معشوق خود هم در بستر یا بوی حکم حدیث الکناس نیامد فاذ ماتوا بئتهموا یعنی
 تا هر کس اینجا بچه مستغرق است چوں بمیرد همانچه مطلوب اوست بدو دهند
 نکته در بیان کرامت حضرت سلطان المشایخ قدس سره العزیز می
 فرمود که چیز است که از طریق کرامت حاصل شود یکی علم بے تعلیم چنانکه

خواجہ ابو حفص نیشاپوری در سفر حج چوں بہ بغداد رسید با خواجہ جنید رحمۃ اللہ علیہ بزبان عربی بفصاحت و بلاغت سخن گفت دہم آنچہ عوام را در حق دیدہ شود اولیا را در پیاری دیدہ شود و سوم آنچہ تصور عوام در نفس ایشان موثر آید اولیا را آن تصور در نفس غیرے موثر آید مثلاً اگر حوضے را تصور کنند در زمان دہاں او پر آب شود و این اثر تاثیر تصور است بچنین اگر صاحب کرامتے تصور کنند در نفس غیرے اثر آن تصور حاصل ے شود تا اگر بموت شخصے تصور کنند آن شخص بمیرد و اگر دیدن شخصے تصور کنند در حال آن شخص حاضر شود ے فرمود خارق عادت را چہار مرتبہ است معجزہ و کرامت و معونت و استمداد اما معجزہ ازاں انبیا است کہ ایشان را علم و عمل کامل باشد و ایشان اہل صحوذا ہا کرامت اولبا را باشد ایشان را نیز علم کامل باشد و اما فرق اولیا و انبیا اینست کہ انبیا غالب الحال اند و اولیا مغلوب الحال اما معونت آنست کہ بعضے مجانبین را باشد کہ ایشان را نہ علم و نہ عمل و از ایشان چیزے برخرق عادت معاینہ افتد اما استخراج آنست کہ طایفہ باشند کہ ایشان را ایمان نباشد و چوں اہل صحر و غیر آن برخلاف عادت از ایشان چیزے دیدہ شود کہاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ نوشتہ دیدہ است و قد جرت السنة الالهية ان لا يخرج شیء من عالم الغیب الی الشهادة الا بواسطہ کقول ابن مسعود بعد ما سال النبی علیہ السلام و ابو بکر رضی اللہ عنہما اللہ انما موثق لست لبنای فیہا قد عاسا ؤ لم یز علیہ فحل و شراب ما استخرج اللہن الا بالاضراع مع ان اللہ تعالی قادر علی ابداف من غیر ضرع وان ابا ہریرہ سلم من خیر ملازم النبی علیہ السلام ثلاث سنین و قد زادت روایۃ علی روایۃ من لازمہ و عمر و بسیط کسایہ مشہور فکیف ینکر علی من اودع العلوم فی کساعہ الی ہریرۃ اودع اسراراً فی خرقہ

البها علیا رضی اللہ عنہ قال عائشۃ رضی اللہ عنہا خرج رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم غداۃ وعلیہ مط من شعرا سو دفجاء الحسن
فا دخل معہ ثم الحسین فا دخلہ معہ ثم فاطمہ فا دخلہا معہ ثم علی
فا دخلہ معہ ثم قال انما یرید اللہ لیدہب عنکم الرجس اهل البیت
ویطہرکم تطہیرا انظر السنۃ الالہیۃ با ذہاب الرجس با دخال
النبی علیہ السلام تحت مط ترجمہ تحقیق جاری شدہ است سنت
و عادت خدا بریں کہ خارج نکلند چیز را از علم غیب بسوے عالم شہادت
مگر بواسطہ مانند قول ابن مسعود رضی اللہ عنہ بعد از آنکہ خواست پیغمبر
صلی اللہ علیہ وسلم والیوں بکر رضی اللہ عنہ شیر را گفت نیست من از نوشانندہ
آن شیر پس طلبید آن سرور صلعم گو سپندے را کہ نہ جستہ بود و روزی نوشید
آنحضرت شیر را مگر از پستان با وجود آنکہ خداے تعالیٰ قادر است بر آنکہ سائیں
شیر از غیری پستان و دیگر آنکہ بدستیکہ ابابہریرہ ایماں آورد و در بہترین زمانہ و
لازم گرفت صحبت آن سرور را صلی اللہ علیہ وسلم سہ سال تحقیق زیادہ شد
روایت احادیث ابابہریرہ بر روایت کسے کہ لازم گرفت صحبت آنحضرت را
صلی اللہ علیہ وسلم تمام عمر و فراخی کلیم آن ابی ہریرہ معلوم و مشہور است
پس چگونہ انکار کردہ شود بر ذاتے کہ امانت نہادہ است در کلیم ابی ہریرہ
وامانت نہادہ است اسرار الہی را در خرقة کہ پوشانید آن خرقة علی رضی اللہ
عنہ گفت عائشہ رضی اللہ عنہا بر آمد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم روزے
و بود بر آنحضرت کلیم سیاہ پس آمد حضرت امام حسن رضی اللہ عنہ پس
داخل کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم با خود زیر کلیم امام حسن را رضی اللہ
عنہ پس بر آمد امام حسین رضی اللہ عنہ پس داخل کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم با خود زیر کلیم
امام حسین را پس آمد فاطمہ رضی اللہ عنہا پس داخل کرد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فاطمہ رضی
عنہا در زیر کلیم پس تر آمد علی رضی اللہ عنہ پس داخل کرد آنسرور صلی اللہ علیہ وسلم

علی راضی اللہ عنہ پس گفت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خیر این نیست کہ خواستم
 است خدا یتعالی شمارا پاک نکتہ در بیان ستر گرامست حضرت سلطان المشایخ
 ے فرمود قدس سرہ العزیز فرض اللہ تعالیٰ کتمان الکس امت علی اولیائہ کما
 فرض علی انبیائہ اظہار المعجزۃ ترجمہ فرض کردہ است اللہ تعالیٰ پوشیدن
 کرامت بر اولیائے خود چنانچہ فرض کردہ است اللہ تعالیٰ بر انبیائے خود ظاہر کردن
 معجزہ را۔ پس اگر کسی کرامت اظہار کند ترک فرض کردہ باشد چہ بد کردہ باشد
 و سلوک را حد مرتبہ نہادہ اند مفہم مرتبہ کشف و کرامت است اگر سالک ہم دریں
 یماند بہشتاد و نہ مرتبہ دیگر را کہ برسد و فرمود شیخ عثمان حرب آبادی رحمۃ اللہ
 علیہ پس بزرگ کسی بود و اورا تفسیر است قوی معتبر اوساکن غرینیں بود سبزی
 پختہ و فروختہ بعدہ در بیان عنایت غیبی اس بیت فرمود بیت حق بشیاں تاج
 نبوت دہد ورنہ نبوت چہ شناسد شباں ۛ اگر کسی بروے آمدے و درم قلب
 بدو دادے و از انچہ بچختہ بودے بخریدے او اس درم ستدے اگر چہ بدانستے کہ قلب
 است بر روے خرنده نگفتے تا خلق را چناں نمودے کہ در قلب سرہ فرق نمیکند
 بیشترے آمدند و درم قلب ے داوند و سبزی بچختہ ے بردند تا وقت نقل او شد
 روے سوئے آسمان کرد و گفت خداوند ترا معلوم است کہ خلق مرا درم قلب دادہ
 اند و من بجایے سرہ قبول کردہ ام و بر روے ایشان رد نکردہ ام اگر از من طلب
 قلب در وجود آمدہ است بکرم خود بر روے من رد کن بعدہ فرمود درویشے حساب
 دے برو آمد طعمے از و یک او طلب نمود شیخ عثمان کفگیر بر آورد ہمہ درو
 مروارید بوداں درویش گفت این را بکنم باز شیخ عثمان کفگیر بر آورد ہمہ زر
 بر آمداں درویش گفت اس سنگریزہ بود و این سنگ چیرے بکش کہ من بخورم
 بارتیوم شیخ کفگیر بر آورد ہماں سبزی بروں آمد کہ پختہ بوداں درویش چوں
 این حال پدید گفت اکنون ترا بیش ازین انیجا نباید بود و ہمدراں چند روز
 شیخ عثمان نقل کرد بعدہ فرمود چوں درویش ازین بابت کشف کند اورا رو

بودن در دنیا نباشد خواجہ ستمائی نظم کرده است نظم پنج نملے روزے شہر افروز
چوں نمودی برو سپن بسوزہ آں جمال تو چیت مستی توہ و آں سپن تو چیت
ہستی توہ بعدہ فرمود انچہ بعضے اولیا بیروں میدہند آں مستی ایشاں است
بر خلاف انبیا کہ ایشاں اصحاب صحو اند خواجہ ستمائی آنراستی مے گویدینے چوں
بتر کشف کردی بیش تر از دنیا درنگ نباید کرد بدیں عبارت گفته است کہ آں
جمال تو چیت مستی توہ و آں سپن تو چیت ہستی توہ بعدہ فرمود آنکہ کامل است
ہیچ نوع اسرار بیروں نہ دہ فرمود حوصلہ سعی بیاید تا اسرار را شاید و اہل ایں
معنی اصحاب صحو اندونے فرمود وراور کشف و کرامت حجاب راہ است کارا شتقاں
محبت دار و کرامت پیدا کردن کارے نیت مسلمانانے روزے رستی گدائے
بیچارہ بیاید بود انکاہ فرمود خواجہ ابوالحسن بنوری رحمۃ اللہ علیہ بر لب آب و جلہ
رسید ماہیگیرے را دید اورا گفت دام صاب اندازو ماہی بگیر اگر من صاحب
ولایت خواہم بود دریں دام ماہی خواہد افتاد کہ راست دونیم من خواہد بود ماہی گیر
دام در آب انداخت ماہی در دام افتاد چوں اورا وزن کردند راست دونیم
من شد ایں خبر بشیخ جنید رسانید مقدس سرہ فرمود کا شکے کہ در آں ہا کہ
سیاہ افتادے تا ابوالحسن را بگزیدے و او را ہلاک کردے گفتن چرا چنین
مے فرمائی گفت مارے در آنچہ اورا بگزیدے و او ہلاک شدے شہید میرفتے
چوں آں نشد چہ دائم بدیں غور کرامت ختم کار او چگونہ خواہد شد وے فرمود
شیخ سعاد الدین حمویہ رحمۃ اللہ علیہ سپر بزرگ بود مگر والی آں شہر و حق او
اعتقادے نہ داشت تا روزے ایں والی بیٹے بادشاہ از خانقاہ نزدیک سے
آمد شت حاجے را دروں فرستاد و ایں لفظ گفت کہ ایں صوفیچہ را بیروں
طلب حاجب دروں آمد و پیغام بادشاہ رسانید شیخ بسخن او ہیچ التفاتے نکرد
بنامز مشغول شد حاجب بیروں آمد و صورت حال باز گفت بادشاہ را کہ غضب
بود و نوشت و بخدمت شیخ آمد شیخ برخاست و باشتے کرد و سپر بزرگ را نشست

در آن نزدیکی با غیچ بود شیخ سعد الدین حمویہ اشارت کرد تا نختہ سیب بیاورد
 شیخ و بادشاہ سیب تناول میکردند مگر سیب بزرگ در آن طبق بود در دل
 بادشاہ گذشت کہ اگر این شیخ را صفائی هست مرا این سیب خواهد داد همینکہ
 بر اندیشہ مطلع شد دست دراز کرد و آن سیب برداشت و روئے سوئے بادشاہ
 کرد و گفت من وقتے در سفر بودم بشہرے رسیدم و برو آن شہر جمعہ دیدم نقابے
 بازی میکرد آن نقاب دراز گوشے داشت چشم آن دراز گوش بجا مہ بستہ بود و درین
 میاں انگشتی خود بدست یکے از نظار گیاں داد انگاہ روئے سوئے جمع کرد کہ
 این دراز گوش من انگشتی مے یا بداں دراز گوش در دایرہ آن جمع بچناں چشم
 بستہ گشتن گرفت و ہر کس را بوئے میگردتا رسید پیش آن مرد انگشتی برو بود
 بایستاد ہما سجا قرار گرفت نقاب بیاید و انگشتی از اں مرد بستہ الغرض شیخ
 سعد الدین حمویہ از بعد ایں نظیر روئے سوئے بادشاہ کرد و گفت کہ اگر مردم
 چیزے از کرامت پیدا کنند کوئے خود را باں حمار برابر کردہ باشد و اگر نکنند ترا و خاطر
 گردد کہ دریں مرد صفائی نیست ایں بگفت و سیب جانب بادشاہ انداخت
 عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ کہ طریقہ مشایخ ما قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم الغیر
 ہمہ ستر بود چنانکہ در کرایں بزرگاں در محل ماے خود تحریر یافتہ است خواجہ حکیم
 سنائی خوش گوید ملیت ما من غلام گزیدہ مرا نم * بادایم فدائے شاں جامعہ
 قدر شاں پیش امر پایدہ * کشف رازیہ کشف مالیدہ * کشف اگر ہند گردوت برتن
 کشف را کشف سازد بر سر زن * تکتہ در بیان یقین شدن اسم از زبان مبارک
 سلطان المشایخ و در بیان ارادت آوردن کاتب حروف محمد مبارک علوی
 کرمانی المدعو بامیر خور و بحضرت با عظمت سلطان المشایخ نظام الحق و الشرع
 والدین خواجہ محمد ابن احمد ابن خواجہ علی الحسینی البخاری بدافونی قدس اللہ سرہم
 العزیز مقرر ضمیر حق پذیر فریدان خوب اعتقاد باد کہ کاتب حروف بندہ و بندہ زادہ
 آستان آسمان سائے مشایخ طبقہ مکررہ خواجگان چشت است رضی اللہ عنہم و پدر و جدہ

ایں بنده در سلک خدمتگاران ایں مشایخ کبار منسلک بوده اند و نعمت دینی و دنیاوی از حضرت ایں پاکاں مخصوص گشته اند ایں ضعیف خوش گوید قطعه

بر باد داده جان دل خان و مان خویش	بیچارگان عشق تو بر بوسے زلفت تو
مطلوب هر دو عالم مقصود جان خوش	از حضرت مشایخ دیندار یافتند

الغرض چون ایں بنده تولد شد بجدیدین کاتب حروف سید محمد کرمانی که از مریدان سابق شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السره العزیز بود و مولانا شمس الدامغانی که جد مادرین کاتب حروف و هم سبق حضرت سلطان المشایخ بخدمت شمس الملک بود بجهت تعیین نام کاتب حروف بخدمت سلطان المشایخ آمد سید محمد کرمانی بخدمت سلطان المشایخ باز نمود که ایں خوردک را نام تعیین فرماید سلطان المشایخ فرمود که شما بزرگ اند نام تعیین کنید سید محمد توجه بولانا شمس الدین دامغانی کرد شما تعیین کنید بعد مولانا شمس الدین بخدمت حضرت سلطان المشایخ عرض داشت ماکه بخدمت آمده ایم مطلوب آنست که مخدوم نام تعیین کند بعده سلطان المشایخ قدس السره العزیز فرمود که مرا محمد نام است و سید را نیز محمد نام است و خدمت شما را هم محمد نام ایں خوردک را هم محمد نام باشد و ایں دولت و سعادت باتفاق آں اولیای کاتب حروف را ازال روز شد شیخ سعدی خوش گوید بیت بنده را نام خویش تن نبود + هر چه ما را لقب کنند آنیم + و چون بنده بحمد بلاغت رسید بسعی جمیل والده بزرگواره رحمہ اللہ علیها و بواسطه شفقت جد مادرین مولانا شمس الدین دامغانی رحمۃ اللہ علیہ بشرف ارادت حضرت سلطان المشایخ نظام الحق والشرع والدین قدس السره العزیز رزقنا اللہ شفاعت مشرف گشت امیر خسرو خوش گوید بیت سعادت ابدی در پئے ارادت تست + چنانکه عید مبارک ز بعد ماه صیام + ایں ضعیف گوید

نظم اے دست تو دستگیر جان و دل من * اے روے تو حل عقدہ مشکل من *
 خاک کو رست افسر و تاج سر من * عشق رخ تست جملہ حاصل من * و بوقتے کہ
 سلطان المشایخ قدس السمره العزیز دست ارادت بدیں بندہ دادہ اندو
 چاشت بود سلطان المشایخ بالائے بام جامع خانہ پیش حجرہ در مقام معبود مستقبل
 قبلہ بر کھٹ نشستہ ایں ضعیف گوید قطعہ بر تخت نشستہ بود چو سلطان عاشقاں
 اس سر و مشایخ بر مان عاشقاں * و رہش کست زلفش دلہاے عارقاں *
 سر گشتہ باد گرد سرش جان عاشقاں * و در گریہ مستغرق گشتہ سبحان اللہ ایں
 چہ گریہ بود اگر وقتے تبہم کردے در اثناے تبہم ہم در آب در دیدہ گشتے ایں ضعیف
 گوید رباعی اسیر گریہ تو ہر کہ دید یک نظرش * غلام خندہ تو عالم است اے سلطان *
 عجب ترا نگہ بجائے ششم از گریہ * و چشم روشنت از آب دایما غلطاں * خدمت مولانا
 شمس الدین بندہ را یاد و برد رسید لقمان و حمید داؤد پیش برد بہت مولانا
 شمس الدین کرسی آوردند متصل کہٹ حضرت سلطان المشایخ نہادند تخت
 مولانا بالائے کرسی نشست و مولانا فخر الدین زرا دی رحمۃ اللہ علیہ در مجلس پیش
 نشستہ بود و سخن و علم طب مے گفت بر خاست و رفت و ذکر ایں بندگان مولانا
 شمس الدین بدیں عبارت کرد کہ پسران سید مبارک دعا گوزادگان مخدوم
 مے خواہند کہ در سلک بندگان منسلک شوند و بشرف ارادت مشرف گردند حضرت
 سلطان المشایخ فرمود کہ مولانا مرا اینہا فرزندان ایں ضعیف گوید ہیئت ایں
 از کرمت سرور و یکن کویم * اے کاش سکے بشم اندر رہ تو * بعدہ دست
 ارادت بندہ کینہ را داد و کلاہ بر سر لیں بندہ نہاد و فاما دیریں حالت حضرت
 سلطان المشایخ را گریہ چناں غالب شد کہ تلقینے نکردند المقصود ایں بندہ
 در سایہ دیوار سلطان المشایخ بر سنت آبا و اجداد پرورش مے یافت ایں
 ضعیف گوید ہیئت پرورش مے یافتم در سایہ دیوار تو * من کہ باشم جملہ عالم
 پرورش مے یافتم * بعدہ ہر چند گاہ چہ بصاحب مولانا شمس الدین مذکور

و چہ فرستاد والدہ بزرگوار بحال جہاں آراے و دیدار دلکشے سلطان
 المشایخ مشرف مے شد این ضعیف گوید قطعہ کیکہ روے تو دیدہ است
 اعتقاد من آنست کہ اونجات ابد یافتہ است از رحاں و بندر عشق تو مے
 میرم دہی طلبم کہ روے خوب تو بنیم کجاست این درماں و اگر چہ درک معانی
 در آں آیام چنداں نبود فاما ہم بوقت پاک سلطان المشایخ قدس اسرار
 العزیز این ضعیف گوید رباعی از وقت تو وقت عالمے خوش گشتہ است و در
 عشق تو جاں زانودہ غمرستہ است جانان ز غمت دو کون پر شدہ آراے و
 باروے تو عشق عقد محکم بستہ است کہ نعمت دیدار و مشاہدہ مجلس آں بزرگوار
 کہ مشاہدہ مجلس حضرت رسالت پناہ علیہ الصلوٰۃ والسلام بود و ذوق مجلس
 ارادت و مساس دست مبارک سلطان المشایخ کہ بگریہ حضرت سلطان
 المشایخ مقرون بود و این ضعیف گوید بیت گریہ تو کہ مایہ عشقت
 عاشقان جہاں بدیدہ خرنڈ پس از اں دیدہ خون دل چوں آب و بدورت
 عاشقان زدیدہ برنڈ و در خاطر جا گرفته است و در ضمیر میکن گشتہ این ضعیف
 گوید بیت چنان در خاطر م داده است جایت کہ خواہم مردن اندر زیر پایت
 و نیز تا این غایت کہ این سچا رہ سماع مے شنود و رقتہ کہ از اں حاصل مے شود
 آنہم ثمرہ آں است کہ از اوصاف پسندیدہ و اخلاق گزیدہ سلطان المشایخ
 بر روح نازل مے شود و از انجا شاخ در شاخ میزند خواجہ حکیم سنائی گوید بیت
 بصرائے محبت شو اگر نہ بہت ہے یاد کہ آنجا باغ در باغست خواں در خواں
 داور را و ہر چہ کہ از دین و دنیا این ضعیف را پیش مے آید صورت مصفاے
 روح افزاے حضرت سلطان المشایخ کہ فلک و ملک و جن و انس در شاہد
 آں سرگرداں مے بودند و در دل خود تصور کنند و مقصود و مطلوب این سچا
 ہم بوقت پاک سلطان المشایخ از اں حاصل مے گردد این ضعیف گوید بیت
 حاصل عشق تو در بہر دو جہاں رکو تو بس خانہ اہل دلاں گشتہ سر کوے تو بس

ہر کسے سوئے کسے روز قیامت بیدار * لظیفہ در آں روز ہمیں سوئے تو پس
 باز ایں ضعیف گوید بیت تو بادشاہ جہانی ترا سزد نظرے * بحال مالک گدایا
 کوئے سلطانیم * آدم بر سر حرف چوں محبت ایں حضرت در سویدے دل بندہ
 جاے کرد ایں ضعیف گوید بیت بساطانی نشستی در دل و جاں * نگو کردی
 تو اے سلطان خواباں * باز ایں ضعیف گوید بیت اے ز عشقت خراب
 خانہ دل * روشن از آفتاب خانہ دل * چشمہا خون دل رواں کردند * دست
 چوں شیشہ در میانہ دل * بجان و دل ایں بیچارہ متعلق ایں سرور صاحب دلا
 عالم گشت مصرع بجز اسد کہ دل ریا فتم اندر خم زلفش * و نیز ایں گد حضرت
 سلطان المشایخ قدس السمرہ العزیز را چند کثرت در خواب دید بیت ہمہ
 دعائے تو گویم بوقت بیداری * ہمہ خیال تو نیم چو باشم اندر خواب * و خواب را
 اثرے تمام و غمرہ پیداست فلیف خواب مریدے بیچارہ عاشقے کہ دھمیرا و جز
 خیال دوست دیگر بریدخل نباشد بیت چنان فرخ نشسته است یار در دل
 تنگ * کہ سچ زحمت اغیار ورنے گنج ویا بچنین دے کہ غرق دریاے محبت پیر شد
 و آں محبت دلیل بر محبت حق تعالی باشد شیطان ملعون را چہ محل کہ در خواب مثل
 بدوستان حق تعالی تواند کرد قال علیہ الصلوٰۃ والسلام مَنْ رَأَىٰ فِي الْمَنَامِ
 فَقَدْ رَأَىٰ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَمَثَلُ فِي تَرْجَمَةٍ گفست پیغمبر صلی اسد علیہ وسلم
 کہ یکہ دیدم را و خواب تحقیق دیدہ است پس مراد بستی کہ شیطان مانند من
 نمے شود در صورت و سیرت با من و شیخ قائم مقام پیغمبر است قَالَ الشَّيْخُ فِي قَوْلِهِ
 كَمَا النَّبِيُّ فِي أُمَّتِهِ تَرْجَمَهُ بَسْ بَدَسْتِي کہ شیخ در قوم خود مانند نبی است در سیرت
 خود پس چنانکہ امکاں ندارد کہ مثل بصورت آں شاہ پیغمبر ابن محمد رسول اللہ صلی
 علیہ وآلہ وسلم تواند کرد و بچنین تصور ندارد کہ مثل بصورت شیخ تواند کرد
 قَلْبِي الْمُرِيدُ مَحْفُوقٌ ظَا تَرْجَمَهُ بَسْ باقی میماند مرید مراد نگاہداشت کردہ شدہ
 در پناہ شیخ از شر شیطان کثرت اول کہ کاتب حسروف جمال حضرت

سلطان المشائخ را در خواب دید امیر خسرو خوش گوید بیعت این توئی با بخوار
 می بینم و یا شب آفتاب می بینم و کوئے حضرت سلطان المشائخ بالائے
 بام جامع تخانه درون حجره خویش بر کھٹ مستقیل قبله شسته و پیش آں بوری که
 لکھنوتی فراز کرده اند و در یک رکن بوریاجبه خاکی و دستارے سفید نهاده
 چوں نظر بر جمال سلطان المشائخ افتاد و بنده سر بر زمیں نهاده و حاجه
 حکم سنائی خوش گوید بیعت هر که او سر بریں ستانه نهد و پائے بر تارک زمانه
 نهد و چوں ایں بنده سر برداشت حضرت سلطان المشائخ جانب
 بنده اشارت کرد که ایں جامه پیوش بنده هم در نظر مبارک حضرت سلطان
 المشائخ آں جبهه پوشید و آں دستار بر سر بست و سر بر زمیں نهاد و باز
 گشت ایں ضعیف گوید بیعت پوشید بنده خلعت و سر بر زمیں نازد آں
 خلعت مبارک و آنجامه نیاز و باز ایں ضعیف گوید بیعت چگونہ شکر
 تو اں گفتن ایں کرامت را که خلعت شبه عالم بدیں گدا برسد و بنده
 چوں جبهه پوشید و دستار بر سر بستہ در جامع تخانه آمد و وقت نماز پیشین بود و بار
 بجهت نماز حاضر شد و منتظر سلطان المشائخ مانده بنده را در خاطر گذشت
 که برابر سلطان المشائخ نماز پیشین بگذارم هم در آئناے ایں خطره مبارک
 سلطان المشائخ بجهت نماز فرو آمد بنده برابر حضرت سلطان المشائخ
 نماز بگذارد و از خواب بیدار شد کثرت دوم چوں برادران بنده سید عموالدین
 امیر صالح رحمۃ اللہ علیہ و سید نور الدین بشارت شیخ نصیر الدین محمود
 مشرف شدند بنده را گفتند که تو نیز بخندست ای شا اراوت بیار
 زیرا که در آنوقت که بخندست سلطان المشائخ تو اراوت آورد و سلطان
 المشائخ ثاقبن اراوت نکرد بنده گفت که سلطان المشائخ دست
 اراوت داده است و کلاه بر سر ایں بنده نهاده و با اراوت قبول کرده
 ایں ضعیف گوید بیعت کلاه بر سر بنده نهاد و قبول و دست تحقیق نزد حق

بعد از ایام که گفت و شنید تلقین و ارادت می شد شبی این مسکین حضرت سلطان
 المشایخ را در خواب دید گوئی سلطان المشایخ بالاسی بام جامعخانه در سمت درخت
 بر در کنجی که طرف لب آبست و پیر زده دیوارے خورد بر آورده بودند تا سلطان
 المشایخ در سایه آن بنشیند و شاخه های درخت نیز آنجا میل کرد و آن مقام
 نشسته بود چوں این بنده از درے که بالاسی بام مذکور میرفتند سر دروین کرده
 نظر سلطان المشایخ بدین بنده افتاد و سر پرزین نهاد و بیعت اینک بدرت
 نهاد و ام سر به سر و عاشقان عالم به درین محل گفت و شنود تلقین ارادت
 در خاطر می گذشت که اگر تقریر و فاکند از سلطان المشایخ بپرس چوں این بنده
 سر از آستانه برداشت سلطان المشایخ دست مبارک جانب بنده بر آورده
 چنانکه کسے را دست ارادت دهند و سخن نگفت شیخ سعدی گوید بیعت دست
 من گیر که بیچارگی از حد بگذشت به سر من دار که در پای تو ریزم جان را به و از
 هابت سلطان المشایخ که فلک از آن بیعت در لرزه بود و این ضعیف گوید
 بیعت فلک ز بیعت تو دایم است سر گرداں به چنانکه عاشق مسکین عشق
 مه رویاں به بنده نتوانست که آنچه در خاطر داشت عرض دارد لیکن این خواب
 را بر خطر خود تعبیر کرد یعنی در ارادت اگر میر دست بیعت داده است و کلام
 ارادت بر سر نهاده هماں بسند باشد بے تلقین که گفته اند ارادت فعل مرید است
 حضرت سلطان المشایخ قدس الله سره العزیز می فرمود اگر مرید شیخ را گوید که
 من مرید تو ام و شیخ گوید که مرید من نه او مرید باشد و اگر شیخ گوید تو مرید منی مرید گوید
 من مرید تو نه ام مرید نباشد زیرا چه ارادت فعل مرید است خاصه مریدے که
 محبت جمال و لایت پیر ظاهر و باطن او را فرو گرفته باشد و شب و روز در یاد
 پیر عشق پیر عمر بسر ببرد و این ضعیف گوید بیعت بنکر که چگونه است تا و صاف جمالش عقل
 دل بیچاره عشاق تو بدوش و ویرانه که محبت اعتقاد در بنای حکم تر عشق و ذوق در کار خداے
 بیشتر پس محبت پیر و اعتقاد پیر محکم تلقین پیر باشد چوں تمنی که سر همه سعادت مرید را

اگر کشیده هر آینه محبت پیر از ناشایسته باز دارد و بر طریقه شریعت و حقیقت بدارد
 و در مبداء و ضمیر او ندانے او باز گشت و در دهنند و اگر این معنی مرید در خاطر حساس نکند
 تحقیق در دعوای ارادت و محبت کاذب باشد زیرا چه سلطان المشائخ
 قدس الله سره العزیز فرموده است تا این غایت که محبت در خلافت دل است
 امکان معصیت هست فاما چون در سویدای دل جابجائی کرد و همچو چه خیال
 معصیت در اندیشه او نگذرد الغرض بعد دیدن این خواب بنده پیش جامه
 که صحبت سلطان المشائخ یافته بود هم سبق روضه متبرکه که سلطان
 المشائخ تجرید بیعت کرد و بر شکر این نعمت هم دعا عتقانه سلطان المشائخ
 با چند عزیز صاحب فوق و نیاز سماع شنید امید از حضرت عزت آنست که از
 برکت دست سلطان المشائخ عاقبت این بیچاره و کسانیکه بدان دولت
 رسیده اند بخیر خواهد بود و این ضعیف گوید قطعه هر که سر بر جناب او مالید و سایه
 حق بر او و مدد و هر که رویت بدید یافت زحق و عمر و خیر و عاقبت محمود و
 کثرت سوم که از خواب مذکور مدت پانزده سال گذشته بود و معامله نفس که دشمن
 دینی است بر حسب مطلوب آنحضرت نبود و بیچاره بمراد دل درویش زلفت
 و فقر تے دریں مدت از غلبه جوانی چنانکه افتد و دانی مزاحم شد این ضعیف
 گوید بیت یارب چه خوش است این جوانی و دریاب بخیر اگر توانی و دور
 مدت مذکور هر وقت که سلطان المشائخ را در خواب میدیدم مجال قربت آنحضرت
 نبود چنانکه این معنی مناسب یتے است که بر زبان گهربار حضرت شیخ شیوخ
 العالم فرید الحق و الشرع و الدین قدس الله سره العزیز گذشته است
 اینست بیت تو گدائی دور باش از پادشاه و تانیا بدردل تو دور باش
 اگر وصال شاه میداری طمع و از وصال خوشیستن هجور باش و اگر نوحه از
 دور بر جمال مبارک سلطان المشائخ نظر افتاد و بنده خواسته که نزدیک
 شود و سعادت پائے بوس حاصل کند کسانیکه بودند مانع این دولت میشدند

بر زبان حال بریں بچارہ نے گفتند مصرع تو از کجا و سر زلف دلبر الی کجا و فاما
 اعتقاد و محبت آنحضرت تازیانه بارگشت بر مرکب نفس سیزد امیر حسین و گوید بیت
 باز من ایم و سر در قدمت من فلکیم و شیر خنده توئی بنده شرمندہ منم و الغرض
 شب بیت و سلیوم ماہ ربیع الآخر ششم شان و شصت و سبعایہ شب جمعہ بود
 بوقت آخر شب جمعہ این بنده سلطان المشایخ را در خواب دید گوئی مجلس
 آراستہ اند و بساط طہارے نواذاختہ این ضعیف گوید بیت مجلس یارب چه
 گویم چوں بہشت آراستہ و راست گویم مجلس چوں مجلس پیغمبر الی حضرت
 سلطان المشایخ جبہ جاگی پوشیدہ در یک رکن صدر آں مجلس نشستہ
 بزرگ گوید بیت بوستان نیست صدر تو ز نعیم و آسمان نیست قدر تو ز جلال و گوئی
 جماعتی بودہ اند ازین مجلس ہمیں ساعت خاستہ اند و رفتہ سلطان المشایخ
 ماندہ است و دوپیر عزیز دیگر کہ ایشان نیز ساختہ اند بر اسے رفتن بنده در نیمجل
 درآمد و در دل بنده التماس بود و ہم در خواب بنحاطرے گذشت چوں پایے
 بوس حضرت سلطان المشایخ حاصل کن د آں التماس عرض وارد
 چوں بن ہ پایے بوس سلطان المشایخ مشرف شد پیش آں آنکہ
 التماس خود عرض دارد در اثناے آنکہ دست مبارک سلطان المشایخ
 گرفتہ بود حضرت سلطان المشایخ بنده را فرمود کہ تجی بیعت بکنی
 بنده از نفس جان بخش مخدوم جہانیاں جاں یافتہ این ضعیف گوید بیت
 جاں یافت تجہ دید از اں عیسے ثانی و بہنہا و بریں دیدہ جاں منت
 جانی و تہم بریں حال بنده تجہ بیعت کرد این ضعیف گوید بیت چو دادی
 دست بیعت کردم از سر کہ در عشقت و ہم جان و دل و سر و بن سلطان المشایخ
 تلقین فرمود کہ بیعت کردی بر من و بر خواجگان من بنده از حضرت سلطان
 المشایخ تجہ بیعت قبول کردم در خواب وقت بنده خوش شد و گریہ مستجو
 گشت امیر خسرو خوش گوید بیت ہمہ شب گریہ ام خفتن ندادہ است

کہ بوسے گل رخ من با صبا بود نکتہ در بیان طایفہ کہ خود را باہل تصوف نسبت
کنند و معامات ایشاں ندارند و بغیر از ن پیر دست بیعت و ہند و یا بتیمیہ تلجیہ
خود را مشہور باذن پیر کنند عَفَى اللّٰهُ عَنْهُمْ تَرْجِمہ (عفو کند خداے تعالیٰ از انہا)
عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ مرید میباید کہ چون در سلوک مقامات بعد
پیر حاصل کن خیال خلافت و گرفتن مریداں در ضمیر او نگذرد و خود را درین محل
نازک ندارد ہم بر نعمتہاے کہ بشفقت پیر حاصل کردہ است بسزدہ کند
و ہوس پیری و کرامت در باطن خود جاے نذر تا ہمیں استقامت او کرامت
باش کہ اَلْکَرَامَتُ هِيَ اِلِسْتِقَامَتٌ عَلَى الْبَابِ الْغَيْبِ تَرْجِمہ بزرگی ہمیں
درست ماندن است بر دروازہ حق و اگر ایں دشمن ذاتی کہ ایں نفس مہو خواندہ
بر آں آرد کہ در عبادت باری تعالیٰ مستقیم گشتہ و مقام توکل و مجاہدہ بخون جگر است
کردہ و آنچہ ایں قوم درین باب فرمودہ اند تمام آں را و کار آورده بر زنہار
ہزار زنہار بدیں و سوا س شیطانی در نیکار رحمانی کہ شغل مشایخ
کبار است و آں بزرگاں من اللہ و من الشیخ مجازی بودہ اند و خود را از دست
و پای نہی و بخیالہا نہنجار و بشفاعت و عنایت شروع در نیکار نلکنی کہ کار
خود را باطل کردہ باشی و خاطر منقص میریشاں گردانیدہ و با خداے تعالیٰ
مکابرہ کردہ و خدمت یاران اعلیٰ از مرید اعلیٰ سلطان المشایخ بودہ اند کہ در
علم و زہد و ورع و عشق و عقل میان یاراں مشہور بودہ اند چنانکہ مناقب ایشاں
در باب پنجم میان یاران اعلیٰ تحریر یافتہ است ہرگز خیال خلافت و اندیشہ مرید
گرفتن در خاطر مبارک ایشاں نگذشتہ باشد و از بزرگاں ہم بر محبت و شفقت
حضرت سلطان المشایخ اکتفا کردہ و روزگار بخاطر جمع بعشق و ذوق گذرانیدہ
بزرگے گوید بیت بے یاد روزگار تو گر یک نفس غم تبصیع عمر باشد تعطیل روزگار
چہ آرزو داری کہ سبب چند نفرے کہ باتباع تو ہرگز جائے نخواہند
رسید باز ایشاں در گردن تو کردہ طہریق حملاں

در عرصہ عرصات در نظر انبیا و اولیا خواهند گردانید و اینچنین بے انصافی
را کہ بر جادہ پیران خود نزود و درین کار دینی کہ معاملہ مردان خداست باز نرو
تمام دست انداز تشہیر و تعذیر خواهند کرد و ندائے درخواست را داد کہ دعوی
محبت ما کردید و خلق را بدیں شیوہ فریفتید و بر مشایخ کبار افترا کردید تا کسوا
س و سہم سترایں معنی است امیر خسر و خوش گوید بیت باش تا پردہ بر
اندازد جہاں از روی کاواچہ اشب کردہ فردات گرد و آشکا ٹو نیز سلطان
المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز فرمودہ است ہر کہ خدائے را بہ ملتے عبادت
کند ہماں علت معبود او باش چوں قصہ برنجملہ است چرا چند روز عمر عزیز
موض ہلاکت و خوف سلب ایماں بگذرانے روزے کاتب حروف بنجدست
شیخ نصیر الدین محمود قدس اللہ سرہ العزیز میرفت در اثناے راہ شخصے
کہ خود را نسبت مریداں حضرت سلطان المشایخ میکند و مرید ہم مے کرد
پیش آمد و گفت کہ کجا میر وید گفتم بنجدست فلاں بزرگ گفت تربیت کنید
و پیغام من رسانید کہ من پیش ازین عرس حضرت سلطان المشایخ مے
کردم مخدوم لطف مے فرمود حاضر مے شد ایں زماں شفقت نے کنید نے
آئید شما بزرگ اید شفقت در باب کہتران یدبا ید کرد و دیگر عرض دارید کہ
من در دولت آبا و خلق خدائے را دست بیعت میدادم مولانا شہاب
الدین امام حضرت سلطان المشایخ مرا منع شد از چند گاہ ترک ایں کار
گرفتہ ام ہر دہ سالہ پس من بمرود استم کہ ایں واقعہ ہم ازین سبب زاد کہ
من خلق خدا را ازین سعادت ارادت خود محروم گردانیدم ازاں روز باز
دریں کار مشغول شدم چوں ایں ضعیف بنجدست شیخ نصیر الدین محمود
رحمۃ اللہ علیہ پیوست بعد پلے بوس پیغام آں شخص بگذارد مخدوم
ایش معاملہ ایست کہ اور با حضرت سلطان المشایخ فردا عہدہ جواب
سلطان المشایخ مے باید بود فاما من اینقدر میدانم کہ درویشے بود و قصہ

کیتھل او خود را از مریدان سلطان المشائخ مے گویانید و بر اس بسند نمیکرد
مرید ہم میگرفت و خلق را دست بیعت میداد این خبر بسطان المشائخ
رسانیدند فرمود که او ایمان سلامت نمید آیدیم بر سر حرف چوں کار بریں
منوال است این چند روز عمر که مانده است در گوشه مشغول شده بگذران
چنانکه هیچ کس جز حق تعالی بر آں مطلع نباشد تا مگر ایمان بسااست توانی
برد و این کار که تو پیش گرفته بمنزلہ حلوائے است که در آں زیر تمهیه کرده باشند
ظاہر این بغایت شیریں مے نماید فاما باطن زیر پلاہل است این دو ہرہ کہ
برزبان مبارک حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین گذشتہ است
مناسب اینغی است دو ہرہ گنت ہمویشین کار رینی ناکان بہت سنائی
بس کندے مہن گرہوریں تہد کہناہ خواجہ حکیم سنائی گوید ابیات

کائے ننت امر دیو را مامور دیدہ بکشائے در مسلمان تا بدانی کہ ہر چہ کردہ تست نا کند ظاہرت بظاہر رائے اے ہمہ باطنت سوئے ظاہر آتش در دین نہ دودے راستی از تو کے پسند و باز خرقہ کوتہ کنی چہ سود بود رنگ پوشیدن از زنا کامی است	چند ازیں دیو بودن مستور یکدم از غایت پشیمانی در رہ دیدہ تو پردہ تست نزد باطنت بکار خدائے نیست پوشیدہ شرم دار آخر زرنہ آتش ز راند و دے خرقہ کوتاہ دستگاہ دراز زہد کے جامہ کبود بود نیل بس بایزید بسطامی است
--	--

یعنی مقصود

بہار

باب ہفتم در بیان لہارت و آداب آں و در بیان ادعیہ
ماثورہ و اوراد مقبولہ کہ منقول است از حضرت با عظمت شیخ شیوخ
العالم فرید الحق والدین و از حضرت سلطان المشائخ نظام الحق الشیخ
والدین قدس اللہ سرہما العزیز عرض مے دارد کاتب حروف برائے

میرداں مشغول برانجملہ ادعیہ ماثورہ واورادے کہ مشائخ کبار وجمہور سالکان
طریقت بجائے آورده اند بیشتر در اوراد شیوخ العالم شہاب الدین
سہروردی قس السدرۃ العزیز مسطور است فاما مقصود کاتب حروف
آنست کہ ادعیہ ماثورہ واوراد مقبولہ کہ از سلطان المشائخ منقول است
دریں کتاب بنویسد بزرگے خوش گوید بیت مرال بیان تو بایہ شکر چہ سود کند
بجائے مہر تو مہر دگر چہ سود کند تا از برکت آں ادعیہ ماثورہ واوراد مقبولہ
کہ بزبان مبارک گذشتہ است زودتر طالب بمطلوب وعاشق بمعشوق برسد
انشاء اللہ تعالیٰ نکتہ در بیان لہارت و آداب آں سلطان المشائخ
قس سترہ مے فرمود کہ لہارت بر چہار مرتبہ است اول آنکہ ظاہر راپاک گرداند
از حدث وخبث دوم آنکہ اعضا را از گناہاں پاک گرداند سوم آنکہ دل را از
اخلاق ذمیمہ پاک گرداند چہارم آنکہ ستر را از جز خدائے تعالیٰ پاک گرداند قولہ
تعالیٰ فِیْہِ رِجَالٌ یُّحِبُّونَ اَنْ یُّسَیِّئُوْا وَاللّٰهُ یُحِبُّ الْمُطَّہِّرِیْنَ ایں آیت
در وصف اصحاب صفہ منزل است کہ اے محمدؐ اندرون مسجد مردانند
کہ خود را از احداث و اخبار و نجاسات پاک دارند خدائے تعالیٰ عزوجل
دوست دارد و پاکاں را و کاتب حروف بخط مبارک حضرت سلطان
المشائخ نوشتہ دیدہ است کہ بوقت لہارت ابتدا از آستین چپ کند
در نوردن در محل از آستین راست و متوضی باید کہ نیم گز فراخ باشد و
یک گز دراز و در عمق ہر چند کہ باشد و گلوخ مستعمل جدا نہد طرف نخس
سوے زمین کند و مے فرمود کہ احتیاط و وضو شرط است آنقدر کہ
دل بیارآمد یعنی چند گام شمرده کہ مے گردند و بعضے مے غلطت
ایں بشمار راست نیاید و این معنی بمکان تعلق ندارد و بہ زماں تعلق
دارد یعنی اعتبار آنست کہ آں زماں کہ دل بیارآمد بسندہ کند
و در وضو ہر عضوے کہ بشوید دعالے کہ در حق آں عضو آمدہ است

اول ارشاد

دوم ارشاد کہ خط
مبارک نیز بمنزلہ
ارشاد است ۱۲
۵ فرمود
اوردن ۱۲

بخواند و کتاب حروف بخط مبارک حضرت سلطان المشايخ نوشتند دیده است در
 حدیث است الْوُضُوءُ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ یعنی وضو کلید جنت است و فی الحدیث
 وَضُوءُ الشِّتَاءِ یَعْلَمُ لَغْزَ اسْتِذْنِ یعنی وضو در باره میکان چهار سال را
 و فی الحدیث لَا یُکُنْ وَضُوءُكَ فِی صَیْفٍ وَنَحَاسٍ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَنْقُرُ مِنْ بَیْحِهِمْ
 وایں نیز در قلم آورده است إِنَّ عَمْرَ اسْتَاذَنَ عَلَى رَهِبٍ لِيَلْقَاهُ فَأَعْلَقَ الْبَابَ
 وَابْطَأَ فِي الْأَذَانِ قَالَ الرَّاهِبُ وَجَدْتُ فِي الرَّجُلِ مَنَاقِبَ تَوْضِئًا كَانَتْ
 فِي أَمَانِ اللَّهِ وَرَأَيْتُ عَلَيْكَ أَثَرَ الشَّيْطَانِ فَخَفَّتْكَ فَتَوَضَّاءُ وَتَوَضَّاءُ
 أَهْلُ بَيْتِي لِيَكُونَ أَمْنًا مِنْكَ وَفِي رِوَايَةٍ لَمَّا كَانَ الْمَاءُ رَسُولَ
 اللَّهِ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وایں نیز در قلم مبارک آورده کانت عایشته
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَغْزَلَ فَسَمِعَتِ الْأَذَانَ فَأَضَعَتِ الْمَغْرَلَ وَلَمْ تَدْخُلْ
 مَا مَدَّتْ وَتَوَضَّاءُ فَقِيلَ لَهَا فِي ذَلِكَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ كُلُّ عَمَلٍ يَعْمَلُهُ الْعَبْدُ بَعْدَ الْأَذَانِ
 فَهُوَ نَصِيبُ الشَّيْطَانِ و نیز در قلم آورده إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَقْرَأَنَّ بِذِي هَذَا
 الشِّتَاءِ رَحْمَةً لِلْفُقَرَاءِ لَتَيْسَنَّ لَهُمْ سَبَاعُ الْوُضُوءِ و نیز در قلم مبارک آورده
 مَنْ لَزِمَ أَرْبَعَةَ لَمْ يَفْتَقِرْ هُوَ وَعِيَالُهُ أَبَدَ الْقِيَامِ قَبْلَ
 الصُّبْحِ وَالْوُضُوءُ قَبْلَ الْوَقْتِ وَالِدَّخُولُ فِي الْمَسْجِدِ
 قَبْلَ الْأَذَانِ وَالسُّكُوتُ بَعْدَ السُّتُرِ وَفِي الْحَدِيثِ
 إِنَّ الْوُضُوءَ شَيْطَانًا يَدْعُوهُ إِلَى الْإِسْرَافِ فِي صَبِّ
 الْمَاءِ وَهَذَا مَا يَبْتَلِي الْمُرِيدُ ابْتِدَاءً لِمَا حَكَ أَنْ
 سَلِمَ أَنْ الدَّارِ لِي كَانَ يَتَوَضَّاءُ فِي الشِّتَاءِ وَيُعِيدُ
 غَسْلَ الْأَعْضَاءِ فَيَقُولُ الْعَفْوُ فَمَعَ هَاتِفًا
 يَقُولُ الْعَفْوُ فِي الْعِلْمِ نَوَ يَوْمًا يُصَلِّي
 عَلَى فُضْلَةِ الْفَنَمِ قِيلَ لَهُ آيُصَلِّي

عَلَى مُضَاهَاةِ النَّمْرِ قِيلَ لَهُ اَنْصَلِي عَلَى النَّجَاسَةِ قَالَ هَذَا اِمَامًا اخْتَلَفَ الْعُلَمَاءُ فِيهِ
 وَنَمِيرٌ قَلَمٌ مَبَارَكٌ اُورده قَالَ الشَّيْبَعِيُّ كَمَا ظَهَرَ مِنَ الْاَذُنِ مَغْسُولٌ مَعَ الْوَجْهِ
 وَمَا هُوَ بِالْأُتَمِّ مَغْسُوحٌ مَعَ الرَّاسِ وَنَمِيرٌ قَلَمٌ مَبَارَكٌ اُورده کہ بعضے را مہموست
 کہ اعضاے وضو را بروماے خشک کتہ قالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَ
 رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ خُرْقَةً يَنْشِفُ بِهَا بَعْدَ الْوَضُوءِ وَرُويَ
 كَانَ يَلْعَقُ خُرْقَةً يَبِضُّاءَ يَمْسَحُ بِهَا وَجْهَهُ عَنْ مُعَاذٍ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ مَسَحَ وَجْهَهُ بِطَرَفِ ثَوْبِهِ وَفِي الْحَدِيثِ
 يُؤْتِي بِرَجُلٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُوزَنُ أَعْمَالُهُ فَمَنْ حَجَّتْ سَيِّئَاتُهُ عَلَى حَسَنَاتِهِ فَيُوزَنُ
 بِخُرْقَةٍ الَّتِي كَانَ يَمْسَحُ بِهَا وَجْهَهُ وَأَعْضَاءَهُ فَيُوزَنُ فِي كَفِّهِ حَسَنَاتُهُ فَمَنْ
 حَجَّتْ حَسَنَاتُهُ وَلِهَذَا أَلَمْ يُكْرَمْ أَبُو حَنِيفَةَ مَسَحَ الْوَضُوءِ بِالْخُرْقَةِ وَنَمِيرٌ بِخَطِّ مَبَارَكٍ
 وَرَقَلَمٌ اُورده چوں وضو ساخت نزدیک سجاده آید اول پا سے چپ بیروں آرد
 برپاشنه کفش نہد بقولہ عَلَیْہِ السَّلَامُ إِذَا انْتَعَلْتُمْ فَايُّنَا وَابَايْمُنَّ وَإِذَا خَلَعْتُمْ
 فَايُّنَا وَابَايْسُرَايِ انگاہ پا سے راست بر سجاده نہد کفش سوے قبلہ بیروں آرد
 کوزہ دایرِ بقی چپا، خویش نہد و باید کہ در سجہ گاہ نشانے کند تا سجده گاہ یا انگاہ
 نشود و باید کہ ہر دو کنارہ ہا سے سجاده بجانب چپ باشد اگر کہے را بنشانہ بدست
 راست فرازند و بر آسترا خود بنشانہ سجاده در آستین چپ نہر تا بدست
 راست بیروں کشد بعد تحیت وضو بگردد و دوبرکتے ہی فاتحہ ستہ گان بار
 اخلاص بخواند بعد از سلام صلواتہ گوید و ایں دعا بخواند اَللّٰهُمَّ اَنْتَ نَفْسِي
 تَقْوِيهَا وَزَكَيْهَا اَنْتَ خَيْرٌ مِنْ زَكَاةٍ اَنْتَ وَلِيُّهَا وَنَاصِرُهَا وَمَوْلَاهَا اَنْتَ لِيْ
 كَمَا اَحَبَّ فَاجْعَلْنِيْ لَكَ كَمَا اَحَبَّ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ سِرِّيْ خَيْرًا مِنْ عَلَوْنِيْ
 وَاجْعَلْ عَلَوْنِيْ صَاحِبَةً اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ حُسْنَ الْاُخْتِيَارِ وَطَحْتَا لِرُغْبَتَاكَ
 وَصَدَقَ الْاِفْتِقَارُ وَصَلَّيْتُ الْاُخْيَارِ اَعْمَاحَ مَحَاسِنِ رَاشَانَةٍ كُنْتَ نَخْتِ
 ابرو شانہ کند بقولہ عَلَیْہِ السَّلَامُ مِنْ اَمْرِ عَلَى حَاجِبِيهِ الْمُشْطَ عَوْنِيْ

مِنَ الْوِبَاءِ وَالْحُمَاهِ مَوْتِ لِبِ شَانِه كُنْ دَنْقُلْ اسْتِ هَر كِه الْمَنْشَرِخْ دَرْ شَانِه كَرْ
 بَر دَوَامِ بَخَوَانْدُورِ وَزِخِ بَرِوَسِ فَرَاخْ بَاشْدِ چُونِ شَانِه دَرْ شَانِه دَاں كُنْ جَانِبِ
 فَرَاخِ تَرَبَالَا بَاشْدِ شَانِه اَكِه پَرِشَانِی اسْتِ بَايْدِ كِه پُوشِيْدِه بَاشْدِ وَ سُلْطَانِ الْمَشَايِخِ
 بَرَامِيْخِسِرْ وَ دَنْوَشْتِه بُوْدِ كِه شَانِه فَرَسْتَاْدِه شَرِه اسْتِ وَ اَنْ نَشَانِ خِيْر اسْتِ وَ
 جَايِ دِيْكَرْ دَرْ قَلَمِ اَوْرْدِه اسْتِ چُونِ اَكِيْنِه بَنُكَرْ وَ بَكُوِيْدِ الْكَلْمُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَنِيْ فَاصْبِرْ
 لَخَلْقِيْ وَ صُوْرَتِيْ فَاصْبِرْ صُوْرَتِيْ اَللّٰهُمَّ فَلَا تَحْصِنْتَ خَلْقِيْ فَحَسُنْ خَلْقِيْ وَ دَرْ تَحِيْتِ وَضُوْ
 تَحِيْتِ مَسْجِدِ مَدَاوْمَتِ نَمَايْدِ كِه دَرْ اَوْثَرَا تَمَامِ اسْتِ وَ كَفْتِه اَنْدِ تَامِرْ دِيَا وَضُوْ اسْتِ
 بِسْمِ بِلَايِ وَ كَفْتِه كِرْدَا وَ نَكِرْدُو دَرْ بِيَانِ نَكْتَه طَهَارَتِ وَ اَدَابِ اَنْ اَنْجِه
 اَرْشَادِ وَ نَوْشْتِه مُخْطَمِبَارِكِ حَضْرَتِ سُلْطَانِ الْمَشَايِخِ اسْتِ حَارِيْثِ
 بِاَبْعَابَرَتِ عَرَبِيْ مَرْقُومِ اَنْدِ تَرْجَمِه اَنْ بِعَابَرَتِ فَارَسِيْ بِسَبَبِ كَمْ عَرَضِيْ
 حَاشِيَه دَرْ مَتْنِ بِقَلَمِ مِيْ اَيْدِ تَرْجَمِه حَدِيْثِ كِه دَرْ ذِيْلِ اَرْشَادِ چِهَارْمِ كِه كَاتِبِ
 حُرُوفِ مُخْطَمِبَارِكِ حَضْرَتِ سُلْطَانِ الْمَشَايِخِ قَدْ سَمِعْتُ اَللّٰهَ سَمِعْتُ الْعَزِيْزَ نَوْشْتِه دِيْدِه اَنْ
 مَعَانِيْ حَدِيْثِيْ كِه دَرْ صَدْرِ تَرْجَمِه اَنْ بِقَلَمِ نِيَاْمِدِه اِيْنِسْتِ فِيْ الْحَدِيْثِ لَا يَكُنْ
 وَضُوْ اَكِ تَرْجَمِه وَ دَرْ حَدِيْثِ دِيْكَرْ اَمْدِه اسْتِ اَكُو كِه نَبَاشْدِ وَضُوْ اَكُو اَسْمُوْ
 دَرْ اَوْنَدِ پَيْتِلِ وَ كَانَسِيْ زِيْرَا چِه بَدْرَسْتِيْ كِه فَرَشْتِكَاْنِ مِيْ كِرِيْنْدَا زَبُوْ اَسْمُوْ
 اَوْنَدِ تَرْجَمِه اَنْ عَمْرُ بَدْرَسْتِيْ كِه حَضْرَتِ اَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ عَمْرُضِيْ اَللّٰهُ عَنْهُ اَذُنْ طَلِيْبِ
 بَرِ رَايِسِيْ تَا مَلَا قَاتِ كُنْدَا وَاِلَاسِ اَنْ رَايِسِ بَنْدِ كِرْدُو رَوَا زِه رَا وُورَنْگِ كِرْدُو رَا ذَنْ
 وَا ذَنْ وَ كَفْتِه اَسْمُوْ رَايِسِ يَافْتِه اَمْ دَرْ اَنْجِيْلِ كَسِيْ كِه وَضُوْ كُنْدَا بَاشْدِ دَرْ اَمَانِ خُدا
 دِيْدِمُ وَرْتُو اَنْ شَيْطَانِ پَسِ پَرِ سِيْمِ پَسِ وَضُوْ كِرْدُمُ وَضُوْ كِرْدَا اِلْ خَانِه مَنْ
 تَا بَاشْدِ اَمَالِ اَزْ تُو وَ رَوَايْتِ دِيْكَرْ اَمْدِه اسْتِ كِه بُوْدَا اَنْ كَزَرْ نَدِه رَسُوْلِ خُدا
 صَلَّی اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ نَهْ عَمْرُ تَرْجَمِه كَانْتِ عَايِشْتِه بُوْدَا عَايِشْتِه رَضِيْ اللّٰهُ عَنْهَا كِرِيْمَا
 مِيْرِ سِيْدِ پَسِ شَنِيدَا اَزَا اِنْ پَسِ نَبْهَا دَابْتِه رِيْسِيْدِنْ رَا وَ نَهْ دَاخِلِ كِرْدَا رَا رَا
 كِه بَرَا وُورْدِه بُوْدُو وَضُوْ كِرْدِ پَسِ كَفْتِه شَدْ مَرَا اَنْ عَايِشْتِه رَا عَايِشْتِه كَفْتِه كِه رَسُوْلِ خُدا

کتاب مشفق
 حضرت امیر المؤمنین
 حضرت علی مرتضیٰ
 علیه السلام

کہنے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر عملی کہ کند بندہ آل عمل را در میان اذان پس در آن
 عمل بہرہ شیطانی باشد ترجمہ آن الملائکہ بدستی کہ فرشتگان ہر آئینہ خوش
 مے شوند بر رفتن سر را از جہت رحم کردن مرفقہ را تا آسان شود ایشان را تازہ
 کردن وضو برائے ہر نماز ترجمہ من لازم کیکہ لازم گیر و ہر چیز ہرگز محتاج نشو
 او و توابعان او ہمیشہ اول بر خیز و پیش از طبع دوم وضو کند پیش از وقت سیوم
 و مسجد درآمد پیش از اذان چہارم خاموش بودن اختیار کند بعد از ادائے
 و ترجمہ ان للوضوء و در حدیث دیگر آمدہ است کہ برائے وضو شیطانی است
 کہ میخواند صاحب وضو را بسوئے اسراف در بختن آب و این چیزے است
 کہ گرفتار مے شود و مرید را بتدائے حال چنانچہ حکایت کردہ شدہ است
 بدستی کہ سلیمان دارانی بودہ است وضو مے کرد در سر بازار عادیہ میکرد
 و شستن اعضا را پس مے گفت آمرزش میخوانم پس شنید گویندہ را کہ مے
 گوید آمرزش در علم است روزے میخواند آل سلیمان دارانی کہ نماز گذارد بر
 پس خوردہ گو سپید گفتم شدہ اورا یا نماز مے گذارے بر چیزے ناپاک گفت این از
 جنس چیز نیست کہ اختلاف کردہ اند علماء در ترجمہ قالت عائشہ گفت عائشہ
 رضی اللہ عنہا ہر رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم پرچہ کہ میکشید بآں پرچہ آب اعضا وضو بعد
 از وضو کردن و روایت گفتمہ شدہ است یعنی مے مالید بآں پرچہ وجہ خود را و روایت
 کردہ شدہ است از معاذ این کہ مے گوید دیدیم رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم
 وقتی کہ وضو میکرد مے مالید وجہ روئے خود را بکنارہ پرچہ خود در حدیث دیگر
 آمدہ است و آوردہ مے شود مردے روز قیامت پس وزن کردہ میشود
 علمہائے اول پس غالب میشود بدیہائے او بر نیکی ہا پس آوردہ پرچہ کہ مالیدہ است
 بآں پرچہ روئے خود و اعضائے وضوے خود پس نہادہ مے شود آں پرچہ پلکہ
 نیکی ہاے اول پس غالب مے آید و بسیار مے شود نیکی ہاے او بر بدیہاے او
 برائے ہمیں مکر وہ نداشتہ امام اعظم چیدن آب از اعضائے وضو بر پرچہ ترجمہ

قال الشَّعْثِيُّ كُفْتُ شَعْبِي بِسُ حَيْرَةٍ كَظَاهِرِ كُوشٍ اسْتَشْتَشْتُهُ شَدِيدَةً اسْتَبَارَكُ
وَحَيْرَةٍ كَبَاطِنِ كُوشٍ اسْتَمْسَحُ كَرْدَةً شَدِيدَةً اسْتَبَارَكُ تَرْجَمَةً لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ
وَقَتِيكُهُ بِبُوشِي شَمَائِلِينَ رَأْسُ شُرُوعٍ بَكْنِيْدَ رِزْپَايَ رَاسْتٍ وَقَتِيكُهُ بَرَارِيْدَ
شَمَائِلِ رِزْپَايَ نَعْلِينَ رَأْسُ شُرُوعٍ بَكْنِيْدَ رِزْپَايَ چَپِ تَرْجَمَةِ اللّٰهُمَّ اَنْتَ نَفْسِي
اَسَ بَارِخْدَايَا بَدَه نَفْسِ مَرَا پَرِهِنِ گَارِي وَايَا كَرْدَاں اَنْ نَفْسِ رَا تُو بَهْتَرِيں
بَايَا كَنْدَرِ گَا نَے تُو مُتَصَرِّفِ هَسْتِي بَرَاں نَفْسِ وَا تُو يَارِي دِهِنْدَه مَرَاں نَفْسِ
وَا تُو خَرَاوَنْدَاں نَفْسِي وَا تُو مَرَا دُوسْتِ تَرِهَشْتِي بِسُ بَكْرِدَاں تُو مَرَا بَرَايَ ذَاتِ
بَايَا خُو وَا چِنَا نَخْچِه دُوسْتِ مِيْدَارِي تُو اَسَ بَارِخْدَايَا بَكْرِدَاں تُو بَا طِنِ مَرَا بَهْتَرِ ظَاهِرِ
وَا بَكْرِدَاں تُو ظَاهِرِ مَرَا نِيكُو اَسَ بَارِخْدَايَا تُو رُوزِي كُنِ مَرَا خُوْبِي وَا نِيكُو اَكَا هِي
خُو وَا دُوسْتِي بِنَدِ كَرَفْتَنِ وَا بَرَا سْتِي اَحْتِيَاجِ وَا جُوعِ بَسُوئِي تُو دُورُوزِي كُنِ مَرَا زَا
نِيكَاں تَرْجَمَةِ السَّحْمِ لَكَ الَّذِي جَمِيعِ سِپَاسِ وَا سِتَالِيشِ مَرَا اَسَ رَا رَسَدِ كِه مِيْدَا كَرْدِ
بِسُ نِيكُو سَاخْتِ اَعْضَايَ مَرَا وَا تَصَوَّرِ كَرْدِ مَرَا بِسُ خُوشَمَا وَا زِيَا كَرْدَانِيْدِ صَوْتِ
مَرَا اَسَ بَارِخْدَايَا چِنَا نَخْچِه نِيكُو خَلَقْتَ مَرَا نِيكُو كَرْدَاں خَلَقْ مَرَا وَا زَا اَنْسِ صَحَابِي
مَنْقُولِ اسْتِ كِه چُوں رَسُوْلِ عَلِيْدِ السَّلَامِ دَرِ مَدِيْنَةِ اَمْدِ مَنِ هَشْتِ سَالِه بُوْدِمُ فَرُو
كِه اَسَ پَسَرَا كَرِ تُو اَنْتِي بِمُوسْتَه بَا اَبْدَسْتِ بَاشِي زِيْرَا كِه مَرَا رَاشِيْرَا جَلِ وَا عَقَابِ
مَرَا چَنَكَلِ بَرِگِيْرُو وَا وَا بَا اَبْدَسْتِ بَاشِدِ خَلْعَتِ شَهَادَتِ مَرَا وَا دِهِنْدَكِه اَلْوُضُوْءُ
سَمِئِنْ اَسْمُ اِرَاللّٰهِ تَعَالٰی تَرْجَمَةِ اَبْدَسْتِ رَا زِيْسْتِ اَزِ رَا زَا مَے خُدَايَ بَرْتَرِ
وَا كَفْتِه اَنْدِ بِيْشْتَرِ عَذَابِ گُورِ كَسِيْ بَاشِدَكِه دَرِ وُضُوْءِ اَحْتِيَاطِ كُنْدِ وَا كَرِسْتِيْ اَزِ سُنْتِ
بَجَا اَرُوْچِنَا نَكِه دُورِ كَرْدَنِ نَاخُنِ وَا مَوِے سَرُوْجِ زَا اَنْ بَايِدَكِه بَا وُضُوْءِ بَاشِدِ زِيْرَا
كِه خُدَايَ قِيَامَتِ اِيْشَاں حَسَابِ طَلَبِنَكِه مَرَا اَزِ سَرِ بِلِيْدِيْ دُورِ كَرْدِيْ وَا نِيْزِ دُورِ
قَلَمِ مَبَارَكِ آوَرْدَه كِه شَيْخِ رُوزِ چَا شَنَبِه دَرِ حَامِ رَفْتِيْ وَخَلَقْتَ فِيْهِ الشَّعْرَ تَرْجَمَةِ وَتَرَا
شَيْدِے دَرَاں حَامِ مَوِے سَرَا وَا رُوقَتِ حَلَقِ بَلُوِيْدِ اللّٰهُمَّ اَعْطِنِيْ بَكَلِ
شَيْخَةِ طَهَارَتٍ فِي السُّنْيَا وَنُورًا سَا طِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

ترجمہ بارخدا یا بہ بخش مرا بمقابلہ ہر موئے پا کے در دنیا و نورے درخشاں
در آخرت روز چشمنہ ناخن چلند و ہر کہ وقت ناخن و موئے لب ستارن بگوید
بِسْمِ اللّٰهِ وَ عَلٰی سُنَّةِ مُحَمَّدٍ وَ اٰلِ مُحَمَّدٍ بِہِجِ بِيَارِي مِتْلَانَشُو دوسنت در موئے بغل
نتف است و اگر حلق کند روا باشد حلق الشافعی وَ قَالَ اِنِّيْ اَعْلَمُ اَنَّ السُّنَّةَ
اَلْكَتَفُ الْاِذَا فِیْ لَا طِیْفَ عَلٰی الْوُجَعِ قَالَ عَلَیْہِ السَّلَامُ اَخْطُو الشَّوَارِبَ وَ اَخْفُو الْخِیَافَ
وَ اتَّقُوا الشَّعْرَ الَّذِیْ فِی الْاُتُوْفِ ترجمہ گفت است شافعی بدستی کہ من میدانم
ایں مسنون موئے بینی برکندن مگر آنکہ من قدرت و طاقت و برداشت برود
آن ندارم گفت پیغمبر علیہ السلام سبک بکنید بروت را و دراز بکنید ریش را
و دراز بگذارید و برکنید موئے ہار کہ در بینی باشد و نیز در قلم مبارک آورده قال
عَلِیْہِ السَّلَامُ نَعَمْ اَلْبَیْتُ یَا خَلْدُ الْمُسْلِمِ الْحَمَامِ اِذَا دَخَلَ بَسَاءً لِّ الْخَيْرِ وَ اسْتَعَا
مِنَ النَّارِ ترجمہ گفت پیغمبر علیہ السلام نیکو خانہ است حمام کہ داخل شود و در آن
و بخوابد مسلمان در آن حمام و قتیکہ داخل شود و سوال کند خیر را و پناہ طلبد از آتش
و دوزخ و در وقت درآمدن بگوید اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُکَ الْجَنَّةَ وَ اَعُوْذُ بِکَ مِنَ النَّارِ
قال علیہ السلام امانا حار حتم علی امتی مثل حس الحمام قال الحسن لا یصلح
دخول الحمام الا بازارین ازار علی المین و ازار علی العین ترجمہ اے بارخدا یا
بدستی کہ من میخواہم از تو بہشت را و پناہ مجموعیم از آتش و دوزخ گفت پیغمبر علیہ
السلام بدستی کہ نیست گرمی آتش و دوزخ بر امت من مگر باند گرمی حمام
گفت حسن خوب نیست داخل شدن در حمام مگر بد و پائے جامہ یک پایجا
بر میاں و یک پایجامہ بر سر استعمال الاجتزایو رث الیہں ترجمہ پائے
بہ خشت پختہ نہال کہ استعمال خشت پختہ میرساند برص را و نزدیک محققان
طہارت اعضا آنست کہ جوارح را از اخلاق ذمیمہ پاک کند و طہارت عمل آنکہ
از ریاء و سمعہ باخلاص محض کوشد و نیز بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ
نوشته دیدم الحجامۃ علی الریق فیہا شفاء و برکت و یزید فی العقل و فی الحفظ

فمن اجتمع في يوم الخميس والاحد وكل لك يوم الاثنين والثلاثاء فانه اليوم الذي
 كشف الله عن ايوب البلاء واصابه يوم الاربعاء ليلة الاربعاء ولا يبد
 و ايا احد من الجن ام والبرص الذي يوم الاربعاء وليلة الاربعاء لك اي
 عليك بهما ترجمه خوں گرفتار بشا خفا قبل از چنبرے خوردن یعنی نہا ر
 وریں شفاست و برکت و زیادہ میکند درد انگی و در حلقہ پس کسے کہ خون
 بر آرد پس بر اسے آں پنجشنبه و یکشنبه است و چنبن است روز و شنبہ
 و شنبہ زیرا کہ بدستی کہ روز سہ شنبہ روزے است کہ دور کردہ حق تعالی
 از حضرت ایوب علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بلار اور سیدہ است
 آں بلا اور در روز چہار شنبہ و ظاہر نشدہ است پیچیکے از بیماری و سپیدی
 بدن چکیدن گوشت اعضا مگر در روز چہار شنبہ و شب چہار شنبہ اسے لازم
 بگیوہ سہاراں روز و شب تکمہ در بیان اور در روز سلطان المشایخ قدس
 سرہ فرمود وقت صبح ایں سہ آیت سہ بار بخواند بر اسے محبت حق تعالی
 فسبحان الله حين تمشون وحين تصبحون وله الحمد في السموات والارض
 وenchشياء وحين تظهرون يخجل من الحي من الميت ويخرج الميت من الحي ويحيي
 الارض بعد موتها وكل لك ان يخرج من ترجمہ پس بپا کی یاد کنید حقیقتاً
 بپا کی یاد کردنی وقت شام و وقت صبح و مرا و اسے دستایش آسمانیاں
 و زمینیاں و بپا کی یاد کنید خدا تعالی را وقت عشا و وقت ظہرے بر آرد
 خدا زندہ را از مردہ دے بر آرد مردہ را از زندہ و زندہ میکند خدا تعالی
 زمین را بعد مردن شدن آں زمین یعنی خدا تعالی مسلماناں را از کافرا
 و نیک بختاں را از بد بختاں و صالحاں را از فاسقاں و چنبنیں دے بر آرد
 خواہد شد شما بعد از خواندن ایں سہ آیت کہ لقلم رفت دو رکعت سنت
 نماز باید بگذارد و در رکعت اول الم تشریح و در رکعت دوم الم ترکیف بخواند
 سلطان المشایخ قدس سرہ العزیزے فرمود بدیں دفعہ یواسیر ہمیشہ

وے فرمود میان سنت نماز با دعا و فریضہ چہل و یکبار الحمد متصل بمیم الرحیم و لام
 الحمد یعنی بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العالمین انخ بہر مجھے کہ خواند بفضل حق
 تعالیٰ آن ہمہ بر آید بعد نماز با دعا و جماعت بگذار دو نو و نہ نام بحضور تمام و ادعیہ
 ما شورہ کہ آمدہ است بخواند وے فرمود بعد از نماز با دعا و مفتاد بار یا و تائب بگوید
 (موردینی او معمور گرد وے فرمود از خواجگان ما نقلست کہ ایں دعا بعد
 از نماز با دعا بخواند اللہم زد نورا و زد سرورنا و زد حضورنا و زد معرفتنا
 و زد طاعتنا و زد نعمتنا و زد محبتنا و زد عشقنا و زد شوقنا و زد ذوقنا
 و زد حولنا و زد قوتنا و زد قبولنا و زد انسنا و زد علمنا و زد حلمنا بوجہتک
 یا ارحم الراحمین و ایں وقت را غنیمت دارد تا طلوع آفتاب چنانکہ بعد از نماز
 دیگر تا غروب ترجمہ و عایا بار خدایا زیادہ کن نور مرا و زیادہ کن خوشی مرا و زیادہ
 کن حضور مرا و زیادہ کن معرفت مرا و زیادہ کن طاعت مرا و زیادہ کن نعمت
 مرا و زیادہ کن محبت مرا و زیادہ کن عشق مرا و زیادہ کن شوق مرا و زیادہ کن
 ذوق مرا و زیادہ کن بازگشت من از معصیت و زیادہ کن قوت من بر طاعت
 و زیادہ کن دبستگی من با خود و زیادہ کن علم مرا و زیادہ کن حلم مرا بواسطہ مہربانی
 و بخشایش خود اے مہربان ترین مہربانان و بخشاینده ترین بخشاینندگان و
 حضرت سلطان المشائخ مے فرمود ہر کہ ایں دو وقت را غنیمت دارد ہر چہ
 در میان ایں دو وقت رفتہ باشد از و در گذراند حکم او کا الطہر المتخلل بین
 الدمین باشد ترجمہ مانند پاکی کہ در میان دو ناپاکی است ایں در حق عوام
 است اما خواص را باید کہ شب و روز را غنیمت دانند و وقت خود را معمور
 داشتن عادت سازند کہ خاصۃ فقیر است کہ الفقرا بن الوقت بزرگے
 خوش گوید بہت بردست فقیر نیست نقدے جز وقت ہاں نیز کہ از دست
 رود و اے برو ہ بعدہ سبعات عشر بخواند بعد از سبعات
 عشر شش بار بگوید توفی مسلماً و الحقنی بالصالحین وے فرمود

نقلست

شیخ شیوخ العالم فرید الحق والیدین قدس اللہ سرہ العزیز مراد خواب فرمود بعد
 مبعات عشر شش بار توفتی توفتی مسلماً والحقنی بالصالحین واز خدمت سید
 السادات سید حسین رحمۃ اللہ علیہ نقلست کہ مے فرمود من از حضرت سلطان
 المشایخ شنیدہ ام بعد مبعات عشر شش بار اللہم اھل فی بوفعتک باید
 گفت چوں ایں فائدہ یکے از یاران اعلیٰ از سلطان المشایخ پرسید و از
 سید حسین مرحوم روایت کرد سلطان المشایخ فرمود آری مرا پیغمبر صلی
 علیہ وآلہ وسلم در خواب فرمودہ است بعد از مبعات عشر شش بار اللہم اھل
 بوفعتک بگووے فرمود کہ ابراہیم تیمی یکے از اصلاں بود او در فناء کعبہ
 مہتر خضر علیہ السلام را دریافت از وے بخشے طلبید مہتر خضر علیہ السلام
 مبعات عشر پیا موخت و گفت من از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم
 روایت مے کنم فرمود مے مبعات عشر پیوستہ خواندے آں مرد در راہ
 میرفت طایفہ راہ زناں برخاستند تا او را ملاک کنند و ریں میاں وہ سوار پیدا
 شد نہ ہر ذہ سر بر نہ بودند آں مرد ایشان را پرسید کہ شما کیانیہ گفتن مبعات
 عشر آں وہ دعا کہ ہر روز مے خوانی ہفتگاں بار ایں مرد گفت سر بر نہ چرا
 اید گفت نہ بر سر دعا بسم اللہ الرحمن الرحیم نے گوئی و ریں محل از
 سلطان المشایخ سوال کردند کہ تسمیہ کجا گویند فرمود بر سر سورہ چوں
 وقت اشراق رسیدے آفتاب یک نیمہ بالا یاد و بر آید نماز اشراق
 بگذارد سلطان المشایخ مے فرمود دو رکعت شکر اللہ در رکعت اول بعد از
 فاتحہ آیت الکرسی تا آنجا کہ وہم فیہا خالدون و در رکعت دوم آمین
 الرسول تا آخر و آیت اللہ فی السموات والارض تا آنجا کہ واللہ بکل
 شئی علیم بعد از آں دو رکعت استفاذہ در رکعت اول بعد فاتحہ قل
 اعوذ برب الفلق و در رکعت دوم بعد فاتحہ قل اعوذ برب الناس بعد
 از آں دو رکعت استجارہ در رکعت اول بعد فاتحہ قل یا ایہا الکافرون

دور رکعت دوم بعد فاتحہ اخلاص متعاقب اس دوکانہا ادعیہ کہ آمدہ است
 بخواند بعد ازاں راوی اس نماز فرمود و دور رکعت دیگر است خواہم گفت اس
 سخن بر زبان مبارک راند و چشم پر آب کرد و گفت آں روز کہ شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز نماز اشراق فرمود ہمیں شش رکعت
 فرمود گفت آں دور رکعت دیگر خواہم فرمود فاما در او شیخ شیوخ العالم
 شہاب الدین سہروردی قدس سرہ مے نویسہ کہ آں دور رکعت
 دیگر استحباب گویند دور رکعت اول بعد فاتحہ سورہ واقعہ و دور رکعت دوم
 سبج اسم بخواند بعدہ نماز تسبیح مشغول شو و بعد از نماز تسبیح در ہر رکعت یکبار
 اس دعا بخواند سبحان اللہ ملاء المینان و منتہی العلم و مبلغ الرضا و زنة
 العرش ترجمہ پاکے خاص خدا تعالیٰ راست مقدار پرسی پلہ ترازو و مقدار
 انتہائے علم او تعالیٰ و مقدار رضاے او از بند گمان و مقدار وزن عرش
 و نیز مے فرمود کہ صلوات الصلوات ہیچو نماز تسبیح است و بجائے تسبیح صلوات
 گوید و اس دور رکعت است خواہ در شب بگذارد و خواہ در روز اما بعد از اشراق
 دریں نماز اثر بسیار است بہر نہی کہ بگذارد آں ہم بر آید و مے فرمود اس
 نماز در ستہ جمعہ بعد از اشراق برائے ہر نہی کہ بگذارد بر آید و مے فرمود و
 رکعت شکر روز بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ ہیچ بار قل هو اللہ احد بخواند
 بعد فرمود ہر روز بوقت طلوع آفتاب فرشتہ بالاے بام کعبہ بر آید و ندا کند
 اے مسلماناں و اے امتان محمد صلعم شمار خداے تعالیٰ روزے
 بخشیدنو و شمار روزے در پیش است و آں روز قیامت است برائے
 آں روز دریں روز کارے بکنید و دور رکعت نماز بگذارد و در ہر رکعت
 بعد فاتحہ ہیچ بار قل هو اللہ احد بخواند باز چوں شب در آید ہماں فرشتہ بالا
 بام خانہ کعبہ بر آید و ندا کند کہ اے مسلماناں و اے امتان محمد صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم شمار خدا تعالیٰ شبے بخشیدنو و شمار شبے در پیش است و آں

شب گوارست برائے آں شب دریں شب کارے بکنید و رکعت نماز
 بگذارید در ہر رکعت بعد فاتحہ پنج بار قل ما ایہا الکافرون بخوانید بعدہ فرمود
 شیخ جمال الدین حدیثی روایت میگرد لفظ او یاد نمازہ است فاما معنی
 ایں فرمود اگر تو اند بعد از اشراق صد رکعت نماز کن بعد فاتحہ یکبار اخلاص
 بخواند و یا مشغول بہ ورد و یا بذکر و یا بمراقبہ تا عبادت متصل افتد بعدہ چوں
 وقت چاشت در آید دو اوازہ رکعت نماز بگذار و اقل او چہار رکعت است
 حضرت سلطان المشائخ مے فرمود در چہار گانے اول چہار آتا بخواند انا
 فتحنا انما ارسلنا انا انزلنا انا اعطینا و در ہر رکعت یکاں سورہ فضل بسیار است
 و نیز مے فرمود چہار سورہ والشمس واللیل والنضحی الم نشرح در چہار گانے میاں
 یکاں سورہ بخواند و نیز مے فرمود چہار قل یکاں سورہ در چہار گانے آخر نماز چاشت
 بخواند و مے فرمود بعد نماز چاشت دو رکعت برائے صحت النفس بگذار
 در رکعت اول بعد فاتحہ ایتہ الکرسی و اشمس یکاں بار و اخلاص پنج بار و در
 دوم امن الرسول و النضحی یکاں بار و اخلاص پنج بار بعد فرغ گوید اللهم
 انی اسالک العفو والعافیۃ والمعافات فی الدنیا والاخرۃ ترجمہ یا
 بار خدا یا بدرستی کہ من میخواہم از تو آمرزش و ایمن بودن از سرخ و بلا و ایمنی
 از عذاب حق ایمنی در دنیا و عاقبت و مے فرمود ہر کہ چاشت بگذار
 و غم چاشت از و خاست یعنی ہر کہ نماز چاشت بگذار و حق جل و علی اسباب
 معاش او ہیا دارد و بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ نوشتہ دیدہ
 ام اصلہ الضحی اذا بزغت الشمس قال لا حتی یہتم لسواۃ الارض اسمہ
 والشمس فی اول النہار قبل ان یغلب ضوء ہا مصفرۃ النیر لتقاصر شعاع
 عہا ترجمہ بگذارم نماز چاشت را وقتے کہ بر آید آفتاب گفت مسئلہ عنہ
 کہ نے بگذار و وقتے کہ پر آگندہ شود روشنی آں در تمام زمین نام آں شمس است
 و اول روز پیش ازین کہ غالب شود روشنی آں بر زردی از برائے کمی

روشنی آن چوں وقت فی الزوال در آید یعنی سایہ بگردد چہار رکعت فی الزوال بگذارد
 و در ہر رکعت بعد فاتحہ اخلاص پنجہ بار یا ذہ بار یا سہ بار بخواند و این وقت را
 غنیمت شمر و نصف اللیل داند بورد و تلاوت مشغول باشد و مے فرمود و سنت
 نماز پیشین پتہار قل بخواند و بعد از فریضہ در دو رکعت سنت اول آیت الکرسی
 و در دوم امن الرسول بخواند و مے فرمود بعد از ادائے نماز پیشین دہ رکعت
 صلوٰۃ الخضر بگذارد و در آل دہ رکعت دہ سورہ آخر قرآن بخواند و ہر کہ این
 نماز بگذارد با ہمتہ خضر ملاقات شود چوں وقت نماز دیگر در آید مے فرمود و سنت
 نماز دیگر دہ بار سورہ والعصر بخواند اول رکعت چہار بار و در دوم سہ بار و در سوم
 دو بار و در چہارم یک بار و مے فرمود و السماء ذات البروج برائے دفع دنبل نارد
 در سنت نماز دیگر بخواند و بروایتی از سلطان المشلیخ در سنت نماز دیگر
 اذ از زلزلت الارض با سہ سورہ دیگر متصل امیر حسن شاعر سوال کرد بندہ بر آ
 دفع دنبل و نارد در رکعت اول سورہ بروج مے خواند بعد از آن سورہ اذا
 زلزلت الارض فرمود کہ نیکو است و مے فرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق
 والدین قدس المدیرہ الغریزہ را در خواب فرمود کہ بعد از نماز دیگر سورہ بنا
 چند بار میخوانی گفت یکبار بعدہ فرمود کہ پنجبار بخوان گفت م دریں بشارت
 مقصود مے خواہد بود بعدہ در تفسیر دیدم کہ بعد از نماز دیگر پنجبار سورہ بنا بخواند
 او اسیر محبت حق شود شعی لبیر اللہ ت نام نہادہ شود اسیر محبت حق
 دانستم کہ مقصود شیخ این بود و مے فرمود ہر کہ بعد از نماز دیگر سورہ والنار
 بخواند خدا مے عزوجل او را در گور نگذارد مگر مقدار یک وقت نماز بریں
 سخن چشم پر آب کرد و فرمود آنکہ کسے در گور نماز چگونہ باشد آچنان باشد
 کہ چوں روح بکمال رسد قلب را جذب کند و چوں قلب بکمال رسد قالب
 را جذب کند بعدہ سبعات عشر بخواند ہم بر صفتی کہ بعد از نماز با داد
 خواند و مے فرمود ہر کہ بعد از نماز دیگر تا غروب بدیں سہ اسم

مشغول شود بہر منہج کہ بخواند حق جل و علی بے شک اس ہم بکفایت رساند
و این سہ اسم را ایلیا گویند و اس آمینست یا اللہ یا رحمن یا رحیم چون وقت
نماز شام در آید مے فرمود در سنت نماز شام در رکعت اول قل یا ایہا
الکافرون در دوم اخلاص و بروایتی از حضرت سلطان المشائخ
در اول رکعت ف سبحان اللہ حین تمسکون تا آخر در دوم سبحان ربک رب
الغزۃ تا آخر سورۃ بخواند بعدہ بیست رکعت او این بگذارد بتفصیل کہ آمدہ است
و سر بسجده برو سہ بار بگوید اللہم ارزقنی توبہ لوجب محبتک فی قلبی
یا محب التوابعین ت اے بار خدا سے توبہ دم دین و ایمان خود را بہ
بخش و روزی کن مرا توبہ کہ لازم کن محبت تو در دل من اے دوست دار
توبہ راست و درست کنندگاں و مے فرمود کہ شش رکعت بین العشاءین
مے باید گذارد و بعض اہل ارادت را این شش رکعت فرمودہ است
و مے فرمود دو رکعت نماز است بہت نگاہداشت ایماں
بعد اداے صلاۃ مغرب در رکعت اولی بعد فاتحہ اخلاص
ہفت بار و قل اعوذ برب الفلق یک بار و در رکعت دوم اخلاص
ہفت بار و قل اعوذ برب الناس یکبار بعدہ سر بسجده نہد
سہ بار بگوید یا حی یا قیوم ثبیتی علی الایمان انگاہ برکت این نماز را
حکایت فرمود کہ شنودم از خواجہ احمد نبہ شیخ معین الدین
سنجری قدس سرہ و این خواجہ احمد اعظم صالح بود او گفت مرا
رفیقے بود شکری پیوستہ این دو رکعت نماز بگذاردے تا وقت بیگاہ ترے در حد و
اجمیر بودیم نماز شام در رسید انجا خوف دزدان نمود اگر دید حالے بتعجیل سنت گذاریم
و جانب شہر کریم آں یا با آنکہ تشویش دزدان و خوفے انجناں بود البتہ دو رکعت نماز
نگاہداشت ایماں بگذارد الغرض چن وقت نقل آں جواں شد اخیر شد برائے نفس حال او خیر
شد و بر معرفت او انجناں رفت کہ مے باید بخود فرمود کہ خواجہ احمد حکایت نقل آں جواں بریں لفظ تفر

اگر مراد پیش کرے قضا برندن گواہی دہم کہ باایمان رفت بعد ازاں فرمود کہ
 دو رکعت نماز دیگر ہمہست بعد صلوٰۃ المغرب بدیں پنج کہ مرایا رہے بود ہر
 اور اسوۃ الناقی الدین گفتندے مردے صالح و دانشمند او پیوستہ بعد صلوٰۃ
 المغرب دو رکعت نماز بگذاردے در رکعت اول بعد فاتحہ و السماوات
 البروج و در دوم و الطارق بخواندے چوں او نقل کرد سلطان المشایخ
 فرمود کہ من اوراد خواب دیدم پرسیدم خداے تعالیٰ باتو چہ کرد گفت چوں
 کار من تمام شد فرمان آمد کہ ما این را بدیں دو رکعت نماز بخشیدیم یکے از حاضر
 گفت کہ این را صلوٰۃ النور گویند فرمود خیر این را صلوٰۃ البروج گویند و این
 دو رکعت کہ در ہر دو ایئت ہا بعد اسے سورۃ النعام بخوانند در رکعت اول
 ختم بریتہ زون و در رکعت دوم ہم ختم بریتہ زون آن صلوٰۃ النور گویند
 عرض میدار کتاب حروف برا بجلکہ کہ این دو رکعت نماز صلوٰۃ البروج و دو
 رکعت صلوٰۃ النور داخل بیست رکعت اوابین است و مے فرمود کہ بعد
 صلوٰۃ البروج این دعا بخواند اللہم انی استودعک ایمانی و دینی فاحفظہما
 العرض احیاء بین العشائین سنت موکدہ است و بیشترے مشایخ این وقت
 را غنیمت و معمور داشتہ اند و اگر کسے نتواند جمع کردن میان صوم و معمور داشتن
 بین العشائین او را و لیتر آنکہ افطار کند و آن وقت را معمور دارد زیرا
 چہ گفتہ اند صبح صادق و صبح عاشقان صبح صادق است اما صبح عاشقان نماز شام است و چوں وقت نماز خفتن در آید چہار رکعت
 سنت بگذارد و مے فرمود در رکعت اول بعد فاتحہ ایتہ الکرسی تا خالدون
 و در دوم امن الرسول تا آخر سورۃ و در سوم شہادتہ و در چہارم قل للہم
 مالک الملک بخواند و بعد از نماز خفتن سنت چہار گانی افضل است و در آن
 نیز ہمال قرات است کہ در سنت چہارگانے اول است و مے فرمود کہ
 چہار رکعت صلوٰۃ السعادت بگذارد در رکعت اول بعد فاتحہ وہ بار اخلاص

و در دوم بیست بار و در سیوم سی بار و در چہارم چہل بار بخواند و مے فرمود بعد
 از نماز خفتن در رکعت نماز برائے روشنائی چشم بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ
 پنجبار سورہ انا اعطینا بخواند و بعد از نماز سہ بار بگوید اللہم تعنی بسمعی و بصری
 واجعہا الوارث منی یعنی از حضرت سلطان المشائخ روایت مے کنند کہ این
 نماز بعد از شام بگذارد و ہر بار کہ دعا بخواند برزائگشت بدید چشم فرو در آورد و بعد
 فرمود از برکت این نماز دعا کتابہا بخط باریک بوقت نماز خفتن مطالعہ کنم
 و نیز مے فرمود برائے روشنائی چشم دفع لاله الاھو الحی القیوم بگوید برتر
 انگشتاں بدید و چشمہا بآلہ باز بگوید اللہ لاله الاھو الحی القیوم بچنان
 کند و باز بگوید وغنت الوجہ للہ القیوم باز بچنان کند بر چشم مال و نیز فرمود
 کہ بعض و حمد عشق سہ بار بگوید ہ حرف است ہ حرف مے گوید و عقیدہ
 بعدہ بر چشم فرو در آرد صحت کلی یابد و مے فرمود بعدہ چہار رکعت صلوٰۃ الثقلین
 بگذارد و برائے اہم المہات و صدگان بار در رکعت اول بعد فاتحہ یا اللہ
 و در دوم یا رحمن و در سیوم یا رحیم و در چہارم یا ود و بخواند و مے فرمود صلوٰۃ
 القربت بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ ہفتاد بار اخلاص بخواند بعد فراغ ہفتاد
 بار استغفر اللہ بگوید و این دعا بخواند اللہم ارزقنی عمل الذی یقر بنی الیک
 و مے فرمود کہ شیخ قطب الدین بختیار قدس اللہ سرہ ہر شب ہزار بار درو
 گفتے پرسیدند کہ دروچہ بود این درو میگفت اللہم صلی علی محمد عبدک
 و نبیک و حبیبک و رسولک النبی الامی و علی آلہ بعدہ فرمود شن سہیں
 درو و اختیار کردم و بخط مبارک سلطان المشائخ این درو نوشتہ دیدہ
 ام اللہم صلی علی محمد عد الدہی و الثری و الوری البری التراب علی
 وجہ الارض و الثری تحت البری و روایت مے کنند ہر شب بعد العشاء
 سلطان المشائخ ہزار بار درو گفتے و ہزار بار اخلاص و ہر روز جواب التقرآن
 کہ امام غزالی کشیدہ است مقدار دویسم سیارہ و حرز یمانی و حرز کافی بخواند

وے فرمود بعد از نماز بامداد سورہ لیل و بعد از ظہر انا رسولنا و بعد العصر انا قحطانا و
 بعد المغرب سورہ واقعہ و بعد العشاء سورہ الملک بخواند وے فرمود بعد ہر فرضے
 اے دعا بخوان اللھم لك الحمد لا اله الا انت رب خلقتنی ولم اكن شئاً و رزقنی
 ولم املك شيئاً و علمتني ولم اعلم شيئاً رب انی ظلمت نفسي و ارتكبت المعاصی
 و انا مقصر بذنوبی فان غفرتنی فذا یقتض من الملک شئ و ان عدبتنی و
 یزین فی سلطانك شیئ تجب من تعذب غیری و لا اجل من یرحمنی غیر
 فبغضتك و جلالك ان تغفر لی و تتوب علی انك انت التواب الرحیم
 و حمل علی خیر خلقه محمد و آلہ اجمعین و بروایت آمدہ است ہر کہ بدیں دعا
 سوا طلبت کہ نیتھم کار او بر سعادت باشد وے فرمود ہر کہ بعد ہر فرضے آیت
 الکرسی متصل بخواند حق تعالیٰ جان او بے واسطہ ملک الموت قبض کند و
 ے فرمود ہر کہ بعد ہر فرضے پنجبار قل اللھم مالک الملک تابعیہ حساب بخواند حق
 جل و علی دین ایں بندہ را قضا کند چوں وقت تہجد در آید نماز تہجد بگذارد و در
 انبیاء نوید کہ تہجد سخت مؤکدہ است و آن دو آزدہ رکعت است بسمہ سلام
 سلطان المشایخ ے فرمود تہجد انہ سجود است و سجود اندک خفتن است التہجد
 رنغ الہود است یعنی چوں خواب بگیہ و تکلف خود را بنماز گذاردن بیدار دارد
 وے فرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ در دو آزدہ رکعت
 نماز تہجد قرات بر پنجملہ فرمودے در رکعت اول بعد فاتحہ آیت الکرسی و اخلاص
 سہ بار در دوم آمن الرسول و اخلاص سہ بار و در او را شیخ شیوخ العالم شہاب الدین
 سہروردی در ہر دو رکعت آیت الکرسی است فاما سلطان المشایخ فرمود
 کہ مرا شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین فرمودہ است کہ در دوم رکعت امن الرسول
 بخوان کہ من ہم بنحو انم و در بیداری شب اختلاف است بعضی مشایخ اول شب
 بیدار بودہ اند و نصف آخریں در خواب شدہ اند براسے دفع ملال تا خواب مزاحم
 اوقات وارد نشود و بعضی مشایخ اول شب خواب کردہ اند چوں نصف شب

نے فرمود کہ شیخ سیف الدین ماجری رحمۃ اللہ علیہ چوں یک شنبہ شب
 گذشتے بیدار شدے امام و مؤذن حاضر ہوئے نماز خفتن بگذاردے بعدہ
 نختے تا صبح بیدار بودے و طریقہ مستحسنہ شیخ قطب الدین منور خلیفہ سلطان
 المشایخ در بیداری شب ہمیں بود و بعضے از سلف ہم شب بیدار بودہ اند تا
 چہل کس از تابعین بوضوے نماز خفتن نماز بامداد گذاردہ اند چنانکہ امام اعظم
 ابو حنیفہ و سعید مشیب و فضیل عیاض رضی اللہ عنہم سلطان المشایخ
 نے فرمود در سجدے کہ ایں بزرگان مشغول نے شدند تمامی شب بیدارے
 بودند چوں وقت آمدن مؤذن شدے خود را خفتہ می ساختند و بخط مبارک
 سلطان المشایخ قدس سرہ نوشتہ دیدہ ام قال لا بی یومئذی تری قال من
 اول اللیل و قال لعمری تری قال من اخر اللیل و قال لا بی بکواخذت بالجہنم
 و قال لعمری اخذت بالجہنم لحد من الفوات لعمری عقد القلب و نیز بقلم
 مبارک آورده یارب قایم مشکور و یارب نایم مغفوری المتہی استغفر لاجیم و ہو
 نایم فیشکر لہذا ویغفر لذلک و سلطان المشایخ بجانب امیر خسرو رحمہ اللہ در
 قلم مبارک آورده بعد از مخاطبت جوارح اشتغال بامور امارتیہ شرع اجتناب
 نماید و در مراعات اوقات ہم کوشد و عمر عزیز را کہ سبب تحصیل کل مرادات است
 غنیمت شمرد و روزگار را بطلالت مصروف نکرد اندک متہ و بر بیان او را در ہفتہ و شصت
 سلطان المشایخ قدس سرہ نے فرمودہ کہ پیش از صبح دو رکعت نماز کن در
 رکعت اول سفت بار فاتحہ بعد اں یکبار قل یا ایہا الکافرون و در دوم سفت
 بار فاتحہ بعد اں یکبار خلاص بخواند بعد از سلام وہ بار سبحان اللہ وہ بار
 ما شاء اللہ کان و ما لم یشاء لم یکن اَشْهَدُکَ اَنْ اللہَ قَدْ احاطَ بِکُلِّ شَیْءٍ عَلَماً وَ حَکِیماً
 کُلِّ شَیْءٍ عَدَدًا وہ بار درود وہ بار استغفار وہ بار یا حی یا قیوم یا ذا الجلال و الاکرام
 بگوید بعدہ نشیند سر بر ہنہ کند و دستہا بلبت بردارد بگوید یا ارحم
 الراحمین بعدہ سر بر ہنہ نہد وہ بار اغشیا یا غیاث المستغیثین بگوید

بہرہم کہ بگزارد بکفایت رسد فاما در روز جمعہ بعد از نماز بامداد را غنیمت مے شمردند
 دست از اشتغال دنیا مے داشتند و بعضے سلف روز جمعہ و شب جمعہ طعام نمیخوردند
 تا بکلی بحق مشغول مے شدند و اول بدعت کہ بعد نقل حضرت رسالت صلی اللہ
 علیہ وسلم پیدا شد بیگاہ رفتن در مسجد جمعہ بود سلطان المشایخ قدس سرہ
 در اوائل روز جمعہ بعد از شراق در مسجد کیلکو کہری میرفتن چون وقت نماز جمعہ
 درآمد غسل مے کردند باز در مسجد مے آمدند و مے فرمودند ہر کہ روز جمعہ ہفتا
 بار بعد از نماز جمعہ بگوید اغسنی بجلالک عن صرامک و بطاعتک عن
 معصیتک و بفضلک عن سواک بہر محتاج یا ارحم الراحمین حق جل و علا
 اور محتاج خلق نگرداند امیر حسن رحمۃ اللہ علیہ نجدت سلطان المشایخ
 عرضداشت کرد کہ در نماز رفتن جمعہ تا دیلمامدہ است فرمود کہ ہیج تا ویلے نیست
 مگر کیکہ بندہ یا سافیر یا مریض باشد اما آنکہ بتواند کہ بروند و قوی سخت
 دلے باشد انکاہ فرمود اگر کسے یک جمعہ نماز و یک نقطہ سیاہ بردل او
 پیدا میشود و اگر دو جمعہ نزد نقطہ سیاہ پیدا شود و اگر سہ جمعہ نزد تمام دل او
 سیاہ شود و نفوذ باللہ منہا و مے فرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 قدس سرہ ہر روز غسل کردے و بعضے روایت مے کنند کہ پنجوقت نماز غسل
 کردے و مے فرمود سہ چیز کہ شیخ کبیر فرید الحق الدین را میرشد من نے تو ہم
 کرد اول آنکہ ہر روز غسل کردے دوم آنکہ جو ارے خریدے سیوم آنکہ سخن نگوید
 و من البتہ میخوم و مے فرمود کہ در حدیث است بہر ساعت از شب جمعہ
 و روز جمعہ ہفتصد ہزار دوزخی را مے بخشند و نیز در وساعتیست ہر کہ در آن
 ساعت چیزے از خدا بخواد یا بد بعضے گفتہ اند آنوقت اقامت جمعہ است
 و بعضے گفتہ اند بعد العصر عند الغروب است و اُمّ المؤمنین عائشہ رضی اللہ
 عنہا کسے را یقین کردے کہ روز جمعہ بوقت الغروب را خبر کنیدی ہمینکہ وقت
 غروب شدے خبر میکردند مشغول شدے و بخط مبارک سلطان المشایخ

نوشتہ دیدہ ام ہر کہ در شب دوشنبہ دو رکعت صلوٰۃ السعادت بگذارد
 ہرگز بدبخت نشود و ہر رکعتی بعد فاتحہ آیتہ الکرسی یکبار و اخلاص سہ بار بخواند
 بعد از سلام دہ بار و دودہ بار استغفار و نیز بخط مبارک حضرت سلطان
 المشایخ نوشتہ دیدہ ام کہ اول روز از ماہ این دعا بخواند اللہم انک الحمد
 علی الایک و نعمایک مثل ما حمدتُ بہ نفسک و مثل ما حمدک بہ الحامد
 مدون الذین انذکرک للہ و جعلت قلوبہم و الصابرون علی ما اصابہم
 و لا یمولوا صلوٰۃ و ہما رزقنا ہم ینفقون و استغفرک مثل ما
 استغفرک المستغفرون الذین اذا فعلوا فاحشۃ او ظلموا انفسہم
 ذکر و اللہ فاستغفر لذنوبہم و من یغفر الذنوب الا اللہ و التوب لیک
 مثل ما تاب جمیع التوابین الذین جعلت توبتہم مقبولۃ و علامۃ
 لنجاتہم و اذن فی من کل سوء یا غیاث المستغیثین و من کل مکروب
 یا من یجیب المضطربین اذا رجاک و اکشف السوء و انت القادر
 علی کل شیء ما انا فیہ من الهموم و الغموم انک انت الغفور الرحیم
 دریں مواظبت کند اگر ہر روز نتواند عشرہ ہر ماہ بخواند وے فرمود کہ روز چہار
 آخرین ماہ صفر قوی بابرکت است ہر کہ ہست دریں روز بد آنچہ مے تواند
 طعام مے کند و چیزے از خود جدا مے کن بفقرا میدہد و خوش مے باشد و
 مے فرمود کہ تولد ایں ضعیف ہمدریں روز است وے فرمود کہ بیست و پنج
 روزہ ماہ رجب بدار و نعتی کہ در شب معراج رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 را دادہ اندازاں نصیبے یابد و وصیت فرمودے یا را نزد داشتن روزہ
 رجب وے فرمود ہر کہ ہزار بار ایں استغفار بگوید در ماہ رجب در کلمات
 قدسیہ آمدہ است حق تعالی مے فرماید از راہ کرم اگر او را نیامزیم کسبت بدید
 یعنی پروردگار او نباشم سہ بار فرمودہ است استغفار اینست استغفر اللہ
 الذی لا اول و لا کلام من جمیع الذنوب و الاثم وے فرمود در نماز زیلۃ الرعایا

در غایت جمع رغیب است وہی العطاء، لکثیر و سلطان المشائخ این نماز پنجگانه
 ادا کر دے وقتے این نماز بگذارد و ہو بغایت گرم بود چنانکہ ہم در نماز پیراہن مبارک
 از خوے عبیر امیر حضرت سلطان المشائخ بغایت ترش چوں از نماز فارغ
 گشتہ در گوشہ رفت آن پیراہن بکشید و بمولانا شہاب الدین امام عطا
 کرد این دولت در آن شب بد و رسید بعدہ سجد و وضو کرد و نماز خفتن بگذارد
 وے فرمود دریں ماه نماز خواجہ اولیس قرنی رضی اللہ عنہ بگذارد در شیوم و چہارم
 پنجم و یاسیز دہم و چہار دہم و پانزدہم بعدہ در فضیلت این نماز مبارک فرمود و چکا
 کرد کہ در مدرسہ مغربی دانشمندے بود ہر سالہ کہ از وے پرسیدند جواب
 شافی گفتے در مباحثہ عبارت دانشمندانہ در آمدے از حال تعلیم او
 استکشاف کردند گفت سن بیچ خواندہ ام و شاگردی پیچکس نکر دہ ام چوں
 بزرگ شدم وقتے نماز خواجہ اولیس قرنی گذارم و دعا کردم کہ الہی سن
 بکبر سن رسیدم و بیچ تعلے نکر دم مرا علے کرامت کن حق تعالی برکت این
 نماز در علم بر سن کشادتا در ہر مسئلہ کہ سخن افتد شارع شوم و بخونی
 تمام کنم وے فرمود کہ در ماہ رجب نمازے آمدہ است برائے درازی
 عمر دریں محل حکایت فرمود کہ سن از مولانا نظام الدین پسر شیخ
 ضیاء الدین پانی تپی شنیدہ ام کہ شیخ بدر الدین غزنوی ہر سال این
 نماز گزار دے پرسیدند امسال چرا این نماز نگذار دے فرمود از عمر من
 چیزے نامندہ است ہمدراں سال ہرمت حق پیوست و رسول صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است ہر کہ در آخر رجب این نماز بگذارد مطلوب
 او فرید عمر باشد بیابد نماز اینست دو آزدہ رکعت بسہ سلام و ہر رکعتے
 بعینما تحۃ آیت الکرسی یکبار و اخلاص سہ بار و بعد سلام دہ بار این دعا
 بخواند یا اَجَلٌ مِنْ کُلِّ جَلِيلٍ و یا اَعَزُّ مِنْ کُلِّ عَزِيزٍ یا اَحَدٌ خَيْرٌ مِنْ
 کُلِّ اَحَدٍ اَنْتَ رَبِّیْ لَا رَبَّ لِي سِوَاکَ یا غِیَاثَ الْمُسْتَغِثِیْنِ

وَرَجَاهُمْ أَغْنَىٰ بِفَضْلِكَ وَمَلَّ فِي عُمْرِي مَدَّ أَطْوَىٰ يُدَوِّ وَأَعْطَانِي مِنْ
لَدُنْكَ عِلْمًا فِي رِضَاكَ بِرُحْمَتِكَ يَا كَرِيمُ يَا وَهَّابُ سُلْطَانُ الْمَشَايِخِ
مے فرمود کہ مشایخ در ماه رمضان در نماز تراویح این تسبیحات مے گفتے در
اول تراویح کلمہ شہادت سہ بار و در دوم درود سہ بار و در سیوم سبحان اللہ
والحمد للہ تا آخر سہ بار و در چہارم سبحان اللہ و بحمْدُکَ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْکَبِیْمِ وَتَحْمِیْدُکَ
سہ بار و در پنجم تراویح اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الَّذِیْ لَیْسَ لَہٗ اِلٰہٌ اِلَّا ہُوَ الْحَمْدُ لِلَّهِ تَعَالٰی مَعَ غَفَارِ الذَّنْبِ
تا آخر سہ بار و در خدمت مولانا حسام الدین ملتانی رحمۃ اللہ علیہ کہ خلیفہ سلاطین
المشایخ بود در شبہائے ماہ رمضان در تراویح سہ ختم کردے یارے از یاراں
در یک ختم با و موافقت نمود بعدہ اک بار چوں بمصاحبت قاضی محی الدین
کاشانی بخدمت سلطان المشایخ پیوست بعد پائے بوس عرض داشت
کردیک ختم در تراویح بموافقت مولانا حسام الدین شنودم فرمود کہ یک ختم در
تراویح سنت است اما پیش من سورہ اخلاص میخوانند بنا براں کہ فرداے
قیامت خلق گروہ گروہ خواهند شد آنا تکہ حج کردہ اندیک گروہ آنا تکہ غزا کردہ
اندیک گروہ آنا تکہ در تراویح ختم کردہ اندیک گروہ من میخوانم کہ فرداے قیامت
در گروہ شیخ کبیر قدس سرہ باشم پیش شیخ من در تراویح سورہ اخلاص میخوانند
پیش من ہماں مے خوانند و فتنے مردے در جماعت خانہ سلاطین المشایخ
از دہلی آمد بدین نیت کہ در تراویح ختم کند بخدمت سلطان المشایخ
عرض داشت کرد فرمود کہ تو دانی بعدہ فرمود اگر خواہم گفت مکن ترک
سنت باشد ظاہر ساکت شدم تا وقت عشاء شد چوں خواست
کہ تراویح بگذارد بعد از اسجد ختم آغاز کند بستہ شد من از راقطعہ کرد
سلطان المشایخ فرمود کہ مولانا اخلاص را باش و مے فرمود جماعت
در تراویح سنت است از سلطان المشایخ پرسیدند کہ این
سنت رسول است یا سنت صحابہ فرمود کہ سنت صحابہ است

رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بروایت سہ شب گزارده اند و بروایت یک شب امامداومت این سنت عمر خطاب رضی اللہ عنہ در عهد خلافت خود کړو است یکے پر سیست صحابہ با سنت گویند فرمود در مذہب ما گویند فاما امام شافعی ہمیں سنت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را سنت میگویند و مے فرمود امام اعظم در ماہ رمضان شست ختم کرے سنتی اور تراویح وی در روز بعد از ان فرمود کہ او چہل سال نماز با مداوہ وضوے نماز خفتن گزارده انگاہ بر لفظ مبارک را ند کہ چندیں علما و دانشمندان بودہ اند ہیچ کس دانکہ بودہ اندایں صیبت کہ باقی میماند از حسن معاملہ است و ایں حیات مغویست آساں نمے توان یافت شبلی و جبید کہ بودہ اند مردم دانند کہ وے بر تر بودہ اندایں ہمہ حسن معاملہ است بعدہ فرمود در ویشہ در خانقاہ شیخ حبیب بغدادی آمد قدس سرہ مگر شب غرہ ماہ رمضان بود آل درویش التماس نمود کہ نماز تراویح را من امامت کنم شیخ اورا رخصت فرمود الغرض در سنتی شب سنتی ختم کرد شیخ فرمود ہر شب یک کردہ نان و یک کوزہ آب و حجرہ او نہادند القصد چوں سنتی شب تراویح بگذارد روز عید شیخ اورا وداع کردہ باز گشت چوں او برفت و حجرہ او تفحص کردند سنتی کردہ سلامت یافتند ہاں یک کوزہ آب ہر شب خوردہ بود و دیگر عرض مے افتد یار مے بود از یاران اعلیٰ حضرت سلطان المشایخ قدس سرہ العزیز میخواست در عشرہ آخر رمضان اعتکاف بنشیند و موافقت قاضی محی الدین کاشانی بنجاست حضرت سلطان المشایخ آمد دریں باب عرضدا کرد سلطان المشایخ فرمود اعتکاف در عشرہ آخر رمضان سنت موکدہ است پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در عشرہ آخر رمضان معتکف شد مے یک سال در غزاب و سبب ایں اعتکاف از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فوت شد در رمضان دیگر آنرا قضا کردینست روز معتکف شد اما بعضے مشایخ مریدان از فرمودند مے بنا بر آنکہ در ویشہ در اعتکاف مرد مشہور و شہرت آفتے

قوی است در ویش ہم در خانہ خویش مشغول باشد و تصور کند من بہ تکلف
 نکتہ در بیان صلوة سلطان المشایخ قدس سرے فرمود آنچه مصطفیٰ
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گذارده است بر سہ نوع است یکنوع آنست کہ تعلق
 بوقت دارد و یکنوع آنست کہ تعلق بسبب دارد و یکنوع آنست کہ تعلق نہ بوقت
 دارد نہ بسبب آمدیم نمازے کہ تعلق بوقت دارد اما محمد غزالی طیب اللہ
 شراہ در احیاء آورده است آن تکرار است نمازے کہ در روز است ہشت نماز
 است و نمازے کہ در ہر سال است آن چہار نماز است اما نمازے کہ در
 ہر روز است ہشت نماز است پنج فریضہ است ششم نماز چاشت ہفتم بیست
 رکعت نماز بعد از شام ہشتم نماز تہجد اما نمازے کہ در ہفتہ است ہر روزے را
 نمازے آمدہ است اما نمازے کہ در ہر ماہ است آن بیست رکعت است
 کہ مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در عرۃ ہر ماہ گذارده است اما نمازے
 کہ در ہر سال است آن چہار نماز است دو نماز عید سیوم نماز تراویح چہارم
 نماز براۃ ہمہ نماز ماہے بود کہ تعلق بوقت دارد اما نمازے کہ تعلق نہ بسبب
 دارد نہ بوقت آن نماز تسبیح است ہر وقت کہ خواہد بگذارد امیر حسن رحمۃ اللہ
 علیہ نے نوید کہ درین عید اضحیٰ بسبب باران بیشتر خلق نتوانست رسید
 درین باب بخدمت سلطان المشایخ عرضداشت کرد اگر روز عید جانے
 نماز میسر نشود روا باشد کہ دوم روز بگذارد فرمود کہ اگرے درین عید اگر
 میسر نشود دوم روز بگذارد روا باشد سیکوم روز ہم اما در عید فطر اگر روز عید
 میسر نشود دوم روز بگذارد انکار ہر لفظ مبارک را ند کہ مراد درین عید خاطر
 بود کہ اگر باران بیشتر شود چنانکہ نتوان گذارد دوم روز بگذارد ایم اما حق تعالی
 میسر گردانید وے فرمود باید کہ پیوستہ نماز جماعت باشد کہ در عہد انبیا
 پیشینہ بیچ جائے نماز روان بود مگر در مسجد و عہد رسول صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم این میسر شد ہر جا کہ ہست بگذارد بعدہ درین باب غلو فرمودند کہ

اگر مثلاً دو کس باشند ہم در جماعت باشد و بخط مبارک سلطان المشائخ
نوشتہ دیدہ ام قال النبی علیہ السلام امر فی جبرئیل علیہ السلام بالصلوۃ
فی الجماعۃ حتی خفت أن لا تقبل صلواتہ إلا الجماعۃ قال اللہ ادنی مرتہ
على ثلثون سنة لم أحتلم فتوکل الجماعۃ لیلة ممکة فاحتلمت تلك اللیلة
از سلطان المشائخ سوال کردند کہ بعد اداے فرایض کہ جاے بدل
مے کنند حکمت چیست فرمود امام خود اگر جاے بدل نکنند کراہیت باشد و اگر
مقتدی جاے بدل نکنند کراہیت نباشد فاما بہتر آن باشد کہ بدل کنند انگاہ
فرمود چوں خواہد کہ جاے بدل کنند جانب چپاے خود باید رفت تا مقابلہ
راستای قبلہ باشد و نیز از سلطان المشائخ سوال کردند کہ در نماز بر سر
سر دو رکعت تسمیہ باید گفت و یا بر سر سورہ فرمود کہ امام اعظم رضی اللہ عنہ در
رکعت اول یکبار تسمیہ گوید بر خلاف ائمہ دیگر کہ بر سر ہر رکعت و بعضی بر سر
ہر سورت مے گویند بعدہ فرمود کہ با امام اعظم سفیان ثوری و یک بزرگ دیگر
مدعی گونه شدند وقتے در جمعے یکجا شدند سفیان ثوری یک بزرگ دیگر از امام اعظم
سوال کردند کہ مصلی تسمیہ مے گوید بر سر ہر دو رکعت و یا بر سر ہر سورہ و چند بار یکبار
مقصود ایشان آن بود کہ اگر نفی خواہد کرد خواہد گفت کہ نگوید حالے در نفع تسمیہ
مواخذہ بکن الغرض چوں ایشان سوال کردند از کمال علی کہ در امام اعظم بود
و نگاہداشت ادب فرمود یکبار یکبار بر سر ہر حرف سلطان المشائخ فرمود
کہ مقصود امام اعظم ہاں حکم او بود ایشان ہر گونه کہ خواہند تصور کنند
خواہ بر سر سورہ خواہ بر سر ہر رکعت بعدہ فرمود مقتدی رائے باید کہ در ہر
رکعتے فاتحہ بخواند و تسمیہ گوید و من نہیں بخوانم بر سر حرف عرضداشت کردند
کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است لمن قرأ خلف الامام بنفسہ
الکلمات فرمود اگر نظر در نیویث مے کنم و عید لاحق میشود و اگر در پس نظر میکنم
کہ پیغمبر علیہ السلام فرمودہ است لا صلوة لمن لم یقرأ الفاتحۃ عدم جواز

صلوة نے یا ہم پس وعید رکعتیں باید کرد و فاتحہ باید خواند تا با جماع جواز صلوة باشند الا
خذ بالا حوطه والخروج من الخلاف الاولى ویفرع عنہ کہ نماز اول حضور راست
کہ انجی مصلی بخواند معانی آں بر دل بگذرانند بعد ازاں فرمود کہ مریدے از مریدان
شیخ الاسلام بہاؤ الدین ذکر ایا قدس السیرہ کہ اور احسن افغان گفتند
صاحب ولایت بود در غایت بزرگی وقتے این حسن افغان در کوئے نے
گذشت بمسجد رسید مؤذن تکبیر گفت امام پیش رفت خلق بجماعت پیوست
خواجہ حسن نیز درآمد و اقتدار در چوں نماز تمام شد و خلق باز گشت خواجہ حسن
آہستہ نزدیک امام آمد و گفت اسے خواجہ تو در نماز شروع کردی و من نے
پیوستم و تو از نیجا بدلی رفتی بوردگان خریدی و باز گشتی و این بردہ و خراسان
بردی از آنجا باز بکلتان آمدی من دنبال تو سرگشته شدہ نے گشتم آخریں
چہ نماز است و کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ نوشتہ دیدہ است
المُصلِّ بید نہ دون قلبہ فہو داخل تحت قولہ فویل للمصلین والمصلے بید نہ
و قلبہ فہو داخل تحت قولہ قل فلیم المؤمنون وان السلف یجربون الرجل فی
صلواتہ فان اتھما اخہ وامنہ الوعظ قال ابو القاسم من تھاون تھاون بالاداء
عوقب بجرمان السنن ومن تھاون بالسنن عوقب بجرمان الفرائض ومن
تھاون بالفرائض عوقب بجرمان التوحید قال ابن المبارک
الاداب من ثلثی العلم لان بالعلم یوقر وبالاداب یقرب وما معنی ان
الزکوع واحد والسجود سجدتان قال الزکوع ادعا العبودیۃ والسجد
تان شاهده للمؤمنین فی السجود اشارۃ الی الخلق والموت بعث
فلا اشارت بالسجدة الاولى الی الخلق منها خلقنا کم والثانیۃ الی الموت و فیہا
نعید کم وعید رفع الراس الی البعث ومنہا ینجی حکم تارۃ اخری وصف البراء السجود
فلبسط یدہ و رفع عجزہ و خوی و قال ہکن اریۃ رسول اللہ یسجد فخر
الفرس ما بین یدہ و جلیہ من الهواء و نبی خط مبارک سلطان المشایخ نوشتہ

اذا صلى الرجل فليجوع واذا صليت المرأة فليجوع البعوضة ان يحا في عضديه
 عن جنبه حتى يخوي ما بين ذلك الاحتقار الانضمام قال ابوالحسن رذا
 رجلا بين عينه مثل ثقبية البعير في اثر السجود في الجهة فقال لو لم يكن
 هن الكان خيرا قال رجل اني اخاف ان بوثر السجود في جهتي فقال
 اذا سجدت فتخفف اى ضع جهتك على الارض وضعا خفيفا وعن
 على رضى الله عنه لو علمت ان الله تعالى قبل في عمري ركعتين لما اهتمت
 لونه قال انما يتقبل الله من المتقين واذا قيل علمت بانى متقى فاجو
 بقوله ثم بنحى الذين اتقوا ورايت راعيا يسرعى وهو فى الصلوة و
 الذئيب بحفظ اغنامة قلت متى صالح الذئيب مع الغنم قال لما صالح
 الراعى مع رب الغنم صالح الذئيب ومع الغنم قال عليه السلام ان العبد
 اذا اكثر الصلوة اجتمعت ذنوبه على ظهره فاذا ركع اجتمع على عايقه الايسر
 فاذا سجد انحطت على الارض ما كان الله يعضو ذلك اليه ونيز خط مبارك
 سلطان المشايخ نوشته ديده ام قيل للخضرى انت تقول يسقوا التكا
 قال اقول يسقوا كلفة التكليف وكيف اقول ذلك فان السالك
 كما اذا دقر به ومنزلته عند الله تعالى ازداد سغفته الى العبادت
 وهو من امارت القبول قال شيخنا روزبهان بمصر قيل لى مل را
 ترك الصلوة فانك لا محتاج اليها قلت لا اطيق ذلك كلفنى شيئا
 اخر رايت بعض جهال الطريقة تركوا عبادت من غير اشارة قالوا
 يجب السالك ان يكون دائما فى الصلوة ما عرف المسكين ان للصلوة
 قلبا وروحا قال بها الاركان وروحها الحضور كالانسان مثلا كما ان
 روح الانسان لا يكون انسانا بل هو بعض الانسان فكل من له روح
 الصلوة فمادام تعلق الارواح بالقالب باقيا يجب تيزن بن القالب الصلوة
 والروح بروح الصلوة الى اوان انقطاع العمل وعبد ربك حتى ياتيك

الیقین وهو الموت قال ابو بکر بن الوراقی کنت فی بیت بنی اسرائیل فوقع
 فی قلبی انّ علم الشریعت ینحالف علم الحقیقة فاذا رَجُلٌ صاح علیّ یا ابا بکر کل
 حقیقة ینحالف الشریعة فهو کفر فان کان اشاراً وکلاماً هاتفاً وظهر
 خاطراً فلا تلتفت الیه التبت فان تیقن انه من الله تعالی كما سمع موسی
 علیه السلام تضرع بین ید الله حتی خلص عنه قال ابو سلیمان ما وقع
 فی قلبی فلا اقبلته الا بشاهدین من کتاب الله تعالی وسنة نبيه علیه
 السلام کان شیخ یقول الهی اوتبقنی مع الوهتک وابقنی فی متابعتک
 سید المرسلین قیل له قال سیان عند اللوهیت ان یکون العبد
 فوق العرش اوتحت الشری والمحموظ من قادة التوفیق الی متابعتک
 السلام والله تعالی ما نسخ شریعة علیه السلام بشریعة علیه السلام بشریعة
 بنی آخر فکیف یلسخ بهوتی سالک ومن ظن ان حاصل الشریاضات رفع
 الخطاب وزوال العتاب فهو جاهل قوله تعالی اعملوا ما شئتم نزل فی حق
 الکفار لقول الطیب للمریض بعد ما اکیس عنه الصیحة اعطوه ما شئتم
 الا تری انهم اختلفوا فی حال من دخل الجنة بغير حساب ومن دخل
 بعد الحساب ابن عطاء رحم الثانیة لانه واق لانه معاتبه الحق تعالی
 فکتمه ودر بیان صلوة نقل سلطان المشایخ قدس سره فرمود که نماز
 نفل جماعت آمده است بعضی مشایخ و بزرگان گذشته گذارده اند شب بیک
 بود شیخ شیوخ العالم قدس سره فرمود نماز که درین شب آمده بگذرو
 تو امانت کن بچنان کرده شد دلیل برین که ابن عباس رضی الله عنه
 گفته است که شبی در خانه خاله خود میمونه رضی الله عنها بوده ام پیغمبر صلی
 علیه وسلم نزدیک او بود چون نشان شب بگذشتن نشانیست و نظر سوتی
 آسمان کرد آیه ان فی خلق السموات والارض واختلاف الیل والنهار
 تا آخر سوره بخواند بعده برخاست وضو کرد و نماز بایستاد من نیز برخاستم

وضو کر دم و چپائے حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بایستادیم چوں
رسول علیہ السلام تحریر خواست بست من از مقام خود پس ترا آدم مصطفیٰ
علیہ السلام نماز شکست دست من بگرفت و برابر خود بایستادانید و در نماز شروع
کرد باز از جاسے خود پس ترا آدم بعدہ حضرت رسالت علیہ السلام فرمود چرا
پس میردی گفتم مرا چہ زہرہ کہ برابر رسول رب العالمین بایستم رسول را
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حسن ادب من خوش آمد در حق من دعا کرد اللهم فقہنی
الدین و از سلطان المشایخ سوال کردند کہ اگر کسی نماز نفل مے گذارد و بزرگے
میرسد مصلے ترک نماز مے کرد و بدو مشغول مے شود چگونہ باشد فرمود نماز خود
تمام باید کرد باز عرضداشت کہ یکہ نفل مے گذارد براے ثواب و دریافت
سعادت مے گذارد دریں میاں اگر پیر او در رسد و او را در قدمبوس
پیر سعادتہا بسیار است و اعتقاد مریدان است کہ ایں ثواب صد بار بہ ازا
ثواب باشد فرمود کہ حکم شرع ہیچناں است و از سلطان المشایخ درویشے
سوال کرد کہ علمائے دین و ائمہ اسلام مے گویند سنن رواتب و واجب و
نفل کمالات فایض اند و جبہ ایں تکبیل و بریں دعوی دلیل چیست فرمود
کہ معظم مقصود از صلوٰۃ ذکر حق است اقم الصلوٰۃ لذ کو می فاسعوالے
ذکر اللہ ذکر یا حضور دل مے باید لا صلوٰۃ الا بحضور القلب و حضور
مسمے از اول تا آخر معتبر است پس باید کہ مرد و بانڈیشہ کہ دریں دو رکعت و فہم
نماز بامداد بچہ مقدار بحضور بود اندیشید و فرض کرد بقدر یک رکعت حاضر بود
و بقدر یک رکعت غافل ہر نفل کہ بعد ازاں بگذارد حضور خویش در آن تفقد نما
و بدل مقدار ہر چو کم ازاں بیند و در تطوع بیفزاید تا انگاہ کہ راست آید قاضی
محی الدین کا شانی رحمۃ اللہ علیہ عرضداشت کرد بزرگے در کتاب چینیں آوڑہ
است کہ مردم ہیشیا ہر نفل کہ مے گذارد مے باید کہ نیت قضاے فوائت کند
و اگر ہیچ فائیت مستقر نباشد تحمل است کہ فائیتہ بودہ باشد کہ علم او بدل نمیرسد

ورد و گانہ نیت تختیں فجر سے کہ حق را برویست بگذارد و ہر چہ را گانہ بنیت اول ظہری
 کہ خدایے را برویست و بچنین عصر و عشا و ازینجا کہ گفتہ شد در ہر رکعتہا فاتحہ و سورت
 بخواند و مغرب و وتر نیز در چہار گانہ نفل مے توان کرد و ہر رکعت شوم قعدہ بجا
 آرد و در وتر قنوت کند لک اقامت نماید عموم لفظ نفل مطلق نوافل موقت را شامل
 است فتحی اشراق و تحیہ وضو و تحیت مسجد موقت ایند بوقتے معین مستند ہے ملائم
 ایں نوع ہم مراد باشد یا نے سلطان المشایخ فرمود نعم باشد چہ ایں صفت
 و ایں قید منافی نفل نیست ہر چہ نفل است در قضاے فوائت شاید بصرف کرد
 دے فرمود پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است ہر کراہی پیش آید و نذا کہ
 خیر او در ترک آنست و یا و اقدام آں دو رکعت نماز استخارہ بگذارد و در رکعت
 اول بعد فاتحہ قل یا ایہا الکافرون و در رکعت دوم بعد فاتحہ قل ہو اللہ احد بخواند
 ایں را اثر بسیار است و استخارہ کہ وقت اشراق مے گذارند بد اں بسندہ نباید
 کرد ملائم ایں حکایت فرمود بزرگے در سفر از خادم آب خواست تا بخورد بنیت
 آں آب خوردن استخارہ گذارد و رخصت نیافت خادم را گفت کہ ایں آب
 سخو اہم خورد خادم گفت آنجا آب دشواری دارد کرت و یکراستخارہ گذاردم
 رخصت نیافت آں آب را بویخت مار بچہ ازاں آب بیروں افتاد و مے
 فرمود استخارہ کہ روز مے گذارند براسے خیریت آں روز است ہر جمعہ ہم مے
 گذارند براسے خیریت آں ہفتہ روز عید ہم مے گذارند براسے خیریت
 سال و سلطان المشایخ بجانب امیر خسرو رحمۃ اللہ علیہ نشستہ است اگر در
 ضمیر انشراے باید بر پے انشراح رود کہ در آں طریقہ اصلے معتبر است و در
 کل کار استخارہ را تقدیم نماید و مے فرمود در سفر چوں بمنزلے رسید نخست در
 مسجد جمعہ باید رفت پیش محراب و گانہ بگذارد بعدہ جائے فرو آید و رکعت
 نماز بارواح مادر و پدر آمدہ است و ہر رکعت بعد فاتحہ چہار
 قل بخواند و مے فرمود بعضے نماز ہن ازہ غایب مے گذارند

بعدہ فرمود کہ روا باشد زیر کہ مصطفیٰ اصلی السلام برنجاشی همچنان گذارده است
 او در رعیت مردہ بود و امام شافعی این معنی جائز میدارد اگر عضوے از میت مثلاً
 دستے و یا انگشتے موجود باشد بر آن ہم نماز بگذارد از نسبت این معنی حکایت شیخ
 جلال الدین تبریزی افتاد فرمود چون شیخ نجم الدین صفری را کہ شیخ الاسلام
 دہلی بودا و نقارے افتاد و او چنان انگشت کہ شیخ جلال الدین را جانب ہندوستان
 رواں کردند الغرض چون شیخ جلال الدین را جانب ہندوستان رواں کردند او
 در بد اوں رسید یکروز بر لب آب سو تہہ نشسته بود بر خاست و تجدید وضو کرد
 و حاضران را گفت بیا بیڈ تا بر جنازہ شیخ الاسلام دہلی نماز کنیم بعد گذاردن نماز
 روے سوے حاضر آورد و گفت کہ اگر شیخ الاسلام دہلی ما را از شہر بیرون
 کرد شیخ ما و از جہان بیرون کردے فرمود کہ نماز نیست بچمت محافظت نفس
 مے گذارید و ایں اینست ہر وقت کہ مردم از خانہ بیرون آید باید کہ دو گانہ بگذارد
 و بیرون آید تا بلائے کہ در راہ باشد حق تعالی ازاں نگاہ دارد و ہر گاہ کہ در خانہ
 در آید ہم دو گانہ بگذارد تا ہر بلائے کہ از خانہ خیزد حق تعالی ازاں نگاہ دارد و در
 دو گانہ ما خیر و سلامتی بسیار است بعد ازاں فرمود اگر کسے را ایں دو گانہ ہا
 گذاردہ نشود بوقت بیرون آمدن و درون آمدن آیتہ الکرسی بخواند ہاں غرض
 حاصل شود و اگر آیتہ الکرسی بخواند ایں کلمہ گوید سبحان اللہ و الحمد للہ و لا الہ
 الا اللہ واللہ اکبر و لا حول و لا قوت الا باللہ العلی العظیم ہم تمام است و اگر
 کسے در اوقات مکروہہ در مسجد در آید و آن ساعت تحیت مسجد نتواند گذارد ہمیں چہار
 کلمہ بگوید غرض حاصل شود بعدہ روے مبارک سوے حاضران کرد و فرمود
 ہر کہ بود بکن عمل بمقامے رسید اگر چہ فیض نازل است اما جہد و اجتہاد باید
 کرد و انگاہ ایں بیت بر لفظ مبارک راندے اگر چہ ایزد دہد ہدایت دیں بندہ
 را اجتہاد باید کرد و نامہ کال بحشر خواہی خواند ہم از نیجا سو او باید کرد و بخط
 مبارک سلطان المشائخ نوشتہ دیدہ ام کان عمرا یقعہ و یشی فی الصلوٰۃ

ای یلزم یدیه الشی بین سجدتین لا یفارق بهما الارض وذلك فی
التطوع وقت کبر سن قال الحکیم سنائی فی بیان الصلوة قصیده

پرده غم نماز نکشاید * بادہ گرد رشی ز جام فلک شکم از ناں پرست پشت از آب تا نمازت بطوع بپذیرد * تو نرو بی برائے جاے نماز ہر چہ جز دیں از وطن سارت کن گوش گیسرد برون آرد باز ہمہ و جنب حق جنابت تست کے شوی در سرک الا اللہ باہمہ کام خویش باز آئی سجدہ صدق صدقیام از رو ورنہ باش رخشوع نیست نماز دیو بر سلبتش کند بازی	بنده تا از حدت بروں ناید پاے اگر بر نہی بسام فلک تات چوں خردین مقام خراب کے ترا حق ز لطف برگیسرد * سگ زدوم جاے خود برو بد باز ہر چہ جز حق بسوز غارت کن ورنہ ابلیس از وروں نماز گرچہ پاک است ہر چہ بابت تست تا بجا روب لا نرو بی راہ * چوں تو با صدق و نماز آئی یک سلائے دو صد سلام از رو از خشوع دل است مغز نماز ورنہ باش رخشوع و دمسازی
---	--

ثلثہ در بیان صوم سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ الغزیرے فرمود کہ پیغمبر جملہ
صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است من صام الدھر لا صام ولا افطر
و حدیث دیگر فرمودہ است من صام الدھر ضیقت علیہ جہنم ہکذا
و عقل تسعین تطبیق میان ایں دو حدیث چگونہ باشد فرمودند لا صام
ولا افطر معنی چنیں باشد ہر کہ پیوستہ روزہ دارد با اک پنچ روز ہمہ عیدین
وستہ روز تشریق گوئی نہ روزہ داشتہ و نہ افطار کردہ و ہر کہ پیوستہ روزہ
دارد و آل پنچ روز افطار کند و نہ پنچین تنگ شود و عقد نو گرفت معنی آن
باشد کہ در روز رخ اورا جاے نباشد وے فرمود در حدیث آمدہ است

یعرض الاعمال علی اللہ لیوم الاثنين ویوم الخميس فاحب ان یعرض علی وانا انما
وے فرمود کہ از شیخ نجیب الدین متوکل شنیدم ہر کہ روز پنجشنبہ و آدینہ و شنبہ
متصل روزہ دارد و بوقت افطار روزہ ستوم حاجت خواہ امید باشد کہ با حاجت
پیوندد و در عوارف مے نویسد و رد فی الخبر من صام ثلثة ايام من الشهر الحرام
والجمعة والسبت بعد من النار سبع مائة عام وے فرمود کہ پیغمبر صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است للصایم فرحتان فرحة عند الافطار و فرحة
عند لقاء الجبار این فرحت اکل و شرب نیست این فرحت براتمام صوم است
یعنی چوں صوم تمام شود او را فرحتے پیدا آید کما یسئلہ کہ این طاعت را جزائے
معین است چوں جزائے روزہ نعمت دیدار است ہر آئینہ صایم با تمام صوم
شاد شود و امید نعمت رویت بعد ازاں فرمود ہر طاعتے را جزائے معین است
جزائے روزہ نعمت دیدار است و میں میاں ذکر این حدیث افتاد
کہ الصوم لی وانا جزی بہ یکے از حاضران گفت کہ انچنین ہم شنیدہ
شدہ است الصایم لی سلطان المشایخ تبسم کرد و فرمود انگاہ انا جزی کہ باید
گفت بعد ازاں سخن او را اصلاح فرمود کہ این باب معنی لام آمدہ باشد و
مے فرمود در احیاء علوم مے آرد کہ الصوم نصف الصبر
والصبر نصف الايمان بعد ازاں فرمود کہ الصوم نصف الصبر
چہ باشد در حقیقت صبر فرمود کہ صبر غلبہ باعثہ حق است بر غلبہ باعثہ
ہو اصل باعثہ ہواد و چیز است خشم و شہوت و صوم شہوت را مقہور
مے کند پس الصوم نصف الصبر یا فتم وے فرمود در ویش باید کہ
ثلث سال روزہ دارد یعنی چہار ماہ این را قسمتے کردہ اند انا کہ سہ ماہ
دارند و دہ مجرم و دہ ذی الحجہ و نیز دہ روز دیگر روز ہا متبرک و
مراسم بدارند ثلث سال باشد در مجلس سلطان المشایخ
جمعے از عزیزان چوں مولانا حام الدین حامے

۴۰۱ و مولانا جمال و یاران دیگر حاضر بودند طعام سے پیش آوردند فرمودند میر کہ صائمیت بخور دیشتر یاراں چون ایام بیض بود صایم بودند بعد از اں طعام پیش آں دو کس کہ روزہ نہ داشتہ بودند فرستاد انگاہ بر لفظ مبارک راند چون عزیزاں بر سجد طعام پیش باید آورد و کسے را نباید پرسید کہ تو صایمی زیراکہ اگر گوید صایم ریا را تا داخلے باشد و اگر صایم مردے را نسخ و صادق باشد کہ ریا را برو کند نہ باشد و گوید صایم حیاں طاعت سیر آورد دفتر علانیہ نویسند و اگر گوید صایم نہ ام دروغ گفتہ باشد و اگر کت لمانداستحقا سائل کردہ باشد شیخ عزیز الدین قرایت سلطان المشایخ میفرمود کہ در خواب دیدم کہ سلطان المشایخ مرے گوید کہ تو فریہ میداری گفتیم اگر فرماں باشد بدام فرمود روزہ دل بدار بعدہ این عزیز الوجود از خدمت شیخ نصیر الدین محمود پرسید کہ سلطان المشایخ مراد خواب روزہ دل فرمودہ است مراد ازین روزہ دل چیست فرمودند شمارا امر بمراقبہ کردہ اند و سلطان المشایخ مرے فرمود بسیار اں طے مے کنند و روزہ امیدارند مقصود از اں عجب و ریا باشد دریں محل ایں بیت بر زبان مبارک راند ہیئت لنگہنت گرترا کند فریہ و سیر خوردن ترا از لنگہنت و میفرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السدسہ العزیز را کم از افطار بودے اگر چہ تپ آریے یا فصد کردے و شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریا را نور السدسہ صوم کتر بودے اما طاعت و عبادت بسیار کردے و ایں آیت فرو خواندندے کل من الطیبات واعلمی صالحا و فرمودند اواز آہا بود کہ ایں آیت در حق او درست آید و دریں محل سوال کردند کہ مقصود ازین طیبات چیست و در انجیہ اصحاب کہف گفتند انہ کے طعاما انجیہ طعام بود و ہر طبیعت ہاں مائل باش انگاہ بر لفظ مبارک راند بر تقو بعضے از اں طعام مقصود برنج بود مسافر بے اذن مضیف روزہ ندارد و لقولہ علیہ السلام من نزل علی قوم فلا یصومن تطوعا الا باذنہم و بخط مبارک حضرت

لفظ نہدی
یعنی روزہ

سلطان المشائخ نوشتہ دیدہ ام الصوم للمحسن جنة والمحسن جنة عن ذوالنو
 اذ اردت ان تنهب قساوة قلبك فادع الصيام فائق الاقيام وان
 بقيت فالطيف الاتيام وقيل لاعرابي الصوم في سموه البادية قال كانت
 الدنيا ولما كن وتكون لم اكن فادع ايامي ان تنهب نكته دريان
 زكوة وصدقة وخط مبارک سلطان المشائخ نوشتہ دیدہ ام کہ شیخ شیوخ
 العالم فرید الحق والدين فرمود زکوة بر سه نوع است زکوة شریعت و زکوة
 طریقت و زکوة حقیقت و زکوة شریعت آنست کہ ازد و بست درم بخیرم
 بدیند و زکوة طریقت آنست کہ ازد و بست بخیرم نگاہ دارند و باقی بدیند
 و زکوة حقیقت آنست کہ ہمہ بدیند و بیخ نگاہ ندارند و بعدہ فرمود آنکہ ازد و بست
 درم بخیرم میدیند ہمیں باشد کہ اور انخیل نگویند اما اور انخریم نتوان گفت
 انخر اور اگویند کہ از زکوة زیادہ دہد بعدہ فرمود کہ فرق میان انخر و جواد نیست
 سخی آں باشد کہ گفتم فاما جواد آنست کہ بسیار بخشت مثلاً ازد و بست درم بخیرم
 نگاہ دارند و باقی انخر دے فرمود جنید رحمۃ اللہ علیہ با علمائے عہد خود گفتے
 یا علماء السوء زکوة علم بدید یعنی ازد و بست مسئلہ کہ آموختہ اید بر پنج مسئلہ
 کار کنید و ازد و بست حدیث پنج حدیث معمول دارید و بخط مبارک حضرت
 سلطان المشائخ نوشتہ دیدہ ام قال النبی علیہ الصلوٰۃ والسلام مانع
 قوم من الزکوة الا جلس اللہ عنہم المطر ولولا البہائم لم تمطر وعنه علیہ السلام
 من مات عشرين فی سبخا فی عشرين فی سبخا مانع الزکوة یوخذ بن نبی
 مرموسی علیہ السلام الثیاب یحسن الصلوٰۃ ثم رآه بعد سنین علی ما
 ترک فاوحی اللہ تعالی الیہ یا موسی ما اصنع بصلوٰۃ اذ لم یوہ زکوة مالہ
 یا موسی ان الصلوٰۃ والزکوة تو امان لا قبل احد ہما دون الاخر و
 ے فرمود صدقہ است و مروت و وقایہ است صدقہ آنست کہ مردم چیز
 بحتاجے بدیند اما مروت آنست کہ دوستے را چیزے بدہد و این کس ہم بمقابل

اں چیزے بد بد و قایہ اں است کہ مردم خود را از زخم زبان و تشنیع و سفاهت
یکے باز خرد و پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ایں ہر سہ کردہ است انگاہ فرمود کہ مولفہ
قلوب را حضرت رسالت و رادل عہد چیزے دادے چوں اسلام قوت
گرفت بعد ازاں نذا بعدہ فرمود در صدقہ بیخ شرط است چو ایں شرائط
در صدقہ موجود شود بے شک اں صدقہ قبول افتد ازاں بیخ شرط و دو شرط
پیش از عطا است یکے آنکہ انچہ خواہد داد از وجہ حلال بد بد دوم آنکہ مردے
صالح را بد بد و دو شرط در حال عطا است یکے آنکہ بتواضع و بشاشت و انشراح
بد بد دوم آنکہ خفیہ بد بد و یک شرط کہ بعد از عطا است انچہ بد بد پیش اں را بر سر
زبان نیارد و ذکر اں نکند وے فرمود کہ شیخ ابوسعید ابو الخیر قدس اللہ سرہ
انفاقے عظیم داشت یکے بخدمت او ایں حدیث خواند کہ لا خیر فی الاصراف
شیخ ابوسعید ابو الخیر او را فرمود لا اصراف فی الخیر و فرمود روزے المیزنین
علی رضی اللہ عنہ در خطبہ مے گفت کہ ہرگز یاد ندارم کہ رسول علیہ السلام تا
شب چیزے بر خود نداشت از یاد او تا قبلولہ ہرچہ بودے بدادے و بعد از
قبلولہ تا شب ہرچہ بودے بدادے وے فرمود ہر گاہ کہ دنیا اقبال کند
بباید داد کہ کم نیاید و ہر گاہ کہ روئے ازیں کس بگرداند ہم بباید داد کہ چوں بفتن
روے نہاد نخواہد ماند بارے مردم را بدست خود بد بد و شیخ نجیب الدین
متوکل بدین عبارت گفتے چوں آید بد کہ کم نیاید و چوں میرود نگاہ مدار کہ
نیاید وے فرمود و دنیا جمع نباید کرد ہرچہ میرسد خرچ کند و ذخیرہ نکند بعدہ ایں
بیت بر زبان راندے **۵** زرا نہر خوردن بوداے سپر + زہر نہادن چہ
سنگ و چہ زر + بعدہ فرمود کہ خاقانی ملائم ایں گفتے است **۵** چوں
خواجہ نخواہد راند از ہستے خود گامے + اں گنج کہ او دارد پندار کہ من دارم +
و کاتب حروف و قے برابر جسد مادرین خود مولانا شمش الدین
و امغانی رحمۃ اللہ علیہ بخدمت حضرت سلطان المشائخ رفتے بود سخن

در محبت دنیا افتاد خدمت مولانا شمس الدین دامغانی آں بیت خاقانی
 بخد مت سلطان المشایخ عودداشت کردت زردوست از دست جہا
 وزیر پائے پیل و ال ۴ مازیر پائے دوستاں زیریل بالارینختہ سلطان
 المشایخ را با شمع ایں بیت بسطی پیدا شد و تحمید و استحسان بسیار فرمود و میفرمود
 حق تبارک و تعالیٰ طبایع مختلف آفریده است یکے را چنان آفریده است کہ اگر
 مثلاً درم اورا کفایت باشد قرار تے باشد تا آں را بمصرف نرساند و یکے را چنان
 آفریده است کہ ہرچہ پیشترے آید یا شترے طلبد و اینی ازیں کس نیست قسمت از
 لیست بعد از اں فرمود کہ راحت از زروسیم و خرچ کردن است و لہذا مرد از
 هیچ چیز راحت نیابد تا سیم خرچ کنند پس معلوم شد کہ راحت از زروسیم و رفتن است
 بعد از اں فرمود از جمع زروسیم کا رآنت کلا و دیگرے منفعت برسد ہدیریں میا
 فرمود کہ مراد برسد اے حال دل بر جمع کردن چنینے نبود ہرگز و طلب دنیا بنو
 بعد از اں خود پیوند جائے شد کہ ایشان را دو کون در نظر نیاید و ترکے بیکبار
 گی داشتند بعد از اں فرمود پیش ازیں بر من و ہر حاجش تنکے داشت و خوش
 مے گذشت تا یک روز بیگاہ ترے یکے بر من نیم تنکے آورد من گفتم کہ امروز بیگاہ
 شدہ است و آنچه حاجت بود بمصرف رسیدہ ایں را بامداد خرچ خواہم کرد
 چون شب درآمد مشغول شدم آں نیم تنکے دامن من مے گرفت و فرودے کشید
 چون حال چنان دیدم گفتم خداوند اے بامداد شود تا آں را تفرقہ کنم بعدہ فرمود
 یکے بخد مت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ حکایت از شیخ
 کرد کہ در آں عہد بودہ گفت آں شیخ مال بسیار دارد اما مے گوید کہ مراد داد
 آں اذن حق نیست شیخ شیوخ العالم چون ایں بشنید تبسم کرد و فرمود کہ ایں
 بہانہ ہست اگر آں شیخ مراد کیل خرچ کند من در ستر روز تمامی خزائنہ او را خالی
 گردانم و یک درم بے اذن نہ ہم کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ
 نوشتہ دیدہ است مَلِکُ عَلٰی باب من ابواب السماء ینادی من یقرض

تنکے لفظ
 بندہ کی آنکے
 فقرہ

اليوم یجد غداً وعنه ما حیل ولیّی الأعلی السخاوة وحسن الخلق سئل
 احد ما فعل الله بك قال خف كفة حسناقی فزابت قبضة القیت فیها
 وثقلت قلت ما هذ قال كف تراب القیت فی قبر مسلم اشتري
 عبد الله بن ابی بکر جارية بعشرة الاف درهم فطلبت دابة لتجملها
 فناداه رجل هذه انتبی فقال عبد الله احموها علی دابة واذهبوا بها
 الی منزلها امساك مع اللطف افضل من البذل مع الجفاء سال رجل
 عن عبد الله المبارك سبعة درهم فكتب الی وكيله سبعة الاف
 درهم فساله الوکیل عن المال كتبت انه سال سبعة درهم وكتبت سبعة الاف
 درهم ففی هذا القلة فكتب ابن المبارك ان كانت القلة قد نقلت
 والمنع ایضاً قد یفقد قال اسطاطالیس لابی القرینین بعد الا
 ستیفاء ملكت العیاد بالقرسان وتماك القلوب بالاحسان سئل
 اعرابی عن المروة قال ان لا یمریك احد الا ناله رقدك ولا تمس
 ما جسد الارفعت نفسك عن رفده الاحسان قبل الاحسان
 فضل والاحسان بعد الاحسان مكافاة والاحسان بعد الاشارة
 جود والاشارة قبل الاشارة ظلم والاشارة بعد الاشارة مكافاة
 والاشارة بعد الاحسان لوم وشوم قال ابن المبارك سئاء النفس مما
 فی ایدی الناس اكبر من سئاء البذل ومروءة القناعة اكبر من مروءة
 العطاء بقاء العالم فی الاخذ والاعطاء فان اخذت ولم تعط فقد
 قصدت لتخزیب العالم فی الحدیث ان الله لیبغض البخیل فی حیوانه
 والسمی عند موته الذی لا یمسحوا لعن خروجه من الدنیا قال ابی العیاض
 الناس لی الفاسق السمی ما جبت الناس الی العلم ید البخیل
 خواجہ حکیم ثنائی فرماید ہر چه داری بر اے حق بگذارد
 کز گدایان خریف ترا یشار و زتن و جان و عقل و دل بگذارد

در رہ اودے بدست بیار سید سرفراز آل عبا یافت تشریف سورہ
 اہل الی * زان سہ قرص جویں بے مقدار یافت در پیش سیدان بازار
 نکتہ دریاں حج حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ مے فرمود اگر کسے
 بہ نیت حج از خانہ رواں شود و یا آنکہ از خانہ کعبہ بازگشتہ باشد در ہر دو صورت
 اگر در راہ میر و ہر سال ثواب حجے میر و در دیوان او بنویسند کاتب حروف
 بخط مبارک سلطان المشائخ نوشتہ دیدہ است من مات فی طریق مکہ
 مقبلہ او صد ابراہیم شہید مے فرمود بعضے مردمان در حج میر و ندچوں
 باز مے آیند ہمہ روز در ذکر آں مے باشند و در مجالس ایں حکایت میکنند
 ایں نیکو نیت وقتے مردے مے گفت فلاں جاگشتم و فلاں جاگشتم عزیزے
 اورا گفت اسے خواجہ از اینچہ بود نکشتہ دریں محل امیر خسرو شاعر رحمۃ اللہ
 علیہ عرض داشت کرد کہ بندہ راجب آید از طائفہ کہ بخیرت سلطان المشائخ
 پیوندد کہ وہ باشند باز طر فے روند و ملائم این معنی عرض داشت دیکر کردہ ملیح کہ یارن
 است وقتے سخن ازوشنیدہ ام از اعتقاد او در دل من کار کردہ است آں
 سخن اینست کہ حج کسے رو دکہ اول پیرے نباش سلطان المشائخ چوں
 ایں سخن بشنید شہم پر اب کرد و فرمود این رہ بسوی کعبہ رود و آن بسوی دوست بعدہ فرمود کہ حج
 رفتن کار اینست کہ ذکر حق و مشغولی تنگ مے آیند و بر آں ملازست
 نے تو اند کرد و خود را بیرون میزنند و مے فرمود کہ در لاہور نہ کری بود سخنے
 گیر داشت چوں او غریمت خانہ کعبہ کرد و بدولت حج رسید و باز گشت در
 لاہور آمد تذکیر گفتن گرفت آں لطافت و ذوق کہ پیش از حج رفتن در سخن
 او بود یعنی کہ از خانہ کعبہ آمد بدلاں آب نماذہ بود و قصہ ایحال از و پرسید گفت
 آرسے یحنین است درین سفر دو وقت نماز از من فوت شدہ بود بعد از اں
 فرمود بعد نقل شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز از شہادت
 حج مرغانالب شہ گفتہ بارے در اجد ہن بروم بزیاارت شیخ القصہ چوں بزیاارت

شیخ شیوخ العالم رسیدم آن مقصود مرا حاصل شد مع شیخ زاید سال دیگر هم این
 هوس باعث آمد باز زیارت شیخ رفقتم آن غرض حاصل بود و من فرمود که شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره چند بار از دوسه حج کرد و روا شد
 بحمدی که در او چه رسید و دل مبارک شیخ شیوخ العالم گذشت که شیخ من
 شیخ قطب الدین بختیار قدس سره حج نکرده است مرا چرا باید کرد که مخالفت
 پیر کرم از آنجا که بازگشت و کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ نوشته
 ویده است العمرة فی الحج کالنافلة بعد الفریضة والصدقة بعد الزکوة
 عن ابن عمر رضی الله عنهما من لو تحته الشمس فی سبیل الله اوفی الحج
 اوفی العمرة لم تلوح النار و فی الخبر ان مقام ابراهیم والراکن الیمانی و بحج
 الاسود یقولون النبی علیه السلام یوم القیامة اشفع انت لمن لم ینزل
 فان اشفع لمن زارنا عرطاف بال بیت و قال اللهم ان كنت علی ایما او
 ضغثا فاعنی فانک تمحو ما تشاء و ثبت و عندک ام الكتاب قال عارف
 بعد الحج الهی ان قبلت فثبت عظیمه و اعطنی ثواب المقبولین و ان
 لم تقبل فتقر به عظیمه فاعطنی ثواب المصابین عن الفضیل حج ام ابراهیم
 کانت حبله به قولت ابراهیم بمکة فجعلت تطوق و تقول ادعو الله
 لا ینبی ان یحمله الله رجلا اصلحا قال رجل للحی ابن معاذ الرازی اريد
 ان ادخل البادية بلا زاد قال حسن ان لم تفعل الثلاث قال ما حی قال
 لا تبلیس الصوف فانه خالوت و لا تتکلم فی الزهد فانه خرقه و لا تنصل
 النوافل فانه مسالت و ی فرمود کعبه را دو بار خراب کرده اند و پیغمبر صلی الله
 علیه و آله و سلم فرموده است که کعبه را دو بار خراب کنند بار سیوم بر آسمان بر بند و این در
 آخر الزمان باشد بعد از ان قیامت قایم شود و آنچنان باشد چون قیامت نزدیک
 آید تنبان را بیایند و در کعبه نهند از قبیله که نام او اوس باشد زنان بیایند و پیش آن تنبان
 پاشی بگویند آگاه کعبه را بر آسمان بر بند نکته در بیان فضیلت ضیافت سلطان المشایخ

قدس سرہ سے فرمود یا ران پیغمبر علیہ السلام بخد مت رسول صلی اللہ علیہ و
آلہ وسلم سے آمدند البتہ تاجیزے نخوردندے باز نگشتندے دے فرمود وقتے
جبرئیل علیہ السلام برہتر ابراہیم صلوات اللہ علیہ آمد ہتر ابراہیم اور اس پر
کہ یا جبرئیل چہ فرماں آوردی گفت کہ امروز مرا فرماں شدہ است تابندہ از
بندگان خدا را تشریف خلعت پوشانم و خطاب او خلیل اللہ گردانم ہتر
ابراہیم علیہ السلام گفت کہ آں بندہ کدام است مرا بگو تا خاکپایے اور اس پر
چشم خود سازم جبرئیل علیہ السلام گفت کہ آں بندہ توئی ہتر ابراہیم علیہ السلام
از فرحت این بشارت یہ ہوش شد بعد از دیرے ہوش باز آمد پر سیاہ سبب
کہ دام عمل گفت بسبب ناں دہی و ہتر ابراہیم علیہ السلام چوں خواستے کہ ناں
خورد بطلب میہماں بیروں آمدے یک دو میل برفتے و ناں نخوردے
الامح صنیف ازینجاست کہ کنیت او ابو الصیفاں گفتندے و از صدق
نیت دوست کہ مایذہ در مشہدا و تاد و قیامت باقیست روزے مشرکے
سہمان او شد ہتر ابراہیم چیں دید کہ او بیگانہ است او را طعام نداد فرماں رسید
کہ اے ابراہیم ما اورا جاں میتوانم داد تو ناں نیتوانی داد و دے فرمود سید
احمد کبیر رحمۃ اللہ علیہ گفتہ است کہ وقتے بانفس خود مجاہدہ مے کرد مہرچہ بروے
عرض کردم قبول مے کرد ہمینکہ اطعام طعام و اینارش باز نمودم ابا آورد و عذر
کردن گرفت ہماں زماں دانستم کہ رضاے خداے تعالیٰ درینکار است ہمیں
پیش گرفتہ ہم ازینجاست کہ در خاندان پاک او بیشتر ہمیں است و اعمال و اوراد
کمتر است وی فرمود در ویشے بود در بغداد ہر روز یکہزار صد و بیست کاسہ در مایذہ
او خرچ شدے اور سہ ماہ مطیع بود الغرض روزے از خد متگاراں پر سید نباید کہ در
طعام وادن شما کسے را فراموش کنسید گفتند خیر ما ہمہ را سید ہم شیخ گفت نباید
کہ دریں کار اہمال برو و گفتند شیخ اینمنی از کجائے فرماید شیخ گفت امروز
ستہ روز است کہ مرا طعام نداد دید ہر گاہ کہ شما مرا فراموش کنسید دیگر

چگونه فراموش نکنید و آچناناں بود کہ شیخ رامطنج بسیار بود بعضی مطبخیاں میدادند
کہ از دیگر مطبخ رسیده باشد و بعضی از مطبخ دیگر گماں بردند چوں سه روز
گذشت آن گاہ این سخن بکشا و بعدہ در فضیلت طعام این حدیث فرمود
قال علیہ السلام ایما مسلم اطعم مسلماً علی جوع اطعمہ اللہ من ثمار
الجنة و فی الحدیث ان اللہ یحب البیت الخصب و مے فرمود مرا تا
ہماناں انچہ میسر شود مے باید کرد در حدیث است من زار حبیاً ولم
یلق منه شیئاً فکان ما زار میثاً و فی الحدیث ثلث لا یحیا
سب علیہ العبد ما اکلہ الشجر و ما افطر علیہا و ما اکل
مع الاخوان و مے فرمود طعام دادن در کل مذاہب پسندیدہ است
و مے فرمود بزرگے گفتہ است یکدم را طعام بسازند و پیش یاراں
آرند بہ از آنکہ بیت درم صدقہ کنند و مے فرمود کہ امیر المؤمنین علی فرمود
فرمودہ است اگر کسی یکدم میان رفقا خرج کند بہ از آنکہ وہ درم بفقرادہ
ببخشید وہ درم در حق رفقاے خود صرف کند بہ از آنکہ صد درم صدقہ کند و
اگر صد درم خرج کند بچناناں باشد کہ بردہ آزاد کند و مے فرمود در ویشے در سفر
بود بعد از چند سال بوطن خود باز آمد او را پیرے بود بزیارت اورفت آں
پیرا و را رسید از عجایب و غرائب چہ دیدی او گفت قطب العالم را
در یافتم او مے گفت کہ در تمامی عالم یک نیم مرد است نیم مرد آنست کہ
مصلاد رہوا اندازد نماز بگذارد و تمام مرد آنست کہ یک نان درست
بدر ویش دهد و بخد مت سلطان المشائخ قاضی محی الدین کلشانی
عرض داشت کرد کہ در تالیف خواجہ ابو عثمان اسمعیل رحمۃ اللہ علیہ در نظر
آمدہ است کہ مشتمل بر دو تین حدیث است کہ از صد شیخ سماع دارد از ہر شیخ
دو حدیث یکے از صحیحین دوم از غرائب الاخبار از انجملہ معنی یک
حدیث انست کہ در بنی اسرائیل متعبدے بود شست سال

مر خداے را عزوجل عبادت کرد در آخر عمر بر عورتے مفتول گشت چنانچہ شش روز
 بر سبیل استمراریا و در قضا بماند بعدہ پیشماں شدہ در مسجدے در رفت و روزہ گرفت
 سہ روز متواتر چیزے نخورد چہارم روز مسلمانے یک رغیف پیش آورد وقت
 افطار بر یمن ویاراد و در پیش بودند آں رغیف بدیشاں داد ہم در آں حال اجل
 او در رسید و ملک الموت جان او را قبض کرد بعد از موت شست سالہ طاعت
 او را در یک کفہ نہاد و شش روزہ معصیت در کفہ دیگر شش روزہ معصیت
 بر کفہ شست سالہ عبادت را حج آمد بعدہ آں رغیف صدقہ را در کفہ شست سالہ
 طاعت او نہاد و حج آمد و نجات یافت سلطان المشلیح قدس سرہ فرمود
 عبد اللہ عباس رضی اللہ عنہما فرمودہ است علیکم بحیث صاحب الرغیف
 مثل ابن حارث است اگرچہ صورت حال متفاوت در حدیث آمدہ است
 کہ در بنی اسرائیل زایدے بود سالہا عبادت کرد اخرا لامر در فتنہ عورتے افتاد
 و یکے از کرامات او این بود کہ ہموارہ پارہ ابر بر سر او سایہ کردے چوں این معصیت
 ازوے در وجود آمد آں کرامت ازوے برفت و آں زاید بسبب خجالت بگریخت
 و در مسجدے در رفت و در آں مسجد صاحب خیرے دہ نفر را ختم تورات فرمودہ
 بود بعد در رؤس ایشان ہر روز دہ رغیف فرستاد ہر یکے را یکے میدادند یک رغیف
 بزاہد دادند از اصحاب ختم یکے را نہ رسید و دو چشتے پیدا شد و گفتن گرفت نصیب من
 زاید بر چوں زاید این سخن بشنید رغیف پیش او کشید بر فور آں ابر کرامت بیامد
 باز بر سر او سایہ کرد معلوم گشت کہ توبہ او قبول شد ازینجا است کہ عبد اللہ عباس
 فرمود علیکم بحیث صاحب الرغیف بعدہ قاضی محی الدین کاشانی رحمۃ اللہ
 علیہ سوال کرد ترغیب و تحریریں عبد اللہ کچھ چیز است فرمود باطعام و ایثار وے
 فرمود من از بی بی فاطمہ سام رضی اللہ تعالیٰ عنہا شنیدہ ام او مے گفت
 از برائے آنکہ پارہ نان و کوزہ آب بکسے دہند نعمتہاے دینی و دنیاوی ایشان
 او گفت کہ بصد ہزار روزہ و نماز متواں یافت و مے فرمود شیخ ابواسحاق

کافرونی کہ نام او شہر پار است و کنیت او ابوالواسحاق جو لہجہ بچہ بود در ایام صغرا ۴۱
 ریسما نے تنہ میکر د شیخ عبد اللہ حقیف دروے نظر کر دتا د ریسماے او چہ دید
 اورا گفت بیا مرید من شو ابوالواسحاق حیراں ماند و گفت من چہ دانم کہ مرید چہ
 باشد فرمود تو دست بردست من نہ و بگو مرید تو شدم ابوالواسحاق پہچاں
 کرد و نگاہ پر سید من چکم شیخ فرمود ہر طعائے کہ بخوری چیزے از اں نصیب
 دیگر اں کنی الغرض روزے سہ درویش پیش ایں دیہ کہ ابوالواسحاق مے بود
 گذشتند او در آخال سہ نان بردست گرفت و از پیش ایشاں آمد و در نظر ایشاں
 داشت اں درویشاں تناول کردند بعدہ یکدیگر گفتند کہ اینکار خود کرد و عذراں
 باید خواست یکے گفت دنیا اورا بخشیدم و دوم گفت از سبب دنیا در فتنہ افتد
 دین اورا بخشیدم سیوم گفت درویشاں جو انم و باشند ہم دنیا و ہم عقبہ بخشیدم
 الغرض ایں شیخ ابوالواسحاق از برکت اں طعام شیخے کامل شد تا ایں تھا
 و حطیرہ او چنداں نعمت و راست شد کہ حدیث و مے فرمود طاعتے است
 لازمہ و طاعتے است متعدیہ طاعت لازمہ آنست کہ منفعت اں ہماں یک
 نفس طاعت کنندہ را باشد و اں نماز و روزہ و حج و او را دست اما طاعت
 متعدیہ آنست کہ از تو منفعتے و رختے بدیگرے برسد و ثواب اں بچہ
 و اندازہ است و در اں طاعت لازمہ اخلاص شرط است تا قبول افتد اما در
 طاعت متعدیہ ہرگونہ کہ بکنہ مثاب باشد و مے فرمود از شیخ ابوسعید ابوالخیر
 قدس سرہ پرسیدند کہ راہ بحق چنداںست گفت بعدہ ہر ذرہ از موجودات را
 بحق است اما بچہ را ہے نزدیک تر از راحت رسانیدن بد لہا نیست ما ہر چہ
 یافتہم دریں راہ یافتہم و بدیں وصیت مے کنم و ہوں گوید مرد باید کہ بدو کار مشغول
 باشد یکے آنکہ ہر چہ اورا از حق بازدارد اں را از پیش دور کند و دوم رختے بدلے
 برساند ہر کہ ایں راہ و وصفت بسر برد براحت ابد برسد و گر نہ سرگرداں ہو
 لادین و لا دنیا و مے فرمود در پداؤل دیوانہ نہ بود اے مسخر و سخاں گفتے

خواجہ زین الدین ساکن مدرسہ معری اورا گفت مارا فائدہ بگو گفت
شراب بیا خواجہ زین الدین غلام فرستا دو شراب آور پیش دیوانہ
نہا دیوانہ گفت برکنارہ آب سوکھ رویم انجا خوریم رفتند بر سر لب آب شستن
دیوانہ خواجہ زین الدین گفت بر خیز ساقی بکن برخاست پرے کرد وید
دیوانہ میخور دچند آنکہ مست شد گفت جامہ بکشیم و در آب رویم چوں ازاں آب
بیروں آمد خواجہ زین الدین را گفت بر تو باد بچ خصلت را لحاظت کنی یکے
آنکہ در خانہ کشادہ داری بر ہر کہست دوم طلق الوجہ پیش آئی و ترجم و
بشاشت نمائی سیوم آنکہ ہر چہ میسر آید در یغ نداری از قلیل کشو پیش آری چہاں
آنکہ بار خود بر کسے نہی پنجم آنکہ بار کسان را تن و رہی و سلطان المشائخ مے
فرمود گفتہ اند چوں مہمان بیاید ہیچ تکلف مکن چوں بخوانی ہیچ بارگیری و میفرمود
در ویشی نیست ہر آئیندہ کہ بیامد بعد از سلام طعام پیش آند انکا گاہ بکایت
و حدیث مشغول باید شد بعد ازاں بر لفظ مبارک را ندا مدوا بالسلام ثم بالطعام
ثم بالكلام و مے فرمود وقتے امام شافعی رحمۃ اللہ مہمان دوستہ رفت آں
دوست استعراذ ضیافت از جنس طعام انچہ خواست بر کاغذ نوشت بکنیز
خود داد و گفت ایں طعاما مہیا کنی و خود بمصلحتے بیروں رفت امام شافعی
آں کاغذ ازاں کنیزک خواست و طعامے چند کہ مطبوع او بود احاق کرد و
نشت چوں کنیزک آں کاغذ بخواند ہر طعامے کہ امام شافعی احاق کردہ
بود و نوشتہ آں ہم بخت چوں صاحب بیت بیامد و طعام پیش کشیدند
طعام بسیار آمد و از انچہ او نوشتہ بود زیادت دید کنیزک را پرسید کہ چہ حال
است کنیزک کاغذ بد و نمود چوں آف مرد احاق امام شافعی بدید عظیم خوش
شد آں کنیزک را عیبی مے کہ داشت ازاد کرد و مے فرمود ہر طاغی کہ بندہ
کن مال یا بدنی یا خلقی اگر چیزے ازین قبول افتد کار آں بندہ در پناہ
آں ساختم شود انکا ہ فرمود کہ فضل سعادت را کلید ہاست پس بہمہ

کلید ہا تمسک باید کرد ازیں کلید کشادہ نشدہ باشد بدایں کلید دیگر کشادہ شود
 و اگر از ان نشد بدایں دیگر کشادہ شود تلمتہ در بیان آداب خوردن سلطان
 المشایخ قدس الدیرہ نے فرمود ہے باید کہ پیش از طعام دست بشوید و
 حدیث آمدہ است مَن أَحَبَّ اَنْ يَكْتُمَ خَيْرَ بَلِيَّتِهِ فَلْيَتَّقِ ضُرَّ اِذَا حَضَرَ غُلَّاءُ وَ
 نیز چوں دست بکارا مشغول باشد از الایشتہ خالی نباشد پس شستن بہلہارت
 و نمر بہت نزدیک تر باشد و نیز فرمود کہ خوردن برائے استعانت بر اعمال
 دین و عبادت بود و آں سزاوار باشد بدانچہ نوع لہارت بروے تقدیم کنند و
 نے فرمود نیز بانرا سنت است کہ ہماں را خود دست شویا ند امام شافعی و حنابلہ
 امام مالک رحمۃ اللہ امام مالک امام شافعی را دست شویا نیدن گرفت
 امام شافعی امتناع سے فرمود امام گفت بدیں سبب ناخوش مشو خود دست
 ہماں سنت است ملائیم بمعنی حکایت فرمود کہ ہارون رشید ابو معاویہ
 خیر را ہماں طلبید چوں از طعام فارغ شد ہارون رشید دست او شویا
 بعدہ او را گفتن میں الی کہ آب بردست تو کہ میریزد گفتن نمیدانم گفت
 امیر المؤمنین بعدہ گفت انما اکرمتم العلم واجللتہ فاجلک اللہ و
 اکرمک کما اکرمتم العلم و فرمود چوں ہماں را دست شویا ند اول دست
 خود بشوید و حکم دست شویا نیدن خلاف حکم آب خورائیدن است بعدہ
 فرمود آنکہ دست سے شویا ند ایستادہ شویا ند یا نشستہ کعبہ فرمود کہ یکے پیش جنید
 رحمۃ اللہ علیہ آب آورد تا دست شویا ند بنوشت چوں او نشست جنید بایستاد گفتند
 چہ کردی گفت او را واجب بود کہ بایستادے دست شویا ندے چوں او نشست مرا
 بایستاد و قتی مجلس سلطان المشایخ لعام آوردند سلطان المشایخ تبسم کرد و
 فرمود کہ در عرب طشت آفتابہ کہ بعد از طعام آرند آں را ابو الیاس گوین یعنی مایہ
 نو میں بہت زیرا کہ بعد از ان ہیچ طعام نہ خواہند آورد و نگاہ بر طریق طہیبت فرمودند
 کہ درین روستان ابو الیاس قینول است کہ بعد از قینول ہم طعام نیارند

بعد ازاں فرمود کہ در عرب تنہا نہ باشد از آنحضرت طشت و آفتابہ باز پسین را
ابو الیاس گویند و نمک را ابو الفتح گویند و مے فرمود ابتدا و انتہا نمک کردن
امان باشد از جزام قال علیہ السلام تو دو اولو بالماء الحار و مے فرمود
اینک انگشت یاب دہن تر مے کنند و نمک بر میگیند نیامدہ است امیر حسن
شاہ رحمۃ اللہ علیہ برین حرف و شکر این فائدہ گفت الحمد للہ حق نمکے بتجربہ شد
سلطان المشایخ تبسم کرد و فرمود نیکو گفتی قاضی محی الدین کاشانی حاضر بود
فرمود کہ ملیح گفت سلطان المشایخ فرمود کہ ملوح است و مے فرمود پیش از
طعام دعا گوید کان النبی علیہ السلام یقول فی طعام اذا قرب الیہ اللہم
بارک لنا فیما رزقنا فاعننا عن النار بسم اللہ و وقت طعام خوردن
لقمہ اول بسم اللہ گوید و در دوم بسم اللہ الرحمن الرحیم و در سیوم بسم اللہ الر
حمن الرحیم الحمد للہ رب العالمین الرحمن الرحیم و بلند گوید تا دیگران را یاد
دادہ باشد و اگر یا ہر لقمہ بسم اللہ گوید بہتر باشد تا سر طعام مانع ذکر نشود و آخر الحمد
بہتر آنست کہ در لقمہ اول بسم اللہ گوید و در دوم بسم اللہ الرحمن و کاتب حرف
بخط مبارک سلطان المشایخ نوشتہ دیدہ است عن ابن عباس اذا فضع
الطعام بین ید یدہ یقول بسم اللہ عنی عن کل اکل معی و کاتب حروف
خدمت مولانا فخر الدین زراوی خلیفہ سلطان المشایخ را دیدہ بود کہ در ہر
بسم اللہ الرحمن الرحیم مے گفت و سلطان المشایخ مے فرمود کہ بزرگے بود
ہر لقمہ کہ بگرفتہ بگفتہ اخذ باللہ و مے فرمود قال عمر اذا اکلتم اللحم فابوا
بالشید قبل اللحم و مے فرمود در لقمہ کس ننگد و لقمہ بزرگ نکند و لقمہ را نگذارد
دیگر یا ربکا سہ نبرد و دست و دہاں بنان و سفرہ پاک نکند و استخوان برآک
مغز بیروں کردن بر نان نرند و هیچ چیز بزاں نہند و مے فرمود تا تواند بر سفرہ
آب نخورد و انگشت دست راست خضر و بنصر کہ چرب نشدہ باشد کوزہ را بگیرد
درین معنی حکایت فرمود کہ در خانہ شیخ بدر الدین غزنوی رحمۃ اللہ علیہ دعوتے

بود چوں طعام برداشتند درویش پیش از آنکہ دست بشوید آب استہ و خود خورد
 شیخ بدالدین رحمۃ اللہ علیہ خواست کہ با آن درویش ماجرا بکنند بسبب تہک
 ادب قاضی منہاج الدین جو رجائی رحمۃ اللہ علیہ شفاعت کرد شیخ از سر
 آن درویش بگذشت زیرا کہ اگر بدست و دهن آلودہ در کوزه آب خورد کوزه
 آلودہ شود تا اگر کسے دیگر در آن کوزه آب خورد او را دشوار نماید و بخط مبارک
 سلطان المشایخ نوشتہ دیدہ ام انفع الانسان فی الماء قال انکان من
 ربق فلا یاس من الريق الکبد راء حضرت سلطان المشایخ و تامل شد
 یکے از حاضران لفظے چند فرو خواند کہ این حدیث است ہر کہ آب خورد یک
 دست پیش کند او آمرزیدہ شود سلطان المشایخ فرمود کہ این حدیث در کتب
 احادیث کہ مشہور و معتبر است نیامدہ است شاید کہ بودہ باشد حدیثے کہ مردم
 بشنودن تواند گفت کہ این حدیث نیست اما این توان گفت کہ در کتبے کہ اتحاد
 جمع کردہ اند و اعتبار یافتہ نیامدہ است و نے فرمود وقت طعام خوردن
 خاموش نباشد کہ عادت گہراست و طعام را مع و ذم نکند کاسہ بوقت پاک
 کردن بدست بگیہ و بر سفرہ نہادہ پاک نکند کہ این کاسہ نمازے نباشد و قتی
 در مجلس سلطان المشایخ طعام آمد و ند چوں طعام خرج شد امیر خسرو
 رحمۃ اللہ علیہ کاسہ را پاک مے کرد و نے یسید حضرت سلطان المشایخ
 فرمود کہ چہ میکتی عرض داشت کرد بزرگے بود او را خواجہ کاسہ لیس میگفتند
 او مے گفت من کاسہ لیس خواجہ ام وقف نکنند لقولہ علیہ السلام انفع فی طعام
 ینہب البرکت و از کہتران کسے را فوالہ ندہد مگر شیخ دہد فوالہ کسے دہد کہ او را
 ولایتے تواند داد و اگر داد در دکن دست از طعام تا ہمہ نکشد نکشد پیش از
 سفرہ برداشتن تخمیز و مان پارہ پاو پیش کسے نہند و کسے را بسر کار دچیر
 ندہد و در اثناے طعام خوردن سلام و جواب نگوید انگاہ فرمود کہ شیخ
 ابوالقاسم نصیر بادی پیر شیخ ابوسعید ابوالخیر رحمۃ اللہ علیہا بایارال

بہم طعام خوردن مشغول بود ابو محمد جوینی پدر امام الحرمین اوستاد امام عالی
درآمد و سلام کرد ابو القاسم و یا راں التفات نکردند چون طعام خوردہ شد ابو
محمد جوینی گفت من درآمد و سلام گفتم شما هیچ جواب ندادید ابو القاسم گفت
رسم ما بچنین است ہر کہ در جمعہ در آید اگر آں جمعہ بطعام مشغول باشد آنکس را
نہ باید سلام نکنند و نشین چوں از طعام فارغ شوند انگاہ آنکس سلام کند امام
ابو محمد جوینی گفت اینخی از کجا میگویی از عقل یا از نقل ابو القاسم گفت از روئے
عقل طعامی کہ خوردہ مے شود برائے قوت طاعت است پس آنکس کہ بر نیت
ہستقامت کند گوئی دین طاعت است پس آنکہ در طاعت مشغول باشد مثلاً در نماز باشد
حلیک چگونہ گوید و نیز مے فرمود سلام گفتن بر سفرہ جمع مشوش شوند و خواهند کہ قیام آرند
و اینمغنی نہیں است لقولہ علیہ السلام ان فی الصلوٰۃ لشغل و این دلیل است
برینکہ در مشغولی سلام نباید کرد و مے فرمود در حدیث است طعامی کہ
بخورند از آن متقی بخورند و بکسیکہ طعام دهند آدمی باید کہ متقی باشد
انگاہ فرمود طعام متقی دادن دشواری دارد زیرا چہ میان ہمانان مردم
چہ دانکہ متقی کیست بعدہ فرمود حدیثی دیگر در مشارق آمدہ تراست
طعام دہید و سلام کنید ہر کہ ہست و مے فرمود بر سر سیرے خوردن زیواست
مگر دو کس را یکے آنکس کہ ہمانان بروے برسند اگر چہ آنکس سیر باشد اما برا
آنکہ ہمان چیزے بخورد و روا باشد اگر بر سر سیرے بخورد و دوم ضاحکہ را کہ
وجہ بخور نہ باشد اگر بر سر سیرے بخورد و روا باشد و مے فرمود اگر در نشین
در طعام خوردن لذت بیابد آں لقمہ را نشاید کہ فرو برد اگر در یاد حق بودے
غالب آنست کہ آں لقمہ لذت ندادے شیخ سعدی گوید اگر لذت
ترک لذت بدانی ۴ و اگر لذت نفس لذت نخوانی ۴ و بخط مبارک سلطان
المشاخ نبشتہ دیدہ ام من کل و تختم و خل الجنة المحتامت و هو الساقط
علی الخوان قیل یا رسول اللہ هل انزل الیک طعام من السماء قال انزل

الى طعام بمسجدى قد رعى بعث حمار الى السوق وقال لا تأكلوا الاكل من
 من السمك وهو سمك شبيه الحيات ولا تكونن امغته في الجاهلية الذى
 تبليغ الناس الى طعام من غير ان يدعى عليه وفي الاسلام المقلد
 الذى جعل دينة تابع الدين الغير نكته در بيان آداب مائده كشيدن
 حضرت سلطان المشايخ قدس سره الغريزى فرمود چوں سفره نهد
 اول آستين در نورد و ابتدا از آستين راست كند لقول عليه السلام
 بطهره وطعامه و جمعيت بر سفره سنت است و تنها مكره لقول عليه السلام
 اجتمعوا على طعامكم ليبارك لكم فيه انگاه خادم پايان آيد و دستها بر هم
 نهد و بگويد صلوات و لفظ صلوات از صحابه گرفته اند كه چوں جمعيت خواستند
 ساخت آواز دادند كه الصلوة جامعة تامه حاضر شدند و خادم
 بر پايه مے باشد تا جمع از سفره فارغ شوند كما قال قتادة قد مر و قد
 رفقاه النبي عليه السلام يخدمهم قال اصحابه نحن نخدمهم يا رسول الله
 قال لا انهم كانوا اصحابي مكرمين والى حجب ان اكا فيهم چوں جمع دعا كردند
 سراجي چراغدان از سفره برگيرد و انگاه سقا كوزه و آنكه خادم كاسه آنكه نكران و آنكه
 استخوان و تره آنكه نان برگيرد و همه بر عكس نهادن برگيرد چنانكه در سجي پيروان من و فترين
 متاهلان را بامداد ترتيب بدو شب انگاه بر سفره نشان مجرداں هر دو وقت بر سفره نشينند و
 صفت اهل بهشت است و لهم فيها از قههم بكرة و عشيا چوں زلال راں خلال برگيرد و
 بشرك الله بالجنة و عاكويد قال عليه السلام المتخللين من امتي في لوضو الطعام بعينه خام
 جاروب بردست چپ گيرد و بر و بد انگاه دست شوياندا و آستين راست در نورد و خادم بر سر
 هر دو پا دست شوياندا و خادم و عاكند طهره ك الله من الذنوب ترك الله من العيوب
 بعده سماع ايت از قولان كنند و عاكند طهره ك الله من الذنوب ترك الله من العيوب
 و عن يساره الاشياء فقال الغلام تاذن لي ان اعطيه هو الاء فقال الغلام والله لا اوتر
 بنفسه منذ احدث قال عليه السلام ايما منكم سقا الله من شرب بالجنة سراجي را نور الله
 قلبك كويل الغايب بلا نصيب غايبان و و تر محمود است ميفرود و بعد از آنكه

طعام خود زندگیاں آمدہ است و آن تکبیر یعنی حمد است یعنی بر شکرانہ نعمت حمد گویند بعد
از اس فرمود وقتے رسول علیہ السلام صحابہ را فرمود کہ امید میدارم فردا اہل بہشت
ربعے شما خواہید بود و ثلث و اربع امتان دیگر یاران شکر اس نعمت تکبیر گفتند باز
رسول فرمود علیہ السلام کہ ثلثے از اہل بہشت شما خواہید بود و ثلثانے امتان
دیگر باز صحابہ تکبیر گفتند باز رسول فرمود کہ نصفے از اہل بہشت شما خواہید بود و
نصفے امتان دیگر باز صحابہ تکبیر گفتند آگاہ سلطان المشایخ فرمود کہ درین محل
ہا تکبیر گفتن بجائے حمد است اما آنکہ بعضے درویشان ہر بار و ہر مصلحت گویند
کہ تکبیر گویم جائے نیامدہ است کاتب حروف در جامع الاصول فی احادیث
الرسول دیدہ است قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا ارتفعت
اصوات التکبیرات بعد ارتفاع السفر حلت ما عقدت الافلاک خانہ
را از خانہ ہا و عنکبوت پاک کند کہ آن مسکن دیواں باشد شرط مغربی آنست
کہ دست از زانو بالا تر نہ برد بکفہ دست مال دہ نہ باصابع عریضان را کہ کبر باشد
خدمت متوضا فرماید نکتہ در بیان فوائد قلت طعام سلطان المشایخ
قاس السدسہ الغریزے فرمود کہ بزرگے گفتہ است یک لقمہ کمتر خورم و ہمہ
شب بخیم بہتر از آنکہ سیر بخورم و قیام شب بکنم و مے فرمود کہ شیطان بچنین
گوید سیرے کہ در نماز باشد من اورا معانقہ کنم پس ہر گاہ کہ اس سیر از نماز بیرون
آید تو او دانست کہ استیلاے من بر و تا چہ غایت بود و باز گرسنہ کہ خفتہ شد
من از و بگریزم ہر گاہ کہ اس گرسنہ در نماز باشد تو او دانست کہ نفرت من
از و تا چہ باشد مے فرمود درویشی راحت تمام است و از افتہا امین غایت کا
درویشی در سختی آں باشد کہ اورا فاقہ باشد و آں شب کہ فاقہ افتد اورا شب
معراج بود و مے فرمود درویش را باید ستہ روز بیاسپے نخورد و مے فرمود درویش
را باید سیر نخورد و دیر نخسپد باید کہ قُطُورے و سُخُورے دایم باشد بقدرے تا
نفس کہ مرکب راہ حق است از پاسے در نیاید و مے فرمود کمال مردم چہار

نکتہ

بسی نکتہ

چیز است قلت الطعام وقلت الكلام وقلت المنام وقلت الصحبت مع الانام و
 می فرمود که از ائم المومنین حضرت عایشه رضی الله تعالی عنہا نقل است
 کہ بگویند در ملکوت را بگر سنگی و تشنگی و می فرمود کہ مولانا علاؤ الدین اصولی
 سخت بزرگوار کسی بود تا سه روز گرسنه بودی چنانکه در سبق گفتن کف
 بد هاں آمدی و می فرمود در سحر بقدر ما یطلق علیه لاسم پیش خوردی و می
 فرمود تا مردم بر خود تنگ نگیر دنیا ساید از خوش خوردن و خوش خفتن کار
 پیش نرود بزرگ گوید بیست خوردن بر اے زیستن و ذکر کردنست و
 تو متفقد که زیستن از بهر خوردن است و کاتب حروف بخط مبارک سلطانی
 المشایخ نبشته دیده است اخذت صوم الدھر بعد ما سالت نفرا
 فاجابوا جوا بآ واحد اسالت الاطباء عن اشفاء الدواء قالوا الجوع
 وقلت الطعام وسالت العباد عن انفع الاشياء فی عبادة الرحمن
 فاجابوا الجوع وقلت الطعام وسالت الزهاد عن اقوی الاشياء
 فاجابوا الجوع وقلت الطعام وسالت العلماء عن افضل الاشياء
 علی حفظ العلم قالوا الجوع وقلت الطعام وسالت الملوك عن
 اطیب الادام قالوا الجوع وقلت الطعام قال ابو طالب المکی مثل
 المومن مثل الذھر لا یحسن صوته الا بخلاء و جوفه و عنه علیه السلام
 اطلبوا الخیر من بطون شعبت ثم جاعت فان الکرم فیها باقی ولا
 یطلبیها من بطون جاعت ثم شعبت فان اللوم فیها باقی الجوع
 مظنه الاصول ومطیة الاصول و فی الحدیث اذا احب الله
 عبد افی موافع الطعام الرخیص وقال علیه السلام ضحک الحجاج
 خیر من بکاء الشبعان وقال بعضهم ما جمعت فی داری طعام یوم
 دلیلة وما شعبت منذ اسلمت لان الشبع یکنی بالکفر قال حماد
 ابن ابی حلیفه دخلت علی داود الطائغی والباب مغلق سمعت

يقول اشتھيت البقل واطعمتاك ثم اشتھيت التمر لتليكي ان لاتاكلي
ابن قد خلت قاده و حد قال المالك ابن دينار من ترك اللحم بعين
يوماً نقص عقله وانا ما اكلت عشرين سنة وعقلي كامل يوم يري واز
شيخ شيوخ العالم قرياً الحق والدين قدس الله سره العزيز شعوان اذن
الناس من شغل بالاكل واللباس وخواجہ حکیم ثنائی خوش گوید ابیات

بہر کش امروز قبلہ مطبخ شد	وآنکہ فرداش جابد و زخ شد
آدمی را دریں کہن بر زخ	ہم ز طبخ در یست و درد زخ
بہر کم خوردن است بے آبی	وہن ہند و نطق اعرا بی
چوں خوری بیش پیل باشی تو	کم خوری جب سر پیل باشی تو
خورانک فزوں کند حکمت	خوب یار کم کن علمت
لقمہ گر کنی ز خوردن بیش	ہیضہ آر د کلی گلخن میش
با فمہ چوں بد و نپر دازد	از زنج گلخنہ دگر سازد

نکتہ
نکتہ در بیان کسوت اہل تصوف کاتب حروف بخط مبارک حضرت
سلطان المشایخ نبشتہ دیدہ است الثوب الابيض اولی بقولہ
علیہ السلام خیر مینا بکم البیض قال علیہ السلام اللبسا
الثیاب الابيض فانہا اطہر و طیب کفنتوا فیہا موتاکم ان المشایخ
اختاروا الارزق للمرید لثلاثہ معان الاول لکونہ متحمل للوسخ و لا یشوش
الوقت بغلہ والثانی لانہ اختص باہل المصائب و ہم اہلہا
لتضییع الاوقات التي مضت فی غیر طلب الحق سلطان المشایخ
مے فرمود کہ درویشیہ در غایت مشغولی بخیر مت شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین قدس سرہ العزیز برسیا چند گاہ بخیر مت ایشان بودہ جامہ
اک درویش بغایت ریگس شدہ روزے اورا گفتہ کہ جامہ ما چرا
نئے شوئی چوں او بحق مشغول بود جوابے نگفت چوں یا لحاج پرسیدہ کہ

جامه جرانیشوی بعجز تمام گفت که فرصت جامه شستن کجاست سلطان ۴۲۱
 المشایخ فرمود هر بار که جواب آن درویش بدان عجز و مسکنت مرایا دآید
 عجز و مسکنت وینته در من پیدا شود و الثالث لان من عاداتهم ليس
 الالوان الممت لونته بلون الانوار المشاهدة لهم وللنفس لوان ولها رزقه
 الا ان بالنفس المظلمة فاختلط به نور الذكرو الرزقه يتولد من
 امتزاج السواد والبياض نوار النفس تارة تكون ازرقة ثم اخضر انوار
 القلب تارة تكون ابيض وتارة تكون اصفر وتارة تكون ازرقة وتارة تكون
 احمر فاختروا الصوفية الارزق لما فيه اطهار العجز ولهذا قال بعضهم
 لو عرف ابن منصور حق المعرفة لكان قوله انا التراب عوض قوله انا الحق وترو
 الاسود مع انه حمل لمعين احدهما الاحترام العباسية والثاني احترام
 عن التشبيه بالكفار العنابية روى ان النبي صلى الله عليه وسلم اتاه رجل
 وعليه ثوب مصفر فقال لوان ثوبك هذا كان في تنبور هلك او تحت قدار
 هلك لكان خيرا لك فجعده الرجل في التنور ثم اتى قال عمر ما فعلت الثوب
 قال صنعت ما امرتني فقال ما كن امرتك فلا لقيت على بعض نساءك
 اى صرفت ثمنه الى دقيق تخبزه او حطب تطبخ به فاذا من السالك عن
 نفسه فله ان يلبس اى الناس شاء عن البراء بن عازب ما رايت احدا
 في حلة حمراء احسن من رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الفتح وعليه عمامة سوداء
 وفي روايته سوداء حر قانية قد رخی طرفها على كفيه اى على نور ما اخرجته
 النار و حديث عمر اذ ان يستبدل لعماله لما راى من ابطالهم في تنفد امر
 فقال اما عدى فقال عربي بعمامة الحر قانية حبة صوف بوشين ست است
 اهدى و حبة لرسول الله صلى الله عليه وسلم جبتين فلبسها حتى تمخر قامات رسول
 الله صلى الله عليه وسلم في الصوف وعليه احد عشر رقعة ومات ابو بكر في الصوف
 وعليه اثني عشر رقعة ومات عمر في الصوف وعليه ثلث عشر رقعة

اہل قبائحہ بسیار پوشیدہ اند قال عبد الرحمن اے عمامہ رسول اللہ صلی
 اللہ علیہ وسلم قد لہا بین یدیں ومن خلفی دستار رسول عمرہ بالکلا
 عقد کردہ و خزینہ سلطان خوارزم شاہ دیدہ اند بنا نقل رسیدہ است و
 سراویل عورت پوش است در طریقت نشاید کہ نظر غیرے بروے افتد
 و کشیدن سراویل ابتدا بپاے چپ کند و در پوشیدن بپاے راست نکتہ
 و ربیان ادعیمہ ماثورہ کہ از شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
 سرہ العزیز منقول است از حضرت سلطان المشائخ الفواید البنی
 من شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ قال عزمنا غلتمو لدعا
 عند الرقة فاند مقررۃ بالاجابة روى ان ابراهيم بن ادھم رحمت اللہ
 علیہ راى حضرت العزات جل جلالہ فی المنام وتعلم هذا دعا بتعليم
 الحق وقال عز وجل كم تسال حاجات اللغو وما لا يغيتك فقال يا رب
 كيف اسالك الحاجه واطلبها عندك قال عز وجل قل الهی رضی
 بقضائك وصبر فم علی بلائك واورعنی شكرك نعمائك واسالك تمام نعمتك
 ودوام عافيتك اللهم جبنی فی قلوب المؤمنین خواجہ فرمود سر کر اکر
 یا مجھے پیش آید شب پانزدہم ماہ مستقبل قبلہ نشینہ نوزدہ ہزار بار بگوید
 والہ المستعان و ہر بار کہ ہزار تمام شود سر سجدہ نہد سر بار بگوید کہ میں
 آمین بعدہ حاجت خواہد حق تعالی ہمت اورا کفلی گرداند بیشک اوصافہ
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین هذا دعا بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ علی
 الاسلام الحمد للہ علی السنۃ والجماعۃ الحمد للہ الذی علمنا علما
 نافعاً ولم یترکنا عمیان القلوب الحمد للہ علی الصحۃ والسلامۃ
 الحمد للہ الذی اذهب عنا الغضب ولحد والحزن ولم یجعلنا
 من المفضومین علیہم الحمد للہ بكل نعمۃ ویناء وبناء الحمد للہ علی لتوفیق
 والحمد للہ علی کل حال الحمد للہ علی نعمائہ فی السر والعلائیۃ الحمد للہ

رب العالمین الحمد لله الذی اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شکور الحمد لله الذی اجلنا دار المقامه من فضله اوصافی شیخ شیوخ العالم بهذا الدعاء اللهم ادخل فی قلبی السرور و اذهب عنا الهم والحزن سمعت من شیخ شیوخ العالم قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان القلوب تصد ام کما یصد المرقه قیل فما جاءها یا رسول الله قال ذکر الموت وتلاوت القرآن قال النبی عزمر ان الله یتخی من العبد اذا یرفع الیه یدیه ان یردها خائبین علمنی شیخ شیوخ العالم ربنا امنا بما انزلت واتبعنا الرسول فاکتبا مع الشاهدین اللهم جعل من بین یدینا نوراً ومن خلفنا نوراً واجعله فایداً وفضیلاً ودیلاً الی جناتک النعیم ودارک دار السلام مع الذین انعمت علیهم من البنین والصدیقین والشهداء والصالحین وحسن اولدک رفیقاً اوصافی شیخ شیوخ العالم بسم الله الرحمن الرحیم ات نفسی تقویها وزکها انت خیر من زکها انت ویها ومولها فاغفرها واقبل معدرتها اللهم انت لی کما احب فاجعلنی لی کما تحب اللهم اجعل سریرتی طاهره وخیراً من علائیتی طاهره وصالحه اللهم ارزقنی حسن الاختیار وصدق الافتقار وصحبت الاختیار والابرار یا خالق الجنة والنار مناجاه علمنی شیخ شیوخ العالم الاهی ضاقت المذاهب الا الیک وخابت الامال الا لدیک والنقطع الرجاء الا غنتک وبطل التوکل الا علیک رب لا تدرنی فرداً وانت خیر الوارثین وبحق انزلناہ وبحق نزل وبحق کهی عص وحس عسق وصلى الله على محمد وآله الطيبين وسلاطین المشائخ فرمود کہ از شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین شنیده ام کہ در وقت مناجات از حضرت صمدیت این باید خواست بیت از حضرت توسه چیز میخواهم من

وقت خوش و آب ویدہ و راحت دل پد علمنی شیخ شیوخ العالم اللهم ان دخل
 الشک فی ایمانی بک ولم اعلم بہ تبیت عنه و اقول لا اله الا الله محمد رسول الله
 اللهم ان دخل الکفر فی سلامی ولم اعلم بہ تبیت عنه و اقول لا اله الا الله
 محمد رسول الله اللهم ان دخل الشک فی توحیدی بک لم اعلم بہ تبیت عنه
 و اقول لا اله الا الله محمد رسول الله اللهم ان دخل الشبهة فی معرفتی بک
 ولم اعلم بہ تبیت و اقول لا اله الا الله محمد رسول الله اللهم ان دخل لنفاق
 فی قلبی ولم اعلم بہ تبیت عنه و اقول لا اله الا الله محمد رسول الله لا حول
 ولا قوۃ الا بالله العلی العظیم و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آلہ اجمعین
 تلمتہ در بیان ادعیه ماثورہ کہ از حضرت سلطان المشایخ قدس الدسرہ العزیز منقول است سلطان المشایخ قدس الدسرہ العزیز نے فرمود بندہ
 بوقت دعا معصیتے کہ کردہ باشد ہیچ پیش خاطر نیارد و ہیچ طاعتی نیز اگر طاعت
 پیش آرد عجب باشد و دعاے معجب مستجاب نشود اگر معصیت پیش آرد و زرا
 سستی آرد پس وقت دعا نظر خاص بر حمت حق باشد و موقت باید بود و البتہ اس
 دعا مستجاب است وقت دعا ہر دو دست متصل یکدیگر باید داشت و نیک بلند بای
 داشت و همچنین صورت باید بست کہ گوئی ہمیں زماں چیزے بردست او خواند
 انداخت و اثنائے اس فرمود کہ دعا تسکین دل است خداے عزوجل میداند
 کہ چہ مے باید کرد و مے فرمود کہ دعا قبل نزول البلاء باید خواند چوں بلا از بالا نازل
 مے شود و دعا از فرود بالا میرود و رہو ایکجا مے شود متعارضان اگر دعا قوتے
 باشد بلا را باز گرداند و اگر نہ فرو آید ملائم اس حکایت فرمود چوں نداے بک
 نعل نیشاپور رسید حاکم آنجا کس بر شیخ فرید الدین عطار فرستاد کہ دعا بکن او جواب
 گفت وقت دعا گذشت اکنون وقت رضا است بعد ازاں فرمود کہ بعد نزول
 بلا ہم دعا باید خواند اگر چہ بلا دفع نشود اما صعوبت بلا کم شود و بعدہ
 فرمود چوں بلا نازل شد باید کہ ازاں بلا ہیچ کراہیت نہ آرد و فرمود

تکریم

و فرمود کہ مشکلات اینغنی را سکراند کہ ہرگز تصور ندارد کہ کسی را مکر دہے برسد
 اور از ازاں کراہتے نباشد فرمود این را جواب ہاست یکے آنکہ بسیار باشد کہ مرد
 کہ در راہ میرود و خارے در پائے او خلد و خوں میرود و او چنان تعجیل میرود و
 او مشغول بچیز نیست کہ اور از ازاں خبر نیست و نیز در محاربہ یکے مشغول است و او
 زخمے میرسد و او چنان مستغرق حرب است کہ اور اصلا از ازاں آگاہی نیست چوں
 بمقام خود میرسد معلومے شود بعد از ازاں فرمود کہ قاضی حمید الدین ناگوری رحمۃ اللہ
 علیہ جائے نشستہ است کہ مردے را با تہام گرفتند و اورا ہزار چوب زدند کہ بیچ
 جرع نکرد و آن رائے ظاہر نشد از و پرسیدند کہ این چہ حال است گفت در
 آنحال کہ مرا میزدند معشوق من در نظر من میگردید و مرا در نظر او بیچ درد نرسید بعدہ
 فرمود چوں استغراق این معنی کہ گفتہ آدازاں درد ہا خبر ندارد و آنکہ مشغول
 باشد بطریق اولی و اینغنی در حقیقت لایق تر آیدیم بر سر ادعیہ ماثورہ کہ منقول است
 از سلطان المشایخ کہ نے فرمود بعضے یاران را کہ شمارا بگویم مقالید السموات
 و الارض چیست این وہ تسبیح است بعدہ فرمود ہر یکے را صد بار بگوید تا ہزار بار
 شود و یادہ بار ہر روز بگوید تا صد بار شود اول لا الہ الا اللہ وحدہ تا آخر
 دوم سبحان اللہ و الحمد للہ تا آخر سیوم سبحان اللہ بحمد سبحان اللہ
 العظیم و بحمد تا آخر چہارم سبحان الملک القدوس سبعون و سبعون و سبعون
 رب الملائکۃ و الروح پنجم استغفر اللہ الذی لا الہ الا هو الحی القیوم و اسالہ
 التوبۃ ششم اللهم لا مانع لما اعطیت و لا معطى لما منعت و لا راد لما
 قضیت و لا یففع ذالجد منك الجد ہفتم لا الہ الا اللہ الملک الحق البلیغ
 ہشتم بسم اللہ خیر الاسماء بسم اللہ رب الارض و السماء بسم اللہ الذی
 لا یضر مع اسمہ شیء فی الارض و لا فی السماء و هو السميع العليم ثم درود
 اللهم صل علی محمد عبدک و نبیک و حبیبک تا آخر دہم رب اعوذ بک
 من ہمات الشیاطین و اعوذ بک رب ان یحضرون و مے فرمود اسم غظم

بزبان عربی یا حی یا قیوم است و بزبان سریانی اسیا اشراہیا و بزبان فارسی امید
 امیدواراں و میفرمود از خواجہ ابراہیم اوہم سوال کردند کہ اسم اعظم یاد داری بگو جواب
 گفت معذہ را از لقمہ حرام پاک دار و دل از محبت دنیا دور کن بعدہ ہر اسے
 کہ خدایہ بخوانی ہماں اسم اعظم است و مے فرمود ہر کہ ایں کلمہ بیست و پنج بار بخواند
 نزدیک خداے غرضل از جملہ ابدالان باشد اللہم اغفر لہ متہ محمد اللہم ارحم
 امتہ محمد اللہم اصلح امتہ محمد اللہم فرح امتہ محمد اللہم تحبا و عن امتہ محمد
 قاضی محی الدین کا شانی رحمۃ اللہ علیہ مے فرمود بخد مت سلطان المشایخ
 عرضداشت کردم کہ محمد حاجی ایں بندہ را در راہ پیش آمدہ بود مے گفت
 کہ از اں باز کہ از سفر حج آمایم در خانہ آرا مے نازم گاہ میخوانم کہ سفر کنم دگاہ
 مے گویم مفارقت عزیزاں نیکو نیست التماس من آنست کہ از باطن مبارک
 سلطان المشایخ استمداد دعاے بکنی نیت مرا از حضرت حق التماس نیست
 جز ایں کہ التماس کنم از لیت دعاے راہ را کہینہ فرحتے پیدا شود حال ایں بود
 بر اے جہاں آراے حضرت سلطان المشایخ گذرانیدہ شد فرمود اورا
 بلوی آیتہ ہوالذی انزل لسکینۃ فی قلوب المومنین لیزدادوا ایمانہ
 مع ایمانہم واللہ جنود السموات والارض وکان اللہ علیمًا حکیمًا ہر روز
 ہفت بار بخواند و در وقت خواندن دست راست بر سینہ فرو دآرد ہمیں
 جملہ مداومت کن از آنچہ شکایت میکنی خلاص یابد بیتی دواے دردت
 ایں سخن کہ میگویی بگوے ہر چہ تو گوئی موجب است و بتین و مے فرمود
 بر اے وقع تنگی معیشت ہر شب جمعہ سورہ جمع باید خواند شیخ شہینخ العالم شیخ
 کبیر ہر شب آدینہ فرمودے و من ہر شبے میگیم ولے بر اے خود ہرگز نخواستم
 سبب آنکہ ہر گونہ کہ اورا بیاید بار و درینمیاں حکایت فرمود و وقتے بزم جمعیتے
 گذشتم کہ ایشان در لباس صوفیاں بودند ہمانا کیے از ایشان با دیگرے مے
 گفت من چنین خوابے دیدہ ام دیگر تعبیر کرد کہ نیکو جوابے است روزگار تو خواہد

ساخت و مہیا خواہد شد من خواستم کہ با و بگویم اے خواجہ دریں لباس کہ توئی
اہل ایں لباس پیچیدہ تعبیر مانکنند باز در خاطر کردم کیا ہے جواب اویم ہیچ گفتیم
از ایشان بگذشتم و مے فرمود کہ وقتے شنیدہ ام کہ شیخ الاسلام بہاؤ الدین
زکریا قدس السدسہ العزیز سپر خود را نور اسد مرقد ہما دعا موعظتہ است طلب
کردم آنرا یا فتم در آں دعا لفظ بود یا سبب الاسباب چوں لفظ محض اسباب
است بحرست خرقہ شیوخ العالم کثرت دیگر در آں دعا ندیدم و مے فرمود
شیخ صدر الدین از شیخ الاسلام بہاؤ الدین قدس السدسہ العزیز پرسید
کہ ایں دعا چہ وقت باید خواند فرمود بعد ہر فریضہ وقت خفتن دعا اینست اللہم
انک تعلم سریری و علی نیتی قاقبل معدتی و تعلم حاجتی فاعطنی سوا
و تعلم ما فی نفسی فاعف عی ذنوبی اللہم انی اسالک ایماناً یا بشر قلبی یقیناً
صادقاً حاجتی علم انک لن یصیبی الا ما کتبت لی و رضا یا قسمت لی یا ذی
الجلال والاکرام امیر حسن رحمۃ السد علیہ عرضداشت کرد کہ مرد ماں مینخوانند
اعینونی عباد اللہ یرحمکم اللہ مقصود بندہ اینست کہ معونت از غیر حق خواستن
چگونہ باشد فرمود کہ ایں دعا خواندہ اند و دریں عباد السد مخلصین مسلمین مضمحل
است روا باشد کہ بخوانند کہ بزرگاں ہم خواندہ اند و شیخ نجیب الدین شہو
خواندے و مے فرمود شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر را در خواب دیدم مرا فرمود باید
ہر روز صد بار این دعا بخوانی کالہ الا اللہ وحلہ لا شریک لہ المملک
ولہ الحمد و هو علی کل شیئی قدیر دیدار شدم ایں دعا را ملازمت کردم
و با خود گفتم دریں فرمان مقصود ہے خواہد بود بعد ازاں در کتب مشایخ بنشتہ
دیدم ہر کہ ہر روز صد بار این بخواند بے اسباب خوش زبید و انستم کہ مقصود
شیخ ایں بود بعدہ یکے از حاضران گفت ایں دعا دہ بار ہم آمدہ است در
حدیث است ہر کہ ایں دعا دہ بار بخواند چنانستہ کہ دہ برزہ آزاد کردہ
باشد بعد ازاں فرمود کہ یکبار دیگر ہم شیخ شیوخ العالم در خواب مرا فرمود کہ

بعد صلوٰۃ عصر سورہ بنا چند بار بخوانی گفتم کیسا فرمودہ پنج بار بخوان چنانکہ در نکتہ
 اور در روز تحریر یافتہ است بعدہ فرمود کہ طاعتے و وردے کہ از نفس حساب
 نعمتے پذیرفتہ میشود و اے آں راتے دیگر است انگاہ فرمود کہ چند و رست
 کہ من بر خود واجب کردہ ام و چند و رست دیگر است کہ از خواجہ خود یافتہ ام میان
 ہر دو و رست تفاوت بسیار است و مے فرمود برائے بر آمدن حاجات مسببات
 عشر علاحدہ باید خواند و مے فرمود ہر کہ بعد نوافل در گوشہ شود و خلوت صابر
 دست بالا کردہ سوے آسمان یا رب گوید ہر چہ از خدا بخواد ہیابد و اگر ہزار
 بار بگوید بیشک حاجت بر آید و مے فرمود ہر کرا حاجتے پیش آید تکبیر بسیار گوید و اگر
 بسیار نتواند صد بار بگوید و ہر کہ از خواب بیدار شود از حق حاجت بخواد ہیابد و
 مے فرمود جعفر خالدی راجمۃ اللہ نیکینہ بود روزے در کشتی سوار شد خواست
 کہ ملحق راجینے بدہیچوں جامہ باز کرد آں نیکینہ در دجلہ افتاد و برو دعاے
 بود مجرب آں دعا را میخواند و قتے کتابے را مطالعہ میکرد و در میان اوراق آں
 نیکینہ یافت دعا اینست یا جامع الناس لیوم لا ریب فیہ اجمع علی ضالقی
 و مے فرمود اگر قتے از درویش فوت شدہ باشد برائے باز یافتن آنوقت ہمیں
 دعا بخواند و مے فرمود ہر کرا ہمے پیش آید سیرجہ نہد ایں دعا بخواند اللہم
 لا تستفتح بامی بنی ابن زکریا یا مالک یوم الدین ایاک نعبد و ایاک
 نستعین بعد ہر نمازے چند بار در سیرجہ بگوید تا آں ساعت کہ ہم بکفایت رسد
 و مے فرمود ہر گاہ کہ مردم بر روے دشمن روند ایں نامہاے بزرگوار بخوانند
 دشمن مقہور گردد یا سبوح یا قدوس یا فخر یا ودود و مے فرمود کہ شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز برائے من نبشتہ
 است کہ میان نماز پیشین و نماز دیگر روز چہار شنبہ غنیمت دارد و یارے از
 سلطان المشلیخ پرسید کہ بنہ را بدعاے مطول رغبت نئے باشد فرمود
 ہمیں دعا کافیست اللہم انی اسالک ان لا اسالک سواک بعدہ فرمود

کہ از دعا مابین پسندہ کردہ ام و نے فرمود در شہر دانشمندے بود بزرگ و قوتے
پسر اورا ببادشاہ عہد کارے افتاد و پسر اورا پیش بادشاہ بردنماں دانشمند
بیکدست مصحف و بیکدست صحیحین گرفتہ روے سوے قبلہ آورد و بایستاد و باز
حضرت عزت نجات پسر و سرخروی او طلبید بہ برکت این پسر او سرخروی یافت
و نے فرمود ہر کہ سورہ یوسف یاد گیر دو آں را ہزار بار بخواند ابواب نعمت
والاے حق برو کشادہ گرد و بعدہ فرمود پسر مولانا جمال الدین باسوی دیوانہ
شدہ بود و وقتے بہوش باز آمدے و ہوشیارانہ سخن گفتے پسرے اہل دانشمند
بود چند روز در مالتی مرا با او صحبت شد روزے اورا ہشیار یا فہم پر سیدم از
کے باز شمارا این حال آغاز شدہ است گفت از انگاہ کہ پدرم از خدمت
شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین یکہزار بار خواندن سورہ یوسف آوردہ
پر سیدم بہ تمام ہزار بار خواندہ آید گفت اثر آں مے بینی و نے فرمود سید کا پنا
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بچہت امیر المؤمنین حسن و حسین این تعویذ نوشتن فرمود
اعوذ بکلمات اللہ التامات من شر کل شیطان و ہامۃ و عین لامۃ
دریں محل قاضی محی الدین کاشانی عرضداشت کرد کہ تعویذ در گردن تعلیق
کردن آمدہ است فرمود نے با باز متصل باید بست معلق نمے شاید بعدہ این
حدیث فرمودند ان النبی عمر نہی عن التامیم و التولیت تمامیم مہرباے
کہ در گردن آویزند جمع تیممہ است و تولیتہ انچہ نویسند براے دوستی زنے مر
مردے را یا دوستی مردے مرز نے را این ہر دو سہنی است مگر تعویذ و میفرمود
کہ وقتے شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر بنیست شیخ الاسلام قطب الدین بختیار
قدس البدسہ الزریز عرضداشت کرد کہ خلقے از من تعویذے طلبہ فرماں
چیست بنویسم بہم شیخ قطب الدین فرمود کہ نگار بر دست تست و نہ بر دست
من است و تعویذ نام خداست مے نویس میدہ و نے فرمود مرا بار بار دعا
گذشتے کہ اجازت نامہ تعویذ نوشتن بطلبم بفرستے صاحب وقتے مولانا بدر الدین سحاق

کہ او تعویذ بنشتے حاضر نبود و خلقی بہرت تعویذ خواستن آمدہ بودند مرا اشارت
کرد کہ تعویذ تو بنویس کتابت من بسیار شد دریں میاں شیخ زوے سوے
من کرد و فرمود کہ ملول شدی گفتم وقت شیخ حاضر است انگاه فرمود کہ من
ترا اجازت کردم تا تو تعویذ بنویسی و بدی بعد ازاں فرمود کہ مساس دست
بزرگان ہم کارے دارد وے فرمود وقت سحر ہم وقت خوش است و رد
آن یعقوب النبی علیہ السلام انما قال سوف استغفر لکم ربی لید
عونی وقت السحر فقیل انہ قام وقت السحر دعا اولادہ یومنون
خلفہ فاوحی اللہ الیہ قد غفرت لہم وجعلتہم انبیاء وے فرمود خواجہ حکیم
علی ترمذی ہزار بار حضرت عزت را در خواب دید کہ ہزار عرضداشت کرد کہ در
دنیا چہ دعا خوانم فرمان شد ای دعا بخوان بسم اللہ الرحمن الرحیم یا حی
یا قیوم یا احسان یا منان یا بدیع السموات والارض یا ذا الجلال والاکرام
اسالک ان یحیی قلبی بنور معرفتک یا اللہ یا اللہ یا اللہ و بعضے گویند
عرضداشت کردمی ترسم از زوال ایماں فرمان شد میان سنت و فریضہ
نماز بارہ و چہل و یکبار کہیں دعا بخوان وے فرمود در سحر گاہ ہفت بار و در
اوقات مرجوعہ نیز ای دعا بخوان کہ من بے واسطہ کسے یافتہ ام
بسم اللہ الرحمن الرحیم اللھم اجلنی محبا لک و امتنی محبا لک و العننی
فی تحت اقدام کلاب احبا لک و در حدیث آمدہ است اللھم انی اسالک
احب من احبک الی اخرہ وے فرمود مرا ہم سایہ بود او را چند سال
نار و بسیار شدے ہمدراں زحمت مرا غیمت زیارت شیخ شیوخ العالم
شیخ کبیر شد آن ہم سایہ مرا گفت کہ چون بخدمت شیخ کبیر برسی تعویذ برا
من بخوان ہی القصہ چوں بخدمت شیخ رسید حکایت آن یار گفتم و تعویذ
بخوانم شیخ مرا فرمود کہ ہم تو بنویس سلطان المشائخ وے فرمود من تعویذ
بنشتم و بدست مبارک شیخ دادم شیخ شیوخ العالم مطلع کرد و فرمود او را بدی

چوں بشہر آدم آں تعویذ بد و دادم باقی عمر اور نار و نشہ کیے پرسید در آں
 تعویذ چہ نوشتند فرمود اللہ الشافی اللہ الکافی اللہ المعافی و مے فرمود فی الخیر
 قال جن اللہ محمد اعنا ما ہوا ہلہ ابعث سبعین کاتب الف صباح
 و مے فرمود پیغامبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است ہر بار کہ جبریل بر
 آمد وصیت کرد بخواندن ایں دعا اللهم اذقنی طیبا واستعملنی صالحا
 و بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام جائے جبریل وقال مر اللہ
 تعالیٰ قل لا متک لاحول ولا قوۃ الا باللہ عشش عند الصباح وعشش
 عند الماء وعشش عند النور یرفع عنہم عند النور بلوی الدنیا
 وعند الماء بکید الشیطان وعند تصبیح غضبی و نیز بخط مبارک
 سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام جاء رجل الی عابد وقال ادع اللہ
 فرغ یدہ وقال اللهم ارحمنا بہ ولا تعذبہ بناری یا خلاص ولا
 تغد بہ بریاء ینافی الاعمال و مے فرمود بعد از نماز خفتن پیش از و
 ترکیب ار نو و نہ نام باید خواند در خواندن ایں ثواب بسیار است و مے
 فرمود و ہر کرا حاجتے پیش آید بعد از ہر فرض ہفتاد بار بگوید یا شفیق یا رفیق
 نجی من کل ضیق حاجت بر آید و ثویان رضی اللہ عنہ گفتہ است من
 از پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شنیدم مے گفت ہر کہ ایں کلمات بوقت
 خفتن بخواند مراد خواب بیند اللهم رب البیت الحرام و الشہر الحرام
 والوکن و المقام اقرء روح محمد منی السلام برائے بر آمدن حاجات
 ہر کہ ایں دعا بخواند غرض او حاصل آید دعا اینست یا حی یا حلیم یا عزیز
 یا کویم سبحانک یا کویم لو کنی کار صعب را سلیم بحق ایاک تغبل و ایاک
 نستعین خواجه اقبال خادم سلطان المشایخ مے گفت من بجهت
 ہمے صعب سہ صد بار خواندم خدا یتعالیٰ آسان گردانید و خواجه علی زبیلی
 بخد مت سلطان المشایخ مے گفت کہ از شیخ بدر الدین غزنوی شنیدم

و اور روایت کرد از شیخ الاسلام قطب الدین بختیار قدس سرہما العزیز برک
 رفع التفات و قضاے حاجت دو رکعت نماز بتجدید و وضو بگزارد و سرچہ
 خواب از قرآن بخواند و بعد از فراغ یا نصد بار درود گوید و زانورا ست برگیرد و
 رخسارہ برزانو نہد و بزبان ہیج بخواند و ساعتی بچنین نشیند براں نیت کہ
 گذارده باشد حق تعالی حاجت او برآرد شیخ بدرالدین غزنوی فرمود مرا
 التفاتے بوچنین کردم غرض حاصل شد و من فرمود کہ بزرگے گفته است
 در خزائن بعضے ملوک حقہ یافتہ و براں پوستے و برنہر آں نوشتہ بودند ہذا
 شفای من کل غم بسم اللہ الرحمن الرحیم بندہ در شب تاریک دو رکعت نماز
 لہذا و بعد سلام بگوید اللہم ان ذالنون عبدک و بنیک دعاک من
 الضل و اصابہ و ناداک من بطن الحوت فانک قلت فاستجبنا لہ و نجینا
 من الغم و کذلک انی ابغی المومنین اللہم فانی عبدک و ابن عبدک و
 امتک انا صتی بیدک ادعوک بضر صابنی و اتول کما قال یونس
 علیہ السلام لا الہ الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین فاب
 لی کما استجب لیونس فانک لا تخلف المیعاد و انت علی کل شیء
 قلدید و من فرمود علامت قبول نماز این دعا بخواند اللہم انت السلام
 و منک السلام تبارکت یا ذوالجلال و الاکرام و از سلطان المشائخ
 سوال کردند بزرگی ہر نمازے و دعاے کہ فرمودہ است از حضرت صلی اللہ
 علیہ و آلہ وسلم شنیدہ است یا از صحابہ کرام و خواجہ اولیاء قرن رضی اللہ
 عنہم این نمازہ کہ فرمودہ است و سورۃ ہاتعین کردہ دعا مستحبی کردہ این
 این از کجاست فرمود کہ انمغنی از الہام ہم باشد بعد از اں فرمود کہ پیش ازین
 چوں من از وہلی بخدمت شیخ شیوخ العالم دراجو دہن میفرستم این سئہ نام
 میخواندے و میرفتے کہ یا حافظ یا ناصر یا معین و این دعا من از کسے شنیدہ
 بودم بچنین بر نسبت رفتن خود بخدمت ایشان و یاری خواستن از حق این

سہ نام بگفتے بعد از مدتے عزیزے مراد عاے نبشتہ داد و دعایں است
 يَا حَافِظُ يَا نَاصِرُ يَا مُعِيزُ يَا مَالِكُ يَوْمَ الدِّينِ اَيَّاكَ تَعْبُدُ وَ اَيَّاكَ نَسْتَعِيْزُ
 وے فرمود کہ بعد از او این برائے استقامت توبہ در سجدہ سہ بار بگوید
 اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ تَوْبَةً تُوجِبُ مَحَبَّتَكَ فِيْ قَلْبِيْ يَا مُحِبُّ التَّوَّابِيْنَ وَ نِيْزِ
 از سلطان المشايخ برائے استقامت این دعا منقول است اَللّٰهُمَّ
 ارْزُقْنِيْ خَيْرَ دَارٍ مَّعَ الْقَرِيْنَةِ وَالْاٰخِلَاَصِ وَ اَلْاُسْتِقَامَةِ بِرَحْمَتِكَ يَا
 اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ وے فرمود کہ شیخ ابو سعید ابو انجیر مریدے را فرمود میخوایی
 کہ نزدیک خدا باشی این بیت سخاں تا آن وقت در آید بیت بے یاد تو من
 قرار نتوانم کرد و احسان ترا شمان توانم کرد کہ بر تن من زباں شود ہر موے
 یک شکر تو از ہزار نتوانم کرد و عرض میدارد کاتب حروف برائے مریدان صاحب
 استغراق بر انجملہ خواجہ مویا الدین عمر انصاری وے فرمود در آنچه من بنجدست
 سلطان المشايخ قدس السدرہ العزیز ہیوند کردم سبب چند نفر آدمی کہ در
 اہتمام من بود مذخا طر متعلق وے بود خدمت قاضی محی الدین کاشانی
 و این دعا گوے وقتے یکجا بنجدست سلطان المشايخ عرضداشت کردیم کہ
 خاطر این بندگاں سبب این معنی ملتفت وے باشد ذوق مشغولے چند ال
 نمی یابند و ردے نامزد حال این بندگاں شود تا اندک تعلق کہ ماندہ است
 از برکت نفس مبارک سلطان المشايخ دفع شود سلطان المشايخ روے
 مبارک خود بجانب قاضی محی الدین کاشانی کرد و فرمود کہ امیر المؤمنین
 علی کرم السد و چہ ہر سال دوازده ہزار دنیا ری فقرائے مکہ بدادے چوں از
 امیر المؤمنین حسن رضی السد تعالی عنہ طلبیدند امیر المؤمنین حسن فرمود امروز
 عنان مطلق بدست معاویہ است از و بطلبند فقرائے مکہ معزورند اشتند
 گفتند و طیفہ پد خود توبہ و یا بر معاویہ بنویس تا او بدید امیر المؤمنین حسن خواست کہ بر طیفہ
 چیزے بنویسد قلم بر کاغذ نہاد نوک قلم بشکست امیر المؤمنین حسن فرمود این تعریف الہی است آریں با

بر معاویہ چیزے خواہم نوشت بدیں سبب مغموم گشت شب آل حضرت رسالت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را در خواب دید حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود
اے فرزند چرامغمومی گفت یا رسول اللہ چرا مغموم نباشم دوازده ہزار دینار
امیر المؤمنین علی بفقر اے مکہ میدادند ایشان از مانے طلبند و مراقرت آل
نیست کہ بدہم حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در تامل شد در اثناے
آں جبرئیل صلوات اللہ بر رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و گفت یا محمد
ہر گرا حاجتے دینی و دنیاوی پیش آید و کن کار تمشی نشود این دعا را در خود
سازد آل ہم بکفایت رسد دعا اینست اللهم اذن فی قلبی رجاك و اقطع
رجائی عن سواك حتی لا الرجوا احدًا غیرك رسول علیہ الصلوٰۃ والسلام
ستہ کرت این دعا امیر المؤمنین امام حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ را در خواب تعلیم فرمود
دریں میان صُورَةُ از آسمان فرود آمد و بردست امیر المؤمنین امام حسن رضی اللہ
تعالیٰ عنہ افتاد امیر المؤمنین امام حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ از ہیبت این خواب
بیدار شد صُورَةُ بردست مبارک خود دید تفحص فرمود دوازده ہزار دینار بود امیر المؤمنین
امام حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ فقر اے مکہ را طلبیدہ و طیفہ ایشان بدیشان داد
چوں سلطان المشایخ این حکایت تمام کرد و روے مبارک خود جانب من یعنی
خواجہ مویٰ الدین کرد و گفت تو و خود این بیت ساز تا اندک تعلقے کہ در خاطر
تست بکلی دفع شود بیت اینست بیت آمد گہ آنکہ عہد ہا تازہ کنم و شد آنچہ بد اے
صنم گزشت آنچہ گذشت و عرض میدارد کاتب حروف برا نخلہ کہ کمال عظمت
و کرامت سلطان المشایخ بنگرید ہر یکے را ازین دو بزرگ و راے مناسب
بحال و معاملہ ایشان فرمود زیرا چہ قاضی محی الدین کاشانی بوفور علم و کمال
تقویٰ آراستہ بود و خواجہ مویٰ الدین بکمال عشق و ذوق و محبت پیرا ستہ کاتب
حروف بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ است از ائمہ المؤمنین عالی کشہ
رضی اللہ عنہا روایت مے کنند و گفت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

مرا فرمود در آن فلان قبیلہ مجروحہ زخمی است براس من بہ بین چوں دیدم آتش
در ہفت اندام من افتاد گریاں باز گشتم اعرابے مرا پیش آگفت خواہی کہ آں زن
بمیرد گفتم خواہیم گفت شب برخیزد و رکعت نماز بگذارد و رکعت اول فاتحہ و اذان کہ
وہ بار دوم رکعت دوم فاتحہ و العادیات وہ بار بخوان بعد سلام صد بار لا الہ الا اللہ
وحدہ لا شریک لہ لا المملک ولہ الحمد یحیی میت و یدخل الخیر و هو علی
کل شیء قدیر و صد بار درود و ہفتاد بار یا غیاث المستغیثین اغثنی بک و
سوے آں قبلہ کن و بگو یا من لیس کمثلہ شیء یا من لا یشہد شیء یا کافی
کل شیء اکفنی من کل شیء یا ذی الہ الجلال والا کرام و دم سوے
قبلہ فگن مادر مومناں بہچناں کرد آں شب آں زن بمرگ مفاجات بمرد پیغام
گفت یا عایشہ اک اعلیٰ جبریل بود و از شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ
علیہ منقولست ہر کہ این دعا بخواند بر دست راست و آں دست بر کمر خود فرو
آرد بکرم اللہ تعالیٰ از رحمت ہوا سیر شفا حاصل شود بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ
لا الہ الا ہو الحی القیوم و عننت الوجوۃ الحی القیوم سلام علی نوح فی
العالمین سلام علی ابراہیم قلنا یا نار کوئی بردا و سلاما علی ابراہیم
سلام علی موسیٰ و ہارون سلام علی آل یسین ما عندکم ینفذ الم اللہ
لا الہ الا ہو الحی القیوم و ما عند اللہ باقی استمسک ہیا بحق نامہ بزرگ
خدا ای و بحق لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ از مقدمہ من بروہچہیں چند
کرت ہر روز بخواند نکتہ و ربیان فضیلت قرات قرآن سلطان المشائخ قدس
السرہ العزیز نے فرمود کتاب خدا سے غزوجل پر چہار چیز است عبارت و اشا
و لطایف و حقایق عبارت مرعوم راست و اشارت مر خواص را و لطایف
مر اولیا و حقایق مر انبیاء را و فرمود وقت قرآن خواندن معانی آں بردل
بگذراند و باید کہ دل خوانندہ متعلق بحق باشد و جلال و عظمت حق بردل بگذراند
ابریں حرف یکے از حاضران سوال کرد کہ این معنی ہم تعلق بحق است چنانکہ

مرتبہ اولی بیان فرمودید فرمود کہ خیر آن بذات حق بود و این بصفات است
 و دیگر در حالت تلاوت باید کہ انگسار حیا سے دروغ غالب باشد و این دولت
 چہ لایق منست و مرا چہ محل ایں سعادت باشد و اگر ایں نباشد باید کہ باندہ کہ
 محاذی تلاوت خداست ہر آئینہ جزا سے دہد درین محل امیر حسن علای سنجری
 عرضداشت کرد ہر بار کہ بندہ قرآن مے خواند بیشتر واضح آں انچہ معلوم باشد بر دل
 مے گذارند در اثنا سے تلاوت اگر دل بندہ سودائے دیا باندیشہ مشغول شود
 باز یا خود بگوید ایں چہ اندیشہ و چہ سوداست دل خود را بواضح مشغول کنم ہماں
 زباں بر سر آستیتے رسم کہ آں آیت مانع آں سودا و آں اندیشہ باشد کہ در دل
 گذشتہ باشد سلطان المشایخ فرمود کہ ایں معنی نیکو است نیکو نگاہ داری و
 مے فرمود قرآن را با ترتیل و تروید باید خواند کیسے از حاضران پرسید تروید چہ باشد فرمود
 تروید اک باشد و مکتبے کہ خوانندہ از وقتے و وقتے صہل آید مکرر باید کرد وقتے پیغمبر صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم بخواست چیزے از قرآن بخواند گفت بسم اللہ الرحمن الرحیم ہم در
 تسمیہ دل مبارک اور وقتے پیدا نیست باز مکرر کرد بخط مبارک سلطان المشایخ
 بنشتہ دیدہ ام قال رجل دخلت علی عائشہ رضی اللہ عنہا وھی تصلی
 الصلحہ والقراءۃ فمن اللہ علینا ووقینا عذاب السموم و تردد الایۃ فقمت
 حتی ضللت فخرجت الی السوق واتمت عھمی ثم رجعت وھی کماھی
 تردد و تنگی مے فرمود اگر روزے شفعہ کند بسرعت خواندہ شود از برکتے خالی
 نباشد فاما حدیث بسیار خواندن از آنست کہ در سہ روز ختم کند و کسانیکہ ایں ہم
 نتوانند در سہفتہ ختم کنند و کسانیکہ ایں ہم نتوانند در ماسہ ختم کنند مے فرمود در
 ناظرہ خواندن دولت مس مصحف ہم زیادت باشد و مے فرمود یک سیپارہ
 بسکونت حرفا بعد حرف خواندن بہتر از پانزدہ سیپارہ بسرعت خواندن و در
 چنین خواندن نور تلاوت بیشتر باشد و در رواں خواندن ہم از نور خالی نبود
 و در وقت خواندن دل را حاضر باید داشت و از خیالات و خواہراہتر از باید

کرد و اگر کسی بر معانی کلام اسد مطلع باشد آن را بوقت خواندن بردل میگذرانند و باین
 بهم که خیالات و خواطر هم در می آید نیکو است فاما اگر بر معانی اطلاع ندارد و از خیالات
 و خواطر مسلم باشد مخصوص و خشوع میخواند این نوع بهتر و موثر است بعد یکی
 از حاضران سوال کرد که شما هر روز چه مقدار بخوانید فرمود که یک سیپاره
 و من فرمود که امام احمد حنبل حضرت عزت را هزار بار در خواب دید پرسید
 یارب فاضل تر چیز که مقرر باین بحضرت تو بدان تقرب نمایند چیست فرما
 آمد که قرات کلام من باز پرسید با فهم یا بغیر فهم فرما شد هر گونه که بخوانند
 و من فرمود شیخ جنید را انوار السمرقند در واقع نمودند که ما ترا مرتبه که تو داری
 می نمایم حجاب از پیش برداشته و مرتبه او بدو نمودند در غایت رفعت حمد و
 ثنا گفت و شادمانه گشت همدین حال مرتبه دیگر عالی تر از آن و نظر آمد تحمیر شد
 الهی آنچه این بنده خود را داده آن محض کرم و محبت تست و شکر آن محبت تو
 گذارد ولیکن درخواست بنده اینست که معلوم شود این کیست یافت این درجه را
 موجب چیست گفت این مرتبه کسی است که حافظ باشد اگر از قرآن محفوظ بود و این مرتبه نیز دادند و عزیز
 در مجلس از سلطان المشایخ فاتحه خواست کرد تا قرآن یادماند سلطان المشایخ
 فاتحه بخواند بعد فرمود که چه مقدار یاد گرفته گفت بقیاس شش فرمود که اندک
 اندک یاد گیر و پیشینه را مکرر میکن بعد فرمود که شیخ بدرالدین غزنوی را رحمت
 اسد علیه در خواب دیدم از دور خواب فاتحه در خواستم بر نیت یاد گرفتن قرآن
 او هم در خواب فاتحه بخواند چون روز شد بدیدن عزیز لے رفتم و این خواب یاد او
 گفتم و از او فاتحه خواستم آن عزیز فاتحه بخواند و این فائده گفت هر که هر شب
 بوقت خفتن این دو آیت بخواند و قرآن یادماند و آیت ها اینست وَاللَّهُ
 الذَّوَّالْوَاحِدُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَافْتِرَاقِ
 اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ
 مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ

وتصرف الرياح والسحاب المسخر بين السماء والارض لآيات لقوم يعقلون
 ویا رہے رانیت یاد گرفتن قرآن شہر میں باب نجد ست سلطان المشایخ
 عرضداشت کرد فرمود باید کہ پیش قاری بخوانی وقرات ابو عمر و یادگیری و
 اول سورہ یوسف یادگیری و بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام
 اتاہ جبرئیل وهو عند اضا دینی غفار ان الله يا هـ ان تقرا الا امته
 علی سبب احب الوجود وے فرمود شیخ شیخ العالم شیخ کبیر قدس السدر
 الغریب بہت یاد گرفتن قرآن اول سورہ یوسف فرمودے کہ یاد باید کرد تا بہر
 ال حق تعالی حفظ تمام قرآن روزی کند وے فرمود پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ
 است ہر کرانیت یاد گرفتن قرآن باشد و ہاں نرسد و ہم در آن نیت از جہاں سفر
 کند چوں اورا بگورہند فرشتہ بیاید و تر بنجے از بہشت آوردہ بدست او دہانگس آن
 تر بنج ابتلاع کند تمامہ قرآن اورا محفوظ گردد و در اچوں حشر شود او حافظ مبعوث
 گردد وے فرمود پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است اذا وضع حامل القرآن
 فی القبر اوحی اللہ الی الارض ان لا تاکل لحمہ وے فرمود بعد از ختم سورہ
 اخلاص کہ ثلث قرآن است سہ بار بخواند حکمت ال آنست کہ اگر در ختم کردن
 جائے نقصان شدہ باشد سہ بار سورہ اخلاص بخواند بارے ختم تمام شدہ باشد
 وے فرمود بعد از ختم سورہ الحجی بخواند و چند آیت بقدر حکمت آنست کہ از پیغمبر صلی
 اللہ علیہ وسلم رسیدند من خیر الناس فرمود الحال والمرآل و حال کسے را گویند کہ در
 منزل فرود آید و متحمل کسے را گویند کہ از منزل رواں شود و اں اشارت ہاں دارد آنکہ قرآن
 میخواند بعد از ختم گوئی اوباز رواں میشود پس بہتر دماں کسے باشد کہ چون ختم کند باز آغاز کند بعدہ
 فرمود نا انچہ در تمامہ قرآن موجود است ال دہ چیز است از ان دہ چیز بہشت
 در فاتحہ موجود است و اں دہ چیز کہ در تمام قرآن است کہ ام است ذکر ذات
 و افعال و صفات و ذکر معاد و تزکیہ و تخلیہ و ذکر اولیاء و ذکر اعدا و حاجہ کفار
 و احکام شریعت اما اں دہ چیز کہ بہشت در فاتحہ موجود است الحج ذکر ذات

رب العالمین ذکر افعال الرحمن الرحیم ذکر صفات مالک بنی مالک بن ایاک
 نعبد و ایاک نستعین ذکر معاد اہل نارا ذکر تزکیہ الصراط المستقیم ذکر تخلیہ
 صراط الذین انعمت علیہم ذکر اولیاء غیر المغضوب علیہم والضالین ذکر اعدا
 پس از وہ چیز کہ در جملہ قرآن است ہشت چیز در فاتحہ یافتہ ہمیں محتاجہ کفار
 و احکام شریعت نیست و مے فرمود کہ صاحب کشاف در الحمد نشہ است کہ
 قرأت حسن بصری الحمد البکسر دانست و اک کسر دال بسبب محاورت لام
 بئیدہ ارد کہ حرکت این لام معنی است اما الحمد برفع دال و لام این قسرات
 ابراہیم نخعی است الغرض صاحب کشاف گفتہ کہ قرأہ ابراہیم از قرأہ
 حسن احسن است زیرا کہ حسن بصری کسر دال بسبب لام میدارد یعنی کسر لام
 بئیدہ معنی است دال الحمد نیز مکسور باشد اما ابراہیم رفع لام بسبب محاورت دال
 الحمد مرفوع دارد کہ حرکت دال از جهت عاملی است و ہر حرکت کہ عامل آزا کہ
 بگرداند قوی تر از آن حرکت معنی باشد و من اینجا استنباط کردہ ام و آن آنست
 کہ دال الحمد یکسے ماند کہ اورا پیرے باشد کہ مے فرماید چنین باشد و لام بئیدہ
 ماند کہ اورا پیرے نباشد و ہمچنان کہ ہست و مے فرمود اگر کسے خواہد کہ
 قال مصحف بیند در صحیفہ رصفہ ستائے سطر ہفتم نظر کند کائنۃ و حی مثلہ اگر
 صفحہ راستا بنم الد الرحمن الرحیم و یا ہفت اسم باشد خیر باشد دریں صورت تمسک
 بآیت رحمت حاجت نباشد و مے فرمود چوں مصحف برائے قال بکشایند
 باید کہ بدست راست بکشایند دست چپ با و یار نکنند امیر حسن علای سنوی
 از سلطان المشایخ پرسید کہ مصحف در شکر چگونه توان برد کہ محافظت آں
 دشوار است فرمود کہ بیاید بر دانگاہ بلفظ مبارک راند و آنچه ہنوز اول عہد اسلام
 بود چوں رسول صلے اللہ علیہ وسلم ہاشکے رفتے مصحف نمے بردندے
 ترسیدے کہ ناگاہ شکستے شود و مصحف بدست کفار افتد و آنچه اسلام قوی
 شد بعد ازاں مے بردند باز عرض داشت کہ کہ جائے مصحف در خیمہ دشوار

دارو فرمود جانب سر جاسے باید کرد و جاسے پاک باید داشت لقتل است کہ
فرمود کہ سلطان محمود را بعد از وفات در خواب دیدند پرسیدند کہ خداے
با توجہ کرد گفت شبے من در خانہ میخواستم آسائشے کنم در آں خانہ طاقے بود در آں
مصحف داشتہ بودند من با خود گفتم این مصحف را ازینجا بیرون فرستم در خاطر
من گذشت کہ از راس آسائش خود مصحف را چگونہ بیرون کنم الغرض آن شب
ہمہ شب نشستم بودم وقت نقل من شد مرا بداراں مصحف بخشیدند ایضا

صدمت صوت نے در حمت حرف
بستہ از مشک پردہ ہائے جلال
نبود دل ہیچ شاں آگاہ
پردہ از شاہ کے خبر دارد
مغز اندک چست اندر مغز
کہ ز ناخمرے تو در پردہ است
ہیچناں است کز لباس تو جاں
جاں قرآں بجاں تو اں خواندن
شب و ہم خیال کیں بدر
پردہ ہائے حروف بکشاؤ
پاک باید کہ پاک را بیند
آئد از پردہ حروف بروں
روے خوبے خود از نقاب سیاہ
بد آید لطیف روح سبک
نور قرآں بسوے این رسن است
تا بمیابی نجات خویش مگر
تا بر آں جان خود بدست آید

سجش از بس لطافت و طرف
بہر نامحرماں بہ پیش جمال
پردہ و پردہ را از شاہ +
داندا کس کہ وے بصر دارد
کس چہ بیند مگر بصورت نغز
حرف را ز اں نقاب خود کردہ است
حرف قرآں ز معنی قرآں
حرف را بر زباں تو اں راندن
باش آکہ کہ صبح دیں بدر
سہ قرآں ترا چہ نمائند
خاک اجزائے خاک را بیند
پاک شو تا معانی مکنون
تا نمائند بوجوہ ہر و چو ماہ
چوں عروسے کہ از لباس تنگ
در بن چاہ جانت را وطن است
خیز خود را رسن بچنگ آور
زاد مرداں رسن بدل دارند

تورسن را بر آں ہی سازی + رسن از درد ساز و دلواز راہ بہر یک مشت کدول از و سواس کہ بغلم خود ش کنی تقصیر + زین ہوس شرم شرع و دینت باد باشد از روز عرض بریزد اں کہ بے لاف زرد و دعویٰ با سوے میداں خاص اسپ بتا گر چہ ماندہ بنزد مانا مش	تا کنی بہر ناں رسن بازی یوسف خویش را بر آں چاہ باشد اغیار کردہ و اغماس کہ برائے خود ش کنی تفسیر تا اجل باخبر دقت بہت با کلہ جان تو کنت قدر باں پس ندانست قدر معنی ما روے ما ز نقاب خود بشناخت نیت ماندہ شروع احکامش
---	---

نکتہ در بیان وردے کہ فوت شود سلطان المشایخ قدس السمرہ العزیز
فرمود ہر کہ چیزے بر خود ورد کردہ است اگر سبب حجتے فوت شود و گاہے خواندہ
نشود در دفتر معاملہ او بنویسند وے فرمود اگر وردے از کسے فوت شود از سبب حال
بیروں نہ باشد یا در امیل شہوت باشد یا خشمے را نہ بر غیر محل یا بالاسے بد و برسد
ملازم اینی حکایت فرمود کہ مولانا عزیز الدین زاهد رحمۃ اللہ علیہ یک روز از
خطا کرد بازوے وے فرود آمد از او پرسیدند کہ چہ حال است گفت من ہر روز
سورۃ یسین بخوانم امروز خواندہ ام وے فرمود وقتے دیگر کیے بخد مت شیخ الاسلام
بہاؤ الدین زکریا آمد کہ من امشب چنیں خواب دیدہ ام شیخ فرمود کہ بقاے تو
نزدیک رسیدہ است بتوبہ پیوند چوں او برخاست صوفی از خانقاہ ایشاں آمد اہم
ہماں خواب دیدہ بود چوں خواب تقریر کرد شیخ متخیر شد سبب آنکہ اولشکری بود
شاہینکے کشتہ شود اں صوفی سلامت است پیچ اثر ملتے ندارد ایں لاچکویم دریں
بود کہ خبر آوردند کہ اں لشکری کشتہ شد و اں صوفی را نماز بامداد فوت شدہ بود بعدہ
سلطان المشایخ فرمود بنگرید فوت نماز فوت نماز صوفی برابر مرگ داشتند وے
فرمود بزرگے بود او را میر گرامی مے گفتند کہ در شیشہ لا آرزو آں شد کہ بزرگے او ایو آں در شیشہ

اگر امتی بود کہ ہر خواب کہ دیدے بچنیں راست شدے اور اشتیاق امیر
گرامی غالب گشت رواں شد و راستاے راہ بمنہ رسید و خواب شد دید
کہ امیر گرامی بیدار شد گفت دروغ بہوس او چندین راہ قطع کردم او
بمردانوں بارے بروم گور او از یارت کتم چوں رسید مقامے کہ بود از ہر کس
پرسیدن گرفت کہ گور امیر گرامی کجا ست ہمہ گفتند از زندہ است آں دلش
حیراں ماند کہ خواب من دروغ شد الغرض چوں بخدست امیر گرامی درآمد
سلام کرد امیر گرامی علیک داد و گفت اے خواجہ خواب تو بمعنی راست بود
زیرا کہ من پیوستہ مشغول حق مے باشم آں شب بغیر حق مشغول بودم آں
نہادر عالم درو اوند کہ امیر گرامی مژدہ دیکے از حاضران پرسید کہ این حدیث
چگونہ است صاحب الی رد ملعون و تارک الی رد ملعون فرمود این حدیث
در باب اہل کتاب است و آں چناں بود کہ بخدست رسول علیہ السلام رسانید
کہ فلاں جہود و ردیخو اند فرمود صاحب الورد ملعون باز بخدست رسانید کہ فلاں جہود و ردیخو
تارک الی ردیخو علی سلم فرمود تارک الورد ملعون انکاہ فرمود کہ بعضے گویند این حدیث عام
است تا بایچنیں باشد کہ یکے مثلاً رئیس قومے باشد کہ دوشد خلقے برک باشد و صالح مسلمانان
بستہ سخن اود او باوراد و نوافل مشغول باشد اینچنین کس را صاحب الورد
ملعون گویند دے فرمود کہ مذہب شیخ المشائخ شیخ کہیہ چناں بود کہ بعد از ادا
نماز دیگر انچہ گفتی ویراہ کردی بود بر راہ کردے و بعدہ مشغول شدے زیرا چہ
یکے بر سر راہ محتاج بود و او مشغول بود ماند چنیں حالتے اگر کسے بور دے
مشغول باشد چہ ذوق یابد و فرمود طریقہ مشائخ آں است کہ بعد از نماز دیگر
و نماز بامداد کسے را بخدست ایشاں نگذارند فاما بر من بچنیں نیست ہر وقت کسے
کہ بیاید یا بعدہ بر زبان مبارک را ندہمیت در کوے خرابات و سراے
او یا ش + منع نبود بیا و بشیں و بیاش + دریں میاں یارے عرضداشت
کرد کہ اگر یکے را اشتغال کلی پیش آمد و یا عذرے کہ ہاں و رد فوت شود و شب

اور بخواند چگونہ باشد فرمود نیکو باشد اگر ورور روز قوت شد در شب خواند و
 اگر ورور شب قوت شد در روز بخواند زیرا چہ روز خلیفہ شب است و شب
 خلیفہ روز نکتہ در بیان مشغولی ظاہر و باطن و مراقبہ و ذکر خفی سلطان
 المشایخ قدس الدیر و الغزیرے فرمود ہر نفسے کہ برے آید گوہے نفس
 است کہ تا قیامت آں را بدل نخواہد بود شب و روز و ماہ و سال مے گذر دتاں
 باید کرد کہ در ہر شبے و ہر روزے چہا توان کرد امام مردم ہمہ اوقات مستغرق در
 عبادت باشد و ملول نشود آں ملالت سبب بے رغبتے عبادت گردد و بر
 نیت آید اگر صاحب ورورے قدرے خفت و یا با کسے مجاورت کرد آں ہمہ در
 محل عبادت است اگر نیت چنین نہ باشد بہر فعل ضائع رفتہ باشد معنی قول
 خدا وَاِذَا الْمُؤَدَّةُ سُئِلَتْ بِاٰمِيْ ذَنْبٍ قُلْتُ نَزِيْكَ مُحَقَّقَانِ بَرَجِيْنِ کَسْ
 ثابت شود المؤدۃ الانفاس یعنی نفسے از انفاس کہ بغیر با حق و غفلت گذراندہ
 باشد از آں پر سیدہ شود و فرارے قیامت بزرگے خوش گوید بلیت قدر
 شب و روز عاقبت بشناسی یک روز چہاں شود کہ تا شب نمکسے و درویشے
 در مجلس حاضر بود این بیت خواند بلیت میر و دایم جوہریاں کہ با ہر جوہرے
 سکنے یعنی کیماں سلطان المشایخ با تملع این بیت تمحیص و استحصال
 بسیار فرمود و مے فرمود کہ ہفت وقت برائے مشغولی است سہ در روز
 و چہار و شب در روز از بامداد تا اشراق و از اشراق تا چاشت و بعد از
 نماز دیگر تا نماز شام و در شب بعد از نماز شام تا عشاء و از عشاء تا وقت تہجد و از
 تہجد تا وقت سحر و از سحر تا وقت صبح و مے فرمود سہ چیز در حدیث آمدہ است
 کہ دلیل بہشت مے کند یکے آنکہ بعد از فریضہ ہر ماہ مشغول باشد اورا آنکہ
 فرداے قیامت در بہشت دہند بقیاس نازیانہ بہشت ہم چند دنیا است
 و انچہ در دنیا است دوم آنکہ بہشت کسے را دہند کہ بعد از نماز دیگر مشغول
 باشد سیوم کسے کہ در رباط باشد و رباط خانقاہ را گویند و شیخ جلال الدین

تنبہری رحمۃ اللہ علیہ گفتہ است کہ برائے عبادت سجد و برائے مشغولیا
خانقاہ و درخانہ نشستن برائے دریافت دلہا و معنی خانقاہ بیت العبادت
است و مراد از خانقاہ عبادت است مردے بھرت رسالت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم آمد و گفت انا اہل القاہ از سلطان المشایخ سوال کردند کہ بوقت
مشغولی زانو ہا برداشتہ و خود را بچگونہ و با چیزے گرفتہ باید نشست یا نہ فرمود این
طریقہ درویشاں نیست نشستن بہتر آنست کہ بر ہیئت قعدہ نماز دستہا بر زانو
نہادہ بنشیند فاما زانو برداشتہ خود را بچیزے نگرفتہ باش و متکائے نبود و سر بر
زانو نہادہ باش شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر و مولانا بدر الدین اسحاق بسیار
بدین ہیئت نشستند و در نہیتی بر زبان مبارک سلطان المشایخ گذشتہ
است رباعی معشوق چو خورشید گزینی اے دل + او بر فلک و تو بر زمینی
اے دل + سر بر زانو بے نشیمنی اے دل + او را چو بر خوش نہ بینی
اے دل + وے فرمود بوقت مشغولی مربع نشستن ہم گفتہ اند اما در مربع
نشستن تحقیقے نیست ازاں سبب مربع نشستن خاطر نے آساید
و فرمود مربع نشستن کی نوع جایز است و کی نوع جائز نیست جائز خلاف
نشستن جو گیان است کہ ہر دو قدم زیر ہر دو زانو باشد و چنین نشستن
باطن مجتمع باشد تا جائز بود آنکہ بر ہیئت جو گیان یک قدم یا ہر دو قدم بالاے
ران ہا باشد وے آرند ہیچ پیغمبرے مربع نہ نشستہ است وے فرمود وقتے درویشے
تنہا نشستہ بود کسے برو آمد و گفت ترا تنہا مے بینم آں درویش گفت اکنون
تنہا شدم کہ تو آمدی بعدہ این بیت بر لفظ مبارک را ند قطعہ جاے خالی
بود حاجتہاے خود گفتش + اے نصیحت گوئی حاجت اینجا آمدی +
سر ہر زانو بود درویشے یکے اندر رسید + گفت تنہائی بگفت آسے شدم
تا آمدی + وے فرمود اول کہ مردم آغاز طاعتے مے کنند ہر آئینہ گراں مے نماید
و شوارے آید اما چوں کسے بصدق خوض مے کند حق تبارک و تعالیٰ

توفیق ارزانی میسازد و کار بروی سہل مے گرداند بعدہ فرمود چون کسے
 روے از اشتغال دنیا بگرداند و مشغولی حق پیش گیرد بطریقے کہ یکپنہ بفرار
 حال گوشہ گرفته و از غوغائے خلق بیرون آمدہ در خلوت اوقات را معمور
 دارد و مستغرق مراقبہ باشد و ہمت و ہمت او بر آں مقصود گرداند کہ مستور
 ماند و بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام بعض المشایخ اختیار
 و الخلوۃ علی الدوام کابی یعقوب یوسف الہمدانی و البعض اختیار
 و الفضل بین الخلوین کابی النجیب السہمی ردی الاول قولہ علیہ
 السلام احب الاعمال ادومھا وان قل و قولہ یا فلان لا تکن مثل
 فلان کان لبقوم اللیل ثم ترک قیام اللیل الثانی کان علیہ السلام
 یحلی فی جبل حمیۃ اسبوعا و اسبوعین و قولہ ان لنفسک حق الحق
 پس باید کہ اینچنین خلوت ہر روز یک ہر ساعت در ترقی باشد حال او از ماضی
 راجع باشد و این معاملہ انبیاء علیہم السلام میسر بود وقت ایشان از گذشتہ و ترقی
 بود چون ایشان را این معنی میسر بودہ باشد دیگران را ہم ممکن بود
 دریں حرف بدو وجہ دخل متوجہ است یکے آنکہ انبیاء علیہم
 السلام ازاں مے افتند معلوم است کہ حالت ذلت مساوی حالت
 عدم ذلت نیست وجہ دویم آنکہ سید عالم علیہ الصلوٰۃ والسلام
 در شب معراج مقام قرب یافت شبہائے دیگر آنچنان غیبت
 و کرامت کے تواند بود جواب دخل اول آنست کہ حالت
 ذلت مشتمل است بر بیارفضائیل کہ در حالت عدم ذلت
 ازینہا ہیچ نتوان یافت مشل مذم و انکار و افتقار کہ ہر
 یکے منہج نغبتہا است چنانکہ سلطان المشایخ مے فرمود
 عاصی در حالت عصیان بہ صفت مطیع است
 اول آنکہ او میداند کہ این کار من مے کنم نیکو نیست

دوم آنکہ حق تعالیٰ ناظر اینکار است سیوم آنکہ اور اندامتے وانگسا رے و
 اتنا ہے روے میدہ جواب دخل دوم آنکہ در شبہاے دیگر از شب
 معراج سید عالم اعلیٰ الصلوٰۃ والسلام قریب کم نبود بلکہ زیادہ ہو و آنچه در شب
 معراج یافتہ است بامزید قرب و دیگر ضم شدہ روزگاریموں میگذشت و
 لیکن شب معراج بسبب شہرت مردماں لا روشن بود و شبہاے دیگر
 از خلق مستور ماند مولانا فخر الدین زرا دی از سلطان المشایخ سوال کرد
 مشغول شدن بکلام اللہ فاضلتہ یا بذکر فرمودند ذکر را وصول زود تر بود اما
 خوف زوال ہم بود فاما تالی را وصول دیر تر بود ولیکن چنداں خوف زوال
 نبود وے فرمود در حدیث آمدہ است از بنی اسرائیل ہر گاہ کہ کسی بخداے
 بازگشتے و فرمانہاے خدا بجا آوردے تا شست سال او پیغمبر شدے بعد
 شست سال وحی آمدے و یا الہام بودے و اگر کسی دو از دہ سال مشغول
 بودے و بیچ ازین نسبت نگشتے پچہنیں آوردہ اند کہ او ولی شدے و ہر گاہ
 ولی شدے بفرمان خداے تعالیٰ ابر سفیدی بر سر او سایہ کر دے ہاں
 مقدار کہ قامت او بودے وے فرمود فارغ مشغول آنست کہ ظاہر بحق
 مشغول است و باطنش بخوار مختلفہ پرانندہ و مشغول فارغ آنکہ بظاہر تحمل
 اقبال خلق ے کند و باطنش بحق مشغول و از دون حق فارغ و سالک راکم
 از عنکبوت نباید بود بعدہ فرمود خلق بر چہا نوع اند بعضے انچنانند کہ ظاہر
 ایشان آراستہ باشد و باطن ایشان خراب و بعضے را باطن آراستہ و ظاہر
 خراب و بعضے را ظاہر و باطن آراستہ و بعضے را ظاہر و باطن خراب طایفہ کہ
 ظاہر ایشان آراستہ باشد و باطن خراب آں متعبدانند کہ طاعت بسیار کنند
 و دل ایشان مشغول دنیا باشد و طائفہ کہ باطن ایشان آراستہ باشد و
 ظاہر خراب آں مجاہدین اند کہ درون ایشان با حق مشغول باشد و در ظاہر
 سر و سامانے نہ باشد طائفہ کہ ظاہر و باطن ایشان خراب باشد آں عوام اند

وطائفہ کہ ظاہر و باطن ایساں آراستہ باشد اُن مشایخ اند و در گلستاں شیخ
 سعدی گوید یکے از مشایخ شام را پرسیدند کہ حقیقت چیست گفت ازین
 پیش طائفہ در جہاں بودند بصورت پرآگندہ و بمعنی جمع کنوں خلق اند بطاہر
 جمع و باطن پرآگندہ چنانکہ درین معنی گوید نظم چو ہر ساعت از تو بجائے رود دل
 بہ تنہائی اند صفائی نہ بینی بہ گرت مال و جاہ است و زرع و تجارت بہ چو دل
 با خداست خلوت نشینی بہ وے فرمود عمر و نام درویشے بود گفتے ہر کس کہ بر
 مے آید و باطن مشغول بحق مے گردد بعد از چہ روز از وصال مے شود ہمچنان
 بود از یاراں پرسیدند کہ شمار چہ مے فرماید گفتند ما را مشغولی باطن و این خلایا
 مشغولہا است کہ مشایخ مے فرمایند باید کہ مشایخ نخست مشغولی ظاہر فرمایند تا
 از ظاہر و باطن سہولت کنند کاتب حروف ازین معنی استنباط کردہ و آں آنست
 کہ مشغولی ظاہر بمنزلہ عشق مجازیست و مشغولی باطن بمنزلہ عشق حقیقیست
 و این مقدمہ ثابت است کہ المجاز قنطرۃ الحقیقہ پس چنانکہ از عشق مجاز
 بعشق حقیقت مے توان رسید ہمچنان از مشغولی ظاہر مشغولی باطن مے توان
 وے فرمود ہم از اول مشغولی باطن نازکی دارد فاما از ازل درویش نقل کرد
 اند کہ ہمچنین میرساند وے فرمود اصل کار مراقبہ دل است کہ آں بر جمیع عباد
 جوارح راجع است و موثر قاضی محی الدین کاشانی سوال کرد کہ مصلے یا
 ذکر چوں بحضور باشد و باطن مذکور مولی مشغول دریں حال اورا مراقب
 توان گفت و مراقبہ متحقق شود فرمود مراقبہ از وے لغت ہمین است
 ولیکن باصطلاح مشایخ طریقت مراقبہ رویت قلب است جمال حق ذوالجلال
 والا کرام را و عمل قلب مخفی باشد چنانکہ ہموں دانند کہ چہ میکنم و چہ میدانم و چہ مے
 بینم مردمان چنین دانند کہ او بیکار است ولیکن او در کار است بعدہ فرمود
 از مراقبہ ذکر خفی بالاتر است ہفتاد و درجہ بزرگاں گفتہ اند کہ مراقبہ رویت
 قلب است و حق تعالی را ذکر خفی علم بدات حق کہ طالع است بر ظاہر و باطن

بندہ و دین خال بندہ را شعور است بدین رویت و بدین علم چوں این
 رویت و این علم بر دل بندہ مستولی شود از شعور بے شعور ماند
 این را ذکر خفی خوانند و قاضی محی الدین کاشانی رحمۃ اللہ علیہ از
 سلطان المشائخ سوال کرد کہ مراقبہ مرید حضرت مرغت را و حضرت
 پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مشیخ را ہر یک را علاحدہ سے باید
 یا جمع نیز سے شاید فرمود کہ جمع نیز ممکن است و علاحدہ ہم مفید چوں
 خواہد کہ جمع کن چہیں باید کرد کہ بدانند بین یاری اللہ حاضر است و پیغمبر صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم بر ہمین است و شیخ بر بسیار و ہر حرکت و سکنت کہ ازو سے
 در وجود سے آید وہ خطرہ کہ در خاطر سے گرد حق عزوجل سے بند و
 پیدا نہ دے فرمود و تے خواجہ شبلی رحمۃ اللہ علیہ در مقام مراقبہ نشسته
 بود موئے از اندام او نے جنید ازو سے پرسیدند کہ چہیں مراقبہ را از کجا
 آموختی گفت و تے گریہ در سوراخ موش چہاں نشسته بود کہ یک سو
 از اندام او نے جنید و از کسانیکہ نزدیک او بودند خبر نہ داشت در دل سن
 افتاد و حیوانے بی عقل از براے طعمہ جوارح خود را چہیں حاضر میدارد و آدمی
 با عقل معرفت اینچہیں باشد اولی تر و الا کم از گریہ باشد و سے فرمود در وقت مادی
 ستقی اندیکہ مولانا تقی الدین محبوب مردے و دشمنند و صالح است و موع
 بخیرات و آیندگان را خدمت میکنند و خلق ازو شاکر اند و دوم در حضرت کہ اورا
 شیخ تقی الدین میگویند او مردے صاحب حال است و دائم مستغرق بمراقبہ
 او را خبر چہیزے نباشد و نہ اند کہ این روز کد ام روز است و این ماہ کد ام
 ماہ است مشغولی عظیم دارد و تے مردے برایشاں کا غدے آورد و گفت
 شیخ نام خود دریں کا غدا بنویس قلم برداشت و تحییر کا نہ خادم دانست کہ شیخ
 نام خود را فراموش کردہ گفت نام شیخ محمد است بعدہ نام خود بر آں کا غدا نوشت
 باز روئے در مسجد جمہ میرفت بر در مسجد رسید یا ستاد و تحییر کا نہ خادم دریافت

کہ شیخ پاپے راست خود را فراموش کرده است خادم دست خود بر پاپے راست شیخ
 نہادہ گفت پاپے راست شیخ انیست بعدہ شیخ پاپے راست در مسجد نہاد و عرض میدا
 کاتب حروف برانجملہ کہ بندہ از خواجہ عزیز الدین نمیرہ شیخ الاسلام فرید الحق الدین
 قدس لدیرہ العزیز کہ مناقب فضائل او در کتبہ بیان مناقب ہنسگان شیخ شیبونج
 العالم تحریر یافتہ است سماع داراں شیخ زادہ عالم میفرمود من وقتے بخدمت سلطان
 المشایخ درآمد دیدم کہ سلطان المشایخ بر کبھٹ نشستہ است مستقبل قبلہ رو کبارک
 خود بالا کرد و چشم مبارک جانب آسمان داشتہ و متغرق رویت جمال حق تعالی گشتہ
 من ترسیدم کہ در محلی نازک آدم نہ مرا راہ بازگشتن نہ جاے ایستادن یکسات
 نیکوایتادہ بودم و ہیچ کس از خادمان حاضر نہ بعدہ سلطان المشایخ بلرزید چنانکہ
 کنجشک بلرزو و بعالم خود باز آمد و بر چشم ہاے مبارک خود دست مالید و پرسید
 کہ تو کیستی گفتم بندہ عزیز است بعدہ شفقت فرمود و پرسید ان گرفت و چہ تھا
 بسیار می کرد و مولانا علی شاہ جاند اردر خلاصتہ اللطایف آورده است
 رایت شیخی و محمد می سلطان المشایخ نظام الحق والدین قدس لدیرہ
 سرہ العزیز فی المراقبۃ فاذا اسادت ان ادخل فی بعض الاوقات
 فی مجلسہ مرثۃ رایت جالسا سألنا حسن الاجتماع لا یتحرک
 من طاهرہ شیئی و هو فاتح عینہ قد اخبرنا فلا یعرفنی فقال
 لی من انت فاذا رایۃ فی ہذہ الحالۃ اردت ان ارجع القہقری فسمح عینہ
 فعرفنی فقال جلس فجلست فتکلم معی ہوید و عنبدہ کانہ سکران ثم
 قال لی ہم تشغل فی بیتی قلت بما امر فی محمد می قال اشتغل باللہ ثم
 قال یبغی للفقیر ان یتصور قلبہ خاشعا انا جالس بین یدی اللہ و برسلو
 ویدل دم ثم قال لی قم واجلس مع الاصحاب نا مشغول از سلطان
 المشایخ سوال کردند از اعمال کدام فاضل تر فرمود مراعات سہر و س
 اندر ظاہر و مراقبہ اندر باطن و بخط مبارک سلطان المشایخ نبشتہ دیدم

یا ایہا الناس اجتنبوا اعمالکم فان احتسب عملکم کتبت لکم اجر عملکم حسب الاحتساب
 من الحسب کالاعتدال من العدل قبل احتساب العمل ان تؤمی بہ حسبہ
 لله والحسبۃ من الاحتساب کالعدۃ من الاعتدال دوسے فرمود وقتے از اب
 کتب کہ خواندہ بودم از ان مطالع کتب و حشۃ در سن ظاہر میشود و با خود گویم کہ
 باز کجا افتادم بعدہ فرمود چون شیخ ابوسعید ابوالخیر بکمال رسید کتبہ کہ
 خواندہ بود آن را در گوشہ نہاد م تا روزے اس کتب مطالعہ میکرد تا تھے
 آواز داد و گفت اے ابوسعید عہد نامہ باز دہ کہ بغیر ما مشغول شدی
 چون سلطان المشایخ بریں حرف رسید بگریست و این دو مصرع فرمود
 ۵ تو سایہ دشمنی کجا در گنجی ۶ جائے کہ خیال دوست دشمن باشد ۷ یعنی جائے
 کہ کتب فقہ و احکام شرع حجاب شود چیز ہائے دیگر خود چہ باشد دوسے فرمود شیخ
 ابوسعید ابوالخیر از برائے صفای درونہ گفتہ است کہ بیچ چیز ملازمت میباشد
 کرد تا صفائی درون حاصل شود اول ملازمت مسواک دوم کلام اللہ خواندن
 اگر نتواند سورہ اخلاص بخواند سیوم ملازمت بصوم و اگر نتواند ایام میض
 چہارم مستقبل قبلہ نشستن پنجم با وضو بودن و شیش نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ
 علیہ نے فرمود وقتے بخدمت حضرت سلطان المشایخ حاضر بودم بیخبر بودم
 نماز بسیار گذاردن و اوراد بسیار خواندن و روزہ بسیار داشتن و تلاوت
 قرآن کردن ہر کہ ہستے تو اند پیر زنی کہ ہست او ہم تو اند کرد کہ روزہ
 دارد و شب قیام کند و چند سیارہ بخواند اما کار مردان خدا چیزے دیگر است
 و ان سہ چیز است اول غم ناں خوردن و پوشیدن در خاطر او نگزد و دوم
 کہ غم ناں خوردن و پوشیدن در اول او بگذرد و ہیچ غرض از و حاصل نشود
 دوم آنکہ در خلا و ملا مشغول خدا باشد و این سہ سہ مجاہدہ ہست سیوم آنکہ
 بدیں نیت سخن نگوید کہ دہائے خلق برو مائل شود و اگر وعظ و نصیحت کند فاما
 غرض آمیز نہ باشد و ریاء مدخل نہ باشد و محض اخلاص باشد چون درویش

ایں معاملہ پیش گیر حق سبحانہ تعالیٰ جملہ بزرگان درگاہ خود را کہ در آنوقت باشند
 خادم او گرداند و مے فرمود باید کہ در ذکر اول سہ بار لا الہ الا اللہ بگوید چہاں
 بار محمد رسول اللہ پنجم بار باز لا الہ الا اللہ بگوید ششم بار محمد رسول اللہ بگوید
 ہفتم بار لا الہ الا اللہ بگوید ششم بار محمد رسول اللہ بگوید ہشتم بار لا الہ الا اللہ
 بگوید دہم بار محمد رسول اللہ بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام المختار
 عند الشیوخ ذکر ان لا الہ الا اللہ واللہ واختار مشایخنا لا الہ الا اللہ و الشیخ
 ابو سعید ابن ابوالخیر اللہ و بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ
 ام من اراد ان یکون القصور مسکنہ و الجنان ماواہ فقلیل دایما بلا
 عجب اشہد ان لا الہ الا اللہ ہو شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ
 مے فرمود کہ در وقت ذکر ہر دو دست خود را بر ہر دو زانو نہد و بگوید لا الہ الا
 اللہ در حالت گفتن سر را بجنباند در حالت لا الہ از جانب چپا بر دہمچنین
 تصور کند کہ ہر چہ جز حق است بیروں کردم بعدہ سر را بجانب راستا بگرداند
 بگوید الا اللہ و در حالت الا اللہ گفتن ہچنین تصور کند کہ حق را در دل اثبات
 کردم و یا ہچنین تصور کند کہ مگر حق جل و علی ہم بریں طریق تا آنرا بگوید کہ
 آواز ذکر بگوش خود از دل بشنود و بعضے درویشاں ہستند کہ زبان ایشان
 ساکت باشد و دل ایشان بندہ کر حق مشغول چنانکہ بگوش خود شنود و دین را نہ
 شیخ نصیر الدین محمود روایت مے کنند ذکر بر سہ نوع است اول آنکہ
 مستقبل قبلہ نشیند و ہر دو دست خود را بالائے ہر دو زانو نہد و ہچنین
 تصور کند کہ حق تعالیٰ ناظر و حاضر است و با من است و دوم نوع آنست
 ہچنین تصور کند کہ حق در دل من است جز حق دیگرے نیست و ایں طریق
 گوئی بحدیب حلول مینزد و حلول آنست کہ ہچنین تصور کند کہ حق ہمہ جا
 و در دل من ہم ہست معنی حلول نداشتہ سیکوم طریق ذکر آنست کہ نظر بر آسمان
 دارد و ہر دو چشم خود را باز کند و وقت مشغولی ہچنین تصور کند کہ روح من از

قالب بیرون آمد از اول آسمان و دوم و سیوم و ہفتم گذشت و مشاہدہ حق
تعالی مشغول شد اگر کسے بریں طریق استقامت یا بدرشتہ پیدا آید و آں را
معاینہ کند یک جانب رشتہ بالا و دوم سر رشتہ در دل او باشد و اعلی مرتبہ
ذکر ایں آخرین است و مشغولی باطن کہ مشایخ میگویند ہمین است فی سلوک
طریق الآخر بحکیم الثنائی مشنوی

<p>ایں ہمہ علم جسم مختصر است روئے سوئے جہاں حی کردن جہاں و حرمت ز دل رہا کردن تقیہ کردن نفوس از بد + رفتن از منزل سخن گوشاں رفتن از فعل حق سوئے صفقتش آنکہ از معرفت بعالم راز + در دیون تو نفس دل گردد خان و ماش بہرہ بر اندازد در تن تو چو نفس تو بگداخت پس از حق نیاز بستاند سہرہ بہودہ گفت و نادانی پس زمانے کہ راز مطلق گفت راست گفت آنکہ گفت از حال ز تو تا دوست نیست رہ بسیار تا بہ بینی بدیدہ لاہوت + بانیان آں گے کہ گشتی یار + کے بود ما ز ما جدا ماندہ</p>	<p>علم رفتن بسوئے حق و گراست عقبی و جہاں زیر پے کردن پشت در خد متش دو تا کردن تقویت کردن رواں بخرد بر شستن بصد رخاموشاں وصفت ایں مقام معرفتش پس رسیدن بآستاں دراز ز انہمہ کردہ ہا خجل گردد + در رہ استعجالش بگدازد + دل بتدریج کار خویش بساخت چوں نیازش نمساند حق ماند بایزیدار بگفت سجائی + راست منصور کو انا الحق گفت گفت و ع نفسک بسر و ثقال رہ تو ی پس بزیر پایے دراز خطہ ذی الملک و خطہ ملکوت دل بر آرد ز نفس تیرہ و مار تو و من رفتہ و خدا ماندہ</p>
--	--

شیخ سعدی خوش گوید بشتاب گرتو عاقلی در باب گر صاحب دلی باشد
 کہ نتوان یافتن دیگر چنین ایام را باب ہشتم در بیان محبت و شوق عشق
 و رویت باری تعالی و تقدس عرض میدار کاتب حروف محمد مبارک العلوی
 المدعو بامیر خور و بر آنجملہ کہ سالکے مے باید کہ محبت و مشتاق و عاشق جمال
 ولایت پیر پائماندک عملے و کثرت نیاز زودتر بمقصد اصلی کہ طالبان این راہ سیہ
 اندر برد و اگر دریں باب اورا حلقے نباشد و در جبلت او در شیعی نقصانے
 افتادہ بود سالہا در کار خدا تعالی بکوشد و بصیام و قیام و تعبد و تہجد نفس
 خود را بسوزد و بخون جگر دریں راہ سعی کند و خلاص با آں یار باشد ویر ویر باید
 کہ روشنائی ازاں عالم برو بکشاید شیخ سعدی خوش گوید عمرے باید دراز
 و صبرے در پیش کنم تا تابا تو رسم و حکایت خویش کنم و این دولت غم و سعادت
 اندوہ و عشق بہر کسے نمیدہند این ضعیف گوید غم و درد آمد نصیب لے
 کہ در عشق او بشکاف چوں گلے بہ غمت خاصہ آدمی راست و بس نہ دادند لعل شبنم
 را بکس بہ و این خلعت عشق برقی بچکس از مخلوقات راست نیاید مگر بر قد ہمت کو
 صلوات اللہ و سلامہ علیہ تاج ریزہ گوید خلعتے یارب چہ گویم چوں عطر
 آراستہ بہ راست بر بالائے شاہ راستیں آوردہ اند و این جوہر عشق بر آے
 گوہر انسانی پیدا کردہ اند تا اورا بلباس محبت آراستہ و بجوہر عشق مزین گردانیدہ
 در عصہ عصات جلوہ گری دہند این ضعیف گوید بچکس اوریں جہاں
 نرسیدہ جوہر عشق او مگر مارا بہ باز این ضعیف گوید خرمین ہر کندہ دعوی عشق
 تو خطاست نہ زانکہ عشق تو نصیب ل دیوانہ ماست و مناسبین معنی حکما
 حاجی محمد است کہ قاضی محی الدین کاشانی راے گفت بخد مت سلطان المشائخ
 عرض داری از آنمت کہ من از حج آمدہ ام قرارے و آراے نے یاجم از آنحضرت استہلا دے
 و عاکبکی چنانکہ این کیفیت باب را در نکتہ ادعیہ ثورہ تحریر یافتہ است و قاضی محی الدین بخد
 سلطان المشائخ در باب گفتہ اینچنین کہ از دو کاریکہ باید کرد یا کہ سبقت مشغول یا باشد

کہ وجہ معاش بدست آورد یا عبادت و عزت روزگار باید گذرانید سلطان
 المشایخ فرمود بعبادت مشغول شدن انگاہ نیکوئے آید کہ چاشنی از عشق در
 باشد این ضعیف گوید **د** وے کہ در غم عشقت نسوخت باز نیافت * بماند بے
 دل و حیراں کہ روئے یار نیافت * و الا میاں ہر دو قسم عمل جوارح مشترک است
 و وجہ معاش و نماز و تلاوت و ذکر جز عمل جوارح دیگر چیست بعدہ این نظم بر
 زبان مبارک راند **ط**اعت ابلیس را گر چاشنی بودے ز عشق * در خطا
 اسجد و ابے شک مسلمان آمدے * الغرض درین حال قاضی محی الدین
 کاشانی گفت کہ او دعوی عشق مے کند بلکہ خود را عاشق صادق بخواند و
 مے گوید صدق محبت آں باشد کہ محب جز محبوب را تعظیم نکند بلکہ موجودند
 تکلیف سجود گردانند این ضعیف گوید **د** دعوی عشق مینرنی لاف دروغ
 میکنی * عشق ہمہ تواضع است کار تو نیست جز منی * بعدہ فرمود ملائکہ را از محبت
 حطے نیست شراب محبت نصیب جوہر انسانی است اسم درود در میان ملائکہ
 نذارت و ادرا حطے نیست از جنس ایشان است دعوی محبت او را نشاید اگر سوال
 کنند کہ او از جنس ملک نیست بدین دلیل قولہ تعالی وکان من الجن ففسق
 عن امرہ بہ جواب گویم میان علما اختلاف است بعضے گفتہ اند کہ او از جنس ملائکہ
 است بدین دلیل قبیحا للملائکہ کلہم اجمعون الا ابلیس و ہل اینست
 کہ استثنای از غیر جنس نباشد و قول منصور ہمیں است وکان من الجن
 تاویل اینست کہ ملائکہ را ہم جن گویند مشتق من الاجلثان و هو لا استثناء
 لا نفہم مستردن عن اعدین الا انس و لا نه قیل الجن اسم لصف من الملائکہ
 نکتہ در بیان محبت و غوامض آں حضرت سلطان المشایخ رقعہ برائے مولانا
 فخر الدین مروزی کہ مناقب او در باب بیان فضائل یاران اعلی تحریر یافته
 است نمشتہ بہ شجرہ اراکانت کہ اتفاق اصحاب طریقت و ارباب حقیقت
 اسماں اسہم مطلوب است و اعظم حصہ و از خلقت بشتر محبت رب العالمین

است و اکس برد و نوع است محبت ذات و محبت صفات محبت ذات از
 مواہب است و محبت صفات از مکاسب ہرچہ از مواہب است کسب
 و عمل بندہ را بدل تعلقی نیست و ہرچہ از مکاسب است ہست و طریق
 اکتساب محبت دوام ذکر است مع تخلیۃ القلب عما سواہ و این را فراغ
 شرط است و فراغ را چہا چیز است مانع و ہرچہ مانع شرط است مانع مشرط
 است خلق و دنیا و نفس و شیطان طریق دفع خلق غلت و انزواست
 و طریق دفع دنیا قناعت است و طریق دفع نفس شیطان التجا کردن بحق
 ساقۃ فضاۃ و مے فرمود در حدیث آمدہ است پیغمبر ہر روز کہ آفتاب بر مے
 آمد مے گفت الہی اگر محمد را یا خدا مے محمد نو قربے و نو طلے حاصل نشود در
 بر آمدن آفتاب آں روز برکتے مباد پس بر محبوبان و عاشقان در گاہ بے
 نیازی واجب است کہ ہر روز نو دروے و نو سوزے حاصل کنند تا ہر روز
 مزید حاصل شود و ازین مزید را طاعت بدنی نیست بل نو عشقے و نو دروے
 و نو ذوقے مراد است و ترقی درجات مشاہدات در دنیا و آخرت نہایت نڈا
 و بچنیں قابلیت نہایت نڈا در بزرگے خوش گوید ہمیت از دولت حسنت
 بمن ارزانی باد و داغے نو سوزے نو در دتا زہ و ایں ضعیف گوید نظم
 در نو و سوزی نو و عشق ہر روز بہ در جان و دل شکست گان افروں باؤ
 از دست خیال تو کہ در جان من است بہ تار و قیامت دل من پرخوں
 باد و مے فرمود ہر عضوے را برائے عملے آفریدہ اندچوں آں عضو از آں
 عمل عاقل گردد و بیمار باشد چنانکہ دل خاص برائے محبت او آفریدہ اند
 و مے کہ در غم عشقت نسوخت خام بہا نہ چومرغ خانگی اندر میان دام بہا
 فردا اینچنیں دل را ہیچ سودے نخواہد بود تا دل سلامت نیارد یومہ لا ینفع
 مال ولا بنون الا من اتے اللہ بقلب سلیم ایں ضعیف گوید ہمیت
 سلامتی دل عشاق از محبت تست و و گر نہ ایں دل پرخوں چہ جائے

منزل تست و کتاب حروف یازده کلمہ دو حدیث در باب محبت بخدمت مبارک حضرت
 سلطان المشایخ نبشتہ دیدہ است دریں کتاب ثبت کردہ و در تحت ہر کلمہ
 ترجمہ کن نبشتہ و آل اینست المحبة ایثار ما تحب لمن تحب یعنی محبت است
 کہ ایثار کنی آنچه دوست میداری برائے کسیکہ او را دوست میداری و این کلمہ
 موافق فرمان باری تعالی است لمن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون و خواجہ حکیم
 ثنائی خوش گوید بیات گزینخواہی کہ دوست ماند دوست و آں طلب زو
 کہ طبع و طایع دوست و آستین گزینہی خواہی پُر و از صدف مشک جوے و آمو
 و ر یعنی ظاہر و باطن خود را در رضاے دوست دار بلکه کلیت خود بدوست
 سپار تا مابینت بر خیزد و معیت حاصل شود و چون معیت حاصل شد ثم الغرض
 و قيل المحبة المحبة التي تظهرها لصادق من الكاذب یعنی محبت محبتی است
 برائے پیدا کردن مرداں را از نامرداں یعنی اگر اس مرد مصیبت و ق است ہر آئینہ
 بر بالائے دوست و وفا خویش صبر کند و عمر دریں بسر برد و ذرہ از متابعت دوست
 تنجا و زن کند و بصدق محبت این در بگوید و بر خیر و مستقیم ماند ہر آئینہ از اں طرف
 ہم صدق محبتی پیدا آید و دم بمدم عشق بازیہاے نونو از عالم غیب شود کہ آنرا
 نہایت نباشد ایں ضعیف گوید بیت ہر زماں از در عشقت ذوقہا گیرم از
 آنکہ بکس سعادت ہر دے از غیب نونو حاصل است و بہر کہ خواہد کہ بدولت
 محبت برس تا جان و تن عزیز را بر رضاے دوست در بلانہد ہرگز بیداں سعادت
 نرسد بیت چوں شامہ ہزارہ تاتن نہی و ہرگز بسر زلف نگارے نرسی و چنانکہ
 سلطان المشایخ مے فرمود سہ کس بودند کہ ایشان را اتفاق زیارت خان
 کعبہ شد یکے پسر قاضی بلخ دوم پسر شیخ الاسلام بلخ سوم دیشی دیگر و یکصحبہ بنیاد
 خانہ کعبہ رواں شدند در شانے راہ بانڈیشہ چوں اول نظیر کعبہ افتد و آنوقت استجاب
 دعا ہر کسے چہ خواہد پسر قاضی بلخ قضا و پسر شیخ الاسلام شیخ الاسلامی در خاطر در گرفتند و
 درویش اندیشید کہ من محبت حق از حق خواہم چوں بکعبہ رسیدند و نظریات

بر کعبه فتاد هر سه کس حاجتی که با خود راست گرفته بودند بخواستند بتقدیر الله بپردازان
 سال هر دو سپران بشغل بپردازان خود رسیدند و در ویش مناجات کرد خداوند اما
 هر سه یکجا بزیارت خانه کعبه رفتیم و یکجا حاجت خواستیم ایشان هر دو بمقصود رسیدند
 حال خود نمیدادیم درین اثنا در ویش از زحمت آگاهی پیدا شد بعد از آن در ویش در خاطر
 گذرانید که خداوند اسن محبت تو خواستم و تو مرا زحمت دادی بعد از آن از ماتفتی شنید
 که این زحمت آغاز محبت است شیخ سعادی گوید بیت درین راه جاں بده
 یا ترک ما گیر + برین در سر نه یا غیر ما جوے + باز آیم بر سر حرف محبت و اگر این
 مدعی در دعوی محبت کاذب است همه مخالف دوست کند و از بلاے جفا
 او بگریزد و عمر بنفاق بگذراند و تصور کند که من محبم مقبول خواهم بود یک علامت
 شقاوت همین نبشته اند که مرد معصیت کند و امید دارد که مقبول خواهم بود و المحبته
 عدم النهم والغلت من القوم یعنی محبت عدم نوم است و غلت و انزوا
 از قوم یعنی محبت صادق را شب و روز یکسانست یعنی مدام در محبت محبوب
 بے قرار است خواهی سمری سقطی پیر شیخ جنید قدس سرهما الغنیز
 در نیمه خوش گوید شعر ماتی النهار و لانی اللیل لی فرح + فمأبالی اطال
 اللیل ام قصر + بلکه راز و نیاز و ذوق و گریه و دریافت درجات محبان
 و ترقی مشاهدات مشتاقان بیشتر تعلق بشب دارد که امید واپسین
 نعمتها باشد و ارا خواب و قرار چه کند امیر خسرو گوید بیت خواب چشم
 من بشد چشم تو بست خواب من + تاب نماند در تنم زلفت تو برد تاب من +
 چون کار محبت صادق درین مقام رسد باطن او مدام بمقرار و طاهر او
 آراسته بحسن اخلاق و بشاشت باشد و همین مقام حقیقت عزلت
 است زیرا چه عزلت چیست اعراض از خلق و شغل بحق و حقیقت عزلت
 چیست بوجود خلق مشغول بودن بحق این کار انبیا و اولیا است
 این ضعیف گوید بیت بر در دل شسته اینک پرده داری میکنم +

ما بجز سلطان حشمت کس نیاید اندرو و قیل المحبة طائر یلیتقط الاحبة القلوب
یعنی محبت مرغ نیست کہ فرو نہ برد مگر بردانہ دلاہا یعنی چوں محبت در سویدائے دل جاگے
گیرد قوت آں مرغ ہمہ مغز دل باشد ہر چہ کہ آن مرغ محبت بنوک اشتیاق مغز دل را
میکاود از آن چشمہائے مشاہدات مے کشاید و کمال و جمال محبوب و مبہم جلوہ
گری مے کند۔ ایں ضعیف گوید رباعی بخوبی در جہاں چوں تو دگر نیست * کہ اجمی
دیدہ کہ عشق تو تر نیست * عجب مرغ نیست آں لوطی عشقت * کہ قوت او بجز خون
جاگر نیست * قال علیہ السلام لو ان عبدین تحابا فی اللہ احدہما فی النار
والاخر فی الغرب یجمع اللہ بینہما یوم القیامۃ ویقول ہذا الذی کنت تحبۃ یعنی فرما
حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم بریں جملہ است اگر میان دو کس محبت باشد خاص
برائے حق تعالی و میان ایں محبوب کی در مشرق باشد و دوم در مغرب حق جل و علی کرم
خویش فردائے قیامت آمتا و صفا میان ایں دو دوست جمع کند تا ملاقات یکدیگر
مشرق گردند و فرماں شود کہ ایں ملاقات میان شما سبب محبت شما بود کہ برائے من
محبت کردہ بودید عرض میں ارد کاتب حروف بر آنجا کہ بس امیدوار فرمانہ است
کہ از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم صادر شدہ است چوں محبت مخلوق را ایں
ثمرہ است کہ فردائے قیامت یکجا جمع شوند و ایں محبت سبب شفاعت یکدیگر گرد
پس کسیکہ در راہ محبت حق جل و علی شروع کند و سالک ایں راہ گردد و وقہ بے صدق
دریں راہ نازک نہیاد ایں باشد کہ بمقصود صلی برسد و ایں محبت را ثمرہ است سلطان
المشاہد مے فرمود کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است المتحابون فی اللہ علی
عمود الحدیث مراد از ایں حدیث اینست کہ دوست دارندگان یکدیگر برائے
خدا و رسول صلی اللہ علیہ وسلم برستونے باشند از یا قوت سرخ بر سر آں ستون ہفتا
ہزار غرفہ باشد چوں ایشان بر اہل بہشت طالع شوند خوبی ایشان مر اہل بہشت را
ہیچناں روشن گرداند کہ بخورشید اہل دنیا را و اہل بہشت گویند ما را بہرید تا در
دوست دارندگان را یکدیگر برائے خدا بنگریم چوں اہل بہشت بر جمال ایشان

نظر کنند بہ بیندایشان جاہائے سبز پوشیدہ و بر آن نشستہ ہواۃ المتحابون
 فی اللہ المحب حرافان الحام من الروح والباء من البدن ای اخرج منهم
 یعنی محبت لا از حب گرفتہ اند و حب دو حرف است یکے مالکہ از روح گرفتہ اند
 دوم مالکہ از بدن گرفتہ اند یعنی دوستی از میان تن و جان برآمدہ است یعنی متن شد
 محبوب کند و فرمانہائے اور ابو فارس اند و بجاں و رآں اخلاص و زرد و بر مضمون
 ایں دو حرف ایں ضعیف گوید ابیات تن بنجست دادم و جاں بر سر آن کردہ ام
 و خود را از دواے دوست در ماں کردہ ام * از برائے آنکہ باشم زیر پایے
 دوستان * نفس کا فرکیش را اینک مسلمان کردہ ام * وقیل من احب اللہ
 لا یعرفہ الناس یعنی آنکہ محبت باری تعالی است اور اسکے شناسد و مصداق
 ایں از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مروست حکایت عن اللہ تعالی
 اولیائے تحت قباۃ یعنی اولیای مرا جہ من کسے شناسد
 ایں مرتبہ کمالیت اولیائے خداست چنانچہ خواجہ اولیس قرنی کہ از اجلۃ تابعین
 و سر قوم ایں طایفہ بود نقلست کہ درد نیا قدر و مرتبہ او مستور داشت و آخرت
 نیز مستور خواہد داشت چنانکہ خواجہ انبیا صلوات اللہ علیہ رہشت از گوشک
 خود بیرون آید بر طریقہ کہ گوے کسے لے طلبہ فرمان در رس کہ کراے طلبی گوید
 اولیس قرنی را آواز آید کہ چنانچہ درد در دنیا اورا ندیدی اینجا ہم نہ بینی گوید الہی
 او کجاست فرمان در رس فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر و از حضرت
 رسول صلی اللہ علیہ وسلم مروست کہ حق تعالی ہزار فرشتہ بیافریند بصورت او
 قرنی تا قرنی رضی اللہ عنہ میان ایشان در عرصات برآید و بہشت رود تا ہیج
 آفریدہ برو واقف نگردد و عرض میارود کاتب حروف بر آنجکہ کہ سلطان المشائخ
 رضی اللہ عنہ کہ بادشاہ معبان در گاہ الہی بود اگر چہ سچو آفتاب محبت او بر عالمیاں
 میداشت و ذات مبارک او کہ صورت محبت بود و بر جہانیاں ہویدا فامحق
 جل و علی عظمت و جلال او چنانچہ ماہو حقہ است از نظر کوتہ نظر اس در پردہ کرمست

داشتہ تا آنکہ ہر کسے بر اندازہ قابلیت خویش در رہ قدمے نہادند و شور و شعبدہ در
 او با سماء رسانیدند جمال و کمال آں بادشاہ کما ہود در نیافتند شیخ سعدی خوش
 گوید بیت درخت میوہ مقصود از اں بلند تر است کہ دست ہمت کوتاہ ما بیاں
 برسد این ضعیف گوید رباعی مرا حاجت از عشق تو رو کست بہ ہمہ میل دل
 جانب سو کست بہ ہمہ شور و غوغاے ایں عاشقاں بہ بگر و سراے سر کوے
 تست ہاتھ علیہ السلام ان اللہ یحب حفظ الوتر القدیم خواجہ انبیا صلی
 اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است بدستی کہ خدا تعالی دوست دارد محافظت
 دوستی قدیم را محبت است بر یکم را با تباہ ہواے نفسانی و بالقائے شیطانی
 در پرہیز و نجاب ماندہ است چنانکہ بر زبان دربار مبارک حضرت سلطان المشایخ
 گذشتہ است این بیت بیت آں نافہ کہ مے جستی ہم با تو در گلیم است بہ توازیہ
 گلایی بوے از اں نداری بہ چون محب آینہ دل را بسبقل محبت روشن گرداند ہر آئینہ
 محبت است از دیر پہ جہاں سر یوں آرد و جلوہ گری کند بیت از در دل
 بمنظر جہاں آئی بہ تماشاے بلع جانان آئی بہ و مرد بریں مرتبہ نرسد تا اورا
 کماے در راہ خدا تعالی حاصل نشود چنانکہ سلطان المشایخ قدس البدر
 مے فرمود تا بر کمال کسے جملہ اہل زمین و اہل آسمان گواہی نذہند آنکس ہرگز مستحق
 ولایت حق نشود و مے فرمود مردے محبت حق تعالی بسیار خواست جواب بیت
 کہ معاملہ تو بنویسند و پیش تو دارند و تو در آں نہ بینی اگر آں را پسندے شاید کہ از تو
 محبت کنی عرض میدارد کاتب حروف یعنی چوں درونہ ملوث تو یکد و رات بشمرت
 آلودہ است و رو تو بغبار ہوا پوشیدہ اینچنین سجا لایق مقام بادشاہاں نہ باشد
 این ضعیف گوید بیت خیالت در علم نبشتہ ہر دم غم نہ خواہم بہ چہ جاکست
 اے سلطاں دریں ویرانہ نبشتن بہ و رفع آفات مذکور التجا بحق تعالی
 کردن است ساعۃ فضاۃ بمشغولی باطن چنانکہ سلطان المشایخ میفرماید
 اگر کسے را در معادہ باشد دار و بخورد و موثر آید بخلاف آنکہ دار و بیرون

طلا کند پیدا است کہ از بیرون دروں چہ اثر کند بر این صلہ رویشاں مراقبہ
 دل کہ آنرا قلب گویند خاصہ محبان خاص و وظیفہ عاشقان است بر ہمہ عباد
 مقدم دارند مثلاً اگر کسی خواہد جنگلے خلع کند و بدست خود دریں کار دشوار و رکاب
 درخت بریدن مشغول گردد روز ہا بگذرد غرض حاصل نشود فاما اگر آتش ہمہ
 بیکبار در جنگل درزند بزودی بسوزد و مثال این مشغولی باطن است کہ آتش
 محبت مے افروزد و بر آں آتش جمیع اخلاق رزیلہ و ذمیمہ سوختہ مے شود
 و صفایا مے آید و شایان محبت حق مے گردد بیت تانسوزی بر نیاید
 بوسے عود و پختہ داند این سخن با خام نیست * قیل لیچی بن معاذ الرازی
 منی یصل العبد الی حلاوة الحب قال اذ کان لہ الجفاء سکراً و الفسق
 عللاً و الخن رطباً از لیچی معاذ الرازی رحمۃ اللہ علیہ پرسیدند بندہ بجلالت
 دوستی کے رسد گفت آں زماں کہ جفا برو بچو شکر گرداں بیت بر زبان
 مبارک حضرت سلطان المشایخ گذشتہ است بیت ہر کہ مارا یار نبود
 ایزد او را یار باد * و آنکہ مارا رنجہ دارد و آتش بسیار باد * ہر کہ او در راہ ما
 خارے ہند از دشمنی * ہر گلے کہ باغ عمرش بشکفتہ بخار باد * و فقر بچو
 عسل گردد یعنی نفع خود در آں بیند این ضعیف گوید نظم تا ترا فقر اختیار
 نیست * عشق را با تو بچکارے نیست * پیش معشوق باو شاہ صفت *
 جز ہمیں عاجزی و زاری نیست * و غم و اندوہ بچو خرم اگر دو یعنی قوت ہما
 باشد من بغمہاے تو ام زندہ و گر نہ در حال * مدہ باشم کہ نماند ز وجودم اثر
 قال الکمال کشلے ولہ رمدٌ ہلم ایہا الرجل حتی ادخل المیل فی عینک یزول
 رمدٌ و تبصر الخلق فقال کشلے یا کمال حتی ادخل المیل فی عینک فلیصر الی
 علی و لا تبصر الخلق الا الحق یعنی کمال مشبلی را در حالتیکہ او را در چشم بود گفت
 بیا اے مرد تا کمل در چشم تو کنم و در چشم تو دفع گردد و خلق را توانی
 وید شبل گفت بیا اے کمال کہ میل چشم تو کنم کہ گر گردی مخلوق را نہ بینی مگر کہ حق

قال رجل ليوست اني احبك قال ما اريد ان يحبني احد غير ربى فان
 احب الى يلقني في الحب وحب امرئ العزيز القالى في السجن يعنى مودے
 بہتر یوسف را علیہ السلام گفت من ترا دوست میدارم بہتر یوسف فرمود
 کہ من میخواہم کہ کسے مرادوست دارد جز پروردگار من زیرا چہ پدر من مرادوست
 گرفته بود دوستی پدر در چاہ انداخت وزن عزیز مصر مرادوست گرفت دوستی
 او سالہا مرادوست داشت را ئت رجل نام فی التلخ فسالته ما حالک قال من
 شغلہ حب اللہ لم یجد الحق البرد یعنی مودے را در میان برف خفہ دیدم ازو
 پرسیدم این چہ حال است کہ میان برف کہ در خوابی گفت ہر کہ را مشغول گرداند
 محبت حق تعالی تر برد و رواثر نکند چنانکہ سلطان المشایخ نے فرمود کہ خوام
 احمد معشوق در عین چلکہ سر از مقام خود بروں آمد در آبے رواں در رفت
 در چنان موضع تہلکہ قرار گرفت و نے گفت الہی من از بنجا بروں نیایم تا
 نگوئی کہ من کیستم آوازے شنید کہ تو آئی کہ فرداے قیامت چندیں کس
 از شفاعت تو از دوزخ خلاص خواہند یافت شیخ احمد گفت بریں بسندہ
 نگویم مراے باید کہ برانم من کیستم باز آوازے شنید کہ حکم کردیم کہ درویشاں و
 عارفان عاشقان ما باشند و تو معشوق ما باشی انگاہ خواجہ احمد از ان
 مقام ہیروں آمد در شہر ہر کس پیشے آمدے گفت السلام علیک یا احمد
 معشوق یکے از حاضران سوال کرد کہ او نماز نگذازدے فرمود آرسے اورا چوں
 بسیار گفتند کہ چہ نمازے نے گذاری گفت بگذارم ولی فاتحہ بخوانم گفتن این
 چہ نماز است کہ فاتحہ خوانی گفت فاتحہ بخوانم اما یا ایک نعید و یا ایک نستعید
 بخوانم باز گفتن اینہم بخوان القصہ بعد گفتگوے بسیار در نماز ایستادہ فاتحہ
 خواندن گرفت چوں دریں محل رسید یا ایک نعید و یا ایک نستعین از
 اعضائے اوزیر ہر موئے خوں رواں شد انگاہ روے سوئے حاضران
 کرد و گفت کہ من زن حایضم بر من نماز نیست بعدہ سلطان المشایخ

فرمود که بزرگے گفته است که از خواجہ احمد غزالی شنیدم کہ در قیامت ہمہ
صدیقان تمنا برند کہ کاشکے مانا کے سے بودم کہ روضہ خواجہ معشوق برآں پایے
مے نہادہ بودے قال الحکیم لا یجوز فی دور القلب ولا فی ترکیب الطبیائع
ولا فی القیاس ولا فی الوهم ولا فی الحسن ولا فی المکلن ولا فی الواجب
ان یکون محباً ولیس لمحبوبه الید میل ودد حکیمے فرمود کہ نہ انیست ترکیب
زیج دے ونہ در ترکیب طبیائع ونہ در قیاس ونہ در وهم ونہ در حسن ونہ در مکلن ونہ
در واجب کہ یکے را دوست داری و محبوب ترا میل سوے تو نہا شد شیخ
سعدی خوش گوید ہمیت آخر نہ دل بدل رود انصاف من مردہ بیچو نیست
من بوصل تو مشتاق و تو طول بہ ونیز گفته اند القلوب مع القلوب تتشاهد
و این سخن موافق سخنے است کہ از سلطان المشایخ سوال کردند کہ از
قلق و اضطراب محب محبوب را چہ روشن مے شود سلطان المشایخ
فرمود کہ ہم ازان اوست کہ مے کشد مصرع اے بے خیر من میروم او
مے کشد قلاب را ونیز سلطان المشایخ مے فرمود کہ بزرگے گفته
است در مبد و حال جمله ارواح یکے بودہ است بسبب تعدد اشخاص
مشعد و شدہ است للحب لا دخلک اللہ النار ما یفعل قال اطوف
فے طباق النار و قول هن اجزا من اجزاء یعنی در دوستی دوستان
خداے را عزوجل پر سید نارا گر خداے تعالی بقدرت کاملہ خود ترا در دوزخ
تو چہ کنی گفت در ہفت طبقہ دوزخ طواف کنم و این نارا در دہم کہ هن اجزاء
من اجزاء الحب ہمہ نوحی و شمل دمی کذلک فی الحب تحمیم و تحلیل
فباتت لیلی کان العین صومعہ و انسا نہارا ہک والد مع قذیل
یعنی دوستی تو حرام گردانید خواب بر سن و حلال گردانید خون ریختن من
تحمیم و تحلیل و شہوت دوستی اینیں باشد پس شب کرد دوست من
یعنی خیال و جمال دوست صومعہ او چشم من و مرد مکہ چشم من را بہا گفت

و آب چشم کہ میچکد قندیل آنصومعه بود لما مات لیلی دخل الجنون مقبرتها
 جعل یشم تراب قبر لیلی فقال شعر ارا اقع قبره عن مجبته قطب تراب لقبر
 دل علی القبر فاخذ من ذلک لتراب بکفه وشم وصال صحبته و مات فدفن عند قبر
 یعنی چوں لیلی نقل کرد مجنوں لیلی گویاں بہر سو درآمد و قبر لیلی طلبیدن گرفت
 و خاک ہر گورے یوے میگرد تا بلور لیلی رسید بہوے لیلی گویاں لیلی شناخت و
 بگریست و بیت مذکورے گفت و لیلی بزبان حال بدیں بیت جواب ادہ بیت اگر تو
 برگل گورم کز کنی روز و بہوے چوں بشناسی کہ ایں کدام گل است و بعدہ مجنوں
 قدس خاک از گویاں برکف دست خود نہاد بہوے کرد و جاں بداد و حضرت سلطان
 المشایخ مے فرمود کہ فرداے قیامت فرماں شود کہ حاضر آرنڈ آنہار کہ در دنیا و نحو
 محبت ما کردہ اند ہمہ را حاضر آرنڈ چوں حاضر شوند فرماں آید کہ ہر کہ محبت ما کم از محبت
 لیلی مجنوں و زنیہ است او را در عصا تعذیر کنند و مے فرمود چوں مجنوں
 را خبر رسانیدند کہ لیلی مر و مجنوں گفت غرامت بر من است چرا کہے را دوست
 دارم کہ او ہمیر یعنی معتبر محبت باری تعالی است کہ دایم و قائم است بیتے مناسب
 بر زبان مبارک گہر بار شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین گذشتہ است و آن بیت
 اینست ہمیت رو دل بکسے دہ کہ نمیرد تا تو از درد فراق او نگرے بارے
 اذا احب الله عبدا لم یضرب ذنبه یعنی ہر زماں کہ دوست دارد خدا یتعالی
 بندہ را مضرت نکند آن بندہ را گناہ او و حضرت سلطان المشایخ میفرمود
 چندیں مرداں بودہ اند کہ در بدایت حال کار ہاے ناشایستہ میکردند عنایت
 ازلی درآمد و ایشاں را از اں کار ہاے ناشایستہ باز آورد و بعدہ
 ایں بیت بر زبان مبارک را ندہ بیت تا زان خودی مکر و کرد در ماہ
 یا چاکر خویش باش یا چاکر ما چنانکہ مالک دنیا خواست کہ آں
 جواں را کہ ہمایہ او بود دعائے بد گفت مگر ویرا رنجانیہ
 بود ہاتھے آواز داد یا مالک اتدع علی الفتی فان هذا الفتی من

اولیائی یعنی اے مالک دعاے ممکن میں جو اں رازیراچہ بدستی کہ میں جو اں
 لکے از دوستان من است مالک مخیر گشت و شرمندہ شد بامدادیرخواست و بر
 در او آمد گفت کجا آمدہ گفت بمعذرت آمدہ ام چوں جو اں نیز شب چیزے دیدہ
 بود بودل ع اہل خانہ خود درون خانہ رفت و بیرون آمد و گفت من از میان
 شما و شہر شما میروم و رو بہ صحرانہا بعد مدتے او را در خانہ کعبہ دید طواف میکرد
 و اثر اولیایے حق بر جہہ او میتافت عرض میدار و کاتب حروف برا نخل کہ میں
 جو اں در حالے کہ پیش ازین بود البتہ چاشنی از عشق و محبت و جہلت و محبوس
 بود ہماں چاشنی باعث سعادت او گشت و از برکت آن محبت گذشتہا
 ہیج مضرت نکرد باز ایم بر سر حرف ذکر محبت مولانا حسام الدین ملتانی خلیفہ
 حضرت سلطان المشایخ بارے میفرمود کہ از خداے تعالیٰ باندازہ حل
 خود چیزے بے باید خواست محبت باری تعالیٰ از احوال است کسے کہ
 در مقام مقامات مستقیم نباشد او را محبت خواستن از باری تعالیٰ مسخیل است
 چوں میں سخن مبارک سلطان المشایخ رسید فرمود بچنین نیست
 بلکہ ہمہ وقت از خداے عز و جل محبت حضرت حق بے باید خواست و میں دعا
 بسیار باید خواند اللهم انی اسالک حبک و حب من یحبک و العمل الذی
 تادئی الی حبک اللهم اجعل حبک احب الی من تقس و اہلی و مالے
 من المساء البارد للعطشان یعنی یا بار خدا یا بد بدستی کہ سوال
 مے کنم ترا دوستی و ترا دوستی کسے را کہ دوست میدار و آنکس
 ترا و سوال مے کنم علی را کہ ہر ساند آن عمل بسوے دوستی
 تو اے بار خدا یا بگرداں دوستی خود را و دوست ترا از ذرات
 من و از خویشان من و از مال من و از آب بار دینے
 سرد کہ دوست تراست مر تشنگان را میں دعا
 از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم

مروست در ملفوظات شیخ الاسلام شیخ معین الدین سجری بنشته دیده ام
از شبلی پرسیدند محبت غالب است یا شوق گفت که محبت زیر اچه شوق از
محبت متولد می شود نکته در بیان اشتیاق و شوق سلطان المشایخ
قدس المدرسه العزیزه فرمود من اشتاق الی الله اشتاق الیه کل شیء و من فرغ
حق تعالی وحی کرد و او دین غیره علیه السلام را که اے داؤد و بگو مر جو انان بنی اسرائیل
را چرا مشغول گردانیده اید نفسهای خویش را بغیر من و من مشتاق شما ام این چه جفا
است و شیخ ابوالقاسم قیشری می نویسد هرگاه که آتش اشتیاق در درون مشتاق
شعله زند از روشنائی آن نور آنچه در میان آسمان و زمین است منور گردد و دلی
که بنور الهی منور شد مشتاق آنحضرت گشت او را بر حمله ملک و ملکوت جلوه دهند و در
کونین ندانند که این قوم که دلباشی ایشان بنور اشتیاق ما منور است و مشتاقا
حضرت ما اند شمارا گواه گرفتیم که من مشتاق تراز ایشانم سوئی ایشان قال
و احدا من الاولیاء ما من شئ عند الرحمن اعلی منزله من
الشوق و الشوق المحمود و بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ بنشته دیده
ام و المی من عشره انوار نور الروح و نور العقل و نور المعرفة و نور العلم و نور البهین و نور
التوفیق و نور البصر و نور النجی و نور المحبه و نور الشوق شعر شوقی الی و جنات و بهک
سیدی و شوق المریض الی الباب العافی و شوق من سوئی روئی تست
چنانکه شوق بیمار سوئی صحت نفس نکته در بیان عشق حضرت سلطان المشایخ
قدس المدرسه العزیزه فرمود و العشق آخر درجات المحبه و المحبه اول درجات
العشق و من فرمود که عشق از عشقه گرفته اند و این عشقه گیاه است که در باغها روید
و بد رخت بر رود اول پنج خویش در زمین سخت کن پس شاخها برآرد و بد رخت پدید
آید چنین می رود تا جمله درخت را فرا گیرد و چنانش در شکنجه کشد که نمی در میان رگهای
درخت نماند برباد می که بواسطه آب و هوای آن بدها درخت میرسد تا راج
میکنند تا آنگاه که درخت خشک می شود و بیت تالرج خوب رو می در ملک جان

در آمد آں دل که بود و قتی گوی نبود مارا و مے فرمود چوں عشق در آدمی پیید
ازو مے جدا نشود تا انسانیت را باطل نکن چنانکه عشقه بر درخت پیید درخت را
خشک کند عشق بر آدمی هماں کن که عشقه بر درخت قال واحد من الاولیاء
شعر عشق و تجلد و صبر و سکوت + ما اطفئنا المراد و العریفوت + قالوا ائتت قلت
لا یکنی + قالوا فتموت هكذا قلت اموت + بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ
بن شہ دیدہ ام قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم العشق من غیر یری ربہ کفارة الذنوب
یعنی عشق کہ جز عشق باری تعالی است کفارت از گناہان عاشق بیچارہ
است اے عزیز ازین حدیث بس امید و ایست بقلم مبارک حضرت سلطان
المشایخ بن شہ دیدہ ام چوں عشق مخلوقے کفارت از گناہان عاشق میگرد
تو اں دانست کہ عشق آنحضرت چه عمل کند تا بتواند ایں در بگوید اگر چه گفته اند
کہ عشق آمد فی بود نہ اموختنی فاما جبر و اجتهاد و جہد باید کرد شیخ سعدی گوید
بیت جیف بود مردن بے عاشقی + تا نفس داری نفس بگوش + تا مستوجب
دعای گردید کہ آں متضمن بیتے است کہ بر زبان سلطان المشایخ گذشتہ است
بیت اینست بیت بر روی زمین بہر کجا بر نایست + عاشق باد کہ عشق
خوش سودائے است + خاکپایے عاشقان را سرمہ جہاں بین خود سازید
خواجہ حکیم شنائی خوش گوید بیت پنج خج اے عاشقان خوش رفتار + خہ خہ
اے عارفان شیر نیکار + در جہاں شاہے و ما غافل + در قح جرعه و ما ہشیار
پس ازین دست ما و دامن دوست + بعد ازین گوش ما و حلقہ یار + دست
در دامن عاشق صادق بزن چنانکہ حضرت سلطان المشایخ درین معنی
مے فرمود بیت فتراک یکے ز عاشقان گیر + پس تیغ بر آورد و چنانکیر + و نیز ایں
بیت بر زبان مبارک میراند و مے فرمود کہ گفتہ شیخ ابو سعید البواخیر است
سے با عاشقان نشین و غم عاشقی گزین + باہر کہ نیست عاشق کم کن از ویر
تا مگر ہوئے از گلستان عشق ایشان گل دل شما بیچارگان را بشگفتند امیر خسرو

ترک اند خوش گوید بیت صبا نسیم تو آورد و تازہ شد دل خسر و دل
چنین نشگفته است بیج باد صبار ابد و قصت حضرت رسالت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم بازینب بنت حجبش کہ در روح الارواح مے نوید و نظر
آورد کہ حضرت عزت جل و جلالہ در باب عاشقان چہ کر مہا فرمودہ است
و چہ ترغیب ہا نمودہ اللہم ارزقنا حلاوۃ الحب فی محبت اللہ
و نلسیہ و حبیبہ و ادلیائہ و این قصہ بریں جملہ است کہ پیش حضرت
رسالت صلی اللہ علیہ وسلم در شب معراج دنیاے غدار برزور
آراستہ مے گفت اگر سید عالم بآنظر کند عیب ما ہمہ ہنر گرد و زہر ما
ہمہ شکر گرد و رسول علیہ السلام جواب داد ایٹھا الدنیا الدین
یعنی اے دنیاے فرومایہ این چہ طمع خام است امشب فردوس
اعلی یارے آن ندارد کہ گرد سرائے پردہ عزت ما گرد و اے درویش
عجب سیرست در شب معراج زینت ملک و ملکوت در پیش دیدہ او در آورد
التفات نکرد چوں بدر زید آمد شورے پیدا آمد قول کلبی رحمۃ اللہ علیہ برینجملہ است
کہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم در خانہ زید از برائے دیدن او
آمد نظر مبارک رسول علیہ السلام بر زینب بنت حجبش افتاد کہ منکوچ
زید بود و در آنحالت زینب ایستادہ بود و رسول علیہ السلام را خوش آمد
و این سخن بگفت سبحان اللہ مقلب القلوب چوں این سخن زینب شنید
بنشست بعدہ زید در خانہ آمد این حکایت پیش زید گفت زید دریافت و بحد
رسول رب العالمین صلی اللہ علیہ وسلم آمد و گفت مرا فرمان دہ تا زینب
را طلاق دہم زیرا چہ او متکبر است و مرا بزبان انچہ میخواد ہدے گوید رسول
علیہ السلام فرمود آمسک علیک زوجی و در خاطر مبارک رسول علیہ السلام
غیر این جواب بود بر خود چیزے پوشیدہ کہ در حق تعالی آنرا پیدا ساخت
و دریں قولہا است اول آنکہ رسول علیہ السلام اول این سخن نہا

داشت از زید بسبب آنکہ چون زید طلاق بگوید اورا من خواہم خواہست پس
ظاہر کردن چہ حاجت است و قول دیگر آنکہ حضرت عزت جل جلالہ حضرت
رسالت راصلی السد علیہ سلم دادہ بود کہ زینب بنت جحش از زنان تو خواہ
بود و پیش از آنکہ زینب را بخواد از زبان مردمان ترسید فرمان آمد واللہ
أحق ان تشاء چون زید زینب را طلاق گفت رسول علیہ السلام
زید را بخواند و فرمود کہ برو زینب را بیا زیرا چہ خداے تعالیٰ مرا خبر دادہ
است کہ ما بتزوج زینب را بتو دادیم زید در خانہ آمد و در نزد زینب
گفت تو کیستی زید گفت منم زینب گفت تو مرا طلاق گفتہ از من چہ
می طلبی زید گفت مرا بر تو رسول علیہ السلام فرستادہ است زینب
گفت مرحبا بر رسول آمد صلی السد علیہ سلم بعد از آن زینب سجدہ شکر
بجا آورد و قل فتادہ رحمۃ اللہ علیہ این است کہ زینب تا آخر عمر بر ہنر
پیغمبر فخر کردے و گفتہ کہ شمار اید راں شما بزنی دادہ اندا ما مرا حق تعالیٰ زہنی
دادہ است اما خلاصہ این سخن آنست کہ سید کونین بدرخانہ زید آمد و آں
نظر افتاد و آں نظر اول بود و مرد بنظر اول مواخذ نیست ولیکن بر آں نظر
اول خرمن اصطبار بر باد شد نہا آماے محمد نظرے کہ از تو بغیہ یا افتادہ ما
قادر بودیم کہ آں نظر و آں خطرہ نہاحت سرایردہ دل و دیدہ تو بر داریم و لیکن
ما را در آں رازے و لطیفہ ایست و آں لطیفہ اینست کہ دل مغلساں شکستگان
خوش کردیم کہ محمد علیہ السلام با وجود جلالت و منصب سالت و قوت نبوت
دل نگاہ داشتن نتوانست مشتے خاک بیچارہ کے تواند کہ دل و دیدہ نگاہ دارد چنانکہ
شیخ سعدی گوید قطعہ نظر بر نیکو اں رسے است معہودہ نہایں بدعت من آں
بعالم حدیث عشق اگر گوئی گناہ است ہ گناہ اول زحوا بود و آدم ہ اگر دعوی
کنی پرہیزکاری ہ مسلم دارست واللہ اعلم ہ و اگر گوئی کہ سبیل خاطر نیست ہ من ایں
دعویٰ نمیدارم مسلم ہ و کاتب حروف از مسافر عزیزے سماع دارد کہ دیوانہ بود

د تہریر اگر خوب صورتی دیدے بایستادے ویک نظر تیز دروے دیدے و بروے
 و فیرب او نظر کردے بعدہ بگریستے و گذشتے بیت این چه نظریو دکہ خوم ریخت
 وین چه نمک بود کہ رشیم بخت و باز ہماں عاشق صادق گوید بیت سرشک
 یار کہ در میرسد از عالم غیب و بردل ریش عزیزاں نکلے مے پاشد و باز ہماں
 صاحب دل گوید قطعہ در تو اسے خواجہ اگر صبر و شکیبائی ہست و درمن اینست
 کہ صبرم زینکورو یاں نیست و اسے کہ مطبوع بہ بینی و تامل نکنی و گر ترا قوت آں
 ہست مرا اسکاں نیست و سلطان المشایخ مے فرمود بعضے مے گویند مارا
 نظر در صنع خداست نہ آنکہ حسن مصنوع معشوق ماست براں نظر مے کم و عراقی
 و امام شیع بہاؤ الدین زکریا گفتے کہ مارا در صنع او نظر است شیخ سعدی گوید
 بیت مرد باریک نظر در بلخ و مور کند و آں تامل کہ در زلف و بنا گوش کنی چہل
 این کارا نیست کہ عشق ورع را بنوشد آں نظر ہیچ نباشد مادام کہ ورع برخاست عشق را
 اعتبار است و مے فرمود ہر کہ صحبت کو دکاں ماند ازین راہ بماند و دیگر آنکہ ہر کہ ازین
 راہ افتاد از صحبت زناں افتاد و مے فرمود درویش باید کہ از درد لذت گیرد و این
 اندازہ لیست مارا گر ز جنتے مے شود جملہ جہان و جملہ چیز فراموش مے شود و بعدہ
 فرمود لیس بصادق فی دعواہ من لم یکن ذوی ضرباں مولاہ کاتب حروف
 در سالہ امام ابو القاسم قیشری رحمۃ اللہ علیہ دیدہ است کہ ابو سعید خراز رحمۃ
 اللہ علیہ ابلیس را در خواب دید و گفت بیا ابلیس گفت من چہ کار دارم باشما
 کہ شما دور کردہ اید از نفس خویش چیز را کہ من بدان خدا عکم ابو سعید خراز گفت
 کہ آں چیست ابلیس گفت دنیا این جواب گفت و پشت گردانی و رواں شد
 بعدہ سرپس کرد و جانب من دید و گفت جزیک لطیفہ کہ مراد شما است ابو سعید
 گفت آں لطیفہ چیست گفت صحبت احداث و نیز مے نویسید کہ صعب ترین
 آفات درین طریق صحبت احداث است و ہر کہ مبتلا شد بچیزے ازین او
 باجماع مشکل بنده باشد کہ خداے تعالیٰ اورا خوار گردانیدہ است و مینویسد

کہ فتح موصلی رحمۃ اللہ علیہ گفت گفتہ است کہ من انتہی شوق شیخ آدم کہ ایشاں ابدال
 بودند بوقت وداع ہر ہمہ گفتند کہ بہر ہمیز از صحبت احداث ہر کہ ویریں باب اتفاقا
 مے کند آنرا حالت فسق و عشق اشارت مے کند کہ ایں بلائے روح است و آن
 مضرت نئے کند و ویریں باب شواہد و حکایات مشایخ مے آرد و بہتر است
 کہ برہنات و آفات ایشاں سر کنند امام قیشری مے نویسد کہ اک نظر شرک
 است خواجہ شنائی گوید بیات

شاہد بیچ بیچ را چہ کنی چہ کنی یاد خوبی خواباں + شاہاں زمانہ خورد و بزرگ گر چہ از چشم عالم افروز زند آن نگارے کہ سوئے او نگری	اے کم از بیچ بیچ را چہ کنی عمر خود ہرزہ نکور و دیاں + چشم را گو سفند دل را گرگ از مژہ دل بر بند و جاں سوزند او دولت برداز تو در دبری
--	--

پس واجب است بر سالک کہ حذر کند از نجاست احداث شیخ سعدی
 خوش گوید بیت خدنگ غمرہ خواباں خطانے افتد + اگر چہ طایفہ زہرا سیر کند +
 عرض میدارد کہ کاتب حروف بر آنجملہ کہ معشوق مے باید کہ باو شاہ باشد و عاشق
 گدائے بادشاہ ہمت اگر چہ میان بادشاہان و گدایان مناسبت نیست خمیر
 گوید بیت بتم سلطان ملک حسن و ماد سلک درویشاں + دلا دامن فراہم
 کن کجا ما و کجا ایشاں + قائما عاشق در پنہاں نظر نے کن چنانکہ شیخ سعدی
 گوید بیت سعدی نہ حریف غم او بود و لیکن + بار ستم دستاں بزم نہ کہ ستمند
 مناسب اینغنی سلطان المشایخ مے فرمود کہ من از شیخ بدرالدین
 غزنوی قدس السرہ العزیز شنیدہ ام کہ او مے گفت پدر من از مریدان پیش
 قدم شیخ محمد اجل شیرازی بود رحمۃ اللہ علیہ اندو شنیدم کہ مے گفت شیخ
 بایزید بسطامی قدس السرہ العزیز در سفر حج برابر خود چہل یار رواں کردہ
 بود اگر آبے غرقابی پیش آمدے بر روئے آب یا نہادندے و بگذاشتندے

در خاطر ادگدشت کہ از یاران خواجہ محمد اجل یکے منم چوں ایمنی مرا میسر
 نیست کہ بروے آب تو انم گدشت و دیگران را ہم نخواہد یاد شیخ مانقصا
 است و یا مارا قابلیت آن نیست تا روزے آنچه بر خاطر ادگدشتہ بود پیش
 خواجہ محمد اجل عرض دشت خواجہ جواب داد کہ یاران شیخ بایزید قدس
 سر سترہ العزیز یک سوارہ کراستے بودند و یاران ماشاہان ہمت اندازیں
 اشارت اورا حقیقت شاہان ہمت معلوم نشد تا در حضرت دہلی آمد روئے
 در تذکیر قاضی حمید الدین ناگوری رحمۃ اللہ علیہ حاضر شد و خود را در حجاب
 ستون مسجد از قاضی حمید الدین پنہاں داشت کاغذے بنشتہ بدست
 قاضی رسانید کہ شاہان ہمت کیانہ چوں قاضی این کاغذ بخواند بردست
 گرفت پذیر من در خاطر گذرانید این ریش سیاہ من در زیر پایے تست شاہان
 ہمت کیانہ بجز خطرہ او قاضی از بالاے منبر گفت این ریش سفید من ہمہ در
 زیر قدم تست شاہان ہمت کسانکہ در گلخن تاباں باشند و سودائے عشق بادشاہان
 در سرایشاں باشد این ضعیف گوید ہمیت شاہان ہمت اندہمہ دوستان ماہ اندر
 خرابہ ساکن مالک جہاں بدست و در روح الارواحے نویسد کہ بادشاہ زادہ
 در غایت صباحت و در نہایت لطافت و ملاحظت کہ در عصر خویش من
 مذاشت بہیت گوئے ملاحظت ربوہ زلف تو در دلبری و زیب اگر
 ملک حسن زیرنگیں آوری و لالہ رخ و نوش لب و خوب خط و
 مشک خال و سر و قد راستین عشوہ دہ دلبری و این بادشاہ
 زادہ در سواری و چالاکی و شکالی بے نظیر زمانہ بود قطع
 تو بدیں شوخی و چالاکی و شکالی و ناز و تبیین غمزہ ولدوز و شکارے اندازہ
 قصد جاں کردہ و دل دوختہ و دیں بردہ و گشتہ تاراج ز تو جملہ مسلمانان
 باز و این بادشاہ زادہ چنانکہ رسم شاہزادگان باشد گاہ گاہے باختر
 در میدان رفتے و گوئے دل عاشقان را در خم چوگان زلف خود آوردے

الغرض درویشے عارنے را نظر بر جمال جہاں آرا سے آں بادشاہ زادہ افتاد
 دل از دست داد چنانکہ نظم اے متقی گراہل دلی دیدہ مابدوز و کیناں بدل
 ربودن مردم مقید ماند یا بر قعے کچشم تامل فرو گذار یا بدل بنہ کہ پردہ زکارت
 برا فکند و ہر روز آں درویش جانبا ز بر سر میاں گوے بازے دلربای خود
 بایستادے و بر آں آشوب لہا نظر کر دے شیخ سعدی گوید قطعہ نظرے مباح
 کردہ زہرا چوں معطل و دل عارفاں بردند و قرار ہو شمنداں و مگر انگہ دو
 چشمش ہمہ عمر بستہ باشد و بوسع خلاص یابد ز فریب چشم بنداں و چوں باد
 زادہ در گوے باختن درآمدے از غایت لطافت و شکالی او بے ہوش
 شدے چوں بہوش آمدے دعا کر دے و ایں بیت خواندے بیت گوئے بر تن
 زخم از چوگاں خورد و ایں فدا سے دل شدہ بر جاں خورد و شیخ سعدی گوید
 بیت در حلقہ صولجان زلفش و بیچارہ دلم فدا چوں گوشت و می سوزد و بچینا
 نکو خواہ مے میر و بچیناں دعا گوشت و خون دل عاشقان مسکیں و در گردن و
 دیدہ بلا جواست و چوں حکایت عشق آں درویش فاش گشت بگوش خاص عام
 رسید و آفتاب عشق را کہ بر دلہاے سوختگاں و عارفاں میتا بد پردہ صبر پوشید
 نتوانست چنانکہ امیر خسرو ترک السد گوید سہ نخبہ عقلم را پیچید و بروں شد
 دل و اے صبر ہمیں بودہ است بازوے توانائی و محرمان بادشاہ زادہ
 حکایت درویش بخدمت اور سانیہ نند و بادشاہ زادہ ہم کرد و بکوشمہ اعماض فرمود
 روز دوم از محرمات پرسید کہ آں درویش را منجے شناسم مرا بنمائید کہ آں از سر جاں
 خاستہ کیست با ہمچو منے دست در میاں دارد گفتنر مسکینے است کہ نو عاشقان
 بر جبین او میتا بد چوں شاہ زادہ بر سر میاں رود آں درویش را بنمایم الغرض
 بادشاہ زادہ نمینے و خاطر گرفت و خود را بسیار و کلاہ خسروانی بر سر نہاد و کمر سلطنت در میاں
 بست بیتے بر زبان مبارک شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الشرع والین گذشتہ است سنا
 انمینی است بیت قبائش را شدم بندہ کہ چوں بکشت از شنید و بچشم کمز بندم کہ چون بر بر خیزد

<p>بر فرق آفتاب ندیم کلاہ را فاسق ہزار بار بگوید گناہ را براں بندے کس بستی با عاز ترا زید کہ داد حسن دادے فدائے آن کمر جانہاے مرداں بگرد اگر دل چپہ چوں مار فتادہ در میان خاک راہست سمت نازنین باد پیماے</p>	<p>من سرور اقبانہ شنیدم کہ کمر بست گر صورتے چنین بقیامت بر آوردند قبارا باز پوشیدی بصد ناز کلاہ نازنین بر سر خدادی بدو راں کلاہ دہاست گرداں خیال جدی بچا پیچت اے یار دو دیدہ منتظر دارم براحت مگر وقتے نہد بر دیدہ ما پائے</p>
---	---

ماہو المقصود بادشاہزادہ بقصد شکار جان آں درویش سوئے میدان
 دلربائی رواں شد چوں بر سر میدان رسید از ہر مہر ہائے درگوئے بختن
 در روز ہائے دیگرے کردے در آں روز بیشتر کردن گرفت در اثناے ایں
 حال محو مان خود را گفت کہ آں درویش کیست اجل او بر سر رسیدہ است
 گفتند آنکہ در میان نظار گیان جواں زور روئے و زندہ پوشے نزار گشتہ و گشت
 حسرت بدندان تفکر گرفته استادہ متحیر است بادشاہزادہ شکار خود دریافت
 و از ایں جانب تغافل کرد خدمت امیر خسرو گوید بیت تغافل کردنت بے
 فتنہ نیست فریبے مرغ باشد خواب صیاد بد بعدہ بزخم چو کاں گوے بجانب او
 انداخت چنانکہ گوے پیش او آمد و اقبال بادشاہزادہ چالاک بیک تک
 اسپ نزدیک گوے رسید و بکشمہ جان تاں کہ داشت جانب آں درویش
 اشارت کرد کہ ایں گوے بہن دہ آں درویش جانبا ز گوے از زمین برگرفت
 و بتعظیم پیش بادشاہزادہ داشت شاہزادہ گوے از کف درویش بیاں دید بیضا
 و ساعد سیمیں بستہ فی الحال ایں درویش کہ گوے جاں در میدان انداختہ بود
 بجانب او دادے بسیم ساعدت جانا بجز کالاے جاغم را تو سیم از استیں برکش
 من از تن بر کشم کالا چوں شاہزادہ دید کہ درویش جاں بجانب او داد از سمنہ

فردا آمد سر مبارک اک عاشق درویش صادق کہ بادشاہ دین است در کنار
 گرفت چنانچہ عزیزے گوید ہمیت جز تو دریں زمانہ فلک باہر اچشم * ہرگز ندیدہ
 است کہ درویش بادشاہ * آب در دیدہ کرد و بر غریبی او تا سفا خور و بعدہ
 گفت ایں شہید عشق را کہ بادشاہ دین است در حطیرہ آبا و اجداد من کہ
 بادشاہان دنیا بودہ اند دفن کنند تا از برکت او ہمہ اُمزیدہ شوند عرض میداد کہ
 حروف برینجملہ مے باید کہ عاشق تا بتواند اسرار معشوق کہ موز و اشارت در میان
 آمدہ باشد انہا نکلند و قتے دار و تاشایان اسرار گرد و دالان محبت معشوق باشند
 اگرچہ در عشق انہی میسر نخواہد شد شیخ سعدی گوید رباعی گر بگویم کہ مرا با تو مگر
 کارے نیست * در و دیوار گواہی بدہ کارے هست * عشق سعدی نہ حدیث
 است کہ پنہاں ماند * داستانے است کہ بہر سر باز اے هست * فاما مرتبہ
 کمال عشق آنست کہ حضرت سلطان المشایخ فرمودہ است کہ حوصلہ
 وسیعہ در عشق مے باید تا اسرار دوست را شاید و نیز حضرت رسالت صلی اللہ
 علیہ وسلم فرمودہ است مَنْ عَشَقَّ وَعَفَّ وَكَلَّمَ مَاتَ فَقَدْ مَاتَ شَهِيدًا یعنی
 کسی کہ فریفتہ شد و پرہیزگاری کرد و پوشیدہ زینتگی را و مرد پس تحقیق مرد شہید در جہ
 کمالان و مرتبہ و اصلاں اینست خواجہ فرید عطار گوید * گرمی وصلش چو
 دریا در کشد * مست لای عقل مشو مخمور باش * کنج وحدت گیر چوں عطر ریشت *
 بس پہنچ در شو و مستور باش * مانکہ ترے از اسرار دوست بیرون دادہ است
 از سر جان خود ساختہ است حکایت عین القضاۃ ہمدانی راجلی خاص
 واقع شد در آن حالت مناجات کرد کہ آرزو دارم کہ مرا بسوزند و توبہ بینی * من
 خس را کہ بسوزند بگویت غم نیست * غم نیست کہ پیش در تو در و کند * تا او را
 بخلل اعتقاد منسوب کرد و خواجہ احمد غزالی اورا گفت در اعتقاد چیزے ہیں
 تا رہا شوی گفت من این روز بدعا خواستہ ام و در آل ایام عین القضاہ
 قدس سدرہ العزیز بیست و پنج سالہ بود چوں اورا زندہ و آتش انداختند

در عین سوختن کہ ہے بگرد با او گفتند نہ تو نے گفتی کہ بدعا خواستہ ام گفت آہ من ازاں
 نیست کہ مے سوزم بلکہ ازاں است کہ زود میسوزم این ضعیف گوید غم از سوز
 تنم نیست ازاں مے سوزم کہ من سوختہ پیش تورواں مے سوزم سوختن نبود
 اں گوئند کہ ساکن سوزی تا بہ پیش رخ تو شعلہ زناں مے سوزم قاما انچنین
 ہم گویند کہ بعد از آنکہ عین القضاات را سوختند در مقام اوحہ بیروں آمد دہ کردہ
 بیت مسکین دلم کہ حقہ راز نہان تست ترسم کہ باز در کف نامحرم افتد
 الغرض اں حقہ یکشاد ندایں رباعی بنشتہ بیروں آمد رباعی مامرگ شہید
 ز خدا خواستہ ایم از حق دوستہ چیز کم بہا خواستہ ایم گریار ہماں کند کہ ما خواستہ
 ایم ما آتش و کفت و بوریہ خواستہ ایم اور ہم بوریہ پیچیدہ و نفت انداختند
 و آتش در زدند و قاضی حمید الدین ناگوری فرامید رباعی ابجی عشقت چو میا
 موختم پیرہن محنت و غم و ختم حاصل عشق این سکہ سخن پیش نیست سوختم
 و سوختم و سوختم و در روح الارواح مے نویسید چوں منصور حلاج را بکشتند شہلی
 گفت من اں شب پیش حق تعالی مناجات کردم تا سحر گاہ سر سجدہ نہادم
 و گفتم خدایا این بندہ بود ازاں تو مومن و موحد و معتقد از اعداد اولیا چہ
 بلا بود کہ پاوے کردی بخواب در شدم ندائے حضرت غرت بسج من رسید کہ
 هذ ا عبد من عبادنا اطلعناہ علی سب من اسرارنا فافشاہ فانزلنا بہ
 ما تو علی یعنی این بندہ ایست از بندہ ہائے من خبر دار کردیم من اورا بہتر
 از اسرار خود پس ظاہر کرد اں سر را پس نازل کردیم ما بر وانچہ مے بینی تو بیت
 اگر زبان تو را زدا رستی تیغ را با سرت چکا رستی قاما درین معنی کہ خواجہ
 منصور را کہ پیش آمد بر زبان مبارک شیخ شیوخ العالم این رباعی بارہا
 گذشتہ رباعی از نور جلال مرد مطلق خیزد و از شوق خدا نگر چہ
 رونق خیزد این خاطر مرداں چہ عجایب بحرے است
 چوں موج زندہ ہمہ انا الحق خیزد حضرت سلطان المشائخ

مے فرمود صلوٰۃ العاشقین چہار رکعت نماز آمدہ است در ہر رکعت
بعد فاتحہ این ذکر است در رکعت اول یا اللہ صد بار و در رکعت دوم یا
رحمن صد بار و در رکعت سوم یا رحیم صد بار و در رکعت چہارم یا ودود
صد بار و مے فرمود نماز درود بچو نماز تسبیح است بجائے تسبیح صلوٰۃ گوید
اں نماز برائے برآمدن حاجات ہم آمدہ است و حضرت سلطان
المشاہد مے فرمود کہ قاضی حمید الدین کہ پیشواے عاشقان
خدا بود در مولفات خود آوردہ است کہ ہر گرا حاجت دینی و دنیاوی
پیش آید غسل تازہ کند و دو رکعت نماز بگذارد و بگوید الہی بحرمت اں
ساعت کہ خواجہ احمد نہاوندی آشتی کردے ایں حاجت من رواں
گرداں اگر اں حاجت اور وانشود فرداے قیامت چنگل او درد اسن
من باشد و او آچنناں بود کہ بادشاہ عراق شیخ ابوالاحد اسحاق را اول
برسالت فرستادہ و ملک نہاوند بر دست عورت ترسا بچہ آفت دین ویشا
افتادہ بود و اساس ملکہاری بر خود بچو مرداں نہادہ خواجہ شنائی خوش

گوید بیت زنگیان زلف و چو تاب ہند	چندیاں نقش خود بر آب دہند
حلقہ زلف او مہما گوے	نقش سوداے او مہویا جوے
قد او درد و دیدہ دل جوی	بچو سرور و انست بر لب جوی
عاشق از دست اں لب خنداں	سر انگشت ماندہ دردنداں

چوں ابوالاحد اسحاق در نہاوند رسید اں ملکہ در صفہ ناز پردہ بر بستہ بود
شیخ را بطلبید چوں شنید کہ از اہل صلاح است فرمود تا پردہ از میاں بر
شیخ سعدی گوید بیت روے کشادہ اے صنم طاقت خلق مے بری چوں
پس پردہ میشود پردہ صبر میری چوں خواجہ در مجلس آمد نظر خواجہ بر چال
و لہرب اں مایہ حسن و آشوب دین و دنیا افتاد بیت اے بسا فارت
دین کردہ نیک نام چہست چشیم شوخ تو کہ از مستی خود بیخہ بست

عقل خواجہ از پاسے درآمد دل از دست رفت ایس ضعیف گوید بیعت عقلش
 ز دست رفت ہما نجان نشسته ماندہ اک شیخ باکراست و اس صاحب نفس و چوں
 قصہ معلوم شد گفت ترا با ما راست نیاید تو دین مسلمانی داری اگر خواہی کہ با ما
 آشتی کنی در کلیہ یاد آر و ناقوس بقانون ترسایاں بزن بیعت روزے
 بکلیہ پاسے رویم بینی و ناقوس بینی و بیوسی دستم و شیخ ہچناں کرد از دین
 اسلام برگشت و زنا رکھ بر میاں بست و در دین معشوق درآمد بیعت مجنون
 عشق را در کرام و زحالت است و کاسلام دین نیلی دیگر ضلالت است شیخ را ایشا
 بہمت قبول مصاہرت مبعاد بستند مریدانے کہ برابر شیخ بودند در عالم تحیر و انکار
 افتاد شیخ ہمین گفت بیعت کہ ہمہ دین عاشقاں دارید و بعد ازین پیش بیت نماز
 کنید و بدیں یک حرکت کہ شیخ کرد ہمہ یکبارگی ترک شیخ دادند و آئیہ فرار بر خواندند
 شیخ سعدی گوید بیعت منکر حال عارفان ہر سماع شود و زمرہ بیار خوش تا
 بردند ناخوشاں و مریدے خوب اعتقاد در صحبت شیخ بماند از و پرسیدند کہ چہ دیدی
 کہ برابر مریدان دیگر زرقتی گفت من خود ایس پیر را در نظر پیر او دیدہ بودم کہ ایس نظر بے
 اثر ماند و عاقبتش بخیر گردانید کہ پیراں را اثرناست و شجرہ قبول ایشاں را اثرناست انظر
 چوں موعده عقد رسید آن مرید شایستہ حضرت رسالت راصلی الصمد علیہ وسلم در خواب دید
 کہ مے فرماید کہ من آمدم تا ابو اسحاق را با خدا آشتی دہم چوں از خواب بیدار شد
 مے بیند کہ ابو اسحاق جامد ترسایاں دور کرده است و لباس آشنایاں پوشیدہ
 و عہدایاں از مستزادہ کردہ و انابت آورده و الحمد للہ علی ذلک عارفے خوش گوید
 قطعہ گر توئی یار مرا من نغم یار دگر و گوشہ گیرم و در گوشہ ہم کار دگر و نقش زیبائے
 تو آورده مرا بر در تو و فارغم کرد ز نقش در و دیوار دگر و حکایتے کہ از حضرت
 سلطان المصلح کردہ اند مناسب اینغی است کہ وقتے درویشے بود او را لفظ
 دختر بادشاہے افتاد و دختر بادشاہ را نیز باوے میلے شد زیرا کہ در عشق درویشی
 بود و شاہی منظور نیست چنانکہ میان ہر دو معاشقہ شد دختر کس را بر اک درویش

۴۷۹ فرستاد و گفت تو مرد درویشی ترا با من مواصلت دشوار ہے نماید اما یک طریق
ہست اگر آں بکنی بر تو توانم رسید طریق آنست کہ تو خود را مرد متعبد سازی و سجد
لازم گیری و در طاعت و عبادت مشغول شوی تا ذکر تو شایع شود من از پدر
اجازت طلبم و دیدن تو بپایم آں درویش بر حکم فرمان معشوق بچنین کرد مسجدے
لازم گرفت و بطاعت و عبادت حق مشغول شد چون ذوق طاعت دریافت
بکلی دل در حق بست و چون ذکر او در افواہ افتاد دختر بادشاہ از پدر اجازت طلبید
و بزیارت او آمد درویش ہماں و جمال ہماں انا آں دختر در بیچ حرکتے و میلے
نزدیک گفت آخر سن ترا ایں جیلہ آموختہ ام اکنون چہ باشد کہ التفات بمانگی بچند
ازین بابت بیش گفت آں درویش نگفت تو کیستی من ترا نشناسم بچیناں اعراض کرو چوں
حضرت سلطان المشایخ بریں حرف رسید چشم پر آب کرد و فرمود کہ آں ذوق
در یافت باخیرے چہ الفت گیرد این ضعیف گوید بعلیت کسبکہ روے تو بیند
حدیث کل نکتہ ہکسیکہ مست تو باشد حدیث ثل نکتہ ہ و حضرت سلطان
المشایخ مے فرمود کہ خواجہ عبد اللہ مبارک قدس اللہ سرہ العزیز در ایام جوانی
باز نے عشق داشت و زیر دیوار آمدہ از اوّل شب تا وقت سحر بایکد گیر حکایت
مے کردند تا بانگ نماز بامداد شد عبد اللہ چناں دانست کہ بکربانگ نماز خفتن است
چوں نیکو نگاہ کرد صبح دیدہ بود نظم مؤذن حمی علی گویان من از بہر تہ در خون
نمازے اینچنین آلودہ معنی ہم روا باشد چہ دریں میاں ہاتفے آواز کرد کہ اے
عبد اللہ در عشق ز نے از اوّل شب تا آخر بیدار بودہ سچ شبے از برائے
حق چنیں کردہ چوں ایں سخن بشنید تا نب شد و بکلی حق مشغول گشت و در
انوار المجالس خواجہ محمد بنیرہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
اللہ سرہ العزیز ہما ملفوظات حضرت سلطان المشایخ نبشتہ است و نقل از
حضرت سلطان المشایخ کردہ کہ در بد اوّل پسر شحنے بود جمال بالکمال
داشت ہر گاہ کہ او از خانہ بیرون آمدے چندیں خلق متبلاے او بودندے

من نیز در آن ایام نظرے داشتم حق تعالی اور چنان جمالے دادہ بود کہ ہر کہ او
 دیدے بر جاسے نمائے و خواستے از و بگذرد یک روز از خانہ خود بیرون آمد
 تا بہ بنیم با او ملاقات نشد گفتم تا او از خانہ خود بیرون آید باز خواہم آمد باز گشتم
 در خانہ آمد ہم بپیرا گشتم باز بعزم ملاقات بطرف خانہ محبوب رواں شد ہم سیدم
 بنافتم باز در خاطر افتاد او از خانہ بیرون آید من از خانہ خود باز خواہم آمد باز گشتم
 بیتاب شدم میان خانہ و خانہ محبوب چہاریا پنج کر وہ بود بار سیدم نیز بعزم
 ملاقات و کے بیرون آمد باز ملاقات نشد از خانہ او باز گشتم در خانہ آمد
 قریب بیست کر وہ و چیزے در رفتن و آمدن شد از بے قوتی خواب گرفت
 و نزدیک غروب در خواب شدم چوں بیدار شدم بہ بخود گونہ کستم و جامہ ہ
 بدریدم از اینجا است کہ گفتہ اند کہ بعد از نماز دیگر خواب نبایک کرد بعدہ والدہ علیہا
 الرحمۃ مرا گرد آورد و جامہ پوشانید و مرا از غایت محبت آں جواں کیفیتے
 شد روز دیگر در راہے مے گذشتم ناگاہ رایچہ در دماغ آمد معطر شدم
 اندیشیدم نزدیک ایں محل سوختن عود نبود بعد از اندیشہ بسیار یاد
 آمد کہ ایں آں کوچہ بود کہ من و آں محبوب یکجا ایستادہ حکایت با
 یکدیگر گفتہ بودیم ایں رایچہ نشان وصال او بود الغرض مدتے
 شیفہ و فریفتہ وے بودم خلق بسیار دنبال او رفتے و من نیز بود
 بیت کس نیست نہانے نظرے با تو ندارد و من نیز بر آنم کہ ہمہ خلق
 بر آئند و یک روز مرا گفت یا فلاں چندین خلق مرا زحمت میدہند و
 لیکن ہر وقت کہ ہست من از آں تو ام از ایں سخن فرحت و محبت من
 زیادہ شد کاتب حروف از والد خود سید مبارک محمد علوی کرمانی سماع
 دارد کہ دانشمندے بود در غیاث پور کہ او را مولانا سیمینی خطاط گفتند
 خطے داشت کہ خوش نویساں از لطافت خط او در رشک بودند و عطا
 کہ دبیر فلک است سر خط او نہا و ندے ابیات عطا ردے کہ دبیرے

فلک ہمیکو میدہ بہ پیش خط تو گشتہ است عاجز و لمجا بہ از خون دو چشم خویش ہر دم
نقش خط تو بدل نویسم و عثمان کاتب حروف و خوش خطان دیگر شاگرد او بودند
و او مرید سلطان المشایخ بود و آں مولانا کنیز کے داشت کہ بالو میل خاطر بود
ناگاہ بسبب مولانا کنیزک را بفروخت بعد فروختن عشق کنیزک را منکیر او شد
بر خصم کنیزک رفت و از بہائے کہ فروختہ بود با ضغاف آں طلبید چون خصم ہوا
کا لادید امتناع آورد چنانچہ شیخ سعدی گوید
یوسف خود نے فروشم
تو قلب سیاہ خود نگہ دار بہ قیمت کنیزک یکے بدہ کشید خصم رضا غیب داد
آخر الامر تحقیق شد کہ خصم کنیزک یکے از بندگان معتقد سلطان المشایخ
است چون اینے مولانا را روشن شد دانست کہ این درد را دوا سے
پیدا گشت مولانا با وجود معلوم کردن دوا سے درد خود از غلبہ سلطان
عشق در دل خود دعوی کرد کہ روانا باشد در راہ محبت دوست را بسیم سیاہ
بفروشم الغرض با سبیلای شوق محبوب و زور آوردن اشتیاق وصال
یا مولانا از اقرار صبر و شکیبائی از یاد آمد و از حائے بجائے مبدل
گردید کہ خواب و خور از مولانا گرفت و گریہ و نالہ مستولی شد و کار بدیوانگی
کشید بہیت رو سے مپوش اے قمر خانگی تا نکشد عقل بدیوانگی بہ آخر
مولانا را بیا دآمد کہ دوا سے در دما جناب مرشد بر حق سنست مولانا
گریہ کنناں و جامہ دراں پیش حضرت سلطان المشایخ آمد و کیفیت
خود ظاہر ساخت سلطان المشایخ فرمود ہر وقت کہ خصم کنیزک برین
بیاید تو ہم بیائی مولانا بدیں اثنارت معتکف آستانہ سلطان المشایخ شد
بہیت رقیب گفت برین چہ میکنی شرب
اگر نصیحت دل سے کنم کہ عشق مبارز
چہ میکنم دل گم گشتہ باز سے جویم
سیاہی تن زنگی باب سے شویم
تا روزے خصم کنیزک را بخد مت سلطان المشایخ سعادت
پسے بوس حاصل شد مولانا نیز درآمد و سر بر زمین نہاد

حضرت سلطان المشایخ فرمود مولانا سر بر کن ایسا است کہ خاطر توجیح کرد و
 خصم کنیزک دریافت سلطان المشایخ روئے مبارک خود بجانب خصم کنیزک
 کرد و حکایت فرمود کہ مردے بود کنیزک داشت آن مرد را با آن کنیزک محبتے
 بود کنیزک را بسبب فروخت بعد فروختن عشق غالب آمد آن مرد بر شتر علی کنیزک
 رفت ہر چند عجز زاری کرد قیمت میفرود میسر نشد چوں دوست برد دست نیا
 جامہ پارہ کرد و روئے سیاہ کرد و خاک بر سر انداخت در بازار درآمد و این سخن
 نے گفت کہ اے مسلماناں سزاے آنکس بہتر ازین کہ دوست را بسیم فروشد
 چہ باشد ہمینکہ این حکایت سلطان المشایخ تمام کرد خصم کنیزک را روئے
 بر زین آورد و گفت من صدقہ حضرت سلطان المشایخ آن کنیزک
 را بدین مولانا بخشیدم سلطان المشایخ خوش شد و در باب خصم کنیزک دعا
 ہائے خیر کرد و خصم کنیزک را بمولانا ارزانی داشت و مولانا بمقصود رسید الحمد
 علی ذلک ثلثتہ در بیان ولولہ عشق حضرت سلطان المشایخ کہ در باطن
 این ضعیف است اگرچہ این دعوی بس بزرگ است مثل گفتہ اندلقمہ پیلان و
 حوصلہ کنجشکان گنجی ما العصفور فلحمہ وما البق فشحمہ یعنی چہ قدر کنجشک پس
 گوشتمہ او چہ تیرہ چہ چیز است پشہ پس چربی او چہ خواہد بود ہمیت لاف و فات
 میزنم در قدم سگان تو چہ خاک چرانے شوم خاک بریں و فاعے من چہ حق علم
 و علام است کہ چہ در سماع و چہ در غیر سماع در خاطر مے گذرد کہ از سوز عشق آتش
 در خان و مان ننگ و ناموس زخم شیش سعدی گوید فرماید ہمیت روزے
 بدرائیم من ازین جامہ ناموس چہ ہر جا کہ بتے چوں تو بہ بنیم سپرستم چہ اے خواہ
 بگذارم سر و سامان را و آتش زخم خان مان را و راہ حوائے بگیرم و شورے بر آدم ہمیت
 چند پنہان غم عشق تو خورم طاقت نیست چہ وقت آں شد کہ بروں ایم و صد
 شور کنیم چہ داشت و طاقت صبر بودم بشکیبائی چوں کار بجان آمد زین پس
 من و رسوائی چہ و سر در بیانان عشق ہم قطعہ صید بیابان عشق خوش بخور تو چہ

سرتواند کشید پائے زرنجیر او و خواہم از آسیب عشق روئے بعالم نهم و عرصہ عالم
گرفت حسن جہاں گیر او و بیاباں لایزال چشم شورا نگیز خود دریا گردانم بیعت
خوشا آب و چشم من ہمہ روئے زمیں گیر و نہاید کرد غیرے دامن آن
نازنین گیر و و دریا را از آہ سینہ بیاباں خشک گردانم امیر خسرو گوید بیعت
دریا ز آہ سینہ من خشک شد چنانکہ ہرگز بچشم خویش نہ بیند کسے نے و چون
ازیں باز آیم زنجیر سگان سلطان المشایخ در سر بنرم امیر خسرو گوید
س زنجیر سگان در خود بر سر من بند و کنوں سر این نیست کہ دستار
بہ بندم و بقیہ عمر غریز کہ مایہ عاشقاں است بے مزاجم دریا د آنحضرت بگذریم
بیعت عمر بہمان است انچہ کنم یا دروئے تو و جانم نہانست انچہ نهم
زیر پایے تو و عمر گذشتہ را بواسطہ محبت آنحضرت باز آرم کیست کہ کرو
انچہ رفت از عمر بازاں مہم امروز کار حل تست مگر نفس آخر بر یاد آنحضرت
روم اگر جنازہ سعدی بگوئی دوست بر نہ و زہے حیات نکو و زہے مکا
سعادت مکتہ در بیان حقیقت عشق

دلبر جاں رباے عشق آمد عشق با سر بریدہ گوید راز خیر و نبہاے عشق را قامت عشق گویند نہاں سخن است آب آتش فروز عشق آمد عقل مردے است خواجگی آنو خط خاک لہو و بازی ماست نیت در عشق خطہ موجود عشق مقصود کارے باشد عشق را رہنما ورہ نبود	سر بر رہنماے عشق آمد زانکہ دانند کہ سر بود غماز کہ بوقت است گفت قد قامت عشق پوشندہ برہنہ تن است آتش آب سود عشق آمد عشق دروئے است بادشاہی نو عالم پاک پاکبازے ماست عاشقاں را چکار با مقصود عشق را خود نگارے باشد در نقش سر و کلہ نبود
--	---

	عشق با عقل نام تمام بود *
عشق با کفر و دین کدام بود *	
پیش آنکس کہ عشق بہرہ اوست	
کفر و دین ہر دو بندہ رہ اوست	
ہرچہ در کائنات جزو و کل اند *	
در رہ عشق طاقت ہائے بلند *	
ہرچہ از نور دور گردون است *	
از سر ضرب عشق بیرون است	
عشق بر تر عقل و د جان است	
لی مع المد وقت مردان است *	
کاں ملاقات وصل یزدانی است *	
<p>آن نشینندہ تخت آدم را باز عشقش بجا کداں آورد *</p> <p>چوں رہ عشق رفت سلطان شد عقل بگذار کو ہم از خانہ است</p> <p>شعلہ عشق لا اوبالی داں بالغ عشق کم کسے یابی *</p> <p>زانکہ شیون شہد لب دانہ دل و جانش بجملہ بریائے</p> <p>عاشقی باش تا میری پیش تو بر آئی کہ چوں بری دستار</p> <p>ورذائی تو این مرا بدو جو</p>	<p>دل خریدار نیست جستم غز علمش سوے جہاں آورد</p> <p>چوں رہ خلد رفت عریاں شد گرچہ جانت ز عقل فزانہ است</p> <p>قدم عقل نقد خالی داں *</p> <p>بالغ عقل را بے یابی عشق را جاں بوالعجب دانہ</p> <p>ہر کجی عشق چہرہ بنماید چوں تری ہی ز مردن خویش</p> <p>عاشقاں سر نہت بر سردار صفت عاشقاں ز من بشنو</p>
نکلتہ در بیان ترغیب و معذرت بیدرداں	

<p>خداوند اجود و آشنائی بعشق خود دلم معبور گرداں بزلف و خال خواباں داده پیوند بروای جان بکار عشق میکوش اگر خواهی حیات جاودانی شهید عشق را مرده نگویند دریں عالم ز ایجاد تو مقصود و گرنه من کیائے آن که جاں را بعشق زلف شاں گردم پیوناک توای زاهد ز عشق خو برویاں شدی غافل ز درد و درد نوشاں کرشمه کردن خواباں نظر کن بکنج سجده منشیں گرفتار ز مانع صنع حق را در نظر آر + کمال زاهدان از عشقبار نیست صلوة عاشقان از دیده بگذار نظر کردن بخوبان مذہب است کہ من بارے ز مذہب برنگردم بہ لعل و غریب خو برویاں + بزاری مے کنم زان لب گدائی ترا گر عقل هست اے مرد ہشیار کہ فردا ذوق لب ہرگز نہ نیابی</p>	<p>نمیرا غم چراغے روشنائی ز نور دوستی پر نور گرداں دل عشاق را لطف خداوند ز جام عشق خوں ما دم نوش براہ عشق میرا مے توانی + براہ عشق جسز زندہ نگویند رضاے حق تعالی دوستی بود دہم از دیدہ و دل نیکواں را کنم دل را ز غم با چاک در چاک مشو منکر مرو لا حول گویاں گدا محروم شد از حسن سلطان بعشق شکل شاں جاں و خطرات بکار خود پرستی نیک ہوشیار حیوۃ بے نظر را هیچ شمار نشان عافیت در جاں گدازی نماز زاهدان را خشک انگار مرا از ہر دو عالم این تمناست اگر گردم ازین مذہب نہ مردم بر غیبت مے کنم اینک دل و جاں توای زاهد و زمینگی کجائی + ہمیں جاگیر ذوقے از لب یار اگر چہ جنت الفردوس یابی</p>
--	---

نکتہ در بیان رویت باری تعالیٰ و تقدس حضرت سلطان المشائخ قس لہ
 سرہ العزیز مے فرمود مولانا فخر الدین زراوی رحمۃ اللہ علیہ کتابست خمسین
 نام از اربعین موجز تر بعضی سخنان او را آوردم کہ در بعضی کتب اس را اثبات کردہ
 است و در بعضی کتب دیگر نفی و ابطال نمودہ یکے از انہا این سخن است
 و گفتہ اند کہ اثبات رویت باری تعالیٰ و تقدس بدلیل عقلی مقصور نیست و
 انچہ ابو منصور را تئیدی در کتاب خود آورده است و رویت بدلیل عقلی اثبات
 کردہ است درست نیست دلیل ابو منصور را تئیدی رحمۃ اللہ علیہ بریں نمط
 است کہ جسم مرئی است و حرکت او ہم مرئی است پس رویت صفتی است مشترک
 میان جسم و حرکت علت جو از رویت ہم مشترک باشد منقول انچہ مشترک است میان
 جسم و حرکت وجود است با حدوث و حدوث نے شاید زیرا چہ او عبارت است
 از وجود سابق بعدم و عدم نہ علت مے شاید و نہ جز علت پس وجود متعین شد
 از ہر علت جو از رویت و حق تعالیٰ وجود ہست پس درست شد کہ حق تعالیٰ
 مرئی باشد اعتراض مولانا فخر الدین زراوی رحمۃ اللہ علیہ نیست کہ مخلوقیت
 ہم مشترک است میان جسم و حرکت ازیں لازم مے آید کہ وسے مخلوق باشد
 بعین این نکتہ و این اعتراض بغایت محکم است این را جوابے نکتہ اند بعدہ
 فرمودہ اند کہ اہل سنت و جماعت و بریں مسئلہ چنین تاویل کردہ اند کہ حق تعالیٰ
 گفتہ است فان استقر مکانہ فسوف ترائی یعنی پس اگر ثابت شود جابے او پس ترائی
 است کہ یہ بینی رویت معلق با استقرار جبل است و استقرار جبل ممکن و معلق بمکن
 من حیث ہو ممکن باشد بریں دلیل ہم اعتراض کردہ است انہم لطیف است و محکم
 و بیان اینست کہ جو از رویت کہ معلق بشرط استقرار جبل است کہ ام استقرار
 در حال استقرار جبل یا در حال تحویل جبل اگر در حال استقرار پس ما ہوا بشرط تحقق
 باشد و المعلق بالتحقیق تحقق و تحقیق فی الحال نیست و اگر در حال تحویل جبل استقرار
 جبل در حال تحویل متنع پس دانستم کہ این نکتہ حقیقت ضعیف است قاضی محی الدین

کاشانی رحمۃ اللہ علیہ از سلطان المشایخ سوال کرد کہ در قصہ مہتر موسیٰ علیہ السلام بعد از سوال رویت وجواب لن ترانی قرآن چہیں خبر میدہد فلما تجلی بر الجبل جعہ دگا و خمر موسیٰ صعا یعنی پس ہر گاہ روشن گردانید پروردگار موسیٰ مرکوہ را گردانیدن کوہ را پارہ پارہ و افتاد موسیٰ بے ہوش کوہ خدائے را دیدیانیہ فرمودند ظاہر آیت دلالت مے کن کہ دیدہ باشد و انچہ مفسران تفسیر نوشتہ اند تجلی نور ربہ تجلی ملکوت ربہ عدول است از ظاہر بے ضرورتی چہ اتفاق اہل سنت و جماعت است بر جواز رویت فی الجملہ لان کن الباری سبحانہ و تعالیٰ مرئیا للنفس و لغیرہ من صفات الکمال واللہ جل جلالہ موصوف یجمع صفات الکمال اگر گویند بلیل معلوم شدہ است کہ در دنیا بچکس رویت نیست زیرا چہ قولے کہ بدل رویت حق تعالیٰ را احتمال تواں کرد و دنیا کسے نشان نداد جواب گویم این حکم در جنس انس آمدہ است ازین لازم نیامد کہ جبل را نباشد شاید کہ در آن قوت نہند و او را سمع و بصر عقل و ہند تا بہ بیند و بعد از دیدن باقی نمازد و طاقت احتمال بقاش نباشد از ہیبت پارہ پارہ گرد و مہتر موسیٰ علیہ السلام اندازہ کار روشن کرد و از سوالے کہ میگرد باز گشت حضرت سلطان المشایخ مے فرمود کہ انیکہ رویت حق جل و علی را منکر اند بارے بر چہ وجہ میزنند و مردم کہ خوش اند بامید و عہہ فردا خوش اند و حلاوت رویت ہر کسے را بر اندازہ شوق انگس باشد تا شوق نباشد چہ ذوق ولذت یا بد بعضے ازینجا اشتاق میروند و بعضے را ہمانجا شوقے پیدا شو تا ذوقے بیاہند فاما این کراست دیگر است کہ ازینجا اشتاق میروند حضرت سلطان المشایخ مے فرمود مرا مشکل بود کہ انیکہ از دنیا میروند پیش از آنکہ بہشت رسد ایشان را رویت خواہد بود یا نہ تا شبے رئیس نام خادم شیخ نجیب الدین متوکل را در خواب دیدم و اینمعنی از و در خواب پرسیدم جواب گفت از کجا و استبعادی قوی نمود از دیدن این خواب مشکل من زیادہ تر شد

تا شبے عورتے تریا نام کہ او را خواہر زاده خوانده بود بعد از نقل اورا
در خواب دیدم ہمیں معنی از سوال کردم گفت آرسے بعضے مردان
مے بینند و من نیز دوبار دیدہ ام اورا پرسیدم کہ از کدام عمل این دولت
یافتی گفت چند ناں من از مخدومان خود مے یافتم ہر روز از ناں یکتا
ناں بدرویشاں میدادم حضرت سلطان المشائخ مے فرمود درویشے
بود سر در خرقة میگردہ ساعت و برے آورد و این سخن مے گفت عجب
است کہ موسیٰ علیہ السلام با کمال نبوت اورا دیدار پست شد و طاقت نہا
کہ اورا بہ بیند پس ہر گز انما ید او بیند حضرت سلطان المشائخ مے فرمود
امام احمد حنبل رحمۃ اللہ ہزار بار حضرت عزت را در خواب دید بعد از ازاں
پرسید بندہ بدیں دولت بکدام عمل رسد فرماں آمد بتلاوت قرآن باز
عرضداشت کرد تلاوتے کہ با فہم معانی باشد یا غیراں فرماں آمد بہر شکل
کہ بخواند مے فرمود شاہ شجاع کرمانی قدس السمرہ العزیز چہل سال
شب نخفت یک شب حضرت عزت را در خواب دید بعدہ ہر جا کہ رفتے جامہ
خواب برابر خود بردے تا نچہد بامیدانکہ این دولت را یا ز در خواب
بیند تا انگاہ کہ آوازے شنید کہ این دولت ثمرہ آں بیدار یہا بود
مے فرمود در قوت القلوب آوردہ است کہ شیخ الاسلام علی موفقی
قدس السمرہ العزیز گفتہ است در خواب دیدم کہ بہ بہشت رفتہ ام چوں
پیشتر شدم در حظیرہ قدس رسیدم مردے را دیدم در سہر اوقات عرش کشاؤ
و نظر بر حضرت عزت داشت پلک بہم نیزد پرسیدم کہ این مرد کیست گفت
خواجہ معروف کہ خدا را نہ از خوف و زخ پرستیدہ است و نہ بامید بہشت
بل حُبَّ اللہ شَقُّ قَائِلِی الْقَائِدِ یعنی برائے دوستی خدا و شوق دیدار او پرستیدہ
است بار تعالیٰ عز اسمہ دیدار خود او را مباح گردانیدہ است تا روز قیامت
و حضرت سلطان المشائخ پرسیدند کہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ

شب معراج حضرت عزت را دید فرمودند دریں سخن بسیار است اما منہج
مختار آنست کہ در رویت شب معراج تحقیق نیست سایل اولہ زیادہ کردو
گفت ابوودرہ گفتہ است حضرت رسالت را صلے اللہ علیہ وسلم پسند
ہل رَأَيْتَ رَبَّكَ نَوْرًا قَالَ إِنِّي أَزَاهُ یعنی آیا دیدی پروردگار خود را گفت
پیغمبر بدستی کہ من دیدم او را فرمودند احادیث دیگر برخلاف این آمدہ پس
رویت شب معراج تحقیق نباشد حضرت سلطان المشایخ فرمود کہ حضرت
امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ از فرزند ان حضرت مرتضیٰ علی علیہ السلام
و کرم اللہ وجہہ است یک شعبہ خرقہ حضرت امیر المومنین مرتضیٰ علی علیہ السلام
از آنجانب میرود و وقتے کسے پیدا شد کہ خداے را بہین بنمای گفت میدانی تو کہ
قوم موسیٰ علیہ السلام دیدار خواستند عذاب آمد قَالُوا اَلَا نَا اللّٰهُ جَعَلْتُمْ فَاِخْذَ لَهُمْ
الصَّاعِقَةَ و موسیٰ علیہ السلام دیدار خواست جواب کن ترا فی شنیہ جبرگستاخی
میکنی گفت آن عہد موسیٰ بود اما این دولت عہد حضرت محمد است صلی اللہ
علیہ وسلم کمترین جا کران او بازید بود و گفت لَیْسَ فِیْ جَبَّتِیْ سِوٰی اللّٰهِ و
ہمچنین چند نظیر دیگر آورد اما غلاماں را فرمود کہ او را بگیرند و در آب غرق
کنند او را در آب انداختند و غوطہ مے دادند او فریاد میکرد یا ابن رسول اللہ
الغیاث الغیاث او ہچناں مے فرمود کہ در آب غوطہ دہند تا گفت الہی
الغیاث در حال گفت اسے غلاماں ترک او گیرید چوں او را بگذاشتند بیاید
و سرور پیش حضرت امام جعفر صادق علیہ السلام بر خاک نہاد و گفت متنا
دیدم فرمود چگونه دیدی گفت از تو فریاد خواستم نہ سیدی گفتم کنوں
فریاد از خدا تعالی خواہم در حال روزنے از درون سینہ من پیدا شد
و رونگہیستم ہر چہ میخواستم معاینہ کردم زہے سوال آنمرد وزہے جواب امام
جعفر صادق رضی اللہ عنہ کہ بکمال عقل او را چہ طریق جواب داد و مے
فرمود صیغہ حرم ہتر موسیٰ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بود پیش موسیٰ علیہ السلام

۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

آمد و گفت آرزو دارم کہ جمال تو بہ بنیم موسیٰ علیہ السلام فرمود نتوانی دیدہ چندانکہ مانع
 مے شدہ صیغور باز نے ایستادہ ضرورت برقعہ برداشت اسیر خسرو خوش گوید ہیبت
 بردن آرزو روں دیوانہ گرداں ہوشیاراں لہو لیکن خسرو دیوانہ را دیوانہ تر
 گرداں چوں صیغور انظر بر آں جمال انداخت نابینا شد سگہ کرت و پرواستے
 ہفتاد کرت برقعہ دور میکرد و صیغور نابینا مے شد و بدعا مے ہنرموسی چشم
 باز مے یافت دریں میاں ہفتے آواز دادا مے موسیٰ محبت از حایضہ آموز کہ
 چندین کرت نابینا شد و باز دیدار بخواد و تو میکبارگی اِنِّیْ ثَبْتُ اِلَیْکَ یعنی تحقیق
 کہ توبہ کردم من بسوئے تو مے گوی مہتموس علیہ السلام را بدیں سخن حیرتے
 بیفزود و حضرت سلطان المشایخ بخط مبارک خود در ظلم آورده است چوں
 اہل بہشت جمع شوند بہشتیاں آرزو مے بقا مے پروردگار ذوالجلال لایزال
 گفتند در دار الضیافت جمع آیند ابرے سفید گرد بر گردایشاں برآید و کوشکھا مے
 آں ابر مرصع بہ در و جواہر بس مٹکل مشک باریدن گیرد چنانکہ ہوا مے بہشت
 ہمہ کافور و مشک گرد دس حضرت ذوالجلال جمال خود نمای بہشتاد ہزار سال در
 لذت رویت بماند یوم تَقُوْهُمُ النَّاسُ لِرَاسِ الْعَالَمِیْنَ یعنی روزیکہ قائم شوند مردم
 نزدیک پروردگار عالمیاں و در تفسیر حقایق آورده است چوں ایستادہ بماند خطبا
 آید کہ در دنیا امتثال او امر و نواہی شرع نمودہ آید شستہ جمال ذوالجلال مارا
 مشاہدہ کنید از برائے رعایت ادب ننشینند حق سبحانہ تعالیٰ فرشتہا پیا آرد
 نمکیہ کنند بر آن فرشتہا و حضرت عزت را بہ بینند چوں مُتے بگذرد آرزو مے لقا
 پدراں و مادران کنند حضرت عزت ہمہ را جمع کند چنانچہ در روز جمعہ خلق جمع شوند
 یکدیگر را بینند بعد ازاں فرماں صادر شود کہ دیگر چہ آرزو دارید ہر آرزو کہ باشد
 یا بید و لکم فیہا ما لیشتہیہ الانفس وتلدی الاعین وانتم فیہا خالون اللہم
 ارزقنا لقاءک بکرمک یعنی و خاص شمار است اے مومنناں چیزیکہ بخواد
 نفسہا مے شما و لذت یا بند چشماں و شما یاں در آں بہشت ہمیشہ باشید

اسے بارخدا یا روزی گرداں مرادیدار خود بکرم خود شیخ خوش گوید ۵ شادی
 بروزگار گدایان گوی اوست ۶ برخاک رہنشته برامید رویت اند ۷ احسین
 شاعر بخدمت حضرت سلطان المشائخ عرضداشت کرد کہ نعمت رویت کہ مومن
 را وعده است فردا خواہ بود بعد از حصول آن از نعمت ما دیگر چہ بیند بر لفظ
 مبارک را ند کہ سخت کوتاہ نظری باشد کہ بعد از آن بچیرے دیگر نظر کنند درین محل
 باز عرضداشت کرد کہ شیخ سعدی گفته است ۵ افسوس بر آن دیدہ کہ رو
 تو ندیدہ است ۶ یادیدہ کہ بعد از تو بروئے نگزیدہ است ۷ حضرت سلطان
 المشائخ این بیت را استحسان کرد و فرمود کہ نیکو گفته است کاتب حروف در این
 حضرت شیخ الاسلام معین الدین بنجری قدس السمرہ الغزیز نشسته دیدہ است
 کہ سیکے از بزرگان طریقت کہ از اہل عشق بود در مناجات مے گفت الہی اگر تو
 ز من ہفتاد سال را حساب خواہی من از تو ہفتاد ہزار سال را حساب خواہم
 زانکہ امروز ہفتاد ہزار سال است کہ ندا و است بر یکم گفتہ و جملہ را در شور آورد
 پاے کو فتن گرفت و گفت اینجملہ شور ما کہ در زمین و آسمان است از شوق
 است است ہمینکہ آن بزرگ این سخن گفت ندا آمد کہ جواب شنو روز شمار
 ہفت اندام ترا ذرہ ذرہ گردانم و بہر ذرہ دیدار نمایم و گویم اینک حساب ہفتاد
 ہزار سال کفارت نہادیم باب نہم در سماع و وجد و ققص و غیر ذلک
 تلمتہ در بیان سماع حضرت سلطان المشائخ قدس السمرہ الغزیز
 مے فرمود سماع بر چہا قسم است حلال و حرام مکروہ و مباح اگر صاحب
 وجد را میل بسوے حق بیشتر است آن مباح است و اگر میل بہجاز بیشتر است
 مکروہ است اگر میل بکلی طرف مجاز است آن حرام است و اگر میل بکلی
 طرف حق است آن حلال است پس مے باید کہ صاحب این کا حلال
 و حرام و مکروہ و مباح بشناسد و مے فرمود کہ چندین چیز مے باید تا سماع
 مباح شو و مستمیع و مستمع و مسموع و آلاء سماع مسموع یعنی گویندہ مرد تمام

اے بارخدا یا روزی گرداں مرادیدار خود بکرم خود شیخ خوش گوید ۵ شادی
 بروزگار گدایان گوی اوست ۶ برخاک رہ نشسته برامید رویت اند ۶ حسین
 شاعر بخدمت حضرت سلطان المشایخ عرض داشت کرد که نعمت رویت که مومن
 را و عده است فردا خواهد بود بعد از حصول آن از نعمت ما دیگر چه بینند بر لفظ
 مبارک را ند که سخت کوتاه نظری باشد که بعد از آن بچیز دیگر نظر کنند درین محل
 باز عرض داشت کرد که شیخ سعدی گفته است ۵ افسوس بر آن دیده که رو
 تو ندیده است ۶ یا دیده که بعد از تو بروئے نگزیده است ۶ حضرت سلطان
 المشایخ این بیت را استحسان کرد و فرمود که نیکو گفته است کاتب حروف در این
 حضرت شیخ الاسلام معین الدین بنجری قدس السمره الغریز نشسته دیده است
 که سیکه از بزرگان طریقت که از اهل عشق بود و در مناجات می گفت الهی اگر تو
 ز من هفتاد سال را حساب خواهی من از تو هفتاد هزار سال را حساب نخواهم
 زیرا که امروز هفتاد هزار سال است که نداؤ است بر یکم گفته و جمله را در شور آورد
 پای کوفتن گرفت و گفت ای جمله شور ما که در زمین و آسمان است از شوق
 است است همینکه آن بزرگ این سخن گفت ندا آمد که جواب شنور روز شمار
 هفت اندام ترا ذره ذره گردانم و بهر ذره دیدار شایم و گویم اینک حساب هفتاد
 هزار سال کفارت نهادیم باب نهم در سماع و وجد و قیص و غیر ذلک
 مکتبه در بیان سماع حضرت سلطان المشایخ قدس السمره الغریز
 می فرمود سماع بر چهار قسم است حلال و حرام مکروه و مباح اگر صاحب
 وجد را میل بسوئے حق بیشتر است آن مباح است و اگر میل بمجاز بیشتر است
 مکروه است اگر میل بکلی طرف مجاز است آن حرام است و اگر میل بکلی
 طرف حق است آن حلال است پس می باید که صاحب این کار حلال
 و حرام و مکروه و مباح بشناسد و می فرمود که چندین چیز می باید تا سماع
 مباح شود و مستمع و مستمع و و آله سماع مسموع یعنی گوینده و مروت تمام

خست و دناوت آن نتوان کرد و سیوم آنکه مستمع سماع بر احوال نفس خود
 حمل کند تقلیب حواس که با خدا یتعالی دارد و این سماع مریدانست
 خاصه مریدان مبتدی زیرا که مریدان را لا محاله مراد است و مراد ایشان
 معرفت باریتعالی و وصول الی الحق و ایشان را در سلوک احوال پیشین
 آید از قبول و رد و وصل و مجر و طمع و نومیدی و آنچه مشتمل است بر صفت
 اشعار چهارم آنکه سماع مستمع عین حق باشد بحدیکه در حالت سماع در عین
 شهود باشد همچو حال زنانی که در مشاهد مہتیر یوسف علیہ السلام
 دستها بر میدند و از خود خبر ندارند اہل این مقام عبور کردند بچیز بیکانی
 گشتند از ہمہ چیز مگر از حق جل و علی و این مقام واصلان و کاملان است
 حکمت در بیان آداب سماع حضرت سلطان المشائخ
 قدس سرہ العزیز فرمود سماع را چند چیزے باید از زمانے
 خوش که در آن فراغ دل باشد و خاطر متروند نباشد اما مکان و لکش
 چنانکہ از دیدن آن روح پیدا آید اما اخوان باید کہ بہم از یک جنس باشند
 یعنی ہر کہ حاضر میشود از اہل سماع باشد و مے فرمود بوقت در سماع
 نشستن بوسے خوش کنند و جامے پاکیزہ پوشد مولانا فخر الدین
 زرا دی رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ خود آورده است کہ آداب دیگر
 آنکہ سماع بگوش ہوش شنود و قلیل الالتفات و محترز باشد از
 نظر بجانب ستمعان و تنمخ و تناوب و سرفرو و افگندہ باشد
 در فکرے کہ مستغرق باشد و دل او متماسک از تصفیق و قص
 و سایر حرکات و مرادات آداب دیگر آنکہ تا تواند خیر و گریہ با و زبند و این
 چاہست کہ اورا قدر بر ضبط نفس خود باشد و اگر قص و گریہ کند اورا مباح باشد اگر قص
 نباشد زیرا کہ گریہ خزن مے بر و قص سبب تحریک سرور است و کل سرور مباح است و آداب دیگر
 آنکہ موافقت نوم کند و قیام اگر یکے از قوم ایستاده و در وجہ صادق یا آنکہ ایستاد نہایت اہم چو

قَدْ بُدِّلَ مِنْ مُوَافَقَةٍ چوں شیخ بدرالدین سمرقندی رحمه الله علیه برحمت حق پیوست
 او را در سنکوله دفن کردند و روز سیوم سلطان المشایخ حاضر شد مجلس عالی منعقد
 شد سماع در داده بودند سلطان المشایخ پیتر رسیدند و در حیطه دیگر نشستند چوں
 الشان در سماع برخاستند سلطان المشایخ نیز برخاستند بعضی گفتند میان
 شما و ایشان بعد مسافت است شما بنشینید سلطان المشایخ فرمود
 موافقت شرط است کاتب حروف از والد خود سماع دارد که شیخ بدرالدین
 سمرقندی سخت بزرگ بود خلیفه شیخ سیف الدین بابر زری بود و شیخ
 نجم الدین کبری را دریافته بود و سید زائر الحرمین و حافظ و دانشمند بود در
 کمال کس که در دے این همه فضائل است و در سماع غلو تمام داشت بے
 سلطان المشایخ سماع نشیدے و بغایت خوبصورت و نیکو سیرت بود علیه
 الرحمة و ادب دیگر آنکه در قص درنیا یک سیکه گراں نماید بر قوم که دلهارا نشوین
 گردانند نقل کذا فی العوارف عن محمد اعلو دینوری رحمه الله علیه ایت قال
 رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم فی المنام فقلت یا رسول الله هل تنکرهن
 السّماء فقال ما آنکره وکن قلهم یفتحن قبله بالقرآن ویختمون بعده بالقرآن
 فقلت یا رسول الله انهم بی ذنوبی ویسطلون علیّ فقال احملهم یا ابا علی
 هم اصحابک وکان ممشدا فیقول کنا فی رسول الله صلی الله علیه وسلم
 نکتہ در بیان تمحیل الفاظی که میان شعرا مصطلع شده و در اوصاف معشوق
 سلطان المشایخ قدس الله سره العزیز فرمود از زلف قرب خواهد قوله
 تعالی یقرّبونا الی الله زلفی یعنی تا اینکه مقرب گردانند ما را بسوسه خدا نزدیک
 گردانیدن و از لون جنت و از چشم نظر رحمت او و لتضع علی عینی یعنی و از
 براسه نظر رحمت بر من و کفر پوشیدن باشد و زلف را ازاں کافر گویند
 که او دانه خال در پیش بر صرّح کافر نشوی قلندری کار تو نیست یعنی تا
 هستی و اعمال و صدق بر تو پوشیده نشود و دعوی عشق از تو درست نیاید

و تا از نفس مرتد نشوی کار کنی تا ما کاتب حروف در رساله سماع کہ تالیف مولانا
 فخر الدین زریادی است رحمۃ اللہ دیدہ است مراد وقت چیزے خواہد بود
 کہ حاکم باشد میان بندہ و طاعت حق تعالی و از بیاض وجہ نور ایمان و سواد
 حال ظلمت مصیبت و جزاں معانی کہ نقصان مقام و حال است پس
 تحمیل الفاظ و اوصاف حق کسے است کہ مستقل شود و فہم از طواہر الفاظ سو
 چیزیکہ کہ مناسب از الفاظ است از امور حق جل و علی پس الفاظ اشعار ہموچہ الفاظ
 امثالی است مراد از اں امثال چیزے باشد کہ مناسب باشد و مصرف امثال
 غیر آنکہ طواہر اں امثال بر این معنی است پس ایں واقع تر است در نفوس و
 موثر تر است در قلوب زیرا کہ مے نماید ترا چیزیکہ در خیال بستہ در صورت تحقیق
 و انجہ بد اں وہم گماشتہ در معرض یقین و غائب در لباس حاضر و برائے انجمنی
 است کہ حق جل و علی امثال را بیشتر آورده در کتاب مبین و کتب منزلیہ پچہیں
 در کلام رسول صلی اللہ علیہ وسلم و کلام سایر انبیا صلوات اللہ علیہم و صحابہ رضی
 اللہ عنہم جمعین تلك الامثال نضربھا یعنی اں امثال ہا مے آرم من برائے
 مژاں بکار و اتعست و ما یعقلھا الا العالمون یعنی درنمے یا بند اں امثال
 را مگر عالماں و حضرت سلطان المشائخ مے فرمود و ہر حرف کہ در سماع
 شنیدہ ام صفتہ شنیدہ ام از صفات حق عز و جل و علی تا ایں غایت اں
 حرف با و صاف حمیدہ شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر فریاد الحق والدین حل
 کردہ ام تا روزے در حالت حیات شیخ شیوخ العالم قدس اللہ سرہ
 العزیز از جمعہ گویندہ ایں بیت شنیدم بیت مخرام بدیں صفت مبارک و اکبر
 چشم بدت رسد گزنیے ۴ مرا اخلاق پسندیدہ و اوصاف گزیدہ و کمال
 بزرگی و غایت لطافت ایشان یاد آمد چنان در گرفت کہ بدیں حرف سید
 چشم پر آب کرد بعدہ بسے بر نیامد کہ بر حمت حق پیوستند و مے فرمود کہ فرو
 قیامت فرمان در رسد کہ ہر بیتچہ کہ مے شنیدید اں را بر اوصاف ما حمل

میگردد گویند آری فرماں رسد که اوصاف حادث و ذات ما قدیم محل و صفا
 حادث بر قدیم چگونه روا باشد گویند خداوند از غایت محبت می گردیم فرمان رسد
 چون از محبت میگردد بر شمار محبت گردیم بعده سلطان المشایخ چشم پر آب
 کرد و فرمود یا کس که مستغرق محبت حق است این عتاب است با دیگران چه
 خواهد کرد درین محل امیر حسن شاعر عذر داشت کرد که بنده را هیچوقت آنچنان دینی
 پیا نیمنی شود که در سماع فرمود که صحاب طریقت محبت را و مشتاقان را همان ذوق
 که در آتش میزنند و گرنه آن بودی بقا کجا بودی و در بقا ذوق بودی در آتش
 آن مقام چشم پر آب کرد و نفسی از سینه مصفا بر آورد و فرمود که مراد قتی در خواب
 چیزی نمودند من این مصراع گفتم **اے دوست بدست انتظام کشتی** +
 و باز این مصراع را هم در خواب اعاده کردم + **اے دوست به تیغ انتظار کشتی** +
 چون بیدار شدم یاد آمد که این مصراع همچنین است **اے دوست بزخم انتظام**
کشتی + بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ بنشته دیده ام ربما یسمع
 السالک صوتاً من البراغیث و یفهم کلّاً ما مفهوماً من ذوق الباب و کلّ
 من الذی یاب و اصوات الطیر و سمع علی رضی الله عنه صوت ناقوس قال
 اتدرون ما یقول قالوا لا فقال یقول سبحان الله حقاً حقاً ان المولی قد
 یبقی نکتة در بیان و جید اهل سماع حضرت سلطان المشایخ قدس سره
 العزیز می فرمود از نو و نه نام اسم الواجد است و واجد از وجد است چنانچه
 بمعنی بنشده و جدا آمده و بمعنی صاحب جدا آمده و بمعنی در حق باری تعالی درست نیامد
 پس اینجا بمعنی معطی الواجد است فاما مولانا فخر الدین زراذی در رساله خود
 می نویسد که خواجه عثمان گوی در حقیقت وجد می گوید که عبارت از وجد ممکن است
 زیرا که وجد تیر است از سیر الاهی عند المؤمنین الموقنین یعنی نهاده است و مؤمنان
 صاحب یقین ابو سعید خراسانی گفته است **الْوَجْدُ رَفْعُ الْحِجَابِ وَ مُشَاهَدَةُ الرَّقِيبِ**
وَ خُصُوصُ الْفَهْمِ وَ عِبَادَةُ الشَّيْءِ وَ اَسَاسُ الْمُقْصُودِ

از بعضی پرسیدند از وجد صحیح فرمود قبول و جدا و ست متوا جدا اما حکما گویند
 کہ وجد چیست یعنی وجد در دل فضل است شریفہ کہ متعذر است نطق بر آن
 و اخراج آن بلفظ پس میروں مے آرد آنرا نفس بالحنان و نغمات ہر گاہ کہ
 ظاہر شود سرور و حرکت جوارح پیدا آید نکتہ در بیان احوالے کہ در سماع پیدا
 مے شود حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ الغزیز میفرمود این
 ہر سہ قسم است انوار است و احوال است و آثار است و آن از سہ عالم نازل
 مے شود و آن سہ عالم ملک و ملکوت و ما بینہما جبروت یعنی در حالت سماع
 انوار نازل مے شود از عالم ملکوت برار و اح بعد از آن در دل پیدا آید آنرا
 احوال گویند آن احوال از عالم جبروت است بر قلوب بعد از آن بکلی و
 حرکت ظاہر مے شود کہ آنرا آثار گویند آن از عالم ملک است و مے فرمود کہ
 حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم از غزا آمد فرمود کسے باشد کہ دف زند
 ام المؤمنین عایشہ رضی اللہ عنہا دف برداشت و ثبواخت و این شعر
 مے گفت شمعرا تینا کمر اتینا کمر فحیونا فحیا کمر + اتینا کمر اتینا کمر فحیونا فحیا کمر
 ولولہ التمرۃ الحمراء ما کنا لو اذیکم + ولولا دعوی الرحمن ما کنا لو اذیکم + فقال
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قوی یا عایشہ و میفرمود وقتے رسول علیہ
 الصلوٰۃ والسلام میاں یاراں نشستہ بود جب ربیل علیہ السلام این آیت آورد
 و اذا سمعوا ما انزل اللہ الی الرسول تری اعیینہم تفیض من اللہ مع مہاجر فوا
 من الحق رسول زوشت بر خاست جلہ کرد و نشست چنانچہ از فرحت بسیار ردا و مبارک
 مبارک در میان جمع افتاد این حکایت معروف است کہ در انجلیس جمع از صحاب بود ندیکان یکاں
 کردند و بر زد و مے فرمود کہ در عہد رسول علیہ السلام شخصے بود کہ اورا کعب ہر گفتمندے در
 جاہلیتے چند در جو رسول علیہ السلام گفتمندے بود بعدہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فتح مکہ کرد اورا
 مکہ بود اورا خبر شد کہ رسول علیہ السلام صحابہ را فرمودہ است ہر جا کہ میرا بیان بکشند این خبر
 رسید از ہم صحابہ اس نام پوشیدہ مے رسید و پیچید نزد رسول علیہ السلام آمد ایمان آورد و شعر آغاز کرد

رسول علیہ السلام پر سید کہ تو کیستی گفت من کعب بن زہیرم از ہم اصحاب تو
 این لباس پوشیده ام شست بیت و ہجو رسول علیہ السلام گفتہ بودم این زمان
 صد و بیست اضعا ف آں در مع گفتہ ام رسول علیہ السلام گفت بخواں خواندن
 گرفت تا بدیں بیت رسید شعر بُنَیْتُ اِنْ رَسُوْلَ اللّٰهِ اَوْ عَدِلْنِیْ وَالْعَفُوْ عِنْدُ
 رَسُوْلِ اللّٰهِ مَا مَوَّلَ رَسُوْلَ عَلِیْہِ السَّلَامُ فَرَمُوْا عَادَتِ کُنْ اَعَادَتِ کَرَدُوْا دَرِ سَمَاعِ
 از اینجا ست کہ اَعَادَتِ مے فرماید رسول علیہ السلام جامہ برد با و عنایت کرد اینجا
 کہ درویشاں بقوالاں خرقہ مے دہند چون رسول علیہ السلام وفات یافت
 معاویہ گفت صد دینار بتو میدہم آں بردمن دہ تا بدہ ہزار رسا نذا و نذا چو
 خلافت بمعاوئہ رسید کعب بن زہیر وفات یافتہ بوفیر زندان او کس فرستاد
 کہ آں بردمن دہی بیست ہزار دینار یایشاں داد و آں برد را ازیشاں بستہ
 شنج الشیوخ در عوارف آورده است کہ این زمان رخرزانہ خلیفہ ناصر الدین
 است و مے فرمود کہ وقتے رسول علیہ السلام بہاغے رفت و ابو موسیٰ
 اشعری را فرمود کہ تو بردیاغ باش اگر کسے آید بے اذن من نگذاری و درون
 باغ چاہے بود ابو موسیٰ پایے ہاے مبارک خود در میان آں چاہ فرو ہستہ
 نشست و آں حال امیر المؤمنین ابو بکر صدیق آمد ابو موسیٰ اشعری حضرت
 رسالت را از آمدن ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ خبر کرد رسول صلی اللہ علیہ
 سلم فرمود کہ او را بگذاز تا بیاید ابو بکر آمد بر استاے حضرت رسالت صلی اللہ
 علیہ وسلم ہم بر آں ہیئت پایے ہا در چاہ فرو ہستہ نشست بعد امیر المؤمنین
 عمر رضی اللہ عنہ آمد از آمدن او نیز خبر کرد با آں بشارت دروں طلبید آمدہ
 جانب چپائے رسول علیہ السلام ہم بر آں ہیئت نشست بعدہ امیر المؤمنین
 عثمان آمد بعد از رخصت درآمد و بر ہماں ہیئت مقابل رسول علیہ السلام
 آمدہ نشست بعدہ امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ آمد بعد از اذن درآمد و بر آں
 ہیئت نشست بعدہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ہچنین کہ امروز یک

جائیم موت ہم کجا خواہد بود و بعثت ہم کجا خواہد بود بعد حضرت سلطان
 المشایخ قدس السیرہ العزیز فرمود حالے کہ درویشان اہل دل را پیدا میشود
 از نجاست و مے فرمود موسیٰ علیہ السلام از چیزے متوحش شدے عصا
 او تسبیح گفتے و او ازاں انس گرفتے و مے فرمود کہ شیخ احمد غزالی چنین آورده
 است کہ بعد از آنکہ موسیٰ علیہ السلام بشرف مکالمت حق تعالیٰ مشرف شد
 ہرگز انظر بر جمال وے افتادے مے سوخت فرماں شد کہ برقع پیش روی
 خود گیر برقع گرفت از نور روی موسیٰ علیہ السلام آں برقع مے سوخت برقع
 از چشم کرد آں نیز بسوخت بعد از ازاں از آہن گرفت آں ہم بسوخت موسیٰ
 علیہ السلام تھیانہ حضرت جبرئیل علیہ السلام آمد و گفت یا بنی السد بطلب جامہ کہ درویش
 از سر حالت آں خر قدہ کردہ باشد برقع بساز موسیٰ علیہ السلام طلب کرد نشان
 یافت فلاں جاد رویشانند بریشاں باشد برقت بریشاں یافت ازاں برقع
 ساخت و بر روی خود انداخت نسوخت و سالم ماند و مے فرمود حضرت
 موسیٰ علیہ السلام را حالے غالب بود تا بجہے کہ روز آسے زد کلاہ قلنسو
 او بسوخت و بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام کہ
 بعضے را حالے در سماع غالب مے باشد کہ تمیز نمی ماند و بعضے را اگرچہ حا
 مے باشد را فاما مغلوب نمی شود و کمال در آنست کہ در سماع مغلوب نشود
 و بعضے در سماع از خود پیچید گردند کہ اگر میخ آہنی در پایے ایشان رود ندانند و
 بعضے در سماع با خدایے چہاں حاضر شوند کہ اگر برگ گلے در زیر پایے ایشان
 باشد دانند و این مرتبہ کاملانست و مے فرمود کہ شیخ بدر الدین غزنوی
 از شیخ شیعہ العالم قدس السیرہ العزیز سوال کرد کہ یہوشی اہل سماع از
 کجاست حضرت شیعہ العالم قدس السیرہ العزیز فرمود از آنکہ غایب
 است بر یکم شنیدہ یہوشی گشتند از اں روز باز یہوشی در ایشان مرکوز
 چوں سماع شنوند آں یہوشی در ایشان اثر کند حیرت و حرکت در ایشان

ظاہر شود سلطان المشائخ میفرمود سماع برد و نوح است باجم و غیر باجم باجم است کلا
 سماع عجم می آرد و اینکس در بخش می شود و این را شرح نتوان داد اما غیر باجم است
 بعد از آنکه سماع اثر کند آنکس آنرا تمیل کند بر حضرت حق سبحانه یا بر پیغمبر خود یا جائے که در
 دل او بگذرد و می فرمود که فارابی حکیم بود روزی در مجلس خلیفه درآمد با جماعتی
 و صورتی مخفی پیش خلیفه سماع آغاز کرد جنگ بست و نواخت آن حکیم سماع راسته
 قسم کرده اول مضحکات یعنی خنده آورنده و دوم تمسکی یعنی گریه آورنده سیوم معنی یعنی بیہوش
 گرداننده القصہ چوں چنگ آغاز کرد اول ہمہ مجلس بقرقہ خندیدند باز چنان
 نواخت کہ ہمہ در گریه شدند باز چنان نواخت کہ بیہوش شدند آنگاه او در جائے
 چیزے نوشت و رفت کہ فارابی قَدْ حَصَرَ هَهُنَا وَ غَابَ یعنی تحقیق ظاہر شد
 اینجا پوشیده شد چوں اہل مجلس از سماع بیہوش باز آمدند سخن در جائے نوشتہ
 دیدند دریافتند کہ حکیم فارابی بود و می فرمود کہ ہمیں حکیم بود کہ خلیفہ را بد عقیدہ
 کرده بود کہ شیخ شہاب الدین ازین مذہب گردانید و بحد مذہب اہل سنت
 و جماعت باز آورد در باب دہم در مکتبہ حکایات تحریر یافته است و می فرمود روزی
 خواجہ خضر علیہ السلام بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین
 قدس السیرہ العزیز آمد و درویشاں سماع آغاز کردند شیخ شیوخ العالم
 بر سر سجادہ نشسته بود ہر دو دست مبارک خود بر آورد و این بیت بلند
 خواند بیت صاحب دروے کجاست تا بنمایم صد گریہ زار ز زیر ہر خندہ
 خویش و می فرمود کہ از شیخ ضی الدین روحی شنیدہ ام کہ گفت
 مرا ایسے بود اورا در سماع حالے و شوقے و ذوقے بودے بعد از نقل
 او در خواب دیدم کہ در بہشت مقامے رفیع یافتہ است فاما مغموم بہشت
 آن مقام رفتم و گفتم چرا مغمومی گفت این مقام یافتہ ام اما لذتے و ذوقے کہ در
 سماع بودنے یا جم و می فرمود جنید نام قوالے بود من از شنیدم
 کہ شیخ شرف الدین کرمانی ساکن قصبہ سستی بود در سماع

جان داده است باین بیت بیت هر روز ديد جان من آواز مرا به زنهار
 براه دوست در باز مرا به شنج شرف الدين گفت در با ختم و جان دم
 و رزماں جان داد و بجاناں رسيد الحمد لله على ذلك في فرمود از قاضى حميد
 الدين ناگورى بارسيد است كه مجلس سماع بود و قوالان كامل حاضر بودند
 در نئے گرفت صاحب سماع شبانه گفت بيا نيد اگر كسى را با كسى تفاهت
 حالے باشد با يكديگر صفا كنيد صفا كردند هم موثر نيامد باز گفت نبايد كه
 بيگانه در آمده باش تفحص كردند نبود ترك سماع كردند باستغفار شش
 شدند در اثناي آن درويشے رسيد اين بيت خواند بيت كس را
 چو تو معشوق مبارك پے نيست به اے جان جهاں مثل تو در روى زمين
 نيست به با سماع اين بيت اثرے ظاهر گشت و عزيزے در آن مجلس جان
 داد ديگراں آن درويش رنغ كردند كه ديگراں اين بيت در سماع گوى و ميغز
 كه در خانقاه خواجه يوسف چشتي قدس الدر سره الغريز عزيزان چشت سماع
 در دادند قوال اين بيت گفت بيت عاشق همواره مست و مدهوش بود
 و زياد محب خويش بهوش بود + فردا كه همه بحشر حيران باشند + نام تو درون
 سينه و گوش بود + اين دو بيت سخت گرفت و دو نفر از درويشاں چنناں
 مدهوش شدند كه خرقة ايشاں برقرار مانده بود و ايشاں نا پيدا شده بودند حضرت
 سلطان المشايخ نے فرمود كه وقتے قاضى منہاج الدين جو رگاني را
 شنج بدر الدين غزنوى رحمت الله عليه طلبيد و آن روز دوشنبه بود و وعده
 كرد كه چون از تذكير فارغ شوم بيايم بعد از آمدن قاضى سماع آغاز كردند قاضى
 منہاج الدين را اين بيت گرفت بيت نوحه ميكرد بر من اين نوحه گردنم
 در دل سوزم برآمد نوحه گر آتش گرفت + دستار و خرقة كه پوشيده بود پاره پاره كرد
 امير خسرو خوش گويد بيت خوشاں حالے كه بشم گرد كويت + رنخه پر خوں گريباں
 پاره پاره + وے فرمود قاضى منہاج الدين مردے صاحب ذوق بود

روز و شب تندرستی و میفرماید این رباعی خواند ریاضی لب برب لب دلبران مہوش
 کردن چہ آہنگ ہر زلف مشکوش کردن چہ امروز خوش است و یک فردا خوش
 نیست چہ خود را چوئے طعمہ آتش کردن چہ چوں این بیت شنیدم بخود شدم
 و ساعت گذشت تا بخود باز آمدم دے فرمود شیخ نظام الدین ابوالموید
 رحمۃ اللہ علیہ دیدم بردر سحرے دریائے تعلیم داشت از پاسے کشید و بدست
 گرفت و بمسجی درآمد و دکانہ بگذارد برستے کہ من بچکس را در نماز بر آں ہیئت ندیدم
 بعدہ بر بالائے منبر رفت مقررے بود خوش خواں آیتے خواند بعدہ شیخ
 نظام الدین ابوالموید کاغذ کرد کہ بخط بابائے خود نوشتہ «دیدہ ام ہنوز من
 دیگر نگاہے بود کہ این سخن در حاضران در گرفت انگاہ این دو ہیئت بگفت

ہیئت نہ از تونہ از عشق تو حذر خواہم کرد	جاں از غم تو یرو زبر خواہم کرد
برورد دے بجا کہ در خواہم شد	پر عشق سرے ز گور بر خواہم کرد

دے فرمود کہ وقتے حضرت شیخ شیخ العالم فریدالحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز
 خواست کہ سماع بشنوند گویند ہ حاضرین و مولانا بدرالدین اسحاق را
 فرمود کہ آں مکتوب کہ قاضی حمید الدین ناگوری فرستادہ است بہار
 مولانا بدرالدین خلیفہ کہ در آں مکتوبات بود آورد و دست خلیفہ اندا
 ہماں مکتوب بدست آمد شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر قدس اللہ سرہ العزیز فرمود
 کہ بایست و بخواں مولانا بدرالدین ایستاد و خواندن گرفت در آں مکتوب
 این نوشتہ بود فقیر حقیر ضعیف نحیف محمد عطا کہ بندہ درویشانست و از سر
 دیدہ خاک قدم ایشان شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر را از استماع این کلمات
 حالے و ذوقے پیدا شد و بعدہ در آں مکتوب این رباعی بود خواند ہیئت

آں عقل کجا کہ در کمال تو مید	واں روح کجا کہ در جال تو رسد
گیرم کہ تو پردہ گر فتنی ز جہ سال	واں دیدہ کجا کہ در جہ سال تو رسد

دے فرمود وقتے من عرض داشت بخدمت حضرت شیخ شیوخ العالم

شیخ کبیر بنشتہ بودم این رباعی در قلم آورده بودم رباعی زناں روئے
 کہ بندہ تودانند مرا بہ بر مرک دیدہ نشانند مرا بہ لطف عاست کہ عنایتے
 فرمودہ است * ورنہ نہ کیم وچہ ام چہ خوانند مرا * بعدہ بخمدت حضرت
 شیخ شیوخ العالم آدم این رباعی یاد کرد و فرمود کہ تو این رباعی را کہ بنشتہ
 بودی یاد گرفتہ می فرمود و وقتے شیخ شیوخ العالم این بیت خواند بیت
 نظامی این چہ اسرار است کہ خاطر عیاں کردی * کہے سرش نمیدانند زباں
 درکش زباں درکش * ہر بار کہ این بیت بر لفظ مبارک میراند تغیرے پیدا میشد
 چوں شب شدے نیز این بیت سے فرمود و حالے پیدا مے شد بعدہ حضرت
 سلطان المشائخ فرمود کہ چہ بود در خاطر مبارک ایشان کہ این بیت
 مے گویانید و مے فرمود شیخ سیف الدین باجرزی رحمۃ اللہ علیہ گفتے کہ
 من مسلمان کردہ این بیت شنائی ام عزیز مے حاضر بود بیتے خواند چنان نمود
 کہ این بیت است بلیت بر سر طور ہواطنبو شہوت میزنی * عشق میزن
 ترانی را بدیں خواری مجو * بعدہ حضرت سلطان المشائخ فرمود بیت خاکپا
 راہ عیاران این در گاہ را * برکت دست عروس ہمد عماری مجو * امیر
 عوض داشت کرد کہ عماری چہیست فرمود کہ مردم آں را کہ عماری گویند عمارتی نیست
 عمار نام مردے بود کہ این عماری ساختہ اوست و نیز سیف الدین باجر
 بار ما گفتے کہ کاش مرا آنجا بہر دندے کہ خاک شنائی است تا من آنرا مے
 چشم خود کنم و مے فرمود کہ شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریا وصیت کرد کہ
 فخری نامہ یاد گیرند کہ در آں فواید بسیار است و مے فرمود کہ در بار اول
 بزرگے بود کہ مثل او بزرگے نبود او گفتے کہ درینا فخری نامہ در پیرانہ سالی
 بدست من افتاد اگر در جوانی بدست من افتادے بقوت او کار مے شگرف
 کردے نکتہ در بیان قصہ تخریق ثوب حضرت سلطان المشائخ قبس
 سرہ الغریزے فرمود کہ تحریکے کہ بیا دحق باشد سجب است و اگر میل بفسا

ہو و حرام آتا آنکہ در سماع قص و حرکت کند و جامہ در اند ہر چہ در آن بندہ مغلوب است
 ما خود نباشد و ہر چہ باختیار کند تا بمر دم نماید حرام باشد و مے فرمود و رویشے چون
 در سماع دست زند شہوت کہ در دست باشد میریزد و چون پائے بزمیں زند
 شہوت پائے میریزد و چون نعرہ زند شہوت دروں میریزد و میفرمود کہ حضرت
 رسالت صلی اللہ علیہ وسلم امیر المؤمنین حضرت امام حسن و حضرت امام حسین
 علیہما السلام را در قص مے آورد و این کلمات مے گفت حرق حرقہ عین لغتہ
 حرقہ شیئ صغیر یعنی سوخت اورا سوختگی چشم گزید اورا سوختگی شے خورد و مے
 فرمود کہ بعضے گویند کہ در وقت یخبری بر ضرب قوال چگونہ قص مے کنند بدانکہ
 چون مرد از خیالات نفس و خواہشہاے شہوت دور تر گردد علامت قرب
 اوست و میفرمود رَاَکُمْتُ بِرَکْلَمٍ قَالُوْہِیْا بعضی بزباں گفتند و بعضی باشارت
 دست بعضی باشارت سہر سماع از وہاں حرکت بوجود آید و مولانا فخر الدین
 زہرا دی در رسالہ خود ثبت تہ است کہ از بعضے پرسیدند کہ سبب حرکت اطراف بالطبع
 بروزن الحان چیست فرمود آں عشق عقلی است و عشق عقلی محتاج نیست سخن
 گفتن معشوق حکایت و تبسم و ملاحظہ و حرکات لطیفہ بچشم و ابرو و باشارت
 کفایت است این را نواطق روحانی گویند امیر خسرو گوید بیت آں چشم
 سخن گو نگرد آں لب خاموش و آں تلخی گفتار و شکر خندہ
 چو یوسف گفتم بابر و شنیدم بچشم این ضعیف گوید اشارات تو پنہاں
 نیست اے یار دل و جاں مے بری جاناں بگفتار بچشم نازنین کردی
 حکایت و بخوں ریزی مادی روایت و مے فرمود پند گوئی بود در
 بداؤں ازو پرسیدند کہ در سماع و قص چگونگی گفت این مقدار میدانم
 کہ بے خود بر تائبہ تافتہ میجد و مے فرمود کہ مولانا بیدار الدین اسحاق
 گفتہ کہ حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین قدس سرہ
 العزیز در قص آمدہ بود و دست مبارک خویش در کتف من نہادہ

ازیں فخر و مباحثات کر دے و پیش از آنکہ در آن مجلس سماع گرم نبود محمود و پیوہ کہ
 از میدان حضرت شیخ شیعوخ العالم بود اورا گفت اسے محمود مدوہ یا زندہ بعد
 محمود در قصائد کاتب حروف ازوال خود سماع دارد کہ ازاں تاریخ کہ شیخ شیعوخ
 العالم نفس فیض بخش کہ در باب خواجہ محمود پیوہ فرمود خواجہ محمود تا آخر عمر در ہر
 مجلس کہ بودے پیش از ہمہ در سماع شدے و فرمود کہ در آن ایام ماضی قاضی
 بود در اجود ہن دایم بخدست شیخ شیعوخ العالم منازعت کر دے از رعایت
 خصوصیت بہ ملتان رفت با صد و دایمہ ملتان گفت کہ کجار و اباش کہ
 یکے در سجد نشیند و آنجا سماع فرماید و گاہ گاہ در قصص ہم باشد ایشان گفتند
 اینکہ تو میگوئی واقعہ کیست او گفت شیخ شیعوخ العالم گفتند ما اورا ہیج نتوانم
 گفت منقول است محمد میرم نام قوال بود کہ شیخ ابوحدالدین کرمانی قدس
 السمرہ از و سماع کراندہ برد و خدمت شیخ شیعوخ العالم قدس السمرہ العزیز
 فرمود کہ سماع در دہن گویند گاہ سماع در داند شیخ بدرالدین غزنوی
 و شیخ جمال الدین ہانسوی در قصص شدند قوالاں ایں قصیدہ نے گفتند
 خواجہ نظامی فرماید قصیدہ ملاست کردن اندر عاشقی ملاست ملاست کے
 کند آنگس کہ بینا است نہ ہر تزدانے را عشق زبیدہ نشان عاشقاں از
 در پیداست نظامی تا توانی پارسا باش کہ نور پارسائی شمع دلہاست
 و حضرت سلطان المشایخ نے فرمود کہ شیخ بدرالدین بسیار عمر شدہ بود
 مسافراں اورا گفتند کہ شیخ بدرالدین پیر شدہ چہ شکل سے قصد شیخ فرمود کہ او
 نے قصد عشق سے قصد ہر کرا عشق است در قصص است و نے فرمود کہ شیخ
 بدرالدین غزنوی از پیری جنبیدن نتوانستے چوں سماع شدے چناں
 نے رقصیدے کہ گوی وہ سالہ کودک میر قصد و میفرمود کہ وقتے شیخ بدرالدین
 غزنوی مرا گفت یا من ترا اجازت نامہ سماع نویسم من گفتم مرا ایں مقدار قابلیت
 نیست ہر چہ درین بود شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والدین قدس السمرہ درین یہ ملافتہ

و آنچه باقی مانده نفرموده است بنا بر آن ناقابل با ششم و آن تقصیر من باشد
 این سخن مرادشوار نمودن خانه آدم و روز دوم زیارت شیخ شیوخ العالم آدم
 و من فرمود هیچوقت یاد ندارم که در سماع اول من برخاسته باشم مگر یکبار در جمعی
 بودم سماع آغاز کردند در من قوی در گرفت پنج و دهم چون بخود باز آمدم خود را
 ایستاده دیدم هر که در سماع اول برخیزد هر چه در آن سماع بگذرد از او پرسند
 بزرگه خوش گوید **رقص** آن نبود که هر زمان برخیزی * بی درد و چو کرد
 از میاں برخیزی * **رقص** آن باشد که در دو جهان برخیزی * دل پاره کنی
 و ز سر جاں برخیزی * و بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ بنشته دیده
 ام اگر کسی در میاں افتد چنانکه پشت او بر زمین آید و در میان باشد جامه خود
 فد کند چند آنکه جامه او را از میان جمع بکس بخرد تا خود را بشکرا نه باز خرد و اگر
 کسی خود را در آتش اندازد یا از بلندی او را بازاندازد اگر این سماع حقیقی باشد
 او را ضرری نرسد و اگر تکلفی باشد سوخته و مرده به دمن فرمود که کافور نام خواهم
 سراسی بود در دارالامان و پلی دو تنکه پیش من آوردم من آنرا قبول کردم
 او گفت مرا فرمان است که هر جمعه بروح سلطان غیاث الدین بلبن
 چیز میبهم اگر فرمان شود از تو چه هر جمعه چیزی بخدمت شما در غیاث پور
 برسانم من آنرا قبول کردم و او میرسانید تا در یک جمعه سماع بود بیتے مرا
 گرفت من در **رقص** درآمد دست بالا کردم و در دل من گذشت که چه **رقص**
 میداری سبب آنکه هر جمعه دو تنکه معین بتو امیر سد باز گشتم با مقام خود بایست
 و توبه کردم که بار دیگر از او آن دو تنکه قبول نکنم بعد سماع درآمد شیخ سعدی
 خوش گوید **بیت** **رقص** و قتی مسکنت باشد * کاستین کرد و عالم افشانی *
 عرض میدارد کاتب حروف بر آن جمله که وقتی امیر خسرو رحمة الله علیه در
رقص درآمد دستها بالا کرد حضرت سلطان المشایخ - امیر خسرو را
 پیش خود طلب و فرمود که تو تعلق بدینا داری ترا نشاید که دستها بالا کرده

در قفس در آئی امیر خسرو دستها گرد آورد و مشت بسته رقص کرد و
 کرات کاتب حروف این معنی از امیر خسرو در قفس معاینه کرده است
 بیت رقص گر همی کنی رقص عارفانه کن و دنیا زیر پای نه دست بر آخرت
 نشان و دے فرمود که رقص سخن نیست مگر باضطرار و خروج از اختیار تا آنکه
 سلطان عشق استیلا یابد بحدیکه اگر وجد نکن او را مضرت کند شیخ الشیوخ
 شهاب الحق والدین سهروردی قدس سره العزیز در عوارف آورده است
 بعضی صادقان رقص بر الحان و وزن کرده اند من غیر انهار و جده و حال
 و نیت ایشان موافقت فقر است و رقص ایشان از قبیل مناجات شهاب
 چنانکه ضحک و ملاعبه با اهل و اولاد و دے فرمود که رقص ناموزون رفتن
 میان درویشان عیب است قاضی حمید الدین ناگوری قدس سره
 سره العزیز در سماع های که را گفته تا هر که در قفس بے اصول رود او را از
 در من بیرون کنید و قفس در مجلس مردے بے اصول میرفت آنکس بیامد
 و دست بر سینہ نهاد و از رقص باز داشت چوں سماع آخر شد آخر دے امیر
 بطلب انصاف برخاست و پیش قاضی حمید الدین ناگوری درآمد و گفت
 سماع در من اثر کرده بود و در مای آسمان کشاده گشته پای در بهشت
 نهاد بودم تا دروں بروم در اثنای آن فلاں کس آمد و مرا باز و شت
 من ازل نعمت محروم شدم قاضی حمید الدین روے سوے این
 رقص بے اصول کرد و گفت بهشت جاسے بے اصولاں نیست
 نکته دریاں استماع سماع و بکا و رقص حضرت سلطان المشایخ
 قدس سره العزیز را بجهت سماع اگر استماع میکردند و روز پیش از
 از طعام معهود که بوقت افطار مے آوردند نقصاں کرد و آنچه معهود بود
 معلوم است چه مقدار در نکته مجاهده تحریر یافته است العرض بعد از ادا
 اشراق در مجلس سماع در صدر بر سجاده محبت و عشق بنشسته شاعرے

سمت

گوید شعر فیما حسن الزمان وقد تجلی بہذا الغیا والقبال صد رہ یعنی پس
 اسے نیکو زمانہ در حالے کہ جلوہ کردہ بایں خوبی و بایں پیش آمد بالا را و از شاخ
 کبار آنوقت چوں شیخ ضیا و الدین رومی و مولانا شمس الدین دامنانی جد
 مادرین کاتب حروف و مولانا حسام الدین اندیقی و مولانا نظام الدین پانی
 پتی و شیخ علی زنبیلی و سجادہ داران زمانہ چوں در یگانہ پیغمبری و سراں حلقے
 حیدریاں و قلندریاں و مسافران بجزو برکہ و در شہرے بودند در آن جمع حاضر
 مے شدند بزرگے خوش گوید شعر طوبی کا عین قوم انت بینہم + فہو من
 نفعہ من و جہلک الحسن + چوں طعام نہاری خرج شد تو آلاں خوش گوے کہ
 ملازم آنحضرت بودند چوں حسن پیمیدی کہ بصورت و سیرت صوفیاں بود و وصا
 قوال در مجلس نبوت سماع مے گفت و حسن پیمیدی عجیبی اے بود کہ بجز دانکہ آغا
 کر مے آتش بد لہاے عاشقاں در زوے و سنگد لاں را از جاے بجنبانید
 چوں آسیا بگردانیدے بزرگے خوش گوید بیت از صوت خوش تو خرقد و شاد
 چوں صبح دیدہ اند گریباں + بعد و صامت کہ ناطق معانی بود میان علم
 موسیقی بیتے در سماع گفتے الغرض چوں سماع آغاز کردے در حضرت سلطان
 المشایخ اثر کردے فاما چوں صاحب سماع نشدے چنانچہ در نکتہ رقص تحریر
 یافتہ است بعدہ عزیزے مسافرے کہ دریں کار بودے صاحب سماع
 شدے و در ویشاں و عزیزاں در رقص مے آمدند حضرت سلطان المشایخ
 در مقام خود بر سجادہ کرامت یک ساعت نیکو ایستادہ در گریہ بودے
 چوں رومال آستیں بگریہ تر شدے ہنگامہ سماع کن برگشتی بموافقت
 ایثاں با سکونت تمام و اطرافے فراہم در رقص درآمدے و دور عاشقا
 بگردے و باز در مقام خود بایستادے و گریہ چناں غالب آمدے کہ
 سہ چہار گز دستار چہ باب چشم مبارک تر شدے و آب چشم مبارک
 نوے پاک مے کردند کہ قطرہ از آب چشم مبارک در نظر کسے در نیامدے

فوق است
 مایہ طاعت
 قویاں در ہذا
 پس آن در ہذا
 پیر است از ہذا
 رومال و کوب
 است ۱۲

مک
 بے رومالیکہ
 بر استیک کوب

مک
 بے رومال

مگر آنکه ہمیں دستارچہ ترگشتے بیشتر چناں بودے کہ از کف دست مبارک خود
 آب چشم پاک کر دے چنانکہ حضرت سلطان المشایخ بخط مبارک خود
 در قلم آورده است کہ حق تعالی در توبیت یاد کرده است کہ اے پسر
 آدم چون بگری چشمہاے تو پس مسح کن بجامہ خوش و لیکن مسح کن
 بکف دست زیرا کہ آن آب چشم رحمت است این آب رحمت را
 باعضای خود بمال عجب نیست کہ از آتش اماں یا بی این ضعیف گوید
 بلیت ز عشق چشم تو از چشم من شد چشمہ پیدا و لے زان چشمہ ما دایم رو
 خون جگر باشد و بوقت گریہ در روے مبارک ایشان هیچ تغیر ظاہر نشدے
 چنانکہ خلق رائے باشد و ہرگز نغہ و آہ از حضرت سلطان المشایخ
 ظاہر نشدے مگر نفس سرد از سینہ مصفاے پُر در دبر آوردے و هیچ قوال
 را حمال نبودے کہ در آن مجلس از مقام سماع کہ آغاز کردہ است بجنہیدے
 مگر آنکہ درویشے سوختہ از غایت شوق قوال را بگرفتے از مقام خودش
 بجنہ بانیدے در گریہ و جنبش درآمدے مصرع ز ذوق عشق تو در جملہ ذوق
 عشق گرفت و از منکراں سماع بعضے فقہاء و محمول علما در مجلس حاضر
 بودندے و از ذوق گریہ حضرت سلطان المشایخ کرمحبت
 بستہ در پایے مبارک حضرت سلطان المشایخ افتادندے
 شیخ سعدی گوید بیت ہم سرد ہا را باید خمید و کہ در پایے
 آن سرد ہا را رود و ازاں کار کہ انکار نے آوردند بلب اقرار
 زمین بوس آنحضرت نے کردند بیت سر کہ نہ در پایے عزیزا
 رود و بارگران است کشیدن بدوش و امیخرو گوید بیت
 خسرو از بخت خوشت یاری کند آنجا رسی ہم بر زمین نہ
 دیدہ را گستاخے با ما کن و اگر در عین سماع و حال
 وقت چاشت درآمدے از مجلس بروں آمدے

و بادل فارغ نماز چاشت ادا کر دے باز در سماع آمدے و بیشتر حال ایں بود
 کہ بوقت سماع عزیزاں جامہ ہا و دستار را بقوالاں میدادند و باز نئے ستمند
 کسے را از قوالاں قوتے نبود کہ اک دستار را وجہ ہا بمیروں آوردے وقتے
 چند کورے از دستار مبارک باز شدے بایستادے و اک دستار را
 باز بستے و بیشتر عطاے حضرت سلطان المشایخ دستار چہ بود کہ
 اک باب چشم تر بودے اما چوں حضرت سلطان المشایخ در خانہ بود
 شب و روز در سماع الست و گریہ مشغول بودے مصرع عشق را مطرب
 از دہوں باشد شیخ سعدی گوید بیت مطرباں رفتند و صوفی در سماع
 عشق را آغاز نہست انجام نیست اگر در خطیرہ و یاد رہاے دیگر و یاد باغ
 دل مبارک کشیدے حضرت بدولت بر رفتے امیر خسرو گوید بیت رفتم
 بسوسے باغ و بیاد ت گریستم بر ہر گلے و گرنہ گرایا دباغ بود در اثنائے
 راہ اقبال خادم عبد اللہ کولی چپ و راست گرد ڈولہ حضرت
 سلطان المشایخ شدہ با و از نرم و مرق بنیہ گویاں با جگر سوزاں گریہ کنای
 میرفتند و حضرت سلطان المشایخ چوں مستی طالع در ڈولہ گریہ کنای تفتے
 عجب تاثیرے بود سماع سلطان المشایخ را در اک ایام ہر بیتے و صوتے
 کہ حضرت سلطان المشایخ را در سماع ذوق دادے اک صوت و اک
 بیت مدتنے مدید در میاں خلق مشہور شدے خورد و بزرگ و ضعیف و شہرین
 در مجمع ہا و محفل ہا و کوچہ ہا و قہبا از صدقہ حضرت سلطان
 المشایخ لے گرفتند و کار نجات و عشق را روز بازارے در جہاں پیدا
 آمدے شیخ سعدی خوش گوید بیت بادشاہاں بکنج و جند خوش اند
 عارفان در سماع ہا یا ہوے و خلق را در آنزماں راحت جز حکایت
 سماع و اخلاص و نیاز بندی و شفقت و ولینت و دل در یافتن و سرور
 زیر پاسے ایل دلاں نہاد اک کارے دیگر نبود و خوب طبعان عالم از

شعراے بے نظیر و ندیمان و لپذیر و جوانان لطیفه گوے همه سر پر است
 حضرت سلطان المشایخ تهاوده بودند و از دولت او هر کس باندازه
 طبع خویش در هر قسم که می بودند ذوقها در سینه خود احساس می کردند
 و قوالان خوشگوے که چاکران آنحضرت بودند و سایر قوالان شهر
 نظیر لطافت طبع آن بادشاه عشق و اضع علم موسیقی گشته و مبدع غزل
 جدید و صوت نوے آوردند و کار سر و در العلوم علوی میرسانیدند
 این ضعیف گوید و بیعت خلق شادی کنان بهر کوئے به مطربان و سماع
 بهر سوے به زمره بنگریدست و فک کرده به از خوشی خویش را صرف کرده
 این ثمره ذوق و محبت حضرت سلطان المشایخ بود که با حق تعالی
 داشت تلمذ در بیان بعضی مجالس سماع حضرت سلطان المشایخ
 قدس السره العزیز کاتب حروف از والد خود سماع دارد که روزی
 حضرت سلطان المشایخ در دلیز خانه نشسته بود و صامت قوال
 پیش حضرت سلطان المشایخ می گفت در سلطان المشایخ اثر
 کرد و گریه و حال غالب شد که از یاران آنجا حاضر نبود که در رقص
 در آید حاضران بدان شب در تفکر شدند درین اثنای مردی از بیرون
 درآمد و سر بر زمین نهاد و در رقص شد حضرت سلطان المشایخ
 نیز در رقص با و موافقت کردند ساعتی ذوق سماع برگرفتند چون
 سماع فرود داشت شد آن مرد بیرون آمد حضرت سلطان المشایخ
 فرمود این مرد غیب را بطلب مردم متصل بطلب آن عزیز بیرون آمدند
 چپ و راست بدیدند نیافتند عرض میداد کاتب حروف بر آن جمله که
 این مرد از مردان غیب بود چوں محبه و عاشقے که در دریاے محبت
 غرق باشد خواهد که بایاد دوست و برآشنای شننا کند و دست و
 پاے زند و یا نوار عجبی مخصوص گردد هر آینه از عالم غیب مردی

سمت

باورسانند مجلس دیگر کاتب حروف ازوالد خود در حمتہ البد علیہ سماع دارد
 کہ روزے در خانہ برادر حسین در خانہ چہارستون فحمت بود حضرت
 سلطان المشائخ در آن جمع حاضر بود و قوال جگری از مو نا و جیبہ الدین
 بصوتی مرقے گفت و غالب ظن سن آنست کہ این جگری بود (بیتابن
 بجائی این اسکے سین باسون) حضرت سلطان المشائخ را این ہندوی
 اثر کرد و عزیزے صاحب سماع شد حضرت سلطان المشائخ در قص در آمد
 گریہ و حال غالب شد چوں ساعتے گذشت سماع فرود داشت کردند فاما
 ہنوز سماع حضرت سلطان المشائخ در سر بود و گریہ باقی بود چوں قوالان
 ایں حال دیدندے فی الحال ہماں سماع آغاز کردندے بنا براں باز ہماں
 سماع شروع نمودند و دریں اثنا حضرت سلطان المشائخ انگشت مبارک
 خود بر زانوے مبارک بطریق قلم را ندوالد کاتب حروف و ملک السادات
 سید کمال الدین احمد عم کاتب حروف و اقبال خادم و امیر خسرو ملک الشعرا
 دریں حال مقابل حضرت سلطان المشائخ ایستادہ بودند سید کمال الدین
 احمد اشارت را ندن انگشت مبارک بر زانوے مبارک دریافت اقبال را
 گفت کہ حضرت سلطان المشائخ دوات و قلم و کاغذ میخواہد اقبال دریں محل
 نازک پارہ کاغذ پیش برد کہ حضرت سلطان المشائخ بدست مبارک نہاد
 و در بجانب خواجہ محمود نبیرہ حضرت شیخ العالم فرید الحق والدین
 رقص اشارت کرد خواجہ محمد برقص برخاست حضرت سلطان المشائخ
 دریں محل آں کاغذ بالا کرد و کرا جمال آں کہ آں کاغذ از دست مبارک
 حضرت سلطان المشائخ بستاند و ضرورت اقبال پیش رفت و آں
 کاغذ از دست سلطان المشائخ بستہ بعضے کہ محل داشتند خواجہ اقبال
 مزاحم شدند کہ ہمیند کہ سلطان المشائخ در آں کاغذ چہ نوشتہ است
 چوں اقبال از اثر نظر سلطان المشائخ بہرہ یافتہ بود و پختہ گشتہ سچکس را

بر سر سلطان المشايخ واقف نساخت فی الحال آن کا غدر در دهن انداخت
 و فرود برد و بعضی از خواجا اقبال روایت کنند که در آن کاغذ این نوشته
 بود مصرع از دست تو بسته ام و دست تو دهم اما چون خدمت مولانا شمس الدین
 دامغانی جدا داری کاتب حروف که یار غار سلطان المشايخ بود بدیدن
 سلطان المشايخ آمد بعضی بنیست مولانا از حال سماع و کیفیت کاغذ تمام
 گفتند و التماس کردند که این مشکل از شما حل خواهد شد شمارے باید که از سلطان
 المشايخ کیفیت آن کاغذ پرسند چون خدمت مولانا را با سلطان المشايخ
 ملاقات شد مولانا از کیفیت سماع و آن کاغذ پرسید سلطان المشايخ آب
 و حشیم مبارک گردانید و آهے سر و از سینہ مبارک بر آورد و فرمود که مولانا
 مصرع نامه نوشتن چه سود چون نرو دسوے دست مجلس فیکر کاتب حروف
 از والد خود سماع دارد که روزے حضرت سلطان المشايخ در حجره قدیم که درون
 صفت ستون خور دست نشسته بود و در مقام خلوت صامت قوال
 سماع آغاز کرد سلطان المشايخ در عالم بسط شد تجرید فرمود هر چه در خانه
 بود همه را به بندگان خدایه دمانید در آخر والد این ضعیف درآمد سلطان
 المشايخ تجرید فرموده بود نظر کرد تا چیزی باشد بواله کاتب حروف و سفره
 چرمی آویخته در نظر آمد والد فقیر را فرمود تو در سطح برو چند نان گرم بیا والد
 امر سلطان المشايخ بجا آورد سلطان المشايخ فرمود که این نان ها
 را دریں سفره بنه این سفره با این نان ها تو بستان هر آینه چون کوی
 عاشقی از سرفوق نعمت بدرویشی دهد امید است که آن نعمت در
 خاندان او باقی ماند و بفرزندان او تو والد او و تناسلوا برسد این
 ضعیف گوید رباعی این نعمت است دینی و دنیا طفیل آن و این دو قبا
 غیبی در خاندان ماست و هر روز نعمتی و هر لحظه راحتے و این یاد دست مولانا
 و والد آن مجلس دیگر کاتب حروف از والد خود سماع دارد در آنچه ملک قریب است

حضرت سلطان المشائخ ارادت آور دو قصر کرد و بعد چند گاہ اور آرزو
 خلق شد و ترتیب جمیعے شکر کرد بہ نیت آنکہ حضرت سلطان المشائخ را در
 آنجا خود طلبہ و مخلوق شود و بخدمت حضرت سلطان المشائخ آمد و عرض داشت
 کرد کہ اگر خانہ بندہ را بنو حضور گردانند شرف خلف و سلف این بیچارہ باشد
 سلطان المشائخ قبول نہ کرد و آخر چوں عجز و بیچارگی قہر یک بسیار شد بغیر
 التشریح خاطر قبول کرد و قہر یک جملہ مشائخ و صمد و شہر را جمع کرد چوں حضرت
 سلطان المشائخ بخانہ او رفت بعد آنکہ طعام نہاری خرج شد سماع آغاز کرد
 ہرچہ قوالاں سماع آغاز کردند و از ہر نوع مے گفتند و بچکس را اثر نہی کرد مجلس
 ہچنان بستہ بود تا آخر حسن بہدی قوال این بیت را در سماع گفت بیت
 در کلبہ درویشی در محنت چویشی و بگذازد را با من ہر سوے مکن افسانہ بہ این
 بیت در سلطان المشائخ اثر کرد گریہ و حائے غالب شد غریزان و درویشان
 مجلس را از ذوق حضرت سلطان المشائخ ذوق و حالتی در گرفت الغرض
 بوقت طلب خیریکہ در خاطر سلطان المشائخ مے گذشت ہماں معنی از غیب
 بدین بیت گویانید ند مجلس دیگر کاتب حروف را نیک یاد است کہ در عہد
 سلطان غیاث الدین تغلق جمیعے بود در بالاسے بام جامع خانہ یاران و عزیزان
 حاضر این مجلس بودند امیر خسرو استادہ بود سلطان المشائخ سبب
 زحمت بالاسے کہت نشستہ بود و حسن بہدی در سماع این بیت مے گفت
 بیت سعدی تو کیستی کہ در آئی دریں کنت و چنداں قتادہ اند کہ ماصید لاغیر
 حضرت سلطان المشائخ را این بیت اثر کرد و مستغرق گریہ شد و خواجہ
 اقبال خادم سراں کہت استادہ بود دستار چہ ما از جامہ باریک پارہ
 نے کرد و بدست مبارک حضرت سلطان المشائخ میداد کہ سلطان المشائخ
 بلاں دستار چہ ما آب چشم پاک مے کرد و بجانب حسن بہدی مے انداخت
 شیخ سعدی خوش گوید قطعہ ناودان چشم رنجوران عشق و گرفتار و زیندنجو

مجلس دیگر

ایک ہیجے چشاد باش اے مجلس روحانیاں چتا خورد این مے کہ سن ستم
 بیوے چوں ساعتے بریں حال گذشت سماع فروداشت شد امیر حاجی
 پسر امیر خسرو غزل خواندن آغاز کرد چوں بدیں بیت رسید بیت خسرو
 تو کیتی کہ در آئی دریں شمار چکیں عشق تیغ بر سر مردان دیں زده است چ
 باستمع این بیت حضرت سلطان المشائخ را ہماں حال و ذوق پیدا
 شد الغرض ہر بار کہ این بیت امیر حاجی مکرر کر دے حضرت سلطان
 المشائخ دستار چہ جانب امیر حاجی دیکر ستار چہ جانب امیر خسرو مے انداز
 الغرض چوں حسن قوال سلطان المشائخ را دراں حال دید ہماں بیت
 شیخ سعدی کہ در صدر مسطور است در صوت گرفت درین حال حضرت
 سلطان المشائخ بجمہت قص اشارت بنجدست خواجہ موسیٰ پسر مولانا
 بدرالدین اسحاق بنیہ شیخ شیوخ العالم کرد خواجہ موسیٰ سر بر زمین نہاد
 و برقص برخاست چوں ساعتے تواجد کرد سر بر زمین نہاد و نشست حضرت
 سلطان المشائخ پہچناں در گریہ و ذوق سماع بود خداوند آں چہ وقت
 بود و چہ حال تالاب گور ذوق انحال در سوید اے دل کاتب حروف خواہد
 بود جاں بار زوے آں ذوق کہ از سلطان المشائخ معاینہ کردہ است
 بر یاد حضرت سلطان المشائخ خواہد داد النشا اب تعالیٰ این ضعیف گوید
 بیت دل بزلت تو ہم عشق ابد در یابم چاں بیا تو دہم زندگی از سر
 یابم چ مجلس دیکر کاتب حروف را یاد است در خانہ حضرت سید السادات
 سید خاموش عم کاتب حروف کہ مناقب او در نکتہ سادات تحریر یافتہ
 است جمعیتے بود و در آں جمع سلطان المشائخ حاضر بود و حسن بہدی قوال
 در سماع غزل شیخ اوحد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ بصوت مُرق مے گفت چوں
 بدیں بیت رسید بیت گفتی از آن دیگران اوحد شدی دائم کنوں چتا
 مہر تو بر جاں بود اوحد کیا مے دیگران حضرت سلطان المشائخ

ایں بیت اثر کرو گریہ و حال غالب آمد در قفس درآمد و ذوق مے گرفت در
 انشائے ایں حال وقت فی الزوال درآمد سماع فرو داشت کرد و نوبت سست
 فاما حضرت سلطان المشائخ را ذوق سماع ہنوز در سر بود و آب در دیدہ
 مبارک چوں مر و ارید غلطان سچو مست طاق نشست در نیماں امیر خسرو
 غزل خواندن گرفت اول ایں بیت خواند بیت رخ جملہ را نمود و مرا گفت
 تو ہمیں + زین ذوق مست بخیرم کیں سخن چہ بود + ہمینکہ ایں بیت بسبع
 مبارک حضرت سلطان المشائخ رسید سلطان المشائخ بگوشت چشم کہ
 چشمہ محبت بود سوے امیر خسرو دید باز ہاں حال وہاں گریہ بر سلطان
 المشائخ مستولی شد چن کرکرت امیر خسرو ایں بیت مکرر کرد حسن بہری
 دریافت کہ حضرت سلطان المشائخ را ذوق سماع شدہ باز ہاں بیت شیخ
 اوحہ کرامتی در صوت گرفت سلطان المشائخ بسیار تاثیر کرد چنانکہ عزیز
 کہ در مجلس بودند از صدقہ حضرت سلطان المشائخ در ذوق شدند حق تعالی
 و علامت کہ چوں کاتب حروف را ذوق سماع حضرت سلطان المشائخ
 کہ دریں مجلس بود در خاطر بگذرد آتش شول جمال ولایت پر یعنی سلطان
 المشائخ در دل شعلہ زدن گیرد ایں ضعیف گوید ہمیت ز آتش شوق تو
 دل خواہم سوخت + جاں را بسوئے زلف تو خواہم داد + کاتب حروف عرض
 میں اراد کہ بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ بنشتہ دیدہ ام کہ شیخ محمد الدین
 بغدادی در وقت شہادت ایں بیت میگفت کہ گزہ دل پر خوں شدہ
 غارت مے کن + وین جان خراب را عمارت مے کن + بے ہیچ گناہ
 عاشقان را مے کش + و آنکہ سہ خاک شان زیارت مے کن + کہ واقعہ شہادت
 شیخ محمد الدین بغدادی بسبع خلق رسیدہ کہ شیخ محمد الدین بغدادی
 مرید شیخ نجم الدین کبراست قدس سرہ شیخ محمد الدین در سماع
 غلو تمام داشت و بے سماع نتوانستی بود و قبول تمام یافتہ بود

چنانکہ اہل زمانہ مطیع و مرید او بودند و خوار زم شاہ را از شهرت او و اطاعت
 خلق بدو عبرت بود الغرض شیخ محمد الدین را بارہا از کثرت سماع حضرت
 شیخ نجم الدین منع کردے چنانکہ روزے شیخ محمد الدین در سماع بود شیخ
 نجم الدین خادم را فرستاد کہ او را بطلب خادم آمد دید کہ شیخ محمد الدین
 در عین سماع و رقص است او را طلبیدند شیخ محمد الدین در ذوق سماع بود
 زلفت خادم بخیرت شیخ آمد ماجرا گفت شیخ فرمود باز برو دست او
 بگیر و او را از سماع بازدار و بیار چوں خادم باز آمد دیدہ کہ شیخ محمد الدین
 ہیچناں مستغرق است و این سخن مے گوید مصرع ما زبالا آمیم و باز بالا
 میردیم و خادم دست شیخ محمد الدین گرفت و خواست کہ از رقص بازدارد
 میسر نشد ہیچناں خادم باز گشت و این سخن کہ در قصص مے گفت بسمع
 مبارک شیخ نجم الدین کہ برسانید شیخ نجم الدین فرمود کہ ما ہماں نفس
 کہ او در مجلس مے گفت در کار او کردیم الغرض چوں شیخ محمد الدین
 از شما فارغ شد در عالم صحو افتادہ دانست کہ نیک نکریم جزاے این
 این حرکت طشت پر آتش بر سر مبارک برداشت و پیش شیخ نجم الدین
 کہ برادر صفت نعال بایستاد شیخ فرمود کہ این حاجت نیست ہماں نفس
 ماجراے تست الغرض در ایام سلطان خوارزم شاہ کہ بادشاہ بزرگ
 بود و شش لک سوار داشت ترکستان و خراسان و صفہان تا
 حد عراق و از طرف ہندوستان تالب سندہ در ضبط او بود و این
 بادشاہ را مادرے بود از آل بادشاہ خفجاق کہ در ملک رانی و کفایت
 کار ذاتی مثل نداشت و خطاب او خداوند جہاں بود و این بادشاہ و مادر
 او ہر دو مرید شیخ نجم الدین گیسرا بودند ہر دو را اتفاق خانہ کعبہ
 شد بخدست شیخ نجم الدین آمدند و گفتند کہ ما را اتفاق
 زیارت خانہ کعبہ شدہ است اگر مخدوم شفقت کند

یارسے از یاران خود نامزد حال ماکند تا پیرا بر مایید محض کرم باشد و بواسطه
 او حج ماقبول افتد شیخ نجم الدین بعد از تامل بسیار شیخ مجد الدین را رود
 کرد و یکنار در یار رسیدند و خواستند که در جهاز خاص سلطان محمد خوارزم شاه
 و مادرش شیخ مجد الدین سوار شود چنانچه شیخ بخوابش ہر دو سوار شد شیخ
 مجد الدین در جمال خوبی و ملاحظت و صباحت بے نظیر عصر بود قضا را نظر
 مادر خوارزم شاه بر جمال شیخ مجد الدین افتاد دل از دست داد و شیفته
 جمال شور انگیز او شد بیت ترا خود ہر کہ بیند دوست دارد و گناہ نیست
 بر سعدی مسکین و شیخ مجد الدین را در محبت حق تعالی از خود خبر نمود
 تکلیف از غیر خوارزم شاه ازین غی خبردار شد و غرور سلطنت خوارزم شاه را
 بر آں آورد کہ شیخ را ہلاک کند تا این شور عشق کہ برخاست فرو نشیند شیخ
 مجد الدین را بسعادت شہادت رسانید و سہ مبارک او را در طشتہ نہادہ یا
 ہزار دینار بخدست شیخ نجم الدین کبریا فرستاد و گفت کہ شیخ مجد الدین بسعادت
 شہادت رسید و دینار ماہے زر خون بہاے اوست و چوں پیغام
 خوارزم شاه بخدست شیخ نجم الدین قدس الدہرہ العزیز رسید شیخ
 فرمود کہ دیت مجد الدین ما و خوارزم شاه و تمام مملکت خوارزم شاه
 است چوں این نفس بر زبان مبارک شیخ نجم الدین کبریا گذشت بعدہ فرمود
 کہ آہ نفس خود را بیرون نہ آوریم ہم در آں چند روز خر و ج چنگیز خاں شد
 از جانب چین بائہ لک سوار یک گلہ اسپان و شتران و گوسفندال وغیرہ
 آں بنا گاہ از بیابان پیدا شد و مملکت خوارزم شاه خراب کرد و خوارزم
 شاه را و چندین ہزار علما و اولیا و خلایق دیگر از خود و بزرگ از مردوزن بزیہ
 تیغ آورد و نام و نشان خوارزم شاه و احوال و انصار او بر روی زمین
 گذاشت چنانچہ در طبقات ناصری مسطور است الغرض بتاثر قبول نفس
 مبارک شیخ نجم الدین کبریا در آں ایام قہر خداے تعالی نازل شد و ر شہر

خوارزم چوں چنگی خان بخوارزم رسید ترکاں باتینہاے برہنہ بخانقاہ
 حضرت شیخ نجم الدین و آمدند دیدند کہ شیخ بر مصلی مستقبل قبل نشسته است
 خواستند کہ شیخ را بتیغ زنند و حیرت افتادند شیخ فرمود کہ من چہل مرید
 و چہل حجرہ نشاندہ ام در مدت چہل روز سی ہفت روز گذشتہ سکہ روز
 باقی ماندہ کہ ایشان بخدارسند تا چہل روز تمام نشود شمارا با من دستہ نیست
 چوں سہ روز گذشت و چہل روز تمام گشت آن چہل مرید ہر یک بمرتبہ کمال
 رسیدند آن کافران ملعون باز تیغ ہا برہنہ کردہ بخانقاہ درآمدند اول شیخ
 نجم الدین کبر سوار بر سجادہ شہید کردند بعدہ آن چہل ولی را کہ نونیا ز بودند با
 لوازم و جواری شیخ را شہید کردند و واقعہ شہادت شیخ فرید الدین عطا
 نیز در آن خروج کفار در نیشاپور بود حضرت سلطان المشایخ فرمود چوں کافران
 نیشاپور درآمدند اول تیغ بیاران شیخ عطار نہادند و ایشان را کشتن گرفتند شیخ عطار سہ
 ایں چہ قہار است و ایں چہ جبار است چوں نوبت شیخ رسیدے گفت ایں چہ کرم است ایں
 چہ لطف است قدس بسرہ العزیز نکتہ در بیان فوائد بعضے مجالس حضرت
 سلطان المشایخ در باب سماع مے فرمود کہ سکہ سماع دریں شہر قاضی
 حمید الدین ناگوری نشاندہ رحمۃ اللہ علیہ رحمۃ اللہ علیہ واسعہ و قاضی
 منہاج الدین جرجانی چوں او قاضی شد و صاحب سماع بود ایں کار
 استقامت گرفت اما قاضی حمید الدین را با آنکہ مدعیان با او منازعت و
 خصومت بسیار کردند و بر آں حرف ثابت بود و قتی نزدیک کوشک
 سفید در خانہ کیے دعوت بود شیخ قطب الدین بختیار قدس الدسرسہ
 العزیز ہما بخا بود با عزیزان دیگر مولانا رکن الدین سمرقندی را خبر کردند
 و او مدعی عظیم بود از خانہ خود با خدمت کاران و متعلقاں رواں شد تا در
 خانہ درآمد و سماع را منع کند قاضی حمید الدین را ازین معنی خبر کردند قاضی خصم
 خانہ را گفت کہ برو جائے پناہاں شو چوں ترا طلبند پیدا نشوی صاحب خانہ

جمع جواری
 یعنی نونیا

پہنچاں کر دے بعد از اں قاضی حمید الدین فرمود در خانہ باز گشت و سماع در
 دہند پہنچاں کر دے رکن الدین سمرقندی با جمعیست خود در خانہ رسید
 پر سید کہ خصم خانہ کجاست تا کہید و تفحص بسیار کر دے گفتند خصم خانہ غائب
 است حاضر نیست باز گشت حضرت سلطان المشایخ بریں سخن تبسم میفرمود
 وے گفت کہ قاضی حمید الدین نیکو تدبیرے کر دے کہ خصم خانہ را غائب کر دے
 یعنی بے اجازت او اگر در آمدے مواخذہ بودے بعد از اں فرمود کہ بچیاں
 را نیز با قاضی حمید الدین ناگوری منازعت شدہ بود تا وقتے مولانا
 شرف الدین بحری رنجور شد قاضی حمید الدین از صفا کہ درویشاں
 باشد بعبادت او بردار و رفت او را خبر کر دے کہ قاضی حمید الدین آمدہ است
 او گفت آنکہ خدا را معشوق مے گوید من روے او نہ بینم دریں مجلس
 اسیر حسن عرض داشت کہ نہ مقصود از میں معشوق محبوب است
 سلطان المشایخ فرمود دریں بحث بسیار است مردم انچه میدانند
 مے گویند اما یکے در خانہ خود چیزے میگویند مردم چکنند بعدہ فرمود چوں
 ذکر سماع قاضی حمید الدین بسیار شد مدعیان آنوقت فتویٰ کر دے
 وجوہا بہا ستند و نوشتند کہ سماع حرام است فقیہے بود کہ با قاضی آمد
 و شد داشت مگر او ہم در آں چیزے نوشتہ بود و آں خبر بقاضی
 حمید الدین رسانید و رہنمایاں آں فقیہہ بخدست قاضی آمد قاضی
 روے سوے او کرد و گفت تو ہم جواب نوشتہ فقیہہ مقرر منہ شد
 گفت آرے نوشتہ ام قاضی حمید الدین فرمود کہ آں مفتیاں کہ جواب
 نوشتہ اند نزدیک من ایساں ہنوز در شکم ما در اند لیکن تو زادہ آٹا ہنوز
 طفلے دریں مجلس کیجے بخدست حضرت سلطان المشایخ عرض داشت کہ دیں
 روز ہا بعضے از درویشاں آستانہ دار در مجمعے کہ چنگ ورباب و فراموش
 رقص کر دے فرمود نیکو نکر دہ اند انچه نامشروع است ناپسندیدہ بعد از اں

کے گفت چوں این طائفہ ازاں مقام بیروں آمدند ایشان گفتند کہ
 شما چه کردید در آں جمع مزامیر بود سماع چگونه شنیدید و قص کر دید ایشان
 جواب دادند کہ باچنان مستغرق سماع بودیم کہ نداشتیم کہ اینجا مزامیر است یا نہ
 حضرت سلطان المشائخ فرمود این جواب ہم چیزے نیست این سخن
 در ہمہ محصیہا بیاید دریں میاں امیر حسن عرضداشت کرد کہ صاحب مرصا
 والعبادہ در معنی نوشتہ و این دو مصراع عرضداشت کرد بیت گفتی کہ نزد من
 حرام است سماع ؟ گر بر تو حرام است حرام است با دا ؟ حضرت سلطان
 المشائخ فرمود کہ آری و این رباعی بر زبان مبارک راند رباعی دنیا طلبا جہا
 بکاست با دا ؟ و این جیفہ مردار بد است با دا ؟ گفتی کہ یہ نزد من حرام است سماع ؟
 گر بر تو حرام است حرام است با دا ؟ باز امیر حسن عرضداشت کرد کہ اگر علماء و دین
 و این باب بحث کنند و در نفی سماع سخن گویند نیکو نماید اما آنکہ در خانہ فقیر باشد
 چگونہ نفی کنند اگر نزدیک حرام باشد این قدر کنند کہ خود نشنود اما با دیگران خصوصیت
 کنند کہ شنود خصوصیت در ایشان نیکو نیست سلطان المشائخ تبسم کرد و ملائم بخشی
 حکایت فرمود کہ چندین علماء بستند چیز نمیکویند و یکے ناوار است غورے کند وقتے
 متعلے اماست کرد و جماعتے از علماء بر او افتاد کردند یک عالمی بود او ہم افتاد کرد مگر نماز چہا
 گانے بود این تعلیم را در قعدہ اولی سہوش سوم کحت متصل دوم برخاست چوں
 دانشمند بود و نیست کہ این نماز را چگونه تمامے باید کرد و علماء نیز ساکت بودند چوں
 طریق اتمام آں میدانشند آں عامی بود و غلبہ کردہ چنداں سبحان اللہ گفت
 کہ نماز خود باطل گردانید آں متعلم بعد از سلام نماز روے سوے آں عامی
 کرے نادان جمیع چندین دشمن حاضر بودند سخن نگفتند و خاموش بودند و کبستی
 کہ انہم غلبہ کردی نماز خود باطل گردانیدی باز امیر حسن عرضداشت کرد کہ طائفہ کہ منکر
 سماع اند بنہ نیکو میدانند و بر مزاج ایشان وقوف تمام دارد و غرض آنکہ ایشان سماع
 سے شنودند و نمیکویند باز این شہود کہ سماع حرام است بنہ شنودنے خود اما راست عرض میدارد

کہ اگر سماع علال بودے ایشان شنیدندے سلطان المشائخ بریں سخن
 خذید امیر حسن گویدے در ایام چو تو شکر بے تا کے کشم تلخی بزن یک خند
 و دامان عیشم شکر میں گرداں و فرمود کہ آریے چوں در ایشان ذوق نیست
 چگونه شنیدندے و بر چه شنیدندے بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ
 بنشہ دیدہ ام کہ منکر سماع از سہ حال خالی نیست یا جاہل است بسنن و
 آثار و یا کسے است کہ اور عجبے از اعمال نیک شدہ در آں غرہ گشتہ و یا
 کیست کہ طبع وے بستہ است بذاں سبب ذوق ندارد وے فرمود مردے
 بحسن صوت چند شتر بار گراں را در راہ دراز بمنزل میرسانید چوں
 آں صوت بداشت ہمہ شتران ہلاک شدند فرمودے شتر کہ شور و طرب
 در سراسر است اگر آدمی را نباشد خراست جز خدا و نداں معنی را غلطانند سماع
 اولت مغربے بیا ہد تا بروں آید ز پوست و ہم و مجلس حضرت سلطان
 المشائخ شخصے تقریر کرد کہ اکنون در فلاں موضع یا راں شما جمعیتے کردہ اند
 و مرا میر و محرمات در میانست حضرت سلطان المشائخ فرمود کہ من منع
 کردہ ام کہ مرا میر و محرمات در میان نہ باشند نیکو نکرده اند و دریں باب بسیار
 تملک کرد تا بحدے کہ گفت اگر امامے در نماز باشد و جماعتے در عقب او
 مقتدی شوند و در آں جماعت عورات ہم باشند پس اگر امام را سہو
 افتد مردانے کہ افتد اگر دہ باشند یکے تقبیح اعلام دہد بگوید سبحان اللہ اگر
 زنے واقع شود او چگونه امام را آگاہانند سبحان اللہ نگوید زیرا کہ نشاید آوا
 آں شنودن پس چکنہ پشت دست بر کف دست زند و کف دست بر کف
 دست زند کہ آں بہو میماند تا این غایت از ملا ہے و امثال آں پرہیز آمد
 است پس در سماع طریق اولے کہ ازین بابت نباشد یعنی در منع دستک
 چندین احقیاط آمدہ است پس در سماع مرا میر بطریق اولے منع است
 بعد از آں فرمود کہ سماع مشائخ شنیدہ اند و آنانکہ اہل این کار اند و ہر آں کس

کہ صاحب درود و ذوق است کہ بیک بیت کہ از گوینہ شنود او را وقتے پیدا
آید اگر مزامیر در میان باشد یا نباشد اما آنکہ از عالم ذوق خبر ندارد اگر پیش او
گوینہ گاہا باشند و از ہر جنس مزامیر باشد چہ سود دارد چوں از اہل درود
نیست پس معلوم شد کہ اس کار تعلق بدرود دارد نہ بمزامیر و غیر اہل بعد از ان
فرمود کہ مردم را ہمہ روز حضور کجا میسر شود اگر در روزے وقتے خوش دریافت
ہمہ اوقات متفرقہ آن روز در پناہ آن وقت باشد و اگر در جمعے صاحب
ذوق و صاحب نعمتے باشد جملہ اشخاص در پناہ آن شخص باشند و میفرمود
کہ خواجہ جنید گفتے اگر بدانیم کہ نماز نفل گذاردن از مجلس سماع بہتر است
نماز مشغول نگردم و سماع شنوم و مے فرمود کہ مولانا بر مان الدین بلخی را
با و فور علم و کمال صلاحیت ہم بودہ است چنانکہ بارہا گفتے کہ خدائے عزوجل
مرا از بیچ کبیرہ خواہد رسید انگاہ حضرت سلطان المشائخ تبسم کرد و فرمود
کہ این ہم گفتے مگر یکے از کبیرہ از و رسیدند کہ آن کبیرہ کہ ام کہت گفت
سماع چنگ کہ جنگ بسیار شنیدہ ام و این ساعت ہم بشنوم اگر باشد
بعدہ سخن در بزرگی مولانا بر مان الدین بلخی افتاد فرمود کہ بر مان
الدین حکایت کرد کہ من خورد بودم بقیاس پنج شش سالہ کم یا بیش برابر پد
خود در راہے میفتم مولانا بر مان الدین مرعینا نے صاحب ہدایہ فی
المدعہ پیدا شد پد من از وے تخاصی کرد و در کوچہ دیگر رفت مرا
بر جاے گذاشت چوں کو کبیرہ مولانا بر مان الدین مرعینا نے نزدیک
رسید من پیش فتم و سلام کردم در من تیز بدید این سخن بگفت کہ من پد
کو دک نور علم مے بنیم من این سخن شنیدم پیش رکابے اور وال شدم
باز مولانا بر مان الدین بر لفظ مبارک را ند کہ مرا خدائے چنینی میگوید
کہ این کو دک در روزگار خود علامتہ عصر خواہد شد مولانا بر مان الدین
مے گوید کہ من اینچنین شنیدم ہیچناں پیش میفتم باز مولانا بر مان الدین

مرعینانی فرمود که خدا مرا چنین میگوید یاند که ایس کودکی چنان بزرگ شود که بادشاه
 بر دارو بیاند و باز نیاید الغرض باز آیم بر سر حروف کاتب حروف از والد خود سماع
 دارد که مجلسی بود در آن مجلس درویشاں و عزیزاں بودند و شیخ بدرالدین
 سمرقندی خلیفه شیخ سید الدین ماخرزی رحمة الله علیه هم بود در آن مجلس
 سماع چنگ آغاز کردند شیخ بدرالدین در سماع قصص کرد و از غایت شوق و ذوق
 دستار مبارک خود که از صوف پوشیده بود بر سر چنگ نهاد چوں مجلس آفرید عزیز
 بخد مت شیخ بدرالدین گفت چه قصص کردی شیخ بدرالدین ایس سخن شنید
 ایس بیت خواند ما را بزدی و چنگ ما بشکسته + فردا بکشی خمار که شب
 مستی + بذوق چند دعا مایلند خواهی خواند + بدر اکین طرف آواز چنگ
 می آید + و من فرمود که شیخ نجم الدین کبری قدس سره فرمود به نعمتی که در
 بشر ممکن است همه را بشیخ شهاب الدین سهروردی دادند الا ذوق سماع
 و من فرمود که شیخ اوجدر کرمانی شیخ شهاب الدین قدس سره آمد شیخ مصلی خود
 پیچیده وزیر زانو نهاد و این معنی نزد شیخ غایت تعظیم باشد الغرض چوں
 شب درآمد شیخ اوجدر کرمانی سماع طلبید شیخ شهاب الدین
 قوالا از طلبید و فرمود که سماع مرتب گردانند و خود بگوشه رفت
 و بطاعت و ذکر مشغول شد چوں بامداد شد خادم خانقاه بخد مت
 شیخ شهاب الدین آمد و گفت چوں شب سماع بود آنجی را
 نهاری بیاید شیخ گفت امشب سماع بود خادم گفت آس شیخ
 گفت من خبر ندارم بجه حضرت سلطان المشایخ فرمود که غایت
 استغراق شیخ شهاب الدین بنگرید در ذکر چنان مشغول بود که از
 غلبه ذکر خبر از سماع نداشت و هرگز سماع فروداشت میگردند و قرآن میخوانند
 شیخ قرآن می شنیدند و سماع ایشان با چنین غلبه نمی شنید باید دانست
 تا چه حد مشغول بود کاتب حروف از خدمت مولانا شمس الدین

دامغانی کہ جب مادرین کاتب حروف بود سماع دارد کہ شیخ او حد کرمانی نحو
 کہ از خدمت شیخ شہاب الدین و داع کن در آن مجلس شیخ شہاب
 الدین یک سر و ایل خود پیش شیخ او حد کرمانی نهاد و شیخ او حد کرمانی آنرا
 قبول کرد و آں را از میاں چاک کرد و بالائے پیراہن پوشید و ہر دو دست از
 جانب ہر دو پایے بیروں آورد و دست بوس شیخ شہاب الدین
 کرد و گفت این سفل عمل شیخ ماست باز آیم بر سر سخن حضرت سلطان المشائخ
 نے فرمود عزیزے بود کہ اورا عبد اللہ رومی گفتندے او بخدمت شیخ
 بہاؤ الدین رحمۃ اللہ علیہ آمد و گفت من وقتے بخدمت شیخ شہاب الدین
 بودم و سماع گفتہ ام شیخ بہاؤ الدین گفت چوں شیخ سماع شنیدہ مارا ہم باید
 شنید بعدہ ایں عبد اللہ در حجرہ برد و بداشت تا شب درآمد چوں شب
 شد یکے را گفت عبد اللہ در حجرہ برید با یک یار دیگر چنانکہ ثلاثے بنا شد ایں
 عبد اللہ میگوییہم را و یک مرد دیگر را بحجرہ بردند چوں شب شد نماز کردند شیخ
 از ادائے نماز فارغ شد بحجرہ درآمد و کس بودیم فحسب شیخ نشست با و را
 مشغول شد مقدار نیم سیپارہ خواند بعدہ در حجرہ زنجیر کرد و مرا گفت چیرے
 بگوے من سماع آغاز کردم ساعتے گذشت جنبشے در شیخ پیدا شد بر ساحت
 و چراغ بکشت حجرہ تاریک شد من پہچان سماع حے گفتم میدانستم کہ شیخ
 میگرد و چوں نزدیک حے آمد ا من بہن میرسید میدانستم کہ شیخ را جنبشے ہست
 اما نمیدانستم کہ شیخ بر ضرب است یا بے ضرب الغرض سماع تمام شد شیخ
 در باز کرد و بمقام خود رفت من و یارین ہما تجا ماندیم مارا نہ طعام فرستادند
 نہ آب تا شب بگذشت با ما و خادم یکجا رہیدیم بیست تنکہ آورد کہ شیخ
 فرستادہ است نکتہ در بیان محضر سماع و بحث آں با حضرت
 سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز کاتب حروف محمد
 مبارک علوی المدعو با میر خور در ضمیر شفقت پذیر عزیزان

صاحب سماع عرض میدارد بر آنجمله که در زمان قاضی حمید الدین ناگوری
 قدس سرہ علمائے شہر با او مدعی شدند و در حرمت سماع و بر کفر مستمع سوالها
 کردند و بیشتر علمائے آنوقت بر حرمت سماع جوابها نوشتند کاتب حروف
 آن سوالها دیده است بہر آئینہ چنانکہ سوال کنندہ پچنیاں جواب باشد فائما
 حق تعالی قاضی حمید الدین ناگوری را عشقے کامل و علی وافر و کرامتے ظاہر
 دادہ بود باین ہمہ صدر جہان آن وقت قاضی منہاج الدین جرجانی
 کہ در علم و فضل و لطافت طبع مثل نداشت صاحب سماع بود و با قاضی
 حمید الدین و بزرگان دیگر کہ اہل محبت و عشق بودند سماع مے شنید چنانکہ
 شمرہ از آن حالت در نکتہ اہل سماع تحریر یافتہ است مدعیان آنوقت
 را جابے درآمد سخن گفتن در باب سماع نماذ فاما چوں آفتاب دولت و
 کرامت و عظمت حضرت سلطان المشائخ بر جہانیاں طالع گشت
 و شوق سماع در علما و فضلا و صدور اکابر و ضعیف و شریف دور و نزدیک
 کہ در جبلت ایشاں چاشنی عشق نہادہ بودند رسید و غلغلہ در عالم افتاد
 و ولولہ عشق در دلہاے ایشاں جنید و کار عاشقی و عشقبازی و سماع
 در جہاں از سر تازہ شد و عالم بوستانے گشت چنانچہ خواجہ ثنائی گوید

س زینجا نفیر یزد و زانجا نواے نای
 بر ہر طرف ہشتے و در ہر بہشت حور
 روے زمین ز شاہد گل پزیر و نگار
 مرغے بہر وخت و نواے بہر طرف

آنجا خروش عاشق و اینجا نشاط یار
 در ہر چین نگارے و در ہر نگار یار
 شاخ شجر چو گوش عروسان شاہوار
 شاہے بہر طریق و عروسے بہر کنار

خارجہ مدعیان این کار را چنانکہ موروث دارند از سر ظہیرین گرفت و
 مدتے این تعصّب و ردل داشتند کہ بدین نے توانستند این ضعیف گوید
 س مرازین عشق فیروزی است مطلق و نینچوں بیشتر اکابر و علما
 و صدور و اولیا و امرا و ملوک و مقربان بادشاہ عہد را بندہ و معتقد حضرت

سلطان المشایخ سے دیدند مجال دم زدن بنود چوں دیکھے سر
پوشیدہ میجو شید و دریند این سے بودند مگر بادشاہے دریں باب مختصر
کند تا جرات حسد را بنوک زباں تراوند اللهم اجعلنی من المحسودین
ولا تجعلنی من الحاسدین یعنی اے بار خدا یا بگرداں مرا از حسد کردہ
شدہ گان و گرداں مرا از حسد کنندگان با چندی علوم گوی این دعا
بر زبان مبارک رسول رب العالمین گذشتہ بگوش ایشاں
است الغرض در عہد سلطان علاء الدین و قطب الدین علیہما الرحمۃ اللہ
ایشاں کار نیامد باز خواند چوں تخت سلطنت بنیاد الدین تغلق
انار الہ برمانہ رسید شیخ زادہ حسام الدین فرجام کہ پاتا بہ غریبی در خانہ
سلطان المشایخ کشادہ بود و بانواع تربیت و شفقت سلطان
المشایخ پرورش یافته اورا از بہت آنکہ سر شہرت داشت بسیار مجاہدہ ماو
بلا ہا کشید چوں در شوق و ذوق عشق تنہادہ بودند میسر نمے شد بدیں
بہانہ خود را خواست کہ مشہور کند بجمہت غوغاے محض اورا پیدا کردند
بارے چو فسانہ میشوی اے بے خرد و افسانہ نیک شونہ آفسا
بد قاضی جلال الدین لوانجی نائب حاکم مملکت در تعصب اہل عشق
مشہور بود و دانشمندان دیگر شیخ زادہ حسام را الگ بختند و پیشواے خود
ساختہ تا پیش بادشاہ باز نمایند کہ شیخ نظام الدین محمد مقتداے
عہد است سماع کہ در مذہب امام اعظم حرام است مے شنود و
چندی ہزار خلق درینکار کہ در شرع ممنوع است متابعت او مے کنند
شیخ زادہ مذکور قریبے پیش سلطان ہم یافتہ بود این سخن بسبب سلطان
رسانیدہ سلطان غیاث الدین را اہل و حرمت سماع علم بنود ازیں
سخن بخیر شد کہ یچنین بزرگے کہ مقتداے عالم است نامشروع چگونہ
کند نعوذ باللہ عما یقول الظالمون و سوالہا و فتوا مے وقت قاضی

۱۰۰
۱۰۱
۱۰۲
۱۰۳
۱۰۴
۱۰۵
۱۰۶
۱۰۷
۱۰۸
۱۰۹
۱۱۰
۱۱۱
۱۱۲
۱۱۳
۱۱۴
۱۱۵
۱۱۶
۱۱۷
۱۱۸
۱۱۹
۱۲۰
۱۲۱
۱۲۲
۱۲۳
۱۲۴
۱۲۵
۱۲۶
۱۲۷
۱۲۸
۱۲۹
۱۳۰
۱۳۱
۱۳۲
۱۳۳
۱۳۴
۱۳۵
۱۳۶
۱۳۷
۱۳۸
۱۳۹
۱۴۰
۱۴۱
۱۴۲
۱۴۳
۱۴۴
۱۴۵
۱۴۶
۱۴۷
۱۴۸
۱۴۹
۱۵۰
۱۵۱
۱۵۲
۱۵۳
۱۵۴
۱۵۵
۱۵۶
۱۵۷
۱۵۸
۱۵۹
۱۶۰
۱۶۱
۱۶۲
۱۶۳
۱۶۴
۱۶۵
۱۶۶
۱۶۷
۱۶۸
۱۶۹
۱۷۰
۱۷۱
۱۷۲
۱۷۳
۱۷۴
۱۷۵
۱۷۶
۱۷۷
۱۷۸
۱۷۹
۱۸۰
۱۸۱
۱۸۲
۱۸۳
۱۸۴
۱۸۵
۱۸۶
۱۸۷
۱۸۸
۱۸۹
۱۹۰
۱۹۱
۱۹۲
۱۹۳
۱۹۴
۱۹۵
۱۹۶
۱۹۷
۱۹۸
۱۹۹
۲۰۰

حمید الدین ناگوری و روایات کتب شریعہ پیش بادشاہ بروند سلطان فرمود
چوں علماء دین و حرمت سماع فتویٰ کردہ و بیعت اینکار فراموش شده سلطان
المشایخ را حاضر کنند و جمله علماء و شہر و صدور و اکابر را طلب کنند و محضر سازند
تا دین محل انچه حق است پیدا شود و بزرگے گوید **س** اخترانے کہ شب و نظر
آیند **+** پیش خورشید مجال است کہ پیدا آیند **+** بچندین پیش وجودت ہم خوب
عدم اند **+** گرچه در چشم خلائی ہم زیبا آئیند **+** الغرض این ماجرا کہ پیش سلطان
گذشتہ معتقدان بخدمت سلطان المشایخ رسانیدند سلطان المشایخ
بسیج بخود راه نداد بیت جہاں اگر ہمہ دشمن شود بدولت عشق **+** جز ندانم
از ایشان کہ در جہاں بستند **+** فاما علماء کہ اعلم وقت بودند بخدمتگار
حضرت سلطان المشایخ منسوب چنانکہ مولانا فخر الدین زرا دی و مولانا
وجیہ الدین پائلی و غیرہماد را باحت سماع آیتہا **+** آوردند و مجلس حضرت
سلطان المشایخ در باب سماع دلائل اباحت اقامت میکردند بدین
نیت کہ پیش از محضر استحضارے حاصل شود حضرت سلطان المشایخ کہ درون
سبارک او از علم لدنی چوں دریا موج میزد و ہیج بالیشان التفات نمیکرد و
از نیباب سخن نے فرمود ایشان متخیر ماندند اما بر تہر حضرت سلطان المشایخ
اعتقادے تمام داشتند ازین مہم خوشدل بودند الغرض چوں حضرت سلطان المشایخ
را در سرک بادشاہ طلب واقع شد سلطان المشایخ از یاران خود کہسہ را طلبید فاما قاضی
محی الدین کاشانی کہ بوفور علم آراستہ استاد شہر و علامہ معبود و مولانا فخر الدین زرا دی
کہ بزرگ زادہ و کریم الطبع ترا قاضی بودند و جمیع علوم این ہر دو بغیر طلب بربندگان سلطان
المشایخ و سرک بادشاہ فقہ بعدہ پیش انا ناکہ محض بود قاضی جلال الدین نایب حاکم
سلطان المشایخ را بطریق معطیات سخناں آغاز کرد و کلمات تعصب میزد نہ لایق مجلس حضرت
سلطان المشایخ بودے گفت و تشنیع میکرد سلطان المشایخ حاکمے و زید و تحمل میکرد بعد از آنکہ
سخن را بنیجا رسانید کہ اگر بعد ازین معونے کنی و سماع بشنوی من حاکم شریع ام ترا بیارایم

سلطان المشایخ ازین سخن و غضبش سو فرمود که مغزول باد ازین شغل که بقوت آں این سخن میگویی بعد از دو اوزه روز از قضا مغزول شد و عنقریب سفر کرد آمدیم بر سر حرف چون محضر شد در آنچنان محضر که جمله علما و اکابر و صدور و امر و ملوک حاضر بودند و توجه و تلمط بادشاه و غیره همه را بجانب سلطان المشایخ بود درین محل شیخ زاده حسام گفت که در مجلس شماعی باش و رقص می کنند و آه و نعره میزنند مثل این سخنان بسیار گفت سلطان المشایخ رو می مبارک خود بجانب او کرد و گفت غلبه میکنی و بسیار مگویا بگو سماع چه معنی دارد شیخ زاده حسام گفت من نمیدانم فاما علمای گویند که سماع حرام است سلطان المشایخ فرمود که چون معنی سماع نمیدانی مراد رینباب باتو سخن نیست و نیا یاد گفت شیخ زاده حسام که مدعی بود مانع شد و شکسته خاطر گشت **۵** تراست حجت قاطع بدست یعنی علم چگونگی پیش رو و دعوای من نادان و بادشاه را گوش هوش با سماع سخن و پذیر حضرت سلطان المشایخ بود چون در بحث سخن بلند می کردند بادشاه بهمین می گفت که غلبه میکنی بشنود که شیخ چه می فرماید از جمله علما که حاضر بودند مولانا حمید الدین و مولانا شهاب الدین ملتانی ساکت بودند و هیچ سخن و حجت ازین دو عالم زمانه بیرون نیاورد بلکه مولانا حمید الدین فرمود چنانکه مدعیان ذکر مجلس حضرت سلطان المشایخ می کنند چنان نیست برخلاف آنست من این امر معاینه کرده ام و در آن جمع همه پیران مشایخان درویشان دیده ام درین میان قضای کمال الدین گفت که من سجا این روایت دیده ام قال ابو حنیفه السماع حرام و الله فی حق الله فسق للی یعنی گفت ابو حنیفه رحمه الله علیه و شریفه حرام است گردیدن و سماع کار بد است نزد ابو حنیفه این لفظ خواند حضرت سلطان المشایخ فرمود او را منع کردن نیاورد آدرشاه اینجاست مولانا علم الدین در آمد بنه شیخ الاسلام شیخ بهاؤ الدین زکریا بادشاه را خطاب نمود مولانا علم الدین کرد و گفت تو هم دشمنی هم مسافر ام و مسئله سماع پیش من بحث می کنند

از تو می پرسم که سماع شنیدن حلال است یا حرام مولانا علم الدین گفت سن
دریں باب رساله مسئله مقصده نام نوشته ام و ادله که در حل و حرکت آن آمده است
و در آن رساله کتابت کرده ام آنانکه بدل میشوند ایشانرا مباح است و آنانکه بنفس میشوند
ایشانرا حرام باز مولانا علم الدین را پرسید که تو در بغداد و شام و روم گشته
مشایخ آن دیار سماع میشوند بیلنے و ایشانرا دریں کار کسے مانع میشوند بیلنے مولانا
علم الدین گفت در همه شهرها بزرگان و مشایخ سماع می شنوند و بعضے بات
و شبانه کسے ایشان را مانع نمی شود و سماع در میان مشایخ از شیخ جنید و
شبلی مورد ث است بادشاه که از مولانا علم الدین چنین شنید سبکت شد
و هیچ نگفت مولانا جلال الدین گفت باید که بادشاه بر حرت سماع حکم کند و
مذهب امام اعظم را دریں باب مریع دارد دریں محل حضرت سلطان المشایخ
بادشاه را گفت نخواهم که دریں باب حکم کنی بادشاه ہمیں حکم حضرت سلطان
المشایخ را قبول کرد و دریں باب حکم نکرد و دریں حرف دو روایت است یکے
آنکه مولانا فخر الدین زراوی خلیفه حضرت سلطان المشایخ در رساله اباحت
سماع که تالیف اوست و کشف المقتلح من وجوه السماع نام کرده آورده
است که صحیح همین است زیرا چه آن بزرگ در آن محضر حاضر بود و بیشتر بحث
باقاضی کمال الدین صدر جهاں او کرده و آن اینست و ما قال المحالفت
من الأدلة فی تضلیل من تقول بالتحلیل لما کان ظاهراً بطلان رجوع
الی الحرمة و الحل ثم آل الی اولویة التریک و الفعل و کان ذلک من اول الضحی
الی آوان الفی ثم قام اهل المجلس من عند السلطان فاماروا بآیت
دیگر آنست که بادشاه حکم کرد که حضرت سلطان المشایخ سماع بشنود
و کسے ایشان را منع نہ کنند و دیگران را چنانکه طایفه قلندران و حیدریان و
آنانکه بنفس سماع بشنوند ایشان را منع کنند و این روایت ضعیف است زیرا
چه ایشان در آن مجلس حاضر نبودند فاما معتبر و صحیح آنست که از مولانا

فخر الدین زرا دی مروی است والد علم ہمدان ایام یکے از حضرت سلطان
 المشایخ پر سید کہ مگردیں وقت حکم شدہ است کہ خدمت مخدوم ہر وقت کہ
 بیابین سماع بشنوند اور حلال است حضرت سلطان المشایخ فرمود
 اگر حرام است بگفتہ کسے حلال نشود و اگر حلال است بگفتہ کسے حرام نشود
 ادیم در مسئلہ مختلف کہ مثلاً ہمیں حکم استماع امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ مباح
 ہے دارد بادف و شبانہ برخلاف علماء مالکون در ہر چہ حاکم حکم کند ہاں شاہ
 بعد فراغ بادشاہ حضرت سلطان المشایخ را با تعظیم و تکریم بسیار باز گردانید
 فاما مولانا ضیاء الدین برنی در حیرت نامہ خود نے نو سید چوں حضرت
 سلطان المشایخ از محضر مذکور در خانہ آمد بوقت نماز پیشیں مراد مولانا
 محی الدین کاشانی و امیر خسرو شاعر اطلب فرمود چوں سعادت پائے
 بوس چاہل شد گفت کہ دانشمند ان دہلی بعد اوت و حسد من پر بودند میدا
 فراخ یافتند و سخن ہاے پر از عدوت ایشان بسیار گفتند و عجبے امروز معاینہ
 شد کہ در معرض حجت احادیث صحیح حضرت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم نے شنوند
 و ہمیں میگویند کہ در شہر ماعمل بروایت فقہ مقدم است بر حدیث و انجینیں
 سخناں کسانے گویند کہ ایشانرا برا حدیث حضرت رسالت پناہ صلی اللہ
 علیہ وسلم اعتقاد ہے نہ باشد ہر بار کہ حدیث صحیح حضرت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم
 مذکور ہے شد برے آمدند و منع میکردند و مے گفتند مایں حدیث متمسک شافعی
 است و او دشمن علماء ماست مانے شنوم و نے دانیم با اعتقاد اندیانہ کہ
 بحضور اولی الامر بمکارہ برے آیند و احادیث صحیح را منع مے کنند و ہیج عالمے
 ندیدم و نشنیدم کہ پیش او احادیث صحیح حضرت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم
 روایت کردہ آمد و او گوید کہ من نے شنوم من نمیدانم کہ ایں چہ روزگار است
 در آں شہرے کہ انجینیں مکارہ کنند چگوں آباداں ماند عجب است کہ خشت خشت
 نشود بعد از ایں بادشاہ و امر او خلق کہ از قاضی شہر و علماء شہر بشنوند کہ در

شہر عمل بر حدیث نیست چگونہ اعتقاد بر احادیث پیغمبر علیہ السلام راسخ ماند و از
 انوقت باز کہ ایشان روایت کردن حدیث منع کردند من تر ساعم کہ شومست اینچنین
 بد اعتقاد ی کہ بر علمائے شہر معاینہ شد از آسمان بلا و جلا و قحط و و بار بر شہر خواهد
 بارید از ازاں بود کہ در چہارم سال ازین ماجرا تمامی علمائے کہ درین محضر بودہ اند و
 دیگر از اہم بسبب ایشان در دیو گیر جلا کردند و بیشترے از ازاں علما در دیو گیر
 سرتہا و ند قحطی ہلک و و بائے سخت در شہر پیدا شد چنانکہ تا این غایت این
 بلا ما بجلی وقع نے شود سبحان اللہ ہر سخنے کہ بزبان مبارک حضرت سلطنت
 المشلیج گذشتہ بود عین اں معاینہ و مشاہدہ شد و اللہ اعلم نکتہ در بیان
 استماع سماع اہل زمانہ مقرر صاحبان عالم باد مرید بتدی رہا بد کہ در سماع غلو کنند تا فتنہ
 را بریافت اند ہا بجادہ ہائے سخت خود را نسود چنانکہ نکتہ مجاہدات مشایخ تحریر یافتہ است اہل
 سماع کہسے بود کہ در نظر اول خلق را دورے و خطی نبود و الا سماع اوراد و فتنہ انداز و از مسلسل
 کار باز ماند و نفس اوراد و غوغائے آرد کہ سر بالا نتواند کرد و در بیابان
 حرص رشتہ تسبیح در گردن کردہ در بیابان ہا بگرداند یک ساعت بخود
 باز نتواند آمد و ذلت اہل سماع اینست کہ شب روز سماع را کہ محاک
 مردان خداست و میان معرکہ مجاہدان الہی طریق الفی ساختہ دریا ہا
 کو فتن بود و شور و شعب بر آسمان رساند و بدیں خود را مشہور گردانند
 ۱۰ حلک اندر چراغ چیت تری است ۱۱ شت شق اندر سماع چیت
 بریت ۱۲ در طریقے کہ شرط حائے سیری است ۱۳ نعرہ بیہدہ تری و خری
 است ۱۴ و گریہ صلیا کہ از روے درد و نعرہ ایشان را کہ از شوق حق ہست
 و شور و قصص ایشان پریشان سازد یعنی بر طریق جوانان رقا ص مایہ خند
 نظار گیاں گردانند و این شہرت بر این شکل را سرمایہ بودن قوت خود
 سازد خواجہ حکیم ثنائی گوید ۱۵ اے ہوا ہائے تو خدا انگیز ۱۶ و اے
 خدا یا کہ تو جدائی از ازاں ۱۷ سماع اے برا و بگویم کہ چیت ۱۸

نکتہ

۱۰

اگر مستمع را بدانم کہ کیست * اگر شیخ معنی پر و طیر او * فرشتہ فرو ماند از سیل او *
 اگر مرد لہو است و بازی و لاغ * قوی تر شود و پوش اندر دماغ * و راہ و
 روش پیران خود گذاشته در راہ ہواے خود رود و بایں حرکات ناپسند
 خواہد کہ جائے برسد باللہ نرسد واللہ نرسد بزرگے خوش گوید **۵**
 ہرگز نرسی بکعبہ اے اعرابی * کہیں رہ کہ تو میروی بہ ترکستانست **۶**
 لبت نظر در مناقب و راہ و روش مشایخ طبقہ معظمہ ماکہ در صد راس کتاب
 تحریر یافتہ است بکنید کہ از ابتدائا انتہا چہ مجاہدہ با و بلا اختیار کردہ
 اند بکرات بہمت رضاے بائی تعالیٰ از غایت مجاہدہ و مشغولی بطن
 خود را در معرض تلف انداختہ اند و بیچ آفریدہ بر آں مطلع نگاشته چوں
 کار بجاں و کار دباستخواں رسیدہ است انگاہ بسماع مشغول شدہ
 اند و در بحر آشنائی دست و پای زدہ اند **۷** دست و پای بزم
 کہ چہ نکو میدانم * کہ ترا بنیم و از دست غمت جاں نہ برم * زیرا چہ بخط
 مبارک حضرت سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام و نقل از عوارف
 کردہ است کہ سماع حق مریداں و معتقداں و اصحاب ریاضت است
 چوں نفس و تن ہلاک شود و اورا حقیقت ان لنفسک علیک حقا
 یعنی بدستی کہ براے نفس برابر تو حق است چوں زمانے از سماع میا
 ساند باز اورا بر کارے بہ برند چوں قضیہ بر بچملہ است سے باید کہ اتباع
 آں بزرگاں کند کہ از دنیا زار ماندہ کہ ظاہر او چرب و شیرینست و
 باطن او زہر ملاہل عنقریب فقیست و در نظر مشایخ قدس السیرہ
 ہم گذشتنی پیش حق جواب داد نیست بہر طریق در نیکار درمے آئی حق
 بر ضمیر تو مطلع است و باحوال تو شاہد امروزیات زندگانی بطریق پیران
 خود بگذراں تا در زمرہ ایشان باشی حضرت سلطان المشایخ قدس
 السیرہ العزیزے فرمود **۸** کہ نیک آئیم مرا از ایشان گیرند

وورد با شتم مراد ایشان بخشد * کاتب حروف چند حرفی راستی و اخلاص و
 در دمندهی در قلم آورده است چوں منظوم نظر کیمیا اثر خواهد شد خواست
 دانست و اگر کسی دعا خیر کند این نویسنده بیچاره را که با خواهی نفس و
 هوای خواهش شیطان مبتلاست عاقبت او بخیر باد **ب** انجا که منم خصومت
 نیست * در هست میان تست من بیگنم * مانصیحت بجای خود کردیم *
 روزگارے دریں بسر بردیم * **ی** اب و دم و در بیان بعضی موقوفات و مکتوبات
 حضرت سلطان المشایخ که در ابواب مآلقدم تحریر نیافته است و این بیچاره
 حسب فهم خود بیان کرده و این باب مشتمل بر بیست و چهار نکته است نکته
 در بیان علم و علما بنظر مبارک حضرت سلطان المشایخ بنث ته دیده ام العلم
 بالانساب العقل بالغریزة و لهذا یقال عالم و معلم و متعلم فی العلم و ایقال
 عاقل و معقل و متعقل فی العقل کتب عمر بن عبد العزیز الی محمول الشامی
 تعلمت فیض عزیز عند الناس فاستعمل للتصیر عزیز عند الله تعالی عن
 عثمان المغر ب ذکر بنید بنی الشافعی العلم علما علم الابدان و علم الاثان
 و علم الادیان علم الحقایق و المعارف و علم الابدان علم الرياضیات و المجا
 هات قال ابن المبارک طلبت علم الدنیا قد لنی علمی تر لتهار وے
 محمد بن الحسن المنام و سئل ما فعل الله بک قال غفر لی و سئل عن ابی
 یوسف قال غفر الله لی و سئل عن ابی حلیف رضی الله عنه قال انا مع الذ
 نعم الله علیهم من البین و الصدیقین و الشهداء قیل لی بنی المرادی
 ما لنا تشفع قال علماء بینا القائل عقیما قال ابن المیارک بعد الماتین
 لعرب بلا مینر و لم تجرد من الحجر من کتبه مع عالمی قال احمد بن جلیل رضی الله
 عنده من کان یومن بالله و بالیوم الآخر و لا یدخل الحمام فی ابشرک بالجنة
 فرأیت تلك اللیلة کان قائل یقول فان الله تعالی قد غفر لک بانساع
 السنة و جعلک اما ما یقید ی بک قلت من انت قال انا جبرئیل قال الحسن

باب دهم
 نکته

ان یطالعوا الکتاب مد السوالعلوم الدینیة ویفرمود مولانا برہان
نسفی داتشمندے کامل الحال بود اگر شاگردے بنجدست او بیادے تاچیزے بخواند
اوگفتے اول باسن سہ شرط کن تاچیزے ترا بیاموزم شرط اول آنست کہ طعام
میکوقت بخوری تا دوعامے علم خالی باشد شرط دوم آنست کہ سبق تاغہ تکلی اگر
یکروز ناغہ کردی روز دوم ترا سبق تلکیم شرط سیوم آنست کہ چوں در راه
مرا پیش آئی سلام کنی و بگذری و دست و پاے افتادن و تعظیم بسیار کردن
در میان نباشد و فرمود در عهد قدیم چہارتن برہان نام در دہلی آمدند یکے
برہان الدین بلخی دوم برہان الدین کاشانی سیوم و چہارم یاد نے آیت
الغرض میان ایشان موافقت تمام بود چنانچہ طعام و آب یکجا میخورند و تحصیل
علوم یکجائے کردند اول کہ دریں شہر رسیدند قاضی شہر قاضی نصیر الدین بود
او برہان کاشانی را در محفل مسئلہ فرمود ایں برہان مردے ترک و کوتہ بالا
بود چوں نکتہ آغاز کرد متعلماں گفتند ایں ریزہ چہ خواہد گفت اورا عرف ہمین
ریزہ شد الغرض ایں برہان مردے بود در آخر ہا از ابدالاں شد حضرت
سلطان المشایخ فرمود کہ من اورا دیدہ بودم ہر روز پگاہ آمدے
اسپ از دہ و خدمتگاراں از صد زیادہ بودند ہیچ خدمتگارے ہمراہ
نہ بردے اورا پسرے بود نور الدین نام پسر پندرا گفت کہ ما دشمنان
بسیار داریم و تو ہر روز تنہا از خانہ بیرون میروی اگر غلامے را بر خود
بری تا کوزہ آبے بتو دہد نیکو باشد مولانا برہان الدین فرمود بابا
نور الدین آنجا کہ من میروم غلام را داخل نباشد ترا نخواہم کہ پسر منی
بعده فرمود کہ من سہ داتشمند در ویش صفت دیدہ ام یکے مولانا شہاب
الدین از میرت بود دوم مولانا احمد حافظ سیوم مولانا احمد کیتہلی فرمود
کہ مولانا احمد حافظ مردے خداے بود وقتے مرا غنیمت زیارت شیخ شیوخ
العالم فرید الحق الدین قدس لہ سرہ العزیز در حد و دہ سی باسن ملاقات شد

مرا گفت چوں بروقت متبرکہ شیخ رسی سلام من رسانی ۛ روای صبا و سلام
 براستانش رساں ۛ بعض بنظر و دیوار و زرد بانس رساں ۛ و بگوئی کہ من
 دنیا نے طلبہ طالبان آں بسیار اند و عقبے نیز ہمیں حکم دارد من ہمیں میخوانم
 کہ تو فتنی مسلک و الحقیقی بالصالحین بعدہ حکایت مولانا احمد کیتہلی فرمود کہ
 پیرے بود باریکت اگرچہ باکسے پیوند داشت اما صحبت مردان حق بسیار
 و ریافتہ بود در لقیہ اول کہ اورادیم از ہیئت و تقریر او معلوم شد کہ یکے از
 واصلان است چیزے در خاطر من بود از و پرسیدم جواب داد کہ آں
 مردان انجمنیں باشند حضرت سلطان المشلیخ چشم پر آب کرد و فرمود اگلوں
 مشکل از صد دشمند رسیدے حل نشدے و ہم از اخلاق او حکایت میکرد
 کہ بر من آمدہ بود و بیشتر خدشتگاراں پیش من جمع شدہ بود ندیکے ازاں بے ادبی
 کردیکے چوب زدہ شدہ مولانا کیتہلی چناں در گریہ شد کہ گوئی آں چوب اورا
 زندہ و گفت ایں شویت من بود کہ ایں الم بد و رسید حضرت سلطان
 المشلیخ فرمود کہ مرا از رقت و شفقت او شکستگے تمام در دل پیدا شد
 بعدہ فرمود وقتے در حد و دسرے رسیدم شنیدم کہ دی روز دین نزدیکی
 دزدان راہ زندہ اند و مسلماناں کشتہ شدہ اند در میاں ایشان دشمن
 بود مولانا کیتہلی مے گفتہ اند قرآن مے خواند تا آنکہ شہید شدہ رحمۃ اللہ علیہ
 چوں روز دوم بر سر آں کشتگاں رسیدم تفحص کردم ہاں مولانا کیتہلی بود
 کہ شہید شدہ غفر اللہ و مے فرمود بعد از نقل امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ جمع
 خلق با امام احمد حنبل بود امام شافعی تخریماں امام حنبل روزے
 بمکان امام شافعی رفت بعدہ رجوع با امام شافعی شد بدین طریق
 امام احمد حنبل خود را از میان خلق بیرون آورد و بحق مشغول شد
 و مے فرمود مولانا فخر الدین زراذی مذہب امام شافعی دانت
 ہوا کہ ذکر امام اعظم میکرد رحمۃ اللہ علیہ مے گفت خواجہ محمد اجل سمری فرمود کہ

کہ اے مولانا تو قرآن خواندہ و چیزے خواندن میدانی او گفت آری چندین کتب تصنیف کردہ ام خواجہ محمد گفت خداے عزوجل والذین اتبعوا ہم باحسان رضی اللہ عنہم ورضو عنہ در حق تابعین فرمود و امام اعظم از تابعین بودہ است بعدہ حضرت سلطان المشایخ فرمود کہ ہفت صحابی دریافتہ بود و فرمود یکے از خلفائے ملک الموت را در خواب دید از پرسید کہ عمر من چند است و چند ماندہ است ملک الموت اشارت بہ پنج انگشت کرد چوں بیدار شد جملہ مقتبران شہر را طلبید جملہ حکما و علما بقدر فہم و احتیاط خود چیزے بے گفتند یکے پنجاہ سال و دیگرے پنج سال و دیگرے پنج روز دل خلیفہ پہنچ یکے ترانہ میگفت امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ فرمود مرا ملک الموت ازیں پنج انگشت نفی پنج علم است بدلیل آنکہ خداے تعالیٰ در کلام مجید خود فرماید ان اللہ عندہ علم الساعۃ وینزل الغیث ویعلم ما فی الارحام وماند ری نفس ما ذا تکسب غدا وماند ری با ی ارض تموت یعنی بدستی کہ اللہ تعالیٰ نزدیک آں اللہ تعالیٰ علم قیامت و فرو دے آرد باران را و میداند خداے تعالیٰ چیزے کہ در زانہ است از پسرو دختر و درنے یا بد پنج نفس بشر کہ چکار خواہد کرد روز دیگر و درنے یا بد بشر کہ در کدام زمین خواہد مرد امام فرمود ادراک جملہ خلایق را از دریافت ایں پنج علم کو ماتہ گردانیدہ و علم آں بخود اضافت کردہ و فرمود بزرگے حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم را در خواب دیدہ پرسید کہ بر من رسیدہ است شما فرمودہ اید کہ در عصرے مرداں باشند کہ عالم از برکت ایشان قائم ماند حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم اورا تصدیق کرد بعدہ او پرسید کہ دیں عصر اں کیست فرمود محمد ادریسے کوئی اند طریق دیں کافی؟ شافعی در و جہل راشافی؟ آں قریشی زہل و آں کوئی؟ او بہت فقیہ ایں صوفی؟ ہمہ نیک اند بے حکومت تو؟ تو بدی و سبک خصوصت تو؟ و فرمود از مولانا محمد الدین جاحری روایت کنند کہ بہ شب پیش مولانا محمد الدین زرا دی سہ جزائی قطعہ کاغذ

سفیدے نہادند مع دوات و قلم بامداد بنشستہ و تصنیف کردہ سے یافتندے سے
 وریں سہ جز شرح کلمہ لا الہ الا اللہ بنشستہ یافتندے مولانا شہاب الدین ابی
 کہ ذکر او در باب مناقب یاراں اعلیٰ تحریر یافتہ است حاضر بود گفت چنین شنیدہ
 ام کہ در کتابخانہ قاضی برہان الدین بلخی نسخہ اربعین رازی بخط مصنف است
 و اس نسخہ دو صفحہ متصل از اول تا آخر ہمیں کلمہ اللہ بنشستہ ہو چنین آوردہ اند کہ در
 وقت کتابت اس کتاب ذکر حق جل و علی بر دستولی بود ہر چہ میخواست کہ
 بنویسد ہمیں کلمہ اللہ بنشستہ سے شد بعدہ سے فرمود چوں علم بیاموزد اور علم درخت
 نیک باقیمت است بے درخت در علم جز سعادت چوں سعادت چوں
 طاعت کند کار او بہتر بود پس باید کہ ہر دو را یکشد یعنی علم و عمل از نظر فرواندازد
 تا تعجب مبتلا نشود و سے فرمود چندین علما و دانشمنداں کہ بودہ اند ہیچ کس پیدا
 کہ کجا بودہ اند کہ بودہ چیزے کہ باقی ماند حسن معاملہ است و اس حیات معنویست
 اس را آساں سے تو اس یافت شبلی و جندیہ تا این زماں زندہ اند و سے فرمود
 کہ اول شب امام اعظم رضی اللہ عنہ نقل کردہ است و آخر شب امام شافعی
 رحمۃ اللہ علیہ متولد شدہ در یعنی خاقانی فرماید قشوی

چوں فلک عہد تنائی در نوشت	آسماں چوں من سخن گستر نژاد
بو حنیفہ اول شب نقل کرد	شافعی آخر شب از ما در ہزاد

حکیم تنائی و بیان علم گوید

علم رہ جانب الہ برد	جہل رہ سوے نفس وجاہ برد
جان کے علم تن ہمیں لاند	شاخ بے برگ میوہ کیہ لاند
حکم از علم نیک پے گردد	سنگ بے فصل لعل کے گردد
علم داں خاصہ خدا آمد	علم خواں شرح مصطفیٰ آمد
کشت بے آب بارو بر نہد	تخم بے مغز بس غمزد ہد
ورد بے علم تخم در شورست	علم بے درد سنگ ہر گورست
علم کر ہر حشمت آموزی	نیست جز سنج و محنت روزی

ور بود نیک نیک تر کرد و	بد بخوانی و لے بت تر گردد
دانش جاں بہ از تو آتش تن	سوے عالم بہ است از سوے فن
علم جاں را بہ عمل تن را *	برگ وہ دوست را و دشمن را
علم یک لحظہ را بہ عالم *	کما و یک سالہ را بہ اودوم
بار عامل میان عالم کم	عالمان خود کمند و عالم

نکۃ

نکۃ در بیان شب معراج حضرت رسول صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت سلطان المشائخ قدس السمرہ العزیز سوال کردند کہ معراج چہ نوع بود فرمود کہ از مکہ تا بیت المقدس اسرار بود و از بیت المقدس تا فلک اول معراج بود از فلک اول تا قاف قوسین اعراج بود سایے زیادہ کرد گھٹ قلب را معراج و قالب را روح را ہم چگونہ بودہ باشد در جواب او اس مصرع بر زبان مبارک را ند مصراع فظن خیر اوقات الخیر یعنی پس گمان کن نیکو و سپس نیکو را نگاہ فرمود بدیں ہایماں باید آورد و در تحقیق نقیشت آں غلو نباید کرد بعد از اں فرمود بزرگے فرمودہ است مذائم کہ شب معراج حضرت رسول علیہ السلام را آنجا بردند کہ عرش و کرسی مہشت و دوزخ بود و یا ہما سجا آوردند کہ رسول علیہ السلام بود و در پیش مرتبہ حضرت رسالت پناہ بالا تر بود

پاسے بر فرق عالم و آدم	بر نہادہ ز بہر باغ ارم
سیر ما ز راغ و ما لطف بشنو	دو جہاں پیش ہمتش بدو جو
گفتہ و ہم شنیدہ آمد باز *	باز گردش سوے معراج پروا
پیش محراب آبرو انش نماز	جسم جاں کردہ در خزانہ راز
کشش عشق درد و گیسو داشت	سہج صدق درد و ابرو داشت
ہمتش الرفیق اعلیٰ جوئی	عزتش لائے بعدے گوی
راہ اجبریل آب زدہ	قبہ بر فرق آفتاب زدہ

کے تو اں ز د ز رو سے محبت ہم | انجینیں نوبتے بدور کسیم +

تکلمتہ در بیان وفات حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز نے فرمود ہر پیغمبر سے را وقت نقل مخیر میگردند تا وقت نقل حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا در خاطر اینمغنی گذرانید کہ چه خوش است کہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم چند گاہ دیگر در میان اصحاب باشد و بعالم بقا زود و سوے حضرت رسول اصلی اللہ علیہ وسلم نگرستن گرفت حضرت رسول علیہ السلام بر لفظ مبارک را ند کہ مع النبیین والصدیقین والشهداء والصالحین و من فرمود نقل پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم از دار فنا بدار بقا در غرہ ربیع الاول بود و تا نہ روز دفن نکردند ہر نہ حرم رسول علیہ السلام طعام دادند و روز نهم حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ چنداں طعام داد کہ تمام خلق مدینہ را رسید منقول است کہ صحابہ کرام در آنجہ خواستند کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم غسل دہند مستفکر شدند کہ با جامہ غسل دہند یا بغیر جامہ سخت آوازے شنیدند کہ بے جامہ غسل کنی حضرت امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ گفت توقف کنیہ تا نیا آوازے شنیدند کہ با جامہ غسل کنیہ انگاہ با جامہ غسل دادند و از اول از شیطان بود و دوم از خضر علیہ السلام خواجہ حکیم ثنائی گوید شنوی۔

چند

در ترم تبارک اللہ گوی	بود مشتاق در گہ حضرت
زخمها خورد و زخمها کرده	او عاقبت رفت در پس پرده
چون دم از حضرت شہود زده	آتش اندر مہ وجود زده +
طوطی جانش چون قفس بشکست	رفت بر فراق جبرئیل نشست
آنکہ در پیش خفاق زار نہفت	زاں ہی الرقیق اعے گفت
تنش نا لال و جانش فرخندہ	از دروں بیوز و از یروں خندہ

تکلمتہ در بیان محفل بخت مبارک حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز بنش تزییدہ ام العقل نو فطری یزید با السمع و الکسب و قال رسول اللہ علیہ السلام

العقل في القلب الرحمة في الكبد والرافة في الطحال ويدرك الغلام أربع
عشر سنة وينتهي حلوله أربع عشرين وعقله ثمان وعشرين وقال ابن
عباس صلى الله عليه وآله يا امير المؤمنين رايت الرجل يقل قوامه ويكثر زاده ورجل يكثّر
قوامه ويقل زاده ايها احب اليك قال سألت النبي صلى الله عليه وآله وسلم
ما سألتني قال احسنها عقل النشاط عقل من اكثر الناس برحم فصاح
الراعي من هولها وهو لاء يجرها لكسب للرسول لعقل والقلوب سماوية
وملكوتية والنصوص والابدان ارضية وملكية وانك من النور وهذان
من الظلمة والعقل مشتمل على اهلين التقرب الى الله بالطاعة والنور والى
الخلق بالابس قال النبي صلى الله عليه وآله وسلم اللهم جن عقلي قبل موتى ثلثة
ايام قيل لم قال خوف ان تجرني على لساني في ذلك الوقت شئ فيجتم لي
بالشقاوة وان لم يكن لي عقل رفعت عني القلم قال الامام جعفر الصادق
رضي الله عنه من سعادة الرجل ان يكون خصمه عاقلاً ومن خصمي لا عقل
له يعني النفس خواجه حكيم شنائى گوید

<p>هرجه و زير چرخ نيك و بداند عقل هم گوهر است و هم كان است عقل طرار و حيله گر بنود عقل جز خواجه محقق نيست عقل هرگز بکذب راضي نيست آنکه راضي بکذب و سالتوسي است آنکه او آبرو و نال طلب است آنکه عقل باي عاريتي است در گزراين کياست او باش عقل ديس جز ادا عطا نکنند</p>	<p>خوشه چينان خرمن خرد اند در تن مرد عقل سلطانست عقل غمناز و کينه ور بنود نفس جز کافر و منافق نيست عقل هرگز و کيل قاضي نيست آنکه غمناز و آنکه ناموسي است و آنکه شمي و آنکه بوالعجب است کز پي مال و جاه و تربيتي است عقل ديس جوے و پس روا ديش تا نبوده است بحق رها نکنند</p>
---	---

معنی غمناز
معنی سالتوسي

دایہ زیریں کہن بنسیا د*	نیست کس را چو عقل مادر زاد *
پدر و مادر و حیات لطیف	نفس گویا شمار عقل شریف
زایں دجفت شریف طاق مباش	واندریں ہر دھل عاق مباش

نکتمہ در بیان دنیا و ترک دنیا حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ العزیز علیہ السلام فرمودیکے صورت و معنای دنیا است و یکے صورت دنیا است و معنای دنیا نیست بعدہ بیان فرمود کہ انچہ صورتاً و معنی دنیا است آل زاید از کفایت معصیت است و انچہ صورتاً و معنی دنیا نیست آل طاعت با خلاص است و انچہ صورتاً و دنیا نیست و معنی دنیا است طاعت بریاست یعنی برائے دفع مضرت و جلب منفعت و انچہ صورت دنیا است و معنی دنیا نیست آل ادا سے حق حرم خود است یعنی باہل خود فراہم آید بہ نیت آنکہ حق او بگذارد بعدہ فرمود اصل و نامی آنست کہ از دنیا پسینہ کند اگر مردے وصیت کرد کہ ثلث مال من بعد از من بمر دے دہند کہ او عقل لئاس باشد حکم آل چگونہ است فرمود حکم او آنست کہ ثلث مال او یکسے دہند کہ تارک الدنیا باشد یکے از حاضران سوال کرد کہ چوں تارک دنیا باشد ثلث مال او چگونہ قبول کند فرمود سخن در مصرف میرود و حکم این مسئلہ بعد ازاں فرمود دنیا سیم وزر و اسپان و اسباب نیست بلکہ تعلق و محبت باہنہا است اگر چند کہ نہ داشتہ باشد بعدہ فرمود کہ شکم تو دنیا سے تست اگر کمتر خوری از تارکان دنیا باشی و اگر پیر خوری نباشی بعدہ فرمود بزرگے مصلے بر دے آب انداختہ بود و نماز میکرد و مے گفت خداؤ! خضر کبیرہ ارتکاب مے کند او طائراں توبہ دہ ہمدیں حال خضر حاضر شد و گفت اے بزرگ کہ! ام کبیرہ است کہ ارتکاب مے کنم آں بزرگ گفت چوں درختے در بیاباں نصب کردہ و در سایہ آں درخت مے نشینی و آسایش مے گیری و مے گوی کہ این درخت برائے خدا نشانہ ام خضر در حال مستغفر شد بعد ازاں آں بزرگ در ترک دنیا با خضر گفت کہ بچہنیں با

کہ من مے ہاشم خضر گفت تو چگونہ مے ہاشمی و چہ میکنی گفت من ہچینس میباشم اگر
جملہ دنیا من دہند و گویند کہ قبول کن کہ فردا بر تو حساب نخواہد بود و این ہم
گوین کہ اگر نخواہی سست ترا بدوزخ خواہند برد من دوزخ قبول کنم نہ دنیا خضر
گفت چہر قبول کنی جواب داد کہ دنیا مبعوض حق است چیزیکہ خدا اور دشمن
دارد بجای آں دوزخ قبول کنم نہ آں زیرا کہ دوزخ اولی تر از قبول دنیا و
مے فرمود کہ از شیخ شیوخ العالم شنیدم کہ ہر کہ ترک دنیا بگیہ و حق جل و علی
دنیا را بدینا داراں در پائے او در آرد و مے فرمود حق جل و علی چوں
بندہ را عزیز گرداند دنیا را در نظر او خوار گرداند و ہر کہ را خوار گرداند دنیا را
در نظر او عزیز گرداند و مے فرمود ترک دنیا آں نیست کہ خود را برہنہ کند و لنگوٹ
بند و ترک دنیا آنست کہ بخورد و بپوشد و بپوشاند و بنخواستہا
برد لہاے شکستہ و سحقاں رساند و دل خود متعلق دنیا ندارد و ہمت
باید کہ بلند گرداند و از سر شہوت باید خاست بعدہ این مصرع بزباں مبارک
را اند مصرع یک بخط ز شہوتے کہ داری بر خیزہ بعدہ فرمود کیست کہ از خسرینے
برنجاست و بر شریفی اقدام نکرد و مے فرمود ہمہ معاصی و حجرہ است کلید او حب
و نیازت و ہمہ طاعت و حجرہ است کلید او محبت فقر است و مے فرمود حساب
دے را مال بسیار میراث رسید مناجات کرد الہی من این را نگاہ خواہم داشت
فاما دل بروے باید گذاشت این را بتو میسپارم بشرط آنکہ مرا حاجت شود من
و ہی این یکہفت جملہ بدویشاں داد بعدہ بر آں مقدار کہ اورا حاجت بود کہ بر خود
آں مقدار دادمی کہ گوی بحق امانت دادہ است کہ حق تعالی بہنگام طلب امانت
او میگذازد و درین محل محی الدین کاشانی این آیت خواند رب المشرق والمغرب
لا الہ الا هو فتحنہ و کید یعنی پروردگار جاسے بر آمدن آفتاب نیست سزاوار
پرستش مگر او پس بگیریہ اورا کاروبار سازندہ خود حضرت سلطان المشایخ
را یعنی خوش آمد تحسین فرمودہ بود **د** مردے حکیم پیش پسر **د** داد چنیل

ہزار بدرہ زر + روزے گفت ۵ گفت بابا نصیبہ من گو + گفت اے
 پور و خزانہ ہو + قسم تو بی موی و بے انباز + من بخت و آدم او دہد بتو باز +
 ۵ او بجز کار ساز جان ہا نیست + بلکہ ظلم با تو زانہا نیست + وے فرمود
 و تھے رسول علیہ السلام بایاراں گفت درویشے را مخیر کروند کہ دنیا و آنچه
 در دست اختیار مے کنی و یا آنچه در عقبی است براے تو ہمایا کردہ اند او
 ہماں اختیار کرد چوں ایں حکایت تمام شد حضرت امیر المومنین ابو بکر
 صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ گریستن گرفت صحابہ پر رسید کہ حال چہست
 گفت ایں درویش کہ حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم ازو خبر داد او مصطفیٰ
 است صلی اللہ علیہ وسلم الخیر ہوا الخیر وے فرمود اگر کسے روز با بصیام گذارد
 و شب با بصیام و زائر الحرمین باشد اصل ایں باید کہ دوستی دنیا در دل او نباشد
 بعد از اں فرمود ہر کرا دوستی و محبت دنیا در دل باشد او دنیا پرست است مثنوی

چلنی بار کا ندیں فرسنگ + خسر لنگ و ضعیف بار گراں راہ تار یک و چراغ بے روغن ہر صورت کز وجود طاؤس است بہت نقش ریا چو صورت شمع بہت در نقش و شکلہ گرد و نعم نفس اعجاب بہت در سینہ ہمہ در نفس ناسپاس تواند باش تار وے بند بکشاید تا کیا زان شا ندہ بر در + اگر میری نہاں تہ ایشاں را	بار بسیار بر سر و خسر لنگ منزلت سنگ لاج و توحیراں باد صرصر تو باد خانہ مکن + باد مسعود پائے نخوس است شمع او راست تابش اندر جمع شکل ابلیس ابلہ و اکلم قبہ ہر جسم در آئینہ + + ہمہ در پردہ حواس تواند باش تا با تو در حدیث آید از پئے نیچر وزہ راہ گذر کم کنی ملک و ملک خویشاں را
---	---

نکلتہ در بیان فقر و غنا و فضیلت فقر و غنا بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ بنو شہ اسمت

قيل الفقرا لانهم بالمعدوم والوحشة بالمعلوم الفقر في الدنيا مفتاح باب
 الغناء في الآخرة وفي الحديث من مات ولم يترك درهما ولا دينارا لم يدخل
 في الجنة اعني منه قال ابن عباس رضي الله عنه وقف رسول الله
 صلى الله عليه وسلم يوما على اصحاب الصفة فرأى فقرهم وجههم طيب
 قلوبهم فقال اُبشركم يا اصحاب الصفة فمن يقم منكم على التعب الذي انتم
 عليه اليوم راضيا بما هو فان من رفقائى يوم القيامة ازشيخ شيوخ
 العالم فريد الحق والدين قدس المدرسه العزيز العلماء اشرف الناس
 والفقراء اشرف الاشراف الفقير بين العلماء كاليد بين الكواكب السماء
 و من فرمود درويش كه بعبادت و طاعت مشغول باشد اورا در بيت المال
 حق نيست درویش را نان از زنبيل بايد خورد و دريغانا ايس ساعت زنبيل
 مشايخ نے گرد و دراجو دهن زنبيل حضرت شيخ شيوخ العالم بگشته و من فرمود
 در فضيلت فقر و غنا میان علما اختلاف است خواجہ جنید و ابراہیم خواص
 و اکثر علما گفته اند الفقير الصابر القايم بشرط طمعا عليه افضل من الغني المشاكر
 القايم ما عليه ابو العباس بن عطاء مخالف ايشان است حجت او قوله
 تعالى و جدك عايل فاغني باري تعالى بر بنده خود منت نہا يعني اگر غنا
 افضل نبودے منت نہا دے و حجت ايشان ايس حديث كه لكل احد خرقه
 و خرقتي الفقر الجهاد من احب لفقر فقد احب حتى و من ابغضها فقد
 ابغضني شيخ جنيد بغدادی ابو العباس را دعائے بکر و حق اورا بغوايل
 مبتلا کرد و منے گفت يا ايس بلا كه مرا مبتلا كند دعائے جنيد است بعده ازاں
 قول رجوع كروا خلافت در صدر اول بود بنا بر آنكه غالب اموال خلق حلال
 بود اما در زمان ما غالب اموال حرام است و شب بيس فقر بر غنا افضل شد
 بلا اختلاف و بخط مبارك حضرت سلطان المشايخ نبشته ديده ام الناس
 اربعة طبقات طبقة قارة مجذوب الدنيا والاخرة والطبقات مختلفه الاول

ہم السعداء علی الاطلاق والثانیة هم الاشقیاء علی الاطلاق والاحزیا
 اضافتیا ونبینا علیہ السلام لقولہ تعالیٰ لولاک لما خلقت الافلاك
 سید الانبیاء والانبیاء من خلقة افضل من سولہ فان قبیل الیس
 الجمع بینہما کما تسلیمان علیہ السلام لانه اطاعة الجن والانس والرحم
 ونبینا قال علیہ السلام الفقر فخری وان الله خیر قلنا للملک صورة
 وحقیقہ الاستغناء والقدرۃ وهما کانا فی نبینا علیہ السلام خیر فرد قال
 لولا الدعوة والقدرۃ احب الایم من سقا اشتکی عن صورة الملک
 والجمع بینہما علی قسمین احد ہما ان یکون طرف اخرہ ترجیح علی دنیاہ
 والثانی علی العکس تسلیمان من الثانی ولنبینا صلی اللہ علیہ وسلم من
 الاول ما نال تسلیمان علیہ السلام من دنیا کان علی سبیل السعد
 الا ان اللہ خلق الدنیا لاجل النبی علیہ السلام فعبع عنہا بالخیروالاف
 کقولہ الحج عرفہ نکتہ در بیان طبقات حضرت سلطان المشایخ قدس
 سرہ العزیز فرمود پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرماید کہ است من پنج
 طبقہ باشند ہر طبقہ مدت چہل سال الطبقة الاولى طبقہ العلم والمشاہد
 الطبقة الثانية طبقہ البر والتقوی والطبقة الثالثة طبقہ التوصل و
 التواضع الطبقة الرابعة طبقہ التقاطع والتل بر الطبقة الخامسة طبقہ
 المرحم والمحابر فرمود کہ طبقہ اول طبقہ علم و مشاہدہ است و آں صحابہ
 کرام بودند دوم طبقہ بر و تقوی و آں تابعین بودند سوم طبقہ توصل و تواضع
 تواصل آں باشد کہ چون دنیا ایشاں لاقدام نمایند و اگر آں دنیا میان ایشاں
 مشترک باشد ہر طرف دیگر آں سہل و سست گذارند تراحم آں باشد کہ اگر دنیا
 تمام بایشاں روئے آرد بے مشارکت غیر ایشاں آنرا نفقہ کنند و در راہ
 حق بمصرف رسانند چہارم طبقہ تقاطع و تدابر تقاطع آں باشد کہ اگر دنیا
 روئے بر ایشاں آرد بر سبیل مشارکت بقطع و خصوصیت برآیند و اگر دنیا

خاص بایشال پیوند ایشان آزا تمام گیرند و پشت بخلق دهند و پیکس را
نصیب نکنند و طبقہ پنجم حج و مرج باشد یعنی در گوشت و پوست یکدگر گفت
و مدت این پنج طبقہ دو سیت سال باشد بعد از دو سیت سال سلخ بر آید
چون حضرت سلطان المشائخ بریں حرف رسید چشم پر آب کرد و فرمود
این حکم بعد از قول رسول صلی اللہ علیہ بدو سیت سال تمام شدہ است این
زمان خود مردم چگویند نکتہ در بیان نیت حضرت سلطان المشائخ قدس
السرہ العزیز فرمود اول نیت صالح مے باید زیرا کہ نظر خلق بر عمل است
و نظر حق بر نیت چون نظر خدا بر نیت باشد ترک عمل پسندیدہ است و نیت آن
نیست کہ مردے در دل گوید میکنم و یا چنین کار کنم این حدیث نفس است
نیت آنست کہ از دل چیزے باعث شود و آن چیزے دینی باشد یا دنیاوی
جاری مجری فتوح است من اللہ تعالی و آن در دل بعضے میسر شود و در دل
بعضے میسر نشود و ہر کہ دل او سوے دنیا مایل شود و را این اختیار نیست
در خیرات اکثر احوال این معنی میسر نشود مگر بہ بعد حکایت فرمود کہ در مسجد
کوی دوم بادشاہ است تا بغایتے کہ اگر بادشاہ را مالے حاجت باشد از متولی
قرض کند الغرض و رویشے بطمع آن اوقاف در مسجد و مشق طاعت و عبادت
آغاز کرد کہ مگر شہرتے یا بدو تولیت بدو دہند و مدتے بطاعت مشغول شد
بیچ کس نام او را بر زبان نراند تا شبے ازاں طاعت ریائی پیشاں شد
یا خدا تعالی عہد کرد کہ ترا خاص برائے تو خواہم پرستید نہ بطمع شغل ہماں عبادت
کہ مے کرد بیچ ازاں نقصان نکرد و بہ نیت صالح در عبادت مشغول شد ہم در آن
نزدیکی او را بہت شغل تولیت طلب کردند او گفت کہ من آزا تارک
شدہ ام بیار در طلب آن بودم اکنون چون ترک آن کردم بہن میدہند
الغرض پچنان بجا مشغول شد و براک شغل آلودہ نگشت نکتہ در بیان

صبر و رضا حضرت سلطان المشایخ قدس السدرہ العزیز میفرمود کہ صبر
آنست کہ چون مکر و ہمدردی در آں صبر کند و بجائے نکلد اما رضا
کہ ازاں بلا بچ کر استے بد و زبرد کوئی آں بلا بد و زبرد است و تکمل
ایں معنی را سن کر اند چنانچہ در ادعیہ ماثورہ منقول است از حضرت سلطان
المشایخ و بخط حضرت سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام قال النبی صلی اللہ
علیہ وسلم لثیرا ما یقول اللهم انی اسالک الصلۃ والامانیۃ وحسن الخلق والمحبۃ
وفی قلوبا للناس وعن من لیس رضا اللہ رضی اللہ عنہ وارضی الناس
عن من لیس رضا الناس سخط اللہ علیہ و اسخط علیہ الناس المؤمنون
الصالحون فی الکافرین قلیل والصالحون فی المؤمنین والصادقون
فی الصالحین قلیل والراضون فی الصابریں قلیل فاطلبوہم واغتموا
صحبتہم سئل ابو عثمان المغربی عن قولہ علیہ السلام اسالک الرضا بعد نقضا
قال لان الرضا بعد نقضا هو الرضا قال بنی من الانبیاء یا رب کیف رضی
المساکین عنک قال ابو حامد البلقاء دیکم لکنی اعراف کیف الرضا
بقضاء اللہ تعالیٰ حتی یورث یوما بسبیلک ملح فرأیت اعمی یقول اللهم
اغفر لمن یاخذ بیدی فبلغنی فاخذت بیدہ وقلت لہ این مصلاک
قال بیت اللہ تجہ فحیدل عرفت الرضا بقضاء اللہ فنودی فی سہی ان لم یرض بما
فعلت فاستعد لمن یمیق فی جنت بعدی فلیس فی الہوی و اہل النجا
یہوی و سہل النما یرضی ابیات

ہم سمعنا و ہم اطعنا گوی *	باش در حکم صولجانش گوی
کہ ہزاری شوی دریں رہ مرد	برد حق بہا شس دور مگرد *
تو کنی اندریں میاں بارے	نہ بوے لیک نیست در کارے
گر گریزی از و گریز با و *	آن ادوی مکن ستیزہ با و
خواجہ آزادگی مباش ہمیں	قدرش را بچشم خوشتن ببین
برہ سیل و رود خانہ ساز	جان و اسباب خوشتن در باز

چند پرسی کہ بندگی چہ بود
بندگی جز فکندگی نبود
آنکہ دلہائے آشنا داند
دل ز خوردن چہ را جدا ماند

حکمتہ در بیان خوف و رجا بخط حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ
العزيز بن شتمہ دیدہ ام اذا قشعرا جلد العبد من خشية الله انخطت ذنوبہ
كما انخط عن الشجر اليابسته ورقما قال الله عز وجل يا موسى تخاف من
غيري قال نعم اخاف ممن لا يخاف منك قال رجل يا رسول الله اهو مو
وقت الذنب قال اهو ميخاف اذا نبت اذ قال نعم خوفه يدل على ايمانه
سئل شاہ الکرماني ما ثواب الخوف قال ان يخاف المحسنة قيل الذين املوا
حرف الخوف بعد الدین ليسبون قال رجل لعارفت اني اخاف من قلدون
قال لا تخف فان قلت من يخاف بين يروجہ قال جبرئيل ميكائيل الخ
اعجب من هوان الله تعالى خلق الخلق وصورهم واعطاهم النعم وهو يعصى
به اعجابه لم ينقص من ملكه فلم يعاقبهم قال ميكائيل كما قال جبرئيل عليهما السلام
واضح حضرت سلطان المشائخ سوال کردند کہ مرجیان و ناجیان کدام
اند فرمود ناجی آنرا گویند کہ ہم از جا سخن گویند انگاہ فرمود مرجی برو و نوع
است مرجی خالص و غیر آن مرجی خالص آنست کہ ہمہ از رحمت گویند
حکمتہ در بیان ریا بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ
العزيز بن شتمہ دیدہ ام الریا لا يقبله الحق ولا يمد له الخلق قال لفضيل كانوا
اقبلنا يراؤن الناس بما عملوا فصاروا ليقو ميراؤن الناس بما لم يعملوا
قال الجني من خالط الناس دارهم ومن دارهم رايهم و در مجلس حضرت
سلطان المشائخ ذکر یکے افتاد کہ در ایام سابقہ در مسجد جامع دایم شب
بیدار می بود و ہمہ شب قیام میکرد و بامید شغل شیخ الاسلامی دریں میان تھا
فرمود کہ بقائے مدت بیست سال صائم می بود و بیچکس را بر حال او اطلاع
نبودے تا غایت اہل اورا معلوم نبود کہ او صائم می باشد اگر در خانہ

۵۵۱
 نے بودی چناں نمودے مکہ مکرمہ در دوکان چیزے خوردہ است و اگر در دوکان
 بودے چناں نمودے مکہ مکرمہ در خانہ چیزے خوردہ باشند نکتہ در بیان توکل
 حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیزے فرمود کہ اعتقاد بر
 حق باید کرد و نظر بیکس نباید گذاشت بعد ازاں بلفظ مبارک راند کہ ایمان
 کسے تمام نشود تا ہمہ خلق در نزدیکی پہنچوں لشک شتر ننماید بعدہ گفت کہ
 ابراہیم خواص رحمۃ اللہ علیہ در سفر حج رفتہ بود در اثنائے راہ اورا با
 کودکے ملاقات شد ابراہیم گفت اے کودک کجا میروی گفت بکعبہ
 ابراہیم گفت زاد و راہلہ تو کو کو دک گفت اے ابراہیم خداے تعالیٰ بے
 اسباب بندہ را بار دے تو اندکے مرابے زاد و را حلقہ بکعبہ رساند فی الجملہ
 چوں ابراہیم خواص بکعبہ رسید اں کو دک را دید کہ پیش ازوے در کعبہ
 رسیدہ است و طواف مے کند چوں نظر کو دک برابر ابراہیم افتاد گفت
 اے ضعیف یقین تو بہ کردی از انچہ مرا گفتی دریں میاں فرمود کہ وقتے نباشی
 بخد مت خواجہ یاریزید آمد و ازاں فعل تو بہ کرد خواجہ ازو پرسید کہ توجہ
 مردہ را کفن کشیدی او گفت ہزار کس را باز پرسید از انچہ چند کس را
 رو بقبلہ بود و چندیں کس را رو از قبلہ گردانیدہ گفت دو کس روے بقبلہ
 یافتہ و دیگران را روے از قبلہ گردانیدہ حاضران از خواجہ پرسیدند کہ سبب
 توجہ دو کس بقبلہ و چندیں کس را روے محول از قبلہ چہ باشد فرمود اں
 دو کس را اعتماد بر حق بود و دیگران را نہ بعدہ فرمود مشایخ رزق را
 چہار قسم کردہ اند یکے رزق مضمون و رزق مقسوم و رزق مملوک و رزق
 موجود رزق مضمون آنست کہ انچہ بد و رسد از طعام و شراب و انچہ اورا
 کفاف است آنرا رزق مضمون گویند یعنی خداے تعالیٰ ضامن آنست
 و ما من دابة فی الارض الا علی اللہ رزقها یعنی اگر دندہ بر زمین مگر بر
 اللہ تعالیٰ است رزق اں گردندہ و رزق مقسوم آنست کہ اول قیمت

شدہ است در لوح محفوظ بنشستہ است بلیت ز دنیا رزق ما غم خوردن
 آمد چنانچہ خوردن از رزق معلوم و رزق مخلوک آنست کہ ذخیرہ او باشد
 از درم و دینار و اسباب دیگر و رزق موعود آنست کہ حق تعالی وعہ کردہ
 است و من یتق اللہ یجعل لہ من حیا و یدرزقہ من حیث لا یحسب یعنی
 و کسے کہ بتہ رسد از خدا بگرداند برائے او خیرے و رزق دہد اور از جائیکہ نمیداند
 بعد از اں فرمود توکل در رزق مضمون است نہ در رزقہائے دیگر زیرا کہ انچہ
 مقسوم است در اں توکل نیست و نئے آید و انچہ مخلوک است در توکل نیست و
 نئے آید و انچہ موعود است بالقطع خواہد رسید بعدہ فرمود توکل ۳ مرتبہ دارد
 مرتبہ اول آنست کہ یکے بجهت دعوی وکیل گرفته کہ ہم عالم است اں وکیل
 و ہم دوست موکل پس اں موکل ہمین باشد کہ وکیلے دارم کہ ہم در کار جواب
 و امانست دوست من است در نیصورت ہم توکل باشد و ہم سوال چنانکہ گاہ
 گاہ وکیل را ہم گوید کہ در دعوی جواب چہیں گوئی کہ اں ہمہ را آخر رسانی مرتبہ
 دوم توکل آنست کہ طفلے باشد شیر خوارہ مادر او را شیر میداد و او را ہم ہمیں توکل
 باشد و سوال نہ باشد طفل نگوید کہ مرا شیر دہہ او را در دل ثقہ باشد بر شفقت
 مادر مرتبہ سیوم توکل آنست کہ مردہ باشد در دست غسال اں مردہ را ہیج
 تصرفی و حرکتی نیست ہرگونہ کہ غسال خواہد میگرددانہ و مے شوید و این مرتبہ
 بلند و اعلیٰ است نکتہ در بیان حلم و عفو و غضب و حیا حضرت
 سلطان المشائخ قدس اللہ تعالی سرہ الغزیرے فرمود کہ میان
 صحابہ رضی اللہ عنہم حضرت امیر المومنین ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ
 مشہور بود تا نجاشی با او چیزے گفت او بعبیہ طعنہ کرد ابو بکر گفت اے
 خواجہ از چندان عیب ہا کہ در من است ترا سہل چہیزے روشن شدہ
 است بعد از اں فرمود امام عاصم کہ صاحب قرأت است وقتے جانب
 صحرائے رفتہ بود سفیہ با او سفاہت کردن گرفت و نامہ امانے گفت

امام عاصم ہیج گفت تا انگاہ کہ نزدیک شہر رسید اس سفینہ ہیچنان میگفت
قرین آن سفاہت مردماں رسیدند عاصم روئے سوئے او کرد و گفت
نباید کہ درینجا بدگوئی زیرا چہ را دوستان و آشنایان بسیار مذہب بد گفتن
ترا لکبتے رسانند و بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ بنشتہ دیدم
العلم عینہ والحکم زینۃ و لہذا قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اللہم عفا عني
قریني بالحکم او علیہ ضعیف قال یا کریم انی اتیت الیک وان عافیتنا فحن
اہل العقوبۃ وان عفوت عنا فانت اہل عفو قال قد عفوت عنکم و سہنی
روایتہ کما قال یوسف لا خوتہ لانثریث علیکم الیوم یغفر اللہ لکم وھو
ارحم الراحمین قال حکیم اذا غضبت فانظر الی السماء ثم الی الارض ثم
الی خالقہا زال عنک الغضب عمران الحکیم کما ادر صلوات اللہ علیہ
یکون نبیا قال لا نسب من بنیک لکن اجل ذلک فرضا لیوم الجزاء قال علیہ
السلام لا یزعم الحیاء الامن دار حیضہ او رتبت الحیاء علی ضربین حسیاء
الرب من الکرم و حیاء السائل من الندم و مے فرمود العفو خیر من الکرم یعنی
اگر عفو نکنند و خشم فرو خور و بیم آن باشد کہ در دل حقہ بند و کینہ دین تحمل فرمود
در عرصہ قیامت حق تعالی فرماں دہد کہ مذاکنبہ کہ مہر کہ بر ما حقے دار و میاید حق
خود بستاند جملہ انبیاء سرور و اندازند و کسے را محال آن میباشد کہ دعوی کند
کہ من حقے دارم بعدہ مذاکید کہ کیا اند آں قوم کہ عفو کردند از زیر دستاں
و نیز در حدیث است کہ از بندہ ہر روز ہفتاد گناہ عفو کند بعدہ اگر گناہ
کند او بکند کم کسے است کہ ہفتاد گناہ عفو کند بخط مبارک حضرت
سلطان المشائخ قدس السدرہ الغریز بنشتہ دیدہ ام قال علیہ
السلام لا تضربوا اماء کہ علی بکیر انکم فنان لہا
آجا لا کا جا لکم حکایت مروی را در جماعت خانہ حضرت
سلطان المشائخ با کار و گرفتند و اللہ اعلم

ازاں حال حضرت سلطان المشایخ خبر یافت نگذاشت کہ کسے اور الے
 وایڈائے رساند بعدہ اور اپیش خود طلبید و فرمود کہ تو عہد کن کہ بعد ازیں کسے را
 ایڈائے رسانم چوں او عہد کرد اور آخر جے فرمود کہ دہند بعدہ در باب خصوصیت حضرت
 سلطان المشایخ فرمود کہ جفا را تحمل کند بہتر از آنکہ تحمل کرد مکافات یا بد بعدہ
 ایں بیت بر زبان مبارک راند ہر کہ مارا رنجہ دارد راحتش بسیار باد و آنکہ
 مارا خوار دارد ایزد او را یار باد ہر کہ او خار سے ہند در راہ من از دشمنی ہر گلے کز
 باغ عمرش بشکافد یخا ر باد و انگاہ فرمود آنکہ یکے در میان راہ خار نہد تو ہم خار
 نہی ایں خار خار باشد در اثنا سے ایں کلمات فرمود میان مردمان ہچنین است
 اما میان درویشان ہچنین است کہ درویشان بانغراں نغزند و بایاں ہم نغزند و کاتب
 حروف از والد خود و والدہ از حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہما العیز
 ایں رباعی و بیغنی سماع دارد رباعی گیرم کہ نماز ما سے بسیار کنتی و وز روزہ
 دہر بیشمار کنتی و تادل نکنتی ز غصہ و کینہ تہی و صد من گل بر سر یک خار کنتی و دے
 فرمود کہ آدمی را نفس است و قلب ہر گاہ کہ کسے بنفس پیش آید اینکس باید کہ بقلب
 پیش آید یعنی نفس ہمہ خصوصیت و ہمہ فتنہ و غوغاست و در قلب ہمہ سکونت
 و ملاطفت و صفاست پس چوں بنفس پیش آید و ایں کس بقلب پیش آید نفس
 مغلوب شود و اگر کسے در مقابلہ نفس بنفس پیش آید خصوصیت و فتنہ زاید انگاہ
 در فضیلت تحمل و علم ایں بیت بر زبان مبارک راند بیت زیر بادے چو کاہے
 گر تلزی و اگر کوہی بکاہے نے نیز زی و یکے از حاضران تقریر کرد کہ بعضے
 شمارا بر سر منبر و بعضے در موضع دیگر بدے گوید و مانے تو انیم شنید حضرت
 سلطان المشایخ فرمود کہ من آں از ہمہ عفو کردم چہ جائے آنست کہ کسے
 بعد اوت مردم مشغول شود و ہر کہ مراد گفت از عفو کردم کنوں باید کہ شما عفو
 کنید و ایں نوع مذاکرہ دیگر بار مکنید بعد ازاں فرمود چھو کہ ساکن اند پست بود
 پیوستہ مراد گفتے و بدخواستے بد گفتن اندک است اما بدخواستن ازاں بدتر است

الغرض چوں او بمرد درویشیوم بر سر گور او فتم و دعا کے خیر کردم خداوند ہر چہ
 این شخص در حق سن بد گفت و بد اندیشیدن از عفو کردم تو نیز بکرم خویش
 بر ایزدی ہمدردی فرمود اگر میان دو کس آزارے باشد سبیل آنست کہ این
 از طرف خود درو نہ خود صاف کند چوں این کس درو نہ خود از عداوت پاک
 کند البتہ از جانب او ہم آزار کم شود بعدہ فرمود مردم ازین بدگفتہا چہ رنجید چوں
 گفتہ اند کہ صوفی آنست کہ مال او سبیل است و خون او صباح است چوں بچہ نین
 است از بدگفتن چہ پاک است چہ خصوصت یباید کرد بعد از ازل فرمود کہ
 وقتے ازین پریشاں گویاں آمدند و ناگفتنی با بسیار گفتند من ہیج جواب ندادم
 انگاہ گفت این احتمال شمایعدہ فرمود معالہ تعلق بر خلق سہ قسم است قسم
 اول آنست کہ ازین کس بدیگرے نہ منفعت پرسد و نہ مضرت حکم اینکس
 حکم جما باشد قسم دوم ازین بہتر کہ بدیگرے منفعت پرسد نہ مضرت قسم سوم
 از ہر دو خوشتر است کہ از کس بدیگرے منفعت رسد و اگر او را مضرت رساند
 او مکافات نکند و تحمل کند و علم و زرد و این کار صدیقانست بعدہ فرمود
 بادشاہے بود کہ اورا تارانی گفتندے مگر او را بغوغا گشتند و این تارانی را
 باشیخ سیف الدین باخرزی عظیم محبت بود بعد از ازل کہ بجائے او
 دیگریرا بادشاہ کردند پیش آں بادشاہ کہ بجائے او نشست ساعتے مقرب شد
 و این ساعتے باشیخ سیف الدین باخرزی رحمۃ اللہ علیہ خصوصت داشت
 مگر این ساعتے پیش او محل سخن یافت با آں بادشاہ گفت کہ اگر تو خواہی کہ
 این ملک ترا مقرر باشد پس شیخ سیف الدین را از میاں بردار کہ تہ
 و تحویل ملک ازو شود و بادشاہ چوں این سخن بشنید ہماں ساعتے را گفت
 کہ ہم تو بر دہر گونہ کہ تو دانی شیخ را ببار مگر اں ساعتے برفت و شیخ را بے ادبانہ پیش
 بادشاہ برد شاید دستار در گردن کردہ یا استحقاق دیگر الغرض چوں شیخ در
 آمد ہمیں کہ نظر بادشاہ بر شیخ افتاد تا او را چہ نمودند در حال آواز تخت فرود

آمد معذرت دست برپاے شیخ نہاد و بوسید و خدمتے دیگر پیش آورد و
 عذر خواست کہ من ہمچنین نگفتہ بودم فی الجملہ شیخ در خانہ آمد دوم روزاں پادشاہ
 ساعی را دست پاپاے بستہ بند دست شیخ در ستاد و گفت کہ من حکم کرده ام
 کہ ایں ساعی کشتنی است اکنون بر شما فرستادہ ام ہر نوے کہ باندا و را بکشند
 شیخ بجز دیکہ ساعی را دید دست و پاے از بند باز کرد و جامہ خود پوشانید
 و گفت امروز در برابر من در تذکیر یا آں روز و شنبہ بود و وعدہ تذکیر شیخ در مسجد
 درآمد و ساعی را برابر خود آورد و آنگاہ بالاے منبر برآمد و ایں بیت می گفت
 بیت آنہا کہ بجای ما بدی ہا کردند و دست رب بجز تلوی نمیکنم و بعدہ
 فرمود ہر فعل کہ از بندہ در وجود مے آید از خیر و شر خالق آں خداوند است
 جل و علی انچہ میرسد از انجا میرسد از کسے چہ باید بخند ملائم این معنی حکایت فرمود
 کہ خواجہ ابو سعید ابو الخیر در اسے میرفت سفینہ از عقب درآمد و دست
 بر قفای او فرو آورد شیخ سپر پس کرد و جانب او دید آں سفینہ گفت من
 چہ مے بینی نہ شمامے گوید کہ ہر چہ و انچہ ماراے رسد از انجا است شیخ فرمود
 ہمچنین است ولیکن مے بینم کہ کدام بد بخت را نامزد و ایں کار کردہ اند تکتہ
 در بیان صحبت حضرت سلطان المشائخ قدس الدرہ العزیز
 مے فرمود کہ محل صحبت اینست کہ مردم چوں با کسے مصاحب شود
 کہ آنکس چہ قدر اثر آرد و دریں باب حکایت فرمود کہ شیخ الاسلام
 بہاؤ الدین از کربا قدس الدرہ العزیز در سفر بود و در بیابانے درویشے
 را دریافت ازو پرسید کہ مردم شخصی را دریابد کہ زنی صلحا دار و مثلاً
 مخلوق و سجادہ بردوش نہ و شعار صلاحیت در تن او تحقیق
 شیطان بودہ باشد بکدام چیز تو اں دانست حقیقت حال او گفت
 آںے در باطن خود سیرے باید کردن کہ بعد از ملاقات او در باطن خود چہ
 حالی یاد بہاں چیز از حقیقت حال او حاکی است بعدہ ایں بر زبان مبارک

خود را نہ بیت باہر کہ تشستی و نشد شاد و ملت * و ز تو ز میہ ز حمت آب
و گلت * با و منشیں جان خرم ز نہار * زیرا کہ کند جان عزیزان بجلت
وے فرمود اخوت دوست و اخوت نسبت و اخوت دین اخوت میں قہی
ترہست زیرا کہ اگر دو برابر باشند یکے کا فرو یکے مسلمان میراث برابر ہوں
را نہ سپس دریں اخوت ضعیف باشد اما اخوت دین قویست زیرا کہ پیوند
کہ میان دو برابر دینی باشد در دنیا و آخرت برقرار ماند دریں میاں این آیت
خواندند الاخلاء یومئذ بعضہم لبعض عدل والا المتقین یعنی دوست
امروز بعضے از ایشان دشمن اند و بعضے را مگر پرہیز گاراں و خدا ترساں
بایا رانے کہ دوستی است از پے رستنی از برائے جاں بعدہ فرمود جمعیت
صلحی را اثرے تمام است بعدہ ایں حکایت فرمودند کہ چون خلافت بالمینین
حضرت عمر بن الخطاب رسید رضی اللہ تعالیٰ عنہ اور اباباد شاہ عراق مصفا
شد بادشاہ عراق گرفتار شدت اور پیش آوردند حضرت امیر المومنین عمر فرمود
اُمّا الاسلام اُمّا السیف یعنی اسلام قبول کن والا ترا کیشم حضرت عمر فرمود
تا تیغ بیاوردند و سیاف را بخواندند ایں بادشاہ عظیم کیش بود چون حال
معاینہ کر دروے سوے حضرت عمر کرد و گفت من آشنہ ام بگو تا مرا
آب دہند انگاہ حضرت عمر کہے فرمود تا آب بیارند در آوند شیشہ کردہ
آوردند بخورد حضرت عمر فرمود خیر بادشاہ بودہ است در آوند ز آب آند
آوردند بخورد حضرت عمر فرمود در آوند گلیں کردہ بیارند در کوزہ گلیں
آب بدو دادند اوروے سوے حضرت عمر کرد و گفت کہ من
آشنہ ام بگو تا مرا آب دہند انگاہ حضرت عمر فرمود آب دہند
چوں آب پیش آوردند او گفت با من عہد کن تا ایں آب
نخورم مرا نہ شد حضرت عمر فرمود من عہد کردم
تا تو ایں آب نخوری ترا نکشم آں بادشاہ کوزہ بر زمین زدہ و بشکستہ

صاحب
کیات

و آب بریخت انگاہ حضرت عمرؓ گفت کہ من این آب نخوردم کہ تو عہد کردہ اکنون
 مرا مان شد حضرت عمر رضی اللہ عنہ از کیاست او متعجب شد و فرمود اماں
 و ادم بعدہ حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فکر کرد و صحبت او یاری فرمود کہ این
 یار و رعایت صلاحیت بود و بہ دیانت مشہور چون بادشاہ عراق در خانہ آن
 یار شد چند گاہ برآمد صلاح صحبت او اثر کرد پیغام بر امیر المومنین فرستاد
 کہ مرا پیش خود بطلب تا ایمان آرم حضرت عمر رضی اللہ عنہ پیش خود طلبید
 و اسلام عرض کرد او مسلمان شد الحمد للہ چون اسلام آورد حضرت عمر فرمود
 اکنون ملکیت عراق بتو میدہم بادشاہ گفت مرا ملک عراق کار نمی آید یک
 دیہہ از عراق بدہ کہ وجہ معاش من باشد و کفایت شود حضرت عمر قبول
 کرد کہ بدہم آن بادشاہ گفت مراد یہیہ خراب مے باید داد تا من آبادان کنم
 عمر کساں در ولایت عراق فرستاد بیچ دیہہ خراب نیافتند حضرت عمر رضی
 اللہ عنہ بادشاہ را این حال گفت کہ در عراق بیچ دیہہ خراب نیست
 بادشاہ گفت مقصود ازین حرف آنست کہ من عراق آبادان بتو تسلیم
 نمودم اگر اکنون موضع خراب شود عہدہ جواب او فرداے قیامت تو باشی
 حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ العزیز چشم پر آب کرد
 و بگریست و بر کیاست و دیانت بادشاہ عراق استحسان بسیار فرمود و مے
 فرمود چون با سلطان قطب الدین ملاقات شد ایس حدیث با او گفتم
 پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است ما من صاحب یحب صلاحیۃ
 و اوساعۃ من یل او نہار الا یسال اللہ عن صاحبیۃ هل ادیت فیہا
 حق اللہ امر لا فرم از من و تو بر اے این صحبت خواہند پرسید کہ بچہ نیت
 بود و حقوق صحبت چگونہ رعایت یافت و مے فرمود شیخ جنید رحمۃ اللہ علیہ
 فرمودہ است وجدات ربی فی سلك المدینۃ یعنی حق را در کوچہ ہائے
 مدینہ یافتہم پرسیدند چگونہ یافتی گفت روزے و بازار مدینہ میرفتم شکستہ گاہے

دیدم از غایت شکستگی کہ صفت نتواں کرد برایشاں رحم آمد خواستم کہ بایشاں باشم
و موانست بگیرم و صحبت ایشاں بودم پنداشتم کہ خدا باشکستگان است
حق تعالیٰ مے فرمایا ناعند المنکسرة قلوبہم یعنی کہ من نزدیک دل شکستگان
خواجہ حکیم شنائی گوید

<p>آنکہ خود را شکستہ دل بیند مردم از زیر کاں ورم نشود مہر جاہل چونہ گردان است تو توئی و منم نزدیک است با خودی ہر دو دیو و ش با شم دوستی تا فکندہ اورا باش دوستاں گنج خانہ وادارند باید آں حکمت از علے امومت تا نباشی حریف بخیرداں پیچ صحبت مباد با عامت بر کہ تنہا روی کتہ عادت جفت باشی خداے بدہیار گرد توحید گرد با تفرید بیدے از تو اندر آویزد این زماں دوستاں بہ اینساں اند من بعالم دروں نے داغم</p>	<p>اوست شایستہ خداے کریم مہر گر عقل بود کم نشود مہر گر عقل بود مہر گشت تو چنناں من چنین سر جنگ بے من و تو من و تو خوش باشم یا ملکن یا چو کردی اورا باش رنج بردار و گنج بردارند دوست ناداں بود بہاید سوست کہ نگو کار بد شو و زبداں کہ چو خو و مختصر کند نامت ہمچو خورشید شب کند غارت فرد باشی خداے باشد یا چکنسی صحجتے کہ این تقلید پس بیاری کہ اد تو بگزیزد ہمہ از ہم جاں ہر اسان اند دوستی زان ہمیشہ میرم</p>
---	--

نکتہ در بیان محاسن اخلاق حضرت سلطان المشائخ فرمود قدس سرہ
سرہ الغریر حسن الخلق ان لای تاثر القلب بخفاء الخلق بمطالعة فعل الحق
یعنی خلق نیکو گشت کہ متاثر نشود دل بجفاے خلق بدین فعل حق و میفرمود

خواجہ حسن بصری از امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ روایت میکند کہ
 حسن بن الحسن ثلث احسن الخلال والتوسعة علی العباد و میفرمود حضرت محمد مصطفیٰ
 صلی اللہ علیہ وسلم حضرت امام حسن و حضرت امام حسین را برکتف کرده
 طریق اشترکوا از کتباں در حین افانہ مے گشت حضرت امیر المومنین علی رضی
 اللہ عنہ معاینہ کرد گفت ز سہ حسن خلق و بریشاں گفت نعم الجمل لہما یعنی
 نیک شتر است برائے امام حسن و امام حسین حضرت محمد مصطفیٰ صلی
 اللہ علیہ وسلم فرمود قل لہما نعم الو اکبان انما بگوای علی حسن و حسین
 انیکو سوار ایند شما ہر دو و میفرمود شیخ ابو سعید ابو الخیر رحمۃ اللہ علیہ
 ابو علی سینا با ہم دیگر ملاقات کردند و انیکہ دیگر جدا شدند ابو علی صوفی را
 کہ ملازم شیخ بودند بدراہ کرد کہ چون از خدمت شیخ برگردم انچہ شیخ در حق من
 بگوید بر من بگوئی چون ابو علی باز گشت شیخ ابو سعید بیچ ذکر او بر زباں
 نرا ند نہ بہ بنکی و نہ بہ بدی آں صوفی یک روز از شیخ پرسید کہ ابو علی
 سینا چگونه مردے است شیخ فرمود حکیم است و طیب است و علم بسیار دارد
 اما مکارم اخلاق ندارد و صوفی صورت حال بر ابو علی بنشت ابو علی بخدمت
 شیخ چیرے د قلم آورد و انینشی بنشت کہ من چندین کتاب در مکارم اخلاق
 بنشتہ ام و شیخ در باب من میگویند کہ او مکارم اخلاق ندارد و شیخ تبسم کرد
 و فرمود من نگفتہ ام کہ ابو علی مکارم اخلاق نمیداند فاما گفتہ ام کہ مکارم
 اخلاق ندارد نکتہ در بیان قبول فتوح و رد آں حضرت سلطان المشایخ
 قدس الدیرہ العزیزے فرمود بعضے مشایخ سیم قبول نئے کنند و رستہن فرج
 کردن آں شرایط بسیار است و آں اینست کہ آں ستانندہ مے باید کہ
 ہر چہ مے ستاند بحق ستاند و یعنی فرمود یکے سیم پیش یکے مے آرد
 مثلاً آں ستانندہ را علوی مے بیند یا گیسو کردہ ہداں اعتقاد مے آرد کہ آں
 فرزند رسول است علیہ السلام و آں ستانندہ علوی نباشد پس ہر چہ ستاند

نکتہ

حرام بودے باید کہ خواہد نہ بزباں و نہ باندیشہ کہ بر چیزے بر سر دو نکتہ دیریں
 سیاں حکایت فرمود کہ وقتے حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بحضرت عمر بن الخطاب
 چیزے میداد حضرت عمرؓ گفت یا رسول اللہ من چیزے دارم این بدیگرے
 بدہ باہل آل حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ہر کہ ترا چیزے بدہ بدیگر
 خواستہ بخور و صدقہ کن و میفرمود شیخ ابو سعید تبریزی پیر شیخ جلال الدین
 تبریزی قدس اللہ سرہ العزیز از کہے چیزے فتوح نکر فتے بدیں سبب بیشتر
 حال اور او یا راں اور افاقہ بودے بعد دوم فاقہ بخوریزہ و ہندوانہ افطار
 کردی ازیں معنی بادشاہ عہد راروشن شد فتوے بخد مت شیخ فرستاد شیخ
 آزار د کرد بعدہ آں بادشاہ حاجب کہ فتوح بردہ بود گفت کہ آں سیم بد برو
 بخادم شیخ تسلیم کن چنانکہ شیخ را معلوم باشد تا خادم از آں جہ ترتیب طعام
 کند خادم بوقت افطار ترتیب طعام کرد چون شیخ ازیں طعام بوقت افطار
 تناول کرد آں شب شیخ پنج جلالت عبادت نیافت خادم را طلبید و پرسید
 کہ افطار شبانہ از کہ ام وجہ بود خادم مخفی داشت تن نتوانست صورت حال
 باز گفت شیخ فرمود آں حاجب کہ سیم آوردہ بود قدم او کجا ہا رسیدہ
 از اینجا گل بکاوند و بیروں اندازند بعدہ آں خادم را از پیش خود دور
 کرد خواجہ ثنائی گوید ہمیت میوہ این و آں چو درختان میوہ دارہ دست
 در کرد درخت خویش دارہ نکتہ در بیان ہمت حضرت سلطان
 المشایخ مے فرمود ان اللہ یحب معالی الامور ویغض سفافہا یعنی
 کہ بدستی کہ اللہ تعالیٰ دوست میدارد برترین کار ہا را و دشمن میدارد پست
 ترین کار ہا را آدمی در انسانیت عالی ہمت میباید تا مرد مرتبہ مردی
 رسد و عالم در بدایت عالم عالی ہمت مے باید تا بدرجہ حکمت رسد و حقیقت ہمت
 آں ہست کہ ہر ایک رجوع را حق تعالیٰ در خوف و احتیاط و اہلیتے دادہ ہست تا مستعد
 باشد قبول حق خود را و حسب آں اہلیت ہر حقے را از حقوق ارجح غایب تا بطل غایت نرسد

سعادۂ دنیا بد پس چوں حق تعالیٰ خواہد گماہی بغایت منصب خود برسد
استعداد طلب او مدد کند تا با ثبوت این مدد حرکت کند در طلب غایت خوش
انال اثر مددے چوں از حضرت عزت امر بروے صادر شود توفیق خوانند
و چوں در طلب قرار کرد ہمت گویند و ہمت جز راہ سعادت نیست اگر کسی
طالب باشد در عالم دنیا بغایت ولایت برسد و کمال ما بر در حشمت کہ
نعمت و مال بسیار حاصل کند اورا حریص خوانند نہ صاحب ہمت حقیقت
اہل علم و صحاب عہد راست کہ در حقیقت علم و در مایہ عمل خویش نہایت ہمت
طالب عالی بروج مطلوبیے از ایزد تعالیٰ عزیز تر نیست پس طالبان جمال و عالمان
وجود از عالی نفسان مطلق اند و ایشان انبیا اند و بعد از ایشان اولیا اند بعدہ
فرمود ہمت مختلف است بزرگے بود اورا پسرے بود و یک غلام و غلام
ارشادے تمام بود آں بزرگ ہر دو نظر را بنشاندا ول از پسو رسید کہ ہمت
تو دچیت او گفت ہمت من در آں است کہ مرا سباب باشد و بن گما
نیک بعدہ از غلام پرسید کہ ہمت تو دچیت غلام گفت ہمت من و
آنست کہ نہ چند بردہ کہ مرا باشد ازاد کنم و ازادال را بندہ سازم انگاہ فرمود
کہ مردم را ہمہ انواع است یکے را ہمت در آں باشد کہ دنیا طلبد و یکے را ہمت
در آنست کہ دنیا گردا و نگردد در آں ہر دو قسم آں بہتر کہ اگر ہر چہ برسد مر حبا و اگر
نرسد صبر و ہر دو حال خوش باشد آنکہ مے گوید کہ مرا مے باید کہ دنیا باشد
این نا با ایست ہم با ایست او ست مے باید کہ برخواست حق خوش باشد
دریں اثناعشرے از فرزندان مشایخ نجد مت حضرت سلطان المشایخ
ذکر کرد کہ فلان ہمت بلند دارد مبلغ دویست تنکہ فقرہ پیش من آورد در
دو سہ مجلس این ذکر ہم بدیں عبارت کرد حضرت سلطان المشایخ
را در باطن این سخن گراں نمود در پیغی حکایت فرمود کہ ملکہ بود پس
معظم و ایشانے داشت بعد ہر چند روز دعوتے کردے جمیع علما و مشایخ

و درویشاں را بطلبیدے و طعام ہاے مکلف گوناگوں خورانیہ سے پیش
 ہر یکے مبالغہا و تنگہ ہاگرہ بستہ بیاوردے چنانچہ درہم ہفتہ و ستہ بار جمعیت
 دادے روزے حرم آں ملک بخت ملک گفت کہ تمامی مشایخ و علماے
 شہر راضیافت مے کئی و درویشاں از انواع خدمت مے کئی ولیکن یک
 درویشے است کہ سالہا گذشتہ او در جوار شہما ساکن است او را گلہ نے
 طلبی و او بفقر و فاقہ قانع مے باشد و روزگار خود ہمیشہ در غربت مے گذرانے
 او را یاد نے کئی این معنی کجا روا باشد آں ملک گفت راست میگوئی مرا غفلت
 افتاد بعد ازیں بطلبم چوں بریں سبب جمعیت کرد آں درویش را نیز
 طلبید درویش گفت آیں ضعیف را معذور دارید من جاے نمیروم
 آں ملک گفت من خانہ خود بشما بخشیدم آں درویش گفت آیں ضعیف
 را خانہ بے مطاع و زر و نقرہ بکار نے آید آں ملک گفت خانہ و مطاع
 و زر و نقرہ آنچه در آں خانہ است تمام بشما بخشیدم آں درویش گفت
 کہ در تملیک قبض شرط است آں ملک گفت خانہ با جمیع املاک و اسباب
 و قبض خود آرید آں درویش در آن خانہ رفت و اسباب و املاک بخشیدہ را در
 قبض خود آورد ملک و حرم محترم او مجرد از آں خانہ برفت و گفت ہر چه جز
 آں محترمہ ہست در ملک آں درویش است درویش دید کہ حرم
 آں ملک مجرد از خانہ بروں آمد آں درویش برخاست و گفت کہ آیں
 خانہ با جملگی اسباب و متاع و زر و نقرہ و جز آں کہ بمن بخشیدہ اند من بدیں
 حرم بخشیدم آیں سخن بگفت و از آں خانہ بروں آمد باز در کلبہ درویشی
 درآمد و قرار گرفت بعدہ حضرت سلطان المشایخ روے سوے
 آں نیز کرد و گفت کہ درویش را بہت بلند مے باید چنانکہ در کونین
 نظر کنند تکتہ در بیان عدل و ظلم حضرت سلطان المشایخ میفرمود
 قدس المدرسہ الغزنیہ کہ معاملہ حق کہ با خلع تہ... رقبہ...

است یا افضل است اما معاملہ خلق باہم دیگر عدل و فضل و ظلم اگر خلق باہم دیگر
 ظلم کند حق تعالیٰ بالیشان عدل کند بہر کہ خداے با او عدل کند او بعد از
 ما خود گردد اگرچہ پیغمبر وقت باشد بریں حرف سوال کردند کہ بچنین گویند کہ
 رسول علیہ السلام فرمودہ است کہ اگر خداے قیامت خدا تعالیٰ مرا و براہم
 عیسیٰ را علیہ السلام در دوزخ دارد عدل کردہ باشد فرمود آرسے ہمہ عالم
 در ملک اوست آنکہ در ملک خود تصرف کند ظالم نباشد ظالم آں باشد کہ
 در ملک غیرے تصرف کردہ باشد بعد از اں فرمود و در مذہب شعری پہچان
 کہ روا باشد کہ حق تعالیٰ حضرت موسیٰ علیہ السلام را در دوزخ برد و جاوداں بداد
 و کافرے را در بہشت برد و جاوداں بداد و بر حکم این معنی کہ در ملک خود تصرف
 میکند زیرا کہ حق تعالیٰ در قرآن فرمودہ است و انابر ابرنا داں نیست و بینا
 برابرنا بینا نیست بچنین چند مثل فرمودہ است اکنون این سخن ج واجب باشد
 کہ مومن را در دوزخ برد و لیکن جاوداں نداد زیرا کہ او حکیم است کار بر اقتضا
 حکمت مے کند چنانچہ باشد ہر چگونہ کہ بہست صرف میکند اما اگر بردار د از حکمت
 نباشد بعد ازین فرمود اگر مومنے بے توبہ از دنیا برود اینجا احتمال سہ چیز دار
 روا باشد کہ خداے تعالیٰ بیکرت ایمان اورا بیا مزد و اگر خواہد در دوزخ برد
 بمقدار گناہ اورا عذاب کند بعد بہ بہشت برد اما جاوداں بداد و نکتہ
 در بیاں روح و نفس حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ
 سرہ العزیزے فرمود کہ روح را بیٹے و صورتے نیست فاما چوں
 حق تعالیٰ خواہد کہ بندہ را بنماید و مکاشف روح گردانداں تمثیل
 بر آں بندہ بنماید روح انساں عجایبے است عظیم و آدم از روح یافت
 از عظیم و جان پا کاں خزینہ فلک است و چشم نیکاں نشیمن ملک است
 دے فرمود کہ کسے گفتہ است در مبداءے حال جملہ ارواح یکے بودہ است
 بعد و استخا ص متعدد شدہ است و مے فرمود نفس را نیز مردے

بر صورت و ہیئت خود مصلی در خانه نمودن نشسته دید متعجب شد که بر شکل من
کیست که در خانه من و بر مصلی من چه می کند از او پرسید که تو کیستی جواب
داد که من نفس تو ام باز پرسید که اینجا چه کنی گفت از تو بسیار در رنج بود
ام گفت ترا بخوابم زد و گفت زدن من اینچنین نباشد زدن من خلایق
من باشد این بگفت و ناپیدا شد

نفس حین بخوردن از زانیست	خداے جاں نخوان بیغمانیت
بس رییع بصورت بنگر	نیت در گل کفن چوں تو در گهر
چکنی پیش بدرے پردرد *	در چنین کنج کنج باد آورد *
کلبه همچو دیو کس نرود *	کرد از عکس روے زلا برود
این بود بعد و خلق امیر اثر	که اسیراں کف اسیراں را
این چه حالے که از جهاں بین است	گفت خود عالم از جهاں نیست
که عمارت سرائے رنج بود *	در خرابه مقام گنج بود *
جائے گنجت موضع ویراں	برداور بجائے آباداں
کشور شش روز و شب فرایند	او هر چه اندر دست پاینده
هر چه در حضر و مکاں دارد	پابنگ و کلوخ جاں دارد
جاں اگر گوئیش که سر خدا	جائے جان است و جاندار و جا
اجل از دست آں بلب خداں	سرنگشت ماند و در و نداں *
مرکبے گوبزیراں دارد *	آخر از راه کشتگاں دارد
جاں ما و اله جلالت او	بدر کس نمانشته حالت او
عشق در کوے غیب حالت	صدق در راه دین مقالت
روح را کرده از جوهر نور *	گوش و گردن چو گوش و گردن
نیست بے رنج راحت دنیا	خاک آنکس که کرد هر دور

نکته و بر بیان الہام و موسسه در بیان خطر و غیبت و مجز بودن متابل

حضرت سلطان المشایخ قدس الدیرہ الخریز می فرمود کہ میان الہام
دوسو سہ کسے فرق نتواند کرد مگر کسے کہ لفظ او از غیب باشد و می فرمود کہ خناس
دیویست و آن بر دل فرزند آدم باشد ہر گاہ فرزند آدم بذکر حق مشغول شود
و سواس را دفع گرداند بعد ازاں فرمود مولانا علاؤ الدین ترمذی در نواد
الاصول می آورد روزی حوّا تنہا نشسته بود ابلیس بیامد و خناس را
بیامرد و حوّا را گفت ای فرزند من است ایں را پیش خود بداری ایں
بگفت و بر رفت چون ہمتہر آدم علیہ السلام آمد از حوّا پرسید کہ ایں کیست
گفت ایں را ابلیس آوردہ است کہ فرزند من است پیش خود بداری
گفت چرا قبول کردی او ما را دشمن است پس آدم خناس را چہا پر کالہ کرد
و بر چہا رکوبہ نہاد ابلیس چون ایں بشنیدہ آواز داد یا خناس در زباں
بہمانیت اولی بیامد چون ابلیس باز گشت آدم آمد باز خناس را دید
از حوّا پرسید حوّا صورت حال باز گفت آدم خناس را بکشت و سوخت
و در آب رماں کرد چون آدم غائب شد باز ابلیس آمد حوّا را پرسید کہ
خناس چہ شد حوّا صورت حال باز گفت ابلیس باز خناس را آواز داد
خناس پیدا شد او را بچوّا سپرد چون آدم آمد خناس را دید کہ پیش حوّا
ایں بار آدم خناس را کشت و بریاں کرد و بخورد چون ابلیس آمد آواز
داد خناس از دل آدم آواز داد ابلیس گفت اکنون بہمانجا باش مقصود
من ہمیں بود و می فرمود اول خطرہ است یعنی اول چیزے کہ در دل مردم
بگذرد بعد ازاں غریمت است کہ آن خطرہ بالفعل رساند بعد ازاں فرمود
عوام را تا بفعل مقرون نکنند نگیرند اما خواص را ہم در خطرہ غریمت است
مواخذ باشند باید کہ مردم بہر حال رو بخدا آوردہ و از وجود کہ خطرہ و غریمت
ہماں آفریدہ اوست دریں محل سوال کردند کہ مجرب بودن بہتر است یا مبتدا
فرمود غریمت تجربہ است و خصت تاہل و اگر کسے نتواند کہ چنان مشغول

باشد هیچ از احوال در خاطر نگذارد و ہر گز نہ جوارح ہماں اثر کند و چون نیت
 او در گرتوں باشد در جوارح ہماں اثر پیدا آید و بخط مبارک حضرت سلطان
 المشایخ بنشتہ دیدہ ام الخطرۃ الالہامیۃ تقیل لہا النفس والشیطان
 طوعا و کرہا والقلبیۃ والروحیۃ والملکیۃ لا یتغیر بعضہا عن بعض فی
 الابدالۃ والخطرۃ النفسانیۃ یصدیر علی شیئی معین ولا یسکن الا بعد
 استیفاء المفتری والشیطانی لا یسکن بلا مرادہ شغل اللہ تعالی فاذا
 یس العبد وعن العبد وعن الوسوسۃ کما فی الحدیث وایں
 ادعیہ ما ثورہ واوراد مقبولہ در نکتہ طہارت نیز بنشتہ دیدہ ام بخط مبارک
 حضرت سلطان المشایخ قدس السدرہ العزیز قال اللہ تعالی ما
 یتنہا النفس المطنیۃ الا یتصل عن الطبع والطبع فیہ حقیقت
 القلب کانت نفسا فصارت قلبا ثلثہ در بیان فضیلت مکان
 بر مکان و زمان بر زمان و حقیقت زمان و مکان حضرت سلطان
 المشایخ مے فرمود قدس السدرہ العزیز ہر روزے بعضے بقعہ از
 بعضے بزبان حال باز پرسیدند کہ امروز بر تو ذاکرے و یا بیچ غمناکے
 گذشتہ اگر گوید گذشتہ آن بقعہ کہ برو گذشتہ یا شد شرف کند بر آں
 بقعہ کہ برو نگذشتہ باشد و مناسب این معنی ایں بیت بخط مبارک حضرت
 سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام ۷ آسمان سنبہد پیش زینے کہ بڑ
 یک دو کس بہر خدا یک نفسے بنشینند و پچہیں زماں از زمان دیگر اختص
 کند چنانکہ روز عید کہ از جملہ روزہ مخصوص است و بسیارے عام را پچہیں
 مکانے ہم باشد کہ در و راتے تو اں یافت کہ در مکان دیگر نباشد فاما در شوق
 چناں باشد کہ از زمان و مکان بیرون آمدہ باشد نہ از بیچ شادی شاد
 ماں گرد و نہ از بیچ غم غمگین گرد و آں کسے باشد کہ از ملک دنیا گذشتہ
 باشد و مے فرمود در آنچہ حضرت شیخ شیوخ العالم شہاب الدین

سہروردی قدس سرہ در حجاز میرفت در تہ درختے فرو آمد و سر بر نہ کرد و رسید
 کہ حکمت چیست فرمود کہ بزرگے در تہ این درخت نشستہ بود و نظر او بدین درخت
 افتاد و سر بر نہ کرد و نشستہ و گفت شاید از نظر آن بزرگ مرا نصیب باشد
 عرض میداد کہ کاتب حروف روزے جملہ یاران حضرت سلطان المشایخ
 قدس السہرہ العزیز در شہر بدعوت فرستاد چون باز گشتند میاں باغ
 سائستہ زیر درخت سایہ دار نشستند در اثناے آن ایشان را ذوقے
 پیدا شد در سماع و رقص شدند بی طے و فرحتے حاصل گشتہ چنان بخدمت
 حضرت سلطان المشایخ رسیدند و اینی عرض داشتند فرمود کہ و تھے
 صاحب دلے در سایہ آن درخت نشستہ باشند پس ہمہ تاثیر آنست و مناسب
 اینی بیتے است کہ بر زبان گہر بار حضرت سلطان المشایخ گذشتہ است
 این است **و** یعنی کل ارض بیٹا کو نہا + کاٹھم فی بقاع الارض
 امطار و مینوی و میوہ میدہد ہر زمینے پوشیدگی بودن آن زمین گویا کہ ایشان
 در مکانہ زمین باران ہا ہست یعنی در ویشاں بظلم مبارک حضرت
 سلطان المشایخ قدس السہرہ العزیز نشستہ دیدہ **م** الحمد للہ الذی
 لا انا لمکانہ ولا حین اذمانہ جمیع ثنا و صفت و حمد ثابت است مرا سدا کہ
 نیست اسدا مرا مکانے و زمانے قال اللہ تعالی و اذا مالک عبادی فالے
 قریب و نحن اقرب الیہ من جبل الوردیل و نحن اقرب الیہ منکم و لا کن لا
 تبصر **ن** یعنی گفتہ است اسدا تعالی و قتی کہ سوال کنند ترا سے محمد بندہ ہا
 من از جلسے بودن من پس بدستی کہ من نزدیکم بایشاں و من نزدیک
 ترم بسوے آن بندہ از شہرگ آن بندہ و من نزدیکترم بسوے آن بندہ
 از شما یاں و لیکن نے بنی سید شما ہرچہ وہم ہاں رسد و عقل آنرا صورت
 کند و خیال آنرا بگیرد و فہم آنرا در یاد ذات و صفات او از اں منزہ
 است و با این ہمہ از رگ جہاں تو بتو نزدیک تر است

و او از بینائی و دانائی چشم تو متبوزد یکتر و از شنوائی گوش تو متبوزد یک تر از
 گویائی و دانائی الی آخره و قرب حقیقی قرب حق تعالی است زیرا چه قربت
 اوست و صفت او جز حقیقت نباشد قرب حقیقی آن باشد که هیچ حال در او
 بعد نباشد قال الله تعالی و هو معکم ایمنما کذتم و نحن اقرب الیه من جیل الودیل
 مایکون من بخوی ثلثه ایه معلومه یعنی حق تعالی با شماست هر جا که باشید
 شما و من نزدیک ترم بسوے آن بنده از شه رگ نیست از صاحب راز
 مگر حق تعالی است ظاهر آنست که حق تعالی با هم در آن موجودات موجود است
 اما معیت او نه چون معیت اجسام است با جسام و نه معیت او چون معیت
 جوهر است با جوهر و نه چون معیت عرض است با عرض معیت روح با جسم
 حق است با کل کائنات نه خارج قالب است و نه داخل و نه متصل و نه منفصل
 عوارض با جسام جاس نیست با اینهمه هیچ ذره قالب انسانی از و خالی نیست
 من عرفت نفسه بهمین معنی دارد و قالب در مکان او در مکانی که لایق اوست
 فانما اخبار قال علیه السلام قال الله تعالی و عزتی و جلالتی و وحل انتی
 و حاجته خلقی الی و علم عرشی و ارتفاع مکانی الی استجی من عبادی
 و امتی اشیابان فی اسلام ثم اعنهما و علی و ثوبان از رسول الله
 صلی الله علیه و سلم روایت کردند قال موسی علیه السلام یا رب
 اقرب انت فانا جلیل امرعید فانا دیک فانی حسن حسن و اولی
 و لا ادیک قابن انت فقال الله تبارک و تعالی خلطت عماما معی
 و عن یمینک و عن شمالک انا جلیس عبدی حین ینکروا امامهم
 اذا دعانی مکان بر سه قسم است اول مکان جسمانیات و دوم مکان
 روحانیات سیوم مکان الله تعالی اول بر سه قسم است اینست
 مقام جسمانیات کثیف زمین است و سزا حمت
 مضایقت در وظاهاست تا یکے فراتر نشود -

و دیگرے پیشتر نشود و بجائے او نشیند قرب و بعد در معلوم این نزدیک است
 و او دور دریں مکان از جائے بجائے شدن ممکن نبود الا بتقیب دوم مکان
 جسمانیات لطیف مکان باد است دریں هم رحمت است دلیل آنکه باد که
 که در خانه است تا آنکه از منفذ بیرون نشود باد دیگر نتواند آمد اگر در خانه
 است فهم نشود این راں هر چه در آن مکان باد است تو آن رفت دریں مکان بسا
 آوازها را بچنین فرض کن اما مکان جسمانیات الطف مکان انوار صولست
 آفتاب ما بتاب در حال بمشرق و مغرب نرسد دریں حال نور بمغرب برسد
 اما چون بمکان بودی جز مدت بمغرب نرسد که نور مکان دیگر ندارد و
 بز مکان باد در خانه برود بے آنکه بیرون رود نور شمع از خانه پس معلوم
 شد که نور از خانه مکانیست لطیف تر از مکان باد دیگر بدانکه حقیقت آتش
 حرارت و خاصیت آن حراق داشته ضد آنست و اجتماع ضدین مخالف است
 بدانکه دریں مکان در آب گرم آتش هست پس آتش را مکانیست در آن غیر مکان
 آن اجتماع ضدین باشد چون آن دانستی بدانکه دریں مکان مراحمیت و
 مضایقه نیست دلیل آنکه اگر شمع را در خانه در آری نور او در همه دیوار خانه برسد و اگر
 چند شمع دیگر در آری نور او هم در یک مکان جمع نشود بے آنکه نور شمع اول بیرون
 رود قسم دوم مکان روحانیات هر چند ایشان لطیف تر مکان شان لطیف
 تر روحانیات سه قسم اند روحانیات ادنی چنانکه ملائکه زمین و دوزخ و دریاها و
 کوه ها و روحانیات اوسط چنانکه ملائکه آسمانها و این هر دو روحانیات سراسر گشته
 از مکان خود پیشتر نشوند و ما مالا اوله مقام معلوم یعنی نیست از اینجا یک
 مگر که او را جایی است معین اما روحانیات اعلی که مقربان حضرت اند و ایشانرا
 لطایف بی است اگر خواهند بر ملائکه ادنی بگذرند کس ایشان را نه بیند از غایت
 لطافت از دیوار بچنان در آیند که از در و در سنگ صخره در روند و در ایلیمیت
 ایشان نوعیست از بعد و ایشان را حاجت است اما روحانی از

ہمہ لطیف تر است حاجت نیست زیرا کہ متصل خارج است نہ داخل نہ سکن
 است و نہ متحرک در لحظہ از عوش تا شری برسد و آنکہ اگر روح مباغت بدولت
 ریاضت قوت گیرد تواند کہ قالب کثیف را بگذارد جسمانیات لطیف رساند کہ
 یک ساعت دوم ماہی راہ برود و اگر قوتش بیشتر باشد بمکان جسمانیات لطف
 برسد و او اگر در آب رود تر نشود زیرا کہ او در مکان آتش می رود آنجا آتش نیست
 و بیک نفس او بمشرق و مغرب برود و لے ہنوز از آگینہ جسمانیات نگذشتہ
 باشد و اگر بمکان روحانیات برسد در آتش نسوزد زیرا چہ در مکان روحانیات
 آتش نیست و آنکہ دوزخ نسوزد این معنی است همچنان اندیشہ تو میان آتش برود
 و بروں آید **لقد سمعت** او نادیت حیاً و لکن لاحیاء لمن انادی
 بنار لو فحنت لہا اضاءات و لکن کنت تنفخ فی الوما د زمان برستہ نوع
 است زمان جسمانیات و زمان روحانیات زمان حق تعالی اول برد و قسم است
 زمان جسمانیات زمان حق تعالی کہ از حرکات افلاک خیزد چنانچہ دی و امروز
 و فردا درین زمان ماضی و حال مستقبل است در زمان مضائقہ نمے باشد و
 اجتماع ہر سہ محال دوم جسمانیات لطیف و این زمان بزماں انچہ کار جسمانیات
 کثیف است ہزار سال ایشان را بیک نفس باشند و درین زمان مضائقہ
 نیست و ماضی آن جزا زل نیست مستقبل این جزا بدیدہ درین زمان ہزار سال
 گذشتہ با ہزار سال آیندہ برابر است چنانکہ شب و روز فرمود رایت یونس
 بطن الحوت چند ہزار سال بود و فرمود رایت عبد اللہ الرحمن یدخل
 الجنة و این بعد ہزار سال خواهد بود بزمانے رسیدہ بود کہ ہزار سال آیندہ
 یک حالت او بود بدانکہ روح انسانی را ہزار قالب بزمان جسمانیات
 کند تا روزے چند آن کار توان کرد و دیگر بایہ خصم
 گیاسے را از باغ بکند این معنی بود و گفت یک شب
 ما را از ما بستند و جملہ او را دبر ما برقت چوں باز آمدیم

ہنوز مومے روے ما از آب وضو تر بود و از یاران ما کسے نیست کہ
 نیک نفس صد بار فراتر حرف این آیت برخواند کیے اصحاب جنید
 در دجلہ در رفت درے پیدا شد ازاں طرف شد بہند و ستال تخت
 آنجا زن کرد و فرزند اں زاد و سالہا بماندہ پس خود در آب درآمدہ چوں
 سر بر آورد جامہ خود را دید کنارہ نہادہ نکتہ در بیان لطایف حضرت شیخ
 سید سلطان المشائخ قدس سرہ العزیز نے فرمود مردے بخدمت حضرت
 رسول صلی اللہ علیہ وسلم آمد و اسلام آورد بعدہ پرسید حال پدر من چیست
 پیغمبر فرمود در آتش دوزخ اے مرد نگراں شدے خواست باز گردد اورا
 باز طلبید فرمود اے اباک فی النار باستماع این خبر اے مرد بیا امید
 دے فرمود وقتے عبد المہد بن عباس و امیر المومنین حضرت علی
 علیہ السلام و یک اصحابی دیگر رضی اللہ عنہم در راہے میرفتند و امیر المومنین
 علی در میان بود و ایشان ہر دو طرف بودند و عبد المہد و اں اصحابی دیگر
 دراز بالا بودند و امیر المومنین علی کوتاہ بالا دریں میان عبد المہد و اں اصحابی
 گفتند یا علی انت بیننا کان النون بین لنا یعنی اے علی تو در میان مایاں
 ہستی مانند حرف نون در میان کلمہ لنا بعدہ امیر المومنین علی رضی اللہ
 عنہ در جواب او این فرمود ولولم یکن النون فی لنا لصار لا یعنی اگر بنا شد
 حرف نون در کلمہ لنا ہر آئینہ گردد اں کلمہ لنا لا دے فرمود شیخ محمد اجل
 سرزی رحمت اللہ علیہ از عرقیں در بلخ آمد و گذشت مولانا برہان الدین
 بلخی در بازار ایستادہ بود در منطقہ شیخ بدید مردے دراز بالا
 بمن پشت دست گرفتہ بیامد مولانا برہان الدین در دل
 گذرانید کہ اولیائے حق ہم بریں رنگ گوشت و پوست
 باشند چوں این خطرہ گذشت بندگی شیخ محمد سرپس
 کرد و فرمود میراث پدر خود خریدہ ام کہ چنیں خر بہ شدہ ام

نکتہ

این سخن چون مولانا برهان الدین شنید پیشتر شد و قد مبسوس کرد
 و بر سر عقیده پاک باز آمد و شیخ را دریافت و من فرمود که وقت
 قاضی کبیر الدین و مولانا برهان الدین بلخی و قاضی حمید الدین
 ناگوری هر سه بجا می رفتند قاضی حمید الدین برادر سوار
 بود و ایشان هر دو بر اسپان هبیب و پاکیزه القضاة قاضی
 حمید الدین را قاضی کبیر الدین گفت اسپ شما صغایت
 و من بر از کبیر است بعد حضرت سلطان المشایخ فرمود که
 به بینید چگونه جواب داد که برویج اعتراض نماید و من فرمود
 شمش الملک را رسیده بود اگر شاکر دے ناغہ کر دے یا دوستی
 از بر اے او دیرے آیدے گفتے چه کردیم کہ نے آئی و اگر کسی مطالعہ کر دے
 گفتے چه کردیم بگو تا ہماں کنیم و اگر ناغہ شدے و یا بعد از دیرے رفتے
 و خاطر من گذشتے کہ در باب من ہم ازیں بابت خواہد گفت یا من
 این گفتے ۵ آخر کم از انکہ گاہ گاہے آئی و ہماکنی بنگاہے بعد از
 این بیت چشم پر آب کرد چنانکہ در ہمہ حاضران ذوق آں اثر کرد و بنا بر آنکہ
 حضرت پیش شمس الملک مقامات حریری تلمذ کردہ بود و حقوق آں نگاہ
 میداشت بعدہ فرمود مستوفی الملک ہندوستان شدہ بود تاج
 ریزہ در مدح او این بیت گفتے است بیت صدر اکنون بکام دل
 و دستان شدی مستوفی الملک ہندوستان شدی +
 عجیب لطافتے و طبعے لطیف داشت کہ در شہر مثل او نبود وقتے دوستے نجیب
 شمس الملک رقعہ نوشت بخط معشوش چنانکہ مطالعہ آں بغایت دشوار بود
 بر فور بطهران رقعہ نوشته اننا فیکہ خطہ خطہ بطہ فی الشط فلا تکتب لنا
 کاتب حروف عضمیدار و حکایت دانشمندے مذکر از مریدان خوب اعتقاد
 سلطان بود و خطہ معشوش بنوشتہ چنانچہ مطالعہ آں بغایت دشوار بود

روزے میں مولانا بظہار خود نوشتہ بخد مت حضرت سلطان المشائخ آورد
 حضرت سلطان المشائخ را در مطالعہ آں درنگے شد حضرت سلطان المشائخ
 فرمود مولانا این خط شما است مولانا بمعذرت پیش آمد و گفت آری مخدوم
 خط بندہ طبعی است حضرت سلطان المشائخ بستم کرد و گفت زہے طبع و قوت
 جمعے از یاراں بخد مت حضرت سلطان المشائخ نشستہ بعضے را در سایہ جاے
 بنود در آفتاب نشستند ایشان را ہم فرمود کہ در سایہ بنشینید و دیگران را فرمود کہ
 شما اینجا بنشینید تا ایشان را ہم در سایہ جاے باشد کہ ایشان در آفتاب
 نشستند من مے سوزم حکایت وقتے دو صوفی در خدمت حضرت سلطان
 المشائخ آمدند ایشان را تعلیم کرد پرسید از کجائے آئی ایشان گفتند از اوچے
 ایم شیخ فرمود شیخ جمال الدین اوچے چوں است سلامت ہست گفتند آری
 حضرت سلطان المشائخ دانستند کہ ایشان پارسی نیک اند بعدہ فرمود امام
 محمد حسن شیبانی رحمۃ اللہ علیہ رحمت پائے داشت فراز کردہ نشستہ بود علی
 در آہ سلام کرد امام جواب سلام داد و پایے گرد آوردہ نشست او سوال
 کرد ہم در شب چنانچہ اشارت شیخ بود ہمچنان کرد و بر آں سمت شارع بنود
 بیابان و جنگل بود چوں بحکم اشارت شیخ رواں شد چند کہ وہے برفت کوہے
 بلند پیش آمد بر سر آں کوہ پیرے منور مستقبل قبلہ نشستہ بود چوں بدو
 رسیدیم آں پیر دو گردہ نان گرم یک کوزہ آب سرد پیش آورد چوں آنرا بخوردم
 مرا بجانب کوہے اشارت کرد گفت دریں سمت برو بر آں کوہ رسیدیم
 آنجا نیز پیرے را دریافتیم بانورے تمام او ہم دو گردہ نان گرم و یک کوزہ
 آب سرد پیش آورد چوں آنرا تناول کردم او نیز اشارت کرد کہ کوہے دیگر
 فی الجملہ ہمچنین کوہ در کوہ میفرم و ہر کوہے کہ درآمدے یک پیرے منور
 ترے یافتیم دو گردہ نان گرم و یک کوزہ آب سرد پیش مے آوردند بار ستیم
 بر سر کوہے کہ مردے را دریافتیم آنمزد گفت بر سر آں کوہ حصار بلند کا لیور است

لکھنؤ

بدہ ہفت ماہ باشد کہ سلطان شمس الدین آل قلعہ را گرد گرفته است
 و بہیچو جہ فتح نمی شود و او بدین سبب منقض میباشد تو برو پیش در سراے
 او و بگوے بفرست لشکرے در قلاں ماہ و قلاں روز و قلاں وقت این
 فتح خواہد شد مولانا شمس الدین فرمود چوں من بر حکم اشارت آل مرد خدا
 پیش در سراے سلطان شمس الدین آمد من این سخن بردست حجاب گفتہ
 فرستادم حجاب پیش سلطان گفتند سلطان گفت برو پیش کہ از کجا میگوئی
 کہ قلاں روز و قلاں وقت حصار فتح خواہد شد گفت شمار حصار مطلوب است
 تا آنوقت مرا نگاہدارید اگر بچنانا نباشد کہ من میگویم پس خون من مباح
 باشد فرمود کہ اورا بجا فطت تمام نگاہدارید بچنانا کردند چوں وعدہ فتح رسید
 مرا بر سلطان بردند گفتیم البتہ سوار و پیادہ را فرمائید تا شروع کنند بعدہ من
 گفت اینچنین حصارے با استحکام در مملکت ہنہ چگونہ خواہد شکست کہ بطرفہ
 العین فتح شد و ہفصد مقدم گراں سوار از سراں و راوتان و میواں پیش
 در گاہ سلطانی بسیار پیوستند سلطان شمس الدین مرا ہداں اعزاز
 و اکرام بسیار فرمود و چہار دیہ در بداؤل بوجہ انعام مسلم داشت حضرت
 سلطان المشائخ نے فرمود در انچہ شیخ جلال الدین تبریزی در شہر آمد
 خواست کہ از شہر طرف ہند وستان رود من فرمود چوں در شہر درآمد من
 صرف خالص بودم و این زمان نقرہ ام بعدہ پیشتر تا چہ خواہم شد باقی
 ساقب شیخ جلال الدین تبریزی و سبب قبض روح شیخ الاسلام شیخ
 نجم الدین صغریٰ در باب ادعیہ ماثورہ و او را مقبولہ در نکتہ صلوٰۃ نقل
 تحریر یافتہ است نکتہ در بیان بزرگی حیدر زاویہ حضرت سلطان
 المشائخ نے فرمود قدس سرہ العزیز کہ سہ کیمچہ بود و درویش صاحب
 جمال و حال بود و در انچہ خرچ کفار چنگیز خان شد کفار و بجانب خراسان
 نہادند و اں ایام شیخ حیدر زاویہ روے سوے باران کرد و گفت کہ از

مغل بگریزد کہ ایشاں غالب خواہند ماند پرسید چگونہ خواہند آمد گفت درویش
 را برابر خود مے آرند و خود در پناہ اک درویش مے آیند من در ستر ازاں
 درویش گشتی گرفتہ ام و مرا بر زمین زد اکنوں حقیقت حال آنست کہ او
 غالب خواہد آمد شما بگریزد و خود بر غارے رفت و نا پیدا گشت عاقبت
 ہچنان شد کہ او گفتہ بود میر حسن عرض داشت کہ میگویند کہ طوق
 و دستک آہنی بردست او موم مے شد فرمود آری ولیکن او را حالے
 بود کہ آہن گرم از کوزہ آہنگراں بر مے گرفت ہچنانکہ گیاہے و کاہے را حلقہ
 مے کنند طوق مے کرد و در گلو مے پوشید و کاہے دستک مے ساخت و بردست
 او آہن بر طریق موم مے گشت این طائفہ نسبت باو مے کنند طوق و دستک
 دارند اما اسخاں در ایشاں کجاست در بیان بزرگی ایشاں تکتہ در بیان
 بزرگی بی بی فاطمہ سام رحمۃ اللہ علیہا حضرت سلطان المشایخ مے فرمود
 کہ عورتے بود در اندیت کہ او را بی بی فاطمہ سام مے گفتند در غایت عفت
 و صلاحیت چنانچہ بر لفظ گہر بار حضرت شیخ شیعہ العالم فرید الحق والدین
 قدس الدستہ العزیز رفتہ بود کہ آن زن مرد است او را بر صورت زن
 فرستادہ اند بعد ازاں فرمود درویشاں کہ دعائے کنند بجزمت نیک
 زناں و نیک مرداں اول نیکے ناں رایا دے کنند باعتبار آنکہ نیکے ناں
 عزیز تر باشند بعد ازاں فرمود کہ شیرے از بیشہ بیرون آید کسے نہ پرسد
 کہ این شیر نراست یا مادہ یعنی مے باید کہ فرزند آدم بطاعت
 و تقوی بیرون آید خواہ مرد باشد خواہ زن بعدہ در مناقب
 حضرت بی بی فاطمہ سام غلو فرمود کہ در غایت مشکلات
 و کبر سن شدہ بود من اورا دیدہ ام بس عزیز عورتے بود و
 اورا حضرت شیخ شیعہ العالم شیخ کبیر فرید الحق والدین و حضرت
 شیخ نجیب الدین متوکل قدس الدستہ العزیز

برادر خواندہ کی خواہر خواندہ کی بودہ است بیت ہا بر سب مال ہر چیز سے
گفتے چنانکہ ایں مصلح نے فرمود سن ازہ یاد دارم بہ بیت ہم عشق طالب
کئی دم جاں خواہی بہ ہر دو طلبی و سے میسر نشود نہ نکتہ در بیان شفقت بہمت
و نیت حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ العزیز نے فرمود حضرت امیر المومنین
عمر بن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ عورتے را دید کہ گاہوارہ بر سر گرفتہ
میرفت ازو پرسید کہ ایں گہوارہ کیست و دریں چہیست عورت گفت گہوار
من است و دریں گہوارہ پدر من است بر سر کردہ میگردد انم تا بعضے حق او
ادا کردہ باشم حضرت امیر المومنین عمر فرمود کہ حق پدر تمام کردہ و حق مادر
ازاں زیادہ است آن عورت گفت خیر در اعمال نیت است او با من
خود کردہ پروردہ و در پرورش من چنداں کوشش نمودہ بودہ کہ من
وقتے کہ بہ پیری رسم و عمر در ایام تیمار داشت من بواجبی بکنز و بہمت نہمت
من ہم در آنست کہ تیمار داشت مادر کنم بریدہ بچناں نیست بلکہ بچنین است
بارے تاکہ زندہ است حقوق سے گذارم چوں بمیرد از عہدہ بیرون آمدہ بام
ایں نیت قریب بدرجہ پیاہری باشد حضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ
عنہ در عہد خلافت خود یارے را بر ولایتی امیر کردانیہ بود و مشائ
بنام او در قلم آورده بدو تسلیم کرد و او در اثناے آن حضرت امیر المومنین
عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ خورد کے را در کنارہ گرفتہ بود مراعت سے
کرد و شفقت سے نمود و اں یار روے سوے حضرت عمر رضی اللہ
تعالیٰ عنہ کرد و گفت کہ وہ فرزند دارم چہکس اچنیں دوست نمیکرم کہ دوست
میداری حضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ فرمود مرا مثال بازو
آن مرد مثال بحضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ
تعالیٰ عنہ بازو او حضرت امیر المومنین رضی اللہ تعالیٰ عنہ
عنہ اں کاغذ را از دستہ و در حال پاہ کرد و گفت

تزارخوردگان چوں شفقت نیست بر بزرگان کجا خواهد بود بعدہ در باطلایفہ
 کہ در ستن خراج زیادتی کنند حکایت فرمود کہ در حدود لاهور دیے بود
 در آں دیہ درویشے ساکن بودہ است و کشت میکاشت زراعت میکرد
 و روزگار خودے گذرانید چنانکہ یکس ازوے چیزے نے ستہ تا وقتے کہ آں
 دیہ را شحنے بے ہر نصب شد حصّہ آں کشت طلبیدن گرفت چندین گاہ پاشا
 کہ حصّہ زادہ بے ہما یا غلہ بردہ یا کرامت بنمایا حصّہ مابدہ درویش گفت کرا
 چہ باشد چوں درویش دید کہ بغیر این نخواہد گذشت بعد ازاں روے سوے
 شحنے کرد و گفت چہ کرامت مے طلبی نخواہ قضا را ہما بخا تزدیک دیہ آے
 رواں بود شحنے گفت اگر ترا کرتے ہست بر روے آب آب بگذر درویش
 فی الحال نظر بر حق کرد و قدم بر روے آب نہاد چنانکہ بر خشکی بروند ہیچناں
 رفت گذار شد بعد ازاں کشتی خواست باز او را گفتند اے درویش چنانکہ
 رفتہ باز بیا درویش کامل بود و گفت خیر نفس من فریہ شود کہ چیزے شدہ ام
 نکتہ در بیان اُمراء خلفائے خوب اعتقاد حضرت سلطان المشایخ
 قدس اللہ سرّہ العزیز فرمود خلیفہ از خلفائے بغداد جو آنے را در حبس کرد
 ما در آں جواں بیامد پیش خلیفہ زاری و نالہ مے کرد تا پسر او خلاص شود
 خلیفہ گفت کہ من حکم کردہ ام تا انگاہ کہ اولاد من باشد پسر تو پیوستہ
 در حبس باشد زال چوں اینچنین سخن نایل از خلیفہ بشنید آب در دیدہ کرد
 و بعدہ روے سوے آسمان کرد و گفت خداوند خلیفہ تو این حکم کرد تو چہ
 حکم مے کنی و چہ حکم خواہی کرد خلیفہ این سخن بشنید دلش بگشت و زرم شد فواں
 داد تا پسر او را خلاص دہند بعد ازاں پسر را سوار کردند و سواراں را جمع کرد
 و گفت در بغداد این پسر را گردانید و نہا کنسید کہ ہذا عطاء اللہ علی غم
 الخلیفہ یعنی این بخشش خدا تعالی است برخلاف خواست خلیفہ نکتہ در بیان غیر
 مزاج ملوک حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرّہ العزیز فرمود کہ

نکتہ

نکتہ

قدسیہ است کہ قلوب الملوك والنواصب هم بيدى يمينى كه طهات بادشاہاں
و موہبہائے سرایشاں بدست من است روایت نے کنند کہ حق تعالیٰ
نے فرمایہ کہ دلہائے بادشاہاں بدست من است ومن گردانندہ ایشانم
کہ ہر گاہ خلق با حق راست باشند دلہائے بادشاہاں را ہریاں بر خلق گردنم
و ہر گاہ کہ خلق با حق راست نباشند من دلہائے بادشاہاں را بے ہر گردنم
بعد ازاں بر لفظ مبارک راند کہ نظر آنجا باید داشت و ہمہ چیز را از آنجا باید دید
بعد ہ درین ہی حکایت فرمود و رانچہ قباچہ ملتان داشت و سلطان
شمس الدین در دہلی بود میان ایشاں مختصتہ ظاہر شیخ بہاؤ الدین
رحمۃ اللہ علیہ و قاضی ملتان ہر دو بجانب سلطان شمس الدین مکتوب
نوشتند آن کتابت ہر دو بدست قباچہ افتاد متغیر شد قاضی راکشت
و شیخ را بدر سرای طلبیدہ شیخ بہاؤ الدین بدر سرای رفت چنانکہ ہر دو
رفتے بے دہشت بر حکم معہود بر راست قباچہ نشست قباچہ مکتوب
بر دست او داد شیخ مکتوب مطالعہ کرد و گفت آری میں نامہ من
بنشتہ ام و خط من است قباچہ گفت چرا بنشتہ شیخ گفت من ہر چہ
بنشتہ ام از حق بنشتہ ام ہر چہ توانی بکن تو خود چہ توانی کرد و بدست
تو چیست قباچہ چوں ایں بشنید در تامل شد اشارت کرد کہ طعام
بیارید معہود ایں بود کہ شیخ در خانہ کسے طعام خورد و مقصود قباچہ
ایں بود کہ چوں شیخ طعام خواہ خورد و راں حال اں را مضرت رسام شیخ
بضمیمہ باطن دریافت چوں طعام پیش آوردند شیخ گفت بسم اللہ الرحمن الرحیم
و دست بطعام برد و خوردن گرفت قباچہ چوں ایں حالت بدید تمامی غضب
او فرو نشست و ہیچ نتوانست کرد گفت شیخ سلامت بمقام خود آمد
بعدہ فرمود کہ بعضے را مزاج زودتر متغیر شود و مناسب این صحنہ و جوتہ
برزبان مبارک راند و فرمود کہ مولانا فخر الدین نرادی را کہ ہم ہم فرہ

ناخوش گردم و نیمه نیم قره دلکش گردم و از آب لطیف تر مزاجی دارم و دریا
 مرا گرفته آتش گردم و بخند مبارک حضرت سلطان المشایخ قدس سره
 العزیز بنشته دیده ام قیل یا رسول الله صلی الله علیه و سلم اخبرنی و بحکم
 فی نفس اقل الله و هو الدین یوحیدین الشرف فیختار القیل ان الجنة
 للحکیم و روی بالکسر و المصنف من نفس حکم السیم کلها یحکم و لدی سبب
 این حکایتی فرمود که بادشاهزاده بود در غایت حبس و محبوس گشت روزی در نظر
 نشسته بود درین بادشاهزاده نظر جانب آسمان کرد و سوسه چشم بر آن طرف
 داشت بعد از آن طرف دیگر دید باز نظر جانب بالا کرد و تا دیر می نظر طرف آسمان
 گماشته بعد از آن دورتر نظر جانب حرم خود کرد و انگاه بگریست حرم او گفت
 ایمن چه بود که دیر طرف آسمان دیدی و باز جانب من دیدی و گریستی شاهزاده
 گفت ازین سوال بگذر حرم او چون الحاح بسیار کرد بعد از آن گفت بدال و
 آگاه باش که این ساعت نظر من باوج محفوظ بود و آنجا دیدم که نام من از زندگانی
 پاک گردن از لوح دایم مرا رفتنی است باز دیدم که بر جای من حبشی است و در
 بارگاه او خواهد بود و تو در حباله او خواهی بود و دیدم حرم چون زویش
 گفت اکنون تو چه حکم کنی شاهزاده گفت من چه تو انم کرد حکم همال باشد که خدا
 تعالی کرده است انگاه بادشاهزاده حبشی را طلب فرمود جامه خود پوشانید
 و ولیعهد خود کرد و طریقه نام زد فرمود آن حبشی بر حکم فرما شکر را با امر او
 ملوک و تیغ داران روان کرد و همچنان به برکت آن حکم کار با تمام رسانید
 و بخندست بادشاه پیوست دوم روز آن بادشاهزاده وفات یافت
 در آنکه حبشی بشکرگاه رفته بود چنان با خسلتی زندگانی خوب
 کرد که دلها همه بجهت او مائل شد چوں آن بادشاهزاده
 نقل کرد آن ملک بر آن حبشی قرار گرفت و حرم مختصرم او را
 بر حکم شرع در حباله خود آورد و نفس آن بادشاهزاده

در کار شد تگمته در میان مردانی که ایشان مستغرق باشند و از خواب و خواب ایشان
 رایا و نباش سلطان شمس الدین در ستمه شمس الدین و ستمه از دار فنا و بار بقا
 رحلت فرمود و در بیست سال حضرت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار خانی
 قدس سره الغریز و فات یافت گویند بعد از نقل سلطان شمس الدین
 در مدت ده سال چهار فرزند سلطان را بر تخت نشاندند و بعد از گذشتن
 ده سال پادشاهی چهارم فرزند سلطان ناصر الدین پسر خود
 سلطان شمس الدین را بر تخت نشاندند و این سلطان ناصر الدین
 که طبقات ناصری بنام اوست پادشاه عظیم و کریم بود و متعب و بیشتر و جبار
 خود از وجیه کتابت مصحف ساخته و مدت بیست سال پادشاه بود و درین مدت
 عهده ملک جهان بینی بسطان غیاث الدین بلبن بود و در آن ایام
 اورا الخاں گفتند که بعد از او در شهر پسر نهانی و پتین و ستمه مایه سلطان
 غیاث الدین بلبن که بنده از بندگان شمس بود بر تخت حضرت دلی
 جلوس فرمود و او را دو پسر بود پسر بزرگ او که خان ملتان و والی عهد او
 بود در شهر پسر نهانی و ستمه در میان لاهور و دیپالپور
 با مغل محاربه کرد و شهبی شد و پستی سوار کار آمد و آن حرب شهادت
 یافت و از آن تاریخ خان ملتان را خان شهید میخوانند و امیر شمس
 در آن حرب اسیر غل شده بود و بنوعی از دست ایشان رمای یافته
 و این خان شهید را یک پسر بوده که بنام و پسر دوم سلطان
 غیاث الدین را بغیر خان محمود نام بود و ملقب بنا ناصر الدین
 او را یک پسر بوده که قبا و نام ملقب بمغیر الدین و آنچه از خان شهید
 مانده بود به پسر او میسر و تفویض کرد و میسر و را اگر چه در
 عفتوان شباب بود و در نظر سلطان پرورش یافت با مراد
 و زرا و کارکنان جدید از دلی بکستان فرستاد

و عہد سلطان ازہر شہادت گذشتہ بود و بعد از شہادت پسر روز بروز در ملک بلخی
فتو پیدائے آمد و از غم پسر شکستہ تر مے شد و صاحب تاریخ فیروز شاہی
مے گوید کہ سن از ثقات عمر شنیدہ ام کہ در عصر بلبین چند بزرگ از بقایک
شمشی ماندہ بود و عہد سلطان بلبین از آن بزرگان آراستہ شدہ بود چنانکہ
از سادات کہ بزرگ ترین است اندسید قطب الدین شہج اسلام شہر جند
بزرگوار قاضیان بد اول و سید فتح الدین و سید جلال الدین پسر
سید مبارک و سید عزیز الدین و سید معین الدین بیانہ و سادات کرام جہان
سید چچو و سادات عظام کیتھل و سادات حجتہ و سادات بیانہ و سادات
بد اول و چندین سادات دیگر کہ از حادثہ چنگیز خان ملعون دریں دیار آمدہ
بودند و در صحت نسب و بزرگی عظیم المثال بودند و بحال تقوی و تدبیر آراستہ
ہر ہمہ در قید حیوۃ بودند و ہم در عصر بادشاہی سلطان بلبین چندین علمائے کرام
از نوادر استادان بودند و بر صہ افادت سبق مے گفتند چنانچہ مولانا برہان
الدین بلخی و مولانا برہان الدین برہان و مولانا نجم الدین دمشقی شاگرد
مولانا فخر الدین رازی و مولانا سراج الدین سجری و قاضی شرف
الدین لوائی و صدر جہاں منہاج الدین جورجانی و قاضی رفیع
الدین کازرونی و قاضی شمس الدین درمراجی و قاضی رکن الدین
سامانہ و قاضی جلال الدین کاشانی پسر قاضی قطب الدین کاشانی
و قضاۃ شکر قاضی سدید الدین و قاضی طہیر الدین و قاضی
جلال الدین و چند استادان و مفتیان و سرآمدگان و از شاگردان
و پسران علمائے شمس و گفتن سبق و نوشتن جواب فتوی متعین
بودند و از مشائخ کہ مثل ایشان در روزگار مے پیدا آید عہد بلبین بزرگ
و زینتہ گرفتہ بود چنانکہ در اوائل عصر بادشاہی او حضرت شیخ شیوخ
العالم فرید الحق و الدین مسعود کہ قطب عالم و مدار جہاں بود

واما بی ایس دیار رازیہ بارگرفتہ زماں زماں کرامت او ظاہرے شد
 وازنا تقرب و محاسن انفاس نفسیہ او خلقے از بلا ہائے دین و دنیا نجات
 ے یافت و قبالاں از ارادت او بدرجات عالیہ ترقی میگردند و شیخ
 صدرالدین پسر شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریا و شیخ بدرالدین غزنوی
 خلیفہ حضرت قطب الاقطاب شیخ الاسلام و المسلمین شیخ قطب الدین
 بختیار کاکی اوشی حشتی و شیخ ملکیار پڑاں و حضرت بی بی فاطمہ سام
 و سید مولہ و چندین مشائخ دیگر بودند و میامن و برکات ایشان در عہد
 سلطان بلبن فیض رحمت آسماں متواتر بریں زمین نازل ے شد و چندی
 حکما و اطباء در عہد بلبنی در حکمت و طب نظیر نداشتند مثل حمید الدین مطرز
 و مولانا بدرالدین دمشقی و مولانا حسام الدین ماریکلیہ الی غیر ذلک
 از نوادر ملوک در آن عصر ملک علاؤ الدین کشلیخاں برادر زادہ
 سلطان بلبن بود کہ در کثرت بذل و جود گوے سبقت از حاتم طائی
 ربودہ بود و من از بسیارے از اہل اعشار خاص از امیر خسرو شنیدہ
 ام کہ بچو ملک علاؤ الدین کشلیخاں در بخشش جود و تیر اندازی و
 گوے بازی و شکار انداختن مادر زاید و ہم در آن ایام بجای پدر خود
 کشلیخاں برادر سلطان بلبن باریک شد و چون سلطان بلبن از
 واقعہ خاں شہید شکستہ شد و از حزن بسیار رنجور گشت بغرا خاں پسر
 خود را از لکھنوتی دروہی طلبید و او را گفت کہ فراق برادر تو عرصہ صاحب
 فراش گردانید اے پسر ایام آن نیست کہ از من دور باشی جز تو پسرے مذام
 کہ جاے من تواند داشت و کنخرو و کیقبا و کہ پسران
 شما یاں اند من ایشانرا پرورش دادہ ام خورد اند گرم و سرد
 روزگار پخشیدہ اند کہ اگر بعد از من ملک ایشان رسد از غلبہ عرص و ہوا
 نفس خود باد شاہی نتوانند کرد و باز ملک و سلی ہچتاں شود

کہ بعد از سلطان شمس الدین در مدت شدہ بود اگر تو در لکھنوتی باشی
 و در تختگاه دہلی دیگرے نشین ترا پیش او چاکری باید کرد این معنی پند
 و از پہلوئے من دور شو و تمنا و رفتن لکھنوتی کن بغیر اٹال بادشاہ
 تجھول بود و سہ ماہ کہ در دہلی ماند پدر صحت یافت یہاںہ انگشت و بے رضاء
 پدر جانب لکھنوتی مراجعت کرد و کیقبا و سپہ بغیر اٹال نزد سلطان
 ماند بغیر اٹال ہنوز بلکہ لکھنوتی نرسیدہ بود کہ سلطان باز بخورش و ارکا
 دولت خود را طلبیدہ و صبت کرد کہ بعد از سن کیخسرو را بر تخت
 نشاند اگرچہ او خورد سال است و حق جہان داری نتواند گذارد لیکن
 چکنم محمود کہ از دکار سے آید و مرد ماں از وحشم داشتند لکھنوتی رفت تا
 او را طلبید صد کاسہ بدانگے شدہ است و تخت بادشاہی بر باد خواہد
 شد بعد از وصیت روز سیوم بجوار رحمت حق پیوست ہمانروز از برا
 کیخسرو کہ پسر خان شہید بود کلمات کس فرستادند کیقبا و سپہ
 بغیر اٹال را سلطان معز الدین خطاب دادہ بر تخت ملک دہلی
 نشاند سلطان بلبن را در آخر شب از کوشک لال بیرون آوردند
 و در دارالاماں دفن کردند و سلطان غیاث الدین بلبن مدت
 بیت و سال بادشاہی کرد و سلطان معز الدین کیقبا و در شہو
 سنہ خمس و ثمانین و ستمائے بر تخت بلبنی دہلی شکر شد و در آن وقت ہفت
 سالہ بود و این سلطان زادہ صاحب مکارم اخلاق و طبع موزوں و خلق
 پسندیدہ و جمال نیکو داشت و آرزو ہائے کامرانی و تمناے استیفاے
 ہوا و شوق تنعم و تلذذ و رسیدن او ہجوم آوردہ بود ترک سکونت شہر کردہ
 و از دار السلطنت کوشک لال بیرون آمد و در کیلو کہری بر کنار
 آب چون کوشکے بس بے نظیر و باغ ملکشاہ بنا فرمود و بالوک و امراء
 و معتبران و معارف و کارداران نزدیک کوشک خانہا ساختند و چون دید

که بادشاه بسکونت کلوکهری راغب است قصر را و بناها و محلهها ساختن و سر
 هر طایفه از شهر در کلوکهری رفتند و ساکن شدند و کلوکهری آبادان و معمور
 گشت القصه سلطان معزالدين ليلا و نهرا در عيش و عشرت مشغول
 مے بود و ملک نظام الدين داماد برادرزاده ملک الامرا کو توالت در ميس
 تخت سلطان خيزد و در ظاهر و ادب یک سلطان و در سربايب ملک شده
 پرداخت امور عظام ملک داری بدو باز گشت و ملک نظام الدين در
 جلب ملک دندان تيز کرد که پيرے گرگ کهنه بود و شخصت سال ملک
 و هلی ضبط کرده بود و اهل مملکت را با انواع علامت بجانب خود کشيده بود
 بخاطرش رسيد که پيرے که قابل جهان داری بود و در حیات پدر شهيد
 شد و بغر خال در لکهنوتی فرو مانده سلطان معزالدين از غلبه هوا
 پرستی مهر جهان داری ندارد اگر کينخرو پسر خان شهيد را از میان
 بردارم و چن کس ديگر از ملوک قديم را از سلطان معزالدين دفع کنانم
 ملک و هلی مرا با کسی بدست آيد پس مصلحت اينست که کينخرو
 را بايد طلبيد و در راه او را دفع بايد کرد باين اندیشه بطلب
 کينخرو بملتان کس فرستادند و ملک نظام الدين در حاکم
 ستی از سلطان معزالدين برائے قتل کينخرو خصمت
 ستد و از درگاه کسان نامزد کرد و در قصبه رستگ کينخرو
 را بقتل رسانيدند و از قتل کينخرو کل سراسر بلبنی که ارکان
 و اخوان معزالدين گشته بودند از ملک نظام الدين
 خائف شدند و هر همه سراسر گشتند و بعد از مدتی معزالدين
 رنجور شد و بزمخت فلج و لقوه در مانده روز بروز بترسے شد
 چون اميد صحت نمانده بندگان بلبنی از ملوک و امراء و معارف
 و سرخیلان و سرهنگان جمع شدند و اتفاق کردند

کہ پسر سلطان معزالدین را با آنکہ خورد سال بود از حرم بیرون آوردند و تخت
 نشانند تا ملک در خاندان یلینی بماند و اورا سلطان شمس الدین خطاب
 دادند و سلطان معزالدین را در کوشک کلو کہری تداوی سے گردند و سلطان
 جلال الدین با جماعت خلجیاں بانوہ قزاقیاں در بہا پور فرو آمد و شخص
 شکر و عرض شکر سے کرد و چوں اعلیٰ دیگر داشت نہ اورا باترکاں استواری و نہ
 ترکاں را با وترکاں اورا پستہ از خود میدانستند و تیمر کچھن ایتیم کلہ اتفاق
 کردند کہ چند امر سے بیگانہ سے نمایند از میاں بردارند و تذکرہ بنام ایشان کردند
 و سہل تذکرہ نام سلطان جلال الدین نوشتہ اند سلطان جلال الدین
 خبر یافت و ہوشیار شد و مردم خود را گرد آورد و امر سے خلج را یکجا جمع کرد و
 لشکر گاہ در بہا پور ساختہ و بعضی امر سے بزرگ باو یار شدند و ایتیم کچھن
 با سوار سے چند رفت تا ز بہا پور سلطان جلال الدین را بغیرت بیار و
 و در سہرا سے شمشیر کار او با خرساند سلطان جلال الدین را حال روشن شدہ
 بود و مجبور آنکہ ایتیم کچھن را ربک بطلب رفت در زماں اورا از اسب فرو دادند
 و تیغ در خلق او زدند و پسران سلطان جلال الدین کہ ہر یکے ہچو شیر خر بودند
 با پنجاہ سوار در بار گاہ سلطان درآمدند و پسر سلطان معزالدین را از تخت
 ر بردند و بہ پدر رسانیدند و ایتیم سرخہ دنبال پسران جلال الدین آمد در میان
 راہ تیز زدند و خلطانیہ تد و پسران ملک الامرا در بہا پور بردند و گردنگاہ داشتند
 در شہر شہب شد و خواص و عوام و خورد و بزدگ شہر از دروازہ بنصرت پسر
 سلطان معزالدین بیرون آمدند و راہ بہا پور گرفتند و جملہ شہر را سوزای
 خلجیاں بغایت دشوار نمود کہ تو ال جمعیت عام را با واسطہ پسران خود
 فرو نشاندہ و مردم شہر را باز گردانیدہ و بسیار سے از ملوک و امرا کہ از اصل ترکا
 بنودند با سلطان جلال الدین یار شدند و در شکر گاہ اورا فرود آمدند و
 جمعیت انبوہ شد و بعد دو روز از ماجرا سے مذکور ملک لالہ کہ پدر اورا

سلطان مغزالدین کشته بود و فرستادند بکلوکهری بقتل سلطان مغزالدین
چون و بقتل کلوکهری رفت سلطان مغزالدین را که دے و نفسے مانده بود در جامه خوابه به سجده و لگدسته
چند نزد در و در کعبه روائ کرد و ملک چچومت سده سال بعد مغزالدین بادشاهی کرد و له برادرزاده
سلطان بلبن را که وارث ملک بود و اقطاع کرده دادند و بجانب کره فرستاد
و مخالفان و موافقان با سلطان جلال الدین بیعت کردند و از بهای پور
سلطان جلال الدین با جمعیت بسیار سوار شد و در قصر معسری در
کلوکهری فرو داد و آنجا بر تخت بادشاه نشست و از بهاس شهر و از ترس سلطان
ماضیه در دو تلخانه فرو دنیا بد و بر تخت قدیم به نشست پوشیده ماند که در شهر سینه
شان ثمانین و ستمائیه سلطان جلال الدین فیروز خلجی در کوشک
کلوکهری بر تخت بادشاهی نشست و مدت سیزده سال عصر جلال الدین
بود و کلوکهری را شهر نو نام زد کرد و حصارے از سنگ در غایت رفعت بنا
کرد و امیر خسر و گفته است **۵** شهدا در شهر نو کردی حصارے به که رفت
از کنگر و تا قمر سنگ و سلطان علاؤالدین برادرزاده و داماد و مر با
سلطان جلال الدین بود و در هفدهم ماه مبارک رمضان سنه خمس و
تسعين و ستمائیه سلطان علاؤالدین عم خود سلطان جلال الدین
را شهید کرد و بر تخت سلطنت نشست بد آنکه از مشایخ عصر علمای ستمائیه
شیخی که نیابت پیغمبر است علیه الصلوٰه و السلام شیخ الاسلام نظام الدین
و شیخ الاسلام علاؤالدین بنه شیخ فرید الدین و شیخ الاسلام شیخ
رکن الدین بنه شیخ بها و الدین زکریا آراسته بود و جهانے از انظار
متبرکه ایشاں منورے شد و عالمے دست بیعت ایشاں ے گرفت حضرت
شیخ نظام الدین و راں هنگام در غیاث پور بودند و شیخ علاؤالدین
بن شیخ بدالدین سلیمان بن شیخ فرید الدین در غامی عصر علمای د
اجودهن متکلم بودند و شیخ رکن الدین بن شیخ صدر الدین بن شیخ

بہاؤ الدین زکریا درملتان مستقیم بودند و در ہمہ عہد علای شیخ رکن الدین
 داد طریقت میداد و تکمیل میرداں میکرد و سجادہ پیر را منور میداشت و ہمہ
 انہالی دیار سندانہ و ملتان و اوچہ وغیرہم باستانہ مبارک شیخ رکن الدین
 نشستہ بودند در کشف و کرامت شیخ رکن الدین کسے را شبہ شکے نماذہ
 بود و ماثر آں خاندان بزرگ از وصف بیرون است و شیخ بہاؤ الدین زکریا
 را در میان سالکاں و خدا طلباں باز سپید گفتندے اعنے ہر کہ خود را بجناب
 او بند و بجزا رسد و شیخ صدر الدین باوصاف کمال و تکمیل و سخاوتے
 در غایتے افراط داشت و با آں چنداں مال کہ او را از میراث پدر رسیدہ
 و از محصول دیدہ ہا رسیدے از و فوراً عطا بیشتر ایام آں بزرگ در قرض گذشتے
 و در عصر علای شعراے بودند کہ بعد از ایشان بلکہ پیش از ایشان چشم روزگار
 ندیدہ و لایسما امیر خسرو کہ خسرو شاعران سلف و خلف بودہ است و در اختراع
 معانی و کثرت تصنیفات غریبہ نظیر داشت و مع ذلك الفضل و الکمال و الفنون
 و البلاغ صوفی مستقیم الحال بود و بیشتر عمر او در صیام و قیام و تعبد و تلاوت
 گذشتہ است از میدان خاصہ حضرت سلطان المشائخ شیخ شینوخ العالم
 سید نظام الحق والدین محمد احمد بدایونی البخاری اچشتی قدس السیرہ
 العزیز بود و اچچناں مرید و معتقد من دیگرے را ندیدم و از عشق و محبت نصیبے
 تمام داشت صاحب سماع و وجد و صاحب طال بود و در علم موسیقی کمال
 داشت و ہر چہ نسبت طبع لطیف و موزون کند باری تعالی او را در آں ہنر
 سرآمد گردانیدہ بود و وجودے عظیم المثال آفریدہ و در قرون متاخر از
 نوادراعصار پیدا آورده و دوم شاعرے از شعراے یگانہ عصر علای امین
 سنجری بود او را التفاتے بنظم و تثر بسیار است و در سلاست ترکیب و رد
 سخن آیتے بود و از بس غزلہاے و جداتی در غایت روانی گفتے او را
 سعدی ہندوستان خطاب شدہ بود و امیر حسن مذکور باوصاف و

اخلاق مرضیه متصف بود و سالها مرا با امیر خسرو و امیر حسن
تود و ویگانگی بوده است و نه ایشان بے صحبت من توانستند بود و نه
من توانستم بے مجالست ایشان گذرانم و از غایت اعتقاد که امیر حسن
بحضرت شیخ داشت آنچه در مدت اراوت خود در مجلس شیخ از انفاش
متبرکه که شیخ شنیده بود عین ملفوظ شیخ را جمع کرده است آنرا
فوائد الفوائد نام نهاده و او دریں ایام دستور صادقان
ارادت شده است و امیر حسن را نیز دیوان است صحایف نشر
و ثنویات بسیار است و چنان شیریں مجلس و ظریف و خوش
مزاج و مؤدب و مهذب بود که راسته و آئینه که من از مجالست
او می یافتم در مجالست غیر او نمی یافتم بدانکه مقصود از ایراد مقدمه
مذکوره است که دل سلطان علاء الدین را چه دل توان گفت و او را چه
بے باک و بے التفات تصور توان کرد که از هزار و دو هزار فرسنگ مسافرت
و طالبان و آرزو ملاقات حضرت سلطان نظام الدین سلطان المشایخ
محبوب الهی می رسیدند و او را هیچ بخاطر نگذشت که بکلامت شیخ الشیخ محبوب
الهی آید و یا جناب قدس علی را نزد خود طلبد و ملاقات کند و در کدام و هم در
آمد زیرا که چون امیر خسرو که نادر عالم بود اگر در عهد محمودی و سجری بودی
او را مکرم و بجل داشتند و سلطان علاء الدین او را هزار تنه داده بود
و تکریم و تجلیل او بجانیا ورده و هرگز حق احترام و احتشام او محافظت نکرده
و آنهمه عجایب و عصاره آراسته بود و حق او مکرم و استدرج بود سلطان علاء
الدین را رحمت استسقا شد و در آن رحمت فات یافت مدت سلطنت
بیست سال بود و بعضی گویند که ملکان یب پیش بریده پس دریده کار سلطان را
در حالت غلبه رحمت تمام کرد و در شهبوسنه خمس عشر و سبعمائة و شرب ششم شوال
آخر شب سلطان علاء الدین را از کوشک سیری بیرون آوردند

و در مسجد جمعه در مقبره او بروند و دفن کردند و در همین سال سلطان قطب الدین
 پسر سلطان علاء الدین بر تخت نشست بعد از قتل ملک نایب که بعد
 از سی و پنج روز که از نقل سلطان علاء الدین گذشته بود و در شهر سمنه
 شان عشو سبعماته و بواسطه آنکه دیوگیر از دست رفته بود بجانب دیوگیر
 لشکر کشید و بفتح و ظفر از آن لشکر بازگشت چنانچه سلطان علاء الدین
 فریفته ملک نایب شده بود سلطان قطب الدین فریفته و آشفت
 خسرو خاں شد و آن سرادیکه حراخوار مایون چتر دار و سردار لشکر گردید
 و از آن مایون مفعول بر خانمان و فرزندان او چه گذشت و از جمله بدیها
 سلطان قطب الدین آن بود که با حضرت شیخ سلطان المشایخ
 نظام الدین اولیا که قطب عالم بود از جهت آنکه خسرو خاں را
 مرید شیخ میدانست با شیخ عداوت بنیاد نهاده و زبان به بدگفتن
 شیخ بکشاو و در بند آن شد که بشیخ کلفت رساند و چند بدخواه او
 که خود را پیش او نیکو خواه نموده بودند سلطان را در بدخواهی و ایذا
 شیخ باعث می گشتند و از آنجهت بر آفتادن او نزدیک رسیده
 بود و زبان به بدگفتن شیخ بکشاو و عداوت ظاهری کرد و ملوک و وزیر
 معارف در سرای او فرمود که کسی بنیارت شیخ و غیاث پور نرود
 و بارها می گفت که هر که سر شیخ بیارد هزار تنک زرا و بدیه
 و روزی در خطبه شیخ ضعیف الدین رومی سلطان را با حضرت
 شیخ ملاقات شد خدمت شیخ را ملاقات نکرد و سلام شیخ را جواب
 نداد و التفات نرمود و بنیت آنکه با شیخ در اندازد شیخ زاده حسام را که مخفی
 شیخ شده بود و مقرب درگاه خود ساخت و شیخ الاسلام رکن الدین
 را از ملتان طلب کرد و قصه سلطان قطب الدین را بعد از چهار سال
 خسرو خاں با جمعی اتفاق کرده در بام هزار ستون سرازتن جدا کردند

و تن بے سر سلطان را از بام در صحرای مذاختند و خلقے آزا بدیدند و گوشه خریدند
 و از جان خود نو میدشدند کہ اگر کہ گفتنی بود کشتند و در بانا کردند و ہم در آن نیم
 شب ملک عین الملک ملتانی ملک حید الدین قریشی و ملک فخر الدین
 جو نایبے سلطان محمد بن تغلق شاہ وغیر ہم را طلبیدند و بر بالے بام
 ہزارستون نگاہ داشتند تا روز شود چوں روز شد خسرو خاں وزیر
 حبیب خود را ناصر الدین خطاب داد و برادر خود را خان خانان و
 بہر کس خطابے منصبے تعیین فرمود و از بیچ کس ملاحظہ داشتند مگر از غازی
 ملک یعنی تغلق شاہ کہ در دیپال پور بود تغلق شاہ کہ این خبر شنید
 چوں مار بر خود پیچید از برائے آنکہ بدست سلطان محمد تغلق نزد سلطان
 قطب الدین قرب تمام داشت از قبل ولی نعمت خود خون مے خورد و دم
 نئے نوانست زد و تغلق شاہ شکر کشیدہ بدلی آمد و بخسرو خاں
 جنگ کرد و خسرو خاں را شکست داد و خسرو خاں گریخت
 روز دوم او را گرفت آوردند و گردن زدند و مدت چہار ماہ خسرو خاں
 سلطنت دہلی داشت و شہور سنہ عشرين و سبعمائے سلطان غیاث
 الدین تغلق شاہ انار امد بر مانہ در کوشک سیری جلیس فرمود و
 بادشاہی بذات ہمایوں اوزیب وزینت گرفت و در شہور سنہ خمس
 و عشرين و سبعمائے سلطان تغلق شاہ بر حمت حق پیوست و سلطان
 محمد بن تغلق شاہ کہ ولیعہد او بود بر سر سلطنت دارالملک تغلق آباد
 جلوس فرمود و از بادشاہی او ممالک اسلام آراستہ شدند بد آنکہ سلطان
 محمد شنید کہ تغلق شاہ از لکھنوی جریدہ امروز بتغلق آباد مے رسد فرمود
 کہ در رتہ کرو مے تغلق آباد نزدیک افغان پور کوشکے مختصرے بنا کنند
 کہ شب پدرا و انجا نزول کنند و پگاہ باکو کبہ بادشاہی در آید
 تغلق شاہ وقت نماز دیگرے در کوشک نورسید

و فرود آمد پسر او و اکابر و اشراف استقبال کردند و پادشاه شرف گشتن مانده خاصه طلبید
 و طعام خوردند و ملوک و اماران بهجت دست شستن بیرون آمدند صاعقه بلا از آسمان
 بر زمین افتاد و سقف خانه بالا بتعلق افتاد و باشیج و شش کس دیگر زیر سقف ماندند
 و بجوار رحمت حق پیوست و سلطان محمد بر تخت بادشاهی در وهلی جلوس فرمود و مدت
 سلطنت سلطان محمد بن تغلق شاه بیست و هفت سال بود و بدانکه سلطان محمد
 تغلق در لشکر مرخص شد مرض او امتداد یافت و روز یکشنبه آراب منتهی نزدیک
 شهر رسید سلطان محمد در جوار رحمت حق پیوست و در لشکر شور و شنبه بر خاستن پادشاه
 که خلق بایکدی گرد افتاد و بیست و چهارم ماه محرم سنه شصت و هشتین و سیمایه با جماع خواص
 و عوام سلطان العبد الزمان فیروز شاه سلطان در لشکر بر تخت بادشاهی جلوس فرمود
 بدانکه شیخ نصیر الدین محمود و شایخ و علما و ملوک و اماران و معارف و اکابر و معتبران و سران جمیع
 شدند و با استعانت عام در سر آمدند و فیروز شاه را گفتند که تو هم در عهد و عزم می
 سلطان محمدی و هم برادر زاده او می سلطان محمد را پسر می نمود و دیگر از و دشمن
 و لشکر چنان نموده است که قابلیت بادشاهی داشته باشد از برای خدا خلق
 در مانده را بفریاد رس و بر تخت جلوس فرما و چندین هزار آدمی و این همه لشکر را از دست
 منحل باز خیر چند فیروز شاه عذر می گفت دست از او باز نمیداشتن و میگفتند که در
 لشکر و جنگگاه و نهلی الایق سلطنت میسایان بادشاهی جز سلطان فیروز شاه
 نیست که اگر امروز بر تخت سلطنت نشیند و مغالان را معلوم شود که او پادشاه نش فرود
 آید ما را مغالان همیبال سلامت نگذارد و همه را بقتل رسانند بضرورت بر
 تخت سلطنت جلوس فرمود و مردم از محنت و اندوه آسوده شدند
 تاریخ وفات سلطان فیروز شاه فوت فیروز شاه است که مفصل
 و هشتاد و نه است و مدت سلطنت او سی و هفت
 سال بود و تم بگویند و هو العلی العظیم

در آخر کتاب منقول عنه عبارت ذیل مرقوم بود بنابرینکه احوال سخی خود در نقل این
 نسخه متبرکه که محرر ساخته در ذیل منقول نیز تجریر میرسد تا بر ناظران و فاضل پذیرد و آن
 عبارت اینست باتمام سید کتاب مستطاب حضرت سید الاولیا بر مطالع
 فرمایندگان این صحیفه شریفه محقق و معجذب ندکد در شانیکه از وی یکصد و پنجاه هجری
 نبوی صلی الله علیه و سلم و سنده بیستم جلوس محمد شاه بادشاه سید عبداللہ جیورا
 نسخه بخط قدیم بسیار دیرینه و کهنه مرقوم سید محمد حسن بن سید فضل اللہ کہ یکے
 از اجداد ایشانند و بدین طریق بابشان میرسد سید عبداللہ بن سید خیر اللہ
 بن سید نعمت اللہ بن سید محمود بن سید عبدالسمیع بن سید حسن بن سید
 فضل اللہ بن مولانا سید دولت بن محمد و سید احمد بن مولانا سید عبدالرشید
 بن مولانا سید کمال الدین بن مولانا خواجہ عزیز الملتہ والدین بن خواجہ سید
 ابابکر کہ بلا واسطہ مشیرہ زادہ حقیقی حضرت سلطان المشائخ سید نظام الحق
 و الشیخ والدین محمد احمد بداولی فضل اللہ سرہ الغزیز اند بن سید عبداللہ
 بن مولانا سید عبدالرحمن بن مولانا سید موسی بخاری بن مولانا سید عبداللہ
 بخاری بن سید حسن بن سید علی بن سید احمد بن سید الی عبداللہ بن
 سید علی صغیر بن سید جعفر بن امام علی مادی نقی بن امام محمد انجواد بن
 امام علی موسی ضیاء بن امام موسی کاظم بن امام جعفر صادق بن امام محمد باقر
 بن امام زین العابدین بن امام المغرب و المشارق حضرت امام حسین
 شاه شہیدان بن امام الارض و السماء حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب
 علی ابن ابیطالب کرم اللہ وجہہ علیہم السلام بچہ از کتاب خانہ گم شدہ بود
 بعد از مدت بسیار بحسب اتفاق از بازار بدست آمد تمینا و تبرکاً بخواجهش تمام
 بے تکلم و کلام بہر وجہ کہ کتاب را خواست یعنی کتاب فروش بہر قیمت کہ داد گرفتند
 چون در دریافت الفاظ احتیاج بسوے تامل و تفکر بسیارے افتاد و خواستند
 کہ نسخہ دیگر بخند واضح نویسنده شیخ نور محمد کہ پارہ از محاورہ پارسی نظم و نشر

زبدة الوصلین حضرت مولانا فخر المملتہ والشرع والدین نظامی حشتی وقادری و
 سہروردی و نقشبندی و جملہ شعبہ ہائے بہرہا رخاندان عظیم الشان دست بیعت
 بخلائق ہفت اقلیم دادہ مسند فیض سانی و کامروائی مشائخین کبار رازینت آرا
 ے فرمودند و خلفائے کرام و یاران عظام جناب مقدس حضرت فخر العالم مولانا
 محمد فخر الدین رضی اللہ تعالیٰ عنہ و اطراف و انکاف عالم فیض بخشی سبکی طرق
 ے فرمایند و محرمات کتاب مستطاب سبھی شیخ بدر الاسلام یکے از کمترین غلامان
 جناب علی القاب فخری نظامی است سمت تسطیر و رقم تسوید و تحریر پذیرفت جب
 فرمایش برادر دینی و طریقتی کہ بصلح و تقویٰ و ذکر قلبی آراستہ و پیراستہ اندھے
 بمیان جان محمد کہ از یاران حضرت شاہ علی حکیم صاحب علیہ الرحمۃ والرضواں
 بن حضرت صاحب زادہ عالم مرشد زادہ سلسلے شاہ حامد صاحب اصدق
 حضرت شیخ الشیوخ حضرت شاہ کلیم اللہ صاحب کہ پیران پیر حضرت مولانا فخر
 صاحب محب نبی ہستند علیہم الرحمۃ والرضواں بکمال خویہاے دینی و دنیوی از
 راقم سطور اخلاص اخوت دینی دارند سلمہ اللہ تعالیٰ و المستعان رجا از ناظران ایہ
 صحیفہ شریفہ آنکہ اگرچہ نسخہ منقول عنہ بموجب سبھی محررش بکمال صحت است و ایہ
 عامی نیز بقدر وسع امکان و صحیح نویسی کوشیدہ و جائیکہ در اصل نسخہ مقفے بود در
 نقاش ناچار بر نیم بعض جا پا از حد ادب بیرون نہادہ بدستی ارقام پرداختہ اما
 بمقتضای اینکہ بیچ نفس بشر خالی از خطا نبود البتہ سہو و خطا بطہور آمدہ باشند
 ناقلان و ناظران بریں کلام بزرگاں کہ الانسان مفرکب من الخطاء والنسیان
 نظر فرمودہ طرف سہو نگاہ نہ فرمایند و بذیل عفو و کرم پوشندہ و باصلاح کوشندہ و تسلا
 والا کرام قاریا بریں مکن قہر و عتاب چہ اگر خطاے رفتہ باشد در کتاب
 آں خطاے رفتہ را تصحیح کن چہ از کرم و امد اعلم بالصواب چہ بحکم اللہ رب
 العالمین والصلوٰۃ والسلام علی خیر خلقہ محمد والہ واصحابہ اجمعین و اولیا
 و الملوکین بر حمتک یا ارحم الراحمین الہی بحرست حضرات پیران چشت قادی

سلسلہ مولانا فخر صاحب علیہم الرحمۃ میں کترین میران فخر صاحب عاقبت
 سلامتی ایمان بخیر گرداں آمین آمین یا رب العالمین * * * * *